

AL LIAMM 30

AL LIAMM
Tir na n-òg

NIVERENN 30

Genver – C'hwevrer 1952

8ed BLOAVEZH

PROFOU 1950 : 159.201 lur
PROFOU 1951 : 114.980 lur
Ouzhpenn 44.000 lur nebeutoc'h

TAOLENN

Kemenerez Lanhuon	3
An Tourello	5
Sibylla gant Roparz Hemon	8
Sell ar barner gant E. Hello, tr. A. Even	17
Kleñved an Togn gant Jan Priel	29
Mammenoù Tristan hag Izold gant Langleiz	60
Petra eo Skourr Breizh ar C'hendalc'h keltiek gant Roparz Hemon	66
Al levrioù gant Roparz Hemon	69
Notennoù	72

KEMENEREZ LANHUON

Eur kemenerez iaouank a douar Lanhuon
En deus bet groet rochedou da otro ar Baron,
Rochedou kaer ha brodet, rochedou lien skler,
A neuze eo bet et da gass an e der ger.

An Otro a c'houlenne demeus e gampek kloz :
- Piou a zo war ma fercher er poent man deus an noz ?
- Ho kemenerez, Otro, gant ho rochedou fin,
Koant evel eur rozennik divoanet er jardin.

- Digoret an hor deï dre ma he eur plac'h vrao ;
Pec'het bras ve e lezel an noz dindan ar glao ;
Digoret deï ma fercher, digoret deï ma zal,
Ha reit deï gwin da ewan gant eur weren gristal.

Debonjour d'ac'h, Marionek, deus a greiz ma c'halon,
Me ho salud d'an daoulin, c'houi a vo ma Itron :
Itron ebars em c'hastel da receo an Noblanss,
Rouanez war ma gwigen, m'en lar hep godissanss.

Allas Doue ! emei, dister a hon ganet,
Wit bean groek deur Baron me na non ket disket,
Ha non ket coms ar gallek hak ober ar kadanss
Evit mont bars eur karreos da diskoë dan noblanss.

- Ho c'hoantis, Marionek, a dal ligne huel,
Me ho kreïo Baronez en ker hak er c'hastel.
Ma ouzoc'h ket er gallek, c'houi po eur vatezek
A parlanto evidoc'h ken en pezo disket.

- Allas Doue ! emei, dister a hon savet,
E vijen groek d'eur Baron ma mam na zonje ket,
Non ket ren robennou hir ha panerou ledan,
Ha nak en giz an Noblanss kempen ma bleo melen.

- Ewit dougen ho losten me mo dac'h eur paj bihan,
Eur vatezek d'ho kempen, eur vatezek vian,
Ho kuisko, ho tiwisko, ha buro ho pouklou,
Ho lakai en ho koële en kichen ho Otrou.

Ar gemenerez iaouank an noz se a lere
En kichenik ar Baron tomik en ne goële :
- Gwerc'hez ! kaeran planeden zo digoet ganeme !
Chetu me ta Baronez, Itron a galite !

Ma na non ket ar gallek me mo eur vatezek,
A parlanto evidon ken em bezo disket.
E lec'h monet da vrouiat wit tri gwennek bemde M
e vo breman eun itron, me mo renk a leve.

Ewit dougen ma losten me mo eur paj bihan
Eur vatez wit ma c'hempen, eur vatezek vian,
Em guisko, em diwisko, a puro ma bouklou,
Em lakai em gele en kichen ma otrou.

D'an antronoz vintin pa diskennas an traon
Karget e godellou a figez hak a graon,
Ar Baron e n'eur c'hoarzin en deus deï laret :

- C'hwi a vrouio c'hoas dime rochedou p' ar gerfet.

Pe ma na c'heus aoun rak gourdrizou ho mam,
Chomet aman ganeme, c'hwi a vevo divlam,
Pellik zo a moa c'hoant kad eur vatezek iaouank
Da ficha din ma goele ha da skuba ma c'hramp.

. . . . .
. . . . .pa digasser an hipokras
Da rei da Varionek zo arri fatig bras.

Pell a zo Jannedic, c'hwi voa klask an tu
Da dougen ar simalen ag ie ar c'hrep du
Mes breman c'heus eureujet eun den a oad huel
Groaiet ar mab a garo, c'hwi dougo ar c'habel.

- Penos eta Jannedic n'ouzoc'h ket ar gallek,
Da kozeal en kareos ouz an dimezellet,
N'ouzoc'h ket ar gallek ken neubeud ar c'hadans,
Na ne ken en brezonnek a koze an noblans,

Me mei mo eur vatez vian ag a vuio gallek
A kozeo ewidomp kent a meo disket
A gouisko am diwisko a lardo ma boto
Ag am lekeo da kousked deus o koste otro.

Dastumad Penngwern,
Levr. 95, fol. 246-249.

5

AN TOURELLO

Kervegant ag an Tourello
A zo mignonet a pell a zo.
Na Kervegen a lavare
Dan otrou an tourello an deis se :

« N'otrou an tourello, ma nam c'haret
« Da vaner an dour ganen a deuffet.
Dem ni da vaner an dour breman
« Nag evid goulén ar verc'h enan. »

- Debonjour a joa ebars en ti man !
« An demezel pa ne goëlan ?
« Me zo deud de goulén dan den man. »

Nag an demezel evel ma klevas
Gant ar vinss dan traon e diskenas :

« Tollid evez, va zad, petra o pe gred.
« Evid Kervegen me na mo ket.
« Goël eo ganen an tourello
« Evid Kervegen gant e vado ! »

Na Kervegen, evel ma klevas,
Var gein e varc'h prest e lamas
Nag el leo drez prompt e herruas.

A Kerveguen a lavare
Bars al leo drez pa harrue :
« Me moa bed klevet a pel a zo

« A voa poeltron an tourello

« Ag e voa an tourellou poëltronet
« Evit c'hoari eun toll fleuret ! »

- Fenz toll fleuret me ne c'hoarian
« Pa vin e Lezormel o hoanian
« Assamblez gant va c'hoar enan. »

Na Kervegen a lavare :
« Laka kleze e torn pa giri,
« Fenz e renkan c'hoari ar barti ! »

Pa voa eunan arrog e c'hoari outan,
« E voa daou a dreg e guein doc'h e lazan.

Gantan an deus klevet ar fors, ar gri,
E voa lokren a tud e di,
Na lokrenan ag e potret,
E voa o chassee er vezek.

Na Kerveguen a lavare
D'an tourello enon neuze :
« Tourello, ma zoud en bue,
« Gra eur seblant benag ouzin me
« A me a klasko beleg d' ha hene ! »

- Eun offern dirag ar sant iboan
« Ma vezin lamet buen a poan
« Ag eun al dirag ar speret glan
« Ma zin dar baradoz buan ! »

Ar gouarnerez a lavare
Da zimezel an tourello ag en de se :
« Eun dra benag a nevez a zo erruet :
« Marc'h an otrou d'ar ger a zo deuet.

E man deuet marc'h an otrou aman
Na nen deveus kristen deus e vleinan ».
Nag an demezel a lavare
A prenestr e c'hamb pa selle :

« Na leket tu ar ber doc'h an tan ;
« Me a vel erru va breur d' he koan.
« Kompagnunez vras a zo gantan,
Nan de Lokrenan var a vellan. »

- Debon jour a joa bars en ti man !
« Eur c'helou trist a meus da lavaret enan :
« An otrou an tourellou a zo lazet ! »

Nag an demezel evel ma klevas
Na dal leo drez prompt e ias.
. . . . . galon na voëlje
Ebars al leo trez neb a vije

E vellet demezel an tourello
E vriata eur c'horf maro :
« Brava den a varch var ar pave
« E voa va breur an tourelle :
« Gant avi outan e bed lazet ! »

Dastumad Penngwern,

levrenn 90, fol. 63-65.

SIBYLLA

gant Roparz HEMON

Hor c'harter n' eus ennañ nemet tiez nevez-flamm. Ha n'eus ennañ hogozik nemet tud yaouank. Familhoù bihan, na pinvidik na paour : ofiserien a vor, mistri-skol, kargidi, kalzik implijidi an hent-houarn, rak ar gar n' emañ ket pell. Bez' ez eus bugale, bugale ! Ma 'z eo un dañjer tremen dre eno d' ar yaou, pe d' an abardaevezhioù hañv, gant ar bolotenoù a vez o nijal, hag ar mein troadig-kamm a vez o piltrotat hag o ruilhal a bep tu. Un ti pe zaou a zo bras, ha darn a zo etre, mes an darn vuiañ a zo bihan, gant pep a liorzhigh a-dreñv. Bez' ez eus parkeier c'hoazh, amañ ahont etre ar renkadenoù tiez, a vez feurmet gant an tadoù a familh da blantañ legumaj. Hogen dizale ne vo mui, rak emeur o sevel tiez bep bloaz.

An istor-mañ a zo dija un istor a wechall-gozh. Gwechall-gozh evit hor c'harter a zo ar bloaz 1947. Ar ru, - ru hon istor, - a zo echu bremañ. En amzer-se e oa damechu hepken. Ne oa ket simantet c'hoazh. Ne oa ket goulaouet diouzh an noz. Ur fankigell e oa a-hed ar goañv. Klemmoù a veze graet bep miz d' ar c'huzul-kêr.

An ti diwezhañ da vezañ savet, er penn pellañ, a oa graet e mein, ha graet mat. Ne oa ket, evel an tiez all, dres war ar ru, nemet un tammig a-dreñv. War ar ru e oa ur gael houarn. Etre ar gael hag an ti e oa plas d' ober ul liorzhigh. Ha kerkent ha ma voe aet kuit ar vañsonerien hag an doerien e voe troet an douar, treset alezioù, lakaet leton ha gwez.

An ti a oa kaer, gant un estaj, ha mansardennoù a-us. Doare kozh, marteze, evit ar c'harter. Doare an amzer « a-raok ar brezel all ». Doare « bourc'hiz pinvidik ». Ar jardin a voe kavet kaer ivez.

« Mes un tammig trist, ne gred ket deoc'h ? »

« Ar gwez a zo teñval. »

« Ya, sapr hag ivin ha siprez.

« Siprez ? »

« Ya, e-giz ur vered ! Ha grouan war an alezioù, e-giz ur vered ivez ! »

« Mat ! Marteze eo bet graet evit unan bennak eus ar pompoù funepr. »

« Ne vank nemet mein-bez ha kroazioù. »

Kement-se a oa lavaret, hanter evit c'hoarzhin, hanter dre avi. Rak an ti-se a oa startoc'h ha bravoc'h ha cheuc'hoc'h hag a-zoareoc'h eget an tiez all.

9

An ti a voe lakaet dorioù ha prenester warnañ, pentet ha kempennet ha lakaet ennañ an tommerezh-kreiz. Mes chom a reas goullo e-pad ar goañv.

***

E miz Ebrel 1947 e weljomp daou garr-dilojañ o vont gant ar ru, daou garr pounner a lezas war o lerc'h roudennoù don hag a voe leun diouzhtu a zour, evel kanolioù kleuzet a-dreuz ar vouilhenn. Ar c'hirri a chomas a-sav dirak an ti nevez, « Kersiprez », e-giz ma oa bet lesanvet ganimp. Pa voe digoret traoñ ar c'hirri e weljomp arrebeuri, a voe diskarget buan, evito da vezañ bras ha niverus. Evel an ti, e oa an traoù-se nevez-flamm. Hag evel an ti, kaer ha fetis hag un tammig doare kozh, liv teñval kazimant holl. Un armel uhel, tri melezour war he dor, ur pikol kanastell gant panelloù kizellet, ur gwele ledan, a voe mil boan gant an dilojerien lakaat ar stern anezhañ da vont en trepas, un daol sal-debriñ, bras a-walc'h d' ober un banvez, kadorioù ha kadorioù-brec'h ha kanapeoù, taolioù hir ha taolioù ront, komodennoù hag irc'hier, hag ur bern kasedoù, ur bern frammoù, ur bern pallennoù roltet, darn eus an traoù-se stag outo c'hoazh tikedennoù ar marc'hadour.

Tra souezhus : perc'henned an arrebeuri ne oant ket eno. Ne oa nemet ar vicherourien. Echu al labour, o mestr a brennas an nor-dal, a brennas an nor e kael al liorz, hag a lakaas an alc'houezioù en e c'hodell. Ar c'hirri a yeas kuit neuze, buanoc'h eget ma oant deuet, o sparfañ ar re ac'hanomp a oa tost.

***

Ur sizhun a dremenas.
Neuze e teuas-hi.

Perak n' hor boa ket divinet ? An arrebeuri teñval-se, da biv e c'hellent bezañ nemet dezhi ? Piv en dije feurmet an ti teñval-se, gant ar siprez hag an ivin, nemeti ? an intañvez a weljomp o tiskenn eus un taksi, gant ur baner ha valizennoù, hec'h-unan-penn. Gwelet e voe o paeañ ar blenier, o tennañ alc'houezioù eus he sac'h-ler, o tibrennañ dor al liorz, o kas he zraoù, - er baner, sur a-walc'h, e oa ur c'hazh, - betek an nor-dal, o tibrennañ an nor-dal, o lakaat he zraoù en trepas, hag o serriñ, - darn a lavar, o prenañ, - an nor-dal warni. Ur vaouez vras, treut, dezhi daou-ugent vloaz da vihanañ, he dremm, ket divalav evit gwir, hogen doaniet, dindan bandenn wenn he zog du, mod kozh, hag an daoulagad-se, ken du ha melkonius. Truez, hor boe holl outi, hag hi o treuziñ he liorz en he dilhad kañv. Se a oa ken huanadus ha p' hor bije he gwelet o kerzhout hec'h-unanik ouzh heul arched he fried. Tud hor c'harter a zo tud a galon. Darev oamp holl d' he skoazellañ, da ziskouez hor c'hengarantez. A dra sur e tlee bezañ pinvidik, kalz pinvidikoc'h egedomp. Ha kredapl n' he doa ket a vugale. Mes petra ra se ? Daoust hag an dud pinvidik hag an dud hep bugale ne c'houzañvont ket evel ar re all ? Marteze e c'houzañvont muioc'h.

10

Ur vaouez dereat e oa, hep mar ebet. Perc'henn an ti, - deuet oamp a-benn da c'houzout piv oa perc'henn an ti : an doktor David, brudet evit ampartiz koulz hag evit e oberoù mat e-touez ar beorien, - n' en dije ket feurmet da n' eus forzh piv. An doktor David, disoñjet em eus menegiñ an dra-se, a oa deuet div pe deir gwech, da welout an ti e-pad ar goañv. Ne oa ket anavezet kalz en hor c'harter, hag eñ o chom er penn all eus kêr. Mes ar vouloñjerez a anaveze anezhañ, hag he doa lavaret dimp e oa an doktor David an den hor boa gwelet. Kalzik tiez en doa e kêr, hag a roe e feurm, marc'had-mat d' ar re baour ha ker d' ar re binvidik. Mes paour pe binvidik, e lojerien a oa atav tud onest.

An intañvez ne zeuas ket er-maez eus he zi en devezh kentañ. Ur sadorn e oa, soñj am eus. Antronoz, ar sul eta, e sortias abred diouzh ar mintin. Ne zistroas nemet en abardaez, war-dro serr-noz. An amzer a oa kaer, ha prenester hor sal-debriñ a oa bet lezet digor. Bez' e weljomp anezhi o tont goustad eus penn ar straed, treset, he gouel-gañv o nijal en-dro d' he fenn gant an avel, e-giz ar sparfell du war oabl gwenn ar c'huzh-heol. Hor matezh Jani, kuriosoc'h egedomp, a yeas war ar straed, o stankañ an hent d' an intañvez, a rankas goulenn pardon en ur dremen. Jani a gilas neuze dindan ar porched, o lavarout seven : « Iskuzit, itron, n' em boa ket gwelet ac'hanoc'h ». N' he doa ket lavaret mat ma voe stlaket an nor gant an avel-sil war he bizied.

Jani a chomas klañv e-pad daou viz gant ar veskoul.

***

Tri darvoud fall a zegouezhas lerc'h-ouzh-lerc'h en hor c'harter d' ar mare-se.

An amzer a oa kaer, evel am eus lavaret, hag e-giz ma c'hoarvez a-wechoù e miz Ebrel, diouzh ar mintin e oa rev. Ur mintin, paotr al lizhiri a oa gantañ ul lizher, netra war ar golo nemet anv hor c'harter hag anv un den dianav. Hag eñ, na petra 'ta, da gas al lizher da di an intañvez.

« Nann, aotrou, » emezi, « al lizher-se n' eo ket evidon. »

11

Ar paotr a gemeras al lizher en-dro. N' en doa ket graet tri gammed er-maez goude se ma risklas war ar rev ha ma torras e c'har gleiz.

Bez' e oa ur plac'h yaouank diwar ar maez, a rae tro hor c'harter bep beure gant ur c'harr-tan o werzhañ laezh. Ar plac'h-se a yeas da skeiñ war dor an intañvez da c'houlenn ha n' he doa ket ezhomm laezh, ha da lavarout e c'hellje degas dezhi un hanter litrad bemdez. Se a oa un dra hegarat d'ober, dreist-holl en amzer-mañ, ma 'z eus kement a bres war al laezh.

« Nann, trugarez, n'em eus ket ezhomm, » eme an intañvez.

Mat ! Ar plac'h yaouank-se, kaer he doa ober, ne c'hellas mui lakaat he c'harr-tan da loc'hañ. Ma rankas kerzhout betek ar garaj da gerc'hat micherourien. Nebeut a dra eo mar karit, mes talvezout a ra ar boan menegiñ.

Div leanez a oa oc'h ober ar gest. En ur vont a di da di, ez ejont da di an intañvez. Marteze e voe roet dezho un dra bennak. Al leanezed ne lavaront morse, evel just. Mes en ti e-kichen, unan anezho a sailhas ar c'hi warni, hag a rogas dezhi traoñ he c'hornetenn. Ur c'hi ha n' en doa graet droug da zen ebet en e vuhez.

***

Kement-se, a c'hellit krediñ, hol lakaas da gaozeal hag hol lakaas da soñjal ivez. Ne voe ket pell, hep bezañ en em glevet, e oamp holl ali : an intañvez a daole ar sort war an dud. Pe e rae a-ratozh pe ne rae ket, ne ouiemp tamm. E madelezh hor c'halon, an darn vuiañ ac'hanomp, e oamp douget da grediñ ne rae ket a-ratozh. Tud a zo ganet evel-se. Kaer odeus ober, ne deu nemet reuzioù ha maleurioù d' ho heul. Al lagad drouk a zo en o fenn, hag ar gwall avel a c'hwezh a dro-war-dro dezho, pe e vennont pe ne vennont ket. An dimezell Poch, a oa gouizie-k-bras war an traoù-se, diplomet e teozofi hag o kenskrivañ gant ur fakir brudet, a zisplegas dimp penaos e c'hoarveze. Un tammig luziet e oa an diskleriadur a reas dimp, o tresañ kelc'hioù ha linennoù gant beg he disglavier e fank ar ru, - he disglavier a oa bet tost distroet gant ur gorventenn drumm, hag hi o tremen en derc'hent dirak ti an intañvez, - met, daoust pegen luziet e oa, ne voemp nemet frometoc'h a se. Evidomp da vezañ spontet, e oa un tamm mat a lorc'h ennomp ivez. Kaout ur sorserez en hor c'harter ! N' hor boa ket a gastell kozh, n' hor boa ket a chapel dismantret, n' hor boa ket a vered dilezet. N' hor boa nemet tiez nevez, naet ha kempenn. Hag evelato, ar C'hevrin a oa deuet da blavañ ha da astenn skeud e zivaskell du war hon toennoù !

12

Tud 'zo, evel just, ha na felle ket dezho krediñ. Paol Ar C'houricher, implijad an hent-houarn ha sekretour ar patronaj laik, ur paotr mat, ret hen anzav, tad tri bugel koant ha perc'henn un ti bihan en doa savet e-unan, atav d'arev da rentañ servij d' an holl, ha doujet ha karet abalamour da se, a oa e-touez ar re-se. An amzer a oa deuet adarre da sevel klemm d' ar c'huzul-kêr evit kaout gouloù er ru, hag ivez, lakaat karr al loustoni da dremen bemdez ; ne dremene nemet teir gwech ar sizhun, ur vezh ! Hag an hañv o tont war ar marc'had ! Paol Ar C'houricher en em gargas, evel boaz, da zastum sinaturioù pennoù-tiegezh ar ru.

« Mont a rin da di an intañvez, » emezañ, « d' he lakaat da sinañ ivez ! »

E wreg a glaskas mirout.

« Ta ta ta ! » emezañ, « mont a rin. »

Ni a enebas ivez. Pas re greñv, koulskoude, rak e-giz-se moarvat e teujomp a-benn da c'houzout anv an intañvez. Hor c'hivioulder a voe trec'h d' hor c'houstiañs.

Paol Ar C'houricher a yeas, hag a voe degemeret seven. Hogen an intañvez a nac'has sinañ.

« N' on ket bet pell a-walc'h o chom amañ, » emezi.

Ne lavaras ket hec'h anv, ha Paol ne gredas ket goulenn. En abardaez-se, Paol a voe gwasket etre div vagon, torret teir gostezenn dezhañ ha kaset d' an ospital.

***

N' hor boa mui c'hoant da skoazellañ an intañvez, ha den ebet ne glaskas mui mont war he zro. Evit gwir, ne seblante ket kaout ezhommm eus hor skoazell, ha ne glaske mont war-dro den ebet. Hogos bemdez he gwelemp o tont er-maez, o treuziñ ar c'harter war-du kreiz kêr, hag o tont en-dro div eur, teir eur goude. D' ar sul e chome er-maez peurliesañ an holl zevezh. Ne veze sellet outi nemet a-bell. Gwelloc'h oa ganimp gwelout he c'hein eget he dremm, aon da vezañ tizhet gant he lagad.

Pa na ouiemp ket hec'h anv, e oa bet lesanvet ganimp Sibylla, sur a-walc'h abalamour d' an doktor David. An dud dizesk, avat, a rae « ar sorserez » anezhi. Ha Jani a lavare « hounnezh ».

13

Tra iskis, etre meur a dra iskis all : ne zouge morse ur pakad. He sac'h-ler a oa atav ganti, ha netra ken. En amzer-se ne oa stal ebet en hor c'harter nemet un ispisiri, ur vouloñjiri ha stal an apotiker. Mes un tammig pelloc'h e oa staliou all, ha di ez ae ar merc'hed d' ober ar marc'had. Ma vije aet an intañvez er staliou-se, e vije bet gwelet. Ur wech bep sizhun, pe bep pemzek devezh, e welemp karr un ispisiri vras eus kêr a-sav dirak he zi, hag ur paotr o vont el liorzg gant kasedoù bihan, nebeut a dra. Paour kaezh paotr ! Skrijañ a reomp o soñjal ! Karet hor bije lavarout dezhañ, skrivañ d' an ispisiri zoken. Ne gredemp ket.

Ur wech hepken e lakaas Sibylla he zroad en hor bouloñjiri. Ne oa ket da breñañ bara, mes da c'houlenn ha ne vije ket ur voestad alumetez da werzhañ dezhi. (Kudenn an alumetez en hor c'harter, hag ar stal-vutun ur c'hilometr diouzhimp, pe neuze mont d' ar gar, pa veze digor ar stalig !)

Ne c'hoarvezas droug ebet gant ar vouloñjerez.

« Edon va-unan-penn, » emezi. « Gwelet em eus an intañvez. Edo o vont-dont war ar ru, evel unan na oar ket petra ober. Ne ouzon ket penaos, santet em eus e oa o vont da antren. Deuet eo betek toull an nor, ha, va c'hredit mar plij, ar stal a zo aet teñval en un taol. N' em eus ket kollet va fenn. Buan-buan em eus lakaet sin ar groaz war va c'halon gant va biz-meud. Se eo en deus saveteet ac'hanon. Roet em eus dezhi ur voest kozh hag un nebeut alumetez. Ne felle ket din touch hec'h arc'hant. »

Unan ac'hanomp a lavaras e oa souezhus ur vignonez da Satan kaout ezhommm alumetez d' ober tan. Hag ober tan da boazhañ petra, pa n' oa netra da zebriñ ganti ? Ar sorserezed a vev diwar ar glizh a lipont war al linad hag an drez raktal a raok sav-heol, pe c'hoazh diwar...

Ne voe ket lezet da echuiñ. Ne oa na drez na linad e liorzg Sibylla. Liorzh Sibylla a oa kempenn, ha gwerinier he frenester ivez, hag he rideozioù, ha pep tra, daoust na veze gwelet morse o labourat evel ar merc'hed all. He frenester a veze digor a-wechoù. Mes morse ne weled diouzh ar mintin na pallenn na golc'hed na plueg en avel e-giz en tiez all. Morse ne veze dilhad o sec'hañ, o stlakañ laouen en heol evel bannieloù, pe astennet war ar geot, mein warno, evel deñved, pezh a arvested dre-holl en hor c'harter etre al lun hag ar yaou.

Ne veze ket Sibylla alies en he liorzg. Eno ne oa nemet he c'hazh, an hini a oa deuet ganti er baner, o lipat e baviou pe o redek war-lerc'h ar golveni. Ur c'hazh gwenn e oa. Gwelloc'h e vije bet ganimp ma vije bet du. Eus e fri betek e lost, e oa gwenn.

Un deiz, - e miz Gouere e oa, - paotrig hon amezeien, Milo, a oa aet da c'hoari er-maez. Difennet groñs oa ouzh ar vugale tostaat ouzh ti an intañvez,

ha dreist-holl sellout outi pa dremene. Met it da lakaat ur bugel pemp bloaz da gompren !

14

Milo a dostaas ouzh an ti, a welas ar c'hazh war voger-diazez ar gael, a flouras e gein, a welas an itron el liorz hag a c'houlennas :

« Pe anv en deus ho kazh ? »
« Toutankhamen, » emezi.

C'hoar henañ Milo, a oa o klask he breur, a glevas ar respont-se. Sammañ a reas ar bugel ha kas anezhañ d' ar gêr dindan he c'hazel.

***

Sellit 'ta ! Peseurt anv da reiñ d' ur c'hazh ! A dra sur e studie misterioù an Ejipt. Komz a rejomp eus ar Sfins, eus Isis hag Osiris, eus an obelisk, eus ar c'haviou-beziañ, eus kevrin ar Biramidenn vras, eus ar balzamegennoù hag an hini he doa kaset an Titanic pe al Lusitania, - disoñjet hor boa pehini, - d' ar strad. An intañvez, - mes daoust hag e oa intañvez ? gwisket oa atav e du, mes ne zouge mui ar vandenn wenn war he zog, - a oa marteze ene ur vamm pe ur wreg d' ur faraon bennak, marteze ene Kleopatra o pourmen en he c'horf. An dimezell Poch, a oa bet hec'h ene gwechall e korf unan eus ar Sabinezed skrapet gant ar Romaned, e korf ur geniterv da Vari Ejipsianez, hag e korf Katell Medisis, a lavaras dimp ne vije tamm souezhus.

Daou zevezh goude, Milo a gouezhas klañv gant ar ruzell. Hogen n' hor boe ket kalz a amzer da gaozeal eus an dra-se. Rak en hevelep sizhun e c'hoarvezas an darvoud bras : steuzidigezh Sibylla.

***

A-greiz-holl ne voe mui gwelet. Stalafioù an ti, en traoñ, a oa serr. Ur prenestr en estaj kentañ a oa damzigor. Kloued ar gael a oa prenet.

« Me zo sur, » eme un amezegez, « emañ en ti. Dimeurzh da noz eo deuet endro da nav eur. N' eo ket deuet er-maez abaoe. »

An amezegez-se a oa unan eus an dud a dremen o buhez skoachet a-dreñv rideoz o frenestr, o sellout ouzh ar re a dremen er ru. Bez' e c'hellemp kontañ warni.

Sibylla a oa er gêr. Ne vije ket aet kuit hep he c'hazh, ha Toutankhamen, gwech an amzer, a ziskoueze e fri pe e lost dre ar prenestr damzigor, hag a lamme war brank ur wezenn pa felle dezhañ diskenn el liorz.

Paotr an tredan a dremenas er c'harter d' ar sadorn warlerc'h. An amezegez a welas anezhañ o hejañ ar gloued. Hag hi er-maez d' e gaout.

15

N' emañ ket er gêr ? » emezi.
Ar paotr a hejas e skoaz.
« N' em eus ket amzer da goll. »
« Pe anv he deus ivez ? »

Ar paotr a bellaas hep respont. Ur paotr rust ha dihegar a oa anezhañ.

D' ar sul da noz e talc'hjomp kuzul. Bodet oamp er sal vihan a-dreñv stal ar vouloñjerez. Ar sulvezh a oa aet e-biou, ha ne oa bet roud nag ardamez eus Sibylla.

« Marteze eo klañv, » eme unan, o klask bezañ dibreder.

« Marv eo, » eme an apotiker, gant e vouezh don o tont eus kreiz e vruched dindan e varv hir.

Chom a rejomp holl dilavar. Re spontus oa : skeudenn ar c'horf o vreinañ war ar plañchod, hag ar c'hazh o lemman e skilfoù e-kichen en ur astenn e bavioù !

Unan bennak a gomzas en diwezh :
« Ret eo ober tra pe dra. »

Ar vouloñjerez a oa bet o c'hortoz ar c'homzoù-se.
« Me am eus graet un dra bennak, » emezi, sioul-kenañ.

Sellout a rejomp outi holl, hag hi o stouiñ he fenn, ken dilorc'h ha ma c'helle. Ni a ouie e oa tost da darzhañ gant ar foug, hag hi a ouie e ouiemp.

« Aet on, » emezi, « da di an doktor David. »

An doktor David, perc'henn an ti ! Evel just, ne oa nemet an dra-se da ober ! Ha ni ha n' hor boa ket soñjet en dra-se !

« Me fell din lavarout, » a gendalc'has ar vouloñjerez, « n'on ket aet da di an doktor David. »

Hol lezel a reas da souezhiñ ur pennadig. Neuze e lavaras :

« Fellout a rae din mont. Mes a-raok on tremenet dre di va breur. Ha va c'hoar-gaer he deus lavaret din e oa arabat mont da di an doktor David gant keloù fall evel-se. An doktor David a zo o paouez dimeziñ gant ur plac'h a zalc'h he c'herent un ostaleri vras e Sant-Malo. »

Setu ! Sibylla he doa dibabet da vervel ar poent end-eeun ma vije an diaesañ da berc'henn he zi ! Se a zeskfe dezhañ, an den kaezh, kemer sorserezed da feurmiñ e diez !

« Petra a vo graet neuze ? »

Divizet e voe gortoz betek antronoz da greisteiz. D' al lun, war daol kreisteiz, rik, ez afe ar vouloñjerez hag an apotiker d' ar burev-polis.

D' al lun vintin, da unnek eur hanter, an apotiker, en e jakedenn hag e dog-meloñs, a erruas e stal ar vouloñjerez. Houmañ, azezet a-dreñv ar c'hef, a oa he zog war he fenn. Kalzik ac'hanomp o doa bet ezhomm da brenañ bara d' an eur-se, hag ar stal a oa leun.

An daou anezho, hep ur ger, a yeas er-maez, hor selloù peg outo, hag a droas war-du kêr, en heol bras miz Gouere, a-hed ar vali plantet a wez bihan, yaouank, ha na roent ket c'hoazh nemeur a skeud.

16

Edont e penn ar vali, pa weljomp ar vouloñjerez, a-greiz lakaat he manegoù, o vransellat evel pennfollet, o hejañ gant he dorn maneget maneg an dorn all, ha gant he dorn divaneg he disheolier.

Neuze e weljomp ur c'harr-tan o chom a-sav, ha, goude ur pennad-diviz, an apotiker hag ar vouloñjerez o vont e-barzh, ha neuze ar c'harr-tan, nompas o pellaat, mes o tostaat er c'hontrol hag o tont betek ar vouloñjiri.

« Setu amañ an doktor David ! » eme ar vouloñjerez o lammat ar riblenn-straed dirak he dor, « hag e itron ! »

An apotiker a zigarras d' he heul, ha neuze an doktor David, ha neuze e wreg. Hag eviti da vezañ gwisket e louet, gant div jenoflenn wenn staget ouzh toull-nozelenn he mantell-veaj skañv, ez anavezjomp Sibylla.

An doktor David, un denig tarvoal, drant ha bliv e zaoulagad, a vousc'hoarzhe ouzhimp holl, hag e wreg a vousc'hoarzhe ivez, siouloc'h ha siriusoc'h marteze.

Deuet e oant da chom en hor c'harter. An doktor ne felle mui dezhañ ober medisinerezh. Bremañ ma oa dimezet, e felle dezhañ diskuizhañ en ti brav en doa lakaet sevel. Abaoe tost bloaz, e oa gouestlet e dimeziñ da verc'h un ostaleriour eus Sant-Malo, chomet intañvez. Ne oa ket bet eürus gant he c'hentañ pried, ar baourez kaezh. Perak ivez he doa refuzet an doktor David; ugent vloaz a-raok, hag int yaouank, p' o doa graet anaoudegezh war vag Enez Jerze ? An doktor David a oa bet feal dezhi, hag abalamour dezhi e oa manet paotr yaouank. Valeri e oa hec'h anv.

Teneraet e voemp gant ar romant-se. Valeri a oa deuet da chom en ti, hec'h-unan-penn. Ret e oa dezhi gortoz a-raok addimeziñ. Ha da virout ouzh an dud da drabellat ha gomerachiñ, he doa bevet didrouz, hep tennañ evezh nikun warni. Dre se e voe meulet kalz en hor c'harter.

Ober goap a rejomp holl an eil d'egile. Ne voe kavet den da anzav en doa kredet evit gwir pezh a oa bet lavaret gant an amezeien diwar he fenn.

An doktor hag an itron David a chomas bloaz hanter en hon touez. Goude se, ne ouzon ket perak, ez ejont da veajiñ. Prenet o deus ur villa war ar Riviera, ha Kersiprez a zo bremañ feurmet gant un noter. N' hon eus mui keloù anezho, ha setu perak em eus kavet e c'hellan kontañ deoc'h an istor hoc'h eus lennet.

SELL AR BARNER.

gant Ernest HELLO

Ar briñsez Electa he doa enni un dra bennak iskis, ha heverk e oa e pep feur.

Melen e oa he fenn, eus al liv melen-louet ha flour ken dibaot hiziv. Paket e oa he blev stank ha seizheñvel war gern he fenn ; plezennoù ponner a gurunenne he zal levn ha glan ma tamweled warnañ ur pleg etre an div abrant. Hep strafuilhañ tamm peoc'h he zal e hañvale ar pleg-se lavarout d' ar re a ouie klevout : Graet on da c'hourc'hemenn.

Boaz an emdrec'hiñ diastal en doa roet ur pleg sirius d' he genou. Den ne vez mestr warnañ e-unan hep stourm, ha peuzheñvel ouzh ur gouli e oa pleg he genou. He jestroù rouez ha resis a roe da zamveizañ an nerzh a oa barrek da ziskouez diouzh ret.

He c'herzhed, hag eñ mistr, a oa start hag un tammig reut, a-walc'h da zerc'hel pell an hegaserion.

He degemer madelezhus, hogen un tammig yen, alakae splann an diforc'h a oa etrezi hag an hini a gomze outi.

Un dra oa avat en he neuz hag a zo diaes e dresañ, e dresañ fall zoken. Al lagad e oa.

Penaos komz eus al lagad-se na baras biskoazh ennañ trell ebet ? Dirak al lagad disaouzan-se e karfe tec'hout ar barr-livañ koulz hag ar bluenn.

Ha du e oa he daoulagad ? Ar voulouz iskis-se, don ha dilintr, hag eñ e teree outañ un anv ken boutin : du ? Ar fulenn skedus-se a enaoue a-wechoù evit un herradig, un herradig hepken, ha du e oa ?

Ken iskis e oa an du-se ma ne souezhe ket re ar blev melen nesañ.

An dilevenez a c'houzize malvennoù ar plac'h yaouank hag a lakae war he sell ur ouel iskis : tostaat a rae ar malgudennoù, hag un dra bennak dibar a verzed a-dreñv seiz o frezilhon. Hag eñ oa emzistro an ene anoazet ? Hag eñ oa ar vrouez en he stumm mutañ hag uhelañ ? Hag eñ oa kañv an ene doaniet o vougañ e flamm ? Hag eñ oa yended an dir ha kaletded an houarn ?

Eilgeriañ d' ar goulennoù-se n' en dije gellet den.

Un deiz e santas ar rouanez eur he marv o tostaat. Gervel ar briñsez a eure ha lavarout dezhi :

- Selaou, va merc'h, ha mir va c'homzoù ez kalon da viken.

Dispar eo da blas er bed-mañ. En tu-hont maz out ganet war derezioù an tron, ez eo deut an holl enorioù all d' en em lakaat ennout hag en-dro dit ouzhpenn enor da c'hanedigezh. Kenedek out ; gouizieket out ; speredek out ; santel out. M' am bije da zilennet e-lec'h da zegemer, da zilennet etre holl verc'hed an douar, n' em bije ket da zilennet disheñvel. Gouezet n' em bije ket pe zudi stagañ d' az holl dudioù, pe berzh-mat d' az holl berzhioù-mat. An dinamm eo da anv ; da zeiz da c'hanedigezh, hañval ganin, e voe roet dit un hobregon a-enep ar sioù, a-enep ar gwanderioù denel ; hag abaoe deiz da c'hanedigezh e klaskan en aner tu gwan an hobregon-se.

Heñvel da anv ouzh ur gurunenn. An anv am eus roet dit, ar gurunenn a lezan ganit. An anv-se avat hag ar gurunenn-se, a drellfe ne vern piv estregedout, ne dint c'hoazh evidout, va merc'h, nemet gouestloù ha diouganoù.

Un anv all a resevi.
Ar gerioù-se a ra din skrijañ.

O va merc'h, gellet em eus ober evidout pezh n' he deus graet mamm ebet marteze, gellet em eus da ziorren ha da garout, evel n' eo bet hini biskoazh ; gellet em eus bodañ endro dit gouizieion va rouantelezh ; gellet em eus kaeraat da spered ha da ene gant splannderioù ar gelennadurezh ha splannderioù ar vertuz.

Un dra avat n' on ket bet evit ober. N' em eus ket gellet reiñ dit an anv nevez tonket dit... Perak 'ta e skrijan ? Ha yenijenn ar marv eo pe ur yenijenn all ?

Selaou : un dra 'm eus da ziskuliañ dit, un dra braouac'hus ha klodus.

Bemdez en em aozan a-benn hel lavarout, ha bemdez e kilan d' ar pred maz on evit da c'hervel.

Gortoz warc'hoazh a rafen adarre, moarvat, ma vijen asur eo aotreet ar ger warc'hoazh d' am diweuz. Hogen ur yenijenn iskis a santan. Komz hiziv a zo ret.

Selaou : un dra 'm eus da ziskuliañ dit, un dra braouac'hus ha klodus.

An holl skiantoù, an holl sklerijennoù am eus kaeraet da vuhez ganto, an holl splannderioù, an holl binvidigezhioù, hengoun ar roueed va hendadoù, va rouantelezh ha kement a zo enni, va divrec'h en-dro dit ha divrec'h an tron ouzh da c'hortoz, kement-se n' eo mann.

19

Kement-se a roan dit evel ur prof didalvoud. Rak ar yenijenn am zreant a zesk din ar pezh na ouien ket. Deskiñ a ra din petra eo un tron. Ar skorn ne deuz ket ken buan ouzh heol ar vuhez ha ma ra pompadoù an dud ouzh heol ar marv.

Un dra prizius a zo avat, prizius ha ret, hag az pezo, Mar mennez. Mar mennez ! Kompren, va merc'h, ster kuzh ar ger-se : MAR. O paouez hen dizoleiñ emañ. Kuzhet e oa ouzhin gant terennoù heol ar vuhez. Evit hen sklerijennañ e oa ezhomm terennoù heol ar marv.

Un anv am eus roet dit, hogen amreol e oa : Electa. Me e oa, me her roe dit. Va dorn kaezh en deus hen skrivet. Un anv all a zo avat ha ne deo ket bet skrivet gant dorn an den. Bez' ez eus un anv iskis, dibar, burzhudus. Hennezh a vo diskouezet gwechall gant an hendad kentañ en dije an istor dalc'het koun anezhañ. Hen klevet en doa o tregerniñ e don ur gouelec'h. Hen skrivet en doa war ur parch. Aze 'mañ ar parch, er gambr n'eo bet digoret biskoazh. A-us d' an anv ez eus ur poltred. Unan bennak, d' an deiz spontus, a vo heñvel ouzh ar poltred-se, hag an hini he devo tizhet bezañ heñvel outañ a zougo an anv skrivet dindanañ, hag hounnezh a vo bras etre ar re vras, dilennet etre ar re zilennet; hag ar roueed a denno o zokoù en ur dremen dirazi, ha drezi e c'houlennint bevezioù roue ar roueed.

Bez' ez eus enta un heñvelder da dizhout. Met, va merc'h, netra n'hellan evit hen reiñ dit, netra nemet ar pezh am eus graet, hag ar pezh am eus graet n' eo mann mar ne ginklez da gurunenn gant ur maen prizius, dit da-unan d' e gavout. O ! va merc'h ! va merc'h ! un deiz e tigo dor ar gambr gevrinus, ha meur a hini a vo keñveriet ouzh ar poltred spontus.

Unan hepken a vo kavet heñvel. Te e vo, ne vo ket ? Diogeliñ a rez din e vo te.

Perak 'ta e skrijan ? Ha yenijenn ar marv eo pe ur yenijenn all ?

N' ankounac'hai biken un unan eus ar c'homzoù a fizian ez eñvor. Sakr e vo atav va c'hentelioù evidout. Ornet eo da ene evel da spered. Da gavout ar maen prizius, dic'houzvez ar bezout anezhañ d' an holl nemedout, emañ holl vicherourion ar rouantelezh ez kourc'hemenn. Te eo ? N' eo ket 'ta ? Lavar din ez eo te. Da em skor ha va skor. Perak e skrijan ? Dre ma soñjan en deiz ma tigor kambr an tonkadur. Ne deo ket an deiz-se diouzh da youl na diouzh youl den ebet. Den ebet n' hen dibabo. Den ebet ne lavaro : sklerijennet e vo gant heol warc'hoazh. Den ebet ne rakwelo na ne ziougan e veure.

An hendad doujet en doa klevet an anv, en doa hen skrivet, en doa graet ar poltred ha siellet ar gambr spontus, a welas war e dro, kent dezhañ mervel, an holl bennoù stouet dindan e vennozh diwezhañ, hag unan eus e vibion a c'houlennas outañ :

- A dad, piv a zigoro kambr an tonkadur ?

20

D' an ampoent-se e frailhas ul luc'hedenn kalon an noz ; ar gurun a strakas, hag an hini o vervel, da respont d' an hini o vont da ren, a ziskouezhas dezhañ tan an neñv o kouezhañ.

Setu perak eo skrivet war an nor spontus : « Tan an neñv am digoro. »

Pa vo bet savet gant ar gurun c'hoarilec'h an drama, ez eot tre er gambr, hag e c'hortozot war ho taoulin an anv d' en em ziguzhañ, hag a-us d' an anv, ar poltred.

Neuze eo en em lakay ar gurunenn war benn an hini a vo bet diskuliet gant ar maen prizius ; hag e-skoaz ar gurunenn-se ne deo an hini a lezan ganit nemet uloc'h ha ludu. Hervez an hengoun, d' an eur skrijus-se e skoio ar reizh daou daol, rak divzremmek eo e gleze.

Pet a vo ac'hanoc'h, war ho taoulin er gambr spontus, ne ouzon. Holl avat e resevot hoc'h anv. Da zigentañ, ha war un dro, anv ar peurvennozh hag hini ar peurvallozh. Ar re-all a zeuio da c'houde. D' ar pred ma vo dedennet ar gurunenn gant ar maen dibabet evel ma vez an houarn gant ar maen-touch, e vo unan en ho metoù hag a raio euzh he glin d' an douar hen dougo, ha dindan ar glin milliget e tigor an douar gant an aon da vezañ stoket gantañ, hag an hini a vo bet eno war he daoulin a vo islonket dirak dremm an neñv. Ar gurun a nac'ho kemer ar preizh-se ; tan an nec'h a gilo ; ha tan an traoñ eo he lonko, ha labourat a ray-hi er c'hovel dindan douar, ha ma tizh un dakenn eus he c'hwez toullañ tonenn an douar e roio he flaer ar marv, ha tud ar c'hêrioù nes a dec'ho, o tilezel o madoù, en abeg d' ar spont, hag ar gouelec'h a zeuio el lec'h m' he devo an dakenn c'hwez toullet tonenn an douar, hag ar miled o-unan ne gredint ken tostaat ouzh ar gouelec'h graet gant ar c'hwez ; rak ar miled o deus ul lusk-emvirout.

Benniget me, va mamm, eme Electa, o saouriñ en a-raok levenezioù an trec'h.

- Benniget ra vezi, eme ar rouanez, te hag a voe dibabet... Iskis eo avat, seizet eo va zeod gant gwanded ar marv ; n'hellan ket lavarout pezh a fell din... Benniget ra vezi, te hag a zo mat... Benniget ra vezi, te hag... Benniget ra vezi, te hag a dleer bennigañ...

Electa a yeas war gomz ar rouanez hag a lavaraz dezhi :

- Va mamm, benniget me va-unan, hoc'h Electa, me ho merc'h ; benniget me.

21

Ha hi ha kemer daouarn ar rouanez d' o lakaat war he fenn ; hogen daouarn ar rouanez a gouezhas. « N' he deus mui nerzh a-walc'h da souten he daouarn, » eme Electa.

- Benniget ra vezi, eme ar rouanez goustatoc'h, te hag a gavo en askre an douar ar maen prizius n' anavezan ket, an hini n' am eus gwelet biskoazh, an hini na voe kemmet biskoazh ouzh aour nag ouzh arc'hant, maen prizius dianav ha

kann, enaouet dindan tonenn an douar gant dasskleurioù pell al luc'hed ha tarzhoù ar gurun ! Benniget ra vezi gant bennozhioù an neñv, benniget gant bennozhioù an douar, benniget gant bennozhioù kondon an nec'h ! Ra savo va bennozhioù an eil re war ar re-all evel menezioù bern-war-vern, ra drebarzhint ar c'houmoul ha ra ziframmint diganto an tan a viront en o askre, an tan grataet da dal an hini dileuriet !

- Va mamm, eme Electa, milligit va enebouez, milligit an hini a gomzjoc'h din anezhi bremaik.

- Milliget ra vezi, eme ar Rouanez ; ha neuze paouez, spouronet... N' ouzon ket milligañ, emezi ; ne gasaan den ebet. Mad an holl a c'hoantaan ; va diweuz ha n' o deus biskoazh distaget ur mallozh n' oulont deraouiñ da eur ar marv.

- Va mamm, eme Electa, milligañ dizaon a c'hellit, rak komz a rit eus an hini a vo milliget en deiz diwezhañ gant an Aotrou. N' hec'h anavezit ket, n' he c'hasait ket. N' ouzoc'h ket eus piv e komzit. N' eo ket ar gasoni a ren ho teod ; youl an Aotrou ne lavaran ket ; ar youl-se hoc'h eus desket din azeuliñ bep tro, hi eo a bleg hiziv dindan ho mallozh ur penn ha n' anavezomp ket, evel m' he deus bremaik pleget va fenn dindan ho pennozh.

- Milliget ra vezi, eme ar rouanez, te hag... Brumennet eo va selloù, seizet va zeod ; ne gredan ket kenderc'hel...

- Kendalc'hit, va mamm, eme Electa ; youl an Aotrou eo.

- Hama, peogwir e vennez, e kendalc'hin. Milliget ra vezi gant mallozhioù an neñv, milliget gant mallozhioù an douar, milliget gant mallozhioù kondon an traoñ ! Ra ziskenno va mallozhioù betek kreiz an douar ; raz enaouint ar gounnar a gousk eno betek deiz ar varn, kounnar an tanvenez ! Milliget ra vezi gant garmoù ar paour, kant spontusoc'h eget tarz h ar gurun ! Ha brini ar froudoù raz adlavarint d' ar vein ruilhet el lammdourioù ar mallozh diframmet bremañ digant va diweuz toc'hor ! Milliget ra vezi gant an aezhenn a dremen war ar parkeier ed e bleuñv ! Milliget gant eon gwenn ar c'hoummoù dirollet gant ar gorventenn ! Milliget gant hinon an oabl glas en devezhioù hañv, milliget gant flourder, gant splannder ar beureoù hag an abardaezioù, milliget gant ar moked a sav diwar ar siminalioù da vare ar predoù, milliget gant ar sperngwenn, milliget gant ar roz, milliget gant listri-ezañsañ mistr ar gwezvoud horjellet ; ha, rak kement-se n' eo tra evit ar gounnar diratozh a zigor va diweuz sakr, milliget ra vezi, ez kalon fallakr, gant an ezhommeg ha n' ac'h eus ket roet dezhañ.

22

Paouez a gomz a reas ar rouanez, hag un dilavar iskis a voe etre an div vaouez. Electa a c'hortozas ur pennadig ha pa welas ervat e tave he mamm e stagas a vouezh izel :

- Milliget ra vezi ; evel-se ra vo !

Hogen marv e oa ar rouanez abaoe un nebeut deizioù, ha ne oa ket echu gouelioù he douaridigezh. Gouel ha douaridigezh a zo anezho gerioù ha na glotont ket kalz ; tremenomp an *deleatur* war ar gouelioù, ha lavaromp ar pompadoù, mar kirit.

En un ti-soul, nepell diouzh ar palez, e oa ur plac'h yaouank paour o vervel ! Mar deo gwir pezh am eus tizhet gouzout, e oa eus an ti-se ul lochenn votaouerion e-kreiz ar c'hoad. Dre un toullig en doenn-blouz ez ae kuit ar moked, pa veze ret-holl ober tan. Na c'houlennit ket ouzhin displegañ dre ar munud ar vuhez a renet ennañ. Skort an diskleriadurioù diwar-benn mareoù ha broioù ken pell, ha dreist-holl an diskleriadurioù a-zivout ar re baour. Un nebeut traoù am eus c'hoazh gellet lavarout diwar-benn palez ar rouanez. Hogen petra 'fell deoc'h e lavarfen eus ul lochenn votaouerion goad ?

Koulskoude, un dornskrid kozh hag am eus bet mil boan o kavout, a lavar penaos ar plac'h yaouank - Judith hec'h anv - he doa klevet un noz, un nebeut deizioù kent dezhi klañvaat, unan bennak o skeiñ teir gwech ouzh dor al lochenn ma oa hec'h-unan-penn enni evit ar mare. O vont da zebriñ he c'hoan edo, unan dilarjez-kenañ. Digeriñ a reas ; ur beajour e oa hag eñ paour e zoare ; un tammig disliv e oa e dal. O vezañ n' he doa ket Judith a leue da lazhañ, a leue tener ha druz, e roas ar pezh he doa, un tamm bara hag ur werennad dour. Bevañ a reer diwar a gaver, ha netra ken n' em em eus kavet diwar-benn o emwel.

Un nebeut deizioù war-lerc'h e chomas klañv, ha lavaret e voe e oa bet sorset gant ar beajour.

23

Gwashaat a reas ar c'hleñved, hag a-benn ur sizhun e tiskoueze ar marv kaout krog dija war e breizh. Teusk e oa mezegiezh ar re baour, en amzer-se dreist-holl ; un daoulagad serret, un anal dihelc'het, gerioù mouget ha diheglev ; dic'hoanag didrouz un tad hag ur vamm dic'halloud ha diflach ha na glaskent mui zoken stourm ouzh ar marv, se e vije bet an arvest da welout el lochenn reuzeudik ha doaniet, ma ne vije ket bet ur reuzeudigezh hag un doan spontusoc'h eget an holl reuzeudigezhioù hag an holl doanioù diavaez o voustrañ, a-hervez, kalon grenus an hini doc'hor.

Ar marv, damwelet ouzh skleur an tremenvan, en em ziskouezas da Judith evel un dra braouac'hus a-grenn. « Ne ouzon tra eus va c'hrouer, a soñje, nemet ez an d' en em ziskouez dezhañ, ha goullou va daouarn. Hag emañ va c'halon evel va daouarn, goullou eus ar vertuzioù a gar. »

Alfo an derzhienn hag euzh an tremenvan a live ar c'homzoù dastroc'het o kouezhañ eus he diweuz, hag heñvel e oa he c'homzoù ouzh skleur ul luc'hedenn damwelet war un islonk, ha ma oa ar goanag er strad e oa goueliet gant noz an torrod.

Hogen breur an doc'horez, o tistreiñ eus e labour, a welas an tri zremenvan, an tremenvan dihelc'het ha rangalonus, ha tremenvan diflach ha dilavar an tad hag hini ar vamm.

Difiñv e chomas, e benn gantañ en e zaouarn, ha trumm :
- N' eo ket echu pep tra, va zad, emezañ.

Ni 'zo paour kaezh tud ha ne ouzomp ket penaos e komzer ouzh krouer ar bedoù.

Bez' ez eus avat en un tu bennak unan dilennet gant Doue. An Doue spontus-se, n'anavezomp ket, en deus dibabet Electa evit e vuiañ-karet. Mont a ran ; ez an da erbediñ Judith d' he fedennoù. An hini he c'hrouas a c'hell he fareañ.

- Ya, kae, kae, eme ar vamm.
- Met, eme an tad, penaos ez i-te betek don ar palez ?
- Ha me 'oar, me ! Mont a rin atav. Mall a zo. Hag-eñ en hent.

Kontañ a rae ar munutennoù, an eilennoù ; ne rede ket, nijal an hini a rae. Gleb gant ar c'hwez, hag heñvel ouzh ur foeter-hent, e tegouezhas er palez, hag oc'h en em deurel war an hini kentañ a gavas, me 'fell din komz ouzh Electa, emezañ, diouzhtu-diouzhtu.

- Farsal a rit, aotrou ker, a voe respontet dezhañ gant ur mousc'hoarzh ; n' emañ ket hec'h Uhelled Roueel da vezañ gwelet. Goulennit un degemer ; gwelout a ray hec'h Uhelled hag eñ e tle asantiñ. - Met o vervel emañ d' an eur-mañ marteze ! a c'harmas ar paotr dic'hoanaget. - Piv 'ta a zo o vervel ? a eilgerias an hini a gomze outañ, hag hep selaou ar respont e lavaras d' ar warded :

- Ur foll a zo o klask mont tre ; lakit eñ er-maez.

24

Dont a reas ar warded d' ober o c'hefridi ; hogen ar paotr yaouank en em daolas war e zaoulin, o stourm war un dro ouzh ar gounnar hag ouzh an

dic'hoanag. War-bouez bezañ trec'het e trec'has warnañ e-unan.

« Saveteiñ va c'hoar a zo ret, » a soñjas, hag o sevel e vouezh e c'houlennas en anv Doue ma vije displeget dezhañ an tu da gas diouzhtu e c'houlenn da Electa.

- Setu paper hag ur bluenn ! Skrivit, a voe lavaret dezhañ. Ha skrivañ a reas :

« Intron,

« Me 'zo ur paour-kaezh dic'hoanaget hag a wel ur c'hoar garet o vervel. Nag hi na me ne ouzomp pediñ Doue ; hogen peogwir e ouzoc'h-hu, hoc'h aspediñ a reomp d' hen ober evidomp. Mall a zo, intron, emañ un tiegezh pec'herion baour ouzh ho taoulin. »

Roet e voe al lizherig da Electa, ha pa voe deut an eur dezhi da vont en he c'hambrig-pediñ, e reas ur bedenn mui pe vaez evelhen :

PEDENN ELECTA EVIT AN HINI DOC'HOR

Peogwir e tle an den lakaat an traoù disterañ da dalvezout evit sevel e galon etrezek Doue, e rin hiziv va frederiadenn diwar-benn marv ar bec'herez-se, hag ho trugarekaat a rin, va Doue, da rein din un dro nevez da rentañ gras deoc'h ! Va zommet hoc'h eus en hoc'h askre ha dalc'het houmañ pell diouzh ho kalon ! Tra ma pellait diouzh ar reuzeudigez-se, ho trugarekaat a ran, o va Doue, eus ar madelezhioù hoc'h eus bet evit va ene ! Bez' ez eus eneoù hoc'h eus dibabet etre dek mil, ha va ene a zo unan anezho. Bez' ez eus speredoù hoc'h eus maget gant ho kwin ha gant ho laezh, ha va spered a zo unan anezho. Va ornet hoc'h eus ; va c'haeraet hoc'h eus ; ha bremañ n' em eus aon rak netra, annezet on ennoc'h da viken.

Ar paour-kaezh plac'h-se, a zo doaniet he ziegezh gant he marv re brim, he deus bevet en dic'houzvez war ho kevrinoù. Dilezet d' ar gwanderioù ha d' ar reuzeudigezhioù, ez eo aet moarvat a gouezh da gouezh betek an diouiziegezh groñs ac'hanoc'h, m' eo trubuilhet ganti war vord ar bez. Dianav dezhi an emvestroni hag ar youlreizherezh em eus pleustret warno a-vihanik, n' he deus ket savet gant pazennoù ar skiant am eus krapet unan-hag-unan. Biken n' erruo er porzh m' on erruet, ha da eo ganin teurel ur sell war he feñse, peogwir e vennigan en doare-se youl an Aotrou en deus aotreet e vije ur c'hemm ken dispar etre he flanedenn ha va hini.

Islonket eo bet ar c'hrouadur paour e teil an traoù denel. Lakaet e vije bet biskoazh ur menoz mat oc'h en em silañ, oc'h en em goll a lavarfen, en ene-se emroet da draoù an douar, na fraost e tle bezañ chomet ? Ma vije mesket gant soñjoù va mitizhion ha va sklavezed, e vije heñvel eno ouzh ur goueziad en ur vodadeg roueed.

Tra ma oa dianket ar bec'herion en o gwenodennoù, ho tudi hoc'h eus lakaet ennon, o va Doue, ha plijet eo bet ganeoc'h stummañ va c'halon diouzh skeudenn ho kalon doueel. Ar re dianket a lezan da redek d' o c'holl, dre ma toujan kevrin ho tezoioù, ha, va zreid war an douar start e vourran o chom hep anavezout spontoù ar Meurvor. Ne don-me ket evel ar glaskerion-vara oc'h astenn o dorn d' an dud. Roet hoc'h eus din, en ho peurvadelezh, kement a oa ret da zougenn bri deoc'h er bed-mañ. Kennebeut ne don evel an dud diouizieki hag ar vugale a laosk davedoc'h garmoù didro. An eeunegezh n' eo ket va lod. D' ar beurglokted e oan galvet ganeoc'h, ha roet hoc'h eus din un anaoudegezh dinec'h ha pervez a bep tra. Fellout a reas deoc'h e vije kompezet gant livn an diorroidigezh ouiziekañ an holl skoselloù a c'hell ene an den kaout. Ma n' hoc'h eus ket silet ennon an emankounac'h rik ez eo dre ma oa ret din, evit ho peuranavezout, arvestiñ ouzh hoc'h oberoù ennon-me hag ouzh ho skeudenn em c'halon baour ; ret e oa din ivez arvestiñ ouzh ar re all, zoken ouzh ar plac'h kaezh-se, a dalvez d'un dra bennak evit ar wech kentañ ; arvestiñ ouzh ar re all a oa ret din evit meizañ pegen uhel al lec'h m' hoc'h eus va galvet en ho trugarez. En diwezh, peogwir e oa gouestlet holl bragerizoù ho skrin d' hoc'h hini dileuriet, goude bezañ roet din ar c'hras sentiñ, e roit din ar c'hras

gourc'hemenn, ha hi mil dibaotoc'h.

Deizioù goude deizioù, mizioù goude mizioù, bloavezhioù goude bloavezhioù
- en doare-se e tremenas dek vloaz.

Meur a blac'h yaouank eus al lez a bleustre war ar vertuzioù uhelañ ; rak diguzhet e oa bet kevrin ar rouanez ; ne dle ket ar rak-se ho lakaat da gredin e oa gaoù pep tra e perzhioù mat o speredoù hag o eneoù. Ken luziet eo mab-den ma ne vez hogos biskoazh peurvrat na peurzrouk ; gwirion e oa ar merc'hed-se, hep bezañ dic'hoantek a-grenn. Un tamm gwarizi bennak, kontrol-mik d'ar spered a sklaereded edont o klask evelkent, a deñvalae marteze ar selloù a daolent an eil war eben - naren an holl selloù, hogen darn anezho ; naren selloù an holl, hogen selloù darn.

26

Souezhusat tra ! Ne grede ket ar warizi-se, lakaet e oa anezhi, en em gemer ouzh merc'h ar rouanez hec'h-unan, ouzh Electa. Ha koulskoude, pa ne oa nemet ur gurunenn da reiñ, petra 'dalve ar warizi ? Hogen un emgann kuzh ha kevrinus a rene etrezo, evel pa vije bet un emgann all, kushoc'h ha kevrinusoc'h, o ren e don o c'halonou : ar goanag hag an dic'hoanag eo a rae an eil emgann-se. Dibaot-kenañ e vez trec'h ar goanag e kalon mab-den ; ken dibaot-all e vez marv- mik. Zoken pa gred dezhañ bezañ marv, ken gwan eo, ez eus ennañ koulskoude un tammig anal ha na sant ket, hag ar melezour a vije lakaet dirak e ziweuz a lakfe a-wel anal dister an hini toc'hor a gred dezhañ ez eo marv.

Electa, abaoe marv he mamm, ne oa mui da vezañ gwelet. Micherourion 'zo evelato, ha mengleuzourion peurgetket, a oa aes dezho tostaat outi. Klask ar maen prizius e oa. Didrouz-kaer e oa ar c'hilsk-se. Nikun ne ouie tra war e zivout, ha peogwir ne oa ardamezet ar maen dibabet, ar maen ret, gant arouez resis ebet, ne ouied nepred ha kavet e oa bet pe get.

« An hini pinvidikañ, an hini rouesañ e tle bezañ, moarvat, » he doa soñjet Electa. Ha graet he doa c'hwiliañ e kalon an douar, ha bremañ e oa en he c'herz un dastumadeg mein evel ne oa bet gwelet biskoazh ; nep liv maen, nep arliv, nep dasked, nep stumm, nep gouenn, nep doare maen prizius ne oa bet ankounaet gant hec'h enklask pennek.

Bep bloaz, d' un deiz merket - mare ar peurzorn e oa, me 'gred - en em vode holl dud lez ar rouanez hag holl dud an trowardroioù, an holl wizion ha gwizion ar wizion, holl boblañs ar maezioù nes, er palez-hañv nepell diouzh kêr, hag eno e veze douget war an divskoaz ar rouanez pe ur plac'h bennak o terc'hel he flas, ha graet tro al leur-dornañ. Ha kaniri ha youc'hadeg ur bobl a-bezh a rae lid d' ar rouanez, enni hec'h-unan pe en hini he doa dilennet.

Ur vodadeg vras ha dizurzh e oa, ma keje tud a bep oad, a bep reizh, a bep gwiskamant.

En engroez-se e verzan un tiegezh hag a anavezomp un tamm, un tammig bihan, hogen n' eo ket dianav a-grenn deomp evelato. An tiegezh-se eo a chome en ul lochenn votaouerion-goad. An doc'horez erbedet gant he breur da bedennoù Electa, an doc'horez-se ne oa ket marv. Lac'heriañ a rae. « Treiñ a-zehou pe a- gleiz a raimp ? » a c'houlenn he breur. An daou hent, hag i keit-ha-keit, a gase o-daou dirak dor ar palez.

27

- A-zehou, a respont-hi hep soñjal.

Hogen d' ar pred m' emañ o vont tre e porzh ar palez e strebot ouzh ur maen hag e kouezh.

- N' oulan ket, emezi en ur sevel, e vije gloazet tud all gant ar gailhenn he deus va gloazet. He c'hemer a ra hag he c'has ganti.

Kammigellañ a rae avat, hag he c'herzhed hag he doare amparfal, lakaet muioc'h c'hoazh amparfal gant he c'hleñved, a zegasas ur mousc'hoarzh war

muzelloù an holl.

A-greiz-holl e voe santet un douforegezh iskis ; leuniet e voe an oabl a goumoul bern-war-vern, arzu amañ, arwenn a-hont ; klevet e voe ur c'hroz a-bell; hag an oc'hen spontet a rogas an douar gant o c'herniel ; tostaat a reas ar gurun ; glavennoù a gouezhas, distank ha tomm. An engroez a glaskas repu er palez, hag a-benn un nebeut munutennoù e voe leun an holl gambroù, an holl salioù, an holl dreasoù, ha tostaat a rae an arnev. Dispac'h an engroez a veskas en dizurzh ar vistri hag ar vevelion, ar re vras hag ar re vihan, ha tostaat a rae an arnev. Ar spont a luzias an engroez, ha taolet e oa bet Electa gant an tousmac'h e-mesk he c'hevezerezed, pa daolas ul luc'hedenn spouronus he skleur glas warno. Kerkent e voe an taol-kurun ; etre ar weladenn hag ar strakadenn ne voe ket amzer da gontañ un eilenn. Spontus, braouac'hus e voe an taol ; krenañ a reas ar palez, serret e voe an dorozioù digor, digoret an dorozioù serret, hag en o zouez, hounnezh ha na zigore nepred.

Electa, mestrez warni hec'h-unan bepred, a soñjas « Deut eo an eur ». Hi hepken ne grene ket ; penaos krenañ, pa oa deut an eur ? Pep taol-kurun a oa eviti sonerezh-eilañ he zrec'h, ha pa zigoras an nor e oa hi an hini difrom nemeti, e-kreiz spouron an holl.

Tostaat a ra ; setu ar poltred.

Ar poltred ne oa ket hec'h hini. He lagad, na oa bet strafuilhet biskoazh, a yeas trumm dreist ar strafuilh hag a vanas difiñv. Bet e oa dalc'hmat en tu-mañ d' ar from ; en tu-hont d' an euzh e oa bremañ.

Ha gwashaat a rae an arnev. Kouezhañ a reas an dud war o daoulin, brevet gant an euzh. E-kreiz spouron an holl ne oa nemet Electa o virout he lorc'h. Electa hepken a soñje en estreget ar gurun. Electa a glaske war an holl dremmoù an heñvelded tonket ; ha m' en dije c'hoazh ar ger frealz talvezet un dra bennak eviti, e vije bet an dra-mañ : n' on ket heñvel outañ, met da vihanañ nikun ne deo. Ar brogon hag a ziskoueze unan-hag-unan dremmoù hec'h anaoudegezhioù hag he c'hevezerezed, he lakae dinec'h diwar-benn an heñvelded. Atersañ a rae ar poltred, ha neuze an dremmoù, hag ar brogon a responte : nann.

28

« Nann, a lavare Electa, hini n' eo heñvel outañ. Ne deo ar gurunenn da nikun. » Hogen setu ul luc'hedenn ha n' eo ket spontus hepken, kriz eo ivez : petra 'ziskouez ? Un dremmig dister ha digened : dizoleiñ a ra e-kreiz an engroez, an hini disoñjetañ eus ar bed holl da bep mare ha d' ar mare-se peurgetket.

Plac'hig al lochenn, merc'h ar botaouer-koad an hini eo. Hag heñvel eo ouzh ar poltred.

Ar gurun ne oa ket bet ken spontus c'hoazh abaoe an deiz ma voe ganet.

Electa a geñverias ar skeudenn hag an dremm, sklerijennet gant an hevelep luc'hedenn. Hag heñvel e oa an dremm. Hag ar plac'h yaouank spontet, war he daoulin, a starde en he dorn, hep soñjal, ur gailhenn. Digeriñ a reas he dorn, gwelet e voe ar gailhenn ha maen ar poltred e oa.

Bez' e oa ar beg-maen dastumet gant an hini c'hloazet da virout ouzh hini all ebet a vezañ gloazet.

Electa a yeas er-maez daoust d' an arnev, ankounaet ganti pep tra betek ar gurun ; ken bras e oa alfo he c'hounnar m' he doa ankounaet pep tra eus ar vuhez hag eus ar marv. Enni ne oa mui a lec'h nemet d' an dic'hoanag. E-kichen al lorc'h ne oa mui a lec'h enni evit an aon. Mont er-maez a eure, ha gwashaat a rae an arnev betek ar c'hren-douar. Ur stroñs, ha skañv e pep lec'h all, a zigoras an douar dirazi hepken ; kouezhañ a reas war he daoulin, n' eo ket da bediñ, nemet da zerc'hel, d' en em zastum, ha da gouezhañ a izeloc'h, ma tlefe

kouezhañ dizale. Kouezhañ a reas war he daoulin. Hogen ne chomas ket start an douar dindani. Digeriñ a reas, steuziet e voe Electa.

Pa 'z eas ar rouanez nevez-kurunennet da glask roudoù an hini islonket, el lec'h m' en doa stoket glin Electa ouzh an douar ne welas nemet un tammig uloc'h, ha c'hwez ar maged.

(Kontadennoù espar.)

Troet diwar ar galleg gant Arzel EVEN.

KLEÑVED AN TOGN

Pezh-c'hoari en 1 arvest
gant JARL PRIEL

« Petra hon eus graet, paour-kaezh pec'herien ? Ne oa ket marteze a-walc'h
a drubuilh er bed-mañ, ha ret eo bet deoc'h, Va Doue, krouiñ ar gwragez ! »
(Foar Sorotchi) . - Nikolaz Vassilitch Gogol.

D'am merc'h vihan
Mari-Eva
evit ma talc'ho soñj eus he zad-kozh.
J. P.

War-dro dek eur eus ar beure, e-kerzh an hañv, ur gegin e ti ur pesketaer,
e-tal an aod.

War an tu kleiz, er penn tostañ d'an arvestourien, an nor da vont er porzh
; un tamm pelloc'h, ur prenestr digor war e hed, rak amzer vrav a ra ha tomm eo
an heol. War an tu dehou, a-dal d' an nor gleiz, dor ar gambr-all, ha keñver-ha
keñver gant ar prenestr, ur siminal ; war an oaled e tivog un tanig intañvez,
div pe deir voundenn ha bezhin kras. Gwelout a reer war dumenn ar siminal an
Itron Varia Lourdes e-kreiz-tre daou lestr gwer eus foar Dreger, gant peb a
dorkad bleunioù paper gweñvet ha mogedet. Bez' eus e korn an oaled ur
c'helorniad dour, hag ur bilhenn a zo o sec'hañ a-us d' an tan, e-pign ouzh ur
gordenn. E-kreiz al leur-c'hoari, un daol gistin gant ur bank a bep tu hag ur
skabell e pep penn. Bez' eus e don al leur, a-dreñv an daol, un armelig sapr da
glenkañ al listri-taol, ar c'hastoledennoù, hag all. War lein an armel, un teir-
gwern dre lien, turgnet ha paramantet, moarvat, gant an Togn pe gant e dad. En
ur c'horn, harpet ouzh ar voger, ur roeñv, un avenell da chevreta hag ur wern-
bag gant he lien paket e-dro dezhi.

Pa sav ar ouel, emañ an Togn hag e wreg ouzh taol. An Togn a zo en e
goazez war ar skabell e penn an daol, e gein troet d' ar prenestr, met n' eus na
tas na gwerenn dirazañ. Peget eo e jod gleiz ouzh e vrec'h gleiz ledet war an
daol : troet eo e zremm war-du an arvestourien ha serret eo e zaoulagad evel pa
vefe kousket ; bountet en deus e zorn dehou e godell e vragoù. Gwilh Krec'hiou
eo e anv gwirion met peb hini a ra an Togn dioutañ, daoust ma 'z eo e fri ken
hir hag un troad falz ha moanoc'h eget ur minaoued. Bez' en deus daoulagad
kaouenn, (daoulagad a-rez e-dal, evel ma lavarer em c'horn bro), ha mourennoù
melen ha stank. Bez' eus war gokenn e benn ur gozh gasketenn vezer hag en e
dreid botoù-koad kailharet. Gwisket eo e giz ma vez ar peurliesañ ar
besketaerien, da lavarout eo : ur porpant martolod hag ur bragoù lien morlivet.
Keñver-ha-keñver gant he den, emañ gwreg an ti o peurbakañ he lein, en he
c'hoazez war ar skabell all. Marc'harid a zo ur vaouez treut ha krenn a-walc'h,
a dalek ma sav en he sav. A-zindan he c'hoef e tifloup kizennoù blev, ken du ha
dour derv. Diouzh he gwelout bez' eo houmañ ur glouarenn, un oanig a blac'h, met
allas, kerkent ha ma vez e gouez, ha gwall-alies e tegouezh dezhi pennfolliñ, e
stag da zifretañ ha da wic'hal, ha gwazh a se da neb en devez ur c'hrogad ganti,
rak un teod kiger he deus. Dleout a ra bezañ un dañvadez dibalamour, rak toull
eo he justin war he daouilin, hag ezhomm bras he deus he zavañjer da vezañ
kannet.

31

Peurchaokat a ra ur c'hreunenn vara, hag evet ganti he c'hafe, raktal e
krog Marc'harid da ganañ :

MARC'HARID

Kenavo d' am zonton lipous
Taget gant ur c'hofad krampouz.
Bet am eus...

Ha gwir, va faotr, n' evi takenn ?

AN TOGN (hep aber ur fiñv).

Nann.

MARC'HARID

Se 'sell ouzhit...

Bet am eus en e ziwarlerc'h

Ur c'hilhog besk, ul livr bleud kerc'h

Ur bistolenn a c'hwit 'bep taol...

Klev 'ta, debriñ a rafes marteze un drailhenn vara kig-sall, pe lardet gant amann fresk ?

AN TOGN

Nag an eil nag egile.

MARC'HARID

Evel ma kari ! (Mont a ra da lakaat ar c'hreg da glouariñ el ludu ha goude e talc'h da ganañ en ur verat ha sallañ ur c'hartourenn amann en ur pikol pezel.)

Ur bistolenn a c'hwit 'bep taol

Hag un ibil da blantañ kaol,

Hag a rin tra, tralalaïg,

Hag a rin tra, tralala !

II

Bez' eus c'hoazh e ti an den paour

Un tarkazh du na gac'h ket aour,

Peder hiviz, tri lien-fri ...

Gwelloc'h e vefe dit, Togn, mont ez kwele !

32

AN TOGN

N'in ket.

MARC'HARID

Ma ! Chom aze 'ta...

Peder hiviz, tri lien-fri

Ur billig doull, ur skudell bri,

Ha div liñsel bet gwechall gwenn

Krog da vreinañ gant ar c'haoc'h c'hwen...

Ha mar diskennfen dit ur bannac'h hini-kreñv, kement ha kreñvaat da galon ?

AN TOGN

Netra n' am eus c'hoant da gaout.

MARC'HARID

Oc'ho ! ret e vo din, am eus aon, kerc'hat ken na vo pell ur beleg war da dro... (Kanañ a ra skiltroc'h-skiltr.)

Hag a rin tra, tralalaïg,

Hag a rin tra, tralala !

Arsa, n' ouzon ket pelec'h am eus kleñket ar vuredig am boa prenet warlene e ti an apotiker. N' am eus ket soñj zoken diouzh pe seurt kleñved an diaoul e paree : an droug-penn, ar paz-yud, an droug-kof, ha marteze e oa mat ouzh preñved Fanchig, pe da lakaat, gant resped, va c'horf da vont war ar maez, n' eus forzh, ne rafe droug ebet dit... Selaou 'ta, Togn, n' ouzout ket pelec'h emañ ?

AN TOGN

Pelec'h emañ petra ?

MARC'HARID

Buredig warlene, un tamm buredig velen a netra.

AN TOGN (en e sav).

Daonet e vo mil va ereoù ! peoc'h ebet n' am bo digant an drutell vreïn-mañ ?

MARC'HARID

Blej, va faotr, blej 'ta, ha dav din, o vezañ ma 'z on garzh a-walc'h da glask tu da wellaat ul lanchore evel dout. (Azezañ a ra an Togn war e skabell, e zaouarn e godelloù e vragoù, e benn stouet, hag e c'hroñj harpet ouzh e vruched ; stagañ a ra adarre Marc'harid da ganañ en ur boanial gant hec'h amann.)

Setu aze an holl leve
Am bo eus va zonton Kalvez
Ha pa vin...

33

(Fañchig a zeu eus ar porzh en ur c'hwitellat.) Dal 'ta, paotr e c'hwitell gwell abred e teuit hiziv eus ar c'hatekiz... Krabanadoù ho po digant ho tad.

(Kerzhout a ra ar c'hrennard war du ar siminal, gant aon rak e dad. Bez' eo Fañchig ur paotrig en oad d' ober e bask kentañ ; diskabell ha diarc'hen emañ, gant ur bragoù berr hag ur flotantenn vastaret ha roget. Toull eo ivez e vragoù war e dammig reor ha dre eno e tivilh lostenn e roched.)

FANCHIG

Me, mamm, a zo bet...

MARC'HARID

A zo bet petra ?... Mall 'oa ganeoc'h, moarvat, redek d' ar gêr da c'hoari pilaouet, pe da c'hoari patati gant ar c'hwiltouzed-all ?

FANCHIG

Ne oa ket, met...

MARC'HARID

Met petra 'ta ?... Na dit ket da livañ gevier d' ho mamm. Daoust ha krog e oa an tan-gwall en iliz, pe ranket en deus ar Person skarañ d' e di gant ur barr red-korf ?

FANCHIG

Nann, kaset on bet kuit.

MARC'HARID

Hag abalamour da betra, ailhod ?

FANCHIG

Ataoe, mamm, goulennet en deus diganin evelhen ar Person : « Arsa, emezañ, piv en deus lonket aval Baradoz an Douar ? » - « Va feiz, Aotrou Person, emezon, n' eo ket me bepred. » Neuze e tirollas ar re-all da c'hoarzhin, ha tanfoeltret on bet e-maez...

MARC'HARID

Ha gant gwir abeg... Dalc'hmat e vezit o laerezh per, pe avaloù, pe wregon e liorz Pol, Per pe Bipi, hag al laeroñsi a zo ur pec'hed marvel...

FANCHIG (a vouez izeloc'h).

Mamm, mezh-dall eo va zad ?

MARC'HARID

N' eo ket 'vat, n' eus evet takenn.

34

FANCHIG

Petra eo dezhañ 'ta tremen hep kroual na krabanata ?

MARC'HARID

En em gavet eo diaes ar beure-mañ.

AN TOGN (o skeiñ gant e zorn war an daol).

Ac'han da begoulz, daonet e vo mil va ereoù, e chomo an daou-mañ da flabotal o

genou ?

MARC'HARID (a vouez izeloc'h).

Tapit raktal ur c'hozh sac'h hag ur gontell, ha kerzhit war eeun da zastum geot d' ar c'honifled.

FANCHIG

Adarre ?... Dec'h d' an noz am boa roet dezho leizh kof !

MARC'HARID

Ya, met ur c'hof-stamm o deus evelloc'h. Da bep mare e vezit o kouchañ toaz en ho forn. Sellit, erru eo, Doue d' am pardono, ho tivjod lartoc'h eget va fenn a-dreñv... Kit e traoñ liorzhañ Kato Jegou ; bez' eus eno geot stank ha druz, ha ma n' emañ ket an hini-gozh war-dro, skrabit war ar marc'had delioù kaol ha karotez, ha zoken div pe deir irvinenn, pe seurt a vo, met diwallit na vefe Kato o c'hedal, rak hounnezh ne vez ket pell oc'h ober ul laer gant un amezeg. (Mont a ra Fañchig er gambr en ur c'hwitellat.) Ha tavit, en anv Doue, gant ho c'hwitell ; truez ebet n' hoc'h eus ouzh ho tad klañv ? (Kanañ a ra hi a bouez he fenn en ur blediñ gant traoù-lein.)

Setu aze an holl leve
Am bo eus va zonton Kalvez
Ha pa vin dare da...

KONERI GOZH (en e sav dirak ar prenestr, er porzh).

Klev 'ta, Marc'harid, ha gwir n' eo ket aet an Togn da 'besketa ar beure-mañ ?

MARC'HARID

Ya 'vat, skoet eo bet a-greiz-holl gant ur barr kleñved.

KONERI

Se 'zo ar gwashañ.

MARC'HARID

Ya, ken brav ha ma 'z eo an amzer evit an deizioù.

35

AN TOGN

Diouzh da glevout, mil va ereoù, e vez dalc'hmat va reor peget ouzh va skabell !

KONERI

Ha petra a c'hoari gantañ ?

MARC'HARID

Ha me oar, ur bramm a-dreuz, marteze. (Lakaat a ra an amann war un asied ha diskenn a ra er pezel dour eus ar c'helorn. Dont a ra tre Fañchig gant ur sac'h hag ur gontell verglet.) Selaouit 'ta, kanfard, laoskit ar sac'h aze, ha kit en ur redadenn da di an apotiker da gerc'hat un dra bennak d'ho tad.

FANCHIG

Ha petra am bo da c'houlenn ?

MARC'HARID

N' eus forzh petra, gant ma raio vad dezhañ, ha gant na gousto ket re ger.

FANCHIG

Roit arc'hant din, mamm, rak du-hont ne vez ket graet dle evel e ti ar fornier.

MARC'HARID

Gortozit neuze ur pennadig.

KONERI

Un dakenn win-ardant ha kafe tomm a lakafe kentoc'h an Togn en e blomm.

MARC'HARID

Gout'ouzon, met ne fell dezhañ na debriñ nag evañ. Met c'hwi da vihanañ, Koneri gozh, deuit en ti, mar plij, sellit ! emañ Pipi du ouzh ho kortoz en e gluch el ludu. (Stagañ a ra Fañchig da c'hwitellat.) Ne serrfe ket hemañ e c'henou ; c'hwitellat a ra gwashoc'h eget un troc'her-moc'h. (Deut eo tre Koneri gozh. Kromm eo e choug un nebeudig, kerzhout a ra gant ur vazh ha ruzañ a ra e dreid un tammig, rak daouzek vloaz ha tri-ugent en deus. Gwisket eo war vete nebeut evel an Togn. Daoulagad birvidik ha laouen a zo en e benn ; melen ha krec'higellet eo e zivjod evel un aval-goañv laosket re bell da zareviñ war ar plouz e don un armel. Tennañ a ra war spoe-gerrek e vlev hag e varv louet. Dalc'hmat e vez e korn e c'henou ur c'horn-butun pri-ruz, gant ur c'harenn verr-verr.)

36

KONERI (war an treuzoù).

Penaos emañ ar bed ganit, paour-kaezh Togn ? (Ger ebet. Hejañ a ra Koneri e benn.) Ya, na gwashat tra ! (Mont a ra en e goazez e-kichen an Togn, a-dal d' an arvestourien.)

MARC'HARID

Un tamm bara ho po, Koneri ? Sed, emeon o paouez da blediñ gant an amann... (Diskenn a ra kafe dezhañ.)

KONERI

Kuit a vara, trugarez ! paket am eus va lein, met ur bannac'h kafe a lonkin a c'hrad-vat.

MARC'HARID

Ha setu amañ hini-kreñv... Va Doue, n' hoc'h eus kemeret takenn ebet !

KONERI

Paouez 'ta. Marc'harid, paouez, pa lavararan... Ne baouezi ket ? (Hogen, daoust dezhañ da vont en e sav ha da sevel e vrec'h d' an nec'h, bepred e talc'h Marc'harid da ziskenn gwin-ardant ken na 'z eo kouch tas ar c'hozhiad.) Ma ! frank out, va flac'hig, gant da hini-kreñv... (Tañva a ra e gafe ha lipat a ra e vourennoù.) Ac'hañ, hemañ 'vat a zo « du bon » ! (En ur hejañ e benn.) Siwazh ! klañv moñs e tle bezañ an Togn hag erru eo, am eus aon, gwell bell ganti, rak setu c'hwezh-vat ar jigodenn o sevel dindan e fri, ha fiñv ebet ne ra...

FANCHIG

Mamm, mamm ! (Stagañ a ra da sachañ war vrec'h e vamm e-keit m' emañ Marc'harid o tiskenn kafe en he zas.)

MARC'HARID

Petra 'ta, mic'hieg ? C'hoazh e reot din fotañ va bannac'h war an daol ! Bara a fell deoc'h adarre ? Dalit 'ta, taolit pled da dagañ gantañ, bleiz a zo ac'hanoc'h !...

KONERI (en ur danañ e gorn)

Ya, er c'houlz ma oan war vourzh ar c'houeletenn « Maris Stella » o pesketa e Douar-Nevez... Me a gomz deoc'h, tudoù, eus pell amzer, un hanter-kant vloaz bennak, pe ouzhpenn... setu ma tegouezhas d' an eil-gabiten... Arsa, penaos e veze graet dioutañ ?... Emañ e anv war veg va zeod... Erwan, pe Vatinlin ar... N' eus forzh, dont a raio da soñj din a-benn ur pennadig... Ha bez' oa hennezh ur pezh foeltrenn den eus Plouc'ha, pe eus Pleuzal... pe eus lec'h all... en ur ger, eus hor c'horn-bro... un den garv, ma'z eus bet biskoazh unan, hag a-dal ma veze tomm dezhañ, ha zoken pa veze hep tamm na takenn, ret e veze da bep-hini diwall diouzh e grabanoù, ha pa... Met petra am boa c'hoant da lavarout ? Ya, emeon bremañ ganti... Setu ma tegouezhas d' an eil gabiten bezañ paket gant ur gwall-gleñved, ar... Dal 'ta, penaos 'ta dija ?.. ar... ar... Gout'ouzout a-walc'h, Marc'harid, eus petra e fell din komz... Ac'hañ, deut eo ganiñ !... an « difluksion boitrin », evel ma lavar an dud desket... (Mont a ra tre an Intañvez.)

37

AN INTANVEZ (war an treuzoù).

Petra, klañv eo an Togn, hervez 'glevan ? (Oc'h ober stamm emañ.)

MARC'HARID

Ya, met n' eus forzh, Intañvez, deus amañ, va flac'h, ha gra evelomp... (Mont a ra an Intañvez d' azezañ e-tal Koneri, ha Marc'harid a ziskenn kaf dezhi.)
Allas, kaezhig, n' am eus na laezh na koaven.

AN INTANVEZ

Ûn taol kaer ! Emaon o paouez da leinañ, met kement hag ober evel ar re-all...
(Ur plac'h kaer, un darinenn a blac'h zoken, hag ur vaouez a beadra, setu petra eo an Intañvez-mañ. Eviti da vont war lartaat, ha daoust d'he femp bloaz ha tregont, kalz muioc'h e tenn war ur plac'h yaouank eget war ur wreg, met n' eus forzh, ne vez graet diouti nemet an Intañvez.)

AN INTANVEZ

Ac'hañ 'ta, Koneri, gwell sioul ho kavan, diaez eo din krediñ ez oc'h c'hwi un denig abaf...

KONERI

Ataoe, va merc'hig, o soñjal a oan : meur ha meur a hini a garfe dezhañ bezañ evelomp, stok ha stok ouzhit...

AN INTANVEZ

Ha piv 'ta ?

KONERI

Te 'vat, a c'houlenn traoù diganin ! Ur goantenn ar seurt dit, kuit a vugel, perc'henn bravañ ti ar vourc'h, gant ur pikol liorz e dro dezhañ, hag arc'hant a-leizh e kef an noter, fret ha fret bras a dle bezañ warnout. Dal, mar bijen un tammig yaouankoc'h, dek pe ugent vloaz d' an nebeutañ, ra vin manac'h ma na stagfen ket ivez d' ober al lez dit !

38

AN INTANVEZ

Ha fae a rafen warnoc'h, paeron, kerkoulz ha war ar re all.

KONERI

Daoust ha n' out ket skuizh gant da stad intañvez ?... da unanig a-hed ar bloaz en ur pezh ti evel da hini, ha dreist-holl e-kerzh ar goañv, pa vez ken hir an noz ?...

AN INTANVEZ

Van ne ran ; n' on ket ur vaouez aonik.

MARC'HARID

Kae da vale, gaouiadez ! Sellit, Koneri, pegen stipet ha fanfurluchet e vez houmañ bep tro ma vez en gortoz da welout paotr Plougoukant o tont d' he bete !

AN INTANVEZ

Evit va c'heloù, kerkoulz e rafe ar fri-mannous se chom er gêr, n'on ket evit padout gant e ardoù ; kregiñ a ra da satouilhat adalek ne vezer ket a-du gantañ, hag ar vrud en deus da vezañ ul lonker. Trugarez ! bet am eus d' ober gant ul lip-e-werenn, trawalc'h evel-se !

KONERI

Ya, met bez' eus daou gi war an askorn, rak diouzh ma klevan, gwell alies e teu Pipi, mab henañ an ostiz, da c'hwilostat e dro d' az ti...

MARC'HARID

...an hini e vez bep sul o seniñ an « armolut » en oferenn bred ?

KONERI

Ya, hag an houad-se, emezo, a zo ur mailh evit pezh a sell ouzh ar c'homzoù flour.

AN INTANVEZ

A c'hell bezañ ! Kent na vez graet an dibab, gout'ouzont holl reiñ kaol d'ar c'havr ken ma findaon, met goude an eured, kenavo d'ar c'homzoù flour ! Dismegañsoù, mallozhioù, hag a-wechoù palvadoù, neketa, Marc'harid, sed aze lodenn ur wreg dimezet... Nann, Koneri, biken ne gemerin gwaz...

KONERI

Gri, va flac'hig, gri 'ta !...

39

AN INTANVEZ

Ya, ar sul ma staoto ar saout gwin-ardant pe chufere... Met n' eo ket se eo se... Petra c'hoari gant an Togn ? Diwadañ a ra e fri ?

MARC'HARID

Ne ra ket, evit din da c'houzout.

AN INTANVEZ.

Koeñvet eo e gof ?

AN TOGN

Genou bras ! kentoc'h e koeñvo da hini.

AN INTANVEZ

Kuit a fent, emañ marteze gantañ an « influañz », evel ma lavarar e galleg. Bet eo ar mezeg war e dro ?

AN TOGN

Klev houmañ 'ta, tanfoeltr ezhomm n' am eus a vedisined !

AN INTANVEZ

Serr da c'henou, Togn, n' omp ket c'hoazh o plediñ gant da arched... Ur taol degouezh, tudoù !... N' emañ ket an Itron Leskoualc'h gwell bell ac'han ; gwelet am eus he c'harr dre dan e porzh ar c'hovel, p' edon o tont betek amañ. Marc'harid, kas raktal Fañchig d' he fediñ d' ez ti... E giz-se, ne gousto ket meur a dra dit.

MARC'HARID

A gred dit, kaezhig ?

AN INTANVEZ

Ya 'vat, nemet ha c'hoant az pefe da vezañ intañvez eveldon.

MARC'HARID

A dra sur, hep he far eo hounnezh, eme an dud, evit pezh a sell ouzh ar gwragez.

AN TOGN

Met me n' on ket ur wreg, daonet e vo mil va ereoù !

KONERI

Dal 'ta, Togn, emaint o vont da glask un amiegez war da dro.

MARC'HARID

N' intent ger brezhonek ebet, moarvat, an Itron-se ?

40

AN INTANVEZ

Krog eo da zeskiñ, ha neuze, en em zibab a raimp hon daou, Fañchig ha me, kwita, mabig ? Evel ma teuio e teuio !

KONERI

Ya, desket-kaer e tle bezañ an Intañvez. Pa oan levier war vourzh al lestr brezel ar « Fijéni », setu ma fellas d'un admiral saoz... ha glav, va Doue, a rae an deiz-se, ken ma rae... glav a bil, pa lavaran deoc'h...

MARC'HARID (d' he mab).

C'hoazh e chomit aze da zigeriñ ho kenou bras !

FANCHIG

Hag an admiral saoz, Koneri, petra en doa graet ?

KONERI

An admiral, mabig ?... Feiz, marteze ne oa nemet ur c'habiten, met gant n' ouzon ket pet galoñs an diaoul war bep brec'h, ha gwintet war e gokenn un tog evel hini ar chas-de-Dieu.

AN INTANVEZ

Arsa, Fañchig, n' i ket da gerc'hat an Itron Leskoualc'h ? Diwall na 'z afe kuit !

AN TOGN (en e sav).

Sentiñ a ri' ouzh da baour-kaezh mamm, mab ar c'hast laer ? (Redek a ra Fañchig e-maez.)

KONERI

Ya, ha kerkent ha ma lakeas an admiral saoz e droad war ar pont, e stagas da vlejal, en e yezh eveljust, hervez ma lavaras din goude ur c'heneil desket : « Na pebezh stlabez a zo amañ ! »

MARC'HARID (en ur juntrañ he daouarn).

Hag amañ 'ta, va Doue koulskoude ! Semplañ a fell din ober pa sellan e-dro din... Sav da reor alese, Togn, ha c'hwi ivez, Koneri...

AN TOGN

Ya, mab, pellaomp diwar hent an admiral saoz-mañ... (Stagañ a ra Marc'harid da glenkañ an tasoù, ar gwin-ardant, ar bara, al loaioù hag all, mesk-ha-mesk er bank tosel dirak ar prenestr.)

41

AN INTANVEZ

Paouez d' ober gwad fall, Marc'harid ; degouezhout a ra d' an Itron Leskoualc'h gwelout traoù a bep seurt ; sed, an deiz-all, e ti Fant ar Gwenn e rankas ober ur gammed dreist ar pod-kambr manet e kreiz al leur.

KONERI

Gant na oa mann e-barzh, c'hoazh da vihanañ !

AN INTANVEZ

Da c'hortoz, Togn, mat a rafes gwalc'hiñ da zaouarn.

AN TOGN

Ha talvout a ra ar boan ?

MARC'HARID

Dal, sed amañ dour... (Degas a ra war an daol pezel an amann.) Duoc'h eo da grabanoù eget re ur glaouer !... (Tapout a ra ivez a-ziwar an armel un tamm soavon hir-gelc'hiek paket gant paper seiz.) Ha setu amañ ur bechad-soavon nevez-flamm... (O vezañ ma 'z eo gleb daouarn an Togn, kerkent ha ma krog er soavon, frrrt ! diflipañ a ra hemañ digantañ ha tarnijal a ra betek an oaled.)

AN TOGN

Ha gwelet hoc'h eus biskoazh, tudoù ? Lamm a ra an dra-mañ pelloc'h eget ur glesker... Met yennet e vo ganin !... (Allas, adalek ma stok outañ, frrrt ! mont a ra adarre ar soavon war nij a-dreuz ar gambr.)

KONERI

Gortoz, Togn, ma rin ivez d'am zro un taol-esa !... (Kerzhout a ra goustadig, goustadig da gaout ar soavon, en ur vranseñlat war vegoù e votoù-koad, evel p' en dije aon rak spontañ un evn ; erru e-kichen, daoublegañ a ra gant mil evezh ha prim ha prim e laka gasketenn **war ar** soavon.) Dal, Togn, ha taol pled dioutañ.

AN TOGN

Laosk anezhañ ganin, krog on en e lost, ha krog mat... (N' eo ket peurlavaret e c'her, frrrt !... lammat a ra ar soavon e-maez dre ar prenestr.)

AN ITRON LESKOUALC'H (er porzh droug enni).

Mais faites donc attention, voyons !

42

AN TOGN

Mil va ereoù, war vete nebeut, mac'hagnet am bije An Itron ! (Torchañ a ra e zaouarn ouzh foñs e vragoù, e-keit m'emañ an Intañvez o kalaat ar bezel war lein an armel ha Marc'harid o netaat an daol gant he davanjer. Dont a ra tre an Itron Leskoualc'h gant ur vantell-c'hilav war goupl he brec'h. Bez' eo houmañ ur vaouez dioc'h-tu, feuls ha lart : ur podad toaz, met gant goell ennañ. Distagañ a ra ar gerioù brezhonek diwar veg he zeod evel ma ra tud-kêr hag ar peurliesañ lakaat a ra ar pouez-mouezh da gouezhañ war ar silabenn diwezhañ, hervez ma vez graet e galleg.)

AN ITRON (en ul lemel he manegoù da levial ur c'harr dre dan).

Bonjour, tout le monde ; je ne fais qu'entrer et sortir.

(Da Fañchig deut war he lerc'h gant ar soavon en e zorn dehou hag en dorn all koufrig ler an Itron.)

Pose ça sur la table, mon jeune ami...

(En ur zigeriñ ar c'houfr.)

Pelec'h emañ an hini pehini a zo klañv ?

AN TOGN

Me eo, Itron.

AN ITRON

Petore anv ?

MARC'HARID

Gwilh eo e anv badez, Itron, met an Togn a vez graet dioutañ.

AN ITRON

Eh bien, monsieur Togn, klañv bras out ?

KONERI (d'an Intañvez).

Un Aotrou a c'hiz-kozh, berr e zivhar ha hir e gof... (C'hoarzhin a reont o daou.)

AN ITRON

Allons, je vous en prie... Poan kof 'teus, Aotrou, pe poan-penn ?

AN TOGN

Feiz 'vat, Itron' droug-penn ha droug-kof am bez ivez ur wech en amzer, evel ar gristenien-all, met bremañ e kavan...

AN ITRON

Oui, oui, mais l'heure n'est pas aux discours... D'ailleurs, il m'a l'air solide, ce gaillard... Marteze, Aotrou, dalc'het out gant ar... ar... gant kleñved ar werenn ?

43

AN TOGN

Petra an diaoul, emezi ?

AN ITRON

II boit beaucoup cet homme, n'est-ce pas ?

AN INTANVEZ

Foi, Madame, le lagoutte fait du bien à lui.

AN ITRON

Je l'aurais parié... N'ev ken, Aotrou, ar gwin-ardant milliget pehini a lak an

dudoù da goll e benn... Azez amañ, tout de suite...
(Bountañ a ra skabell Marc'harid e kreiz al leur ; mont a ra an Togn en e goazez
hag ar re-all en em vod e-dro dezhañ.)

AN TOGN

Ne nac'hin ket ouzhoc'h. Itron, ur bannac'h a blij din...

KONERI

... ha, daou pe dri muioc'h eget unan...

AN TOGN

Met n' on ket ul lonker, mil va ereoù !

AN ITRON

Qu'est-ce qu'il raconte ?

AN INTANVEZ

Y dit qu'y n'est pas un « lonqueur », un ivrogne, gant resped...

AN ITRON

Ha bremañ, mon brave, ro din-me ho torn !

(Gwaskañ a ra gant he biz war ar wazhienn-veud en ur sellout ouzh he montr ; ar
re-all, digor bras o genou, a sell pizh ouzh disterañ fiñv an Itron.)

Bien... fort bien... excellent... parfait ! Pas la moindre fièvre !

AN TOGN

Petra 'drailh houmañ ?

FANCHIG

N' emañ ket an derzhienn ganeoc'h, va zad.

44

AN TOGN

Gout'ouien a-walc'h.

AN ITRON

Ha bremañ, diskouez din-me ho teod... Quoi ? il n'a pas compris ?... Comme ça,
mon ami ! (Tennañ a ra he zeod.)

AN TOGN

Mezh am eus, bugale gaezh, o tennañ va zeod d' an Itron.

AN INTANVEZ

Y n'ose pas, Madame... Gra evelse 'ta, emezi. (Tennañ a ra ivez he zeod, ha d'
an diwezh ober a ra an Togn kemend-all.)

KONERI

Tennañ a ra an Togn e deod evel un tarv war var da vougañ gant e nask.

AN ITRON

Et maintenant, comme ça... Aaaaa ! Aaaaaa ! Aaaaa !

(Tapout a ra ur benveg houarn gwenn heñvel ouzh ul loa.)

AN TOGN (en ur souzañ e benn).

Ya, met taolit pled d' am c'hloazañ gant an dra-se ?

AN ITRON

Qu'est-ce qu'il chante ?

AN INTANVEZ

Il a peur que vous fairiez mal à lui.

AN ITRON

Pas le moindre, voyons... Allons, Monsieur Togn, Aaaaaa ! Aaaaaa ! Aaaaaaa !

AN TOGN (a nerzh e Benn).
Aaaaaaa ! Aaaaaaaa ! Aaaaa !

AN ITRON

Quel coffre, mes amis !... Excellente, cette langue, une langue de toute première qualité... Aussi bien, il m'a l'air bâti comme un chêne ; il nous enterrera tous.

(Derc'hel a ra an Togn da vlejal.)

Bon ! dites-lui que ça suffit comme ça.

AN INTANVEZ

Klenk da deod 'ta, paour-kaezh Togn !

45

AN ITRON (en ul lakaat e-dro d' he fenn ur c'helc'h houarn gant ul lampig dre dan en e greiz)

Pour plus de certitude, un coup d'oeil à la gorge et au larynx... Ha bremañ, da benn a-dreñv, Monsieur Togn, da benn a-dreñv !

AN TOGN

Petra an daonet a c'hoari gant va fenn a-dreñv ? (Dirollañ a ra ar re-all da c'hoarzhin.)

AN ITRON

Qu'est-ce qu'il y a ? J'ai probablement lâché une sottise ? Expliquez-lui de rejeter la tête en arrière comme ceci.

AN INTANVEZ

Ac'hañ !... Sell pizh ouzh ar solier, Togn !... (Sentiñ a ra an Togn ; daoublegañ a ra a-us dezhañ an Itron en ur enaouiñ al lampig ; neuze 'vat a ra an Togn ur pikol lamm war e skabell hag ar re-all a souz a-gevret.)

AN ITRON

Allons, pas de panique ridicule !... Là, ça va aussi très bien de ce côté. (E-keit m' emañ o klenkañ he benveg er c'houfr, fellout a ra d' an Togn mont en e sav.) Attendez, mon ami ; bremañ, lemm da borpant et la jiletenn...

AN TOGN

Petra, Fañchig, teurel va roched a vo ret din ivez ?

FANCHIG

Y demande à toi s'y faut ôter son chemise ou le tronser.

AN ITRON

Pas la peine ! ça ira comme ça.

MARC'HARID

Ac'hañ 'ta, dont a ra gant Fañchig.

KONERI

Ya, setu petra eo bezañ desket... Pa oan gwechall o loveal war-du Vadagaskar gant ul lestr eus Bourdel, setu ma tegouezhas d' ar...

AN ITRON

Un peu de silence, je vous prie... (Tapet he deus eus ar c'houfr ur serviedenn hag he ledañ a ra dindan groñj ha war vruched an Togn.)

AN INTANVEZ

Dal 'ta, emañ o vont da lemel e varv d' an Togn. (Stagañ a ra an Itron da selaouata skevent he « c'hlañavour ».)

46

AN ITRON

Mais qu'est-ce qu'il a donc à se tortiller comme ça ?

AN TOGN

Va herlinkat a rit gant ho plev, Itron.

AN INTANVEZ

Foi, Madame, y dit que vous le « harlintiez ».

AN ITRON

Allons, soyons sérieux... Lavar bremañ : tri ha tregont, tri ha tregont...
(Selaou a ra adarre met ger ebet ne rann an Togn.)

Eh bien, j'attends... Priez-le de compter : trente-trois, trente-trois...

AN INTANVEZ

Lavar tri ha tregont 'ta, babouzeg !

AN TOGN

Ober a ran ivez, met outon va-unan.

KONERI

Beuz dezhi, Togn, ken ma skloko an ti.

AN TOGN (a-bouez e benn).

Tri ha tregont, tri ha tregont, tri ha tregont, daonet e vo mil va ereoù !

AN ITRON (en ur stouvañ he divskouarn).

Bon sang ! on dirait un tuyau d'orgue...

(Klenkañ a ra ar serviedenn ha kemer a ra ur morzhol lech hag olifant. Sellout a-gorn a ra an Togn ouzh ar benveg-se.)

Voyons à présent les réflexes...

KONERI

An dro-mañ 'vat, Togn, paket out... Emañ an Itron e sell da vruzuniñ da gokenn a daolioù morzhol... (Bep tro ma sko an Itron gant he morzhol war c'hlin an Togn, ec'h astenn hemañ e c'har.)

FANCHIG

Gwinkal a rit, va zad.

47

MARC'HARID

Ya, dishual eo an ebeul-mañ.

AN ITRON (en ur serriñ he c'houfr).

Tout bien considéré, le patient n'a absolument rien. Peine inutile de prescrire le moindre remède. A quoi bon pour un pareil hercule ?... C'est un chêne, un vrai chêne... Kenavo, mon ami, derc'h da gontinuiñ comme ça... Te zo kreñv, Aotrou, te zo kreñv 'vel... 'vel ur... ur... Ur gistinenn vrezhonek...

AN TOGN (en ur wiskañ e borpant martolod).

Evel petra, emezi ?

AN ITRON

Comme un châtaignier, mon cher, un châtaignier de nos forêts bretonnes.

MARC'HARID

Ha pegement, Itron, am 'eus da reiñ deoc'h ?

AN ITRON

C'est 200 francs, Madame. Ya, daou c'hant lur... Le tarif syndical...

MARC'HARID

O va Doue koulskoude ! Tanav eo va yalc'h, Itron, hag er mare-mañ berroc'h c'hoazh eo lost an arc'hant eget biskoazh... ha tremenet en deus an Togn hep mont d' an aod...

AN ITRON (en ul lakaat he manegoù).

Ça ne fait rien, ça ne fait rien ; je sais ce que c'est... Vous réglerez quand

vous pourrez ; d'ailleurs, je vous enverrai ma note... Allons, kenavo, Itronezed hag Aotronezed !... (Mont a ra kuit herr warni. Chom a ra ar re-all da sellout un pennadig an eil ouzh egile, gant o divrec'h en kroaz.)

AN TOGN (en ur deurel e gasketenn d' an traoñ) .
Petra ? Daou c'hant lur, eme ar gantouilhenn-mañ ?

KONERI
Setu aze, Togn, ur gistinenn vrezhonek da grignat.

FANCHIG
Grit comme ça, emezi... (Tennañ a ra e deod.) Tri ha tregont, tri ha tregont... un taol morzhol pe zaou, hag ur bern arc'hant en he godell... Mamm, medisin a vin ivez !

48

AN INTANVEZ (e-tal ar prenestr).
Ya, e giz-se ne vezer ket pell o tastumm madoù... Klev 'ta, Mari-Von, da belec'h 'ez ?

MARC'HARID
Gant piv emhout o komz, kaezhig ?

AN INTANVEZ
Gant merc'h ar Moal, o vont hag o tont gant he stamm.

MARC'HARID
Lavar dezhi dont betek amañ ul lajad.

AN INTANVEZ (a-bouez he fenn).
Deus amañ 'ta, Mari-Von... Petra, emezout ?...
(Klevout a reer ar vaouez-all o komz met n' intenter ger ebet. O treiñ war-du Marc'harid.)
Nag evit aour nag evit arc'hant, emezi, ne dostain d' an ti-se.

MARC'HARID
Red war he lerc'h, mar plij, hag he fed en anv Doue da zont tre, rak un dra a-bouez am eus da ziskleriañ dezhi. (Mont a ra an Intañvez e-maez.)

KONERI
Un tamm sach-blev a zo bet 'ta etrezoc'h ho tiv ?

AN TOGN
Va gwreg a zo, evel 'ouzout ur bebrenn... Dalc'hmat e vez o walennata gant hemañ pe henhont, ha lemm daonet eo he zouchenn. An deiz-all, taget e dije war-bouez nebeut mamm-gaer ar marichal...

FANCHIG
Hag ar sakrist 'ta, pa oa deut d' ober e gest kig !

MARC'HARID (d' he mab).
Gwelloc'h e vefe deoc'h tevel, begeg !
(War seulioù an Intañvez e teu tre merc'h ar Moal gant he stamm. Bez' eo houmañ ur wreg war an oad, e tu-hont da hanter kant vloaz. Komz ha kerzhout a ra war he flaen ; ne zegouezh ket dezhi alies na mousc'hoarzhin na sevel he mouezh, ha diouzh he gwelout, arabat eo klask trouz outi rak difenn a zo enni. Gounit a ra marteze he bara gant he stamm, rak ne ziskrog ket diouzh he labour, n'eus forzh petra a c'hoarvez e dro dezhi. Bez' e vez a-wechoù he lunedoù war he fri, met bountet e vezont ar peurliesañ war he zal, a rez he c'hoef.)

49

MERC'H AR MOAL (war an treuzoù).
Ha petra am eus da glevout ?

MARC'HARID

Te eo, Mari-Von ? Deus amañ d' evañ ur bannac'h kafe, rak kavet am eus va bilhed hanter kant lur.

MERC'H AR MOAL

Gwell a ze, ha war an dro gwazh a se dit, rak re ziwezhat out... Ken emberr ! n' am eus ket amzer da goll.

(Mont a ra kuit, hogen diouzhtu e teu tre adarre.)

Klev 'ta, Intañvez, n'eo ket bet amañ an Itron Leskoualc'h war-dro an Togn ?

AN INTANVEZ

Geo, met diouzh ma lavar, emañ ar c'hwil-mañ o c'hoari e gi kamm pa gar.

MERC'H AR MOAL

A gred dezhi ! hogen klañv-fall eo an den-mañ, ha gant ur c'hleñved n' eus pare ebet evitañ.

KONERI

Petra an diaoul ?

MERC'H AR MOAL

A-benn ur sizhun pe ziv, kerkoulz ha marv e vo.

AN TOGN

O daonet e vo mil va ereoù ! (En em leuskel a ra da gouezhañ war e skabell e-penn an daol.)

KONERI

N' a ket d'en em chaokat, Togn, dalc'h da grog ha na selaou ket Mari-Von o kontañ dimp ez eo krog ar yer munud da zenañ o mamm.

MERC'H AR MOAL

Ma ! gwelout a reot ; bremaik ne vo ezhomm amañ nag eus medisined nag eus apotikerien, met eus ur beleg gant e sac'h nouenn, rak gwestlet am eus an Togn da Sant-Erwan ar Wirionez.

AN INTANVEZ

Met diskaret eo bet e chapel pell 'zo !

MERC'H AR MOAL

Ya, ha sulhiet eo bet ar Sant paour. N' eus forzh ! miret en deus e c'halloud evit ar re a oar an tu d' e bediñ.

50

AN TOGN

Ha peseurt droug am eus graet dit, Mari-Von ?

MERC'H AR MOAL

Droug ebet, paour-kaezh, met goulenn digant da wreg.

(Aet eo Marc'harid en he c'hoazez war ar bank nesañ d'an armel, he c'hein troet d' ar re-all.)

Peogwir e fell dezhi tevel, dibunañ a rin dirazoc'h ar gudenn... Ha mont a rin em c'hoazez ; keit ha ma vin e vin...

(Azezañ a ra war ar skabell all e-kreiz al leur c'hoari. Fanchig a zo en e gluch e korn an oaled, an Togn war e skabell, an Intañvez ha Koneri war ar bank-tosel e-tal ar prenestr.)

An deiz-all, e oa amañ va merc'h kemenerez gant he devezh, hag a-greiz-holl e krogas Marc'harid da c'houelañ, kollet ganti, emezi, hanter-kant lur. Kaer he doa klask er pres, en he yalc'h, en he godelloù, ha war al leur-di, setu dianket ar bilhed, ha hi da damall d' am merc'h. Redek a reas ar paour-kaezh d' ar gêr, anoazet meurbet ; tremen droug e eas ennon eveljust gant ar c'heloù-se, ha me war eeun da Varc'harid : « Petra eo dit, emezon, tamall ul laeroñsi d' ur vaouez a feson ? » - « Va feiz, emezi, aet eo va arc'hant ganti. » - « Ac'hañ 'ta mat emezon, Sant Erwan a gavo gant piv emañ ar gaou ha gant piv emañ ar wirionez ! » Ha me da westlañ an Togn...

AN INTANVEZ (en he sav).
Va Doue, ret eo din mont d' ar gêr.

MARC'HARID (en he sav kerkent-all).
Petra, Intañvez, lavaret az poa e rojes dorn din da skaotañ traoù-lein ?

AN INTANVEZ
Ya, met deut eo da soñj din emañ va laezh war an tan.

KONERI
A-benn vreinañ, va flac'hig, toull e tle bezañ da gastelodenn.

MARC'HARID
He laezh, emezi ?... Ya, birviñ a ra gant ar c'hoant mont d' embann ar c'heloù-mañ a di da di... A-dal ma klev un dra bennak nevez, raktal e krog ar gemenerien en he c'hof-kar. Bez' eo houmañ ur gatell ! Ur vezh hepken eo sellout outi ; gweañ a ra he c'horf evel ur c'harlostenn kerkent ha ma tosta outi ur vragezenn bennak.

51

AN INTANVEZ
Digor ervat da zivskouarn, Fanchig ; na kaerat skol, na kaerat kentel evidout !

MARC'HARID
Laosk va bugel e-maez ar gaoz !

AN INTANVEZ
Da vugel ? te 'ra ur bugel gant an dra-mañ ?

MARC'HARID
Na petra eo 'ta, hervezout ?

AN INTANVEZ
Ur marmouz-fall, ha netra ken ! Selaou, Fanchig, petra an daonet edos oc'h ober em liorzhen ken abred diouzh ar beure ?

FANCHIG
Me, Intañvez, a oa o sikour ho kilhog d' en em zibab, rak sanket e oa e benn e-mesk ar spern...

AN INTANVEZ
Ha war zigarez-se, hanter dilostet ac'h eus al loen paour ; c'hoant am eus zoken da gas an archerien war da dro.

MARC'HARID
An archerien ? Klev 'ta, n' int ket bet n' eus ket pell e ti da genderv-gompez ?

AN INTANVEZ
Tav din gant va c'hendirvi, ha komzomp eus da c'hoar-henañ, Doue d' he fardono, faoutet ganti he botez d' an oad a bemzek vloaz...

MARC'HARID
Ha da dad 'ta, daoust dezhañ da vezañ pinvidik ! bemdeiz Doue e save da gaoc'hkezeke kent na tarzhe en heol : « Emañ adarre, eme an dud, ar c'hozh fallakr o rastellat figez glas gant e grabanò ! »

AN INTANVEZ
Ha da donton Lom, gant e droad potin !

(Komz a reont holl a-gevret.)

MERC'H AR MOAL. -

Bamet e vanan, tudoù, o selaou an div-mañ !

MARC'HARID. -

Ha da dintin Yvonnañ, foetet he zra ganti ha bet, ar werzh warni !

AN TOGN (en ur zornata an daol). - Daonet e vo mil va ereoù, boudal a ra va divskouarn gant ar strakelloù-mañ...

KONERI.

- Ac'hañ 'ta, pa zegouezhas din korntroiañ ar wech kentañ ar beg-douar Horn, setu ma...

AN INTANVEZ.

- Ha da vreur-kaer Erwan, ur paotr brav anezhañ, dalc'hmat o tourc'hata du-mañ ha du-hont !

O vezañ ma huchont holl a-gevret, e sav un todion spontus, ha stagañ a ra Fañchig da c'hwitellat evel pa vefe un tren o tremen a-dreuz ar gambr.)

AN INTANVEZ (en hec'h unan).

Ma, Togn milliget ! derc'hel a rin koun eus da gleñved !...

(Parañ a ra he selloù war gasketenn an Togn manet war al leur-di.)

Hag evit pezh a sell ouzh da gasketenn, dal, setu hi aze !

(He stlepel a ra a daolioù treid e-mesk an arvestourien ha redek a ra er porzh, droug bras enni. Huanadiñ a ra ar re-all evel pa vefent o paouez d' ober ul labour gwell denn.)

AN TOGN

Teodoù fall, Koneri, hag an eil gwashoc'h eget egile...

FANCHIG

Mamm, mamm, laosket he deus an Intañvez he stamm war an daol...

MARC'HARID

Diouzhtu e-maez, ha war ar bern teil ; eno emañ e lec'h...

(Tanfoeltriñ a ra ar stamm e-maez dre ar prenestr.)

AN TOGN

Arsa, merc'h ar Moal, mann ne ouien-me, me n' on kiriek da netra...

MERC'H AR MOAL

Gout 'ouzon, paourig, dit eo da damall d' az kwreg.

AN TOGN

Tav ! prestig e kanin dezhi ar gousperoù war an ton bras.

KONERI

Ar gousperoù, emezout ?... Pa oan karter mestr e Brest, ur c'heneil am boa, kollet gantañ tad ha mamm, ha zoken e holl gerent, e kav din. Setu ma teuas d' ar gêr, hag-eñ da di ar person : « Fellout a ra din, Aotrou, lakaat un toullad oferennoù evit an anaon. » - « Ha pet oferenn, mabig ? » - « Feiz, Aotrou, ur c'hant bennak, d' an nebeutañ... »

53

MERC'H AR MOAL

Stad e tlee bezañ er person...

KONERI

Gallout a rez krediñ ! Pedit a reas va mignon da goaniañ, ha gourc'hemenn a reas d' ar garabasenn lakaat kaol er soubenn ken ma foeltre. Jezuz, Maria, Kredo !

Kouchañ boued a rae va c'heneil, ha kloukañ a rae sistr ha gwin ken ma oa tenn war e vegel. « Arsa, eme ar Person, goude ma oa peurlipet an tamm diwezhañ, pet oferenn am bo 'ta da ganañ ? » - « Ha pegement, Aotrou, e koust un oferenn ? » - « Eizh real mabig... » Me a gomz deoc'h, bugale, eus pell, pell 'zo.

« Hag ar gousperoù, Aotrou person ? » - « Ar gousperoù, mabig, a vez lavaret war ar marc'had... » - « Ac'hañ 'ta neuze, Aotrou, tremen a rin gant gousperouioù... » eme va c'heneil, en ur redek kuit...

AN TOGN

Fent a rez din, Koneri, daoust d' ar stad spontus emeon enni...

MARC'HARID

Fent, emezout ? Mar na deo ket ur vezh, dont d' ober goap e ti tud glac'haret !

Savit alese, Koneri, ha skarit ac'han !

KONERI

Me ?

MARC'HARID

Ya, sellit pelec'h emañ toull an nor, ha kit da ruzañ ho potoù e lec'h-all...

KONERI

Ma, Togn, biken n' am bije kredet e vijen kaset gant da wreg da dreiñ bili d' an aod !

MARC'HARID

Ha diwallit, kozh loufer, da dostaat d' ar porzh, anez-se torret e vo troad ar skubelenn war ho kiterenn...

KONERI (e-tal an nor).

N' eus ket da dortañ, ret eo din pellaat, rak pep ki, eveljust, a zo mestr en e di... Met mar degouezh din, evel d' ar gristenien all, leuskel ul louf bennak ur wech en amzer, se sell ouzhin, rak va reor a zo din, emichañs...

(Mont a ra e-maez.)

54

AN TOGN

Klev 'ta, Merc'h ar Moal, gaou ebet n' am eus graet ouzh ar gemenez. Petra eo dit 'ta stagañ ganin ?

MERC'H AR MOAL

Gwir eo, gallet am bije en em gemer ouzh Marc'harid, hogen kerkent ha ma vefe ledet er vered, setu hi e-maez a boan. Ha pa vo intañvez, gwaz ebet ne deurvezo he dibab evit pried, rak gout 'oar pep hini he doareoù. Sell penaos he deus tanfoeltret e-maez he zi ar paour-kaezh Koneri gozh !... A zo kaeroc'h ! den ne fello dezhañ reiñ dorn dezhi da vevañ, he degemer da labourat, rak micher ebet n' he deus desket, netra ne oar ober nemet klakenniñ ha tabutal gant hemañ ha henhont... Rankout a raio 'ta mont da rastellat figez glas, pe da glask he bara, ha neuze e vo va zro d' ober al lu ganti.

AN TOGN

Selaou, Mari-Von, bep tro ma 'z in da besketa, da bediñ a rin da dapout ar pep gwellañ em bag...

MERC'H AR MOAL

Allas, Togn, n' helli biken ken mont d' an aod.

AN TOGN

N' on ket pinvidik, pell ac'hane, met ha pa vefe ret din ober dle, n' eus forzh pegement arc'hant a c'houlennin diganin...

MERC'H AR MOAL

Mir da wenneien, va faotr, evit da obidoù.

AN TOGN

O mil va ereoù !... Mont a rin du-se da blommañ, da hadañ ha da dennañ patatez, da c'hwennat, d' ober skilhoù ha me oar... Da vevel a vin, Merc'h ar Moal, keit ha ma kari...

MERC'H AR MOAL

Dont a ran va-unan a-benn eus va zammig labour.

AN TOGN

Lakaat a rin oferennoù evit da gerent aet da anaon... Oferennoù, klevout a rez ? ha n' eo ket hepken gousperouioù... Nann ?... Kennebeut all ?... Kerkoulz e vefe din 'ta klask goro un tarv ?... N'az po ket truez ouzhin ?

55

MERC'H AR MOAL

Geo, Togn, geo, truez am eus... Petra 'c'hoari ganit ?... Mezevenniñ a ra da benn evel pa na vanfe netra ez kokenn ?

AN TOGN

Ya, heñvel eo ouzh ur gozh c'hwezhigell gant div pe deir bizenn gras o vale enni.

MERC'H AR MOAL

Ha da zivrec'h, ha da zivhar ?

AN TOGN

Deut int da vezañ izili stoup, hag a-wechoù e vezont ponneroc'h eget ur sac'had plomm.

MERC'H AR MOAL

Ya, ha riv ac'h eus, kwita ?

AN TOGN

Riv ken ma fell din krenañ, daoust d' an heol benniget-mañ, hag a reujadoù e teu din barroù tommder spontus...

MERC'H AR MOAL

Ya, ya, ha na sec'hed, na naon n' ac'h eus ?

AN TOGN

Dislonkañ am bez c'hoant d'ober, kerkent ha ma komzer eus debriñ pe evañ.

MERC'H AR MOAL

Ha pell 'zo abaoe ma 'z out krog da c'houzañv ?

AN TOGN

Nann, abaoe ar beure-mañ, pa dintas an anjelus. Edon o wiskañ va dilhad ha setu ma kouezhas warnon ur fallaenn. A boan vras e teuis a-benn da brennañ va bragoù.

MERC'H AR MOAL

Ac'han 'ta, setu pegoulz e oan o stagañ ganit... Met ar pezh am eus graet, e tailh on marteze d' hen dizober.

AN TOGN

Gra 'ta, Mari-Von, gra raktal, en anv Doue, ha n' eus forzh petra a c'hourc'hemenni din ober...

MERC'H AR MOAL

Netra ne c'houlennin diganit ; gant da wreg am bo da blediñ.

56

AN TOGN

O sentiñ a raio ouzhit, anez-se he bugañ a rin evel ma ra ar c'hannerezed gant o c'houez, p' adkaviñ va nerzh, eveljust, rak bremañ n' on ket evit tagañ ur fubuenn.

MERC'H AR MOAL

Ret e vo dezhi furaat, paouez d' ober trubuilh da gement den a zo, kemmañ a-grenn he doare-bevañ. E-lec'h bezañ a-hed an deiz oc'h evañ kafe hag o pilat he genou, stagañ un tammig gant al labour. Sell ouzh da dammoù dilhad, ouzh re da vab hag he re-hi ; n' int nemet truilhoù, truilhoù hep fresel na takon ! Pa fell dezhi ober tra pe dra, lugudenniñ a ra evel gwiz Pipi Du, a vez dek vloaz hanter o treiñ war un tu...

AN TOGN

Ya, c'hwezh an didalvez a zo gant ar Vari-Flao-mañ !

MERC'H AR MOAL

En ur ger, dont a raio da vezañ ur wreg sioul ha karantezus, ur vamm dener, aketus, ur vaouez hegarat evit an holl amezeien. (Da Varc'harid.) Kemer a ri ar

boan, va flac'h, da vevañ e giz se, da vezañ ken na vo pell skouer ar barrez ?

MARC'HARID (en ur stouiñ he fenn).
Ret e vo din, moarvat, tremen dre eno.

MERC'H AR MOAL

Anez-se, e kouezho adarre an droug war an hini a c'hounez dit da vara.

AN TOGN

Ha taol pled neuze, Marc'harid, rak bleud a rin gant da eskern hag ur sac'h binioù gant da groc'hen.

MERC'H AR MOAL

Mad ! Deus amañ em c'hichen, Togn.

(Mont a ra an Togn en e goarez war ar bank a-dal d' an arvestourien.)

Ro din da zaouarn, ha sell pizh ouzhin, e-kreiz-tre va daoulagad...

(Chom a reont evelse ur pennadig ha goude e c'hwezh Mari-Von teir gwech war zremm an Togn.)

Ha bremañ, mabig ?

57

AN TOGN (en e sav).

Tremenet eo din, daonet e vo mil va ereoù ! Tremenet eo a-drak...

(Astenn a ra e zivrec'h hag e zivhar, ober a ra zoken daou pe dri lamm-gavr en ur c'harmiñ.)

Tri ha tregont ! tri ha tregont ! tri ha tregont... Sellit, bugale gaezh, ken yac'h on ha biskoazh...

(Mont a ra da gerc'hat un avenell hag ur baner.)

Ha d' an aod raktal ; ne dapin ket meur a dra : bilgot, meskl marteze, chevr ha kokouz, pe ur c'hrank kousker bennak, met va holl besketadenn a vo da Verc'h ar Moal, ha kant bennozh Doue dezhi !

(Redek a ra e-maez.)

MARC'HARID

Dleout a rafen, moarvat, da drugarekaat ivez, Mari-Von, met re sammet eo va c'halon er mare-mañ.

MERC'H AR MOAL

Intent a ran, paourig. Diaes e vez bep taol kregiñ gant ul labour a dle bezañ hirbadus ha pa...

(Stagañ a ra Fañchig da c'hwitellat.)

MARC'HARID (a nerzh he fenn).

Allas, paouezit, mab ar c'hagn ! panevet da se e stouvin deoc'h ho c'hwistell gant kaoc'h saout.

FANCHIG

Diwallit; mamm !... Ur vamm dener hoc'h eus da vezañ kwita, Mari-Von ? bremañ e c'hellin ober evel ma karin, kuit a drouz, nag a groz nag a grabanadoù ?

MERC'H AR MOAL

Ar c'hontrol eo, paotrig ! A-dal vremañ e vo ret dit doujañ d' az mamm muioc'h eget a-ziagent, sentiñ outi e kement-tra, he sikour gant da galon vat holl, bezañ he nerzh, he frealz, he mignon nesañ, hag ivez he gwellañ gopr, pa vi un tamm krennard ar seurt n' eus ket nemeur war-dro.

MARC'HARID

Fañchig, kae er porzh da gerc'hat stamm an Intañvez ; mastaret eo bet gant dour teil, e lakaat a rin da sec'hañ a-us d' an tan, ha goude e vo netaet evel m' eo dleet.

(Mont a ra Fañchig e-maez.)

MERC'H AR MOAL

Kendalc'h evelse, va flac'h; dont a raio ganit, a drugarez Doue ha Sant Erwan... (Mont a ra ivez d' ar gêr ha dont a ra tre Fañchig gant ar stamm.)

58

FANCHIG

Mamm, mamm, erru eo adarre an Itron Leskoualc'h.
(Dont a ra tre an Itron.)

AN ITRON

C'est encore moi... A bien réfléchir, faut bien prescrire quelque remède au patient, ne serait-ce que par solidarité avec le pharmacien... Met pelec'h emañ an hini pehini a zo klañv ?

MARC'HARID

Aet eo da besketa, Itron.

AN ITRON

Tiens, tiens !... Ha tapout a ra parfois, ar... ar... zut, comment dit-on déjà ?
Rappelle-moi donc petit, comment dit-on un homard ?

FANCHIG

Legestr, madame.

AN ITRON

Legestr, bien sûr, legestr, je ne connais que ce mot-là... Ma dap ul legestr, kas anezhañ din-me.

MARC'HARID

Unan a vent-vat, Itron, pe betra ?

AN ITRON

Qu'est-ce qu'elle raconte ?

FANCHIG

Un grand legestr, Madame, ou un pitit-pitit ?

AN ITRON (o tiskouez ar vent gant he brec'h).

A peu près comme ça, pour trois personnes... Ha pegement. Itron ?

MARC'HARID

Va feiz 'vat, daou c'hant lur...

AN ITRON

Tiens, tiens !... Juste le prix de la visite... Quoi ! c'est de bonne guerre...
Bon ! kas da legestr din-me, ha kenavo... Met ker eo, Itron, ker eo...
(Mont a ra kuit.)

59

FANCHIG

Mamm, lonket he deus ivez d' he zro ur gistinnen vrezhonek.

MARC'HARID

Ya, ha bremañ, mabig, kit da yeota evit ar c'honifled, met diwallit da laerezh na kaol, na karotez, nag irvin, ret eo leuskel e dra gant peb den...

FANCHIG

Diouzhtu, mamm, diouzhtu !...

(Mont a ra er porzh gant e sac'h hag e gontell, met tremen a ra hep c'hwitellat.
Digoret he deus Marc'harid ar bank tosel da dennañ alesont an traoù da skaotañ,
ha diflipañ a ra diganti ur skudell pe un asied.)

MARC'HARID (en ur vlejal gwashoc'h eget biskoazh, hag en ur voustrañ gant he zreid an dra dorret).

Mil mallozh an diaoul war ar gastach-brein-mañ !... O tanfoeltriñ a rafen a c'hrad vat, holl evel m' emaint, a-dreuz ar porzh...

(Stouvañ a ra he genou gant he dorn.)

O va Doue, ankounac'haet am boa dija... Gwell diaes e vo deskiñ bezañ ur vaouez sioul ha fur... N' eus forzh, bugale gaezh, pa vez ret e vez ret...

(Tapout a ra ar bezel a-ziwar an armel ha kregiñ a ra da skaotañ an traoù en ur
vouskanañ.)

Setu aze an holl leve
Am bo eus va zonton Kalvez
Ha pa c'h in me da zaoulinañ
War e vez...

AR OUEL

Priel, Kerwenan, Sul ar Beuz 1951.

MAMENNOU TRISTAN HAG IZOLD

gant LANGLEIZ

War-lerc'h ar studiadennoù leun a skiant hag a ijin savet gant furcherion a vicher evel Gaston Paris, Joseph Loth, Zimmer ha Bedier e-unan, penaos e kredfen-me, arzour ha skrivagnour hepken, displegañ en un doare nevez ganedigezh mojenn Tristan ?

War roudoù ar re-se e kerzhin, eta, dizaon.

Eus pelec'h e teu an danevell ? E pe vro e voe ijinet ? Ha keltiek eo en he fezh ? Setu kudennoù a zlefe bezañ eeun hag a zo koulskoude gwall ziaes.

War a lavar Joseph Bedier, er studiadenn hir en deus lakaet e penn e « Roman de Tristan par Thomas » (Firmin Didot, embannour, 1905), gant Kembreiz e vefe bet dezrevellet evit ar wech kentañ buhezegezh fromus Tristan, hag-eñ ginidik a Vro-Skos, koulskoude, rak skosek rik eo e anv-den.

Hag, e gwirionez, un heklev pell eus trubuilhoù hon daou garedig a gavomp dre ziv wech e levrioù kembraek kant vloaz a-raok an aozadurioù savet en XIIvet kantved gant barzhed gall pe saoz. Ar wech kentañ el LEVR DU, skrivet en XIvet kantved, en ur barzhoneg berr tre, siwazh ! ha mac'hagnet ouzhpenn-se, a zanevell istor hor marc'heg yaouank en un doare pell a-walc'h diouzh an hini a anavezomp ; an eil gwech e levr AR MABINOION, triadennoù 63 hag 81 :

« Tri mesaer moc'h en Enez Vreizh hag an eil, anezho Trystan Ab Talwch... »

« Tri c'haredig en Enez Vreizh, en o zouez Trystan Ab Talwch, a garas Essyllt, gwreg March Ab Meichiawn, e eontr. »

A-wechoù ivez e vez meneget anv Izold, hogen n' eo ket bepred evit he meuliñ...

« Teir flac'h divergont en Enez Vreizh, en o zouez Essyllt Vynwen, muiañ karet Trystan ».

Ha setu holl e kembraeg kozh !...

D' ar re a vo souezhet o soñjal ne chom mui roudenn all ebet el lennegezh Tra-Mor nag en hol lennegezh-ni, eus un danevell a zo bet ijinet gant Kelted, e c'houlennin hepken prederiañ un tammig war blanedenn vantrus oberennoù a zo hag, a-wechoù, e-touez ar re vrudetañ en o amzer. War dachenn al lennegezh dreist-holl.

61

A-raok implij ar wask hag al lizherennoù moulet, e oa diaes bras d'ul levr padout ouzhpenn ur rummad-tud pe zaou. Skrivet war un danvez rouez ha koustus, ar parch, hag a c'helle bezañ gwennaet adarre evit sevel oberennoù nevez, penaos ne vefe ket bet distrujet an darn vrasañ eus an dorn-skridoù ?

E sell hor romant, ne chom mui eus hini Beroul (ur Saoz-Norman !), a savas en XIIvet kantved an Tristan kentañ a anavezomp e galleg, nemet pevar mil gwerzenn bennak, hag eus hini Thomas (ur Saoz-Norman all !), nemet tri mil gwerzenn. Seizh mil gwerzenn, en holl, war an ugent mil a zlee bezañ, war a greder, en o barzhonegoù. Un druez, neketa ?

Ha c'hoazh... Kalz a chañs o deus bet ar varzhed-se !

E-touez an dorn-skridoù gallek savet diwezhatoc'h ha kollet en o fezh evelkent, menegomp hini « Chrétien de Troies », na chom mui ul linenn anezhañ (hag-eñ hir kenañ ha brudet meur en e amzer) ken n' eo mui anavezet an istor en e bezh nemet gant troidigezhioù estren, hini ar roue Haakon V, dreist-holl, - savet gant ar breur Robert, en XIIIvet kantved diwar batrom barzhoneg Thomas, - hag aozadurioù alamanek Eilhart Von Oberge ha Gottfried Von Strassburg, ma

c'heller kavout enno kalz a bennadoù kaer pell a-walc'h diouzh ar romant gall.

Ul lodennig hepken eus romantoù dispar Beroul ha Thomas hag, a-du-all, troidigezhioù pe aozadurioù savet diwezhatoc'h, lod anezho miret en o fezh hag an darn vrasañ gwall droc'het, setu ar pezh a chom eus romant brudetañ ar grennamzer.

Nebeut a dra, pa soñjer er berzh en doa graet !

ORIN KELTIEK AN DANEVELL

Meur a levezon estren a c'heller merzout, eveljust, en danevell er stad m'emañ bremañ, hogen gwall luziet eo bet, ouzhpenn, ar gudenn pa vefe bet a-zevri.

Pa soñjer ez eus c'hoazh skrivagnerion e Bro-C'hall evit ober neuz da grediñ, en o fennadoù diwar-benn orin ar romantoù breizhat, n' eus netra keltiek e mojenn Tristan evel m' eo bet dezrevellet gant Beroul ha Thomas nemet un toullad anvioù tud ha lec'hioù !

Hervezo, ne vefe nemet ar stern-se, didalvoud ha goullo, a vefe bet amprestet gant ar Varzhed c'hall digant ar Gelted. Tra ar C'hallaoued e vefe, eta, an daolenn hec'h unan, gant he livioù dispar.

N' eo ket, tamm ebet, ali an darn vuiañ eus an dud skiantek, a vro estren o deus studiet barzhonegoù Beroul ha Thomas ha ne c'hell ket bezañ hon ali-ni, gourvibion ar re a ijinis da gentañ mojenn dispar Tristan hag Izold, hag a sant gwelloc'h eget den, emichañs, ar pezh a zo keltiek enni.

62

Evit Gaston Paris (en deus savet ar rak-skrid embannet e penn levr brudet Bedier hag a varn e genvroiz en un doare kriz a-walc'h...) n' eus arvar ebet : « Ken bras eo an niver a zarvoudoù kembraek rik, eus a-raok ar C'hrist, eus a-raok ar romanelezh, a zo er romantoù gallek, ma c'hellomp lavarout dizaon eo keltiek-rik ar vojenn en he fezh, nemet un nebeut pennadoù ijinet da c'houde hag aes kenañ da verzout ». (*Studiadenn Bedier evit e roman, de Tristan par Thomas, Firmin Didot, embannour, p. 132.*)

Ur C'helt eo Tristan, eta, ijinour an holl arzoù kozh, lazhour kirvi ha moc'h gouez, gourinour nerzhus ha sailhour skañv, moraour hardis, telennour ha kanour ampart hag, ouzhpenn-se, eveljust, brezelour kalonek n' en doa ket e bar en emgannoù, madelezhus evit ar re en em laka dindan e warez, hogen garv ha didruez, zoken, e-keñver e enebourion. Karet ha kasaet war un dro, dreist muzul, hanter-den hanter-Doue, gwir vreur yaouank da Gouc'houlin.

A ouenn geltiek-rik eo ivez Izold, gwech ha gwech tener ha kriz, flour ha prim, feal hag hedro, leal e-keñver he muiañ karet, hogen leun a ijin hag a widre evit difenn he c'harantez, Ur c'hoar da Zerdriu hep arvar, nemet ur c'hoar vihan, dimezet d' ur pried re gozh eviti... ar roue Marc'h, ar pried touellet n' eus nemetañ el lennegezh a-bezh, marteze, ma c'heller menegiñ e anv hep minc'hoarzhin.

Hag ar gwin a garantez-se, a ro d' un istor mantrus ha didalvez a-walc'h ennañ e-unan, e ster gwirion hag e vraventez, war pe zouar en defe gallet bezañ ijinet hag aozet, keneve war zouar Iwerzhon, bro c'hinidik an holl arzoù-hud ?

Hervez Gaston Paris c'hoazh, en hevelep studiadenn, ar varzhed saoz ha gall a vrudas, en XIIvet kantved, trubuilhoù fromus an daou garedig n' o defe graet nemet gwiskañ, pep hini en e yezh, un danevell n' o doa ket ijinet tamm ebet.

Penaos, avat, e vefe bet anavezet gant barzhed Bro-C'hall ha Bro-Saoz ar vojenn geltiek-se ?

LEVEZON BREIZH VIHAN E MOJENN TRISTAN

Bedier, en hevelep levr (p. 124 hag all), a respont d' ar goulenn-se en un doare a seblant gwir-heñvel :

« Mojenn Trystan, hag a veve e Bro-Gembre, a zo bet dastumet gant tud a gomze war un dro ar galleg hag ar brezhoneg.

63

« N' hon eus ket ijinet an dud-se diwar-ret, da harpañ hor soñjoù ; bevet o deus. Ginidik eus ur c'horn-douar e-lec'h ma veze komzet war un dro galleg ha brezhoneg, da lavarout eo eus eskoptioù Dol, Sant Malo, Sant Brieg ha Gwened, ar varzhed-se eo ar re o dije brudet mojennoù Tristan ha marc'heion Arzhur er c'hastelloù normandat, hervez M. H. Zimmer. »

Evelse, war a asur tud a skiant evel Gaston Paris, Zimmer ha J. Loth (ha Bedier war un dro ganto) Breizhiz a Vreizh Vihan an hini eo o dije brudet da gentañ, e-maez ar bed keltiek, an istor sebezus ijinet gant Breizhiz a Vreizh Veur !

An anvioù tud ha lec'hioù a Vreizh Vihan a gaver stank ha stank en danevell, a ziskouez anat ar perzh o deus kemeret hor barzhed en oberenn-se.

Evit ar re a garfe kemer harp war an amzer-vremañ, e c'hellfemp menegiñ, ouzhpenn, un dra iskis a-walc'h a-du gant hor soñj: war a skriv Loth, diouzh e du, en e « Contribution à l'étude des romans de la table ronde », p. 108, n' eus ket marteze ur c'hornad douar eus ar bed e-lec'h ma kaver displegañ aliesoc'h eget e Bro-Gernev (war droioù enez Dristan) kontadenn ar roue Marc'h e ziskouarn azen (« Ar roue Guivarc'h en deus divskouarn marc'h... »). Klevet gant Cambry, nepell diouzh Douarnenez e 1794, e voedastumet ivez ar vojenn-se en hevelep korn-bro gant Luzel ha Paol Sebillot.

Planedenn sebezus ar mojennoù !...

AN ANVIOU A GAVER EN DANEVELL

Evelse anv Tristan hag hini ar roue Marc'h n' int ket dianav a-grenn e Breizh-Izel ha ne souezhint lenner ebet.

Tristan am eus skrivet e-lec'h Trestan (gwechall Trostan pe Trustan e kembraeg, Trystan e kembraeg-bremañ) evit chom tostoc'h ouzh distagadur ar bobl (Enez Dristan a zistager e Bro-Gernev) hag ivez... dre ma plije muioc'h din an doare-skrivañ-se !

Hevelep abeg evit dilenn Izold e-lec'h Essyllt (e kembraeg) re bell diouzh an anv brudet bremañ dre ar bed a-bezh hag, ouzhpenn-se, re ziaes da zistagañ mat en hor yezh.

E sell an Izold all, koulskoude (Essyllt Vyingwen ar varzhed kembreat) , em eus klasket tostaat ouzh ar ster gwirion displeberet en un doare souezhus a-walc'h gant ar varzhed c'hall o deus graet anezhi Izeult aux blanches mains (Min gwenn !). Izold Gwenn He Minc'hoarzh am eus graet anezhi.

Evit ar c'hi burzhudus Petticrev, koulskoude, n' on ket bet ken kizidik all o vezañ n' en deus ket kalz a dalvoudegezh en istor ha, diwar skouer ar varzhed c'hall, em eus graet anezhañ Kru-Bihan.

Olwen am eus graet eus Blanchefleur hag a zo un anv gallek rik na gaver roudenn ebet anezhañ er romantoù kembraek, hag Iltud al Lorc'hus am eus graet eus Estud l'Orgueilleux.

64

Anv Olwenn hag hini Iltud a gaver er MABINOGION.

A-hend-all, evit an holl anvioù tud ha lec'hioù a zo er romant, em eus heuliet penn-da-benn alioù fur Joseph Loth.

AN AOZADURIOU GIZ-VREMAÑ

Dre ur romant embannet en alamaneg gant Hermann Kurzh e 1844 en doa

anavezet Richard Wagner ar vojenn geltiek kozh. E bezh-c'hoari savet e 1865 a dennas adarre daoulagad ar bed war donkadur fromus an daou garedig. Un nebeut bloavezhioù goude, e 1900, ez embanne Joseph Bedier e aozadur kaer.

War-lerc'h romant Bedier, e voe savet aozadurioù all niverus, e meur a yezh, met hini ebet anezho ne dalv, war a seblant, romant ar mestr kozh.

Kalz a anavoudegezh vat a zleomp eta, ni Breizhiz, da Joseph Bedier evit e oberenn dispar. Roet en deus d' ur vojenn na chome mui anezhi nemet tammou mac'hagnet, ur c'horf bravoc'h ha yaouankoc'h eget biskoazh.

N' eus netra souezhus, e gwirionez, er garantez a vage Bedier evit hol lennegezh : ur Breizhad o vevañ e Bro-C'hall e oa, ginidik ma oa e dud eus ar menezioù Arre. Bedier ar Menez-Houarn e oa e anv en e bezh, war a asure eñ e-unan. Furchadennoù a zlee ober e Breizh diwar-benn e diegezh pa voe sammet gant an Ankoù.

Gant Kelted e oa bet ijinet, e deroù ar Grenn-Amzer, istor sebezus Tristan hag Izold, gant ur C'helt e tlee bezañ diskuliet adarre d' ar bed deut war an oad.

Troidelloù dic'hortozet an tonkadur pe levezon gevrinus ar ouenn ?

MAMMENNOU AN AOADUR-MAÑ

Daoust d' am doujañs ha d' am c'harantez evit oberenn dispar Bedier, meur a destenn all am eus studiet, evel-reizh, a-raok kregiñ gant al labour-mañ.

Kavet e vo, eta, em danevell an holl zarvoudoù dibabet, ha dibabet mat gant Bedier, nemet e vo kavet ouzhpenn un nebeut bruzunoù saourus lezet da gouezhañ gant ar mestr skrivagner ha dastumet ganin e testennoù kozh Beroul ha Thomas pe e romantoù giz-vremañ savet war-lerc'h hini Bedier gant Pierre Champion, A. Mary hag all.

65

Evel-se e vo displeget en un doare disheñvel un tammig diouzh hini Joseph Bedier, ar pennadoù-mañ : ganedigezh Tristan, marv Gwenelon, ar Varn dre an houarn ruz, an emgann etre Tristan hag Iltud al Lorc'hus, kammedoù Marc'h da heul marv an daou garedig hag, ouzhpenn-se, meur a zarvoudig disteroc'h e pennadoù all ; Brangwenn roet d' ar gouerion, Fronsin ar C'horr hag all.

Netra n' em eus ijinet, koulskoude. Treiñ eus va gwellañ ar skridoù brudetañ ha kemer, a-wechoù, va mad a-gleiz hag a-zehou, evel m' en doa graet Bedier e-unan... setu va lodenn labour, hepken, en oberenn-mañ.

Marteze, e vo tamallet din bezañ chomet pell a-walc'h diouzh spered kentañ ar vojenn geltiek kozh, a oa, emichañs, kalz garvoc'h ha krisoc'h, zoken, eget houmañ... Roudenn ebet n' hon eus mui anezhi, siwazh ! Ret e oa din, eta, tremen dre an aozadurioù savet en XIIvet hag en XIIIvet kantved, hag a zo brudet bremañ dre ar bed a-bezh, pe sevel un dra all nevez-flamm, disheñvel a-grenn.

Graet em eus va dibab : chomet on feal d' ar romant er stad m' edo emichañs, er Grenn-Amzer, pa voe brudet gant barzhed Breizh-Vihan, er c'hastelloù saoz ha normandat.

Daskor d' hol lennegezh unan eus e deñzorioù kollet, setu ar c'hoant am eus bet. Sevenet em eus va meno.

Da gement hini en devo lennet ar skridenn-mañ d' am barn, bremañ, diouzh lusk e galon.

NOTENN. - « Tristan hag Izold » aozet gant Langleiz a zo echu. Ne c'hortoz nemet ur mouler hag arc'hant.

PETRA eo SKOURR BREIZH ar C'HENDALC'H KELTIEK

gant Roparz HEMON

1. Ar C'hendalc'h keltiek

« Derc'hel bev sevenadur, uhelvennadoù ha yezhoù ar pobloù keltiek ; lakaat ar broioù kelt, d' en em anavezout ha da genlabourat war an holl dachennoù. »

Setu aze pal ar C'hendalc'h Keltiek, hervez eil pennad e Reolennadur.

Ar C'hendalc'h Keltiek, savet e Dulenn e 1901, en deus kemeret ur stumm nevez e 1949, e Bangor-Kembre. Dreist-holl a drugarez d' e Sekretour Meur, Oscar Mac Llilis, ez eo deuet da vezañ un dra vev.

2. Skourr Breizh

Rannet eo ar C'hendalc'h e 6 Skourr, unan evit pep bro geltiek. Skourr Breizh, savet ivez e 1949 e Bangor, ne gemeras stumm ha buhez e gwirionez nemet e 1951.

3. Brezhoneg hepken

Skourr Breizh ne ra nemet gant ar brezhoneg. E se ez eo heñvel ouzh Skourr Kembre, na ra nemet gant ar c'hembraeg, hag ouzh Skourr Iwerzhon, na ra nemet gant an iwerzhoneg.

Ar reolenn-se, BREZHONEG HEPKEN, a zo ar reolenn vras. E Skourr Breizh ne weler ket aotrounez azezet en-dro d' un daol oc'h en em guzuliañ, e galleg, diwar-benn penaos « mirout » ar brezhoneg. Ha n' eo ket Skourr Breizh evel ar bagadoù hag ar c'hazetennoù-se, a gemer un anv brezhonek hag a ra pep tra all e galleg. Yezh Skourr Breizh eo ar brezhoneg, ha yezh all ebet. Ar galleg hag ar c'hallegerien n' o deus mouezh ebet ennañ.

4. Stumm Skourr Breizh

Emañ Skourr Breizh dindan Reolennadur ar C'hendalc'h Keltiek, hag anavezet eo gant ar C'hendalc'h Keltiek. Setu aze an diazez kentañ.

Ouzhpenn-se, reolennoù dezhañ e-unan en deus, a voe savet e miz C'hwevrer 1951 gant an izili dibabet hag anavezet gant ar C'hendalc'h e Bangor e 1949.

67

E penn ez eus ur C'huzul Broadel, pe, evit berraat, ur Poellgor. A-us d' ar Poellgor ez eus, avat, Bodadeg Veur an holl izili, en em zastum ur wech ar bloaz, en diskar-amzer.

Anvet eo ar Poellgor gant ar Vodadeg Veur, evit 3 bloaz. Ar Poellgor a zo bremañ o labourat a zo bet anvet er Vodadeg Veur graet e Gwengamp, d' an 3 a viz Du 1951. Daouzek ezel a zo ennañ : Roparz Hemon (kadoriad) , an It. Galbrun (teñzorier), Abherri, an It. de Bellaing, G. Bernier, P. Denez, an Abad L. Ar Floc'h, R. Huon, Kerlann, an Abad Klerg, P. Loisel, Y. Tymen.

Evit bezañ ezel Skourr Breizh e ranker : 1) bezañ brezhoneger ; 2) ober ur goulenn dre skrid da unan eus izili ar Poellgor ; 3) bezañ kinniget gant an ezel-se ; 4) bezañ degemeret gant ar Poellgor ; 5) paeañ bep bloaz ur skodenn ha na dle ket bezañ izeloc'h eget 300 lur.

5. Ar Strolladoù

E Bodadeg Veur 1951 e voe rannet Skourr Breizh e 7 Strollad :

1. Strollad Treger (Gwengamp) .
2. Strollad Gwened (An Alre).

3. Strollad Kernev (Douarnenez).
  4. Strollad Leon (Brest).
  5. Strollad Naoned (Naoned).
  6. Strollad Roazhon (Roazhon).
  7. Strollad Bro-C'hall (Paris).
- Labour pep Strollad a zo graet gant harp ur sekretour.

6 An Emvodoù

An Emvod eo, koulz lavaret, ene ar Skourr.

Petra eo un Emvod ?

Ur vodadeg ha na vez graet enni nemet gant ar brezhoneg. Yezh all ebet, nemet ur yezh keltiek e ve, ne vez aotreet.

Un Emvod a c'hell kaout stumm pe stumm hervez an amzer hag al lec'h. A-wechoù n' eo nemet un nebeut tud oc'h en em zastum e ti ur mignon ; a-wechoù ez eo ur brezegenn ; a-wechoù un Nozvezh Laouen ; a-wechoù ur gouel bennak. Atav, avat, ez eo heñvel ar menoz hag ar pal : en em vodañ etre brezhonegerien ha komz brezhoneg.

Ur wech ar bloaz e vez graet un Emvod Meur, pe Emvod Broadel. Hini 1951 a voe dalc'het e Roazhon d' ar c'hentañ a viz Eost. E 1952 e tle bezañ dalc'het d' ar 4 a viz Eost e Landreger.

7. Ar C'hreizennoù

Ar C'hreizennoù a zo graet evit unaniñ an izili a labour war an hevelep tachenn.

68

N' eus nemet div greizenn o deus diskouezet kaout buhez e-barzh ar Skourr betek-hen : Emglev an Tiegezhioù ha Brezhoneg an Ti.

8. Emglev an Tiegezhioù

An emglev-se, bet savet gant Jakez Konan e 1950, a zo, abaoe Bodadeg Veur Gwengamp, unan eus Kreizennoù ar Skourr. E bal eo unaniñ an tiegezhioù a gomz brezhoneg er gêr, dreist-holl e-keñver doare-sevel ar vugale. Ur gouel bras a zo bet aozet e Pariz d' an 23 a viz Kerzu 1951.

Kaset e vez en-dro gant P. Denez, A. Al Louarn, Kerlann, h.a.

9. Brezhoneg an Ti

Pal ar greizenn-mañ a zo « pourchas gerioù d' ar brezhoneg, a-benn bezañ gouest da lavarout pep tra en hor yezh », dreist-holl e-keñver traoù ar vuhez pemdeziek a-vremañ. Ac'hano an anv Brezhoneg an Ti. Kaset e vez en-dro gant Kerlann, Per Even, h.a.

10. « AR BED KELTIEK »

Evit bevañ ha kreskiñ e rank Skourr Breizh reiñ keleier eus e labour. Ar pennadoù moulet war Al Liamm a vez lennet gant ar re wellañ eus ar Vretoned. N' int ket a-walc'h koulskoude.

Setu perak ez eo bet savet « AR BED KELTIEK » e miz Du 1951.

Petra eo « AR BED KELTIEK » ?

Ur follenn-geleier liesskrivet, embannet div, teir pe beder gwech ar miz. War ar follenn-se e kaver :

1. Kement tra a zo talvoudus da c'houzout diwar-benn Skourr Breizh.

2. Keloù eus labour breizhek an izili, e-barzh ar Skourr, pe er-maez eus ar Skourr.

3. Keleier eus ar broioù keltiek.

Al labour a zo graet gant an It. Galbrun, an danvez kaset pe urzhiet gant Roparz Hemon. Ne c'hello « AR BED KELTIEK » kreskiñ nemet mar kaver izili all eus ar Skourr e Pariz da skoazellañ.

11. Evit klozañ

E-kichen ar bagadoù a stourm evit Breizh en deus Skourr Breizh ar C'hendalc'h Keltiek ul lec'h hag ur gefridi dezhañ e-unan. Ne glask ket gounit tud d' ar brezhoneg, na kenteliañ ar brezhoneg, nag ober bruderezh a nep seurt. Klask a ra bodañ ar vrezhonegerien a gar o yezh, d' o lakaat da vevañ, muiañ ma c'hellont, evel Bretoned ha Kelted, dre ar brezhoneg hepken.

AL LEVRIOU

IRISH DIALECTS AN IRISH-SPEAKING DISTRICTS, teir brezegenn, gant Brian O Cuiv, 140 m/m X 215 m/m, 96 p. ha kartennoù, Dublin Institute for Advanced Studies, Dulenn, 1951.

El levr-mañ e kaver teir brezegenn graet gant Brian O Cuiv, kelenner e Skol ar Studioù Keltiek, Dulenn : **Ar Gaeltacht gwechall ha bremañ, - iwerzhoneg, yezh vev, - Neuzioù eus rannyezhoù Corcaigh.**

Ar brezegenn gentañ a c'hell bezañ lennet, zoken gant tud ha na ouzont ket iwerzhoneg. Ur studiadenn eo diwar-benn kresk ha digresk ar yezh vroadel. Diskouez a ra penaos ar gouezeleg, komzet en enezenn a-bezh e 1170, a gilas tamm-ha-tamm betek kornioù pellañ ar c'huzh-heol. « Donedigezh an Normaned en 12-vet kantved a verkas un oadvezh nevez en istor an iwerzhoneg, rak ganti e krogas ar stourm politikel a badas tost 800 vloaz hag a droas tud Iwerzhon eus gouezelegerien da saoznegerien. » (p. 8.)

Da gentañ, ne voe komzet saozneg, koulz lavaret, nemet er c'hêrioù. An iwerzhoneg a oa ken kreñv ma veze degemeret evel yezh gant ar Saozon diazezet er vro, daoust d' al lezennoù ha d' ar reolennoù graet gant ar gouarnamant evit rediañ anezho da gomz saozneg. Er 16-vet kantved, n' eus nemet e darn eus kontelezhioù ar sav-heol ma kaved Saozon eus an noblañs o chom feal d' o yezh. Er rannvroioù all e raent holl gant an iwerzhoneg. An iwerzhoneg a oa dre-holl yezh an dud diwar ar maez.

En amzer ar rouanez Elesbed e teuas e penn ar Saozon implij an iwerzhoneg evit skignañ ar feiz protestant. Un droidigezh eus an Testamant Nevez a voe moulet e 1603, ha Levr ar Pedennoù Boutin e 1608.

Ne gilas an iwerzhoneg, evit gwir, nemet pa voe diskaret, er 17-vet kantved, an noblañs uhel a gomze ar yezh vroadel. Darn eus renerien ar bobl a dec'has d'ar broioù estren, hag ar re a chomas er vro ne oant mui kreñv a-walc'h da herzel ouzh levezon Bro-Saoz. Saozon a voe « plantet » e rannvroioù 'zo, hag ar saozneg a zeuas da vezañ ar yezh voutin e lec'hioù ma ne oa bet klevet biskoazh. E derou an 18-vet kantved e c'heller krediñ e veze komzet iwerzhoneg gant an div drederenn, e diwezh an 18-vet gant an hanter eus an dud.

E derou an 19-vet kantved e komzed iwerzhoneg dre-holl, nemet er c'hêrioù, e div rannvro ar c'huzh-heol, Mumha ha Connacht. E div rannvro ar sav-heol, Laighin hag Ulaidh, e oa bet aloubet tachennoù bras gant ar saozneg. Un taol spontus a voe gant an Naonegezh veur e 1846 ha 1847. Ur milion a iwerzhonegerien a voe kollet.

Un niveradeg a voe graet e 1851. Setu amañ ar pezh a voe kavet :
 1.524.286 a iwerzhonegerien, pe 23 % eus ar boblañs.
 Mumha, 44 %.
 Connacht, 51 %.
 Laighin, 3,5 %.
 Ulaidh, 6,8 %.
 319.602 a dud o komz iwerzhoneg hepken.

Ne oa ket ur gontelezh hep iwerzhonegerien. E 22 pe 23 eus an 32 a gontelezhioù e veze komzet ar yezh vroadel gant un darn vras eus ar boblañs. Koulskoude, war 100 den e oa 77 ha na ouient nemet saozneg, ha 5 hepken divarrek da gomz saozneg.

« D' am soñj, deskiñ saozneg evel eil yezh gant ur rummad a zo ar bazenn gentañ, d' ar rummadoù da heul da gaout an iwerzhoneg evel eil yezh, ha da zizeskiñ an iwerzhoneg en diwezh. Setu amañ ar pazennoù : iwerzhoneg hepken :

iwerzhoneg ha saozneg : saozneg hag iwerzhoneg : saozneg hepken. » (p. 26-27.)

Adal kreiz an 19-vet kantved, ne reas an iwerzhoneg nemet mont war ziskar. E 1901, avat, da heul labour Connradh na Gaedhilde, ez eus ur c'hresk bihan er broioù saoznekaet, tra ma talc'h ar yezh vroadel da goazhañ er c'hornioù chomet feal d' an iwerzhoneg.

E 1925 e voe savet gant gouarnamant ar Stad Dieub ur Gomision-Enklask evit mirout ar Gaeltacht (ar Gaeltacht o vezañ an anv roet d' ar c'hornioù-bro iwerzhonek). Labour ar Gomision-se a voe diazezet war un niveradeg hag a oa touellus-tre : kalz a dud, dre garantez-vro, o doa respontet e komzent iwerzhoneg, pezh na oa ket gwir-gwir.

Ne gomzed mui iwerzhoneg nemet e 5 kornig-bro er mervent hag er c'huzh-heol, e-giz enezennoù e-kreiz mor ar saozneg : ar Fior-Ghaeltacht, pe « Gwir Ouezelegva. ». Tro-dro d' ar 5 kornig-bro-se e oa koulskoude rannvroioù, enno un nebeut iwerzhonegerien, ar Breac-Ghaeltacht pe « Brizh Ouezelegva ». Menoz ar Gomision a oa kreskiñ ar 5 kornig-bro; o lakaat da aloubiñ ar Breac-Ghaeltacht, ha neuze a-nebeudoù sevel pontoù iwerzhonek etrezo, a-dreuz d' ar broioù saoznek. « Zoken o lakaat e oa faziet Komision ar Gaeltacht diwar-benn ment ar Gaeltacht, tu a oa marteze, gant nerzh hag ampartiz, da gas da benn tamm pe damm eus al labour. N' em eus ket ezhom da lavarout kalz muioc'h. Ar gudenn a oa da gentañ a arc'hant, ha da eil ur gudenn a zoujañs d' ar yezh ; pezh a voe graet en diwezh a voe dister, ha he voe ket a-walc'h. » (p. 29-30.)

« Ne fell ket din reiñ da grediñ n' eus ket, er c'hornioù lesanvet Fior-Ghaeltacht, kalz tud gouest da gomz iwerzhoneg. Met, hep arvar ebet, un darn vras eus ar re-se ne gomzent ket ; hag an dra-se a c'hoarvez muioc'h-mui. E korn-bro Baile Mhuirne, e kuzh-heol kontelezh Corcaigh, da skouer, ar rummad-tud ganet 80 vloaz 'zo a zo stag ouzh ar bed iwerzhonek. Gant ar rummad da heul e voe skoet evit gwir taol ar saoznekaat. Tud an trivet rummad, ar re ganet etre 15 ha 25 bloaz 'zo, a zo bet re alies savet e tiez ma komzed saozneg dreist-holl enno. Ha war ar rummad-se e fizie komision ar Gaeltacht dreist-holl. Kement-se a zo gwiroc'h c'hoazh er Breac-Ghaeltacht. Anavezout a reomp holl an tiez-se, enno an tadoù hag ar mammoù-kozh o komz iwerzhoneg, an tad pe ar vamm, pe an tad hag ar vamm o komz saozneg, hag ar vugale, daoust d' al labour graet er skolioù, o komz saozneg ivez. » (p. 30.)

« Poblañs ar Gaeltacht a zigreskas a 6 % etre 1936 ha 1946. E-pad an nebeut bloavezhioù tremenet abaoe, ez eo bet kalz uheloc'h ar c'holl hep bloaz dre an divroañ. Da heul ez eo aet kalz war vihanaat niver ar re a c'helle komz iwerzhoneg. Un darn vras eus an dud chomet er Gaeltacht, ret dezho evit gounit o bara treiñ o selloù ouzh ar bed a-ziavaez, ha levezonet ouzhpenn gant ar radio, ar sinema hag ar c'hazetennoù, o deus dilezet an iwerzhoneg ; en doare ma n' eus ket hiziv, a c'heller krediñ, muioc'h eget 35.000 den oc'h implij an iwerzhoneg evel yezh pemdeziek, ha 3.000 hep gouzout saozneg. » (p. 31-32.)

71

An div brezegenn all a gaver e levr Brian O Cuiv, **An iwerzhoneg, yezh vev** ha **Neuzioù eus rannyezhoù Corcaigh**, a zo graet dreist-holl evit an dud aet don e studi ar yezh. Dudius int koulskoude d' ar re all, en abeg d' ar menzioù displeget enno diwar-benn buhez ar yezh hag ar rannyezhoù.

Ar rannyezhoù, evel m' o c'hlevomp hiziv, a zo disheñvel diouzh ar yezh skrivet, ha disheñvel diouzh ar yezh skrivet int bet atav. Daoust hag e c'heller diskleriañ penaos ha perak e kaver stummoù 'zo amañ, ha stummoù 'zo ahont ? Daou dra a zo sklaer :

- 1) istor ar rannyezhoù a zo stag ouzh istor ar rannvroioù ;
- 2) diouzh an nebeut stummoù rannyezhel a gaver er yezh skrivet e c'heller krediñ ez eo kozh-tre ar rannyezhoù.

(Se a zo gwir ivez diwar-benn rannyezhoù, pe da gomz resis, stummoù rannyezhel ar brezhoneg. N' eus tu ebet, evit ar mare, da ziskleriañ orin hor rannyezhoù. Ret e vefe, da gentañ, ober un taolennadur eus ar rannyezhoù komzet bremañ, kalz klokoc'h ha pishoc'h eget ar pezh a zo bet graet betek hiziv. Ret e

vefe studiañ aketus an istor lec'hel. Ha dreist-holl, ret e vefe studiañ istor ar yezh hag al lennegezh, ur studi hag a zo a-boan boulc'het evit c'hoazh. Pezh a zo sur eo : furmidigezh ar rannyezhoù a zo levezonet gant kalz a zarvoudoù liesseurt ; n' eus netra ken risklus ha kemer unan eus an darvoudoù-se, dreist an darvoudoù all, evit klask un diskleriadur.)

Dre skouerioù tennet eus skridoù, moulet pe dornskrivet, dreist-holl skridoù savet abaoe ar 17-vet kantved, e tiskouez Brian O Cuiv e kaver stummoù distagadur ha yezhadur, diimplij er yezh lennek, hogen implijet hiziv c'hoazh er rannyezhoù. Klask a ra neuze renkañ stummoù rannyezhel, eus mervent Iwerzhon peurlvuiañ, hervez an douaroniezh.

Diwar-benn orin ar rannyezhoù, ne gav diskleriadur ebet, nemet, marteze, mar deo gwir, evel ma lavar ar C'helenner T. O'Rahilly, e voe furmet ar rannyezhoù en 13-vet hag er 14-vet kantved, levezon bolitikel tiegezhioù uhelidi er Grennamzer e karterioù 'zo.

« Chom a ra, » emezañ, « ur gudenn a zo marteze muioc'h kudenn an istorour eget hini ar yezhoniour : abegoù an harzoù (etre ar stummoù rannyezhel) ... Daoust hag ar respont a zo da glask en douaroniezh, en hentoù-daremprediñ a c'hell bezañ bet, h.a. ? pe er c'hevrennadurioù-iliz ? pe marteze en istor politikel ? ...Klask respontoù a c'hell bezañ ken didalvoud ha redek war-lerc'h un arc'helar, - ha ken dañjerus. » (p. 71-72.)

ROPARZ HEMON.

NOTENNOU

P' edomp oc'h echuiñ moulañ an niverenn-mañ ez eo degouezhet ganeomp keloù mantrus marv hor mignon ha kenlabourer Roperzh Ar Mason en Hourtin.

Ur c'holl bras eo evidomp, evit Bro Wened hag evit Breizh a-bezh, rak an Ao. Ar Mason a oa yaouank c'hoazh hag e soñj da reiñ deomp meur a oberenn en amzer da zont.

Pediñ a reomp an Itron Ar Mason hag he mibien da grediñ e kemeromp perzh en o glac'har.

R. H.

KAÑV. -

Gant glac'har hon eus klevet keloù marv hor c'houmananter Marsel Kolin e miz Kerzu. Un nebeut mizioù 'zo ar C'hallaoued o doa e lezet da zont er-maez eus an toull-bac'h gant ur gleñved ha ne bardon ket.

Reiñ a reomp hor gourc'hemenoù a gengañv d' e diegezh ha d' e vignoned.

Aet eo da anaon ivez e dibenn miz Kerzu 1951 Gwilhom B .S. Smith er Stadoù Unanet. Ur c'houmananter hag ur c'henlabourer feal d' al Liamm e oa. Tremenet en doa kalz amzer e Breizh evit deskiñ brezhoneg. D' e diegezh ha d' e vignoned e kinnigomp hor gourc'hemenoù a gengañv.

HOR MIGNONED. -

Eured hor c'heneiled Ivon Pruneneg ha Remonta Rouveyrol a zo bet lidet e Pariz d' an 18-12-51. Hor gwellañ gourc'hemenoù d' ar priedoù nevez.

Yann Bouessel du Bourg hag Erwaneg de Ragueneil a zo laouen o kemenn deoc'h o deus bet ur verc'h, Anna. - E Roazhon, d' ar 27 a viz Kerzu.

Yann Balac'h ha Jenovefa Savidan a zo laouen o kemenn deoc'h o deus bet ur mab, Herve, e Pariz, d' an 10 a viz Genver.

Laouen eo ar c'habiten hag an itron Y. Souffès Despré da gemenn deoc'h eo bet ganet dezho ur mabig; Frañsez e anv, e Landau (Alamagn), d' ar 14 a viz Genver.

DISPARTI.

N' eo ket gant nebeut a geuz hon eus klevet e kuitae Breizh hor mignon ha kenlabourer Jakez Konan, evit ar C'hanada.

En ur hetiñ d' hor mignon ha d' e diegezh ur veaj vat e soñjomp dija en amzer o distro.

HOR C'HEF EVIT AR BLOAZ 1951

FREJOU

lurioù

Moulañ	394.691
Mizoù-post	12.490
Bruderezh	5.553
Deiziadur 1951	15.815
En holl	428.549

lurioù

Koumanantoù	241.750
Niverennoù gwerzhet	11.619
Profoù	114.980
Levrioù gwerzhet	1.320
Deiziadur 1951	17.345
-En holl	387.014

lurioù

Koll 1951	41.535
Dle ar bloavezhioù all	63.651
En holl	105.186

Gwelout a reer n' eo ket bet mat bloaz 1951 evit AL LIAMM. Kresk ar prizioù-moulañ e-pad hanter diwezhañ ar bloaz en deus skoet un taol fall d' hor c'hef. Sifrenn ar profoù a zo 114.980 lur. Warlene e tizhe 159.201 lur. Setu perak e oa ret deomp uhelaat ar skodenn-vloaz hon eus lakaet da 1.000 lur. Strivañ a rimp da gomepezañ an traoù, gant skoazell an holl, spi hon eus. Roit pep hini ho profig d'AL LIAMM, ha kavit deomp koumananterien nevez. Trugarez.

PROFOU. -

Sed roll ar profoù degemeret e-korf an daou viz diwezhañ :
KERZU 1951. -

Kabiten Y. Souffes, 150 lur ; Job Penneq, 1.200 ; R. Sinou, 500 ; A. Gwilhou, 200 ; Dr Dujardin, 200 ; M. Loisel, 1.500 ; Yann Chapel, 200 ; P. Tanguy, person, 200 ; Yann Thomas, diner ar yezh, 560 ; G. Godu, 200 ; R. A., 3.000 ; F. Even, 300 ; P. D., diner ar yezh, 300. - War un dro, 8.450 lur.

GENVER 1952. -

Langleiz, 200 lur ; Kabiten Y. Souffes, 1.000 ; J. Abarnou, 800 ; Itr. de Saint-Pierre, 400 ; R. ar Mason, 200 ; Oscar Mac Uilis, 1.000 ; Loeiz Guilleux, 500 ; P. D., diner ar yezh, 300 ; Dr Leon, 200 ; K. R., 300. - War un dro; 4.900 lur.

74

DA RAKPRENERIEN « BARZHAZ » G. B. K. -

Daleet eo bet kalz e embannidigezh abalamour da varv trumm an oberour, a oa e soñj hel lizherennañ e-unan hag ober ul labour kaer evel ma oa gouest d' ober. Embannet e vo ar Barzhaz koulskoude hag hep dale : emglev a zo bet graet gant ti-moulerezh Al Liamm ha moulet e vo a-vent gant Aquis Submersus hag all, gant ar paper hag al lizherennoù gwellañ a vo kavet. Arabat enta d' ar rakprenerien (bennozh Doue dezho !) digalonekaat ! Ha bez' e c'hell ar re all bepred kas o skodenn (530 lur) da : J. PIETTE, Collège de Lannion. - C.C.P. 754-13 Rennes.

A-ZIVOUT « ARMORICAINS ET BRETONS ». -

Gant kalz a zudi en deus an Ao. Giot lennet merkadennoù hol lennerien, e niverennoù 28 ha 29 Al Liamm. Kavet en deus, evelato, e oa bet lakaet war e gont traoù ha n'en doa ket skrivet - pe, da nebeutañ, e oa bet eeunaet e venozioù betek re, p' en doa taolet evezh bras d'o displegañ en un doare spis, hep kuzhat an diaesterioù hag an arvarusteroù. E gwirionez, n' eo bet graet ar merkadennoù nemet war div bajenn eus e levr (133 ha 134) ; ha diwar-benn ar skrid berr-se, n' en doa ken venoz nemet reiñ un alberzh eus ur gudenn luziet hep klask he feurzisplegañ, o deus an addisplegerien savet burutelladennoù didermen ! En tu-hont da se, bez' ez eus kudennoù ha ne oa ket al levr-se evit plediñ ganto, ha reoù all a vo resisaet gant oberennoù da zont.

Unan eus ar vurutellerien en deus kavet mat tamall ouzh oberour Armoricens et Bretons bezañ graet gant gerioù douaroniezhel evit envel rummoù-tud. Hogen evel-se eo ar reolenn gant an denoniourien. Ar gerioù-se a vez kavet en hol levrioù ha kelaouennoù micherel, ha n' eo ket gant an Ao. Giot int bet savet ! (nemet ar ger-strishaat « kreizdouarekheñvel » (**mediterranoïde**), evit envel tud hag a c'heller sellout outo evel Kreizdouareien dre vras hogen Kreizdouareien dislivet ha hironet, na c'heller ket renkañ en unan eus an eilrummoù anavezet betekhen). Beuzet eo bet an denoniezh en XIXvet kantved, dre ma oa kammvesket pobloù, yezhoù ha gouennoù dindan anvioù heñvel (da skouer, « gouenn geltiek » evit an Alpeien, ha « gouenn geumrek » (kymrique) evit an Norzheien). Hogen n' eo termenadur an denoniezh nemet ur skourr eus skiant-kevrennata al loenoniezh ; ha reolennoù an termenadur (degemeret gant an holl dud a vicher er c'hendalc'hioù etrevroadel, ha lakaet da dalvezout gant al loenoniourien en un doare strizh-meurbet) a c'houlennfe na vije nepred disantet ouzh « lezenn an agentelezh », na kemmet an anvioù bet dibabet gant ar skiantourien gentañ a bledas gant ar gudenn, zoken mar deo fall an anvioù-se e-keñver o stummidigezh. Rak ne deo anv un unanenn vevoniel bennak - pe ouennad, pe rumm, hag all - nemet ur ger divizet, un niverenn-renkañ implijet evit aesaat al labour, evit ho kas betek un diskrivadur-skouer embannet ur wech evit mat. Evit an denoniezh, avat, ez eo bet disheñvel an traoù : kement a gammvenozioù a oa bet berniet gant an nann-denoniourien, m' eo bet ret d' an denoniourien, e

fin ar c'hantved diwezhañ, teurel kuit an darn vuiañ eus an anvioù bet implijet da gentañ evit envel ar rummoù-tud, ha lakaat en o lec'h anvioù douaroniezhel, dibabet dre ziviz o vezañ ma oa anvioù ar broioù ma oa stank skouerennoù eus ar rumm-mañ-rumm ; hogen se ne deo ket lavarout ne vefe kavet ur rumm nemet er vro ma toug hec'h anv, na kennebeut ne vefe kavet en ur vro nemet ar rumm a zoug hec'h anv. Ar ger « atlant-kreizdouarek » (**atlanto-méditerranéen**) a zo bet savet gant Deniker, 1892 ; ar ger « megalitek » (**megalithic**, « rumm-tud ar mein-meur »), a ya da envel ar rumm ragistorel o klotañ gant ar rumm atlant-kreizdouarek, a zo bet savet gant Coon, 1939. Hogen, ma fell groñs d' hor buruteller, en deus pep gwir da glask an anvioù koshañ roet (hervez reolenn an agentelezh) hag ober gant an anv luzius-mañ : « **Homo sapiens pelagius (meridionalis)** Fischer 1829, ex Bory de Saint-Vincent 1827, - **Subvarietas atlanticus** Fischer 1829, ex Bory de Saint-Vincent 1827...

PIV EN DEUS S'KRIVET AR « BRO GOZH VA ZADOU » ? -

Savet a zo bet tabut diwar-benn « Bro Goz va zadoù » en abeg ma oa bet lakaet hor c'han broadel war roll « Kevredigezh an oberourien ». Kel a zo bet zoken da aozañ ur c'han all. Ur fazi eo. Hor soñj, berr ha berr, eo e tleomp mirout hor c'han broadel, gant aon ne vije hini ebet ken. Piv en deus savet ar Bro Gozh ?

Ur mignon a gas deomp ar ganaouenn-mañ, savet e 1895 gant ar pastor W. Jenkyn Jones, Kemper, war don Hen Wlad fy Nhadau, hag embannet e « Kanaouennoù Kristen evit servich ilizou Breiz-Izel », paj. 77, Imprimerie Nouvelle, Montroulez, 1926 :

DOUE HA VA BRO (Ton : Bro va zadou koz)

1 - Pep Breizad tomm-galon a gar mad e vro,
Bro Arvor zo brudet dre 'r bed tro-dro ;
Er brezel, kalonek, hon tadou ervad,
A skuillas evithi o goad.

O va mamm-vro ! Karet a rann va bro !
Keit ha ma vo 'r mor 'vel mur en dro,
Ra vezo libr atao va bro.

2 - Bretoned, tud kalet, 'vel dero int krenv,
Bro Breiz eo ar gaeraa 'zo dindan an env ;
Pep menez, pep traouienn a garomp ervad,
Hon tadou o livas a wad.

Ha goude, evit echuiñ, ez eus un nebeut pozioù diwar-benn ar vezventi.

N' eus forzh penaos, Taldir en deus graet ur fazi bras ha n' eus nemetañ a c'hellfe reiñ un diskoulm d' ar gudenn hag an abretañ ar gwellañ.

Y LLENOR. -

Lenn a reomp war « Ar Bed Keltiek » follenn-geleier izili skourr Breizh ar C'hendalc'h Keltiek ne vo mui embannet ar gelaouenn vras kembraek **Y Llenor**, da vihanañ en e stumm a-vremañ. « N' eus ket a-walc'h a lennerien. Ar re he frene, pastored, kelennerien, labourerien-spered, ne c'hounezont mui a-walc'h da brenañ. Gwellañ kelaouennoù lennegel Breizh Veur a zo o vervel an eil war-lerc'h eben. Er bed a vremañ, e tle ur gelaouenn pe un un ti-embann evit bevañ bezañ dindan ar stad pe ar C'henwerzh ».

AR BED KELTIEK. -

Reiñ a ra ar follennoù roneoskrivet-mañ keleier da izili skourr Breizh ar C'hendalc'h keltiek. Evel just emañ e brezhoneg penn-da-henn. E miz Du eo deut er-maez an niverenn gentañ (peder bajenn) hag ar 6vet niverenn a zo deut e miz Genver. Al labour se a zo graet mat-tre, gourc'hemennoù d'ar renerien ar gelaouennig a zeuio da vout bras.

76

AN LEF. -

Niverenn gentañ ur gelaouennig roneoskrivet e Kerneveg a zo deut er-maez. Ar bajenn diwezhañ a zo evit ar re a zo krog da zeskiñ ar yezh. Setu, da skouer, un nebeut frazennoù kernevek tennet eus ar bajenn-se :

Mester Trerians yu an tas.

Mestres Trenans yu an vam.

Jowan, Marya, Peder ha Jenyfer yu an fleghes.

Mester Trenans yu tas an flegthes.

Yu Mester Trenans an Tas ? Yu, ef yu an tas.
Jowan yu maw. Peder yu maw. Jowan ha Peder yu meibion.
Marya yu mowes. Jenyfer yu mowes.
Marya ha Jenyfer yu mowysy.
Mester Trenans yu den.
Mestres Trenans yu benen.
Mester ha mestres Trenant yu tus.

Jowan yu broder Marya ha Jenyfer.
Marya yu whoer Jowan.

Pygemmys flegthes us dhe Vr (Mr) ha Mrs Trenans ?
Yma peswar : onen (I), deu (II), tri (III), peswar (IIII).
Yma peswar flogh dhe Vr ha Mrs Trenans.

Ar gelaouenn a zo moulet gant : Richard Gendall, The vicarage, St Stephen.
Launceston. Great Britain. 5 shilling ar bloaz.

BREZHONEG ER C'HELAOUNENNOU. -

E pep niverenn eus « Ar Soner » e vez kavet pennadoù e brezhoneg (Youenn Drezen, Kalloc'h). « Ar Glazig » a zo ur gelaouennig daouviziek stag ouzh « Le Petit Bleu », skrivet eo e galleg hag e brezhoneg. E-barzh « Ar Falz » kelaouenn ar skolaerien e kaver ivez pennadoù brezhoneg.

LEVRIOU E BRO-FRIZ. -

Eus ar c'hentañ betek an 10 a viz Du ez eo bet dalc'het c'hwec'hvet sizhunvezh al Levr Frizek. Kregiñ a reas gant ur Gouel al Levrioù e Ljouwert. Da zigeriñ ar gouel e voe ur brezegenn gant Gouarnour Bro-Friz ha, da heul, un abadenn kanerezh, fentigellerezh, h.a., gant S. J. van der Molen hag arzourien all. E-pad ar sizhun ez eus bet gouelioù, gant abadennoù bruderezh, e kalzik kêrioù ha kêriadennoù, ha gwerzhet ez eus bet levrioù ivez gant bagadoù paotred o vont dre ar maezioù. Berzh o deus graet ar baotred-se : etre c'hwec'h bagad, tri pe bevar den e pep hini anezho, ez eus bet gwerzhet en un nebeut devezhioù ouzhpenn 1.900 florin, da lavarout eo e-tro 190.000 lur gall, a levrioù frizek.

Setu amañ un nebeut diskleriadurioù diwar-benn an traoù pouezusañ moulet e-pad, pe un nebeut a-raok, Sizhun al Levrioù. Gant R. W. van Tuinen hon eus bet ul levrig barzhonegoù **Read en Grion** (Ruz ha Gwer) : e varzhonegoù kentañ int, gwan a-walc'h o stumm, met plijus ha personel-meurbet. Martin Sikkema en deus roet deomp e drede dastumadenn barzhonegoù **Skaedbylden** (Skeudennoù e du). **It lân Forline** (An douar anvet Tremened) a zo ur romant berr skrivet gant N. J. Haisma e-pad ar brezel, en ur c'hamp-prizonidi japanat en Indonezia. Marv eo Haisma er c'hamp-se e 1943, hogen saveteet eo bet e oberennoù. Ur romant all, gant P. de Jong, a zo bet moulet ivez : **Heidebern** (Bugale ar brug), un istor romantel a-walc'h a-zivout ur bigrier a glask distreiñ d'ar sevenadurezh. Mouladur a-bezh an oberenn, graet a-ratozh evit ar bobl (2.000 skouerenn), a zo bet gwerzhet dindan teir sizhun. Digant R. Brolsma, ur romantour a c'hiz kozh, hon eus bet ul levr tev-meurbet, ennañ danevelloù berr hag istorioù **Sa seach ik Fryslân** (Evel-se 'm eus gwelet Bro-Friz). D. Kalma en deus roet deomp dibenn e studiadennoù diwar-benn al lennegezh dramael frizek gant ul levr a zo ennañ pezhioù diwar-benn Leafwyn ha Redbad, roueed kozh eus Friz.

77

An arnodskriverezh frizek a zo bet pinvidikaet gant levr nevez Anne Wadman, **Kritysk Kanfoai** (Ambroug ar Burutellerezh), ennañ arnodskridoù ha burutelladennoù embannet e-barzh De Tsjerne.

Marteze e c'hellan menegiñ amañ c'hoazh, hag int moulet ur c'hwec'h miz bennak a zo, daou istor berr gant Geart Jonkmann **Fremde epistels** (Lizheroù estren). En hevelep rummad ez eus bet embannet nevez 'zo seizh danevell gant seizh oberour yaouank, dindan an anv **Sawn is in galgefoll** (Seizh a zo trawalc'h evit ur groug).

En hollandeg ez eus bremañ ul levr mat a-walc'h diwar-benn Bro-Friz Friesland, **verciert met dusyent vreugden** (Friz, bro ar mil levnez). Savet eo bet evit an estrenien gant ur c'hazetennour frizat J. P. Wiersma, ha

skeudennaouet gant al luc'hskeudennour F. Popken.

Ar gelc'hgelaouenn viziek **It Heitelân** (Ar Vammvro) he deus embannet un niverenn gouestlet penn-da-benn da Sjoerd Spanninga, ar barzh en deus gounezet ar priz Gysbert Japiks hevlene.

E niverennoù Here, Du ha Kerzu eus ar gelc'hgelaouenn De Tsjerne, ez embann Anne Wadman ur pezh-c'hoari **Der komt in man werom** (Un den a zeu en-dro) : un SS, bet « glanaet », e zistro d' e vro, hag a glask kaout en-dro ar plas en doa a-raok ar brezel en ul labouradeg vras yuzeviat, hag ivez e kalon ar plac'h a gare anezhañ gwechall. Klask a ra an oberour livañ kudennoù Europa a-vremañ, kudenn an enepyuzeviegezh da skouer, ha diskouez pegen trubuilhet e chom speredoù an dud.

MARV UR MIGNON MAT DA VREIZH HA D'AR BREZHONEG

D' an 29 a viz Du 1951 en marv e Abilene (Texas), e-lec'h ma oa aet da glask gwellaenn d' ar c'hleñved en doa tapet e-doug ar brezel bras diwezhañ, an Ao. William B. Shepard SMITH, kelenner war ar yezhoù keltiek e skol-veur Columbia, New-York.

A ouenn iwerzhonat e oa an Ao. Smith, ur c'haer a zen anezhañ, mentet ha korfet mat hag un dremm vao hag hegarat dezhañ. Er bloaz 1936 e teuas da Vreizh diwar goust gouarnamant Stadoù Unanet an Amerik, da zeskin komz ar brezhoneg en doa desket el levrioù. War-dro c'hwec'h vloaz warn-ugent e c'helle kaout d' ar mare-se. Edo o paouez distreiñ diouzh Iwerzhon ha Kembre, goude bezañ tremenet tri miz e pep hini eus an div vro-se o pleustriñ war ar gouezeleg hag ar c'hembraeg.

Degemer a gavas e presbital parrez Sant-Wazeg e-lec'h m' edo an Ao. Saout (Doue d' e bardono !) person d' an ampoent. En em blijout a reas er c'hornad-douar-se moarvat, rak, e lec'h tremen tri miz eno evel ma na bet divizet outañ gant e vistri, e chomas gant Sant-Wazegiz un hanter-bloavezh.

78

Deskiñ a reas savarat ar brezhoneg mat a-walc'h. Hogen her c'homz a rae gant un taol-mouezh amerikan, kalz pounneroc'h eget hini Leoniz, hag en ur zistagañ fraes e gomzoù evel ar re-mañ. Kemeret e veze evit ur Roskoad pe ur C'hastellad, ar pezh na vire ket outañ da grediñ e komze brezhoneg Kerne. « Va rannyezh », a lavare alies, « eo hini Kerneviz. »

Anavezet e oa gant an holl e Sant-Wazeg ha dalc'hmat e veze pedet d' ar festoù-eured ha d' an nozvezhioù, er vourc'h ha war ar maez. Kanañ a ree a galon vat dirak an dud, bep tro ma veze goulennet outañ, sonioù brezhonek ha saoznek. Un den madelezhus ha dilorc'h e oa hag an holl hen anve dre e anv bihan hag a ree **William** anezhañ. War hon eus klevet e voe darbet dezhañ dibab ur wreg e-touesk merc'hed yaouank Sant-Wazeg.

Ur c'hatolik mat e oa William Smith hag ur baleer eus an dibab. War e droad ez ae mont-dont da birc'hirinañ da Santez-Anna-Wened ha da lec'h-all. Graet en doa anaoudegezh gant un nebeud Breizhiz vat a Vro-Gerne ha, pa droe en e benn, ez ae da bredañ d' o zi goude bezañ skrivet dezho, war ur gartenn-bost, un nebeud komzoù brezhonek evel ar re-mañ : « An deiz-mañ-deiz ez in d' ho kwelout ha da c'houlenn va merenn diganeoc'h ». Hag e veze gwelet o tegouezhout war e droad, ur mell re votoù-ler pounner en e dreid. War al lizheroù hag ar c'hartennoù a skrive e sine peurvuiañ « Laou ar Go », laouen an tamm anezhañ o tiskouez e ouie treiñ e anv e brezhoneg. War a lavare e plije gwelloc'h ar Vretoned dezhañ eget Kembreiz hag Iwerzhoniz.

Pa grogas ar brezel er bloaz 39, ne oa ket kollet an eñvor gant Sant-Wazegiz eus William Smith. Neuze e kredjont e oa bet deuet hemañ d' o farrez da spiañ ar vro evit an Alamaned. Setu ma voe tamallet ganto ar paour-kaezh Ao. Saout da vezañ roet degemer da unan eus paotred ar Cinquième Colonne. Nag hedro eo an dud evelato hag aes da douellañ !

Pa voe deuet tro an Amerik da stagañ da stourm ouzh broioù kevredet an Ahel, e voe kemeret William Smith da soudard hag anvet da vajor diwezhatoc'h. Mont a reas d' en em gannañ ouzh ar Japan hag e-doug ar brezel-se eo e tapas e fall diwar boued-mir re-nerzhus an arme a roe, war a lavarar, droug kalon da galz eus ar soudarded amerikan.

Er bloaz 40 ec'h embannas an Ao. Smith, war ur stagadenn d' ar gelaouenn amerikan **Language**, un « Dictionnaire Etymologique de la Toponymie Bretonne » diazezet war labour diembann Aogust Brizeug. War-lerc'h ar brezel ha daoust dezhañ da vezañ gwall-glañv, e kendalc'has da bleustriñ war ar yezhoù keltiek,

dreist-holl war ar brezhoneg. Koumanantet e oa d'Al Liamm abaoe an deroù, ha profoù a gase bep an amzer. E skoazell a roas ivez da lakaat moulañ levr kontadennoù Yann ar Floc'h (Doue d' e bardono -) Koñchennoù eus Bro ar Ster Aon ».

Ur mignon mat da Vreizh ha d' he yezh eo bet William Smith. Ra viro ar Vretoned an eñvor anezhañ e-pad pell ha ra bedint Doue ha Sent Keltia d' e zegemerout e Baradoz ar Gelted !
KINIYOU.

DISKOUEZADEG LEVRIOU. -

Etre an 23 a viz Genver hag ar 4 a viz C'hwevrer he deus graet an Itron Kemere un diskouezadeg levrioù brezhonek en he stal, 18 bali Kergelen, e Kemper. An diskouezadeg a zo bet aozet kaer-tre, o tiskouez an darn vuiañ eus al levrioù ha kazetennoù moulet e brezhoneg abaoe hanter kant vloaz.

Ur skouer a dlefe bezañ heuliet e pep kêr eus Breizh-Izel.

79

KORN AR GWENEDEG UNVAN

Penaos ober pa venner spisaat distagadur rik ur skrid gwenedek, hep ober gant ur skritur kozh, a zo fonetik a dra-sur, met ne glot mui gant hini ar yezh unvan ? Evit reiñ testenn ur sonenn bobl dre skouer, setu al lezenn a ginnigan : En em servij ag ar gwenedeg unvan, en ur heuli ar stummoù rannyezhel, hag en ul lakaat **e** (**e** kloz) pe **ë** (**e** hanter mut) e-lec'h an **a**, seul gwezh ne vez ket distaget **a**. Met en ur zerc'hel d' ar ger-mell unvan ha da rannig verb **a** an Arvor.

Skouer : « Ar c'hrouadur-se a zo ma c'hrouadur » a vehe skrivet : « Ar c'hrouedur-se a zo më c'hrouedur ».

Setu skrivet seurt-se pozennoù kentañ « Ar pec'hour », gant Ar Joubiuz :

An de zo kaer, an heol lan a splannder,
Ar boketoù a c'holo ar Pradoù.
Deuit ê an hañv, pehani a c'hoanter,
A-pa ver klañv, get kalz a huanadoù !
An durzhunell a zo deuit dë ganin
E-tal men dor a veit më levine ;
Mes netra mui ne c'hell me c'honfortiñ :
Klañv ha klemmus atav ê më ine !

Pep tra er bed a rae më flijadur,
Pë yaen, yaouank, d' an iliz eit pediñ :
Gwenn oe m' ineañ a bep kousiadur !
An amzer-se a zo oaet pell dozhiñ.
An estig-noz a sav bepred e vouezh,
E vouezh ken kaer bremen evel neuze ;
Eañ a ra c'hoazh e-tal men dor e neizh :
Klañv ha klemmus atav ê më ine!

El un noz du tiwel ê më c'halon ;
E më spered ne za mui a sklaerder ;
Na de na noz, nen deus a beac'h eidon.
Bepred glac'har, gloez, ankin e pep eur !
A-pë savan, ne gavan met glac'har ;
Glac'haret on a-pë yan d' em gwele,
Ha men bara a c'hluban get men dar !
Klañv ha klemmus atav ê më ine !

D'AR GOUMANANTERIEN. -

Kenderc'hel da gas ar c'houmanantoù da : P. Le Bihan, met teurel evez ez eo kemmet ar c'homlec'h :

13, Route de Vaugirard ,MEUDON (S.-et-O.)

AL LIAMM 31

AL LIAMM
Tir na n-òg

NIVERENN 31

Meurzh – Ebrel 1952

TAOLENN

Roperzh ar Mason	3	
Bangor, gant R. ar Mason	4	
Kan ar Serafin; gant R. ar Mason	6	
Kêr an douar-bras, gant R. ar Mason	19	
Roperzh ar Mason ur skouer e pep keñver, gant Z. Langleiz		23
Prederiadennoù e sigur un nebeut skrivagnerion, gant Youenn Olier		29
Roperzh ar Mason hag hor yezh, gant R. Hemon	36	
Roperzh ar Mason hag ar politikerezh, gant R. Hemon	38	
<i>Lodenn ar gelaouenn</i>		
An eostig-bailh, gant M. Klerg	42	
Rannyezh Douarnenez, gant Per Denez	48	
Notennoù	60	

ROPERZH AR MASON

D' an 19 a viz C'hwevrer ez ae da anaon hor mignon ha kenlabourer Roperzh ar Mason.

Gant souezh ha glac'har eo - hon eus gwelet ur skrivagner ken yac'h ha ken oberiant o kuitaat ac'hanomp e-kreiz e vrud hag e barr e oad.

Fellet en deus deomp sevel an niverenn-mañ evit derc'hel soñj eus ar Breizhad kalonek-se a gredas, daoust d' e garg, diskouez d' an holl e venozioù en un doare didro hag o lakaat da dalvezout.

Kavet e vo amañ darn eus e oberennoù diembann a-gevret gant studiadennoù hag eñvoradenn e vignon gwenedat Z. Langleiz.

BANGOR

L'octave immense de la création...
P. Claudel;

Selaouet em eus ouzh ar bed,
Ouzh e vouezhioù laius,
Ouzh kor e draoù heson
Ha bourbl e draoù distumm,
E urzh souezhus
Hag e zizurzh vantrus.
Hep kompren
Ar gensonadeg vamus-se.
Luzietoc'h eget hini mil orglez
Seizh touchaoueg enne...

Mañ an Tir hañval ouzh ur plac'h yaouank
A c'hoarzh sklintin 'vel son ar froud
Hag a zifronk evel klemmvan
Ar gwez deilek war lein ar c'hoad.
Ar mor glas zo he sae, ar roz gell he divronn,
Ar c'houmoul he blev alaouret
Ha skumenn ar chal sked he dent...
He frond a vez hañval
Ouzh hini an douar goude 'r glav
He lagad zo gwer 'vel al lenn
A gousk e didrouz ar flagenn,
Edan flourad an heol...

Ha neoazh an droug en em sil
E plegoù da galon o plac'h iskis,
Dahud vezvus !
N' anavan mui gwezh da Selloù.
Vel en un huñvre diharak...
O dremm likoez, o fas hudur !
Setu ar brezel hag ar gaou
Mechal ha n' out met matezh an Ankoù
Hor stlej trema 'n 'islonk ?

5

Ha klasket em eus diskoulm ar c'hevren...
N' em eus heuliet na diskibl Brahma
A zilez frond an darvoudoù
Maya verus 'vel un hune,
Vit derc'hel gwell d' unanded Doue ;
Nag hentoù ar Bouddha,

O vrudañ redadenn an traoù
Evit nac'h diarsav ar Boud:
Ne vennen dioueriñ
Na testoni fiñvus ar skiant
Na gwirionez lezenn ar reiz.

Ha goulennet em eus digant an Doue gwirion
Digant ar c'haoud glan,
An hini a vez holl ar pezh a c'hell bezañ,
Segred kemmesk ar stad hag ar gelloud,
Luziadur an deiz hag an noz
Hor gronn 'vel ar Meurvor.

Diskouezet en deus din
E-barzh e levr santel,
Skeul gevrinus Jakob
Krapet gant an Aelez,
Pazenoù diniver a sav 'vel un urzhaz
Nav bangor ennañ, uheloc'h-uhel,
Etre mab-den ha Doue !
Digevatal o menioù,
Sujet int an eil d' egile ;
Kas a reont e pep pred sklerijenn o spered
Da steudad ar re izeloc'h,
'Vel ma skin ur stok
E diabarzh ur c'horf gwevn...

Selaouet em eus ouzh bangor an ael,
An arc'hael,
Ar briñselezh,
Ar gelloud,
Ar perzh,
Ar veli,
An tron,
Ar c'herubin
Hag ar serafin...

Meizet em eus neuze
Nen deo pep droug
Nemet diouer, nemet netra...
Hag e vez mat ha c'hwek ar Boud !

7

KAN AR SERAFIN

Rac ef a yoa mat a natur
Douce, pur, illur, sur ha fur glan...
Mister bras Jezuz

Nen deo ket ar re fur
Ar re gentañ e urzh an Aeled hag ar Sent.
Ar re foll ne lavaran ket,
Foll gant ar garantez !
Rak ar pezh a oulenn Doue nen deo ket ar skiant,
Met kinnig ar galon ;
Ha re uvel n' ouzont netra er bed
Nemet madelezh Doue,
'Vel Lazar ar paour-kaezh hag Armel ar vaterzh,
A vo uhelaet dreist an holl,
Abalamour d' o c'harantez.

Me 'zo penn-urzh ar speredoù kentañ,
Ael serc'heged Doue,
Sant Mikael, serafin.

En deroù ne oan met an eil,
Lusifer ar c'hentañ,
Kent ma voe taolet d' an ifern
Gant strollad ar re fall.
Edomp hon daou e penn ul lu
Ken stank ha miliadoù.
Un emgann ramzel ha skrijus
A badas predig ul luc'hed
En ur horellañ an Neñvoù.
Ha Doue a roas an trec'h
Da lu ar garantez !

Ar goaf a dreuzas kein an aerouant
A zo deut da vout flemm ar serc'h a c'hloaz,
Ken dous, ar c'halonou,
Ha ma rocked hobregonet
A vez kreñvlec'h ar re feal !

7

Donder kuzulioù Doue !
Lec'h Lusifer
A zo bet kemeret
Da virviken,
Gant an ene douarel
A garas Doue kreñvoc'h eget hani :
Mari,
Mamm Jezuz,
Rouanez an Aeles hag an dud !
Ar c'hras ne nac'h ket an natur.
Piv a gar muioc'h 'get ur vamm ?
Hag urzhaz a-bezh an Aeled,
Arc'haeled,
Priñselezhou,
Gelloudou,
Perzhou,
Belioù,
Troned,
Kerubined,
Ha Serafined
Niverusoc'h eget elfennoù ar Meurvor
War un dro gant an Ozhec'h kozh,
An Ebestel
An Avielourion
An Gofesourion
Ar Gwerc'hez
Hag rac'h ar Sent,
A gan meuledi o rouanez !

Gwerc'hez santel
A salvas gant he ya dilui an denelezh
Mamm hep pec'hed,
Mamm garantezus,
Mamm vurzhodus,
A zigoras mammenn ar c'hras ;
Rozenn gevrinus,
Tour David,
Tour Olifant,
A 'vir segredoù an Aotrou ;
Dor ar baradoez,
Sterenn ar beure,
Sterenn ar mor,

Abeg hol levenez
Meulit ganimp ho Mab ar Ger doueel !
8
Met ag an tir e sav ur vouezh arall,
Gwan, ankenus,
'Vel galvadenn un den en em veuz en noz dall,
'Vel hirvoud an avel dre gribenn ar menez :
« Kalon dinamm Vari !
Skarzhit an diaouled d' an islonk !
Roit dimp serc'h tan ar Serafin,
Furnezh ar C'herubin,
Reizhted an Tron !
Gouarnit arz ar Veli evit kened ar bed,
Evezh ar Vertuz evit lusk an tir.
Skiant ar Gelloud evit mad ar re vev
Ha roit sikour
Ar Briñselezh d' hor bro,
An Arc'hael d' hon tiegezh,
Harp an ael mat d' am ene paour,
E anv an Tad, ar Mab hag ar Spered
Amen. »

Echu deiz Gouel
Mari konsevet hep pec'hed
DAKAR -, Kerzu 1945.

KÊR AN DOUAR-BRAS

pezh-c'hoari gwenedek, daou arvest ennañ
gant Roperzh AR MASON

E koun Janed, follez Kerhostin, a c'hortozas tregont vloaz he muiañ-karet.

Et les chemins d'ici s'en vont à l'infini vers Elle...
E. Verhaeren.

TUD AR C'HOARI

BREC'HED, plac'h yaouank, 20 vloaz
GWELTAZ, paotr yaouank, 25 vloaz
TAD BREC'HED, 60 vloaz
JANED, plac'h yaouank kozh, 40 vloaz

LEC'H AR C'HOARI

E ti Brec'hed. Diabarzh ti-tan ur pesketaour paour e inizi Bro-Wened,
gwecharall. A-gleiz un oaled gant bankoù. A-zehoù un nor a c'heller digor war un
tevenn noazh. E-kreiz ur fenestr, un armener hag un daol.

ALI

Lezel didrouzoù hir a-walc'h etre divizoù gloev ar c'hoarierion.

11

ARVEST I

Enderv. Brec'hed, gwisket mod Kiberen war ar pemdez, a ra war dro d' an tan, en
hec'h-unan. Brumenniñ a ra er-maez..

Diviz 1

BREC'HED a vouskan un herrad war don « Galv hag avel a ra »
(Sonenoù Bro-Wened Loeiz Herriaou).

Glav hag avel a ra
C'h an da wel ma mestrez
C'h an da wel ma mestrez.
C'h an da oulenn ganti, ô
Mar fall dezhi dimi...

(Sevel a ra. Monet a ra betek ar fenestr. Ne weler nemet luidaj gwenn ar
vrumenn.)

Brumenn c'hoazh...
Na trist un amzer henaozh !

(Un herrad.)
(Trist.)

Ne glever nemet ar mor bras
O skeiñ du-hont war ar Roc'h-c'hlas
Deiz ha noz,
Hep arsav na repoz !

(Gant c'hwervoni.)

E-pad ma labouran
Amañ,
Em bro ouez, em zi yen,
Ez eus tud o pourmen,
Eürus ha digas,
E kêr an douar-bras...

(Kempenn a ra an tan, didrouz.)

Diviz 2

BREC'HED, JANED

Jarred a zigor an nor. Gwisket paour eo, ur mouched gwenn war he fenn, skoulmet edan he balog. Dougen a ra ur pakad lienaj edan he c'hazel. Komz a ra gant ur vouezh flour ha sklintin, he selloù kollet atav en un huñvre eürus.

12

JANED (en ur serriñ an nor).
Demat dit Brec'hed vat !
Ec'h an da 'wriat traoù da dad.

(Lakaat a ra he fakad war al leur.)

BREC'HED

Chouk war ar bank, paour-kaezh Janed.
Setu just-er-walc'h div roched...

(Kemer a ra div roched en armener.)

JANED (o wriat).
Brumenn a zo, ur spont, er maez.
Kavout an hent mat 'zo diaes !
Emen emañ da dad, Brec'hed ?

BREC'HED

Emañ o vezhina d' an dias,
War an aod, a-dal d' ar Roc'h-c'hlas.

JANED

Na da vuiañ-karet ?

BREC'HED (imor fall ganti).
Gante hep arvar emañ aet...
(Didrouz hir.)

JANED

Pegoulz e timezi, Brec'hed ?

BREC'HED, (digas).

N'ouzon ket !

(Gant un huanad.)

Allas !

Gwell e vehe dimeziñ er gêr vras...

JANED (souezhet).

Te a c'hoant bevañ er c'hêrioù ?

Me a vourr chom war ar maeziou.

BREC'HED (goapaüs).

Da vignon neoazh gwecharall

A redas da gêr ha mechal... ?

13

JANED (o troc'hañ, gant joa).

E-unan e kêr an douar-bras

E klask evidon argant ha dilhad.
Ha peogwir emañ ur paotr mat
E tistroy sur emberr d' o c'has...

BREC'HED (goapaüs, d' he sant)
Setu ugent vloaz m' emañ aet.
Skiant vat ar baour-kaezh 'zo kollet !
(Dic'hoarzh da Janed.)
Me a vennhe bevañ du-hont,
Pell diouzh ar mor, pell diouzh e spont !

JANED (didro).
Gweltaz ganit a c'hellhe mont ?

BREC'HED (garv).
Eñ ? Staget eo ouzh e vicher,
'Vel ar brennig ouzh ar reier !

JANED (didro atav)
Kae da-unan, vel ma mignon,
Evit disammañ da galon.
Evel-se,
En ur gêrat e kasi da Weltaz
Trezorioù bamus an douar-bras...

BREC'HED (o soñjal).
Marsé ?
(Didrouz hir.)

Diviz 3

BREC'HED, JANED, AN TAD
An tad a zigor an nor hag a ya d' an oaled, en ul lakaat ur rastell war ar
vagoer gwisket eo mod ur pesketaour.

AN TAD
Nozvezh vat ar merc'hed !
(En ur azezañ.)
Nag un devezh kalet,
Eit un den kozh 'veldon en dour sklaset !
Lezet em eus ar re yaouank
Da hiñsiñ c'hoazh meur a yoc'h stank.
Gant ar pole...

14
HER AN DOUAR-BRAS 15
(Pasaat a ra. En em doemmañ a ra ouzh an tan,)
Un amzer gaer evit bale !
(Da Vrec'hed en ur dennañ un tamm paper ag e fiched.)
Ul lizher evidout, ma merc'h.

BREC'HED
A belec'h ?

AN TAD - (o reiñ al lizher).
N' ouzon ket. Moarvat ag an estren
A zeuas
En enez, an hañv-men...

BREC'HED, (gant ul levenez don).
Doareoù a gêr an douar-bras !
(Kemer a ra al lizher, hen digor hag a lenn gant daoulagad entanet e-pad ma komz
ar re arall.)

JANED (d'an tad, e-pad ma tastum he zraoù evit monet kuit).

Kempennet em eus ho roched.
Mall eo ma tiskennin d' ar porzh.
(Kemer a ra he fakad edan he c'hazel.)
Kenavo deoc'h !

AN TAD (gant douster ha truez).
Monet a rez, evel bepred,
Da c'hortoz da vuiañ-karet ?

JANED (joa enni).
'Vel just ! Marse e teuy henoazh...

AN TAD
Ha ma ne zeuhe ket ?

JANED (habask).
E teuhe sur arc'hoazh...
(Monet a ra d' an nor.)

AN TAD
Bennozh Doue warnout, paour-kaezh maouez !
15
(A-raok ma serr an nor.)
Yen skorn eo an amzer er maez.
Em solier e c'helli kousket !
(Janed a ya kuit.)

AN TAD (d'e sant).
Holl he danvez 'n he fakad kloz,
Setu meur a vloaz ma c'hortoz,
Bemdez, bemnoz,
E vignon a zo bet, allas,
Skrapet a-werso gant kêr ar douar-bras !
(Didrouz.)

Diviz 4

BREC'HED, AN TAD

AN TAD (da Vrec'hed, o lenn atav).
Atav o lenn ?
Petra lar an estren ?

BREC'HED (gant gred)
Traoù burzhudus
Ha traoù mezhvus.

AN TAD
Lenn enta e lizher
A vouezh uhel ha sklaer,
Peogwir n'ouzon ket-me...

BREC'HED (o lenn difonn).
Plac'h yaouank an inizi gouez,
Leun a youl ha c'hoant,
N' em eus ankeuac'haet da ene
Na da zremm goant,
Daoust d' ar gêr souezhus a strew pell he boem.

...
A ma zi toemm,
Dreist an tier, stank d' ober teil,
E welan kant tour o sevel,
Kant tour uhel
War mor an toennoù teñvel ;

Dek ru ledan, dek ru pinvik
Ha birvidik
O vont kuit trema 'r pear avel !
16
Du-hont
E spier liorzhoù leun a frond.
Tro-dro d' ar balez nevez-flamm,
Ha da noz dek mil lamp
A lugern evel ur selam ! (1)

(1) Goradenn-dan.

AN TAD (chifet).
Diwall ouzh al lorbour !
(d'e sant)
Ne jaoj 'ket komz 'vel-se ouzh ur plac'h a enor...

BREC'HED (o lenn atav).
E-lec'h chom du-hont oc'h andur,
N' anavi ama met ar blijadur...

AN TAD (kounnar ennañ).
Gaouiad !
Mab-den a vez graet evit labourat.
(En ur sevel.)
Me 'anav-me traoù bravoc'h 'get da gêr
War vor, er goañv pa grog da sevel
Houlennoù ken don 'vel da dour uhel
Ha ken stank 'vel toennoù da dier !
Mar deo bras ruioù da vro, paotr estren,
Nen dint ket ledan evel hon tevenn
Ha n' o deus ket frond liorzhoù da balez
'Vel ar bokedoù a gresk war ar maez !
Pa splann an heol mat war hon aod, un tamm,
E lugern e vein gwell 'get dek mil lamp !

BREC'HED (goapaüs, he lizher en he dorn).
Nag ar glav, nag ar skorn,
Gant ar bouilhard a gorn ?
Nag ar vrumenn evel henoazh,
Ur vantell yen war ur vro noazh !

AN TAD (en ur azezañ arre e korn an oaled).
Ya. Traoù kalet hon eus ivez,
Hervez bolontez Doue.
Ya. Labourioù risklus ar mor
A ro nerzh da baotred Arvor,
D' ur gwaz
Evel Gweltaz.

17
BREC'HED (dic'hoarzh).
Dec'h c'hoazh e oan ouzh her c'harout.

AN TAD (gant anken).
Ha digas out
Bremañ ?

BREC'HED (gant glac'har).
N' hellan
Mui gout !
(Sevel a ra.)
Dec'h ne oan met ur plac'h vihan.
Ha Gweltaz ma mignon.

Hiziv un dra nevez 'vel tan
A sav e ma c'halon !

AN TAD (e fas en e zaouarn).
Glac'har, glac'har !
Tonkadur Brec'hed, dec'h c'hoazh sklaer,
Setu eñ en arvar...
(En ur ziskouezañ an dorn serret trema tan an oaled.)
Ha ravo milliget e gêr !

BREC'HED (war sav, a-dal d'ar selaouerion).
(Lenn a ra fin he lizher.)
Da c'hortoz a ran...
(Gant nerzh en ur lemel al lizher.)
Mont a rin gantañ !

GOUEL

18

ARVEST II

An hevelep lec'h, da noz. Klozet eo panelloù ar fenestr. Gouloù an tan hepken en ti. Janed en hec'h-unan a gempenn an daol.

Diviz 1

JANED (o kanal) (1).
Bout a zo war ar mor
Ur vatimant o klask aior.
Ha setu bloazioù hir ma jel,
Skañv en avel.

War ar bourzh ne weli
Hani tro-war-dro d' ar gwerni,
Nemet ur paotr e vlev melen
Ouzh ar varrenn.

Benn arc'hoazh, hep arvar,
E teuy er-fin betek hon douar,
Rak kapiten al lestr a vez
Ma c'harantez !

(1) War un ton nevez savet gant an oberour

Diviz 2

JANED, AN TAD

An tad a zeu e-barzh hag a ya d'azezañ ouzh taol. Skuizh ha koshaet eo.

AN TAD
Skuizh 'brein on 'vel ul lon dihet...
Skuilh din soubenn doemm-skaot, Janed !
(Janed a zegas ur skudellad.)
Brav eo an noz, henoazh, ha sklaer.
Ne bado ket an amzer gaer...

JANED
An enderv-mañ, tu ar Gouez-Vaz
E welen spis aod an douar-bras.

AN TAD (c'hwerv).
Lec'h m' emañ ma merc'h ha da waz !

19

JANED

Da verc'h ne zistroy mui, allas... (
(Un herrad.)
Paour-kaezh Gweltaz !

AN TAD

Ha paour-kaezh Tad,
Peogwir n' en deus mui 'n e diad
Nemet ur sodell vat !

JANED (hep bout chifet).

Truezus oc'h bet em c'heñver,
Ouzh ma resev en ho solier
Ha bremañ
Just eo pa ran war-dro ho tan.
(Azezañ a ra.)

AN TAD

Te 'gavo em zi da vara...
Doue 'ra mat holl ar pezh a ra.
(Didrouz. Debriñ a reont.)

Diviz 3

JANED, AN TAD, GWELTAZ

(Skeiñ a reer war an nor.)

AN TAD

Deut e-barzh !
(Gweltaz a zeu e-barzh. Gwisket eo mod ur pesketaour. En ur serriñ an nor war e
lerc'h.)

GWELTAZ

Nozvezh vat deoc'h, Tad kozh !

AN TAD

Petra 'zo a nevez ?

GWELTAZ (en e sav).

Bez' zo paotred henoazh
A gas doareoù an douar-bras.
Arru eo ar brezel du-hont
A laront.
Hag an dud a dec'h gant ar spont.

20

AN TAD. (lidus).

Pa zilezer lezennoù Doue,
E teu kastizoù didruez !
(Da Weltaz.)

Chouk aze

Ha tañva ma soubenn ! Toemm eo.

GWELTAZ (o choukiñ).

Trugarez !

N' em eus ket c'hoant, gant ma c'halon hege.

AN TAD

Da galonad a sav ennout arre ?

GWELTAZ (trist) .

Ennon e vez

Atav e gwirionez.

Ha c'hoazh kreñvoc'h henoazh gant an doare.

AN TAD

Dre labourat kalet
Ec'h a pep tarz-h-kalet da get...

GWELTAZ

Marse ? Neoazh pa gantreer,
Bemdez 'veldon tro-war-dro d' ar reier
Lec'h ma redas a-vihanik
Hor Brec'hedig,
Soñjoù a chom 'barzh ar miamoer...
(Didrouz hir.)

(Janed digas, e-tal an tan, en em laka da vouskanal ton « Bout a zo war ar mor »
en ur wriat. Chom a ray evel-se o huñvreal betek fin an arvest, hep selaou ouzh
ar re arall.)

GWELTAZ (o soñjal eñ ivez).

Koun am eus dalc'het ag un enderv-hañv
War lann Porzh-Skodell. Yaouank 'oamp neuze.
Hed ar wenodenn, evel givri skañv,
E kerzhemp kevret, leun a levez.

D' an dias, war kerreg an aod, an houlen
A daole fru gwenn da nijal d' al laez.
Chouket hon eus-ni e pleg an tevenn
Ha poket tener an eil d' egile...

21

O tristedigezh ! Barzh hon enez vat
E oa dirazomp hentoù splann ha fur.
Daoust d' am c'harantez, penaos ankouazhaat ?
N' he deus heuliet met ar blijadur !

(Didrouz.)

(Sevel a ra Gweltaz.)

Diwezhat eo. Mall eo monet.

Betek goude, Tad kozh, Janed !

(Mont a ra d' an nor.)

AN TAD

Kenavo dit, Gweltaz !

(Digor a ra frank an nor. Entanet eo holl an neñv. Gouloù krevus ur pikol
tangwall a zeu en ti dre an nor. Gweltaz souezhet a chom da baouez en ul lezel
an nor digor frank.)

GWELTAZ

Mallozh ruz ! Petra 'zo du-hont ?
Entanet eo an neñv, ur spont !

AN TAD (o sevel hag o tostaat ouzh an nor.)

Leskiñ a ra kêr an douar-bras !

(Didrouz, Ne glever nemet mouskan Janed, digas a tav. An daou zen a zo en o sav,
ouzh an nor o sellout ouzh an tangwall.)

GWELTAZ (gant glac'har).

Evel ur bobelan d' an tan-flamm emañ aet.

Ho pet truez ma Doue ouzh ma faour-kaezh Brec'hed !

AN TAD (garv).

Pa zilezer lezennoù Doue

E teu kastizoù didruez !

(Goapaüs, gant ur c'hoarzhadenn.)

Ha da noz, dek mil lamp

A lugern evel ur selam !

GWELTAZ

Ma Doue pardonit d' hec'h ene !

22

AN TAD

Ra vo milliget ar gêr-se.

Ma ne chom netra, gwell a-se !

GWELTAZ

Tavit, Tad kozh ! N' ankouzhait ket

Emañ eno ho merc'h karet.

AN TAD

Dilezet he deus he zad hag he gwaz,

Evit estren kêr an douar-bras.

N' anavan mui Brec'hed...

Ravo graet ar Reizhted !

GWELTAZ (stouet).

Ma Doue pardonit da Vrec'hed,

'Vel ma ra he danvez-pried !

AN TAD (kreñv).

Kêr an douar-bras a zo marv-mik !

(Chom a reont didrouz.)

(Janed a arsav he mouskan hag a sell ouzh ar selaouerion gant daoulagad divarc'het, ul luc'hedenn a levez war he fas.)

JANED (gant goanag).

Arc'hoazh e teuy ma c'halonig !

GOUEL

DIWEZ

Dakar, 1945.

Roperzh ar Mason

Roperzh AR MASON UR SKOUER E PEP KEÑVER

gant LANGLEIZ

Marv trumm Roperzh ar Mason, diskaret gant ur c'hleñved skrijus e-korf ur sizhunvezh hepken, en deus, sabatuet e vignoned.

Piv en dije kredet ouzh e welout ken yac'h ha ken drant, warlene, e Kamp etrekeltiek ar Vrezhonegerion, en defe hor c'huitaet a-benn eizh miz ac'han ?

Ganet gant ar c'hantved-mañ, n' en doa nemet 52 vloaz... Ha, koulskoude, abaoe un nebeut bloavezhioù, e seblante plavañ a-us d' ar vuhez ha d'he zrubuilhoù, - hag eñ leun a intrudu memestra, - evel pa vefe bet un tammig e-maez ar c'hoari.

Skeud an Ankoù o tostaat ? Ali kuzh e blanedenn ? Tech e ene hepken troet, muioc'h mui ivez, trema ar bed-all ? Piv a oar ?

Marteze ne oa nemedon o verzout ennañ ur seurt kemm met ne fazien ket, siwazh ! pa seblante din klevout en e oberennoù diwezhañ evel dason ur c'himiad kuzh !... Ur c'himiad fromus, hogen hep c'hwervoni ebet, ur c'henavo frealzus kentoc'h hiboudet e pleg-skouarn ar re a gare... Evel p' en dije merzet eñ e-unan, bag e vuhez o pellaat goustadik diouzh an aod-mañ a-raok luskañ evit mat trema porzh ar Bed-all.

AR C'HRISTEN HAG AR BROGAROUR

Evel kalz ac'hanomp, ne oa ket bet desavet ar Mason e brezhoneg. E galleg e skrivas eta, e oberennoù kentañ. Dedennet e oa bet a viskoazh gant ar filozofiezh hag ar jedoniezh war un dro. E levr kentañ (embannet e galleg gant ur rakskrid savet gant Jakez Maritain) « La Philosophie des Nombres » a ziskouez anat ampartiz ha gouiziegezh Roperzh ar Mason war an dachenn-se... pell awalc'h diouzh hini ar varzhoniezh.

Diaes e vefe komz diwar-benn oberennoù lennegel hor mignon hep menegiñ al lec'h dalc'het en e vuhez gant e zistro da « Feiz e yaouankiz ». Tud 'zo en em zaskor da Zoue dre lusk o c'halon hepken, reoù all a gav ar wirionez da heul un enklask poanius... Tud all c'hoazh a chom digas e-keñver kudenn o zonkadur.

24

Studiet en doa kalz a gredennoù all a-raok adkavout da viken, ar wech-mañ, ar gredenn gristen. Sant Tomaz Akwino a voe evitañ ar mestr fur e lakeas da dremen adarre treuzoù an Iliz.

Ur feiz divrall en doa en e loman kozh :

« Ar roue anezho a vez en hor mesk : - Doktor meur an Aevez, - Ejon mut Sikilia, - Tomaz Akwino ! - An hini a skoulmas etrezo da viken, - Dre hentoù Aristotelez, - Ar Feiz hag ar Brederouriezh. »

D' an hevelep mare, pe dostik, e unan penn atav, evel kalz ac'hanomp ivez, e tizoloe ene e vro. Ne c'helle ket ur seurt den chom en hanter-hent. Kregiñ a reas da zeskiñ e yezh hag, a-benn un nebeut bloavezhioù e teuas da vezañ ampart awalc'h evit skrivañ e brezhoneg pennadoù uhel diwar-benn ar brederouriezh ar jedoniezh hag all.

Adal neuze, ne skrivo mui, koulz lavarout, nemet e brezhoneg pe diwar-benn an danvez broadel.

Kavet en doa, war un dro, an daou ahel ma tlee e vuhez treiñ en-dro dezho hiviziken : e garantez evit Doue hag e garantez evit e Vro.

AR SKRIVAGNER GWENEDOUR

Ganet en Oriant, Roperzh ar Mason a skrivas, dreist-holl, e gwenedeg. Ret eo, koulskoude, en em glevout mat war ar ger-se a c'hellfe lakaat tud 'zo da faziañ, rak n' eus ket bet kalz a skrivagnerion o stourmañ muioc'h egetañ evit tostaat rannyezh Wened ouzh ar brezhoneg peurunvan.

Lemm evel ma oa e spered, en doa meizet kerkent, ne c'helle ket ur vro vihan, evel hon hini, kaout daou zoare-skrivañ war un dro. Mirout pinvidigezh diabarzh e rannyezh c'hinidik, gant he gerioù dianav d' ar brezhonegoù all, he zroioù-lavar dezhi hec'h-unan, a felle dezhañ, gwir eo, nemet e verze splann ez afe ar gwenedeg da goll a-barzh nemeur, mar nac'hfe pelloc'h degemer un doare-skrivañ heñvel ouzh hini ar brezhonegoù all, un doare-skrivañ na vefe bet nemeti e Breizh a-bezh, an doare-skrivañ peurunvan.

Setu perak e pouezas kement ha kement war e genvroiz evit o lakaat a-du gantañ. Evel ur pont etre ar gwenedeg ha brezhoneg K.L.T. e tlee bezañ e oberenn, war e veno... E tlee bezañ hag e voe, e gwirionez !

25

E romant **EVIT KET HA NETRA** a ziskouez anat ar youl-se. Diaes e vefe bet d' an oberour mont pelloc'h hep dilezel a-grenn e rannyezh e-unan. Skrivet e brezhoneg Gwened rik, koulz lavarout, e-keñver an troioù-lavar ha, zoken, an darn vrasañ eus ar gerioù, e c'hell bezañ lennet aes tre gant brezhonegerion ar rannvroioù all.

E oberennoù, o lakaat anat d' an holl pinvidigezh rannyezh Wened, o deus graet kalz evit gounit hor c'henvroiz d' un emglev strizh etre an holl vrezhonegoù.

Advoulañ *War an Daoulin*, hervez lezennoù an doare-skrivañ peurunvan en defe karet hor c'heneil, evit ma vefe lennet aesoc'h a-se, e-maez Bro-Wened, penn oberenn Yann Per Kalloc'h. Piv a vo gouest bremañ da seveniñ e c'hoant ? Emañ rannyezh Wened e kroaz-an-hentoù... Spi hon eus ne zilezo ket an hent darempredet evit ar wech kentañ gant unan eus e wellañ skrivagnerion !

E AWEN

Kalz a levezon o deus bet war awen Roperzh ar Mason huñvreoù e vugaleaj. Desrevellet en deus e yaouankiz, e penn kentañ **EVIT KET HA NETRA** : diaes e vefe kavout soñjennoù plijusoc'h da lenn... soñjennoù ur paotrig tener ha karantezus war un dro hogen soutil ivez evel n' eus ket kalz ha digor frank e zaoulagad... Ur « c'hrouadur » prim a ouie sellout en-dro dezhañ !

Ar pajennoù a zispleg doare-bevañ e dad-kozh e Damgan a zo, d' am meno, e-touez pajennoù gwellañ al levr ha, marteze, e-touez ar pajennoù plijusañ a c'hellfed kavout, zoken, e brezhoneg.

Na fromus em eus kavet karantez ar skrivagner evit ar vro vurzhdus-se e-lec'h ma tremenas bloavezhioù disoursi e vugaleaj !

Gwir eo n' eo ket hep abeg e karan ivez ar c'horn-douar-se, tost tre ouzh va bro c'hinidik : Sarc'hav... Ul lec'h brudet ma 'z eus unan, evit douster melkonius e demz-amzer.

Ganet en Oriant, porzh meur Bro-Wened, ne c'helle ket ur moraer gwirion evel ar Mason, chom bouzar ouzh galvadenn ar Mor-bras hag e inizi pell... Hogen levezonet ivez evel ma oa bet en e vugaleaj gant anal klouar ar C'hourenez ne zlee ankounac'haat nag he frond-vat nag he c'hoantiz... Setu perak e kaver ken alies en e werzennoù evel un dason damvouget eus froudennoù-dour ar Mor Bihan... ha setu perak ivez, emichañs, e vage kement a garantez evit gwerzennoù flour hag heson ar Joubius hag a gan douster Izenac'h ha Sarc'hav !... ' .

26

« Chal ha Dihal » e deskad barzhonegoù (embannet a-hiniennoù ar gelaouenn Dihunamb) a laka anat al levezon-se.

Tamallet eo bet, a-wechoù, da Roperzh ar Mason berrded ul lod kaer eus e varzhonegoù, pe, zoken, o distaerded. Evel ma lavar, avat, Loeiz Herriaou, e vignon kozh, e rak-skrid Chal ha Dichal, « filimet e vezer dreist-holl d' ar pezhioù hag ho toug da huñvreal war ar pezh a zo enno. Nen d' eo ket bepred ar pezhioù hirañ a bik al lennour ar c'hreñvañ ».

Arabat klask, gwir ieo, e gwerzennoù ar Mason, skeudennoù kriz dic'hortozet, luc'hed ha kurun, avel ha moged, nerzhioù dirollet ar bed o stourm an eil re a-enep d' ar re all. Siouloc'h eo e awen. Talvezout a ra dreist-holl, dre soñj uhel ar barzh ha dre zouster hoalus e yezh.

Skrivañ a oa evitañ un diskuizh. Arabat ankounac'haat e veve an aliesañ en harlu. En e veajoù hir a voraer e soñje bepred en e oaled, sioul ha klouar (e-lec'h ma rene an hini a gare) hag en e spered didroidell e skede ar soñj-se e-giz un tour-tan frealzus war hent-dour porzh trellus ar bed-all...

E garantez evit Doue hag E Grouadelezh, mellezour E Zremm santel, e garantez evit e vro, e garantez evit e dud, e wreg hag e vugale da gentañ holl, setu mamennou e awen.

E OBERENNOU

Souezhus e chom koulskoude niver an tachennoù speredel a zarempredas ! Setu amañ roll klok e oberennoù.

Ul levrig a brederouriezh e galleg, hon eus meneget tuchantig « La Philosophie des Nombres » un teskad barzhonegoù embannet e 1943 gant molladennoù Dihunamb, « Chal ha Dichal », hon eus meneget ivez ; ur romant, e benn-oberenn, emichañs, embannet gant Skridoù Breizh e 1951, « Evit ket ha netra », m' hon eus lavaret dija pegen plijus ha talvoudus e oa ; pezhioù c'hoari berr-tre (en o zouez « Ar gouriz eur » embannet get En Had) ; pennadoù niverus moulet war Zihunamb, Gwalarn, Arvor, La Bretagne, En Had pe Al Liamm diwar-benn al lennegezh, ar sonerezh, ar yezhadur hag all hag, ouzhpenn-se, meur a bennad a brederouriezh kristen, hervez Sant Tomaz, eveljust !...

Evit klokaat ar roll-se, ret eo menegiñ, erfin, un nebeut oberennoù chomet diembann war e lerc'h da gentañ holl barzhonegoù hir a-walc'h evel *Skeul Jakob* ; barzhonegoù berroc'h evel an *Dek kanenn evit va bugale* embannet gant Ar Soner ; ur *Geriadur brezhonek-kembraek* savet diwar skouer *Brezhoneg eeun* Roparz Hemon (rak dedennet e oa ivez Roperzh ar Mason gant ar yezhioù keltiek all) ; ha, dreist-holl, ul levrig a-bouez bras, e galleg hogen gant un talbenn latin : « De patria », a zispleg soñjennoù ar Mason diwar-benn dlead gwirion mab-den neket hepken e-keñver e vamm-vro met ivez e-keñver ar broioù all, adal an hini tostañ - betek an hini pellañ...

Levezon Sant Tomaz, atav !

27

Bez e c'hellomp lavarout, evit echuiñ da vat, ar wech-mañ, e labourer ar Mason war ur studiadenn all pa voe sammet a greiz-holl gant an Ankoù : ul levr, tev a-walc'h hag a dalvoudegezh bras, diwar-benn ar sonerezh keltiek. Diembann e chomo siwazh ! da viken, rak ne oa nemet boulc'het hepken, pa varvas hor mignon.

Niver bras an oberennoù skrivet gantañ e brezhoneg a ziskouez anat fiziañs Roperzh ar Mason e dazont hor yezh. Ur gentel a feiz eo evidomp ; skouerioù all a lez dimp avat, o vervel.

AR SKOUER VEUR A LEZ DIMP

Ur skrivagner mat hag ur barzh awenet e voe ar Mason hogen un den e voe dreist-holl ; ur pried, un ozhac'h gwirion a zezavas e vugale (c'hwec'h anezho, pemp paotr hag ur plac'h) e brezhoneg ; ur mignon divrall ha sur ma c'helled kontañ warnañ e pep doare... Berr-ha-berr, ur gour penn-kil-ha-troad ! Hag ur gour oberiant. Rak setu ar souezhusañ : ma oa dedennet ar Mason gant kudennoù ar bed all, evel m' em eus skrivet o kregiñ gant ar pennad-mañ, e chome memestra leun a feiz e kefridi mab-den. Da lavarout ar wirionez, evel e meur a hini

ac'hanomp, e vefe bet aes a-walc'h merzout ennañ danvez daou seurt den : ar prederour da gentañ, a dra sur, hogen ar moraer ivez, da lavarout eo an den oberiant, ha biskoazh ne voe digalonekaet hemañ gant c'hoantoù dreist-douarel, e vreur huñvreur, ar barzh!

Ofiser a Vor, tonket d' ar renk uhelañ (anvet e vefe bet da amiral, emichañs, a-benn daou pe dri bloaz), Roperzh ar Mason en deus labouret a-zevri evit Breizh ha, daoust d' e vicher, pe en abeg d' e vicher, zoken, en deus bet kalz a levezon war ar re yaouank.

N' en deus ankounac'haet nepred, hag eñ o servijañ ervat ar Stad, ar pezh a zlee, da Vreizh, e vamm-vro. War gement lestr en deus bevet, e kement lec'h en deus bet levezon (ha bras e oa bepred e levezon war ar re all) en deus savet kentelioù brezhoneg ha kentelioù istor Breizh, da zigeriñ speredoù e genvroiz ha da lakaat da vleuniañ en o c'halonoù ar garantez prim-se a vage eñ e e-unan evit e yezh hag e vro war un dro.

Ha biskoazh ne gave re izel evitañ ar c'hefridi « dister-se »...

28

An oberiantiz e pep tachenn, setu, war a gredan, ger-stur buhez ar Mason ha kentel veur e varv.

Na talvoudus al labour en deus graet, na talvoudusoc'h an hini en dije gallet-ober pa vefe bet disammet da vat eus kargoù e vicher...

Kemeromp skouer, avat, diwarnañ : arabat fallgaloniñ !... Nann, daoust d' hor c'herse ha d'hon-enkrez o welout o vervel, an eil re war-lerc'h ar re all, hor c'heneiled wellañ, n' hon eus ket gwir da goll fiziañs e dazont hon bro tra ma chomo bev e kalon un nebeut tud yaouank koun ur skouer ken uhel a feiz hag a oberiantiz.

Ur wech ma ouzit ez eo echu ho puhez, n' hoc'h eus ken keuz nemet d' un dra da vezañ bet aon da vevañ anezhi,

Gerard WALSCHAP.

(Houtekiet XXIX)

Prederiadennoù e sigur un nebeut skrivagnerion vrezhonek

gant YOUENN OLIER

Pennad XI, Roperzh Ar Mason

I

Ur skrivagner a bouez en hol lennegezh e vo bet Roperzh Ar Mason. E-mesk ar re o deus labouret ar muiañ da beur-unvaniñ ar yezh ez eo bet. Diskouezet en deus dreist-holl penaos e c'helled tennañ mad eus pinvidigezh ur rannyezh evit pinvidikaat ar yezh voutin, gwellaat anezhi ha mirout outi a zont da vezañ gaonac'h.

A-dra-sur hor boa bet a-ziaraok ur skrivagner gwenedek all degemeret gantañ ar yezh voutin: Langleiz an hini eo. Hogen ne gaver ket kalz tres ar gwenedeg war ar yezh implijet gant ar skrivagner-se, en e oberennoù kentañ da vihanañ. Disheñvel eo e-barzh Enez ar Rod. Roperzh Ar Mason avat n' en deus ehanet morse a dennañ implij eus ar gwenedeg. Kement-se a-hend-all ne dalv ket ez eo poblek rik ar yezh skrivet gantañ. Kemerit da skouer **Evit ket ha Netra**. Kavout a rit e-tal troiennoù poblek ha gwenedek, troiennoù all hag a zo etrevroadel, a gaver e galleg, a-dra-sur, met ivez en alamaneg hag e saozneg. N' eo ket dav souezhiñ: aes eo da ziskleriañ. N' eo ket dre ma ne oar ket Roperzh ar Mason brezhoneg a-vihanik ; un abeg e c'hellfe bezañ evel dres ; dre ma tiskouez deomp tud ha n' int ket eus ar bobl ne lavaran ket. Bourc'hizion eo personajoù ar romant ; bez' o deus stummoù-santout, doareoù-soñjal disheñvel krenn diouzh re ar bobl. Ha rak-se ne c'hell ket e wenedeg, en e romant da nebeutañ, bezañ unan poblek penn-da-benn. Setu perak ivez ez eo eeunoc'h marteze yezh ar barzhonegoù eget hini ar romant.

NOTENN. - Ar pennad XI a embannomp bremañ abalamour da varv ar skrivagner.

30

II

Darn vuiañ ar barzhonegoù-se a-hend-all a zo bet dastumet en ul levrenn vray, skeudennet kaer gant Langleiz hag embannet e 1943. Abaoe en deus ar skrivagner moulet pezhioù all : e arz hag e zoare avat n' o deus ket kemmet kalz hag, evel m' emañ, eo a-walc'h al levr-se da gompren e varzhoniezh.

N' eus ket ezomm lenn kalz Chal ha Dichal evit meizañ eo diforc'h krenn diouzh peurrest hor barzhoniezh etre an daou vrezel. Da gantañ dre ar stumm e un: savet eo bet ar pezhioù-mañ, holl gwitibunan, er stumm gallek, da lavarout eo, gant klotennoù-dibenn (1). An dra-se avat n'eo ket ken espar-se. Daou abeg a welan-me d' an implij-se. Ma ranker distagañ e-giz Gwened, hep pouezh-mouezh fraezh, ne c'heller ket digemmañ mat ar gwerzennoù hep niver resis a wouezhiadennoù hag hep klotenn-dibenn. Ouzhpenn-se en deus heuliet ar skrivagner hengoun barzhed Bro-Wened ; me 'gav din zoken e vefe tu da ziskouez tres levezon ur barzh evel ar Joubiuz warnañ. Hogen an holl - nemet Kalloc'h a-wechoù - o deus miret ar gwerzaouerezh kozh. Erfin un trede abeg, kenstag d' an daou-mañ, a zo marteze : bez e fellas d' ar skrivagner bezañ poblek, en un doare bennak. Hogen gant gwerzennoù giz nevez en defe diheñchet e lennerion, ha na oant ket re Walarn, evel ma ouzer.

Anzavomp a-hend-all e tenn barzhoniezh Roperzh ar Mason darn eus he hesoniezh eus miradur ar gwerzaouerezh-se, dres. Rak meizet en deus ar barzh ,pezh a c'helled gonit diwar implij reizh an troc'hoù er werzenn, evel ma reer er gwerzaouerezh gallek klasel. Ne lavaran ket evit se en deus Roperzh ar Mason dalc'het pizh da gement a zo er gwerzaouerezh gallek klasel : e ampartiz vrasañ a zeu eus e vout barrek da gemm ment e werzenn ha stumm e boz - ha n' eo ket unan gallek a-hed ar wech - hervez lañs e soñj pe e drivli. Met neuze zoken e talc'h ar barzh d'ur reolenn eus ar gwerzaouerezh gallek klasel : teurel a ra

evezh da chom hep rannañ ul lavarenn pe ur rann-lavarenn etre meur a werzenn. Ac'han reoliegezh kellusket e gan, hini flour ul luskellerez pe ur c'han-hud a-wechoù, an dudi anezhañ - evit darn, rak en dibab ar gerioù o unan emañ ivez sonerezh ar varzhoniezh-se (2).

- (1) Rak-se ne gomprenan ket perak n' en deus ket Langleiz, implijet ar c'hlotennoù-dibenn e-barzh **Kanoù En Noz** ma tleont bezañ distaget e-giz Gwened..
(2) Gouezet en deus Roperzh ar Mason tennañ efedoù ispisial eus gerioù espar evel « frigalion », h.a.

31

Un dudi all, estreget hini an hesoniezh - perzh kentañ pep barzhoniezh, lod hen disoñj - a gavan-me er pezhioù-se. Abalamour d' ar reolenn strizh heuliet gantañ en deus ranket ar skrivagner sevel frazennoù frammet asur, m' eo o c'hempouez ur blijadur d' ar spered. Ur gudenn a danva ez eus aze eveljust, met n'on-me ket evit prizout, diouzhin va un, ur varzhoniezh m' eo re zisklaer an displegerezh anezhi.

Aes eo a-hend-all merzout perak eo sklaer yezh Roperzh ar Mason. N' en deus ket klasket barzhoniañ ur brederouriezh bennak na merzadoù espar. Na gredit ket evit se n' eus ket kont a uhelgudennoù en e levr : hini ar boan, hini ar marv, gwirioneziou ar Feiz dre vras a gav plas ennañ (3) . Hogen nepred ne glask Roperzh ar Mason prederiañ warno. Awalc'h eo dezhañ lezel e galon da gomz ; trivliadoù eeun tre a zo displeget gantañ, : re un tad, ur c'hristen, ur pried, ur moraeur, ur brogarour ; an estlamm ouzh kened e vro, ar mor, ar bed a-bezh ; an hiraezh d' un tremened kaer a bar bepred a-hed al levr ken e teu **Chal ha Dichal** da vezañ a-wechoù un eñvorlevr. Ar bam ouzh kened an hollved hag ar vuhez a zo, avat, an awenadur pennañ. Rak-se ne gaver ket er varzhoniezh-se anken na dic'hoanag. An dristidigezh a chom melkoni, heñvel ouzh ur vorenn intret a c'houloù.

Sklaer eo ivez ar varzhoniezh-se dre ma ra Roperzh ar Mason alies gant an dezrevell. Loc'hañ a ra diouzh un darvoud bennak a zispleg deomp. Kavout a ra tro evelse da sevel taolennoù livek, bev ha degounus kenañ, daoust dezho bezañ pizh, e-lec'h e adsav dirazomp, en e fetisañ, mare pe vare bevet war zouar e vro pe war vor.

Ur sederni (4) habask, eiltoniet gant kempouez ha reoliegezh ar furn, sed en diwezh perzh pennañ ar varzhoniezh-mañ. N' eus tamm romantelezh enni. Soñjal a ran ouzh he zañva e jestroù heneuz delwennoù gresian hag en o zresou sioul : garm ebet na gwall arvez.

Marteze e vank ar galloud da seurt barzhoniezh, rak bas a-walc'h eo faltazi ha skeudennoù ar skrivagner-mañ hag, evel re all, e keuzian d' ar pezh « Ar Birvidoù » bezañ re ziavaezel, re livus hepken, re danav e zanvez - met kement-se ne vir ket ouzhin a vourrañ en un arz a hañval meur a wech bout disi.

(3) Seurt temoù a zo nevez el lennegezh vrezhonek goude ar brezel 1914-1918. Merkomp eo siriusoc'h ha donoc'h meret tem ar Vuhez dre vras goude 1943.

(4) Nemet e-barzh ur pezh a seurt gant « **An dorn war va dremm** » elec'h e par an enkreiz.

32

III

War ur poent, da vihanañ, ez eus ur c'hemm bras etre **Chal ha Dichal** hag **Evit ket ha Netra**. Ar romant a zo bet savet en un tennad labour, tra ma'z eo bet savet an dastumad barzhonegoù a zeiz da zeiz, koulz lavaret. Met bez' ez eus kemmoù all hag an hini pouezusañ eo hemañ moarvat : klasket en deus ar skrivagner, er romant-mañ, merat kudennoù diaes, ha reiñ deomp un alberz eus e vedvezadur.

Kristen eo ar bedvezadur-se eveljust. Ha daoust ma n' en deus ket ar skrivagner klasket displegañ re ar gentel, ez eo honnezh aes da verzout ar boan,

ar striv, an aberzh n' int morse didalvez. Gwerzh un daspren o deus. Diwezh ar romant hen laka anat. Marv Herri, pennden an danevell, a bren distro Fant da Zoue. Ha moarvat e savo diwar e aberzh ivez ur rummad brogarourion a gendalc'ho gant e uhelvennad. Doue a oar bepred paeañ pedenn ha poan, rak, forzh penaos, emañ pep tonkadur etre e zaouarn.

Kement-se a zo kristen rik, hen merket em eus. Padal n'eus nemet ar respont fizius d' ar goulenn ankeniet « Evit ket ha netra ? » a zo da Roperzh ar Mason. Ar goulenn e un en deus klevet meur a skrivagner brezhonek all. Perak strivañ ha poaniañ peogwir n' omp ket sur da zont a-benn ? Perak, a c'houlenn Pirc'hirin ar Mor

Gwastañ dudi
Ur vuhez verr wit netra pe washoc'h
Eget netra ? (5)

E-keñver-se eo ret merkañ unded kaer an oberenn. Gouzout a ra Roperzh ar Mason sevel ul levr hag e veuliñ a zleer abalamour da se. An div lodenn a zo kempouezet ha kenaozet brav. Amañ a-hend-all e fell din sevel a-enep da venoz ar re a gav mat dreist-holl ar pennadoù kentañ. Sur mat eo ar re-se ar re zudiusañ. Koulskoude n' eus mar ebet eo an istor karantez, kreizenn an danevell : aes eo gwelout penaos e ragaoz ar skrivagner an istor-se adal ar pajennadoù kentañ ha penaos e echu anezhañ gant pajennadoù an diwezh a ro un diskoulm dezhañ.

Moarvat n'eus netra boutinoc'h eget un istor karantez, ha lod a gavo ez eo goular abalamour da se. Ne gavan-me ket. Santout a ran en deus lakaet ar skrivagner e galon en istor-se, hag en deus tommet ouzh an dud ma konte deomp o istor. Rak-se em eus bourret o lenn al lodenn-se eus al levr.

(5) Ledanoc'h eo goulenn Roperzh ar Mason peogwir e sell muioc'h eget ouzh ar vuhez-mañ.

33

Al lodenn all - an hini ouestlet d' an Emsav - a zo ken pouezus all evit unded ha savadur al levr. (N'eo ket un distro-prezeg evel ar pennadoù gouestlet d' an Emsav e-barzh Hervalina Geraouell.) Anzav a rankin n' on ket bet dudiet kement gant an istor-se. Lavarout a rin perak diwezhatoc'h. Met da c'hortoz eo ret mat merkañ ne c'heller ket kennebeut hen lemel hep distrujañ al levr, rak talvezout a ra da ziskouez eo peur-aner buhez Fant, e sell an den.

A-raok pismigat a-hend-all, gwelomp pezh a ra dudi an oberenn. Heverk a-walc'h eo penaos eo heñvel ouzh pezh a ra dudi Chal ha Dichal. Bez' ez eus da skouer livadur mor hag aod kreisteiz Breizh, o livioù tener hag o stummoù heneuz, ken disheñvel diouzh re gornioù all eus Breizh. Plijout a ra din seul vui an taolennadur-se eus Bro-Wened ma anavezan anezhi a-walc'h : muioc'h eget anvioù eo din Kervoial, Damgan, h.a. Roperzh ar Mason en deus gouezet adkrouiñ el levr-mañ, evel e-barzh **Chal ha Dichal** holl zouster ar Morbihan, e arvor, pinvidik, gwak un tammig, evel e c'hannoù traezhek izel.

Tañvaet em eus ivez dilinennadoù e-lec'h e oar ar skrivagner degounañ gant kalz a arz aergelc'h di-eil ur maread amzer bevet gant personajoù e romant. An amzer a zo adsavet neuze en he fetister di-bar. Studiit er c'heñver-se pennadoù kentañ ar romant, diwezh pennad Kerabuz da skouer. Merzout a reot enno kalz a varzhoniezh, damheñvel ouzh hini **Chal ha Dichal** a-hend-all.

En un dra all nevez, pe tost da vat, el lennegezh vrezhonek, em eus kavet dudi : livadur kevredigezhioù ens Breizh ha m' eo marv ar ouenn anezho hiziv, hini an Oriant a-raok ar brezel-mañ, da skouer, hini Damgan e deroù ar c'hantved-mañ. Endeo, gouzout a ran, e oa bet livet kelc'hiadurioù bourc'hizion en hol lennegezh, Roparz Hemon e-barzh ar **Vugale Fall** dreist-holl; hag Abeozen e-barzh **Hervalina Geraouell**. Hogen n' en doa ket R. H. nemeur a garantez ouzh ar vourc'hizion a ziskoueze deomp hag Abeozen a drese poltred ur vourc'hizelezh vodern didra o klask mont e servij ar stad. Un hengoun, deskadurezh ha sevenadurezh dezhañ, o deus, avat, bourc'hizion ar romant-mañ, ha skeudennet int bet ouzhpenn-se gant karantez.

Rak-se ivez ez eo ken gwirion ar skeudenn anezho daoust maz eo pizh honnezh. Ar skrivagner en deus roet da bep hini eus an dud a laka en e romant ur bersonelezh dezhañ e un, ha n' eo ket atav livet e gwenn penn-da-benn.

34

Dre vras, evelato, pezh a ra dudi pennañ al levr eo d' ar skrivagner bezañ bet gouest da adsevel evidomp boem ur bugaleerezh hag ur yaouankiz aet da get. Ac'hann, a-hend-all, ar pouez a ro d' an holl c'hoarioù bugale, d' ar c'hemeriadoù (6) a gejer ganto e penn-kentañ al levr ; pouez ha n' eo ket atav diouzh ar roll gwirion o deus en istor. Seurt boem ne gaver ket e-barzh ur romant e-giz **Hervelina Geraouell**.

Koulskoude en deus romant Roperzh ar Mason ur si hag a gaver ivez e-barzh hini Abeozen. Re istorel eo an darvoudoù displeget en eil lodenn, da nebeutañ darn anezho. Displeget int bet evito o un, a-ratozh kaer, evit kaout tro da gomz eus ur marevezh ag hon istor. Fant ne c'hoari ket ur roll bras a-walc'h enno. E-barzh pennadoù all ez eus re a zivizoù. Lakaomp an hini e-lec'h e tispleg an abad Maogwenn hag Herri o menoz diwar-benn pal o labour brogarour ha politikerezh an Emsav. Eveljust, pezh a felle d' an aozer ober eo reiñ ur soñj resis eus doare an Emsav e-pad ar brezel. Hogen pezh en defe dleet ober eo reiñ heuliadoù d' an darvoudoù istorel-se e buhez Fant, ha d' an eil meskañ a dost Fant en holl zarvoudoù-se. Erfin displegañ. Setu pezh en deus graet, gwir eo, e-barzh daou bennad, akedet gantañ, anat eo, hini Tangwall an Oriant, hag hini an dec'hadenn, hag a zo brav tre a-hend-all. Met pennadoù all, en eil lodenn, hag e dibenn ar gantañ lodenn, hini al lizhiri da skouer, a zo pe re bell diouzh red an darvoudoù, pe re sec'h : heñvel int ouzh steuennur romant kentoc'h eget ouzh ur romant gwirion, pe c'hoazh, ma karit, ouzh relegoù kentoc'h eget ouzh ur c'horf kigennet mat.

Daou abeg a zo, a gav din, d' ar sec'hder-se : savet eo bet buan a-walc'h al levr, da nebeutañ pennadoù an eil lodenn. Santout a reer muioc'h a aked hag a arz er pennadoù kentañ. Ouzhpenn-se, arabat e oa d' ar skrivagner, forzh penaos, sevel un oberenn re hir. Ne vije ket bet tu da embann. Re goustus e vije. Ar preder-se, a soñj din, en deus lakaet Roperzh ar Mason da ziskoultrañ ha da grennañ ar pennadoù diwezhañ. Ac'hann e teu furm reut ha di-akuit un tammig eus ar pennad a zispleg deomp penaos eo konvertiset Fant.

Evel m' emañ e van romant Roperzh ar Mason unan a bouez ha na vank ket a veurded : an danevell, evit darn, a zo ahelet war tonkadur ur gêr a zo tonket dezhi steuziañ e tan an Neñv : an Oriant.

(6) Temzoù spered, diwar ar c'hembraeg « Cymeriad ».

35

IV

An div oberenn emañ o paouez studiañ a ya d'ober pep muiañ skridoù ar skrivagner-mañ. A-hend-all e kaver un nebeut pennadoù e-barzh Dihunamb dreist-holl, pe e-barzh Gwalarn, ur voudoniezh, da skouer, skrid diwar-benn prederouriezh hag a ro dezhañ ur plas e-touez saverion hor yezh, pezhioùigoù c'hoari ivez. Hogen a-walc'h e vo e levr barzhoniezh hag e romant da zerc'hel bev ar soñj anezhañ e-touez ar Vretoned keit ha ma pado hor pobl hag hor yezh. Evidon-me e chomint da viken ur vammenn a zudi : e levrioù a zo e-touez ar re ma c'hellan tommañ outo dre maz eus un elfenn bennak en o awenadur hag a zo kar d'am stumm spered.

N' em eus ket anavezet an den. Soñj am eus bezañ eskemmet gantañ ul lizher bennak en amzer ma pleden gant **Avel an Trec'h**. Nebeut eo. Warlene em bije bet tro da gejout gantañ e Roazhon. Ne ris ket abenn ar fin. E verzout a ris, avat e-kerzh Bleun Brug Keranna, o treuziñ buan porzh ar Penn-Iliz : ur boned euskarat a oa gantañ war e benn, soñj am eus. Setu avat ar weledigezh nemeti a virin em eñvor. Hag eñ sammet bremañ gant an Ankoù ! Fromet e voen, ha mantret gant keloù e varv. Soñjet em boa em bije bet tro da genlabourat gantañ hep dale. Rak e-touez an dibaot re a oa gouest da ren an Emsav e oa. Diaes eo d' an den bezañ sur eus netra.

Ra dalvezo ar skrid-mañ da nebeutañ da virout en hon touez ar c'houn
anezhañ, ha soñj e skouer.

Sierck, miz Ebrel 1952.

NASTY. - Evidomp-ni n' eus nemet daou zoare da vervel. Ar re a bleg a varv gant
an naon, ar re na blegont ket a vez kaset d' ar groug.

J.-P. SARTRE.

« An Diaoul hag an Aotrou Doue ».

ROPERZH AR MASON HAG HOR YEZH

gant Roparz HEMON

An hini a zo aet diganimp a chomo anavezet evel barzh, skrivagner ha prederour keit ha ma vo lennet ha studiet hol lennegezh. Eus ar perzh a gemeras e stourm ar yezh e fell din komz hepken amañ.

A-raok 1941

Gwenedour e oa Roperzh Ar Mason. O vont war studi ar yezh, stumm Gwened eo a zeskas da gentañ, ha stumm Gwened a heulias en e oberoù. Evel kalz ac'hanomp avat, e komprenne ne c'helle ket ar Brezhoneg chom rannet. Hag evel kalz ac'hanomp, e-pad bloavezhioù hir e klaske an tu da dizhout ar beurunvanidigezh.

Pa voe embannet ganin Teñzor ar Gwenedeg, e skrivas din ne oa ket a-walc'h, d' e venoz, lakaat gerioù ha troioù-lavar a Wened er yezh diazezet hervez Emglev 1907. Muioc'h a ranked ober, lakaat kemm en doure-skrivañ. E lizheroù a oa leun a boell, hep ur ger trenk, rak ne oa ket tabuter. Gouzout a ouie e c'hounezzer muioc'h gant labour ha pasianted eget gant trouz ha taerder.

Emglev 1941

Roperzh Ar Mason ne oa ket e-mesk ar re a sinas d' an 8 a viz Gouere 1941 Emglev ar Peurunvaniñ. Bez' e voe, avat, unan eus ar re gentañ da zegemer ar reolennoù nevez. Gwelout a rae splann e oa bet diluziet en deiz-se, ket ur gudenn a yezhoniezh, hogen ur gudenn a stadrenerezh gwirion : reiñ d' ar Brezhoneg diazez ur yezh-Stad, reiñ d' ar Bobl vreizhat ur yezh, evel pep yezh vroadel en hon amzer, dezhi ur stumm hepken, da vezañ implijet er melestradur diouzhtu.

Ar gudenn a yezhoniezh, gouzout a rae e oa bet studiet ha diluziet gant kalz a aked hag a breder e-pad bloavezhioù, ha ne oa mui d' ober nemet spisaat ar munudoù.

37

Goude 1941

Spisaat ar munudoù e-keñver e rannyezh a zo bet kefridi Roperzh Ar Mason, eus an 8 a viz Gouere 1941 betek deiz e varv. Dastumet en deus en ul levrig, e 1943, frouezh e studioù, hag embannet abaoe meur a bennad da glokaat e labour.

Ul labour onest. Ne oa ket yezhoniour a vicher. Anaoudegezhioù don en doa gounezet koulskoude, ken don ha ma c'hell un den n' en deus na goar nag amzer da furchal en dielloù na da bleustriñ war ar yezh komzet war ar maezioù, Istor ar Brezhoneg a zo peuz dianav, ha n' eus nemet un den betek-hen en deus bet un alberzig anezhañ, Emil Ernault. E-giz-se, ne dleer ket tamall da Roperzh Ar Mason ar fazioù bihan a reas gwech pe wech. Piv ne ra ket a fazioù ? Kavet en deus ar wirionez alies, ha ne oa ket strizh a spered.

An holl a oar penaos ez eus bet graet brezel d'ar vezh peurunvan, ha penaos e voe ijinet gevier d' he diskar, gant pennadoù troc'het ha didammet diouzh lizheroù skrivet ganin-me zoken, evit klask lakaat liv ar wirionez war ar gevier-se. Roperzh Ar Mason ne reas morse van ebet ouzh seurt korvigelloù displed. Labourat a rae, ingal ha distrafuilh. E levr **Evit Ket ha Netra** a zeuas er-maez da zekvet deiz-ha-bloaz ar peurunvaniñ. Ne oa ket graet a-ratozh, hogen ne voe ket bihan e levezet.

Levezon Roperzh Ar Mason

Roperzh Ar Mason a c'hell c'hoazh laouenaat, rak, dre e levezon, ez eo bet

startaet da vat an Emglev siellet d' an deiz brasañ en istor ar Brezhoneg, an 8 a viz Gouere 1941. Dre e levezon ez eo deuet ar burzhud c'hoarvezet en deiz-se da vezañ gwirionder padus. Ar pezh en deus graet a chomo. Ar pezh n' en deus ket bevet pell a-walc'h da ober a vo sevenet. Ha sevenet e-giz ma venne, hep safar na rendael, gant skiant hag habaskter. An dud eveltañ, hag a gerzh, eeun war-du ar pal, hep trompilh na taboulin, hep biniou na bombard, hep fouge na brabañs, a zo, pa seller mat, ar vistri. Mistri en tu all d' ar marv. Un nerzh a sav diouzh o spered, ur sklerijenn diouzh o skridoù, hag a gresk gant an amzer, hag a laka souezhet zoken ar re o deus o anavezet war an douar.

Mervel gant enor zo gwelloc'h eget bevañ gant mezh.
TAKITUS (Agrikola).

ROPERZH AR MASON hag ar POLITIKEREZH

gant Roparz HEMON

War AR BED KELTIEK, follenn 12, Meurzh 1952, e voe embannet ur pennad, « Harzoù resis ar striv politikel hag ar striv sevenadurel », gant Roperzh Ar Mason.

Roperzh Ar Mason a skrive din alies. Evel ezel Poellgor Skourr Breizh ar C'hendalc'h Keltiek e labourer kalz, hag e roe kalz skoazell e-keñver ar mererezh ; bez' e felle dezhañ diazezañ hag astenn ar Skourr e Bro-Wened, hag al labour graet gantañ a zougo frouezh en amzer da zont. Met mont a rae pelloc'h : komprenet en doa gwir bal ar C'hendalc'h, « derc'hel bev sevenadur, uhelvennadoù ha yezhoù ar pobloù keltiek ». Hag e venoz don oa lakaat Skourr Breizh da vont start betek ar pal-se.

E-giz-se, a gredan, e teuas da sellout pizh ouzh kudennoù 'zo, a zo bet lezet betek-hen un tammig re a gostez.

D' ar 5 a viz Here 1951 e skrive din : « Ur gudenn a vehe mat studial d' am soñj a zo Harzoù resis ar striv sevenadurel hag ar striv politikel. Douget on-me da grediñ e vehe dereat stagañ ar politik dre vras (studi an istor, ginivelezh ar spered broadel, h.a.) ouzh al labour sevenadurel, en ur lezel er-maez hepken, ar politik fetis (penaos ober bremañ evit mad ar vroadelezh e Breizh, pe er vro geltiek-mañ...). Pa vehe komprenet evel-se harzoù ar striv sevenadurel, e vehe adsavet e Keltia a-bezh ur spered broadel yac'h a greñvahe ar striv evit ar yezh, hep en em goll e gwenodennoù, luziet ar politik pemdeziek. E-giz-se em boa savet reolennoù *Kerl Breton Gwened* e-pad ar brezel, lec'h ma kaved tud a bep meno politik unanet war dachenn ur sevenadur broadel ha pas hepken... war dachenn ar yezh, ar muzik hag ar c'horoll, distag diouzh pep spered broadel. »

Ster ar ger « politikerezh »

Lennerien AR BED KELTIEK o deus a dra sur merket pegen evezhiek eo bet Roperzh Ar Mason da lakaat kemm etre tri seurt politikerezh : ar politikerezh-studi, ar politikerezh-ober hag ar politikach. E ali oa lakaat ar politikach hag ar politikerezh-ober er-maez, met lakaat ar politikerezh-studi war roll-labour ar C'hendalc'h.

39

N' eus netra risklusoc'h eget ar gerioù. Respont a ris dezhañ, d' an 19 a viz Du 1951, e vije « atav distroet ar ger politikerezh diouzh e ster gwirion gant tud 'zo ». Setu perak e kinnigan, ha ne gredan ket mont a-enep menoz hor mignon, ober gant ar ger stadouriezh e-lec'h ar ger politikerezh-studi bet implijet gantañ.

Stadouriezh

« Kudennoù an Istor, an Arboellerezh hag ar remedoù a c'heller klask evit saveteiñ ar vro dre vras, » a skriv Roperzh Ar Mason en e bennad, o komz eus ar politikerezh-studi. « Diforc'h eo ar striv politikel ouzh ar striv sevenadurel, met o harzoù ne dint ket ur fozell don. Dober en deus ar politikerezh ag ar sevenadur. »

Amañ e welan diazez ar stadouriezh :

1) Studi ar Stad en amzer dremenet, studi Istor Breizh, ket istor an darvoudoù displeget un tammig e-giz ur romant (Nominoe e Ballon, - Janed Flamm en Henbont, - Lazh Jili Vreizh, - hag all, hag all) ; met istor al lezennoù, ar bodadoù-ren, aozadur ar gouarnamant, aozadur ar rannvroioù hag ar parrezioù, dispignoù ar Stad, an tailhoù, an darempredoù gant ar broioù all, an emglevioù,

ar c'henwerzh, an hentoù, hag all.

2) Studi Breizh en amzer bremañ, ket studi pezh a zo livus (gwiskamantoù, kan, - sonerezh-pobl, - hag all, hag all) ; met studi an den en e vuhez pemdeziek, e vicher, e diegezh, e yec'hed hag e vadoù, hag eñ paket en ur rouedad lezennoù ha reolennoù.

3) Studi ar Stadoù dre ar bed gwechall koulz ha bremañ, ha dreist-holl ar broioù bihan e-keñver ar broioù bras. War an dachenn-mañ, n' eus ket gwelloc'h marteze eget studi an aozadurioù-Stad er broioù keltiek all, pezh a vez graet bep sizhun, - diglok avat, - gant AR BED KELTIEK.

Lec'h ar stadouriezh en Emsav

Goulenn a ran digant al lenner pouezañ mat en e spered daou damm frazenn e pennad Roperzh Ar Mason :

« Dober en deus... ar sevenadur a strivoù ar bolitikerion evit kaout harp ar Stad, un deiz bennak. »

« Mall eo adsevel en hon touez... ar politikerezh-studi a ray harp d' ar re a savo goude se er-maez strolladoù politikerezh-ober. »

40

Ne vez ket adsavet ur vro gant barzhed, yezhourien nag arzourien hepken. Ar re-se a zo ret kaout anezho. Met bez' ez eus anezho e Breizh. Ne vez ket adsavet ur vro kennebeut gant politikerien-ober na politikachourien. Ar rumm kentañ a zo ret kaout anezho, an eil rumm a zo ret gouzañv anezho marteze. Bez' ez eus anezho e Breizh ivez. Met ar bolitikerien-studi, ar stadourien n' eus ket bet paot anezho.

N' eus ket bet unan, a gredan, oc'h ober gant ar brezhoneg. Aze emañ an dalc'h : seurt labour, ha sur on e oa ali Roperzh Ar Mason, a ranker ober e brezhoneg. Pezh a vez graet en ur yezh all a dro a-enep Breizh a-benn ar fin.

An hent

Brav eo lavarout. Met da vont betek ur pal e ranker troc'hañ un hent hag e heuliañ.

« Peogwir, » eme Roperzh Ar Mason, « o deus ar C'helc'hioù Keltiek kemeret... hent fall ur striv sevenadurel lezidant ha diwar-c'horre, hini ar sonerezh hag ar c'horoll hepken, savomp e-tal dezhe, hep enebiezh en o c'heñver neoazh, kelc'hioù-studi lec'h ma vo studiet aketus, gant tud rouez met gredus, kudennoù gwirion ha Sirius hor bro. »

Hor mignon a wele mat ne c'hell seurt labour bezañ kaset da benn, ken bras ha ma 'z eo, nemet dre vodañ tud. Setu perak, hervez e c'hoant, e kinnigin da Boellgor ha da Vodadeg Veur Skourr Breizh ar C'hendac'h Keltiek sevel kelc'hioù-studi, a c'hellfe, gant o asant, bezañ anvet Kelc'hioù Abherri. O c'hortoz, ne ve ket fall, d' am soñj, en emvodoù niverusoc'h-niverusañ a vez aozet bremañ gant ar Skourr dre bevar c'horn ar vro, komz diwar-benn kement-mañ, ha seveniñ darn da vihanañ eus menozioù ur Breizhad a zo bet e breder gant ar politikerezh hervez e ster uhelañ.

Netra bras, netra bev ne c'hell bezañ graet pa ne vez ket an dud emren ha dieub.
John Henry NEWMAN.

AN EOSTIG-BAILH

gant M. KLERG

Abaoe un nebeut deizioù, dal ma savan diouzh ar beure, e welan ouzh en em silañ sioulik-sioulik ha skoemp a-dreuz delioù glas ar wezenn-brun a zo dindan va frenestr, ul labousig bihan koant-koant, ruz-arvelen e lost, ruz arvelen e gof, ha war e benn ur merk gwenn, - ur bailh... Diwar beg ar brank nesañ da voger an ti, e welan anezhañ oc'h ober ul lamm diwar nij : un toull a zo dres dindan va frenestr, hag e klevan labousedigoù munut o krial, dousik-dousik dre ma lonkont o zammig bevañs. Warlene e oa bet en toull-se un neizh-golvan, hag ar golvini a leze plouz ha foenn o tivilhal a-hed ar vur ; er bloaz-mañ avat, labous e lostig ruz a zo deuet a-benn d' ober e neizh, da zozviñ ha da c'horiñ e vioù hep gouzout dare din... N' on ket evit mirout a santout un dra bennak em c'hreiz hag a lavar din ez omp al labous aonik-se ha me, anaoudegezh a-bell-zo... Kaer avat, am eus klask, ne sav sklerijenn ebet em spered...

An eostig-bailh ! Evel ul luc'hedenn ez eo tarzhet ar ger-se war va spered, hag en un taol, evel pa vije bet roget ar ouel a vouche va eñvor, e klevan taolioù sklintin ur morzhol ponner o skeiñ war un annev : un den kozh, du e zremm, krog e choug da blegañ un disteraig, met kreñv bepred, o lakaat fultan, evel stered bihan, da strinkañ a bep tu, ha seul taol ma tarc'hav gant e vorzhol, e teu ur roc'hadenn gantañ. Gwelout a ran an den-se oc'h adlakaat an tamm houarn ruz en tan, hag o kregiñ e lost ar gordenn a zo stag ouzh ar vegin vras da lakaat an tan da lugerniñ ha da fraoñval ; ha gant e fichell en e zorn kleiz, e talc'h da veskiñ ar glaou ruz ; ha gwech ha gwech all gant ur fichell all paket ar beg anezhi gant un tamm pilhoù, e strink dour war an tan : ...Un dra souezhus e oa evidomp-ni, gwelout ar marichal o sparfañ dour evelse, ur mister zoken, ken na glevjomp ar respont gant ar skolaer o tiskleriañ deomp perzhioù an traoù drol-se a vez graet anezho hidrogen hag oksigen... Gwir eo n'eo ket war an tan e kouezhe atav an takennoù dour ; meur a wech, pa veze umor fall en den kozh, war-bouez bezañ hegaset gant Yann-Grenn o tripal war e dro, ez eo ar friou-mic'hi a sante an dour e tiverañ hed-ha-hed o dremm beteg o gouzoug. Neuze avat e save chao, hag ar baotred vihan a skarzhe ac'hano en ur hopal : « Chapel ! Chapel ! Chapizod ! » ; Chapel e oa anv marichal kozh ; met pa veze droug er vugale e stagent ul lost ouzh e anv en ur lakaat dibenn ar ger da zasseniñ divergont. Pa glevant an taolioù-morzhol o sklintinat adarre war an annev, ar re a renke tremen dirak toull-dor ar c'hovell evit mont d' ar gêr - strizh e oa an hent - a rae ur pennad-tizh gant aon da gaout a-dreuz o divesker ur skubellen a raje dezho kaout ur jaoutennad vil pe ur geinad rust-meurbet, ha neuze e laoskent o garm-brezel a-bouez o fenn « Chapel ! Chapel ! Chapizod ! »

43

Daoust Petra 'soñje ar marichal kaezh eus a seurt doareoù dizoujañs ? Ne blije ket e lesanv dezhañ a dra sur, hag hen diskouez a rae. Alies ivez e tichañse dezhañ leuskel pec'hedoù ha mallozhioù war ar vugale, dreist-holl pa wele ar re-mañ o c'hoarzhin hag o rifal a galon-vat, gant ardoù ur gazeg bennak deuet d' ar c'hovell da houarnañ hag en em lakae da c'hwirinal hag da zistagañ taolioù-ru ; ar ganfarded digalon ha didruez o deveze plijadur leizh o c'hof dirak ur seurt arvest hag a sikoure c'hoazh gwashaat an traoù dre en em lakaat o-unan da zesrevell ar gazeg. Neuze evel just, ez ae ur c'horfad-droug er paotr kozh, ha brasoc'h a se e veze plijadur ar friou-mic'hi.

Koulskoude, ur paotr kozh chentil e oa, ha meur a wenneg a reseved digantañ, pa veze troet-mat ha pa 'z aed d' ober kefridioù dezhañ, evel mont da gerc'hat butun-karot... Neuze e c'hellemp tostaat ha bamañ ouzh ar fulennoù-tan a darzhe dindan e daolioù-morzhol ; hag e welemp an tammoù houarn-ruz o cheñch stumm ha soc'hioù-alar oc'h adkemerout o lec'h, goude bezañ addirennet. Hag e klevemp ivez kaoz ar brezel 70. Rak soudard e oa bet ar marichal kozh er brezel enep ar Brusianed ; lorc'h a veze ennañ o kontañ e droioù-ampartiz er brezel : « Añ Ya ! Ni roe pii kraz d' ar c'hozh Prusianed daonet-se. Sell ! emezañ, - ni

'oa ganeomp fuzuilhò hag a oa pleget ar beg anezho hag e c'hellemp eus a-drek an tiez pe ar c'hleuzioù, pe ar bernioù-plouz leuskel tennoù a-dro. Ni skube ar re seoù, hag int-i ne oant ket evit ober droug ebet deomp, pa n'hellent ket hor gwelout ! » Petra 'raje Yann-Grenn, nemet selaou digor-bras e c'henoù gantañ, ha krediñ lavarioù ar c'honter ; petra bennak ne vije ket bep tro an hevelep niver a enebourion diskaret, nag an hevelep niver a razhed en doa renket debriñ 'benn ar fin evit chom bev !

A dra sur hor bije aon rak an den kozh, hag e klaskemp en em venjiñ a-wechoù ; met kaer hor boa ober poan ha mizer dezhañ, e karemp anezhañ evelato ; ha pa renkas ehanañ ur pennad ha serriñ dor e c'hovell da heul ur c'hleñved bras, e santjomp e oa, estreget aon razañ en hor c'halonoù ; glac'haret e oamp ha pa adkrogas gant e labour e voe graet ar peoc'h etrezomp evit mat, dreist-holl pa weljomp pegen kastizet ha pegen kaset e oa bet gant ar c'hleñved.

44

Pa zeuas miz Eost, neuze e teuas anat deomp e oa seblant fall gant ar marichal kozh, rak ne voe ger ebet gantañ da zornañ e dammig eost gant e mekanik e-unan. Un deiz bras en e vuhez e oa deuet da vezañ an devezh-dornañ-se evitañ ; hag un devezh a blijadur, un devezh-gouel evit holl dud ar c'harter, dreist-holl evit ar vugale.

Ur manej en doa bet gwechall, met pell 'zo en doa « reputuet » anezhañ hag hel lakaet da beurvergliñ en ur c'houign eus porzh ar c'hovell ; hag en e lec'h en doa prenet ur vateur gant ur pezh rod-lañs a-dreuz ; ha dindan ar rod edo ar c'houfr da zornañ... Pegen eveek ar seurt mekanik evidomp-ni hag a anaveze - an dornerezed bras ! Abaoe a-raok ar brezel all e oa paouezet Chapel gozh da vont da zornañ en tiegezhioù gant e vateur ; hag a-hed ar bloaz e chome ar mekanik dindan ur c'hozh loch nemet pa en em gave ar c'houlz da zornañ ! Eizh deiz bennak a-raok an devezh-dornañ, e veze tennet ar vateur eus ar c'harrdi ha degaset e-kreiz ar porzh ; naetaet e veze, eoliet ha lardet tu ha tu ; skubet e veze ar porzh ha plaenaet ; ouzh genoù ar c'houfr e veze stalarnadet an daolvoueta, hag en tu all a-skouer ivez gant ar vateur e teue an hejerez-plouz da zispakañ he javedoù iskis.

An deiz a-raok an devezh-dornañ, e veze kerc'het dour, ha graet tan e kof don ar mekanik, ha neuze a-greiz-holl, gant un dourni vras e veze klevet ar vateur o termal, o kemerout he lañs hag evel ur servijer feal o lavarout diastal dre ma laoske aezhenn da vont kuit anv he ferc'henn, pe gentoc'h anv he mignon a-viskoazh : « Chapel ! Chapel ! ». Sachet e veze war chadennig ar c'hwitellerez da reiñ da c'houzout d' ar re deñval-gleved e oa prest an traoù 'benn antronoz..

E-pad an holl amzer-se, na petra 'ta, e veze ar vugale - ne vanke hini 'bet - tro-war-dro o sevel o fri hag ur wech troet e gein gant perc'henn ar stal, e lamme unan bennak da sikour embann ar c'heloù-mat, war-bouez sachañ d' e dro war chadennig ar c'hwitellerez hag e talc'he da sachañ, ken na zirede ar paotr kozh gant e grabanoù digor, prest da ober un tamm astenn da ziskouarn an hini kablus ; nemet raktal ma tispake e benn, e lamme ar c'hanfard kuit - hag ar re all ivez a renke reiñ bec'h d' o zreid - en ur grial a-bouez-penn.

An deiz war-lerc'h avat, ec'h en em gave adarre ar vugale da « mekanikat » pe da « vatureñ », hag aotre dezho da dostaat. Ger ebet ken a c'hoari. Pep hini a veze gant e jeu : darn, ar re greñvañ hag ar re vrasañ da gerc'hat dour e kelornioù re vras diouto, ken na fotent an dour war al leur ; darn all war ar bern-ed da skeiñ ar foeskennoù d' an traoñ, ha darn all dostaat ar foeskennoù d' ar re a veze o voueta...

45

Un taol-c'hwitellerez, hag ar vateur gorrek da gentañ ha buanoc'h-buanañ da c'houde oc'h embann e-kreiz ar maged, anv he mestr... Bec'h d' al labour ! Vraou ! vraou ! a lavare ar c'houfr prest da vougañ dre ma tremene ar malanoù gant o fennoù er pennaraok ; kerkent e kouezhe ar greun war al leur dindan ar c'houfr, hag ar plouz a veze gwelet o lammat hag o sailhat war dent iskis an hejerez a seblante chaokat war an tu gin !

Ar vugale a boanie, me 'lavar deoc'h ; a-greiz-holl e veze gwelet unan bennak eus ar re a dostae ar fagodennoù d' ar vouetaerion, o kouezhañ war e c'henoù pe war e reor, se ne rae netra hag ec'h adsave ar bugel krog a-dro-vriad er fagodenn... Ar merc'hed bihan a veze war-dro ivez, met arabat e oa dezho tostaat re ; anez e oant en riskl da gaout ur foeskenn war o genoù, pe e lamme daveto ur paotrig, evel ur c'hog bihan, o kinnig herlinkat anezho : ar merc'hed a skarzhe ac'hano, pres warno.

Eus a greiz an dourni e save ur boultrenn dev hag en berr amer ar re a veze o rozellat dindan ar c'houfr, evel ar merc'hed a oa ouzh lost an hejerez plouz gant o ferc'hier-koad, koulz hag ar re a zouge ar plouz d' ar bern, holl gwitibunan, bras ha bihan a zeue da vezañ o c'hement all a vorioned gant ar gramenn euzhus a c'holoe o dremmoù.

Ur wech echu an dornañ, ha berniet ar plouz en ur c'horn eus al leur, ne vane ken d' ober nemet skubañ ar porzh ha gwentat ar greun gant ar vilin-wenterez. Ha, kement hini en deveze labouret, en doa gwir evel just, da vont da bredañ gant ar re all...

Dindan va frenestr, e welan bepred an eostig-bailh o kas boued d' e re vihan; met dal ma fiñvan ez a kuit evel spontet, aon dezhañ moarvat na glaskfen c'hoari un dro vil dezhañ ha d' e diegezhig. Ha koulskoude ! Ne oar ket ar galloud souezhus a zo gantañ : ouzh hen gwelout, ha netra nemet ouzh hen gwelout ez on en em gavet adarre bugelig yaouank-flamm, evel pa vije teuzet tregont vloaz eus va buhez... E-touez an evned na veze ket difoupet o neizhioù ganeomp edo an eostig. Traoù kriz a raemp alies, evit tizhout e goueled an toullou graet e kefioù ar gwez, an neizhioù-pisiglaou, an neizhioù-tred, an neizhioù-kazeg-koad. Pa n' hellemp ket frankaat a-walc'h an toull da c'hallout tremen hon dorn, e tapemp ur vrochenn-goad a droemp en hor genoù d' he glebiañ, ha neuze e lakaemp ar vrochenn da dreiñ etre hor bizied, ma teue, plouz, vioù hag evned bihan a-wechoù, er-maez eus an toull, rollet en-dro d' ar vrochenn. Ma froman bremañ o soñjal en hor c'hrizder !

46

An eostig-bailh evidomp - evel al laouenenig, ar voc'hruzic, ar golvan-garzh (pe rouzezan) - a oa un evn sakr ; ha biken n' hor bije goulet na kredet hon-unan, na permetet d' ur bugel all ober droug dezhañ. Gwir eo, e vije bet gwall-risklus difoupañ e neizh, rak gant e bigos e c'helle tennañ tan eus ar vein-glas zoken ha lakaat an tan e ti an den a gredje lakaat e zorn disakr war e neizh, war e vioù pe war e reoù vihan. Krediñ start a raemp kement-se...

Ha setu perak e voe ur gwall-abadenn ur wech etre ar gov kozh ha me. Un eostig-bailh en doa kuzhet e neizh en un toull eus ar voger dres a-us da zor ar c'hovell, ha lorc'h e veze ennomp o welout anezhañ o vont hag o tont. Ken na glevis un deiz bennak an eostiged bihan en o zoull o krial. Ret e oa din gwelout penaos e oant, un tamm bennak evel ma 'z aer da welout ur bugelig nevez-c'hanet e tiez an dud... Ret e oa lemel ar vein eus an toull evit gwelout. Chapel gozh ne oa ket war-dro, a soñje din, hag e kemeren va amzer ; pa gouezhas ar paotr warnon, ha me hastañ buan adlakaat ar vein en o lec'h, ober ul lamm d' an traoñ, ha skarzhañ alese fonnusañ ma c'hellen, betegout na vije savet c'hoant d' egile da gregiñ e foñs va bragoù. Antronoz, pe un deiz bennak warlerc'h, edo ar marichal e toull e zor pa gouezhas ur maen war e benn : laosk em boa lakaet ar vein en o zoull, hag an tad-eostig hag ar vamm-eostig en ur gas boued d' o reoù vihan o doa laoskaet muioc'h c'hoazh ar vein, hag en ur nijal kuit dres p' edo Chapel o tic'henaouiñ e toull dor e c'hovell, o doa graet dezho kouezhañ. Droug spontus a yeas er marichal, hag heñ da dapout e vorzhol, ar vein hag ur skeul, hag o stankañ mik an toull. Glac'haret-naet e oan hag en em c'houlennen penaos dibrizoniañ al labousedigoù hag herzel outo a vervel gant an naon. Dal ma voe aet ar paotr kozh d' e lein ur pennadig brav edo e di diouzh e c'hovell - e tapis ar skeul d' am zro hag e teuis a-benn d' ober un toullig bras-awalc'h d' an tad-eostig ha d' ar vamm-eostig da dremen... Un deiz bennak e tavas al labousedigoù : nijet e oant kuit gant o c'hofig ruz-arvelen, o lostig ruz-arvelen, o c'holier du hag o bailh gwenn war o fenn...

47

Er beure-mañ en ur zihuniñ em eus graet ur sell dre ar prenestr : delioù

glas ar wezenn-brun a grene gant aezhenn flour ar mintin, frawed a bigose an douar en ur park e-kichen, un tad-moualc'h a c'hwitelle e beg ur wezenn, kegined a ragache e-touez ar piz. Mut e oa toullig an eostig-bailh dindan va frenestr. An hudour, ar strobinnellour a oa steuziet gant e diegezhig, hag evel un huñvre e oa evidon taolioù sklinton ar morzhon ponner o kouezhañ war an anev, ha dremm du ar gov kozh, ha todilhon an devezh - dornañ ha rifadennoù ar vugale, ha sklerijenn va bugeliezh.

RANNYEZH DOUARNENEZ

Notennoù dastumet gant Per DENEZ

1. - GERIOU

1. - Ne bled ar skrid-mañ nemet gant kudenn ar gerioù. Diwezhatoc'h, *faventibus deis*, e vo embannet notennoù diwar-benn ar yezhadur hag an distagadur. Pezh a zeu da heul, a-hend-all, ne deo nemet un dibab, un diverrañ eus ar pezh a zo bet dastumet.

2. - N' eus nemet un doare da studiañ mat gerioù ur rannyezh ; kemer geriadur brezhonek-gallek R. Hemon ha merkañ, dirak pep ger, peseurt stumm, komzenn pe dro-lavar a vez implijet er rannvro. Diaes-bras eo ar seurt labour, ha morse n' eo bet graet. Bevennet eo tachenn ar studi gant daou dra : an diouer amzer hag arc'hant, ar gounid a c'heller tennañ evit ar brezhoneg unvan.

3. - Studi ar gerioù gallek a gaver er brezhonegoù komzet a zo bet dilezet a-grenn. Mantrus eo. Ret eo gouzout perak ez eo bet degemeret gerioù 'zo ha dilezet re all.

a) A-wechoù ez eo bet aesoc'h implijout ar ger gallek eget an hini brezhonek. **Touch, touchañ**, savet gant ur renadenn eeun, a zo aesoc'h eget **stekiñ ouzh** gant ur renadenn ameeun. Ouzhpenn-se e chom stag ouzh *stekiñ* un tammig eus liv ha ster ar ger *skeiñ*. **Antreal** ivez a zo, e kalz degouezhioù, aesoc'h eget **mont, dont e-barzh, mont, dont tre**.

b) Gerioù gallek zo o deus strishaet ster ar gerioù brezhonek kevatal. **Paseal** a zo *mont e-biou* ; **tremen** a zo *mervel*. Un **dachadenn** a zo war an dilhad, ur **saotradenn** war an ene. Krog eur d' ober un diforc'h etre **kreñv** (evit an dud) ha **solut** (evit an traoù). War am eus klevet e vez diforc'h mat **boutin** ha **kumun** e rannyezhoù zo. **Yezh** a zo dianav, met **langaj** en devez peurliesañ ur ster resis-tre : **langachiñ** a zo lavarout traoù gros. E Pluguan nie vez lavaret **en em gannañ** nemet eus ar saout ; evit an dud a reer gant ar ger gallek, kalz cheuc'hoc'h : **en em vatiñ !**

49

Ar seurt amprestadennoù (a ha b) n'int ket atav un arouez a wander. Graet e vefent bet, lod anezho da nebeutañ, zoken ma vije bet distaget Breizh diouzh Bro-C'hall e-keñver politikerezh. Gwir eo, neuze 'vat, e vije bet amprestet kemend-all, ma n' eo ket muioc'h, digant ar saozneg, ar germaneg pe ar skandinaveg. Pa skarzomp ar galleg diouzh hor yezh, avat, arabat eo disoñjal ez eus gerioù, koulz ha menozioù, zoken kemeret gant an enebour, hag a c'hell bezañ ur binvidigezh.

k) Gerioù all n' int nemet an adsked yezhel eus gwask ar C'hallaoued war hor pobl : traoù evel **très bien, bonjour, beau temps 'zo** ; anvioù ar savadurioù ha kevredigezhioù a-berzh-stad : *inscription maritime, mairie, préfecture* ; ar gerioù diniver brudet gant ar c'helaouennoù, an tiez-kenwerzh, ar politikel. Ar re-se, anat, a zo da vezañ argaset didruez. 'M eus aon, avat, n' eus doare ebet, peurliesañ, da gaout an disamm diouto nemet dre zistrujañ an traoù a anvont.

d) Bez' ez eus gerioù all o deus kemeret, e brezhoneg, ul liv fentus : gerioù gallek distreset, evel **trikamardourez, dikoñfituret-naet**, ur paotr **lapantenn** (= dizurzh) ; gerioù aet emaez a c'hiz e galleg, ur **vivarjañ** (= bugel bliou), **manivik** emaeoc'h ? **pipisig roial** (kv. e Sizhun, **loial** (evit **roial**) an arc'hant gantañ), gerioù gallek koublet ouzh re vrezhonek, ur vi **tomm-chot**, un den **lazhet-mort, pell-mell kaotigell** (= mesk-ha-mesk). **Ar ouenn a denn, ar ras a gas**. Ne vez ket didalvoud ar seurt gerioù er yezh skrivet, pa venner livañ Breizh-izel en o doare-komz : rekis-bras int zoken.

4. - Ur studi dedennus eo hini al lesanvioù : stankmeurbet int e-touez, ar

vartoloded. Setu amañ un nebeut evezhiadennoù :

a) Alies e vez miret al lesanv en tiegezh : tremen a ra neuze a dad da vab, pe da vibien. Bugale ar **Moko kozh**, lesanvet evel-se « trapenn e vesteode e-giz d' ur Moko », a zo ar **Moko Tin** (pe **Tin ar Moko**) hag ar **Moko Tieu** (pe **Tieu ar Moko**). **Moko ar Vign A'el**, a oa o chom er vilin avel e-tal Porzh-Kad, ha **Moko Aimée**, dimezet gant Aimée, a oa eus familhoù all : rak tri familh Moko a zo e Douarnenez. Bugale ar **Mechan** a zo ar **Mechan Herri**, ar **Mechan laer e loud**, ar **Mechan Albert**, **Paolig ar Mechan** hag ar **Mechan Charlig** : tiegezh ar vechanted. Lesanv **Kabit Kozh** a zo aet d' e vibien **Jos Kabit**, **Von Kabit** ha **Fañch Kabit** ha d' e niz Kabit tev.

50

b) Savet e vez a-wechoù al lesanv diwar doare ar c'horf, an dremm, ar blev, ar bale, h.a. **Ar Marv** a oa treut evel an Ankou ; **Jakez ar Bontig**, en enep, a oa ront ha bihan evel ur bont, hag ar **Fourgon** a oa tevoc'h c'hoazh. **Fri Blev** en deus mourroù bihan dindan e fri met ar **Perchoù ton** en doa melloù reoù, savet ar beg anezho evel perchoù ur vag-ton. Ar **Baroek** a oa barvet-kaer e chink. Ar **Beg Du**, ar **Santig Du**, ar **Vran Zu** (ur vaouez, houmañ) a oa tud teñval o c'hroc'hen, du o daoulagad hag o blev. Tad va gwreg a oa lesanvet **Fanch al Lagad**, peogwir en doa kollet ul lagad gant ar vrec'h pa oa bihan, ha tad he zad a oa ar **Beleg Du**, « trapenn e oa desket e-giz d' ur beleg » ha teñval e liv. **Sesil Berrsell** na wele ket pell ar **Chotoù Plomm** he doa melloù jodoù tev ha ponner, **Marjanig Pao Klei** a oa troet he brec'h hag **Annetig ar Roderez** a rode pa valee. Ar **Voular Gamm** (ar voular = ar voualc'h) a oa ur paotr kamm hag ar **Chouch** unan souchet e benn en e zivskoaz. **Jañ Babae**, moarvat, a veze alies mec'hi ouzh e fri.

k) Dont a c'hell ivez al lesanv eus ar pleg-spered, un tech, ur perzh mat pe, aliesoc'h, fall. Ar **cheunac'h** hag e vreur ar **cheunac'h ruz** o deus bet, hep mar, un tad hag a oa ur « suner ». **Revr ar Voutailh** a gave mat e vanne, **Beg ar Goutell** a veze atav prest da goutellikañ ; **Chanig ar Velc'hez**, bepred en iliz, (« kaer e-giz d' ar werc'hez ») hag he breur **Per an Ael** a oa ur familh santel-tre. N' eus ket ezhomm diskleriañ perak e oa anvet unan **Fanch an Dogan** ; **Safarig** a gomze bepred, met ar **Gouign** ne fiñve ket kalz, a chome pladorennet evel ur gouign. **Katrin Moustrouilh** ne oa ket re naet; gant honnezh ez eus c'hoarvezet un dra a ziskouez penaos e veve an dud en amzer ar « volc'hizien loaned » : dougerez e oa Katrin met daoust da se e ranke mont da labourat a-benn magañ he ziad tud ; un deiz eta, pa oa « e renkañ sardin er bareilhoù, sed a'e ur bugel o koue al ganti koste ar bailh. Hag hi kemer anê ha lakat anê en he zavañjer. Amzer de'i arru er gêr, e oa deut un all ». Lesanvioù c'hoazh : ar **Cheulkig** (**cheulk** beg bras), ar **c'houch du** (ur vaouez du ha kouch = pilpous), al **Lañfou** (« ul lañforc'h a zo un den me'o, ha peogwir e oa me'o ato en 'eus dalc'het an anose ») ; ar **gwanac'h** (gwaner = den a flemm dre zindan) ; ar **Penn Kreñv**, **Tal Karn** hevelep ster gant an daoù lesanv-se **Persekut** « ur riboul-revr pa oa bihan » mab hemañ a zo **Sekut** ; **Herri ar Sant**, den santel ha tuet d' ar bedenn ; ar **Boch**, unan a yae pep tra da fall gantañ ; **Marjanig C'hoarzh Atav**, maouez plijusoc'h eget ar werzourez greun ha bleud lesanvet **Mariannig ar Beg Aes**, ha na oa ket aes tamm ebet. **Chanig Me Rank Kaout** a zo ur paotr na lez ket e lodenn da vont gant ar re all.

51

d) Kemeret e vez c'hoazh, da lesanviñ un den, ur frazenn lavaret alies gantañ, pe gant tud kar dezhañ. Tad va mamm-gaer a oa ar **Martir kozh** : pa veze mezh e poke da zorn e gamaraded en ur lavarout « A, martir paoul ! » **Kal an Dour** a fougee e oa kalz kal an dour gant e vag. **Segal** ne gave tra par d' ar bara segal, ar **C'hrank** a lavare diwar-benn ar re all « henne' zo 'giz d' ur c'hrank », hag ar **Retig** « an dra-mañ zo ret avat ». Lesanvioù all eus an hevelep seurt a zo **Ivonig deus en-dro**, **Lenig mont a ran**, **Soaz ki ma zad**, **Allez da gridiñ** (un Treboulac'h eo hemañ), **Tok an noz** (= e-doug an noz), **Kroaz Santel kozh**, a lavare, pa veze mezh, « Kroaz Santel, me 'zo un den ! **Paotr ar Vioù**, en abeg d'e dad, a « gave mat ar vioù », **Anna ma Zorn**, fouge ganti gant he dorn brav, **Trap o lov** (= trap da loviñ !), **Jos taol de'o** ; hemañ oa breur ar **Martir kozh** ; ur wech e oa aet e wreg gantañ d' ar mor ; pa oa Jos oc'h ober ur poullad e wele ar wreg ar sardin o virviñ ha ne ehane ket huchal d' he gwaz e oa arabat arboelliñ greun pe bleud : « Taol dezho, Jos, taol dezho 'tañ ! » **Moutig**, **Kac'h Alain**, **Fañch ar**

Mous a zo bet aavet evel se dre ma lavare atav o mamm, pe o mamm-gozh, « ma maoutig ! », « Kac'h Alain, 'tañ !, », « Fañchig, deus 'tañ va' mousig ! »

e) Ur jestr kustum a zo abeg a-walc'h da sevel ul lesanv : **Lom Frot e Zorn**, da skouer. Mab hennezh a zo **Mab Lomig** pe **Mam Frot e Zorn**. Ar **Strilh** a rae atav ur strilh d' an dud pa doulle kaoz ganto: miret eo bet al lesanv gant e vab.

f) Lesanvioù a zeu ivez diouzh un darvoud iskis e buhez an den, diouzh un istor bennak. An **Daoulagad Aour**, kollet n' eus ket pell e-kichen Molenez, ne oa ket aet d' ar brezel en abeg d' e sell fall ha gounezet en doa arc'hant e-leizh e-pad ar mare kriz ; **Jos an Divoutoù** a oa bet tapet, gant ar gwaz kounnaret, e gwele ur vaouez, ha tec'het e oa kuit en ur lezel e votoù war e lerc'h ; **Per Berr Aotrou** a veze staget aotrou ouzh e anv evit ober an diforc'h gant ur **Per Berr** all hag a oa paour ; ne zisplegin ket dre ar munud perak e oa anvet unan Ar **Staoter** hag un all **Pich Koltan** : lavarout a rin hepken e oa kouezhet hemañ en ter-du pa oa o koltariñ e vag, hag e pedin al lenner da sellout ouzh ar ger pich er roll a zeu da heul.

g) Lesanvioù diwar ar vicher, pe micher ar vamm, pe an tad, a vez kavet ivez. An **dragour-lec'hi** a yae gant an drag da denañ pesked, ha lec'hid, eus ar mor pa rae an holl re all ar vicher rouejoù; ar **C'hazioù** a zo bet kentañ gant ur vag div wern hag ar c'hazeioù ; ar **Pollok** (paotr lok) a loke lien e vag e-lec'h ober dezho kouez ; ar **Bourenn** a oa liorzhour ; **Emilig ar Soudard**, dibabet gantañ mont da soudard e-lec'h da vartolod, ha dimezet goude-se da **Lizig ar Stilhoged**, hag a werzhe stilhogenned war ar maez ; ar **Poudac'h**, bet ur poder en e diegezh ; **Paotr ar Ra'ed** a veze e dad o tapout razhed; tad an **Direunac'h** a zireune ar moc'h er mereurioù ; Jakez ar **Bleuder** a oa eus ur veilh ; un all a oa **Greun ha Bleud** peogwir e werzhe e wreg kement-se d' ar vartoloded; **Katrin ar Sal** a zalc'he ar sal-dañs ha **Soaz an Añjelus** a sone kloc'h nav eur hanter.

52

h) Al lesanvioù diwar anvioù-lec'h, anvioù-tiez, h.a., a zo kalz rouesoc'h eget e-touez ar gouerien. Setu un nebeut : ar **C'hapac'h bihan** hag ar **C'hapac'h Raoul** a oa eus ar C'hab; **Mari Tal ar Groaz** a oa o chom e-tal ar c'hroaz-hent bras; **Lokorn kozh**, bet e magerezh e Lokorn ; **Biskailh** ; **Porsal** ; ar **Brigant**, bet mous war ar vag « Brigand des Cornouailles ».

ch) Anvioù brudet ar mare a zo bet implijet a-wechoù. Da skouer ez eus bet e Douarnenez : Gambetta, Poincaré, Katrin Bismarck, Pélissier ; zoken Miké,

c'h) Talvoudus eo marteze menegiñ c'hoazh un nebeut lesanvioù n' am eus ket komprenet, pe n' ouzon ket perak int bet roet : **Gitig ar Ra'edenn**, **Latrailh**, ar **Metar** (ar « maitre », evel ar « vivar » evit ar « vivres » ??), Annetig Pañpañouig, ar Rotig.

i) Lesanvioù gallek a vez roet bremañ ar peurliesañ : Le mauvai homme, L'homme sans raison, Jean-Marie Petite Cravatte, h.a.

5. - Un dra kontrol-rik d' al lesanviñ a vez graet a-wechoù : implijout un anv-den evel anv-gwan pe anv-kadarn boutin. Da skouer, peogwir ez eus bet un den anvet **Noel**, ha na zeue tra ebet da vat gantañ, e vez graet **labour nouvel** eus ul labour batrouzet ; un ti lous ha diskempenn a zo un **ti Cherminig**, ur vaouez a gomz diastal un **teod Pelaji** ; ur **Jañ Gouiñ** a zo un inosant, un drochig ; un den nerzhiek a zo **kreñvoc'h evit poñs**, un **nerzh-poñs** en deus. Ur **Jañ-Louf**, pe ur **Jañ-Ivon mag-e-revr**, a zo un den na soñj nemet en e gof. Disheñvel un tammig ez eo, avat, kudenn an anvioù o kregiñ gant **Jañ**, Yann : peurliesañ n' eus bet Yann ebet o vevañ e gwirionez. **Jañ Louf** da skouer a zeu eus **loufes** (= rankles, marlonk).

An estrenien n' o devez ket lakaet Douarneneziz da estlammiñ kalz. E koun eus ar Veljed a zeuas da chom er vro e-doug, ar brezel bras, e vez lavaret un den **belch** eus un den sot. Unan n' heller ket kompren a vez lavaret en deus teod ur **Bergoa**, e komz e-giz d' ur **Bergoa**, e soñj eus hennezh all a zeuas eus Bergen tri-ugent vloaz a zo. Unan a vesteod a zo ur **moko**.

53

Faltazi Douarneneziz a ya zoken da glask he boned pell en tu hont da harzoù ar vro : ur **boer** (boered) a zo ur paour-kaezh ; **kanaked** a zo tud gouez ha rust ; ur **ravachol**, siwazh evit an anarkist brudet, a zo unan a ra kalz trouz : **pebezh ravachol a vaouez !** Petra eo ar ger **faraon e laou** faraon : degas a ra da soñj ur Ramses bennak (!), pe ur vaouez lous evel Katrinig Feron, pe Faraon ?

6. - Danevelloù e-leizh a c'heller klevout e Douarnenez diwar-benn buhez kozh kêr : eñvorennoù eus ar mare ma reseve ar martolod pevarzek real ar sun evit e labour war bagou ar « volc'hizien », ma varve ar vugale gant an naon pa bourmene ar « chañserelled » war varc'h, ma yae ar merc'hed, gwisket ganto o manteled da chom hep bezañ anavezet, da astenn an dorn e toull-dor fritur Beziers... E-pad ma rae hor rannvroelieren doujet prezegennoù brav diwar-benn ar yezh kozh, ar gwiskamantoù kozh, ar micherioù kozh, ha n' ouzon ket peseurt tra , kozh c'hoazh... Spi am' eus e vo dastumet kement-mañ kent na vo re ziwezhat, hag e vo savet, e brezhoneg, al levr a zo dleet da Rouaned ar Mor.

ROLL AR GERIOU

A. Implijet e vez atav ar rannig **a** dirak **re** pa vez amresis ar ster : **a re zu oa gantañ** (= tud du oa gantañ) ; **n' eus ket a re all** ; **ne lakaan ket a re gaer** ; **Krampouezh az po ? Ya, a re winizh** (ar frazenn-mañ klevet e Kemper). Ne gredan ket e vefe aze levezon ar galleg.

A = eus, a vez implijet c'hoazh en un nebeut troioù-lavar: **an devezh kentañ a'r sun, an deiz kentañ a'r bloaz** (dist. annê kenta a'r bloa) **penn da benn ag e gorf, penn da benn ag an dirioù**. Ne gredan ket e vefe an hevelep a a gaver e : ar pennoù bras a gêr.

A. Kemmet e vez **a** en **ag** dirak ur dirak ur vogalenn: **ur gwele ag un, ur gwele a zaou ; un ag un, un a zaou**.

AE : pennad-kousk goude merenn, en hañv : ober an ae, ober e ae.

A-ISTRIBILH (dist. e stribilh) : **ataw a-istribilh deus unan bennak** : 1. atav o lavarout droug eus unan bennak ; 2. atav war kein unan bennak (An **e** en **e stribilh** a zo komprenet evel rannig ar ger-etre-bremañ,)

54

ALICHE : alese. **Deus d' ar ger aliche**.

ALUZENN : **Koad an Aluzennoù** : anv ur c'hoad a chom un tamm anezhañ e penn ar pont, kostez Treboul. Aluzennoù karantez eo a veze graet e-barzh.

AMZER : **amzer mizerikord** : amzer fall-spontus.

ANEZHAN, ANEZHI, ANEZHO. Ur frazenn evel **n' eo ket bras** a c'hell bezañ pe diwar-benn ur paotr, pe diwar-benn ur plac'h. Morse ne chom diresis ar brezhoneg komzet. Lavaret e vez : **n' eo ket trenk anezhañ** (al laezh), **n' eo ket kousket anezhi** (ar verc'hig), **n' eo ket re lous anezhañ, n'eo ket klañv anezhi, n' eo ket din anezhañ, n' eo ket deut c'hoazh anezhi, ne oar ket anezhañ**.

Implijet e vez, an hevelep tro-lavar pa chom diresis reizh ar rener er brezhoneg komzet ha zoken, dre voaz, e degouezhioù all : **n' eus ket amzer anezhi, n' eus ket kousket anezhi, n' eus ket kousket anezho, n'int ket din anezho, n' en em gaozeont ker mui anezho**.

ANAT : **an' ê gout** = anat eo gouzout. Anat eo...

ANCHAñ : 1. sachañ : **añchit dezhañ war e vlev** ; 2. sunañ: **un añchadenn dour rigalis**, une lampée d'eau de réglise.

ANJORN : den droch, a gomz kalz ha na lavar nemet sotonioù. A c'hell bezañ anv-gwan ivez : den anjorn ; maouez anjorn . Añjornañ a zo gwallgas unan bennak gwanoc'h.

ANV : **dont da c'hout anv e tud prop**, critiquer les honnêtes gens.

AOD : Diwar-benn ar bagoù : **bezañ en aod**, être au port, **dont en aod**, rentrer au port. Gw. kostez. Martoloded : **bezañ en aod**, être à terre. Bugale : mont d' an aod, aller à la grève. E pelec'h oc'h bet, bugale ? En aod.

ARAO : **Savet an arao ganto** : krog d' ober trouz bras.

ARBEL : armel. **Frikou an armel** : graet en eil devezh an eured, pa vez ar verc'h nevez o tegas hec'h arbel da di he gwaz.

ARGANT a zo ul liester : **foeltriñ anezho ; foeltret 'p eus ma re**. Un adliester a zo : argañchoù : **ar re-se zo aet tout gant o argañchoù bras**.

ARCHIPI : ur vio pell-pell, e faltazi an dud. **Deus pelec'h eo deut henne' ? Deus foñs an archipi**.

ARMOU. **Kerc'hat an armou** : kerc'hat ar groaz diouzh an iliz evit an obidoù.
55

ASAZIN : **an asazin war an traoù !** : ur bern tud oc'h en em vountañ da gaout an traoù. E galleg Dz : l'assassin était tout avec eux sur le port !

ASK : **E lammar deus an ask, deus e ask** : oc'h ober ul lamm uhel ha trumm, gant ar boan da skouer.

ATOUDENN : taol. **Ur mell atoudenn en deus bet war e fri**.

AVEL: **Pep hini a ya en e a'el** : diouzh e du.
An hini 'n eus c'hoant da vevañ kozh
A rank largan an a'el deus e gof .
(Da zigareziñ ar vrammerien.)

A-WALC'H: Setu div dro-lavar : **n' eus ket moien da gaout daoulagad a-walc'h ; me 'm eus droug em skouarn, ken em eus droug a-walc'h**.

BABARIG: ger bugel : Babig.

BABAE: ger bugel. 1. forzh petra a ra aon : **sell ar mell babae zo o tont deoc'h** ; 2. mec'hi : **babae en ho fri !**

BAG: Setu penaos e vez anvet greiamant ur skloup : ar wern vras a zoug ar gouel bras; an delez a zo e traoñ ar gouel bras a zo **gilh** ; an hini el laez a zo ar **c'horn**. **Euc'h** ar gouel bras ez eus a-wechoù ur **flech**. Ar fokoù a vez stennet war **deleioù ; an trenket n' eus dele ebet**. Er bagoù div wern ez eus ur **wern vijin**, gant ar **mijin**, hag en a-dreñv un **tailh-avin** (= tailh-avel). Ar gouelioù, dre vras, a vez anvet **lien : ur vag nevez, lien hag all**. **Ur vag gant lien** a lavarere, ha n' eo ket ur vag dre lien.

BAJA : ur mell baja : ur plac'h bras ha droch.

BANNIEL: **kouezhet e vannieloù gantañ** : pinous, toutek.

BARA : **bara lur hir**, flûte d'une livre ; **bara bihan lur** : pain rond d'une livre. Teurel evezh n' eus ger-mell ebet dirak **lur**.

BARRAOUIÑ : **barraouiñ a ra** : il fait des grains.

BARR-KRENN g. 1. nijadell laboused-mor o kouezhañ gant trouz war ar pesked ; 2. plac'h a ra kalz trouz.

BEG : **ur beg mersi 'm eus ked im** : une mijaurée.

BEG HIR: **begoù hir**, marsouin.

BER-BER : beradenn ha beradenn.

BEROGELL gg. kanod bihan.

BERR: **Evit troc'hañ berroc'h deoc'h** : en bref. **C'hwi zo berr gompren** : dientent.

BEUZEULENN gg. plac'h tev ha dinerzh.

56

BEV : **etre ar marv hag ar bev eo bet.**

BEZAÑ : **me n' on ket pez (= piz) , n' on ket amann** : n' on ket sot gant ar piz, gant an amann.

BIBISIG, ger-bugel : kazh.

BIDA : ur penn bida : plac'h penn skañv. (kv. bideiez, gavr, er vro-vigoudenn.)

BIER: **Bier Aotrou** : bier e boutailhoù bihan ; **bier Kraonac'h** : bier dre litradoù. Kraonac'h = paotr Kraon.

BIGOUDENN. War ar bigoudenned e veze huchet gant ar vugale :

Bigoudennig tra la la

Leun he zi a gañkarla.

Gwaz ur vigoudenn a zo : ur **bigoudenner** e Dz, un **neizh-big** pe ul **lentig** e Pouldergad, ur **bigoudenner** pe un **dran Doue** e Kemper.

BIJOLROU: traoù-bihan-tre. **Bijolrig** a vez lavaret eus ur bugel bihan.

BIL-BIL : **an dour bil-bil diwarni** : suant à grosses gouttes.

BILHOMBANOU, BILHOMBANENN, petite palourde blanche.

BILHONED, ur BILHONIG: bigorned.,

BIZ: c'hoarioù, bugale.

1. 0 flourañ dorn ar bugel :

Biz ma moutig, biz ma moutig, biz !

Un taolig a skoer pa lavarer biz da ziwezhañ.

2. 0 kregiñ gant ar biz bihan : bizig ar bihan, bizig ar sidan, bizig ar laouenan, bizig ar youd, meilhig al laou, plaou, plaou, plaou !

3. 0 sevel ar biz da bep ger e tamganer : Alandrichore, chibihore, chibirik !

Hag e kroger gant ur c'hoari heñvel a-walc'h ouzh ar Pigeon vole : Ar vuoc'h 'n eus kernoù, ar vuoc'h a gan ! h.a.

BIZEOST : ar gwallchañs. (Aspadenn ur gredenn gozh ?) **Ar bizeost zo kouezhet war ar vugale ; a-wechoù e kouezh ivez war ar gwraged. Peurvuiañ e miz c'hwevrer e vez bizeost.**

BLAZADENN gg. : poan vras war-lerc'h ur stokadenn. **Ur vlazadenn am eus bet.**

BLEV : drein moan-moan ar pesked. **Ma teu ar re all gant peskerezh nul, e werzho e vrilli kig ha blev.**

BLOAZ : D' ar goulenn Pe oad en (he) deus ? e vo respontet alies : Hanter-kant vloaz den ; tregont vloaz maouez.

57

BLOD, BLOTAJ a-s.: glizigoù bihan-tre.

BOGENN g. ar bloc'h eus ar bara : e-lec'h ma oa ur bara all stag outañ.

BOMM. **Houmañ zo giz d' ur bomm noz** : fas teñval, trist.

BONBONIOU: **Henezh zo kouezhet gant ar bonboniou** : diwar-benn un den kozh a ginnig madigoù d' ar merc'hed bihan da gaout an tu da « c'hoari » ganto.

BORBELLER, -EZ: paotr, plac'h. 1. a ren buhez fall ; 2. a ra kalz trouz.

BORDIG : e-kichen-tre. **An dra-se zo bordig an Amerik.**

BOS : dle en ostaleri. **Kemer bos ; kemer bosoù war e gein. Aet da baeañ e vosoù.**

BOUBOUSIG ger-bugel: labous.

BOUED: **En he boued leun** : en he bleud, plijet.

BOULADEO g.: un den tev-meurbet.

BOULTOUZ -ED : pesk mor don (?).

BOUZAR-GLEZ: Bouzar evit mat.

BRAS a vez lakaet aliesik dirak an anv-kadarn : **bras pikez, bras laer, bras apach ! ur bras añjorn.** En un dro-lavar e vez lakaet **bihan** dirak an anv-kadarn en hevelep doare : **re vaget ha bihan korijet.**

BRAVAT ger-estlamm goapaus. An dra-se oa e Poullgareg ? - E Poullgareg ?
Bravat !... E Poulldahud an hini oa.

BREANEK : **bara breanek ; brilli lor ha breanek** : s'en allant en miettes.

BREUR s. o. Mignon.

BRONN : ne oar ket pet bronn gleiz en deus : ne oar ket petra en deus ezhomm.

BRONNIKAN : denañ. **Eñ 'vronnike ganin.**

BUGEL: Traoù bugale : **lien lieni, couche ; pakoù, pakoioù, maillot ; lakaat er pakoù, pakediñ, emmaillotter ; ar c'hrez, la chemise ; ar chiled, ar chiled c'hloan, la brassière.**

KAKAC'HIG, ger-bugel : bugel lous. **Piv 'zo kakac'hig ?**

KAC'HAT. D' un den lorc'hus : **'Vo ken c'hwi hag al laboused a gac'ho en aer.**

KAC'HAR DIAES 1. constipé ; 2. den fas displijus.

KAILHARENN -ED : plac'h lous. **Merc'her al Ludu a zo devezh ar c'hailharenned :**
en deiz-se en em wisk ar baotred e-giz merc'hed diskempenn.

58

KAL AN DOUR : tirant d'eau.

KALALOU. Ober kalalou : ober trouz, reuz.

KALIPEZ, ur galipezenn : kregin St Jalm.

KANELLOU (?) **me zreso e ganelloù dezhañ** : je lui dresserai les côtes.

KANTRENER -EZ : paotr, plac'h a ya da redek.

KAOC'H. 1. E lec'hioù 'zo, pa vez lavaret « Kaoc'h ! » d'un den, e respont hemañ : « Debr 't ma ra vad deoc'h ! ».

E Dz, eur sevenoc'h. Ur c'hrennlavar a zegaser da soñj :

Kaoc'h hag hili halon

Zo mat 'vit an droug-kalon.

2. Skouarn gaoc'h : a) skouarn vouzar. b) dre fent skouarn danav-meurbet.

KAOC'HIN : foeltriñ, kas da goll. Hep dizereadegezh ebet. **Kaoc'het ar gouel gant ar glav.**

KAPENN. Setu ar pezh a gane ar vugale war-lerc'h ar c'hapenned : Amen / Trap ar Gapenn / Dre he lostenn / Ha taol anei / Kreiz ar blasenn.

KARE ul lein gare : ul lein vat.

KARELLIG gg. ur seurt labous (?)

KAROUT. **Pezh a gar** : tro-lavar digemmus, son content, votre content.

KARRAD-FOENN. En un tiegezh, pa zimez ar verc'h yaouankañ a-raok an hini henañ, e lavarer he deus bet an hini henañ karrad-foenn gant he c'hoar.

KAS ANEZHI : faire la noce.

KAZH : **deut ar c'hazh da razh** : en fin de compte... Eñ lavare oa pinvidik ; met pa eo deut ar c'hazh da razh, ne oa ket tra.

KEJER ar c'hejer : les forceps.

KEMENDALL-ALL : e-lec'h kemend-all.

KEN. N' ouzon ket hag-eñ e ra ar yezh skrivet un diforc'h sklaer a-walc'h etre ken ha mui. **Ne welan ken an den-se** : je ne vois pas cet homme-là. **Ne welan ket mui an den-se** : je ne vois plus cet homme-là. **Ken eñ, ken hi** a vez implijet er yezh komzet, e-lec'h ma ra ar yezh skrivet gant **nemetañ, nemeti**. Teurel evezh ouzh plas **ken : un tammig maltouter n' eo ken bet morse**.

59

KERC'H. **C'hwi 'po kerc'h** : taolioù.

KEUSTEURENN (dist. KEUSTRENN) : 1. meskaj, afer luziet 2. trouz ha tabut ; 3. buhez fall : **oc'h ober keustrenn gant ar bigoudenned** ; keustrenniñ a lavarer er ster-se.

KEUZ (dist. keuz) : **ne ra ket mui na keuz na choa (= joa) anezhañ**, il ne s'intéresse plus à rien.

KI : **ur c'hi-mour**, ha n' eo ket ur bleiz mor.

KI mont e ki : e kounnar.

KIBERNOU: **savet war e gibernoù** : war begoù e dreid.

KIBODENN gg. plac'hig drouk.

KIJAN s. o. Treuzadenn.

KILHOGIÑ ar c'hilhog a gilhog ar yer. KOGIÑ a lavarer ivez.

KINKAILHAÑ ar bara, ar c'hig : troc'hañ fall.

KLER (?) **c'hwi zo bet atav o terriñ ar c'hler diwarnañ**. Terriñ ar c'hler diwar kein unan bennak : mirout na c'hoarvezfe droug gantañ.

KLUJARENN gg : ur plac'h « cu-cu ».

KOKARDENN gg : skoulm bihan a-dreñv ar c'hoef.

KOG. Kan ar c'hilhog, hervez ar vugale Kog a lug a lug !

KOILHEN g. ar gres melen a sav war ar sardin sall.

KOMER, KOMPER, maeronez, tad-paeron. Taolit evezh: **an daou-se zo bet komperien asamblez** pa lavaro ar galleg parrain et marraine.

KOMINITI,gg. ar priveziou.

KONTRON LOSTEK : asticots. Dist : kouron lostek.

KORN -ED : grondin, **ur c'horn ruz, ur c'horn glas.**

KOSHALON. Halon a lavarer, ha n' eo ket holen. Gwechall e veze salet ar sardin ha preset en tambouriou. An holen a chome e foñs ar bailhoù a veze taolet en aod. An dud paour a yae neuze da zispenn ar c'hoshalon, a welc'he anezhañ, a lakae anezhañ da sec'hiñ en heol, hag a yae war o zreid da glask gwerzh dezhañ war ar maeziou da gaout un **tammig gwennijen.**

KOSTEZ. **dont en aod** a zo rentrer au port ; **mont er c'hostez**, aller à la côte ; **lakaat ur vag er c'hostez**, kas ur vag da goll war ar reier ; **chom ur vag e kostez an aod** désarmer un bateau.

NOTENNOU

HOR MIGNONED. -

Mari-Annaig hag Erwan Olier a zo laouen da gemenn deoc'h ganedigezh o breur Herve, e Sierck-les-Bains, d'ar 24 a viz C'hwrevrer.

Rene Chevalier ha Mona Kiger o deus bet ur verc'h Anna-Mari-Frañseza, e Pariz, d'ar 14 a viz Meurzh.

Isabelle Hemlin-Verdeau he deus bet ur c'hoar-vihan Gwenola, e Quebec (Canada), d'an. 22 a viz Meurzh.

OFERENN. -

D' an 30 a viz Meurzh ez eo bet lidet e Pariz, bali Denfert-Rochereau un oferenn e koun Roperzh ar Mason.

PROFOU -

Sed roll ar profoù degemeret e-korf an daou viz diwezhañ:

C'HWEVRER.

- P. D., diner ar yezh, 300 lur ; J. ar C'hozh, 1.000 ; P. Laurent, 2.000 ; Job Mens, 1.500. - War un dro, 4,800 lur.

MEURZH.

- Itr. de Saint-Pierre, 300 lur; P. D., diner ar yezh, 300 ; Yann ar Beg, 10.000 ; J. Ducamp, 500 ; Benead, 1.000 ; C. Le Mercier d'Erm, 500 ; A. Al Louarn, 120 ; Per Manac'h, 500. War un dro, 15.920 lur.

Abaoe derou ar bloaz hon eus bet 25.620 lur a brofoù.

AR C'HELLOUENNOU. -

Degouezhet eo ganeomp niverenn 2 ur gelaouenn anvet ar « Glazig », stagadenn « folklorik » « Le Petit Pleu ». Skrivet eo e galleg hag e brezhoneg. Gant plijadur e saludomp a gelaouennig nevez-mañ. Ar rener eo an Dr Pichouron, 42, bd Clemenceau, St-Brieg. E penn emañ ivez an Ao. Diuzet. E-lec'h pennadoù didalvez a-walc'h e c'hellfe ar gelaouenn reiñ berr ha berr keleier ha pennadoù a c'hellfe bezañ pouezus evit tud hor bro, martoloded ha kouerien.

Er gelaouenn Bro Guened nnn 13 e c'heller lenn meur a bennad e brezhoneg diwar-benn R. ar Mason. Ur studiadenn a bouez ez eus gan Loeiz Herriaou.

Niverenn diwezhañ Ar Falz a zo anezhañ un dastumadenn lennadurioù brezhonek evit ar skolioù. Roet a zo bet ur skouerenn evit netra d' an holl vugale a heuilh ar c'hentelioù.

LIZHER KOAREIZ. -

Lizher koareiz Eskob Gwened a vez bepred moulet e brezhoneg. N' ouzon ket penaos emañ kont gant an Eskoptioù all.

KLEVED AN TOGN. -

Moulet hon eus skouerennoù distag eus pezh-c'hoari Jarl Priel. Gwerzhet e vez 100 lur ar skouerenn war baper boutin, 150 lur war baper kaer. Un distaol a vez graet pa brener dre 10.

Skrivañ da rener ar gelaouenn pe da P. Bodenan, 42, rue La Tour-d'Auvergne, Ergué-Armel, Quimper. C.C.P. 212-23 Rennes.

61

KATEKIZ AN IMPALAERDED

En amzer Napoleon kentañ ne oa ket goubet-bras e sujidi da vont da vrezeliñ evitañ na d' e garout dreist-muzul, hervez doare. Klask a reas o lakaat da grediñ e oa un dlead dezho e servijañ koulz er gêr hag en armeoù ha bezañ Leal dezhañ ha d' e diegezh. Evit se e reas da eskibien ar vro dougen ar gelennadurezh-se el levr-katekiz. Hogen ne voe ket moulet ar c'hatekiz nevez diouzhtu, e eskopti Kemper ha Leon da-vihanañ, ar pezh a lakeas droug bras da vont er ministr Fouché. Evit en em zigareziñ eus an dale-se e lavaras an Ao. 'n Eskop Dombidau de Crouseiles na oa ket bet gouest d' e embann raktal o vezañ ma oa bet ret e dreiñ en ur brezhoneg a vije intentet e Leon, Treger ha Kerne.

Anvet e oa ar c'hatekiz nevez Catechis evit an oll ilizou emeus an impalaerdet a Franç ha moulet e voe er bloaz 1807, « e Quimper, e ty P. M. Barazer, Imprimer ha Librêr an Autrou Escop ».

Kavout a reomp kement-mañ ennañ (p. 54) :

G. - Pere eo deveriou ar gristenien e quenver ar brincet pere hor gouarn, hag ispicial pere eo hon deveriou e quenver Napoleon quenta, hon Impalaër ?

R. - Ar gristenien a dlee d' ar brincet pere hor gouarn, ha ni ispicial a dle d' a Napoleon quenta, hon Impalaer, carante, respet, obeissanç, fidélité, ar servich evit ar brezel, ar c'hontributionou ordrenet evit conservation ha difen ar vro hac an tron ; c'hoas e tleomp ober pedennou fervant evit prosperité spirituel ha temporel eus ar stadou a franç.

G. - Perac ez omp-ni obliget da gement-se e quenver hon Impalaër ?

R. - Da guenta, abalamour Doue pehini a zeu da etablissa ha da zistruja stadou ar roueet hervez e volonte, en eur garga hon Impalaër a faveuriou er peoc'h hag er brezel, en deus e instituet hor souveren, ar ministr eus e buissanç hag e imach var an douar. Enori ha servicha hon Impalaër a zo eta enori ha servicha Doue memes. D' an eil, abalamour Jesus-Christ, quen dre e guelenadurez, quen dre e exemplou, en deus desquet deomp ar pezh a dleomp d' hon souveren. Ganet eo bet en eur senti ous lezen Cesar-August, pëet en deus ar gontribution ordrenet ; hac evel ma en deus commandet renta da Zoue ar pezh a zo da Zoue, ordrenet en deus ive renta da Zesar ar pezh a zo da Zesar.

G. - Ha ne hon deus-ni quet roesoniu particulier da garet Napoleon quenta, hon Impalaër ?

R. - Ia, abalamour en so bet choaset gant Doue evit etablissa a nevez ar religion santel eus hon tadou, hac evit beza e frotectour. Ouspenn, etablisset en deus a nevez, ha conservet en deus an urz vad er vro dre e furnez vras ha prompt ; difen a ra ar vro dre e gourach puissant ; erfin, en so oan an autrou Doue, dre ma eo sacret gant an tad santel ar Pap, pen eus an ilis universel.

G. - Petra sonjal eus ar re a vanquefe d' ho dever e andret hon Impalaër ?

R. - Hervez an abostol Sant Paul, resista a raffent d' an urz instituet gant Doue memes, hac en em renta dign eus an daonation eternal.

G. - Hon deveriou e quenver hon Impalaër, ac hint hon oblich en andret e successor et legitim, hervez an urz reglet eus ar c'honstitutionou eus a Franç ?

R. - Ia, certen. Rac lenn a reomp er scritur sacr penaus Doue, maestr eus an eon ac eus an douar, e roa dre e volonte souveren ac e brovidanç, ar c'hurunennou non pas hepquen da ur personaich e particulier, maes c'hoas d' e famill.

62

G. - Pe seurt obligation hon deus-ni e quenver an dud a justiç ?

R. - Obliget ez omp d' ho enori, d' ho respeti, da obeissa d' ezo, rac ma ho deus recevet lod eus a autorite hon Impalaër.

G. - Petra so diffennet dre ar pevare gourc'hemen ?

Ft. - Diffennet eo disobeissa d'hor superioret, noazout d'ezo, ha lavaret drouc anezo.

GOULVEN AR YAOUER.

UR GER BREZHONEK : FARSITE. -

Ar ger farsite, anavezet da nebeutañ e Bro-Leon, en deus an hevelep gwrizienn hag an anv gwan **farsus**, muioc'h anavezet.

Ster ar ger **farsite** : perzh un dra pe ur stad farsus (ridicule et comique) gant un doare hegasus.

Sk : Ur farsite eo : c'est ridicule (farsus eo).

Ur farsite out.

Ur farsite eo dit pennadiñ pa 'z eo ker splann ar wirionez : c'est ridicule de t'entêter quand la verite est si claire.

En e c'heriadur R. Hemon a dro ar ger **farsus** dre : amusant, comique. Ret e vefe lakaat ouzhpenn : ridicule. Alies eta en deus ar get farsus ur ster disheñvel eus fentus, sk : ur gwiskamant farsus.

Evit sternatañ ster ar ger FARSITE :

AN ABADENN MELL-DROAD

Plijadur vras am eus bet ur sulvezh, d' an endervezh, ma oan aet da sellout ouzh un abadenn mell-droad. N' eo ket gant an abadenn-se avat am eus bet ar muiañ plijadur.

Tost din, war lezenn an dachenn c'hoari, e oa daou baotr, daou gamalad, anat, un daou-ugent vloaz bennak dezho. Da gentañ, ne daolis ket evezh outo. Met, hep dale, e rankis chom da sellout outo, ken fentus e oa o c'hlevout.

Kroget e oa an abadenn mell-droad. Hag, hañval, e oa da vezañ taer. Unan eus an daou baotr, tost din, a domme dezhañ dija, ha ne ehane ket da gaozeal. Egile a seblante bezañ hegaset gant komzoù dibaouez e geneil.

- Sell, eme hemañ, goude bezañ c'hwitellet ouzh ur c'hoarier a oa o paouez bountañ un all d'an douar, sell ouzh un den kriz-se. Hag ur gwir c'hoarier eo hennezh ?

- En doare m' en deus graet, en deus c'hoariet hervez reolenn ar vell-droad, a eilgerias egile. Met chom sioul ur pennad.

- Asa, te 'gav ez eo aze heuliañ reolenn ar c'hoari ? a gendalc'has an hini kentañ.

- Peoc'h ! pa lavarar dit, a zistagas an hini all. N' hellan ket selaou ac'hanout ha heuliañ ar c'hoariadeg war un dro.

Ar glabouser avat a oa dreist e nerzh chom sioul. Hag e pavate, hag e fourgase. Ken na roe taolioù ilin ouzh kostez e geneil.

- Hegasus out, a lavarar hemañ en diwezh. Ya, ur farsite.

Klevet e voe un taol sutell o verkañ fazi ur c'hoarier.

- Ho ! eme ar paotr teodek, gwerzhet, gwerzhet eo ar barner-c'hoari. Er maez, aneval !

- Te 'zo farsus evelato, a lavarar ar paotr all, kounnar ennañ, ha mezh moarvat o vezañ gant ur seurt glabouser.

Hag e padjont evelse da rendaeliñ penn-da-benn gant an abadenn.

Muioc'h a fent a gavis, an deiz-se, o sellout ouzh an daou gamalad o tabutal, eget oc'h arvestiñ ouzh ar c'hoariadeg mell-droad.

L. Bothorel - 19-4-1952.

63

KAMP AR VREZHONEGERIEN. -

Kamp ar vrezhonegerien a vo dalc'het e Ploueg ar Mor adal ar 17 a viz Gouere betek an 31. Priz an deiziad a vo 450 lur.

Evit gouzout hiroc'h skrivañ d' an Itr. V. de Bellaing, Le Vali, Guingamp.

TRISTAN HAG IZOLD. -

Klevet hon eus lavarout gant kalz a blijadur e vo embannet hebdale levr kaer Langleiz, TRISTAN HAG IZOLD. Emañ e zorn-skrid e ti ar mouler. Diskleriadurioù hiroc'h a c'hellimp reiñ d' hol lennerion war niverenn AI Liamm a zeu. Bez e c'hellomp lavarout, avat, hep gortoz muioc'h, e vo al levr-se e-touez an oberennoù bravañ bet embannet betek vremañ e brezhoneg. Moulet e daou liv, e vo a vent gant ITRON VARIA GARMEZ hag ENEZ AR ROD, ha gant muioc'h a skeudennoù c'hoazh...

« EN-DRO DA VARI-SENT » C'HOARIET E PARIZ. -

Pezh-c'hoari Jarl Priel, embannet war niverenn 23 Al Liamm, a zo bet c'hoariet gant AN ED NEVEZ da geñver un « nozvezh » graet e Pariz, d'ar Sadorn 26 a viz Ebrel en enor da Y. B. Kalloc'h. Un dibab eus barzhonegoù brudetañ Kalloc'h a zo bet lennet. Kan a zo bet ivez gant lazoù-kanañ URZ SKOWTED BLEIMOR hag AMZER DA ZONT. Un abardaevezh plijus evit brezhonegerien Bariz a vije deut kalz niverusoc'h gant un tamm muioc'h a vruderezh en-dro d' ar gouel.

BRUDEREZH EVIT AR BREZHONEG. -

Ur pennad diwar-benn ar brezhoneg, lakaet en euskareg gant Mirande'tar Jon, a zo bet moulet e niverenn diwezhañ ar gelaouenn « EUZKO GOGOÀ », embannet er Guatemala.

AR SONER. -

E-barzh « Ar Soner » niv. 30 e lennomp ur pennad mat diwar-benn R. ar Mason gant

Z. Langleiz. Lavarout a ra en deus skrivet e Dihunamb hag e Gwalarn. Mat e vije bet marteze lavarout ivez e kenlaboure da bep niverenn eus Al Liamm. Trugarekaat a reomp rener « Ar Soner » evit bezañ prestet deomp skeudenn R. ar Mason moulet en niverenn-mañ.

AL LIAMM 32-33

AL LIAMM
Tir na n-òg

NIVERENNOU 32-33

Mae – eost 1952

TAOLENN

Ober, gant Ronan Huon	3
An Dasson Plom hag an Dasson Aour, gant G. M. Hopkins (tr. M. Glanndour)	5
Bout e lavarzont din, gant Goulc'hen Pennaod	8
Noz Kala-Mae, gant M. Klerg	9
Dastumad Penngwern	10
Gwerz Merzherion Landreger, gant Beread	21
An Horolaj ruz, gant Roparz Hemon	27
Kontadenn e stumm ur pezh-c'hoari, gant Per Denez	41
Kavell ar c'hazh (tr. Youenn Drezen)	70
Hon Dispac'h hag hon Istor, gant P. Rolland-Gwalc'h	90
Prederiadennoù e sigur un nebeut skrivagnerion vrezhonek, gant Youenn Olier	97
O klask hol lennegezh kozh, gant Roparz	104
Kudenn ar geriadurig, gant Treizhmor	126
Rannyezh Douarnenez, gant Per Denez	131
Notennoù	137

OBER gant Ronan HUON

An hañv, mare ar bodadegoù bras, an darempredoù adskoulmet goude hir-goañviñ. Bleuniadeg o goanagoù hag o labourioù, goañvadur frouezhus evit darn, ar blijadur d' en em adwelout, d' en em galonekaat an eil egile, da gomz a zen da zen eus al labour graet er bloavezh.

« *Linguam nostram in qua nati sumus* » a lavar Skridoù an Ebestel. Ur yezh hag ur vro. An emskiant anezho a zo da zihuniñ a-wechoù. Ul labour, un dlead : dihuniñ an emskiant-se ma talvez ar yezh da nebeut a dra hepzañ.

Kavout a reomp kevredigezhioù hag a gred a-walc'h en o yezh evit implij anezhi e pep degouezh hag e pep darempred ha n' eo ket hepken komz diwar he fenn e reont. Al labour a vez graet er sioulder. « *Kamp ar vrezhonegerien* » a vez dalc'het bep bloaz abaoe 1948. Padout a ra pempzek deiz eus an hañv, war vord at mor peurvuiañ.

En hañv-mañ e vo dalc'het ivez bodadeg ur strollad all en deus kemeret e lañs nevez 'zo, Skour Breizh ar C'hendalc'h keltiek eo. Krog eo d' ober ul labour dreist e lec'hioù zo, e yezh hor pobl ha gant hor pobl. Darn a vo souezhet pa laran gant hor pobl. Met ar wirionez eo, bodadegoù o vezañ bet graet e mereurioù gant kouerien yaouank.

Al labour kalonek-se ha diaes e-touez an dud evit diduiñ ha kelenn anezho a ra din soñjal en un oberenn all ken didrouz sevenet gant kouerien eus Bro Leon abaoe un nebeut bloavezhioù. Strolladoù c'hoarierien a zo bet savet. E miz Genver e krogont da labourat : div eur bep eil devezh. Pa vez skorn pe wall-amzer ha tu ebet d' ober war-dro an aod pe an douar e vez pleustret a-wechoù un hanter devezh-pad. Er c'hontrol pa vez ret mont da vezhinañ, da skouer, e tremener gant div vodadeg. Ur wech desket ar pezh ez eont en hent diouzh an noz. Reiñ a reont a-wechoù pemp abadenn e pemp lodenn eus ar barrez hep distagañ, unan bemdeiz. Digor e vez d' an holl ha ne vez goulennet netra, nemet ur gest a vez graet, an arc'hant o servijañ da brenañ pezhioù-c'hoari pe draoù all. Er bloavezh kentañ e veze renket pakadoù kolo en-dro d' al loch hag e servijent war un dro da verkañ al leurennig ha da azezenn d' an arvesterien. Diwezhatoc'h e voe savet al leurenn en ur penn eus ar c'harrdi, evelse e c'helle dont muioc'h a dud, etre 120 ha 150. An arvesterien o unan a zeu alies war al leur da zibunañ o c'hontadennoù, savet gant tud ar vro alies.

4

Setu aze kement a sevenadurioù pouezus kaset da benn hep trouz, hep brud c'hoazh met a vo ret derc'hel soñj anezho en istor ar yezh hag an emsav. Daoust ha diskuliañ a raio deomp an hañv-mañ sevenadurioù nevez ? Mare an diloc'h eo, rentañ-kont ur bloavezh met ac'halese ivez eo e vez kemeret al lañs evit ar mizioù da zont, ar mizioù du.

AN DASSON PLOM hag AN DASSON AOUR

gant Gerard Manley HOPKINS

Ganet e 1844 e Stradford, Kêr Shakespeare, Hopkins en em ziskouez abred troet war-du ar varzhoniezh. Seblantout a ra koulskoude en em zistagañ diouti goude mont da gatolik e 1866, ha da jezuist e 1867, pa sko d' an tan e varzhonegoù kozh gant ar soñj da chom hep skrivañ ken.

Met diwar ali hag urzh e dadoù-renerion en em lak adarre da sevel barzhonegoù. Ne vint ket avat moulet diouzhtu. Ret e vo gortoz pell a-walc'h goude e varo c'hoarvezet e 1891. E vignon a-vihanik, Robert Bridges, eñ barzh brudet e-unan, eo an hini a lakas da vont ar mouladur kentañ, hep krediñ evit gwir e rafe berz.

N' eo ket an oberoù a skriver gant soñj plijout d' an dud a vez prizet ar muiañ : ar barzhonegoù-mañ savet gant Hopkins en diavaez d' ar bed, en diavaez d' al lennerion, evel evitañ e-unan hag Aeled an neñv, eo ar re a voe diouzhtu anavezet gant al lennerion evel tra dispar. Gwerzennoù a dan, leun a glottennoù diabarzh, troc'het didroc'het, skeudenn un ene karget a dan speredel hag a gizidigezh dirak doan an den ha kened ar bed, int o deus kavet brasañ levezon war al lennegezh saoz etre an daou vrezel diwezhañ.

Holl bonnerded an traoù o' n em zispenn hag o vervel, holl lañs an ene war-du ar peurbad, dasson plom, dasson aour, an daou lusk enep-se eo Gerard Manley Hopkins, evel maz eo pep den war an douar o c'houzanv hag oc'h esperiñ.

AN DASSON PLOM hag AN DASSON AOUR (1882)

Kan ar merc'hed yaouank e-tal puñs Santez Winefred.

1. - AN DASSON PLOM

Penaos derc'hel ? Hag-en n' eus ket unan, unan bennak, hag-eñ n' eus ket e lec'h pe lec'h anavet, kloched pe krap, spilhenn pe skilf, las pe las-bann, kliked, alc'hwez, evit derc'hel.

6

Kened, evit mirout ouzh kened, kened, kened, a ziflipañ, a steuziañ kuit ?
0, hag-eñ n' eus ket evit ar roufennoù-se, roufennoù engravet garv ha kleuz,
evit ar c'hannadoù-se doanius-meurbet, kannadoù mut, trist, ha souchet, kannadoù
a louedadur, un diverk bennak ?

Nann, nen eus ket, nen eus ket, o nann, nen eus ket !
Na n'hellez ket bezañ 'pad pell, pezh ez out-te bremañ, te anvet kaer.
Gra pezh a c'hellez, petra, pezh a c'hellez,
Hag ar furnezh a dro buan da zizesper :
Komañs, peogwir ne c'hell bezañ graet netra, nann, netra,
Evit distreiñ diouzhit an oad, blev riellet,
Krizadenn ha roufenn, krommañ, mervel, hag (ar gwashañ er maro) : liñsel,
bez ha preñved, kouezhañ e breinadur.
Komañs eta hag en em aoz d' an dizesper.
0, nen eus ket, nann, nann, nann, nen eus ket.
En em aoz : dizesper, dizesper,
Dizesper, dizesper, dizesper, dizesper.

2. - AN DASSON AOUR

Esper, Espern.
Unan a zo, ya, unan a zalc'han (Grit peoc'h amañ !)

Nemet n' emañ ket dindan lagad an heol,
N' emañ ket dindan loskadur an heol nerzhus,
Dindan skarnil an heol uhel, dindan alan breinus aer an douar.
En ul lec'h bennak, e lec'h all, ez eus unan ! A, met pelec'h ? unan,
Unan. Ya, un alc'hwez a c'hellan envel, ul lec'h a anavan
Lec'h na dec'h ken kement ac'hanomp a vez prizet hag a dremen, kement
freskter ennomp o tec'hout prim diouzhip, a seblant dous hag a vez buan
diverket, distaolet, dispennet,
Dispennet, distrujet, distrujet buan, ha koulskoude a zo dous, ha ker,
dous-risklus,
Ac'hanomp, an dremm dour boull ha gwagennet, splannoc'h eget beure,
Ar vleunienn a gened, ar greouichenn a gened, re bront, re bront siwazh da
dec'hout,
Ul lec'h ma ne dec'h ken, ereet maz eo gant ar wirionez an denerañ

7

En he doare gwellañ, en he mistrañ yaouankiz : o ! ur beurbadelezh ez eo,
ur yaouankiz a-bezh !
Deus 'ta : arveziou hag ardoù, doareoù, boukloù, emzalc'h a blac'h
yaouank, gwiliouri, dranted ha mistred,
Lorbadurioù, neuziou dizrouk, troiou merc'hed, selladoù kuñv, rodelladoù
dispaket, kuchennoù krog-kalon, bouchadoù en avel, ficherezh, birvilh, koantiri,
Dilez anezho, dianzav anezho, distaol anezho, dinac'h anezho, diarbenn
anezho, gant c'hwezh da alan,
Ha gant sav da huanadoù, gant an huanadoù a lisiaou, salv anezho ;
Ar gened en anien, dieub anezhi, a-bred, bremañ, pell araok ar maro.
Rent ar gened - kened, kened, kened, - rent ar gened da Zoue, ar gened
hec'h-unan hag he roer.
Gwel: blevenn ebet, malgudenn ebet, malgudennig ebet a ve kollet ; pep
blevenn,
Blevenn eus ar penn a zo kontet.
- Ya, pezh hor boa a galon skañv, lezet, amlaouen, d' ar moul,
A vo bet dihunet, adstummet, o vevañ en avel, e-keit ma oamp o kousket,
Amañ hag ahont o vranskellat ur penn ponner kant-kementet,
E keit, e keit ma oamp o vorediñ.
Perak neuze, perak neuze, chom aze da bilpasañ ? Perak bezañ ken mors a
galon, ken faezh a breder, heskinet a soursi ; ken ginet, ken rec'het, ken
rouestlet, ken strobet,
Pa vez miret gant preder teneroc'h pezh a roomp a youl frank,
Gant preder teneroc'h eget na c'hellfemp bezañ hen miret, miret
Gant preder kalz teneroc'h (rak ni hor bize hen kollet), gant preder
strisoc'h, teneroc'h preder,
Miret. Pelec'h miret ? Lavarit dimp pelec'h, o ! Miret pelec'h ?
Du-hont ! Penaos, ken uhel ? Ya, heuliañ a reomp bremañ, heuliañ a reomp.
Du-hont, ya, du-hont, du-hont,
Du-hont !

(troet gant Maodez Glanndour.)

BOUT E LAVARZONT DIN

gant GOULC'HEN PENNAOD

an hini kentañ o tremen a lavaras din
div vuoc'h a oa ganin ur wreg ha teir gwezh teir yar un hoc'h o toc'hal en e
graou hag ur mab yaouank bras o kanañ ouzh aradoù 'r beure
bout e tremenas ar gadourion aet kuit gante ma buoc'hed seziet ma gwreg ha
debret ma yer lazhet ma hoc'h ha fuzuilhet ma mab ouzh talbenn dol ar venec'h

an eil hini o tremen a lavaras din
div vrec'h a oa ganin ur wreg ha teir gwezh tri litrad gwin ruz ur gwele ma
plac'hetaen ennañ da 'n noz hag ur verc'h tek o kanañ ouzh heolioù 'r heure
bout e kollis ma divrec'h en labouradegdi 'n aotrou diskouviet gantañ diouzh ma
c'hefridi lakaet ma gwreg da vervel diar naon ha dour hepken ganin bremañ
gwerzhet ma gwele ha 'm merc'h da c'hast tri c'hant lur he zaol

oute e sellis hag e lavaras dezhe
div vindrailherezh zo ganin ur fuzuilh ha teir gwezh teir lavdarzhenn un
darzhenn c'hoant ganti da skiriaouiñ hag ur galon o kanañ ouzh beureoù laouen
arc'hoazh
bout e kemerimp a gevret penn hon hent setu ma mindrailherezhioù ouzh ar
gadourion ma fuzuilh ouzh da aotrou ma lavdarzhennoù ouzh o hobregongirri ma
zarzhenn ouzh e houarnarc'h ha 'm c'halon da ganañ ganeoc'h ouzh beureoù laouen
arc'hoazh

II Riwer Adnoz 1517.

NOZ KALA-MAE

gant M. KLERG

'Giz galv ur vamm en aer glouar e tassion kleier,
Tra ma luc'h lagad-tan an Enez (1) er pellder.
Siouloc'h e kroz an taolioù-mor henozh
Noz kentañ a Vae - war beg-douar ar Yeoded-Kozh.

E-lec'h beleion al lidoù pagan a wechall
En e santual ouzh for ar roz, emañ Tual (2) .
Ha war ar c'hantolor bras, gouloù-koar
A daol flammoù-aour dousoc'h o sked 'vit liv al loar ;

A-us d' an aoter - en he gwerc'hted hollgenedus
Ar Vamm nevez gourvezet tener 'n he gwele
A vinc'hoarzh en he dudi, ouzh he bugel-Doue.

Gwerc'hez Kala-Mae war douar sakr ar Gozh-Yeoded
Gwerc'hez c'hlan an diougan : Ar Werc'hez-Wilioudet
O tigeriñ an hañv : Hañv ar vuhez peurbadus.

(1) Tour-tan Enez-Vaz.

(2) St Tual.

DASTUMAD PENNWERN

Un toulladig gwerzioù eus dastumad Pennwern a zo bet kaset dimp. Moulañ a raimp eta unan bennak eus ar skridoù pouezus-mañ evit istor hol lennegezh e pep hini eus an niverennoù a zeu.

AN ARC'HANTEC

Janedik helary, merc'h he mam,
Brawan plac'h a bale dinam,

Ne ket evit sevel he fen
Gant an dud chentil euz e goulen,

Gant an dud chentil, ar varonet
0 goulen Janedik da briet.

Ne ket eun dichentil en deuz bet ;
Da eur mest a lest e he dimeet,
Ian an Arc'hantek e he hanvet.

« Janedik helary, va vriet,
« Eul lest newe a vezo savet

« Pini a vo hanvet ar Vari.
« Me iel da vest a lest heni

« Da gombati deuz ar Spagniolet
« 0 deus ar Roue Frans kemeret

« A da zilivra hon breur Herve
« A zo gante en kaptivite »

Janedik helary a wele,
Ne kave den he c'honsole
Med an Arc'hantek henes a re.

11
Henes a lavare dei bepret :
« Tewet, Janedik, na welet ket.
« Me deuo adare d' ho koelet.

« Me a skrivo dec'h eul lizero
« Da c'houd pelec'h vim e pebes bro.

« Nag a lakeio va lest en gwen
« Ewit m' er goelfet a ziabel.

« A me losko tri zol kanon
« P' arruin en rad a Lanhuon,
« Ken a zrido ho kalon ».

Janedik helary a wele
A trezek ar vor pa deue

0 kimiada deus ar Vari
A chome an Arc'hantek heni.

Ian an Arc'hantek a lavare
En kreis ar mor don, eun de a we :

« Et da beg ar verniou huelan
« Da welet peb bro e c'homp aman ».

- Huelan ma c'hellan e c'hon bet.
« Na ti na douar na meus goelet,
« Nemet seiz lest a Spaniolet.

« Ho goelio gante liou d' ar goad,
« Ma mestik paour, sin a gombat ! »

Ma martolodet, ma nem c'heret,
« Traitour em andret na veet ket
« Da lakaat paper e lec'h boulet ».

Ar vartolodet a respontas
Da Ian an Arc'hantek vel m' en klevas :

« Betek an heur a neump da vevan,
« Biken, va mest paour, n' ho trahissan.

« Ni a lakai boulet e lec'h pour,
« Rei d'ar Spaniolet klask fons an dour ».

Nag ar Spaniol bras a c'houlene
D' an Arc'hantek pa en salude :

12

« Devez mat did, Breton arajet ! »
« Deus a petra e c'houde te karget ?

- Demeus a fiez hag a kraon
« Hag allamandes pete an traon

« A demeus gwin a Kanari.
« Deus d' ar bourt da eva pa giri. »

- Ewid eur banac'h nag ewit daou,
« Me ne prissen ket disken en traou,

« Ewid eur banac'h, na daou, na tri,
« Me ne prissen ket mont ez ta Vari.

« Lavar ta in manus pa giri,
« Rag e maout en heur ma varvi ! »

Ne voa ket ar gir peurachuet
Ne voa ar Vari kemeret ;
Lakeet voa paper e lec'h boulet.

Ian an Arc'hantek a lavare
D' he vartolodet ag an de se :

« A dalek ma fen pete ma zroad,
« Me ne ma ma rochet nemert goad.

« Ma vijen er ger gant ma vriet,
« Me voar ervad a vije kanet.

« Me zo sur a vije kanet mad
« Gant an dero eus he daoulagad. »

Ian an Arc'hantek a lavare
D' he vartolodet ag an de se :

« C'houi a ia d' ar ger, me na nin ket ;
Groet ma gourc'hemenno d' am briet

« A leverit dei, mar kemer par,
Kemer eul labourer en douar.
Ewid den a vor hi zo war var.

« Na leverit dei ober gouiad
« A guiska he vugale er fad,

« Kas he mab lanik abred d' ar skol
« Na ne disko ket da zen a vor

« Pe c'harruo gantan vel he dad
« Kol he bue er c'hentan combat. »

Dastumad PENNWERN, Lev. 94, f. 2-7

13

INTANVES TONQUEDEK

Nag eun intanvez a Tonkedec
Zo neves maro e friet,
Ia ar bla-man da klask e boed
'Lec'h ma ne vo ked anaveet.

E tal dor e otrou pa e erruet
Nag eun tam bara e deus goulennet.

En an Doue, otrou, eun tam bara,
Ne meus me bed tamm an de ma
A tri bughel paour e meus ive
A varv gant an naon ker kouls a me.

- Ma na c'heus te tri a vugale
Ke dar gher a laz unan a ne,
Ke dar gher a laz unan a dri
Da rei dan daou all da zebri.

An intanves paour a ia dar gher
Ag i eun neubeudik e koler
En aviz laza e zri bughel ;
Entren ras ebars eur chapel.

Diganec'h, gwerc'hez, e houlenan
Pe me o laz pe me ne gran.

Dre ma tostee dimeus e zi
Ne klevet, sivoas, nemet ar gri :
En an' Doue, mam, eun tam bara
Pe gant an naon e fatigan.

E pelec'h e roffen me dec'h bara
Pa ne neus draillen en ti ma ?
E pelec'h e roffen me dec'h bara,

Me ghemer eur gontel do lac'ha.

Eur bughel bihan e voa en ti
En oad a zaou vis pe a dri :

En an' Doue, or mam, nor lazit ket ;
Ni a iel on zri da glask or boet,
Ni a iel on zri da glask or boet
E lec'h na vim ket anavezet.
14

An intanves paour ia de gwele
Ep avis rei tam de bugale.
Pa voa en e gwele kousket,
E el mad en ti zo entreet.

Dibon jour a joa oll en ti man,
An intanvez pelec'h eman ?
- Piou a zo aman dar poent man nos
Pa eo ed an ol dud da repos ?

- Me, intanvez, e oc'h el mad
'Zo deud aman a beurz Doue, on tad,
Da lavaret dec'hu, intanves,
Rei do pugale bara alies.

- A belec'h a roffen me de bara
Pa nen deus draillen en ti ma ?

- Segal o poa adet dec'h ar heure
Ag a vo dare a ben ar c'hreste.
Kid er parc a lakit en droc'ha ;
Kassit en dar vilin da vala.

Goude ma vo dechu malet,
Nag it tu dan ti forn de boazet.
Kassit en e lec'h vo ar muia tud
Evit ma vo goelet ar burzud.

Kassit eun tam d'oc'h otrou anezan
Deus ar segal neve ar bloa man.
Na ne kassit ket nemeur dezan
Evit ar pel en deus da vevan.

Delid, otrou, eun tam bara
Deuz ar segal nevez ar bloa man,

- Dibid dime ma marc'h inkane
Ma c'hin da c'houd ar virione.

Kri viche ar galon na voelche
Tal kloued parc neb a viche,
Goelet an douar digoret
An otrou ag e varc'h lonket.

Ne voa chomet var an douar
Nemet pen an aneval brutal.

Dastumad PENNWERN, lev. 91, f. 86-89.

Mar plich ganeoc'h e sileofet
Eur wers a zo newe groet
D' ar plac'h iaouank o vond dar leodet.

Pa voa o vont gant an hent bras
Daou kavalier a renkontras.

- Merc'hik iaouank dim e leret
Pelec'h e c'het na mar goc'h bet ?

- Deus ar ger eo e deuan ;
D' ar Bardon er ieodet eo e c'han.

Me is dar pardon dar ieodet
Mar lez Doue anon da vonet.

Da Kovessat da gommunian,
Da c'honid ar pardon mar gallan.

- Chui zo re vrao, re a feson
Da vont o unan d' ar pardon.

- Otro, ma iskuzi a red,
Va unan dar pardon ne d' an ket.

Da evan dour me a zo chomet,
Va Kompagnunez arog zo ed.
Mar dalean me vo Kortoet.

Baron Koetreded a lavare
Da Palafrinier enon neuze :

- Distoldi aman var va marc'h ;
Me iell da tredrez buhan awoalc'h.

Eur wech all, plac'hik, me o tesko
Da chom d' evan dour dre n' hentcho.

Ar Palafrinier vel ma klevas
A vriad er plac'h iaouank a Krogas,
Var dailler e varc'h en e lakas.

Gant e vantel en deus i goloet
Gant aon na viche anaveet
Gant an dud e vont dar Ieodet.

16
Ar verc'hik iaouank a woelle
Nag en eur glem a lavare
De c'hompagnunez dre ma tremene :

- Ma c'hompagnunez, ma nem c'heret,
En han' Doue ma sikouret
Ma dime ganeoc'h dar Ieodet !

- Ho chikour, siouas, ne hellomp ked
P' e gant an otro Baron e heet.

Ma vije gant eun all a viche
Petek ar maro ni o sikourche.

Ar plac'h iaouank a hirvoude
Na ne gafe den e c'honsole.

Ar palafrinier a re a voejou
A nefoa true e c'hanvou :

- Tawit, merc'hik, na voelet ket ;
Me virou no po droug ebet.

Ar plac'hik iaouank a lavare,
En Kastel Trede p' an arrie,
Dar gouarnezez enon neuze :

- Bezit evidon advokadez mad.
Nam list ember va unan da Kousket,
Ni ielo hon diou en eur golead.

- Na neo ked da gousket ganime
Oc'h hu digasset da Tredre.

Groet e ho goele er kampik kloz,
Gant ar Baron vefot fenoz.

***

- Gwarnezez, hasta breman.
Lakas te ar ber eus an tan
D' ober d' ar plac'h iaouank he c'hoan.

Na pa voa koan oc'h tol rentet,
Ar plac'h iaouank na zrebe tam ebet.

- Palafrinier, na deus en ti,
Kerste duze er sall gati
Da c'houl ma chencho e faltazi.
17
Er sall gati e c'he bet ed ;
Faltazi n' en deus ket chenchet.

- Na kers te er jardin gati
Da c'houd ma chencho faltazi.

Nag er jardin pa int bet ed,
Da pelia bokejo e nem leket.

Da pelia bokejo roz-lavant
Ha geront ar plac'het iaouank.

Pa voa e bokejou dastumet,
Ar Baron enon a zo deuet.

- Baron Koetredrez, me ho ped,
Ho kontel dime a reffet

Da grenan treid va bokejo
A zo re hir deus a treujo.

- Merc'hik iaouank, ma iskuzet,
Pot ar c'hontello me na non ket,
Va pognard a po pa Kerfet.

- Baron, pawezit ouin me ;
Me a zo eur plac'h a ligne,
C'hoar vager on da Lezobre.

- Me ne ran forss a Lezobre,
Ken neubeut a ran ouzit-te ;

Be am bo ac'hanout fe te.

Diveur horolach pe houspen
E bet oc'h ar Varon o c'houren,
Diarc'hen a dizolo e fen.

- Itron Varia a vulat,
Konsolit va mam a va zad ;
Biken na goëlo va daoulagad.

Abalamour doc'h, Guerc'hez Vari,
Ne c'houlenan ket o c'hofensin.

Pa e dizroet an Otro en dro
E voa ar plac'hik voar e geno
En eur poul goad ag i maro.

18

- Penevert daonni va ine,
N' woac'h ked ed goec'h dirag Doue.

Oll dud va zi, ma n' em c'heret,
Pel e an noz, id da kousket ;
N' an Doue, nam diskuillit ket !

Ar gouarnez neus respontet :
- Meur a weach a moa o kelenet
Ag abalamour d' ar merc'het.

Nag homan evid ar muan
C'hoar vager n' otro K/nenan
A lakeio ho goad da ienan.

Nan neus servicher en o ti
Na oar o nosvez koulz a c'hwi.

- N' an Doue, nam diskuillet ket,
Pep a kant skoed dec'h a vo roet.
En chapel Tredre vo interret.

N' woa ked kanet ar c'hog dan de
Pa wa torret ar perjer en Tredre.

Pa wa perjer Tredre torret
Gant K/nenan ag e botret :
- Nag ar Baron, pelec'h e het ?

Ar Palafrinier pa klevas
Gant ar vins en traon diskennas.

- Ne medi ket ma mestr war dro
Na bed eun daou pe tri de zo.

- Gaou a lerez, palafrinier,
Ma na vije ket da vestr er ger
Ne voas ket aze, palafrinier.

Kustum out a res mont gantan
War an hentcho da plac'h etan.

Ma c'hoar mager, kerc'hi dime
Pe me lakai an tan en Tredre

A buhe an otro em m' o fete.

Tredre deus an tour huelan
A lere neuze da K/nenan :
19

- Lezet te ganime ma buhe
A me rei dec'h ma oll danve ;
Me rei doc'h ma rent a ma leve.

- Ne ket ta rent a ta leve
A ta danvez a fell dime.

Ne me ma c'hoar mager a klaskan
A klevan laret a zo aman
A buhe wit buhe a c'houlennan.

Kri viche ar galon na voëlche
En Tredrez an eb a viche.

E welet an tan gwal en ti,
Ar Baron o kreiz e leski.

E welet an tan gwal er maner,
Ar Baron e kreiz da c'houlaer.

Ar plac'h iaouank en eur c'haross
Da vont da enterri de paros.

N' otro Lezobre, en eur leter,
O tougen kaon de c'hoar mager.

Dastumad PENNWERN, liv. 91, f. 175-188.

20

AL LAOUREZ MARI DERRIEN

Me Mari Derrien a Penlan,
Braoa merc'h a zo ganet gant mam.

- Pera servich din kemen se
Pa on klan gant ar c'hlenvet newe.

- Ma mamik paour, leret tu din
Ag ar c'hlenved newe zo ganin ?

ma merc'h, ne woelet ket,
Eun ti newe dec'h a vo savet.

- gan ma mam dam ziegez
Piou deuo da vedon da vatez ?

- Na po na mewel na matez,
War eun dro vo savet o tiegez.

Diwar boez eur voalenig woen,
Chwi a po o poet, Mari Derrien.

- Mar sewet din eun ti newe,
Sevetan pel deus o hini.

Savetan en traon al lan
War an hent bras is da Sant Ian.

Mari Derrien a lavare
Da massonerien e zi newe

- Sevet din eur prenest d' ar c'hreste.

- Sallo kras, Mari, na refomp ket,
O dat na neus ket din ordrenet.

- Pa deuio ar procession en dro,
Gant eur joa vras me en salludo.

Ar pen grog me a vo
A var ma daouern eur manego,
Gant aon da vastar ar skaliero.

Ar verc'h iaouank a bourmene
Dindan eul lore en.

Dastumad Pennwern, lev. 91, p. 118.

21

GWERZ MERZHERION LANDREGER

Kavet am eus ar werz-se en ul lod paperoù kozh bet d' an Aotrou Pengwern ha perc'hennet gant Markiz Kerouartz. Ar paper hag ar skritur a zo eus penn kentañ an 19^{vet} kantved. Eilskrivet em eus an div lodenn anezhi, hep kemmañ tra ebet. Lezet em eus ivez an titloù gallek. Fall eo an doare-skrivañ evel just ; meur a wech un hevelep ger a zo skrivet disheñvel amañ hag ahont, den ne oar perak. Memes tra : arabat dimp lezel hor gwerzioù kozh da vont da goll ha suroc'h am eus kavet embann honnezh.

An darvoudoù danevellet enni a zo anavezet a-walc'h. Ur pennad a zo bet skrivet diwar-benn se gant G. Lenôtre, unan ivez gant an Ao. beleg Lemasson (1). E brezhoneg, ur pennadig a zo bet skrivet ganin, embannet gant Arvor ha lennet e Radio-Roazhon e-pad ar brezel.

Mari Katell Ursula Thierrier, gwreg Per Taupin, a zo bet dibennet d' ar sul a 4 a viz Mae 1794 war leurgêr Landreger, dre m' he devoa roet bod da zaou veleg feal d' an iliz. Ar re-se, an Aoao. Lajat hag ar Gall a oa pignet ivez war ar chafod d' an deiz a-raok, en Lanuon. Maro eo an Itron Taupin gant un nerzh-kalon dispar - ha hi mamm da bemp krouadur a chome diskoazell a-grenn (he fried en devoa klasket repu e Bro-Saoz).

Biskoazh n' on tremenet dre Landreger hep soñjal en Itron Taupin gwisket en he dilhad gwenn-kann, o kerzhout laouen d' ar maro evel war-du ur gouel-eured. Ra vo bolontez Doue ma c'hellimp un deiz he lidañ e-kichen Tual hag Erwan, en Iliz-Veur Landreger !

BENEAD.

(1) Actes des Prêtres insermentés du diocèse de St-Brieuc.

22

Complainte populaire
sur le martyre de MM. Lageat et Le Gall (1794)

1

Ineo Doue christen
Tosteet da glevet
An tenor hac ar récit
Dimeus a daou velec
Ar blaves mil a seiz cant

Pever a triugent
Ar hentan devoes a vai
Evit rein dec'h da intent.

2

Er guer deus a Landreguer
A so bet quemeret
Daou vinistret dan auter
Ecclesiastiquet
So pilet a garotet
Gant soudardet omel,
Conduet da Lanhuon
Evel daou griminel.

3

Cri a vije ar galon
An ini na voelge,
Er guer deus a Lanhuon
An dride a vis mai
Ho voelet an daou velec santel
Ho tont deus ar prison,
Conduet gant ar guerdo,
A beurs an Nation.

4

Hac o bleo de amaret
Diguerhen divoïsquet
Evit mont d' ar Marc'hallac'h
Da vesan executet
Canan a rejont neuse
Litanio Jesu
Pere a continujont
Pen da ben dre ar ru.

5

Pa zeuont d' ar Marc'hallac'h
E leveront neuze
Ar miserere mei
An eil hac equile
An otro ar Gall da guentan
A zo bet conduet
Da bignal voar ar chafot,
Da vesan dibennet.

6

An otro Lageat queit ze
A Bede un Doue
A zeve e daou lagat
Da zellet dus an ne
Pa voelas e vreur belec
E bars ar c'har tolet,
Gant eur gourach ar vrossan
Er scueul ez eo pignet.

7

Pa arrias voar ar chafot
E teurveas prezec,
Met gant an taboulino
Ez eo bet opposet ;
Pa voes ar belec santel
Na elle guet prezec,
Dimeus a greis e galon
En neus neuze roet,

8

Dimeus a greis he galon
En neus neuze roet
Roet he venediction
Voar a bob assemblet.
Roet e venediction
Voar an oll gristenien
Dimeus an Ilis Santel
Catholic a Romen

9

Tolet ze voe bet neuze
Ho korfo paour er har
Evit bezan chareet
En treusse an douar
Evit bezan chareet
Da veret St Nicolas
Eno eo bet interet
Ho korfo o paour hep son glaz.

SECOND CHANT de la COMPLAINTÉ POPULAIRE

sur le martyre de MM. Lageat et Le Gall
(Supplice de Mme Taupin)

1

Cri a vije ar galon
Pehini na voelge,
Er guer deus a Landreguer
Er pevoar a vis me
Ho gwelet mamsel Taupin
Tennet dus ar prison,
Conduet gant soudardet
A beurs an Nation.

2

En neun voisquan rer neuze
Dimeus un habit guen,
Evit monet d' ar maro
Vel ma lere al lesen
Gout a refont digant hi
A hi na songe quet bean meritet
Ar maro evit bean en he zi
Refracterien loget

3

Respont a eure deze
Gant eul langach christen :
Doue a neus ordonnet
Repuin ar bevien
An hini a lojo peveien
A vo ive loget
Min a esper bezan loget
En pales an Drindet.

4

Reproch a rejont dezi
Condu he bugale
Pere a chomge neuse
En martyr he goude
Respont a rezi deze
Tad an hol vugale
A nevo soign a neze
En ho necessité.

5

Rac se ta, ma bugale
Ho pezet song bepret,
Ho mamm zantel an ilis
A na an roet quet
Da bidin, da supplian
Misericord Doue
Ma savo to taou lagat
Da zellet eus an nee.

6

Guezal en ho hilizo
Houi a gleve, ma Doue,
Meulin ho hano Santel
Gant ho guir bugale,
Ha breman hint bars en franc,
Carguet a houlio
Pellech man an daou lagat
Na scuilfe quet daero ?

7

Rac se ta, Pleuvianis,
Mo ped a galon vad,
Reit o penediction
Dan otro al Lajeat,
Ha hui, ive Plouguelis
Reit a greis ho calon
Reit dan otro ar Gall
Ho oll devotion.

8

Touchet oc'h oll christenien,
Ho clevet ar supplic
Pehini neus anduret
An daou den a ilis :
Tremenet eo o danjero
Mes nin voar an douar,
So hoas sujet dar pehet
En dronien a glahar.

9

Breman ar verzerien santel
Ebars ar Barados,
Curunet evit jamais
A neus cat ar repos.
Pedomp hon Salver divin
D'accordin dimp ive
Plac en he rouanteles
Pad an éternité !

AN HOROLAJ RUZ

gant Roparz HEMON

Tec'hout a oa ret. Ar gambr a oa tomm. Er-maez, an noz a oa yen, avelek ha gleb. Dont a rae da skeiñ war ar stalafioù. Emaon o c'hortoz, a lavare. An den neuze a chome da selaou. Ur pennad c'hoazh, hag e skoe adarre.

Edo ar c'hafe en dasenn o tivogediñ sioul. Bommoùigoù o sevel dindan ar gleuzeur, o kuitaat ar pikern sklerijenn hag o teuziñ en amc'houlou. Fur. Lein eizhkognek an daol vihan a oa treset war ar pallenn-leur. Un eizhkogn du, tresadennoù ar pallenn o tont resis, hag o livioù naet ha distag en tu-hont da vevenn ar skeud. Pelloc'h e oa gwrinnenn ledan ar pallenn tev, unton, louet-gell, hag ur werenn serz o tiforc'h ar skinoù, trumm ; o tisteurel darn anezho, o tameuc'hiñ ar pallenn ; o lezel darn all da zont e-barzh ha da flourañ traoñ renkad izelañ levrioù an armel.

Ar peurrest eus ar burev a oa teñval, rak ar gleuzeurig-se hepken war an daol vihan a oa war enaou. An den a wele, avat, kement tra a oa er gambr-se. O anavezout a rae. Ha p'en dije serret e zaoulagad, en dije o gwelet c'hoazh, dre eñvor : kement pezh-arrebeuri, kement levr, kement skeudenn, kement bitrak bet dibabet gantañ, a-hed ar bloavezhioù. Dibabet gant preder bras, evit ma vije eno, ket hepken traoù kaer, hogen traoù o kenglotañ holl.

Ha n' eo ket kenglotañ hepken dre o liv, hag o stumm, hag o ment, hogen ivez, ha se a oa diaesoc'h, dre o lec'hiadur. Da bep skeudenn e oa ret kavout al lec'h n' eus nemetañ war ar voger ma vefe goulaouet reizh, an hed hag an uhelder rekis e-keñver ar skeudennoù all hag an arrebeuri. Da bep bitrak e oa ret jediñ ar beskell a rafe gant ar bitrakoù all. Un droig a-gleiz pe a-zehou, ur meudad war-raok pe war-dreñv, hag e veze distrujet ar c'hempouez mistr, strafuilhet ar c'henson soutil, lakaet ar reustl hag an dispac'h e-lec'h an urzh seven ha strizh.

Lakaat un dra ouzhpenn er burev-se a oa ur gudenn da zifuilhañ gant kalz a basianted, ur gudenn a genedouriezh, a ventoniezh, a varzhoniezh, a eneoniezh. Setu perak ne veze ket degaset traoù alies. Ha goude holl, ar gambr-se a seblante bezañ un tammig noazh ha goullo. Ne oa ket echu. Ar soñj-se a oa poanius, hag a oa ivez ur frealz. E vuhez-pad en dije da echuiñ an daolenn. Marteze n' en dije ket amzer. Ne vern : pal ar gened a zo dreist-diraez.

28

Adelaid, an devezhourez, ne gomprens ket. N' he doa ket ezhomm. Gouzout a rae n' he doa ket ar gwir da zirenkañ netra, pa zeue bep mintin, gant he sunerez-poultr, he zorchouer, he broust, he barrskuber, he boest-koar hag he boest brilhant-metalou, kofignonoù gloan en he zreid hag ur servietenn skoulmet e-giz un tulban war he blev.

« An Aotrou en deus traoù kaer en e vurev, » a lavare, « hag a dle bezañ savant, gant kement a levrioù ! » Filozofiezh Adelaid ne dae ket pelloc'h ; hervez doare, da vihanañ.

Petra oa ar burev-se ? An den a ouie, ha ne felle ket dezhañ hen anzav : ur skramm etrezañ hag ar bed ; ur framm da zigenvez e ene. Ha menel a rafe e ene en ur framm ken strizh ? Evit strizh-strizh ne oa ket. N' eo ket ment ar gambr a verne. Er c'hant metrad-diñs-se e oa peadra da vagan prederennoù ha trivliadoù dreist da bep ec'honder ha da bep padelezh. Hogen an ene a zo rankles, ha, gwashoc'h c'hoazh, stultennus. Hag ur framm evitañ, forzh pegen kaer ha ledan, a zo ur skoilh hag a rank bezañ treuzet, netra nemet evit ar blijadur. An den a vije chomet en e vurev betek diwezhat en noz, hep fiñval, o lenn ul levr pe ur gazetenn marteze, pe o skrivañ, pe o huñvreal sioul, panevet an ene taer-se

ennañ o tarlammat.

N' eo ket an noz a oa o skein war ar stalafioù. E ene e oa. E ene o c'hervel : perak em chadennez ? An den a responte : te a oar, dichadenn out ; n' ec'h eus ket ezhomm ac'hanon da gantreal ; n' ec'h eus ket ezhomm eus ar c'horf fetis hag amparfalek-mañ d' az tougen ; nijal a ouzout hepzañ ; perak e stlejañ war da lerc'h ?

An ene a rae van da vezañ habask ur pennad. Neuze, dibasiantoc'h eget kent, e skoe ; risignal a rae gant ar glav, goapaat a rae gant an avel ; hag a-daol, en em lakae da leñvañ ha da hirvoudiñ gant ar brankoù ha da yudal gant traoñ an oabl ha donder ar mor a-bell.

« Dont a ran, » eme an den. Moarvat e vije bet koulz lavarout « tec'hout a ran ». Rak ne ouie ket ha tec'hout a rae diouzh e ene, pe mont davetañ. En em wiskañ a reas da vont er-maez. E ene a sailhas a-c'haoliad war e choug. « Bremañ d' an daoulamm, » emezo a-gevret, ar marc'heg hag ar jav.

Ur steudad lampoù a verke ar straed oc'h en em astenn betek ar maez. Pelloc'h ne oa mui nemet hentoùigoù kamm-digamm e-mesk ar parkeier.

29

Hag da vesk ar parkeier e kasas e ene da vale. Ket d' an daoulamm, avat, rak ar c'hleuzioù a oa treitour. Teñval-mik e oa e don an hentoù. En aer e oa sklerijenn deuzet, o tont eus gouleier kêr, pe eus ar stergann a-dreuz ar gwisponad koumoul, ha skignet a dakenn da dakenn dre ar glav. A-walc'h da spurmantañ lein ar bodennoù gleb, dizeil, gwech difiñv ha reut evel orjal, gwech o soublañ gant an avel ; a-walc'h da amzivinout ar gwez, an dervenn sonn ha krenn, ar faou hirvoan, an avalenned krabosek ha treut. Gouerioù bihan a c'hourgouilhe hag a flokigne en traoñioù ouzh ar vein, ha boud mil banne o risklañ dre zindan ar skourroù hag o lamm, pe o tiverañ hag o tinaouiñ a-hed ar brielloù leizh-chouk, a save, izel, ha galloudek evelato, ec'hon-douar, a-enep skourjezadennoù taer ar barradoù. Miz Genver e oa, ha yenijenn griz ar goañv o treuziñ dizamant ar bev, gant kasoni ouzh ar sev hag ouzh ar gwad, ur yenijenn voeltr, garvoc'h eget ar skorn ; ganas ha kilvers ; he youl d' ober poan hep distrujañ a-grenn ; da jahinañ hep lazhañ.

Laouen out ? » emezañ d' e ene.

An ene ne respontas ket. Bremañ m' en doa lakaet an den da guitaat klenkter ha goudor e vurev e oa aet e brederi da gantren e lec'h all, hervez e voaz ; an ene marlonk, hag a zistaol pep froudenn goude un tañva.

« Kousket out ? » eme an den.

« Sell ahont, » eme an ene.

Ahont e oa un nebeut gouleier, a-dreñv ur skramm gwez uhel. An den en doa kollet e hent abaoe pell. Sevel a reas erien e dog, a gouezhe, soubet ha pounner, war e zaoulagad, da sellout gwelloc'h. Oc'h ober se, e teuas trouz ur muzik betek e skouarn : muzik ar foar. Diouzhtu e ouezas pelec'h e oa. Graet en doa un dro vras diouzh kêr, ha bremañ edo o tostaat ouzh kêr adarre. Ahont e oa al leurenn gant ar baralennoù, aspadenn diwezhañ ar foar Nedeleg.

30

Ar gouleier ne oa ket kalz anezho. Hogos holl ar barakennoù a oa bet serret a-raok an eur. En ur dreuziñ ar genliorz a rae bevonn al leurenn diouzh un tu, e welas, a-dreñv linenn hir an tiez-kirri, ur pikol kranenn lien, e-giz un tour, gant ur c'horned flastret da doenn. Bez' e oa ar roñseed-koad, sioul ha diflach, hep talabao ar voest-ograou da lakaat tan en o lagad ha koeñv en o fronelloù. E-kichen e oa Palez ar Burzhudoù, ur palez panelloù lien stignet etre peulioù koad, ha livet war bep panell ur gweledva en ur framm livet ivez, ur framm alaouret gant e-leizh a rubanoù skoulmet ha kenweet a-dreuz garlantezioù delioù-lore, kupidonoù o seniñ an drompil ha kregin rokoko. Unan a oa Enez Capri, gant un anforenn ramzel, gwenn-kann, o valirañ er c'hentañ hed-gwel, e penn un aspled gwerzhidoù gwenn-kann ivez, hag ur c'hondolenn du-gell o risklañ war an dour limestra dirak ar gwerzhidoù, ha daou alarc'h o neuñ e-kreiz an dachenn c'hlas hirgelc'hiek a verke diabarzh ar pleg-mor, dindan ar Vezuv

prisienna o teurel en oabl ruz-roz ur balañchenn voged melen. War ur banell all e oa Pompei, pe Herculaneum, ne vern, gwelet dre ur porched kolonnenoù dismantr, hag un tamm eus ar rizenn chomet c'hoazh etre an div golonenn vrasañ, ar re dostañ ouzh an arvester. Bez' e oa ur banell c'hoazh, damleuniet gant hantergelc'h ar C'holize, hag ar c'hoabr a-dreñv tangwallet gant an heol o tiskenn. Ha c'hoazh ur banell, nemet ne oa ket aes gouzout petra oa : siprez du a-hed un hent gwenn o vont eeun-tenn a-dreuz maezioù sepia, hag ur c'harr e-giz karr Ben-Hur o c'haloupat gant an hent, etrezek ur volz-trec'h e-giz hini ar C'harouzel e Pariz. Tout an divalavderioù-se a horjelle gant ar gwent, damsklerijennet gant lampoù-tredan al leurenn, a-ispilh war orjalennoù horjell-dihorjell ivez, hag er plasoù ma oa bet krignet al lien gant ar glebor e oa saotroù o widilañ evel skourroù bezhin ha treid morgirzhier.

Ar Palez a oa klozet. Gedig an tikedoù a oa goullo, damstanket e zorikell gant ur skritell gartoñs troet war an tu gin. Kloued ar garidoù koad dantelezh et a oa klozet ivez. Hag war ar stign voulouz granat a guzhe ar Burzhudoù diouzh gwel an dremenidi, e toull an nor, e oa bet astennet ur pallenn leien, toull ha lous.

Ar varakenn nesañ a oa gwenn hag arc'hant, kalz bihanoc'h, hag e koad ; bokedoù, fleütoù, kitaroù ha telennoù arc'hant ; serret ha dilezet. Madam Miriam, al lennerez-planedennoù, ne oa ket azezet, mouchet he daoulagad, war ar savennig e-kreiz ar porched, dindan un apoueilh koad o trevezañ un deltenn ; ha Madam Natania, ar gorrez, ne oa ket o tiskouez he zalfas en he logellig en tu kleiz, e stumm ul letren venizian, lakennet du, gant enskantadurioù gwer-kregin hed-ha-hed ar c'herioù ; ha Tiki, ar marmouz, ne oa ket puchet melkonius war e glud en tu dehou, un dorn dindan e elgez, e zorn all d' an traoñ, a-istribilh ouzh e vrec'h hir ha treut ; ha sur, Ali Gajah, ar ramz, ne oa ket en diabarzh, damnoazh, ur c'hroc'hen loupard en-dro d' e zargreiz hag ur varrenn houarn etre e zent. O luc'hskeudennoù a oa chomet, avat, en ur stern arc'hantet staget ouzh ur speurenn, ha dalc'het gant pevar c'hadranas.

31

Div renkad varakennoù a oa, bras pe vihan, pompadus pe zister, darn serret gant ur stign lien, ha darn digor d' an avel. Unan eus ar re zisterañ, ur masakr, ne oa anezhi nemet plenk joentret fall, e-giz ur garvan he dije lonket he dent : klochedoù ar bouloù a vasakred. Un dennadeg, distroc'h c'hoazh, ne oa nemet ur voestig, gant daou doull ront, evel lomberioù-lestr, hag er foñs, en deñvalijenn, e spurmantet, war un dachenn du, traoù gwenn, evel eskern ha klopennoù-marv. Mes ar re-se a oa ar gerent paour, ar gouvidi gwisket e kañv en un ambrougadeg-eured. Ar re all, zoken ar re dilorc'h, a oa bravigoù warno : tammoù melezoùioù beskellek hag engravet, lambruskoù rikamanet, kolonnenoù karget a walennoù hag a droellennoù, delwennoù, maskloù, pennoù, hantergorfoù, kariatidoù, un diaoulerezh a nimfed, a faoned, a silfred, a oreadezed, ur panteon marc'had-mat a Vulkaned, a Wenered, a Veurzhed, a Verc'hered, ur gouezvilva a erevent, a c'huped, a c'hrifoned, a digred, a olifanted, ur breizhadeg divergont en Hellaz, gant Rom an Impalaered hag an Indez hag ar Sin hag ar Japan hag an div Amerika taolet ouzhpenn ar gont, diouzh an druilh, divuzul, divent, dihesk evel ar c'herniel puilhentez a skuilhe o madoù dre-holl, a-rez an douar, a-live gant ar skoaz koulz hag ouzh ar pinakloù. En euzhder-se e oa koulskoude ur c'hoant hag un hiraezh d' ar gened, ne vern pegen lu ha distreset ha skoanet. Ur c'hoant all a oa, avat, stag outañ, peg outañ, mesket gantañ, - an daou c'hoant kenenteuzet e-giz an naiadenn-hont o varc'hegezh ur pesk dantek hag askellek, e lost-naer du tortiset en-dro d' hec'h izili gwenn, - ur c'hoant euer d' an diyac'h ha d' an amreizh : ar c'hurioziteoù-horrol, er varakenn-se, klozet ivez, ha padal o tiskouez a-walc'h da zivinout spont he diabarzh ; an taolennoù anatomi, ar figuroù koar er c'hasedoù gwer, ar horfoù digor, ar flugez, ar viseroù, doñjerioù ar c'hriñ-bev, ti dorzhellegezh hag ar c'hleñvedoù mezhus. Kement-se a oa ar Foar. Ar Foar o c'hervel, he c'halon o lammat, hag hi didud, morgousket ha toc'hor, hag hi lienet ha sebeliet en noz, en avel but, er vouilhenn hag er fank, gant ar c'hleuzeurioù tredan melen ha distronk da biledoù.

Un alez all a droc'he a-serz, barakennoù c'hoazh en daou du dezhi. An den a welas neuze a belec'h e teue ar sonerezh en doa klevet : ur varakenn a oa

digor c'hoazh, sklerijennet-holl.

Bez' e oa ul lotiri. He zeltenn a oa astennet, harpet gant barrennoù kouevr lugernus. Stalioù ha stalioù a oa er foñs, karget a bodoù, a listri, a vragerezhioù metal, a voutailhoù, a garafennoù, goulaouet e-giz un teatr, pe un amfiteatr kentoc'h, gant ur rezad klogorennoù a-hed ur bann pe ur gorzenn houarn-gwenn klenket e tu diabarzh ar speurennig a-raok. Lodennoù dister e oant holl, pe kazi holl, rak ul lotiri « bep taol e c'hounezer » e oa.

32

Ur fonograf, en ur voest akajou, a oa diouzh un tu. Mut, avat, ha diloc'h. Eus an tu all e teue an trouz, pe ar sonerezh eus un ardivink e-giz ur ganastell, seurt na weler mui alies, hag a oa war un dro ograou, harmonikon, tamboulin, gong, kleier, simbalennoù : un orkestrion doare-kozh. Kozh e oa marteze, hogen gant e varrinier dir hag e gouevrennoù lintrus, gant e banelloù gwenn-kann kinklet a vokedoù-roz, gant e gognoù kizellet, alaouret ha ruz, e hañvale bezañ un dra nevez-flamm, buhezek. Mistr, hogos ur c'hoariell, spered ar Foar, evelato, o lammat hag o trivliañ en e gorf safarus, o tridal gant e stern, o froumal gant ar bizhier a astenne da skeiñ a bep tu, tro-ha-tro, o ripipial a-hed e gorzennoùigoù, ha souden o tic'hargadennañ, e rodoù, e chadennoù, e holl stalabard diskogellet, prest da derriñ ha da gouezhañ a-stlabez.

E-kichen an ardivink-se e oa ur vaouez. Difiñv, nemet gant un dorn, a vare da vare, hep flachañ he brec'h, e troe dornikell ar mekanik. Ur jipsianez e oa, ha na seblante kaout oad ebet, he fas kramennek, he blev du-bran kribet-plat war he fenn, ur regenn e-kreiz, kelc'hioù aour moan a-ispilh ouzh he diskouarn, he daoulagad du, disked, o sellout eeun dirazo, evel digas ouzh ar bed ; gwisket en ur vantell du, ur foulinenn kroc'henn-louarn en he c'herc'henn. He dorn all a oa sanket e godell he mantell. A-dreñv he c'hein e oa rod vras al lotiri, skejet a livioù flamm, gwenn, gwer, ruz, glas, orañjez, mouk, melen, gell, ur mell niverenn pentet war bep liv, ha spilhoù, paperennoù rodellet warno, plantet a-dro-war-dro.

An den a chomas da sellout. Ne oa nemet ar vaouez-se hag eñ er foar. En diabell, er vali a ziskenne betek kreiz-kêr, e tremene a-wechoù tud, a-zaou, a-dri, skeudoù o hastañ gant o hent, pleget dindan ar glav. Hogen hini anezho ne dostae. Hag an den en em c'houlenne perak ne gloze ket ar varakenn-se evel ar re all, pe ret, pe zlead, pe spi, pe hiraezh a zalc'he ar vaouez-se, start er yenijenn e-giz ur gedour e-tal tantad diwezhañ ur c'hamp, e holl genseurted aet d' o repoz.

Ur skritellig e-harz ar rod a verke : pevar real an taol. An den a furchas en e c'hodelloù, a gavas ur pezh pevar real, hag hep kemer amzer da brederiañ perak e rae se, hen lakaas war unan eus ar c'harzennoù livet ha niverennet war ar planken hir a-blad dirak ar stal, al livioù hag an niverennoù o klotañ gant re ar rod. Bez' e oa ar garezenn liv gwer, hag an niverenn a oa 7.

33

Ar jipsianez, ha n' he doa ket zoken sellet ouzh an den, a welas gant kornig he lagad ar pezh ugent real. Hep souezhiñ tamm, evel dre voaz, gant jestr ur micherour oc'h ober e vicher, ez astennas he brec'h, hag o vountañ he skoaz un disterik a-dreñv, e roas lañs d' ar rod. Ar rod varellet a vrañskellas, goustadik da gentañ ; neuze, trumm o tapout herr, en em lakaas da dreiñ, buan, ingal, ken na voe mui nemet un nivlennad louet a gelc'hioù displann e-lec'h al livioù spis ha distag.

Treiñ a reas, padus-eston, hag an den oc'h arvestiñ ouzh al lodennoù renket a-hed ar stalioù ; al lodennoù bihan : orañjez, avaloù, karitelloù spilhoù ha nadozioù, madigoù, pesked chikola ; al lodennoù etre : boestoù-butun, podoù-bier e stumm ur boulomig jotek un tric'horn war e benn, pladoùigoù-ludu, ur valafenn pe ur c'hilhog-raden peget war ar riblenn, tourioù-Eiffel staen arc'hantet, pouezioù-paper, anezho ur voull d' ober erc'h war ur sichenn marbr faos ; al lodennoù bras : ur gale e dilher-adreñv kizellet, gant gouelioù parch liv-koaven, kroazioù du treset warno ; chas-based ha chas-spagnol feilhañs ; ur mesaer hag ur vesaerez pri-poazh ; ur marc'h kartoñs, brizhek, e voue hag e lost stoub, e rañjenn hag e zibr lien-koaret, war beder rodig.

Ar rod a c'horrekaas hag a chomas mort, a-sav, ar saezh o tiskouez al liv gwer hag an niverenn 7.

An den ne anave ket reolenn ar c'hoari. Ar jipsianez a gemeras an tamm paper diwar ar spilhenn a-dal beg ar saezh, hen dirodellas, hen lennas, hag a yeas, divall, etrezek al lodennoù. Sur a-walc'h en doa gounezet un aval, pe ur voestad-alumetez, pe ur pakad skarzhoù-dent. Hag eñ sabatuet ouzh he gwelout o pignat war ur skabell, ha, gant mil evezh, o tennañ a-douez al lodennoù bras pezh a oa, hep mar, al lodenn vrasañ-holl : ur pikol horolaj ruz.

An den, evel kalz tud, a oa bet sanket a-vugel en e spered ar gredenn e oa ar jipsianed holl laeron. Ha bremañ, hounnezh a roe dezhañ, evit e bezh pevar real, talvoudusañ tra he stal. Ken aes e vije bet dezhi e douellañ ! E gentañ menoz a voe nac'h, pellaat diouzh ar varakenn hep ur ger. Neuze avat e voe dalc'het, gant aon da feukañ ar vaouez-se. O vont kuit hep kas gantañ e lodenn, eñ eo en ur feson a vije bet al laer : laerezh hounnezh diouzh hec'h onestiz. Gwashoc'h c'hoazh : ha ne vije ket bet laerezh an tonkadur ? Menel a reas, evel teoget, o sellout outi, hag hi o pakañ an horolaj en ur voest kartoñs, o vountañ skolp-paper e diabarzh ar voest, o klenkañ ar golo warni, o sifelennañ ar pakad, hag ouzh e lakaat dirazañ. Evit ar wech kentañ e paras war he diweuz ur gwenc'hoarzh, hag a oa lent, tristedik ha godisus war un dro.

34

An den a zibradas ar voest. Pounner e oa. Ken chastreüs, ne zalc'he ket dindan e gazel. Ret e voe dezhañ he dougen gant e zaou zorn, harp ouzh e gof, ha kerzhout evel-se, digor e vantell, dindan ar glav. Otont d' ar gêr, e oa torret e zivrec'h, reut e vizied, revet e ivinoù.

E ranndi a oa klouar, sklerijennet dous, herberc'hius-kenañ. Digoret en doa ar voest er gegin. Ha bremañ en doa degaset an horolaj en e vurev, e lakaet war un daolig ront koad ebena. Al liv ruz a donie mat gant liv du ar c'hoad. Hogen mod all, pebezh hakrter ! E pri e oa. Betek sifroù roman an dremm a oa moulet e pri, en izelvos, ruz evel ar peurrest, nemet an daou viz metal dantelezh et hag alaouret. Kranenn ar wikefre a oa karc'hariet en ur bouilhard evel ur mor e tourmant, houlennoù o lamm hag o stourm heligentañ da dizhout ar gribell ; ur mor damesaet avat, rak an houlennoù a oa troellennek ha rodellek fur, e-giz gant houarn ur perukenner e vije ; e gwir, heñveloc'h c'hoazh eget ouzh ur mor, e oa kinkladur an horolaj-se heñvel ouzh pennad-blev ur rouzardenn tost da vont d' ar bal pe d' an opera er bloavezh 1900 ; ha da vloaziadañ gwelloc'h ar mell bravigell, e oa stumm ur vaouez en ur sae modernstil, gourvezet a-hed ar sichenn, serret he malvennoù, he divhar hag he divrec'h noazh o wagenniñ en he huñvre.

Ur ganerez kabared-noz damvezvez o huchal ur ganaouenn gant ur vouezh raouliet war un ton faos e-kreiz ur resital klasel ne vije ket bet ken dilec'hiet hag an horolaj lotiri-foar er burev-se. An den a vouc'hoarzh.

« Warc'hoazh vintin, » emezañ outañ e-unan, « hen roin da Adelaid. »

Hogen antronoz vintin, o tont en e vurev, e sellas ouzh an horolaj gant daoulagad nevez. Naetaet, frotet, lufret e oa bet an euzhadenn gant Adelaid, ken aketus hag ar mistrañ ha kenedusañ bitrak. Anat eo ne oa ket bet souezhet an devezhourez. Ha pa zeuas, war-dro dek eur, da zegas evel boaz e dasad te d' an aotrou, ar vaouez vat ne lavaras netra.

Gant daoulagad nevez. Da gentañ, o soñjal en dro en doa graet en derc'hent, e reas goap ouzh e ene : se a oa an dec'hadenn, redek er yenijenn hag er glav un abardaevzh war e hed da zont d' ar gêr gant ur c'hozh tra doñjerus ha displead ! Met an den-se, evel kalz tud a ren buhezioù sioul dereat, a oa dezhañ an disterañ darvoud dic'hortoz derou un aridennad avanturioù spered.

« Ya, un dec'hadenn, » a lavaras e ene, oc'h azezañ en e gichen evel ur mentor o vont d'ober ar gentel d'e delemac'hos.

An den a sellas ouzh e levrioù, ouzh e skeudennoù, ouzh e ballenn, ouzh e arrebeuri, ouzh e rideozioù moñselin dirak ar prenestr, goulaouet tener gant ur bann heol goañv. Neuze e sellas adarre ouzh an horolaj ruz. Ha kompren a reas e oa bet strafuilhet e holl ved.

E-giz-se, e-kreiz an Tebaid, e teu an diaoul m' hen-argarzh da strafuilhañ bed al lean Doue-hen-kar, ul logodenn-dall o vrellañ hag o vrizhañ hinon ar feiz. An den n' en em daolas ket war bennoù e zaoulin en ur skeiñ war e beultrin evel m' en dije graet al lean. Lakaat a reas sukr en e dasenn, treiñ an evaj gant al loaig, kemer ul lonkadenn, ha neuze, harpet ouzh kein e gador, en em c'houlenn : an Arz, petra eo ? ha pelec'h emañ ?

Perak e oa kaer an traoù en doa dastumet, ha perak e oa an horolaj-se divalav ? Nann, e-giz-se, ar goulenn ne oa ket reizh. Ne oa netra kaer, na netra divalav. Perak e oa traoù hervez spered an arz, ha traoù all ne oant ket ? Ha bez' e oa reolennoù ? Ha mar doa reolennoù, gant piv e oant bet graet ?

An den, a-raok ober ar goulenn, a anaveze ar respont. Rak ar goulenn a oa bet graet, hag ar respont roet meur a wech :

« Seurt reolennoù, gwerso dizoloet,
Ket graet, ne dint 'met an Natur urzhiet,
An Natur hag a rank, 'vel ar Frankiz,
D' ar Reol a lakas genel, derc'hel strizh. »

Un dizoloer reolennoù, setu ar pezh eta oa an arzour. Hogen an den a ouie mat ne oa ket ar reolennoù, zoken o lakaat e oant bet dizoloet gwerso, da vezañ paket e yezh ebet. Koulz klask pakañ moked a-vozadoù. Hag an holl arzourien, hag an holl varzhed a oar, hag Alexander Pope e-unan a ouie, e oa ar Reol wirion en tu-hont d' ar Reol lakaet war ar paper :

« C'hoazh dreist da bep Kelenn, ez eus Kened,
Ar chañs a bak pezh na vag an aked. »

Pep gwir arzour a bleg d' ar Reol. Hogen ar Reol a chom dianav. Nag alies, o tont en ur mirdi, en doa an den-se merzet ur gridienn o redek dre e gorf, rak en holl skultadurioù-se, en holl livadurioù-se, e oa an hevelep kevrin. Darn a oa kozh, stummet er milvedoù a-raok an istor, ha darn a oa bet stummet warlene. Ha bez' e oa skolioù, ha gizioù, ha troioù-dorn, ha segredoù-micher na oant ket sekret, pa oa tu d' o diskuliañ. Met ne oa se nemet an diavaez. Ne oa se nemet ar c'hoari. Ur c'hoari dudius, a dra sur, da studiañ, gant e lezennoù, eeun pe rouestlet, hervez an arzour, hervez an oadvezh, hervez ar materi. Ar c'hevrin, avat, a oa heñvel bepred, ha ne oa nemet ur c'hevrin hepken, ket ur bagad kevrinoùigoù, ur c'hevrin hollbadus hag hollc'halloudek, ur bezañs hag a veze, hag eñ dalc'hmat o ruzañ e-biou d' ar pemp skiant ha d' al lavar. Ha pa oa bet lakaet gant renerien ar mirdi, e-mesk an oberoù gwirion, un « euzhadenn », e ouie an den diouzhtu e oa un euzhadenn, hag en dije he diframmet diouzh ar voger pe diouzh ar sichenn, hag he moustret gant e zaoudroad, nemet en deveze aon rak ar gward o vorediñ war e gador. Ha petra en dije lavaret d' ar barner ? Ha penaos en dije prouet e oa an tammoù torret pe freget gantañ tammoù un euzhadenn ha na oa ket ar c'hevrin enni ?

E sell a oa war an horolaj ruz. N' en doa ket c'hoant d' e voustrañ. An Dra a oa degouezhet en e vurev en un doare re iskis ; evel degaset di gant an tonkadur. Euzhus e oa, ne oa ket da lavarout. Euzhus ha divalav.

Hogen, nag a oberoù arz a zo euzhus ha divalav ! Nag a arzourien a ya o hent dre an digened, Breughel ha Grünewald ha Bosch ha mil ha mil all en amzer gozh hag en hon amzer. Pal an arz n' eo ket tizhout ar gened. Lavarout hag adlavarout a rae an dra-se evel ur randonenn.

Ha trumm e kredas d' an den en doa kavet an alc'houez d' ar c'hevrin. An horolaj ruz a oa spontus dres abalamour ma klaske tizhout ar gened ; gwashoc'h c'hoazh, abalamour ma c'harme da neb a selle outañ : « Tizhet em eus ar gened ».

Ha, siwazh, pebezh kened dister !

Ene an den, en doa komzet difrom betek amañ, a voe stanket e vouezh en e gorzailhenn. Telemac'hos a ouie e oa mentor, dindan wisk ar rejant-skolaj, tener-meurbet ha santimantal dreist-goñvor. Un nebeudig c'hoazh, hag e savje ar gleb d' e zaoulagad. Truez en doa ouzh an horolaj ruz !

Truez ouzh an dud hag a oa dezho an horolajoù ruz bevenn ha ger diwezhañ ar Arz. E tiez 'zo, e vije bet lakaet an horolaj war ar siminal, etre foto tintin Anna ha foto tontoñ Yann en o stern seluloid kinklet gant tañvouezennoù, dindan « Huñvre ar Soudard » pe « Ar Picher Torret » e kromo, e-kichen Itron Varia Lourd e plastr hag al lestr japanat merket war e foñs « made in Germany ». Ha kavet e vije bet brav gant an tiegezh hag an amezeien, ha degemeret, evel an traoù all, gant doujañs ha plijadur. E-giz-se e oa, sur a-walc'h, e ti Adelaid, hag e nouspet ti dindan toennoù kêr, ha dindan toennoù ar maez, hag e nouspet kêr, hag e nouspet bro, betek kelc'hiañ an Douar. An Arz uvel, benet diouzh ment ar buhezioù labour a lun da sadorn, gant ur paouez d' ar Sul.

An Arz-se a oa dezhañ reolennoù, hag a c'helle bezañ lakaet dre skrid, evel lezennoù ar vro. Ne oant ket an Natur urzhiet ; nemet urzhiet oant diouzh an dereadegezh hag ar boazioù. Arabat feukañ, arabat distummañ, arabat trefuiñ, arabat mont dreist da uhelvennad ar skoulm-kravatenn graet mat.

37

An Arz gwirion a oa ur striv dibaouez ha diziwezh, ur birc'hirinded davet un neved dianav, ur c'hask d' ur Graal damverzet a-wechoù, ha dalc'hmat o pellaat a-dreuz ul lusenn. An arzour gwirion a oa ar stourmer glan, ar stourmer a oar kent ar stourm e vo trec'het, hag a stourm padal. Hogen war e lerc'h e kerzhe bagad ar varc'hadourien. Dastum a raent an armoù-brezel goveliet gant ar stourmer, hag o zreiñ da armoù-kegin da zareviñ o c'heusteuenn. An horolaj-se a oa keginet gant restajoù hiraezh ar C'hresianed, faltazi saverien ilizoù ha palezioù an triwec'hvet kantved, ha poell skulterien na naontekvet, hag ouzhpenn, kailh distailet diouzh meur a vengleuz all. Ennañ an holl elfennoù-se, anavezus ha dihevelebet.

An den a savas war se da lakaat an horolaj e traoñ un armel en trepas, ma ne vije mui gwelet. Ar vaouez modernstil a seblantas fiñval he diweuz. Lavarout a eure :

« Hadañ a ran da bep avel. »

« Anaout a ran da seurt, » eme an den. « Hadañ a rit c'hwervizon. »

Ar vaouez, lusket flour war an tonnoù rodellek, ne deurvezas ket ganti respont.

Met an den, hep touch outi, a azezas adarre.

Hi oa an Arz. A-ouez ar bed, e pep bro, hag a bep amzer, hi oa an Arz. Hag eñ, hag an arzourien-hont ne oant nemet istrogelled. An arzourien ? Pehini anezho n' en doa ket aberzhet tra pe dra dezhi, ur wech da vihanañ en e vuhez ? An arzour glan, ha bez' e oa anezhañ ? Hent an arz glan a gundu d' an ti-diskianted. Hi oa an Arz ; hag eviti da ebatal er gwagennoù, hi oa kenwerzhourez, hag he doa ur gont e ti-bank korn ar blasenn. Hi a ouie muzuliañ, betek en he divuzul. Ha gwell oa d' an den ober ganti e drete, ha gouzañv anezhi, ha bezañ seven outi. Hi, a dra sur, a oa seven, hegarat marteze, plac'h vat, emc'hraüs, ha feiz, ledan a spered.

Daoust hag eñ, an den, a oa strizh a spered ?

Skrijañ a reas. Aze oa an dalc'h ! Eñ, ar c'henedour, an estet, a oa bet strishaet e spered gant e albac'henn !

N' eo ket an horolaj ruz a oa da deurel er-maez. E skeudennoù, a arrebeuri, e vitraoù, ar re-se eo a ranked stlepel d' ar blotoù ; ha prenañ buan en o lec'h ur burev Loeiz XVI, pe ur burev Manhattan e bazar ar ru vras. Ha prenañ war un dro ar frankiz.

Tec'hout a oa ret.

Ne daolas netra er-maez. Ha ne brenas netra. Hogen an horolaj ruz a chomas war an daolig e-pad ouzhpenn ur sizhun.

Neuze eo e teuas e vignon ar romantour d' e welout. Dont a reas evel boaz pa ne c'hortozed ket, gwisket evel boaz en e borpant hag e vragoù voulouz, kuc'hoù e vlev glas-rouz re hir o tiflounañ kej-mej a-zindan e dog feltr du, e bikol barv fuilhet digor e-giz un aveler war e vruched, en e zorn e vazh velen he fommell olifant. Sankañ don a reas, evel boaz, er gador-vrec'h donañ. Kentañ a welas gant e lagad krak, serret e lagad all en ur danañ e gorn pri : an horolaj ruz.

« Te ivez ? » emezañ..

« Me ivez ? » eme an den.

Ar romantour a selle ouzh an horolaj, o c'hoarzhin.

« Ur standilhon mat, » emezañ.

« Standilhon petra ? »

« Met, paotr kaezh, standilhon Arz ar Foar ! Ha ne ouzout-te ket ez eus un toullad tud a zo sot gant Arz ar Foar ? Me a gave din e oas ivez o tastum standilhonou. »

Ar romantour en doa studiet er mizioù tremenet Arz ar Foar, e-giz ma lavare, ha savet, hervez pleg e spered, ur chafodad - mennadoù istorouriezhel, kevredadouriezhel ha prederouriezhel war e zivout, hanter sirius hepken, met a felle dezhañ a vije kemeret sirius gant ar re all. Ha bremañ, e gorn a-ispilh etre e zent, e zivrec'h a-groaz war e varlenn, en emlakaas da zibunañ e soñjoù, ouzh o c'hlokaat pe ouzh o diskar dre ma komze. Etre Arz ar Werin hag Arz ar Brientin, emezañ, e oa Arz ar Foar. Hogen ne oa ket a vevenn resis etrezo. An tri Arz a rae evel un triskin, an tri skin kenweet iskis. Trolinenn eeun ur skudell brenn a oa Arz ar Werin en e c'hланаñ ; trolinenn eeun un dremm gresian a oa Arz ar Brientin en e c'hланаñ ; hogen dibaot an traezoù ha na zougent merk, - darn a lavarfe saotr, - bizied tuzum Arz ar Foar. Rak an Arz, ne vern an danvez pe ar benveg, treserezh, sonerezh pe lennegezh, - a oa ur Foar vras. Evelato, ha peogwir evit studiañ e ranker skejañ, kevrenniñ ha kombodiñ, e c'helled lakaat, berr-ha-berr : Arz ar Werin, kaerder ; Arz ar Brientin, kened ; Arz ar Foar, koantiri.

An den a glaskas enebañ amañ, met ar romantour ne c'houzañve ket ar re all da vont war e gomz e-giz-se.

« Ar gwestell-eured, » emezañ, « gant o zri estaj sukr gwenn frezilhonet ; ar c'hartennoù-post deiz-ha-bloaz, gant un dimezell goant o stardañ un torkad roz war he brennid en ur gas ur pok gant hec'h ivinoù limestra ; ar mouchoer seiz brodet da fichañ godellig ar porpant ; setu aze skouerioù klasel eus Arz ar Foar. Hogen Arz ar Foar a zo ec'hon, ken ec'hon ha buhez mab-den. Aloubiñ a ra tiez ar beorien koulz ha re ar binvidien. Emañ war o dilhad hag emañ war o boued. Aloubiñ a ra ar c'hêrioù, adal kae an ti-hent-houarn betek toenn ar maerdi : emañ war al lampoù-straed, war gaelioù ar genliorz, war ar c'hiosk-sonerezh, war delwenn ar madoberour, war savadur ar Re lazhet er Brezel. Ren a ra war ar re varv, rak emañ dre-holl er vered, war ar c'hroazioù kizellet hag ar c'holonennoù torret, war an aelez daoulinet e-tal al levr marbr digor, war ar c'hurunennoù feilhañs hag ar jarloù houarn-teuz arc'hantet. Aloubiñ a ra an ilizoù, adal ar piñsin dour-binniget betek, ya, betek kazul an oferenner ha kustod ar Sakramant. Aloubiñ a ra al lennegezh : ar c'hazetennoù a zo leun anezhañ ; hag ar romantou-polis ! hag ar romantou-karantez ! Aloubiñ a ra ar c'hoariva. Ar sinema a zo a-grenn en e zamani. Ar radio ne vev nemet drezañ. Aloubiñ a ra ar sonerezh, en tonioù-koroll, er c'hañsonioù, er c'hoarigan, er sonerezh sakr end-eeun ; hag anaout a ran meur a simfonienn vrudet a zo anezho Arz ar Foar penn-da-benn. Hag arabat krediñ ez eo un aloubidigezh nevez, un darvoud eus hon amzer. Edo Arz ar Foar e labouradegoù Kro-Magnon ; edo e palezioù Enez-Kret, hag e re an Indez, hag e re an Inkaed a-raok dont da New-York ha da Hollywood. Arz ar C'henwerzh a reer anezhañ a-wechoù, ha gwir, stag eo ouzh ar c'henwerzh ; hogen an anv fall eo, rak ar c'henwerzh eo a stag outañ, dre ma 'z eo Arz ar Foar un elfenn eus natur an den. Souezhus eo bezañ graet

kement a imbourc'h a-zivout an Arz glan, hag Arz ar Folklor, ha bezañ chomet hep teurel nemeur a bled ouzh Arz ar Foar, ken karget a ster ha ma 'z eo en istor an denelezh. »

An den a oa aet skuizh o selaou ar romantour. Rak ar fistilhadenn sec'h-se ne oa netra dezhañ, hag a rede en-dro d' ar gudenn wirion. Gouzout a rae e oa ar romantour gouest da brezegenniñ e-giz-se betek antronoz. Hag e zislavarout ne vije nemet reiñ lañs d' ur brezegenn hiroc'h c'hoazh. An den a droc'has eta :

« Plijout a rafe dit kaout an horolaj ? »

Daoulagad ar romantour a rontaas, evel ur bugel a ginniger dezhañ madigoù.

« Muioc'h-mui a dud, » emezañ, « a gav an traoù-se prizius... »

« Ha kemer a ri an horolaj ? » eme an den.

« E oan e soñj sevel ul levr... Ober a rin marteze... »

« Respont va goulenn, » eme an den.

« Evel just, evel just, ha trugarez. Ma n' ec'h eus ket ezhomm anezhañ...»

40

An den a oa aet er gegin da gerc'hat boest an horolaj, a oa chomet eno en armel. Graet e voe ar pakad, hag ar romantour, kreñv evel ur simiad, hen dibradas, hen lakaas war e skoaz, hag a lavaras kenavo.

* *

An den a serras an nor war e lerc'h hag a zistroas d' e vurev, hag hen kavas kaer, hag hen kavas yen ha noazh evel kell ur prizon. E brizon e oa. E ene a oa gantañ er prizon, hag a oa moulbennek, hag a rae ur min Merc'her-al-Ludu. E gwir e oant o-daou evel daou vezvier o tont eus interamant Meurlarjez, un tammig mezhekaet gant o dirollerezh. E-giz-se ez echue an dec'hadenn : ar c'haloupadeg dindan ar glav, ar foar, al lotiri, ar vezevell war gezeg-koad ar faltazi. Se oa an termen hag ar c'hlozadur.

Kemer a reas ul levr, ul levr adskeudennoù diwar engravadurioù Dürer, hag e chomas pell dirak tresadenn ar Velkoni :

« Tres ar Velkoni, dreist da bep ijin. »

Antronoz e savas abred. Edo Adelaid o kempenn ar burev, na oa bet biskoazh ken kempenn.

« N' emañ mui an horolaj amañ ! » emezi.

« Hen roet em eus. »

« A. »

An den a sellas outi. Moarvat he doa keuz ivez. Moarvat hen kave brav. Moarvat he dije karet e gaout da lakaat war he siminal.

He zorchouer a oa o vont e pep korn, o hemolc'hiñ ar boultrenn na oa ket anezhi.

« A-walc'h a draoù kaer hoc'h eus, » emezi. « Bez' e c'hellit reiñ unan. »

Ingal oa he mouezh. An den ne ouie ket, pe e oa o komz a-zevri, pe e oa oc'h ober fent.

KONTADENN E STUMM UR PEZH-C'HOARI

gant PER DENEZ

42

Tud ar c'hoari :
YANN, 24 bloaz
LOEIZA, gwreg Yann, 20 vloaz
PAOL, 25 bloaz.

LODENN GENTAÑ

Ar c'hoari a dremen e ti Yann ha Loeiza, en ur sal-debriñ hag a dalvez ivez da sal-degemer. E foñs ar sal e tigor un nor war ar gegin ; un nor all a zigor war ar gambr. En ur c'horn, un nebeut kesoù berniet an eil war egile, e plas estajerennoù: levrioù brezhonek a zo e-barzh, hag en o zouez ez anavezzer un dastumadenn eus Gwalarn. Bez' ez eus c'hoazh un daol prenn-gwenn ha teir c'hador, disheñvel an eil diouzh eben.

An nevez-hañv eo. Bokedoù laezh a zo en ur plad war an daol.

Pa zigor ar c'hoari e klever trouz o tont eus ar gegin. Yann, ouzh an daol, a lenn ul levr.

LOEIZA (oc'h en em ziskouez e toull dor ar gegin).

Petra 'po d'ho koan Yann ?

(Yann ne sav ket e benn. Tostaat a ra Loeiza didrouzik dre a-dreñv ha teurel he divrec'h en e gerc'henn, o lakaat ur pok war e skouarn.)

YANN (evel o tihuniñ en ul lamm).

Hañ, petra zo ?

LOEIZA

Atav gant ho sorc'hennoù, paotr paour, ken na glevit ket ho kwreg pa gomz deoc'h, zoken. Ha n' eus ket daou viz emaomp dimezet ! Petra 'vo a-barzh daou vloaz ?

YANN (o farsal).

A-barzh daou vloaz, 'm eus aon, em bo c'hoant chom hep ho klevout ken, hag ho klevout a rin memes tra.

43

LOEIZA (o skeiñ un taolig war e jod).

Pezh drouk !... Petra 'oac'h o lenn ?

YANN

Barzhaz Breizh. Setu pemp sizhun n'am boa ket digoret anezhañ. Biskoazh ne oan chomet ken pell.

LOEIZA (añjinus).

Ar paour-kaezh... Keuz bras en deus, ar paour-kaezh merzher a zo chomet pemp sizhun hep digeriñ e Varzhaz Breizh ?

YANN (o tapout he chink en e zorn).

Sodezig ! Pemp sizhun a baradoz.

LOEIZA

Ma, spi am eus n' eo ket echu ho paradoz c'hoazh, zoken goude m' emac'h distro eus ho peaj eured. Spi am eus en enep e voc'h er baradoz muioc'h eget biskoazh, peogwir hoc'h eus bremañ ho Parzhaz Breizh, ouzhpenn ho kwreg, da zeverriñ hoc'h

amzer.

YANN

0, rit ket goap, plac'hig ! Ken kaer eo ! Bewech ma tigoran al levr-se ez eo evel pa santfen kalon va bro o tridal ennon. Levenez ha poan Vreizh o leuniañ va ene... Selaouit...

(Kanañ 'ra, leizh e zaoulagad :)

Er re goh hag er merhed hag er botred vihan
Hag er re nen dint ket goest de vonet d' en emgann
A laro en o zier abarh monet de gousket
Ur pater hag un ave euit er chouanted...

(Echu gantañ ar poz, e chom difiñv, kollet e sell, evel pa vije anezhañ o parañ war an ti-soul e-lec'h m' emañ bugale ar chouanted o pediñ.)

LOEIZA (oc'h ober un hej d' e skoaz).

Yann ! Amañ emañ !

YANN

Ya, ya. Gout a ran, va merc'hig.

LOEIZA

Met petra zo ? Perak oc'h ken fromet ?

YANN

N' hoc'h eus ket komprenet ar c'homzoù ?

44

LOEIZA (oc'h ober mourenn d'he muzelloù).

Nann... N' em eus ket komprenet pep tra... N' on ken erru c'hoazh nemet gant trede kentel ar Cours Elementaire, dalc'hit soñj !

YANN

Ma, hepdale e komprenoc'h, hag evel don e santoc'h kened ar ganaouenn. Pennegezh hon tadoù-kozh o stourm evit o bugale hag o bara, ha tristidigezh sioul ar merc'hed er ger o lavarout ar chapeled evito. Na pegen kalonek int bet a-hed ar wech, merc'hed va bro !

(Klask a ra lakaat e vrec'h en-dro da zargreiz e wreg, met hi a ya en he sav dirazañ.)

LOEIZA

Mat. Bremañ avat, selaouit ac'hanon. Goulet 'm eus petra 'poa c'hoant da zebriñ.

YANN

Hañ ? A, ya. Petra ? 0, netra.

LOEIZA

Netra ? N' hoc'h eus ket naon ?

YANN (o serriñ e levr).

Eo, naon em eus. Me 'fell din lavarout: pezh a blijo deoc'h.

LOEIZA

Met goul a ran ganeoc'h, Yann ! Lavarit petra 'p eus c'hoant !

YANN

Forzh petra. Ne vern.

LOEIZA (aspedus).

Yann !

YANN (o klask ur menoz).

Ma.., gortozit... Vioù a zo ?

LOEIZA (o c'hoarzhin).

Goulenn a rit ! Met c'hwi a oa ganin er mintin-mañ p' am eus prenet un dousenn er marc'had. Ha zoken hoc'h eus douget ar sac'h, dre m' am bije-me torret anezho, a lavarec'h ! Kollet hoc'h eus ho penn, va faotr ! (Ur pokig, prim-tre. O kontañ war he bizied :) Vioù en alumenn, poazhet en dour, fritet war ar billig, pe betra ?

YANN

Ne vern. E-giz ma plij deoc'h.

LOEIZA (o vont da leñvañ).

Met deoc'h e tle plijout, Yann. Ne glaskan nemet ober plijadur deoc'h. Lavarit din.

YANN

En alumenn neuze.

LOEIZA (laouenaet).

Gant un tammig truchon e-barzh ?

YANN

Ya, gant un tammig truchon. Ha pa soñjan, nann. Tamm truchon ebet. Gwell ganin poazhet en dour, gant bara 'mann d' ober soubig e-barzh.

LOEIZA

Ha neuze, a-raok ar vioù ?

YANN (pennfollet).

Penaos e oufen, plac'hig kaezh ? Lakait pezh a blijo deoc'h. Me zo laouen da gaout pezh a blijo deoc'h.

LOEIZA

Koulskoude, Yann, me zo sur ez eus un dra bennak hoc'h eus c'hoant debriñ. Neuze...

(Skeiñ a reer ouzh an nor.)

Piv c'hell bezañ ?

YANN (o vont da reiñ digor).

Moarvat eo Paol.

LOEIZA

Gout a ouie e oamp da zistreiñ hiziv eus hor beaj eured ?

YANN

Ur gerig am boa kaset dezhañ. Choant am boa kaout keleier eus ar strollad...

(Digoret en deus an nor.)

Deus tre, paotr.

(Paol a zeu tre. Treutoc'h eo eget Yann. E zaoulagad gell a zo lemm-meurbet. Ha kaletoc'h c'hoazh eo lakaet doare e zremm gant ar mousc'hoarzhig c'hwerv a zo war e vuzelloù.)

46

PAOL

Ha neuze, mat an traoù ?

(Kalonek-meurbet e stard an daou baotr an dorn an eil d' egile.)

YANN

Mat-tre, mat-tre. Ha ganit ?

LOEIZA

Mont a ra mat, Paol ?

PAOL

Oc'hu ! Pegen brav e teu ar brezhoneg ganeoc'h abaoe m' oc'h dimezet, Loeiza !
Lavaret hoc'h eus « Mont a ra mat » gant gwir bouez-mouezh Plogonneg.

YANN

Ha taol evezh, Paol. Gout a ra ivez lavarout Kenavo.

LOEIZA

Goapaer ! Kontit dezhañ kentoc'h pegen buan am eus desket kentelioù Roparz
Hemon. An nor, la porte. An taol, la table.

(An daou baotr a c'hoarzh.)

Petra 'zo ? N' eo ket evel-se ?

PAOL

An daol, a ranken lavarout. Kemmadur a zo, peogwir ez eo gwregel ar ger.
Kemmadur dre vlotaat.

LOEIZA

O, an diaoul gant ar c'hemmadurioù ! Luziañ 'reont pep tra din em spered. Biken
ne zeuin a-benn da zeskiñ !

PAOL

Eo, Loeiza, eo. Dont a reoc'h a-benn. Dont a reoc'h.
(Mont a ra da azezañ.)

LOEIZA (dre fent).

Paotr diseven ! N' hoc'h eus ket lavaret demat din zoken !

PAOL

Ha n' em eus ket, Loeiza ?
(Astenn a ra e zorn dezhi.)

YANN

Reiñ a ran aotre dit da bokat dezhi. Evit ar wech-mañ hepken, evel just.
(C'hoarzhiañ a ra.)

47

PAOL (o vesteodiñ).

Ma fell deoc'h, Loeiza.

LOEIZA

Setu !

(Trouz ar pokoù war divjod ar paotr.)

Ha setu c'hoazh, evit bezañ deut ruz evel ur c'holejianig.

(Hevelep trouz.)

YANN

Gwelout a reer mat n' out ket boazet, paotr paour ! Met, gout a rez, dont a reer
buan da zeskiñ an doare.

LOEIZA

Ha 'm eus aon e tesko Paol an doare a-raok pell.

YANN

Sellit 'tañ ! Sellit 'tañ ! Daoust ha Paol a gontfe deoc'h e gevrinoù kalon,
itron va gwreg ?

LOEIZA

Daoust hag an dra-se a sell ouzhoc'h, aotrou va gwaz ?... Ar merc'hed avat n' o
deus ket ezhomm e vefe kontet traoù dezho evit gouzout. Lenn a reont e daoulagad
ar baotred. Ha me 'm eus lennet e daoulagad Paol pa vez o sellout ouzh Soazig an
Denmat.

PAOL (taer e vouezh).

Tavit, Loeiza, me ho ped, tavit !

(Alvaonet e chom an tri anezho ur frapadig.)

YANN (o treiñ ar gaoz).

Selaou 'tañ, Paol. Anaout a rez son ar Chouanted, evel just ? Be 'oan o tisplegañ d' am gwreg...

LOEIZA (o vont war gomz he gwaz).

Met azezit 'tañ. C'hwi 'chom da zebriñ koan ganeomp, Paol ?

PAOL

N' ouzon ket, Loeiza.

LOEIZA

Debret hoc'h eus, pe n' hoc'h eus ket ?

PAOL

N'em eus ket.

48

LOEIZA

Neuze e chomit. Ma kavit mat atav traoù eeun evel ar vioù dre an dour gant tammoù bara 'mann.

PAOL

Ma kavan mat ! N' eo ket alies em bevez tro da dañva vioù fresk pe amann fresk.

LOEIZA (o tiskouez he biz dezhañ evel d' ur bugelig).

Da belec'h ez it c'hoazh da gaout ho predoù, paotr sot ma' z oc'h ? Atav en ho stalig lous eus ar straed Sant Malo ?

PAOL (skuizh e vousec'hoarzh).

Nann, nann. Bremañ e tebran gwelloc'h, koustiañs. En devezhioù-mañ avat en em gavan un tammig berroc'h gant an arc'hant.

LOEIZA

En devezhioù-mañ hepken ?

PAOL (doare dezhañ en em zigareziñ).

Petra 'fell deoc'h, ar gazetenn a goust ker.

YANN (prim).

Forzh penaos, en noz-mañ e tebri mat... Ur banne muskadig a yel ganit a-raok koan ?

(Lakaat a ra ur voutailh war an daol.)

LOEIZA

Gwin breizhat a ray deoc'h ar galon nevez, Paol !

YANN

Sell 'tañ, va gwreg he deus c'hoant kaout he banne ivez. Mat, mat. Arabat deoc'h en em chalañ, itron : be' po unan, be' po unan.

LOEIZA

Ha n' em bo ket, añjiner. N' em eus ket ezhomm eus ho kwin brein. Rak me zo ret din mont da fardañ deoc'h ho poued, lonker.

(Mont a ra war-du ar gegin.)

Digarezit ma serran an nor : ampoezonet e vefec'h gant an amann fritet.

(Dre wask an nor damserret :) Ha na zistrujit ket re a C'hallaoued gant ho teod !

(Serret an nor, e tiskenn Yann muskadig er gwer. Chom a ra an daou baotr hep evañ. Taboulinat a ra Paol gant e vizied war an daol.)

49

YANN

Ha neuze ?

PAOL

Atav an hevelep kudenn. N' eus ket a arc'hant ken ! Petra 'ri ? Re nebeut a goumananterien hon eus.

YANN

Pa 'z on aet kuit koulskoude e teue fonnus ar c'houmanantoù.

PAOL

Hag e teuont c'hoazh. Soñj un tammig avat : daou-ugent mil lur an niverenn ! N' ouzon ket penaos e vo paeet an hini a zo bremañ dindan ar wask.

YANN

Evel kustum, moarvat. Goulennet e vo o skoazell gant un nebeut profourien galonek. Pegement ac'h eus dastumet dija ?

PAOL

Netra. N' em eus ket goulet gant den. Warc'hoazh e krogin.

YANN

Warc'hoazh ? Ha perak ne grogves ket henozh ?
(En un doare tristidik ha madelezhus e sell Paol ouzh e geneil.)

PAOL

Peogwir out dimezet, Yann.

YANN (kounnaret).

Hag an dra-se a cheñch un dra bennak ? Atav e choman an hevelep hini, paotr, prest da vervel evit Breizh.

PAOL

Kavout a ra dit e chomez an hevelep hini. Klask a rez ober dit da-unan krediñ e chomez an hevelep hini. Met gout a rez mat na chomez ket. Dal, pegement a roi din evit ar gazetenn, peogwir ac'h eus c'hoant c'hoazh reiñ un dra bennak ?

50

YANN

Paol, Paol, arabat dit bezañ drouk ! Atav em bo c'hoant reiñ un dra bennak ! Hiziv, evel just, on tapet un tammig berr peogwir em eus bet kalz frejoù. Met va skodenn az po memes tra.

(Lakaat a ra ur bilhed mil lur war an daol. Kemer a ra Paol anezhañ, ha klenkañ anezhañ en ur c'harned bihan du.)

PAOL

Trugarez, paotr... Gwelout a rez, avat : a-raok az pije roet din kement tra a oa ganit ez chakod, hag ar peurrest eus ar miz e vefemp aet da zebriñ war dermant er stalig lous eus ar straed Sant Malo.

YANN

N' ez ket da gontañ diotachoù, Paol. Anat eo gout e vo ret din bremañ dispign muioc'h, n' eo ket evidon va-unan, met evit va gwreg hag evit va zi. Hogen ne vo ket arc'hant kollet. Arc'hant lakaet da dalvezout evit ar vro, ne lavaran ket. Bugale em bo a gomzo brezhoneg, hag a gendalc'ho hol labour.

PAOL

Ya. Marteze.

YANN (o vont adarre e kounnar).

Penaos, marteze ? N' ac'h eus ket fiziañs ennon ?

PAOL (sioul-tre).

Eo, fiziañs am eus.

YANN

Daoust ha chomet on biskoazh hep ober ul labour am boa prometet ober ?

PAOL

Nann, biskoazh.

YANN

Neuze, petra ?

PAOL

O, tra ebet, paotr. Evel-se 'm eus komzet, hep soñjal.

YANN

Kompren a ran. Va gwreg. Va gwreg an hini eo, kia ? Lavarout a reer atav : kollet e vez ar baotred gant o gwraez. Ur brogarour dimezet ne dalvez mui netra. Pe gwall-nebeut a dra. Ma, klev ac'hanon : ganin ne droio ket evel gant ar re all. Dija ez eo krog Loeiza da zeskiñ brezhoneg...

51

PAOL

Ya, Gouzout a ra lavarout. Mont a ra mat ha Kenavo.

YANN

Goap a rez. Grez goap ma fell dit. Anat eo gouzout na vez ket desket ur yezh en ur ober pemzektez. Met deskiñ a raio.

PAOL

Ya ?

YANN

Dont a rez da vezañ kasaus, avat ! Daoust ha n' oc'h eus ket fiziañs ennon, ur wech c'hoazh ?

PAOL

Lavaret em eus dit : fiziañs am eus ennout.

YANN

Neuze, n' ac'h eus ket fiziañs em gwreg ?

PAOL

O, eo, eo ! Fiziañ em bevez atav en dud, ken ez eo ur c'hleñved ganin.

YANN

Ne baouezi ket a ober goap... Koulskoude e ouezez emañ er strollad abaoe bloaz ?

PAOL

Gout a ran,

YANN

Gouzout a rez ivez ez eo brogarourez ?

PAOL

Gout a ran.

YANN

Neuze ?

PAOL -(o vousec'hoarzhin).

Neuze... netra.., Gwelet e vo.

YANN

Gwelet eo. Lavarout a ran dit en un doare frank : bremañ ne c'hellin ket mui reiñ arc'hant kement hag a-raok. Reiñ a ran atav, met pas kement hag a-raok. Daou war va fae, n' eo ket mui ken fonnus ar gwenneien ganin. Evit al labour broadel, avat, ne chomin ket war-lerc'h : muioc'h eget biskoazh e labourin. Klevout a rez : muioc'h eget biskoazh.

52

PAOL

Klevout a ran... Selaou 'tañ neuze : en noz-mañ ez eomp da begañ skritelloù e karter al Lisoù ha Sant Stefan, Dont a rez ganeomp ?

YANN

O, Paol, n'out ket reizh ! Kompren a rez n' hellan ket lavarout an dra-se krenn-ha-krak d' am gwreg, ha mont kuit diouzhtu ganit ! Warc'hoazh ez afen laouen, peogwir em befe amzer da zisplegañ dezhi. Kompren a rez, Paol ?

PAOL

Kompren a ran. Met keuz am eus : warc'hoazh ne daimp ket.
(Dilavar e chomont ur frapadig.)

YANN (rust).

Ev da vanne 'tañ !

PAOL (o sevel e werenn).

Yec'hed dit, paotr, a wir galon, yec'hed d'az kwreg, hag evurusted deoc'h hotaou.

YANN

Dal, pa 'z out deut da skeiñ ouzh an nor, e oan oc'h adlenn tammoù eus Barzhaz Breizh. Gwerz an Chouanted. Anaout a rez ?

PAOL (seven).

Gwerz ar Chouanted ?... Nann... Gwerz ar Chouanted ?... 'M eus aon...

YANN

Gant ar vezh ! Daoust hag ur Barzhaz Breizh ac'h eus zoken ?

PAOL

N' em eus ket. Met kan atav !

(Stagañ 'ra Yann gant ton ar Chouanted. En em ziskouez a ra Loeiza war treuzoù dor ar gegin. Tevel a ra Yann.)

LOEIZA

Ha neuze, dieubet eo Breizh ganeoc'h, paotred ?

53

PAOL

N' eo ket c'hoazh, Loeiza, Met be' vo. Be' vo.

LOEIZA

Ma, en gortoz eo ret din lakaat an daol. Nann, nann ! Chomit el lec'h m' emaoch. Ne zirenkite ac'hanon tamm ebet. Ma savfec'h e tirenkfec'h, rak neuze 'vefec'h atav a-dreuz va hent.

(Mont a ra Loeiza da glask en ur valizenn vras e-kichen ar c'hesoù, hag e laka asiedoù war an daol. Rein a ra un taol torch dezho.)

PAOL

O, pegen brav ! E Kemper int bet prenet ? (Teneraet.) Pegen barrek int, micherourien hor bro.

YANN (o tiskouez dezhañ ur serviedennig.)

Hag an dra-se, gouzout a rez petra eo ?

PAOL

Ma, un tamm lien bennak.

LOEIZA (o tarzhañ da c'hoarzhin).

Met n' anavezit ket traoù kaer ho pro tamm ebet, broadelour va c'halon ! Lien Lokorn an hini eo, gwiet gant an dorn hervez patromoù kozh. N' eus ket pell

emeur krog d' ober diouto en-dro (Uvel.) Me an hini eo em eus goulennet kement-se da brof eured, ken sot eo Yann gant traoù Breizh !... Ha setu amañ ar bolennoù, o vont diouzh an asiedoù...

YANN (goapaus).

Ha petra 'vo evet er bolennoù, itron va gwreg ?

LOEIZA

O, va Doue ! N' eus tra ken en ti da evañ ! E pelec'h emañ va fenn ganin ?

YANN

Atav 'm eus lavaret, Paol : ar merc'hed yaouank a-vremañ ne ouzont mann eus micher an tiegezh. Chom a reont er skol betek triwec'h pe naontek vloaz da zeskiñ ur bern traoù, ha pa bedont tud da zebriñ n' o deus ket memes ur voutailh vat e korn ar ganastell. (O vont en e sav.) Dre chañs he deus boumañ ur gwaz eus an dibab, n' en deus ket aon diskenn pemp estaj evit he flijadur... Petra 'zegasin deoc'h, itron va gwreg ?

54

LOEIZA (mouzhet).

Pezh a garoc'h, den drouk !

YANN

Ur voutailh dour-Vichi ? Gwin eus an Aljeria ? Bier alaman ?

LOEIZA

Ha sot oc'h aet ? Gwin Aljeria pe dour-Vichi evit brogarourien ? N' eus nemet sistr Foen a zere ouzhomp. Ha hini eus ar gwellañ seurt c'hoazh !

YANN

Chouchenn marteze ?

Chouchenn ivez. Rak Paol amañ zo barzhoniezh en e galon, 'm eus aon.

YANN

Mat, sistr ha chouchenn. N' eus paner ebet ?

LOEIZA

Un tu bennak er malizennoù ez eus un. Ma fell deoc'h kaout anezhañ, avat, klaskit.

YANN

Gwelloc'h din mont hep tamm. Ne vin ket pell.

(Klevout a reer anezhañ o kanañ ton ar Chouanted en ur ziskenn ar skalieroù a-benn-herr.

LOEIZA (o c'hoarzhin).

Abaoe m' omp deut en-dro emañ va gwaz gant an ton-se en e benn. En em c'houl a ran penaos e kav anezhañ plijus ! Din eo evel gousperoù an anaon.

PAOL

Brav eo koulskoude.

LOEIZA

Evel just, c'hwi 'vo a-du gantañ.

(Ober a ra un tammig aoz d' ar bokedoù laezh er plad bras.)

Lavarit 'tañ, Paol, ur fazi am eus graet o komz eus Soazig an Denmat ?

PAOL (o tont ruz).

N' hoc'h eus graet fazi ebet, Loeiza, met ne dalv ket ar boan distreiñ war ar gaoz-se. Kredit ac'hanon, ne dalv ket ar boan.

55

LOEIZA

Perak ? Ne da ket mui mat an traoù kenetrezoc'h ?

PAOL
Mignoned omp atav.

LOEIZA
N' emac'h ket mui e soñj dimeziñ ?

PAOL
Morse n' on bet e soñj dimeziñ.

LOEIZA
Morse ! Met Soazig a gred...

PAOL
Koulskoude e oar mat na zimezin ket.

LOEIZA
Ha perak ne rafec'h ket evel ar re all ?

PAOL
N' em eus ket arc'hant a-walc'h, Loeiza.

LOEIZA
Arc'hant a-walc'h ho pefe, ma ne lakfec'h ket anezho-holl en ho kazetenn. Hag ur vicher vat hoc'h eus ivez, ma karfec'h plediñ un tammig muioc'h ganti.

PAOL
N' on ket evit dimeziñ.

LOEIZA
Selaouit, Paol. Me zo 'vont da gomz ouzhoc'h evel ur geneilez kozh. Holl e karomp Breizh. Karout a reomp Breizh kement ha ma rit c'hwi. Doujañs hon eus evit al labour hoc'h eus graet, evit ar boan hoc'h eus kemeret. Hogen poent eo deoc'h soñjal en traoù sirius. N' hellit ket en em ren ar vuhez-pad evel ur paotrig yaouank. Ret eo deoc'h diazezañ ho puhez, krouiñ un tiegezh, lakaat ur wreg da vezañ evurus. Ha Soazig a zo aze o c'hortoz, da vezañ evurus ha d' ho lakaat evurus. Gouzout a rit emañ o c'hortoz, Paol ?

PAOL
Gouzout a ran.

56

LOEIZA
Neuze, arabat deoc'h c'hoari ar sod. Keuz ho pefe diwezhatoc'h, p' en em gavfec'h kozh ha digenvez, c'hoant deoc'h kaout en ho kichen ur vaouez evezhiek ha karantezus. N' eo ket dimeziñ a viro ouzhoc'h a vezañ ur Breizhad mat. En enep. Me zo sur e ouio Soazig krouiñ deoc'h un ti breizhat-rik, ken blizidik ez eo. Ne gav ket deoc'h e oufe ?

PAOL
Eo, gout a rafe.

LOEIZA
Perak chom en entremar, neuze ? N' on ket evit ho kompren !

PAOL
N' emeon ket en entremar, Loeiza. Pell zo eo graet va menoz. Abaoe atav eo graet va menoz.

LOEIZA
Abaoe atav eo graet ho menoz ? Neuze n' oc'h aet mignon ganti nemet dre fent, evit kaout un tammig berr-amzer ? Pegen vil, Paol. Biskoazh n' em bije kredet !

PAOL
N' on ket aet mignon ganti evit kaout berr-amzer. Met peogwir he deus va c'halon

ezhomm a garantez. Ha peogwir on laosk. Met gwelout a rit : n' ouzon ket memes bezañ laosk betek an diwezh.

LOEIZA

Nann, ne welan ket ha n'intentan ket. Foll ez oc'h.
(Tevel a ra ur pennadig, ha kalz kreñvoc'h :)
Foll ez oc'h.

PAOL

Hag ez on, Loeiza. Gant follentez ar re fur.

LOEIZA

Klask a rit c'hoari gant ar gerioù. Grit ma fell deoc'h. Met na c'hoariit ket gant ho kalon, Paol. Ha, dreist-holl, na c'hoariit ket gant kalon Soazig, m' hoc'h asped. N' ouzoc'h ket pegen kriz e vez ar seurt traoù d' ur vaouez. Na rit ket dezhi gouzañv, Paol. Na rit ket dezhi gouzañv.

PAOL (fromet).

Selaouit, Loeiza, karout a rafen e vefe-hi evurus. Ha me ivez. Hi muioc'h egedon avat. Met ne vezo ket. Ne vezimp ket. N' eo ket dre va fazi. Bez' ez eus tud a zo tonket dezho ober d' ar re all gouzañv. Ha me zo eus an dud-se. Tonket eo din ober d' ar re all gouzañv.

(Mousc'hoarzhin a ra.)

Peogwir e karan re anezho.

57

(Emañ Loeiza o vont da respont pa glever unan bennak o pignat a-dizh-kaer gant an dirioù. Selaou a reont. Gwerz ar Chouanted a dregern er skalieroù. A-benn ur pennadig e teu Yann tre, boutailhoù dindan e vrec'h. Kanañ 'ra atav.)

LOEIZA (imoret-fall) .

O, Yann ! Terriñ a rit deomp hor penn, a-barzh an diwezh, gant ho Chouanted !

YANN

Mat, mat, tevel a rin. (O farsal.) Gwelout a rez, Paol, petra eo buhez an dud dimezet. Pemp sizhun zo e oa an eured, ha dija e klevan trouz !

LOEIZA

E klevit trouz !... Ha c'hwi 'gav dezhañ doare ur merzher, Paol ? Re vaget ha bihan korijet, setu ar pezh eo.

PAOL (o tisplegañ e serviedenn e-keit ha m' emañ Yann o tivontañ ar boutailhoù).
A ! an dra bennak em eus da reiñ deoc'h. Dec'h on aet d' ober un droiad e Levrdi Breizh. Emaint o paouez embann ur roll anvioù sent kozh, ha lod en o zouez a zo brav-tre : Divi, Gireg, Kongal... (O tennañ ur baperennig chiket eus e chakod.)
Setu. Soñjet em eus e c'hellfe servijout deoc'h.

(Yann ha Loeiza a darzh da c'hoarzhin.)

YANN

Met n' eus nemet pemp sizhun omp dimezet, paotr, n' eus nemet pemp sizhun.

58

EIL LODENN

Hevelep sal, eizh miz goude. Arrebeuri giz nevez Breizh a zo bremañ er penn : da zehou un arbell-levrioù, enni ar rummadoù Gwalarn a oa gwechall er c'hesoù kozh. Loeiza a zo hec'h-unan-penn, oc'h ober stamm e-kichen an daol. Sevel a ra da lakaat glaou er fornigell. Ouzh he sav e weler ez eo dougerez. Sellout a ra war-du ar prenestr.

LOEIZA

Pegen du an noz ! Me 'garfe e teufe Yann en-dro eus e labour. Tuchantik e skorno, ha ma kouezh al latar evel dec'h en devo droug adarre en e

c'hourlañchenn. Tri zaolad paz en deus bet an neizheur...
(Distroet eo d' he c'hador, met sevel a ra diouzhtu adarre.)
Koulz din lakaat dour da virviñ war an tan, m' en do un dra bennak da evañ
kerkent ha ma erruo.
(Mont a ra d' ar gegin, hag e klever trouz an dour o kouezhañ en ur
gastelodrenn, skrab un alumetezenn, ha tarzh ar gaz oc'h enaouiñ. Neuze e teu
Loeiza en-dro da azezañ dirak he stamm.)
Karout a rafen e teufe Yann...
(Un taol a skoer ouzh an nor.)

LOEIZA (o vont d' ar red da reiñ digor).
Setu ! (Paol en em ziskouez war an treuzoù.)
A ! C'hwi an hini eo !

PAOL
Ho tirenkañ a ran, Loeiza ?

LOEIZA
Nann, nann. Tamm ebet. Deut tre. Nemet e oan o c'hortoz va gwaz.
(Azezañ a ra Paol en tu all d' an daol, e-keñver Loeiza. Pasaat a ra kalz.)

PAOL
Hepdale e teuo Yann ?

LOEIZA
Ya, spi am eus. Met pelec'h hoc'h eus tapet ar paz-se. Paol ? Ha pelec'h hoc'h
eus lezet ho mantell ?

PAOL
Ne oa mantell ebet ganin.
59

LOEIZA
Ne respontit ket d' am goulenn : pelec'h hoc'h eus lezet ho mantell ?... Ne
respontoc'h ket ?... Gouzout a ran petra hoc'h eus graet ganti : he gwerzhet
hoc'h eus.

PAOL
Me 'grede din em bije bet tu da brenañ un all kent na ve deut ar goañv da vat.
Met n' em eus ket bet. (Pasaat a ra.) Spontus an arc'hant a ya e-barzh ar
gasetenn.

LOEIZA
Ha fur e voc'h un deiz bennak, Paol ? Lezit ar gazetenn-se da gouezhañ, 'benn ar
fin ! Da betra 'servij moulañ anezhi ? Daoust hag ar bobl a lenn anezhi ? N' eus
ganeoc'h nemet un nebeut tud yaouank, paouroc'h an eil evit egile, hag un
dousennad tud en o oad, na reont nemet tabutal kenetrezo. Perak bezañ ken
aheurtet ? Lezit ar re o deus arc'hant hag amzer da blediñ gant kement-se, ma
plij dezho. Ha ma ne blij ket dezho, ne vern. Sellit pebezh paz a zo ganeoc'h !
O koll ho puhez emac'h. N' eo ket a-walc'h deoc'h bezañ kollet hini Soazig ?

PAOL
Lezit Soazig e peoc'h, me ho ped.

LOEIZA (droug enni).
E peoc'h ! Ma, e peoc'h emañ, pa deu soñj din. Hag en em c'houl a ran daoust ha
n' he deus ket graet gwelloc'h o vont da seurez. Rak n' on ket sur tamm ebet he
dije gallet lakaat un tammig furnez en ho klopenn paour.

PAOL (o vousec'hoarzhin).
Gwelloc'h he deus graet, Loeiza, n' eus ket ezhom en em c'houlenn. (Pasaat a
ra.) Daoust ha pell e vo Yann o tont ?

LOEIZA
Moarvat ne zaleo ket. A-benn bremañ e tlefe bezañ erru. C'hoant bras hoc'h eus

gwelout anezhañ ?

PAOL

C'hoant em eus.

LOEIZA (lemm).

Ha perak ? (Paol ne respont ket.) Mar deo arc'hant, gwell eo din lavarout diouzhtu n' ho pezo ket.

60

PAOL (hegarat).

Ha perak n' em bo ket ?

LOEIZA

Peogwir ne fell ket din. Strizh eo an traoù ganeomp. Dre ar miz e paeomp an arrebeuri, pezh a zo dija ur samm, ha traoù a zleomp prientiñ c'hoazh evit hor bugel. Ret eo teurel evezh ouzh an disterañ gweneg.

PAOL

Gwell a se. (Rust.) Evel-se ne vo tabut ebet.

(Tevel a reont. Hi a ra stamm. Bep an amzer e teu gant Paol un taolad paz. Klevout a reer trouz er skalieroù.)

Setu Yann.

(Aet eo da reiñ digor. Yann a zeu tre.)

Pegen diwezhat oc'h !

(Tennañ a ra-hi e dog, e vantell hag e skerb digant he gwaz, aketus-tre, hag o lakaat war kein ur gador-vrec'h.)

YANN

Ya, diwezhat on. N' eo ket e vijen chomet da gantren. Dre ar seurt amzer, c'hwi 'oar... Met rener ar burev en deus va fedet da evañ ur banne, ha ne oan ket...

(Un taolad paz. Treiñ a ra Yann ouzh an tu m' eo deut an trouz.)

A, te zo 'aze, Paol ? Penaos emañ ar bed ?

PAOL

Vel-se, 'vel-se.

YANN

N' out ket yac'h ?

PAOL

Un tammig paz em eus, ha gwashañ zo eo peg an derzhienn ennon abaoe ar mintin-mañ.

YANN

En em lazhañ a rez gant al labour, paotr paour. Met gortoz 'tañ. Souezh e vefe ma ne ve ket emañ ur banne te, pe tilh, pe kramamailh da gaout. Abaoe m' eo deut ar yenijenn e vez graet din evañ bemnoz n' ouzon peseurt gleuc'haj a zo blaz ar foenn kozh gantañ. Din-me e ra droug, met dit e raio vad. Arsa, va gwreg, n' eus tra tomm da gaout hiziv ?

(Hep ur ger e laka Loeiza tasoù war an daol. Goude-se ez a d' ar gegin.)

PAOL (izeloc'h).

Klev 'tañ, Yann, un dra bennak am eus da c'houl ganit.

61

(Dont a ra Loeiza en-dro gant ur pod o tiaezenniñ, ha peogwir e seblant Paol chom alvaonet e lavar dezhañ.)

LOEIZA

Goulit 'tañ, Paol, pezh hoc'h eus da c'houl. Goulit 'tañ. Daoust ha seurt traoù a rank chom kuzh ouzh ar wreg ?

PAOL

Setu, Yann. En noz-mañ eo dao ober ur brezegenn dirak ar studierien. Lakaat

dirazo, berr-ha-berr, menozioù ha pal ar strollad. Gwelout a rez ? Me avat, n' on ket evit mont. Eo. (Pasaat a ra.) Bez' e c'hellan mont, met ne vin ket evit komz hep kaout un taolad paz bep eil munutenn. Din-me ne vern. Met d' ar re a vo o selaou e vo displijus-bras. Neuze, daoust ha n' hellfes ket ober ar brezegenn em flas ?

YANN

Pouezus eo ?

PAOL

Pouezus-tre. Goude ar brezegenn e vo savet kevrenn ar studierien, ha diwar-se ez aio ar strollad kalz war-raok e-touez paotred ha merc'hed ar Skol-Veur. N' eus ket tu da chom hep ober ar vodadeg, ha n' eus nemedout a c'hell hec'h ober em flas. Mont a ri, paotr ?

YANN

Ya, mont a rin.

LOEIZA (trumm).

Ha me lavar na deoc'h ket.

YANN

Loeiza, chomit sioul, me ho ped. Paol a zo klañv. Mont a rin.

LOEIZA

Mar deo klañv Paol, n' en deus nemet chom en e wele, setu holl. A-hend-all, ar pezh a ra a sell outañ. Met ar pezh a rit c'hwi a sell ouzhin. Ha me lavar na deoc'h ket.

YANN

Ha me lavar ez in.

62

LOEIZA

Daoust hag e reoc'h din bremañ mont e kounnar ? N' hoc'h eus ket mezh, den digalon ! Gout a rit koulskoude eo arabat din kaout fromadennoù. Ha setu m' emaoch adarre o vont a-enep din. Me 'zo sur e vin klañv. Pezh drouk ! Me 'zo sur e vin klañv. (O youc'hal.) Ne deoc'h ket, klevout a rit ?

YANN

Loeiza, me ho ped.

LOEIZA

Ha c'hwi, Paol, koulz eo din lavarout deoc'h diouzhtu n' hoc'h eus nemet dibab : pe en em ren en un doare dereat ha lezel ar politikerezh a-gostez, pe chom hep daremprediñ ac'hanomp ken. N' em eus ket c'hoant e kollfe va gwaz e vicher en abeg deoc'h ha d' ho sotonioù. Daou viz zo hoc'h eus komzet brezhoneg gantañ dirak rener e vurev, hag hemañ en deus goulennet diouzhtu-goude, gant un ton-mouezh iskis, daoust ha Yann a oa otonomist. Trawalc'h evel-se ! Ne c'houzañvo ket va bugel...

YANN

Tavit, Loeiza !

LOEIZA

Tevel ! Tevel a rin em zi, bremañ, p' emeur o klask teurel ac'hanon en dienez ! Selaouit, Yann : mont a reoc'h d' ober ar brezegenn-se, pe ne deoc'h ket ?

YANN

Mont a rin.

LOEIZA

Kit neuze. Met arabat e vo deoc'h dont da c'houl bod en ti-mañ ken ! (Mont a ra kuit d' he c'hambr, o serriñ an nor a-stlap war he lerc'h. Difiñv eo chomet Paol war e gador an holl amzer-se.)

YANN

Na soñj ket pelloc'h en traoù-se, Paol ! Ar merc'hed a vez atav prim o zeod, zoken pa vez mat o c'halon. Dal ! Kemer da vanne gleuc'haj, kant vad a raio dit.

(Diskenn a ra te en tasoù, kinnig sukr d' e vignon, ha lakaat un tamm dezhañ e-unan. Digomz e chomont ur pennad, o treiñ al loaioù bihan en evaj berv.)

63

PAOL

Ne dalvez ket ar boan dit mont d' ober ar brezegenn en noz-mañ, Yann.

YANN

Lavaret em eus ez in.

PAOL

Ne dalvez ket ar boan. Me a raio anezhi.

YANN

Skuizh out, paour-kaezh paotr, klañv out, ar paz ac'h eus.

PAOL

Un tammig muioc'h pe un tammig nebeutoc'h, petra 'vern !

YANN

Nann, n' i ket. Me a raio ar brezegenn.

(Evañ a ra Paol e vanne.)

PAOL

Vad a ra. Ro din ur banne all, mar plij... Trugarez... Nann, te 'chomo er ger, paotr, ha me a gomz dirak ar studierien. 'Petra 'fell dit ? Dibabet ac'h eus da lodenn : bremañ eo ret gouzañv anezhi.

YANN

Paol !

PAOL

Lez ac'hanon da gomz 'tañ. Droug a ra dit bremañ. Met tremen a ray an droug. Ha pa vo tremenet e soñji gant anaoudegezh-vat er pezh am bo lavaret hiziv. E soñji gant anaoudegezh-vat em bezo graet evidout ar pezh na gredez ket ober te da-unan, ar pezh a c'hortozez unan bennak da ober : digeriñ dit da zaoulagad. Neuze, kred ac'hanon, az po anaoudegezh-vat.

YANN

Paol !

PAOL

Va lez da gomz, a lavaran dit. Abaoe re bell ne sellez ket mui eeun ouzh ar wirionez. Abaoe re bell e vevez en touell, en emdouell. Klasket ac'h eus kaout war un dro Doue hag an Diaoul. Ne oa ket tu. Gouzout a raes na oa ket tu, met ne felle ket dit anzav ouzhit da-unan e ouies. Gouzout a raes na oa ket tu da gaout ar Baradoz war an douar-mañ, hag er bed all ivez war ar marc'had. Klasket ac'h eus koulskoude. Ha c'hwitet ac'h eus. Tonket e oa. (O vousec'hoarzhin). Me a raio ar brezegenn, Yann.

64

YANN

Koulskoude omp bet gwir geneiled, Paol.

PAOL

Omp bet ! Gwelout a rez : komz a rez dija eus hor c'heneilded en emgann evel eus un dra dremenet... Keneiled omp atav, va faotr.

YANN

Koulskoude em eus stourmet ken kalonek ha te, Paol.

PAOL

Ya. Ya. N' ouzon ket. Marteze out re vat, setu holl. Marteze n' out ket emgar a-walc'h. Ma vijes bet kriz evel don, ma 'z piije graet da Loeiza gouzañv evel m' am eus graet da Soazig gouzañv, ne vijes ket bremañ un den kollet.

YANN

N' on ket...

PAOL

Ha perak komz ! Nann, n' out ket un den kollet. Me 'm eus graet eus Soazig eus seurez leun a erez hag a drenkoni ; te 'ray eus Loeiza ur vamm a familh onest, a roio dit bugale yac'h hag ur vuhez dereat. Petra eo ar gwellañ ?

YANN

Koulskoude e karan Breizh.

PAOL

Karout ! (Ur c'hoarzh put a zeu gantañ.) N' eo ket karout Breizh a ran-me. N' eo ket kaout plijadur e Breizh a ran-me. Bemdez e varvan ganti. Breizh a zo ur c'hriagn am distruj, ul lodenn ac'hanon a sun al lodenn all. Dal, ar paz-se a zebr va skevent a zo Breizh. An derzhienn a ra din krenañ a zo Breizh. (Sioulloc'h.) Ne garan ket Breizh. En em garout a ran. Ha neuze Doue, pe an Tonkadur, pe ar Ouenn, pe Pezh a gari, en deus roet din ur spered ha n' eo ket evit gouzañv an traoù graet a-hanter, setu-holl.

65

YANN (a chom ur pennad hep respont. A-greiz-holl ez a en e sav).

Mont a ran kuit ganit, paotr. Lezel a ran anezhi. Mont a ran kuit ganit. Va buhez a zo da Vreizh hepken.

PAOL

Azez 'tañ, Yann. Arabat dit lavarout drocherezh. N' eo ket arzourien ez omp-ni, a vo barnet goude o mare war o oberennoù kaer ; met politikerien, a vo barnet o buhez pad war o oberennoù pemdeziek. Lez da wreg, ma fell dit, met neuze kerzh da skrivañ barzhonegoù pe da livañ taolenoù : n' eo ket ar politikerezh unan eus an arzoù-kaer.

YANN

O, Paol, az pez truez !

PAOL

Petra 'ri, va faotr ? Evel-se 'mañ an traoù. Ne zibaber ket e vuhez. Tonket e vezer dezhi adal an derou. Tonket out bet-te d' an evurusted. N' ac'h eus ket bet a chañs. Rak donezonou a oa ennout... Mar plij, ur banne all a garfen kaout. (Pa ne respont ket Yann, e leugn Paol e dasenn dezhañ e-unan, ha ken buan-all e c'houllo anezhi. Sellout a ra neuze ouzh e eurier.) Poent eo din mont. Ma vefen diwezhat e c'hellfe ar re yaouank-se mont kuit. (Sevel a ra, hag e sko un taolig war skoaz egile, ha n'en deus ket fiñvet.) Ale, paotr, bez kalonek ! Hepdale az po ur mabig, a raio dit disoñjal kalz traoù. Daoust ha dibabet hoc'h eus un anv dezhañ ? Gurvan e vo, pe Kongal ?

YANN

Va gwreg a fell dezhi e vije anvet evel he zad.

PAOL

Ne vern, paotr, ne vern.

YANN

François.

(Kuzhat a ra Yann e benn e pleg e vrec'h en ur zifronkañ. Mont a ra Paol war-du an nor. Ur barrad-paz a beg ennañ pa zigor anezhi. Lammat a ra Yann diwar e gador, tapout e vantell hag e skerb, ha teurel anezho etre divrec'h e geneil.)

YANN

Dal... Nann, netra, netra... Na lar netra, me az ped, na lar netra. (Bountañ a ra anezhañ er-maez, en ur youc'hal :) Na lar netra !

66

TREDE LODENN

Bloaz goude. Heñvel-mik al lec'h hag an amzer. Emañ c'hoazh Loeiza oc'h ober stamm. Ur c'havell a zo etre an daol hag ar fornigell, kuzhet diouzh ar goulou gant un tamm seiz gwenn.

LOEIZA

Ha setu c'hoazh ur chiled c'hloan evit va logodennig !

(Astenn a ra ar pezh stamm a-hed brec'h.)

Ma lakfen un tammig seizenn en-dro d' ar goug e vije bravoc'h.

(Teurel a ra ur seizenn war ar stammenn.)

Houmañ a zegouezh klok gant liv ar gloan. Pegen fichet e vo mabig karet e dad !

(Un taolig skañv-skañv war an noz. Redek a ra Loeiza war begoù he zreid. Didrouz e ro digor.)

LOEIZA

Peoc'h 'tañ ! Grit goustadik. Poan a-walc'h am eus bet o kas anezhañ da gousket.

(Yann a zeu tre. Tennañ 'ra tog, mantell ha skerb, hag o lakaat a ra war kein ur gador. Neuze ez a da sevel an tamm mousilina.)

YANN

Hag ar sifern ?

LOEIZA

Tremen a ra. Distanket eo bet e fri bihan dezhañ gant ar beradennoù. Ur chañs hon eus soñjet goulenn ar medisin ken buan. A-hend-all en dije bet droug.

YANN

Ur chañs, ya... A ! gwelet em eus ho mamm en ur vont d'al labour. Dont a ra disul da zebriñ ganeomp.

LOEIZA

Adarre ! Daoust ha ret e vezo din magañ anezhi bep sul e-doug ar goañv ! Perak ne da ket bep ar mare da di he merc'h all ?

YANN

Gout a rit mat perak. Ar gwaz a lakfe anezhi er-maez.

67

LOEIZA

Mat e rafec'h c'hwi ivez lakaat anezhi er-maez un deiz bennak. Skuizh on aet o selaou he c'hoñchoù diwar-benn remm an Itron Cordelier ha ruzell ar Maze bihan.

Pa vez flastret ur c'hi e karter Sant Stefan omp sur da c'houzout ar c'helou, ha zoken e vez lavaret deomp peseurt liv e oa al loen.

(Aet eo Yann betek an arbell-levrioù.)

YANN

Loeiza !

LOEIZA

Komzit izeloc'h 'tañ. C'hwi zo 'vont da zihuniñ ar bugelig.

YANN

Loeiza, petra hoc'h eus graet ?

LOEIZA

Petra 'm eus graet ? A ya, prenet em eus al Larousse bras. Ne gav ket deoc'h ez eo brav da welout, keinet ken kaer ?

YANN

Ne vern din petra hoc'h eus prenet. Prenañ 'rit ar pezh a blij deoc'h. Met petra hoc'h eus graet gant al levrioù a oa aze a-raok ?

LOEIZA

Gant al levrioù ?... Gant ho kozh traoù brezhonek, a fell deoc'h lavarout ? Moarvat n' eoc'h ket d' ober un eured gant teil ! Er gegin emaint, e boest ar paper kozh.

YANN

Kit da gerc'hat anezho.

LOEIZA (taer).

Met daoust hag e kav deoc'h ez on ho matezh ? Ma ne fell ket deoc'h e ve devet ho loustoni, sammit anezho buan ganeoc'h, rak skuizh on aet ouzh o gwelout. Kasit anezho d' ar c'hgrignol, pe d' ar c'hav, pe d' ar mirdi, pe da di ar pilhaouer, forzh pelec'h a garoc'h. Met sammit anezho kuit, pe e rin tan ganto. Ac'han da warc'hoazh !

(En ur c'hrozmolat ez azez Yann ouzh an daol. Ne gomzont ket mui. Yann a dro follennoù ar gazetenn.)

69

LOEIZA

Yann, grit nebeutoc'h a drouz gant ho kador : c'hwi zo 'vont da zihuniñ an hini bihan, am eus lavaret deoc'h.

(Aet eo Yann en e sav.)

Ma, petra zo peg ennoc'h bremañ ? Klañv oc'h ? Sot oc'h ? Respontit 'tañ ! Petra zo peg ennoc'h ? (Merzet ganti ar gazetenn.) A, kompren a ran. An holl reuz-se peogwir eo marv. Ma, gant ar vuhez a rene, ez eo souezh a-walc'h ma n' eo ket marv abretoc'h. Moarvat en deus gwerzhet ivez ar vantell ho poa roet dezhañ, genaoueg, hag ez eo bet skornet e skevent. Ur chañs, e gwirionez, e vefe aet ar paour-kaezh Soazig d' ar gouent...

YANN (o youc'hal).

Tevel a reoc'h ?

LOEIZA

A sot oc'h aet ?

YANN

Tevel a reoc'h, gast ?

LOEIZA (o sevel).

Petra ?

YANN (o vont d' e wreg).

Tevel a reoc'h, gast ?

LOEIZA (ar spont o kregiñ enni).

Yann, Yann, me ho ped...

YANN

Tavit, pe oc'h lazhet ganin ! Pe oc'h lazhet ganin, gast, hoc'h eus kollet din va buhez gant ho flourigoù, hoc'h eus va distrujet gant ho pokoù milliget, gant ho korf milliget. Hoc'h eus graet ac'hanon ur c'hi bihan mat, ul loen doñv, ul loen... Bremañ ho lazhin, gast, evel ul loen diene ma 'z on, evel al loen diene hoc'h eus graet din bezañ...

(Kammed ha kammed, hep ur ger, he deus Loeiza kilet betek dor he c'hambr. He digeriñ a ra trumm, ober ul lamm e-barzh, ha serriñ en ur youc'hal. Klevout a reer an alc'houez o treiñ er botailh.)

YANN

Marv eo... Evit Breizh, evit ar strollad... marv eo gant al labour, gant an dienez... Ha me amañ, evel un hoc'h, evel ur bourc'hiz bihan fur, o turiañ er binvidigezh hag er garantez. Pemoc'h ! Pemoc'h ! Korener ! Treitour ! Treitour !
(Bale a ra war-du ar prenestr.)

Ar marv eo kastiz an dreitourien.

(Digeriñ a ra ar prenestr.)

Pa erruin en traoñ e vo echu va mezh, echu va c'herse, echu an dreisoni... Mont a ran d' az kaout, Paol, va breur, va c'hamarad...

(Emañ war-nes kas ur c'har dreist d' an aspled pa strev an hini bihan en e gavell ha pa grog da yudal. Treiñ a ra d' ober ur sell outañ.)

Yen en deus bet.

(Serriñ a ra ar prenestr. Padout a ra ar bugel da wilc'hat.)

Ma n' en deus ket un dra bennak a domm da evañ diouzhtu e klañvo.

(Mont a ra d' ar gegin. Trouz a glever, hag a-benn ur pennadig e tistro Yann gant ur voutailh en e zorn. Ne baouez ar bugel a leñvañ nemet pa lakaer ar chukenn en e veg.

En em ziskouez a ra Loeiza war dreuzoù ar gambr, ruz he daoulagad.)

LOEIZA

Yann !

(Yann ne respont ket.) Yann !

(Dont a ra-hi tostoc'h.)

Yann, me 'gaso al Larousse en-dro...

YANN (o troc'hañ he c'homz outi, hep treiñ e gein).

Roet em eus e voutailh domm d' ar bugel.

KAVELL AR C'HAZH

Istor displeget gant Willie Dall
Danevell gant Walter SCOTT
Lakaet e brezhoneg gant Youenn DREZEN

Klevet eo bet nevez ganeoc'h moarvat eus an Aotrou Roparz e Vaneg Ruz, eus ar Maneg Ruz. Edo o chom er c'hanton-mañ, bremañ 'z eus pell 'zo. Dalc'het e vo soñj anezhañ, hag hon tadoù, a-boan ma kredent tennañ war o anal, pa glevet distagañ e anv.

Gant Tiruheliz amzer Montrose e oa, ha gwelet e voe adarre war ar menezioù, gant Glencairn, e 1652. Setu, pa voe distro ar Roue Charlez II er vro, piv a oa deut mat da hemañ evel Laird ar Maneg Ruz ?

Savet e voe da varc'heger, e lez Londrez, gant dorn ar Roue e unan. Bez e oa unan eus ar re daerañ eus eskobiz-ar-gurun-se ; ma teuas, kounnaret evel al leon, gant ur gefridi a letanant evit dont a-benn eus an holl Whiged, ha kement kristen a oa bet savet a-du gant ar c'houmanant. Ur gwall labour a voe rak, ker disant e oa ar Whiged ha ma oa pennok ar varc'hegerien, hag evel klaoustre a oa etrezo pehini a sailfe ar c'hentañ ouzh egile.

A-viskoazh e oa bet ar Maneg Ruz evit darc'haoiñ taolioù hag anavezet e oa e anv dre ar vro, evel re Claverhouse ha Tom Darzel. Na traonienn, na kerreg na kev n' oa evit skoachañ enno tud keizh hor menezioù, a veze ar Maneg Ruz war o lerc'h, trouz gant e gorn-boud, ur vandenn chas ouzh e heul, evel ma vijent bet bagadoù kirvi. Ha pa veze paket unan bennak gantañ, ne rae ket muioc'h a forzh eus an den, eget m' en dije graet ur meneziad eus ur yourc'h.

« Ha touiñ a reot ? » e lavare, ha ma ne sente ket egile war an taol : « Pare oc'h ? Tan !... »

Ha kerkent, e veze un den war an dachenn.

An Aotrou Roparz eta a oa skignet ar gasoni hag ar spont pell bras en-dro dezhañ. Krediñ a raed en doa graet marc'had gant an diaoul ; n' oa ket an dir evit e dreuzañ, e lamme kuit ar bolodoù diwar e chupenn strizh amboubal evel ar grizilh diwar ur voger, en doa ur gazeg hag a droe da c'had en tu all da Garrifa-Gawn, ha kalz traoù all, evel ma lavar ar deoc'h bremaik. Ar brasañ bennozh a veze roet dezhañ a oa : « Ra 'z ay ar Maneg Ruz gant an Diaoull ! »

71

N' oa ket ur mestr fall koulskoude, ha karet 'oa gant e verourien. Hag e soudarded eta, ar re a roe dezhañ an dorn en heskinerezh, evel ma rae ar Whiged eus an amzer a zizurzh-se, ne dremene munut ebet nemet lavarout e vezent dalc'hmat o kinnig mont mezv a-bouez evañ d'e yec'hed.

Neuze, dav eo deoc'h gouzout e oa o chom va zad-kozh war domani ar Maneg Ruz, en ul lec'h anvet Primrose-Knowe, ha pell a oa edo va zud o chom eno. Ul lojeiz dudius e oa, ha krediñ a ran eo an aer du-se yac'husoc'h ha sinoc'h eget e neblec'h all er vro. Hiziv, n' eus den ennañ, dilezet eo. N' eus nemet tri devezh, edon azezet war dreuzoù torret an nor, ha levenez a oa ennon p' eo gwir n' hallen ket gwelout e pe stad emañ hiziv. Hogen n' eo ket aze emañ an dalc'h !

Eno eta eo e rae e annez va zad-kozh Steenie Steenson. Un danvez e oa va zad-kozh-me ; kaset en doa an ton en amzer e Yaouankiz, ha bet e oa o foetañ bro. Ur maout e oa da seniñ gant ar biniou, brudet evit an ton « Hoopers ha Ginders », n' en doa ket e bar er C'humberland penn-da-benn evit « Jackie Luttin », bez en doa ar gwellañ taol biz a c'helled da gaout etre Berwick ha Carlisle. N' oa ket un den seurt Steenie eus ar c'hoad a ya da ober Whiged. Ma teuas da vezañ Tory, pe Jakezad, evel ma reomp anezho bremañ, ha kement-se, dre ret, koulz lavarout, evit bezañ diouzh un tu pe diouzh un all, rak ne zouge tamm

kasoni ebet d' ar Whiged, ha ne gare ket gwelout ar gwad o redek. Evit dezhañ mont da heul an Aotrou Roparz en hemolc'h, da lavarout eo er brezel, gwelout a reas kalz traoù hag a rae diaes dezhañ hag ober a reas marteze, e-unan, dre ma ne c'helle ket ober a-hend-all.

Eus ar c'hentañ e oa deut Steenie d'e vestr, hag anavezet a oa gant holl re ar c'hastell, ma veze klasket alies penn anezhañ da vont da seniñ gant e viniou, pa veze ebat eno. Dougal MacCallum kozh, ar mevel bras hag a oa bet ouzh heul an Aotrou Roparz war draoñ ha war grec'h, a-dreuz hag a-hed, a gare dreist ar benveg-se, hag en doa atav ur ger da lavarout d' ar laird evit fougeal va zad-kozh. Ober a rae gant e vestr 'pezh a gare.

72

Pa zigouezhas an dispac'h, n' oun dare penaos ne frailhas ket kalonoù Dougal hag e aotrou. Ar vazh avat ne voe ket cheñchet dezhi penn evit penn, evel m' o doa bet aon, ha ma krede an darnvuiañ. Ur reuz an diaoul a veze gant ar Whiged gant ar pezh o dije graet d' o enebourien kozh, ha dreist-holl, d' an Aotrou Roparz e Vaneg Ruz. Re a bennoù bras avat, a oa bet o flac'h ganto en toaz ; ne vije ket bet tu d' o dizhout holl. Al lezvarn-veur eta a serras he daoulagad war ar pezh a oa tremenet, hag an Aotrou Roparz a chomas evel ma oa a-raok. Hogen, n' en doa mui evit kaout berr e amzer, nemet mont da redek al louarn, e-lec'h ar re a domme ouzh ar C'houmanant. E vezvadennou a veze kement a reuz d' o heul hag a-raok, ker kaer sklaerijennet ha biskoazh a veze e gastell. N' en doa mui avat telloù kastiz an disenti di da gargañ e gav-ar-gwin hag e goufr. Diwar neuze e voe ret dezhañ sellout pizhoc'h ouzh e rentoù, ha ma tisoñje ar verourien dont da zeiz an termenn, al laird ne veze ket laouen an tamm anezhañ. Kement a aon a oa razañ avat, ma n' en doa c'hoant den ebet da lakaat drouk da vont ennañ, rak e leou douet, e gounnar, hag e zres gourdrouz a lakae da grediñ a-wechoù e oa anezhañ un diaoul aet da zen.

Ar gwashañ 'zo, n' oa ket va zad-kozh un arboeller mod-netra, daoust ma ne rae ket gwall-zispign. N' oa ket evit lakaat ur gweneg a gostez, ha chom a reas berr da baeañ daou ferm. Ar wec'h kentañ, e tirouestlas e neud gant komzoù brav hag e viniou, pa zeuas gouel Mikael avat, e voe kemennet dezhañ paeañ e zle, pe mont gant ar foeltr.

N' oa ket aes, tamm tout, da Steenie kavout argant, bernoù mignoned en doa, evelato, hag en ur furchañ en o yalc'hoù e teuas a-benn da zastum talvoudegezh e zle, pe mil mark. Ar brasañ lod a oa bet prestet dezhañ gant unan eus e amezeien Laurie Lapraik e anv, ul louarn fin ha n' oa ket hep gwenneien a ouie redek gant ar chas, ha tec'hout gant ar c'had, hag a veze Wig pe Dory, sant pe bec'her diouzh an avel. Ur mailh e oa hennezh en anaoudegezh ar bed trubuilhet-mañ. Met a-walc'h e plije dezhañ gwech en amzer, un ton biniou hag ouzhpenn, soñjal a rae e oa ur blasamant mat d' e argant tachennoù dindan ed, chatal hag arrebeuri tiegezh Primrose-Know.

Setu kuit va zad-kozh, skañv e galon ha pounner e yalc'h etrezek kastell ar Maneg Ruz, hag eñ, sart gant ar soñj n' en doa ket mui digarez da gaout aon rak buanegezh al laird. Ma ! kentañ tra a glevas en ur erruout, eo e oa dalc'het an Aotrou Roparz gant ur barrad urloù, kement en doa taeret o welout ne oa ket Steenie degouezhet c'hoazh da greisteiz. N' eo ket c'hoazh abalamour d' an argant, hervez ma krede da Zougal, peogwir n' en doa c'hoant ebet da gas kuit va zad-kozh diouzh e stal labour, ne lavaran ket. Chichantaet a voe Dougal pa welas Steenie, ha kas a reas anezhañ er salon bras, koadet e speurennoù gant derv. E-unan e oa al laird eno, nemet ez en em gave en e gichen ur mell marmouz divalav, e vignon kalon, ul loen milliget, a rae an droch gant an holl, hag a yae drouk ennañ evit netra, o redek er c'hastell penn-da-benn, o c'hragaillet, o piñsat, o tagañ, dreist-holl pa veze feson amzer-fall pe un dispac'h bennak er vro. Anvet e oa bet gant an Aotrou Roparz ar Major Sorser, en abeg d' ur sorser a oa bet devet ; ha dibaot ar re a gare anv hag imor al loen-se. Krediñ a raed e oa en e gorf ur galloud iskis, ha n' en em gavas ket va zad-kozh en e vutun pa chomas e-unan er salon, gant al laird Dougal MacCallum hag ar Major, serret an nor a-dreñv e gein. Biskoazh kent neuze n' oa bet degouezhet kement-se gantañ.

73

Aezet, gourvezet e c'hellfen lavarout, e oa an Aotrou Roparz, war ur

gador vrec'h vras, gwisket gantañ ur sae gambr voulouz, astennet e dreid war ur skaoñ, rak dalc'het oa gant drouk ar-maen, ouzhpenn gant an urlou, ha ker teñval e oa e benn ha ker spontus ha hini Satan.

Dirazañ edo azezet ar Major Sorser gant ur gwiskamant ruz galoñset, ha war e benn perukenn al laird, ha bep tro ma rae an Aotrou Roparz ur vousklenn-gamm bennak diwar e boan, e rae ar marmouz ur vousklenn-gamm all. An dra-se a rae eus ar mestr hag eus ar marmouz ur c'houblad ken divalav ma oa euzh. Al laird a oa e chupenn amboubal a-dreñv e gein, a-istribilh ouzh ar voger gant un tach krok hag e sabrenn ha neuze e bistolennoù a oa war an daol en e gichen ; rak dalc'het en doa d' ar boaz kozh da gaout an armoù prest dalc'hmat, hag ur marc'h dipret ha bridet noz-deiz, e-giz ma rae pa oa gouest da bignat war e gein, ha pa c'helle kemer ar blijadur da vont da ober an hu war ar Whiged baour a veze bet diguzhet gantañ.

Hiniennoù a lavar e oa gant aon rak droukrañs ar Whiged; krediñ a rafen kentoc'h e oa dre voaz, rak ne oa ket den da spontañ rak netra.

Levr roll ar fermoù keinet e marokin du, hag o serriñ gant klochedoù kouevr, a oa en e gichen, hag ul levr sonioù gardis a oa lakaet etre ar pajennoù da ziwall digor al lec'h a zouge testeni a-enep Steenie, a Brimrose-Know, chomet berr da rentañ e rentoù hag e zeveioù.

Teurel a reas an Aotrou Roparz war va zad-kozh, taol-lagad an tanfoeltr. Da eo deoc'h gouzout en doa ur mod da sevel e c'hourenoù e doare ma veze gwelet fraez hag anat sanket don en e dal, merk un houarn-marc'h.

- « Ha deut oc'h goull ho taouarn ganeoc'h, mab ur biniou m'az oc'h ? » eme an Aotrou Roparz. « Mallozh ki, mar deo gwir... »

74

Va zad-kozh, gant an neuz an dinec'hañ ma c'hellas, a gasas ur c'har war-raok, hag a lakaas war an daol ar voujedennad argant a oa deut gantañ gant ur jestr a ziskoueze un den lorc'h ennañ da vezañ deut a-benn eus un dra bennak brav ha kempenn.

Al laird a frapas ar voujedenn davetañ raktal.

- « Tout emañ Steenie ? »

- « Kavout a ray hoc'h Enor ar gont dres, » a respontas va zad-kozh.

- « Ma ! Dougal, » eme al laird, « kasit Steenie da evañ un banne hini kreñv, e-doug ma vin o kontañ an argant hag o fardañ ar gwitez. »

N' oant ket aet mat diouzh ar salon, avat, ma laoske an Aotrou Roparz ur garm a lakaas ar gastell a-bezh da grenañ. Redek a reas Dougal davetañ gant difrae ha deredek a reas an holl vevelien. Ne baoueze ket al laird da deurel garm war c'harm hag ar re ziwedhañ spontusoc'h-spontusañ. N' ouie ket va zad-kozh kaer-kaer petra da ober. A-benn ar fin, e kredas mont tre er salon en-dro, chenchet e oa bet tu evit tu da bep tra, ha ne oa den eno evit lavarout : Deuit tre... pe : It er maez... ».

Al laird a yude ur from ar c'hlevout anezhañ, o c'houlenn dour yen d' e dreid, ha gwin evit distañ e gourlañchenn, hag : « Ifern ! Ifern ! Ifern !!! » a oa ar gomz a zeue atav gant e c'henou.

Degaset e voe dezhañ un varazad dour yen, ha kerkent m' en devoe lakaet enni e dreid c'hwezhet e tennas anezho er-maez en ur hopal e oa berv an dour, ha kalz tud a lavar e verve e gwirionez, e-giz e-barzh un gaoter war an tan.

Stlepel a reas ouzh penn Dougal ar werennad gwin, a oa bet degaset gant hemañ, en ur lavarout e roe dezhañ gwad e-lec'h gwin ; ha sur eo e voe kavet gwad kaoueledet gant ar vatezh war ar pallenn pa zeuas da netaat. Ar marmouz a veze anvet Major Sorser a yude hag a rae ardoù, e-giz m' en dije c'hoantaet ober goab ouzh e vestr.

Santout a reas va zad-kozh e oa e benn o vont da dreiñ ne reas van ebet

mui ouzh ar wenneien nag an diskarg, trouc'hañ a reas war-du an diri, e-doug m' edo o tiskenn, avat, al laird a yeas e youc'hadennoù war zinerzhañ, klevout a reas evel un huanad ha, war an taol, e voe hopet dre ar c'hatell penn-da-benn, e oa tremenet al laird.

Ma ! kuit ez eas va zad kozh, un biz gantañ en ur chakod dinec'h an tamm anezhañ o soñjal e oa bet gwelet ar sac'had argant gant Dougal, ha klevet meneg gant al laird a fardañ ur gwitez.

75

Neuze e teuas al laird yaouank, an Aotrou Yann, diouzh Dinedin, da lakaat urzh en aferioù. E Dad hag eñ, n' oant bet morse mod netra ali an eil gant egile. Aet e oa da vreutaer, ha kannad e oa bet e Breujoù diwezhañ Bro-Skos, a votas ar stagidigezh ouzh Bro-Saoz. Lod a lavar n' en doa ket bet da goll, e dad, avat, en dije flastret dezhañ e benn war vaen e vez m' en dije gallet dont er-maez. Kalz a dud a soñje e oa bravoc'h kaout da ober gant ar rec'hus a varc'heger kozh eget gant an den yaouank-se, alaouret e gomzoù, hogen dont a rin en-dro war e gaoz.

Dougal Mac Callum, an den paour, na ne leñvas, na ne yudas, mont a rae avat eus an eil penn eus an ti d' ar penn all, gwisket warnañ lioù ar marv, o reiñ an holl urzhioù evit an douaridigezh ; evel ma oa e zevel. Pep abardaez, pa gouezhe rouz an noz, e veze teñvaloc'h c'hoazh e benn eget e-kreiz an deiz hag atav e veze an diwezhañ o vont da gousket. E gambr a oa dres dirak an hini a oa e vestr enni pa oa bev, ha m' edo e gorf astennet war ur varvskaoñ.

Ma ! an nozvezh kent an obidoù, ne voe ket Dougal evit padout hiroc'h, diskenn a reas diwar elloù e lorc'h, hag e c'houlennas digant Hutcheon kozh dont da dremen un eur gantañ en e gambr. Pa voent eno, e kinnigas dezhañ un banne hini kreñv, e tiskennas ur banne all dezhañ e-unan ; e skarzhas e werenn, en ur lavarout e hete dezhañ yec'hed mat ha buhez hir, eñ avat, n' en doa ket mui pell amzer da chom war an douar, rak, bep noz, abaoe ma oa tremenet Aotrou Roparz, e gleve en e gambr e c'hwitell argant, e-giz pa felle d' e vestr lavarout dezhañ dont, e-pad e vuhez, d' e sikour da zistrein d' e wele, Anzav a reas, dre m' edo e-unan gant an hini marv el lodenn se eus ar c'hastell - rak n' en doa kredet den chom da ober an arkuz en-dro da gorf an Aotrou Roparz, evel ma vije bet graet gant ur c'hristen all - n' en doa ket kredet sentiñ ouzh an taol c'hwitell nemet e rebeche dezhañ e goustiañs bezañ ginet war e zevel.

- « Rak, daoust m' eo torret va c'houmanant mevel gant ar marv, ne faziin ket morse e-keñver an Aotrou Roparz, ha pa darzo ar c'hwitelladenn, ez in d' am dever, Hutcheon, gant ma fello deoc'h dont ganin ! »

Un truañ a oa hennezh hag a vije bet dioueret hep chal gant Hutcheon, nemet, bet e oa bet er brezel gant Dougal, hag emgannet en doa en e gichen : ma ne fellas ket e lezel e-unan. Setu i da chom ouzh taol gant un pintad hini kreñv dirazo. Hutcheon hag a oa ur meni kloareg anezhañ a voe e veno lenn ur pennad eus ar Vibl. Dougal avat, ne c'houlennas emet selaou un darn eus David Lindsay, ar pezh ne oa ket ar gwellañ tu d' en em galonekaat.

76

D' an hanternoz, pa voe an ti a-bezh didrouz e-giz ar vered, e skiltraz sut ar c'hwitell argant, ker splann ha ma vije bet an Aotrou Roparz e-unan o c'hwitellat. An daou vevel kozh da sevel raktal, hag i, distrantell o zreid an disterañ, tre e-barzh ar gambr m' edo korf o mestr. Peadra a welas Hutcheon gant an taol lagad kentañ, rak, bez e oa gouleier war elum er gambr, ha gwelout a reas an diaoul dindan e stumm eeun-hag-eeun, azezet war arched al laird ; hag eñ ha kouezhañ a-c'hwen e gorf, semplet, war dreuz dor ar gambr ; ha ne voe ket evit lavaret pegeit e chomas er stad-se. Pa zeuas an anaoudegezh dezhañ en dro e c'halvas egile, ha pa ne zeue respont ebet dezhañ eñ da zihunañ holl goskor an ti, hag an dud tre er gambr, ha kavout Dougal marv, sko er gwele ma oa warnañ arched e vestr kozh.

Ar c'hwitell avat, aet e oa kuit da viken, hogen, klevet eo bet, meur a wech abaoe an amzer-se, war lein ar maner, a-hed ar c'hranelloù, ar mogerioù,

etre ar siminalioù hag an tourigoù ma vez ar c'haouenned o neizañ. An Aotrou Yann a lakaas ober peoc'h war an darvoud ha graet e voe an obidoù, hep na voe mui meneg a ziaouled hag a anaon.

Pa voe echu pep tra, avat, ha pa 'n en lakeas al laird nevez da reizañ e gontoù, e voe kaset keloù d' ar verourien, da zont da baeañ o zle chomet a-stlej, ha goulennet e voe digant va zad-kozh, talvoudegezh an daou ferm a falle c'hoazh, sañset, hervez levr-rolloù an Aotrou Roparz. Buan, eñ, troc'hañ hent d' ar c'hastell, da zisplegañ an doareoù, ha kaset e voe dirak an Aotrou Yann. Aezet e oa hemañ war gador-vrec'h e dad, e kañv bras, gant ur mell kravaten, en-dro d' e c'houzoug, hag ur c'hlezeig bihan a-istribilh ouzh e gostez, e-lec'h sabrenn vras kozh e dad, ma poueze al laonenn, an dornell hag ar gouhin anezhi kant lur da nebeutañ.

E glevet em eus ken alies o tibunañ ar gaozeadenn a oa bet ganto, ma kredfen a-walc'h e oan ouzh o selaou, petra bennak n' oan ket ganet d' ar mareoù-se.

(Evit gwir, Alan, va c'hile kozh a heñvele, un fent, ton luban hag unvanus ar merour, ha tristidigezh bilpous al laird ouzh e respont. E dad-kozh, en ur gomz ouzh hemañ, emezañ, ne denne ket e zaoulagad diwar levr ar rolloù milliget, e-giz m' en dije e gemeret evit ur c'hi boull dok prest da sailhañ ouzh e c'hourlañchenn.)

- « Me 'zo stad ennon Aotrou Yann, ouzh ho kwelout aezet war gador-vrec'h ho tadoù kozh, va gourc'hemenoù evit ho pezañ bet en herezh an domani kaer-mañ, hag hetiañ a ran deoc'h bara gwenn puilh. Ur mestr mat e oa ho tad, ha dleet e oa deoc'h gwiskañ e votoù ler, e heuzoù a dlefen lavarout, rak ne lakae ket alies boteier, nemet pantouflou koultret e vijent bet pa veze gant an urloù. »

- « Siwazh, Steenie, » eme al laird en ur huanadiñ, hag o sec'hañ e zaoulagad gant e vouchouer. « Gwall drumm eo bet samm et va zad, hag ur gwall goll a vo e varv evit ar vro. N' en deus ket bet amzer da lakaat urzh en e aferioù, 'mechañs e oa e stad a zoare da vont da varn Doue, an dra-se nemetken a dalv ar boan, daoust m' en deus lezet ganin ur gudenn gwall rouestlet da zibunañ. Hem ! Hem ! gwelomp penaos emañ kont ganeoc'h Steenie, kalz labour em eus, ha nebeut amzer da goll. »

N' oa ket e gomz peurlavaret, ma tigore al levr rolloù milliget. Klevet em eus komz diwar-benn un dra bennak hag a raer anezhañ levr ar Varn, klaoustre eo hennezh ul levr kontoù evit an dleourien war ar seizhdale.

- « Steenie, » eme an Aotrou Yann, war an hevelep ton likaouez ha melus, « Steenie Steenson douget oc'h amañ evit ur bloavezh ferm a-stlej, abaoe gouel Mikael diwezhañ. »

- « Mar plij gant oc'h Enor, Aotrou Yann, paeet am eus va bloavezh d' ho tad. »

- « Un diskarg ho peus bet digantañ sur a-walc'h, Steenie, hag e c'hellit hen diskouez din ? »

- « N' am eus ket bet amzer hoc'h Enor. A boan m' am boa lakaet war an daol aze an argant a oa an Aotrou o vont da gontañ evit reiñ din un diskarg, ma sailhas a-dreuz war e c'horre ar c'hleñved m' eo bet samm et gantañ ken trumm. »

- « Un dicheañs eo, » eme an Aotrou Yann, goude bezañ chomet simudet, e-pad ur reuziad. « Nemet marteze, e oa un test bennak, p' eo bet paeet va zad ganeoc'h. Ne c'houlennan diganeoc'h nemet ur brouenn talis requis, Steenie, ne garfen ket bezañ strizh e-keñver un den a-zoare evel doc'h. »

- « Evit gwir, Aotrou Yann, ne oa er gambr nemet Dougal Mac Callum, ar mevel bras, gouzout a ra hoc'h Enor eo aet da heul e vestr kozh. »

- « A zo un dicheañs ivez Steenie, » eme an Aotrou Yann, hep ma pignas ha ma izeleas e vouezh. An hini a lavaret eo bet paeet a zo marv, an test a

ziskouezit bezañ bet aze p'edoc'h o paeañ a zo marv ivez, an argant a zlefe bezañ en tu bennak, n'eo bet gwelet gant den. Penaos e fell deoc'h e kredfen an dra-se ?

Steenie. - N'oun dare, e mod ebet, hoc'h Enor. Setu amañ avat, un tammig roll eus ar pezhioù moneiz e oa e-barzh ar sac'h. Amprestet am eus an arc'hant se digant ugent den disheñvel, ha touiñ a c'hell an eil hag egile em eus lavaret dezhañ perak e raen an amprest-se.

78

An Aotrou Yann. - Ne ziskredan ket eo bet kemeret dle ganeoc'h, Steenie, ar paeamant, avat, an hini a zo ret deoc'h reiñ din ur brouenn bennak diwar e benn.

Steenie. - En un tu bennak en ti e tle bezañ an argant, Aotrou Yann. Ha, pa n'eo bet gwelet gant hoc'h Enor, ha pa n'eo ket e Enor (Doue d' e bardono !) evit bezañ e gaset gantañ, ur mevel bennak, ker buan, a oar e pelec'h emañ

An Aotrou Yann. - Goulennet e vo diganto, Steenie, n'eus netra reizhoc'h !

Mevelian ha mitizien, avat, floc'hed ha paotred-kezeg, an holl a zisklaerias krenn ha krak n'o doa gwelet morse ur sac'had argant o tennañ da hini va zad-kozh. Ar gwasañ a oa, n'en doa lavaret da zen e oa o tont da baeañ e c'houel Mikael. Taolet he doa ur vatezh evezh ouzh un dra bennak dindan e vrec'h, nemet kredet he doa e oa e viniou.

Urzh a voe roet d'ar c'hosgor, gant an Aotrou Yann E Vaneg Ruz da vont er maez, ha lavarout a reas d'am zad-kozh :

- Gwelout a rit Steenie, pegen tuet on da reiñ ho kwir deoc'h, nemet, evit komz heñvel ouzh ar wirionez, me gred 'ouzoc'h gwelloc'h eget 'forzh piv e pelec'h kavout an argant-se. Hoc'h aliañ a ran eta, evidoc'h hoc'h unan, da ehanañ gant ho troielladennoù, rak amañ eo ret paeañ pe mont er-maez, Steenie !

Steenie. - Doue d'ho pardono ar pezh emaoc'h o soñjal ennañ, a droc'has Steenie, hep gouzout mui petra da respont « Me 'zo un den onest ».

An Aotrou Yann. - Ha me ivez, eme al laird, ha koulz all, an holl re a zo o chom en ti-mañ.

Hag eñ ha tevel e-pad ur reuziad, ha kenderc'hel war un ton dirukeloc'h :

« Mar deus ul lampon en hon touez, hennezh a zle bezañ hag a zegas deomp kudennoù ha n'eo ket aes o zirouestlañ. Ar pezh a ententañ fraez a-walc'h eo e fell deoc'h tennañ ho mad eus un nebeut stranoù fals-tamallus a zo bet skignet war va familh, ha, dreist-holl war varv va zad, evit tremen hep paeañ ho rent, ha, marteze, noazout d'am brud en ur reiñ da grediñ em eus bet an argant a c'houlennan diganeoc'h. E pelec'h, war ho meno emañ an argant-se ? Me fell din gouzout. »

Gwelout a reas va zad kozh e oa an holl livioù en e enep ma yeas e spered digantañ, pe dost. Chom a rae a-wechoù war un troad, a-wechoù war un troad all, sellout a rae, pep eil tro, ouzh holl gognoù ar gampr, ha respont ebet ne roe.

79

« Komzit, hailhon, a darzhas al laird, en ur deurel warnañ un taol lagad iskis, rak hini e dad e oa, pa veze en e gounnar, hag e valvennoù a lakae dija war e dal skeudenn spontus an houarn-marc'h a veze gwelet a-wechoù war hini al laird tremenet : « Komzit, pa lavaran, Aotrou, me fell din anaout ho soñj : ha krediñ a rafec'h marteze emañ an argant-se ganin ? »

- « Doue ra viro e lavarfen seurt tra ! » a respontas Steenie.

- « Ha tamall a rit unan bennak eus va mevelien ? » a c'houlennas al laird war an hevelep ton.

- « N'am eus ket c'hoant tamall an nep n'eo ket kablus, » eme va zad-kozh, « ha ma zo ul laer en o zouez, n'am eus prouenn ebet. »

- « Bez' e rank an argant bezañ 'un tu bennak koulskoude, mar deus ur ger gwir en ho koñchenn a droc'has al laird, goulenn a ran e pelec'h e kredit emañ, ur respont eeun em eus ezhomm. »

« En ifern, mar fell deoc'h gouzout ar pezh a soñjan, » a youc'has va zad kozh aet gouez. « En ifern, gant ho tad hag e c'hwitell argant. »

Hag eñ kuit, ma ouie redek ; rak, war-lerc'h ar seurt komzoù, ne oa ket mui ar salon ur repu mod netra evitañ. E-pad ma tec'he, e klevas al laird o pec'hiñ ker gwazh ha ma n'en doa graet biskoazh e dad, hag o c'hervel e veli hag ofisour e varonelezh.

Hag eñ ha troc'hañ hent davet ti Laurie Lapraik, e gredour brasañ, da welout hag en dije tennet dioutañ un gwennegig bennak, nemet, p' en devoe disklaeriet e gaoz, ar gomzoù a laer, klasker-boued, digalzer, debrouer-ar vre, a voe ar re flourañ a glevas o tont eus genou egile, ha goude bezañ laosket gerioù ken divat, setu ar paotr Laurie ha lakaat en dro er c'hoari un istor diamzeret, o rebech d'am zad kozh bezañ soubet e zaouarn e gwad mignoned an Aotrou, evel ma c'hellfe ur merour chom hep sentiñ ouzh e Laird ha, dreistholl, ouzh ul Laird seurt an Aotrou Roparz E Vaneg Ruz !

Steenie, neuze a yeas e basianted digantañ, hag e keit ha ma oa Laurie hag eñ war-bouez pegañ e blev an eil egile, ne voe ket mestr d' e deod, hag eñ ha lavarout gwashoc'h eget trawalc'h evit bezañ krouget, diwar-benn an den kement ha diwar-benn ar gredenn a anzave d' an ampoent ; ya ! lavarout a rae dezhañ traoù a lakae kroc'hen yer da zont d' ar re o c'hleve ; nemet aet e oa gouez, ha bevet en doa gant tud na raent foultre evit komz hag evit ober.

Ha i ha mont an eil diouzh egile, en diwezh. Va zad kozh evit mont d' ar ger, a ranke treuziñ koadoù Pitmarkie, a zo leun a saprenned du, hervez a lavarar. Anaout a ran ar c'hoad ; merzout a rit, avat, ne c'hellan ket lavarout, pe du pe wenn eo ar saprenned. E-tal ar c'hoad ez eus ur foeneg voutin, ha, war bevonn ar foeneg-se, un tammig ostaleri, dalc'het d' an ampoent, gant ur vaouez anvet Tibbie Faou.

80

Harpañ a reas va zad kozh e toull an nor, ha goulenn a reas un hanter pintad gwin-ardant, rak, n' en doa kemeret na banne, na begad c'hoazh, abaoe penn kentañ an deiz. Pour-suet e voe gant Tibbie da ziskenn evit debriñ un tamm bennak ; ne fellas ket dezhañ zoken tennañ e droad diwar e stleug, ha skarzhañ a reas an hanter pintad, dre ziv wech, gant daou « yec'hed » ! Ar c'hentañ a oa : « Da eñvor an Aotrou Roparz E Vaneg Ruz ! Ha ra na vo biken peoc'h war e dro en e vez, ken n' en devo roet e wir d' e verour paour ! » An eil a oa : « Yec'hed da enebour Mab-Den, gant ma taskoro din ar sac'had argant, pe e lavaro din petra eo deut da vezañ ! » Rak gwelout a rae e oa an holl o vont da ober anezhañ ur gaouiad hag un hailhon, ar pezh a oa krisoc'h evitañ eget koll e holl zanvez.

Mont a rae, dichal-kaer gant e hent. Teñval dall e oa an noz, teñval-dall abalamour d' ar gwez ; lezel a reas gant e jav al labour da gavout e hent a-dreuz ar c'hoad. En un taol trumm, al loen, hag eñ skuizh-divi, ha piltrotat, ha sailhat, ha sevel war e baviou-a-dreñv, ken n' en doa bec'h va zadkozh o chom war e gein. Un den war varc'h, tarzhet trumm en e gichen, a lavare dezhañ :

- « Sell aze, ur marc'h bliou oc'h eus aze, va den mat ! Ne fell ket deoc'h e werzañ din ? »

Dre ma komze, e rae ur stokig skañv gant e wialenn ouzh kouzoug ar bided, hag hemañ a adkemerar kerkent un trot sioul meurbet.

- « Hervez ar mod, avat, e tremen buan e dan, » a gendalc'has an estrañjour. « E-giz hardishegezh ur bern tud eo, hag a gred bezañ gouest da ober traoù meur, ken na vezont lakaet war an arnod. »

A-boan ma selaoue va zad kozh ouzh an den, hag eñ, ha reiñ un taol kentr d' e varc'h, en ur lavarout : « Kenavo, va den mat ».

An estrañjour, evit se, a oa, evit doare, eus an dud ha n' eo ket aes en em ziober diouto, rak kaer en doa Steenie mont d' an daoulamm, d' an trot, a zoug e gamm, atav e kave egile en e gichen. En diwezh, va zad kozh, hanter imoret, hanter-spontet, a zistage outañ, sec'h ha kras :

- « Petra ho peus ezhomme eta ? Mar doc'h ul laer, n' am eus ket argant, mar doc'h un den a-zoare a gar ar gompagnunez, m' emoun ket hiziv e stad da c'hoarzhin na da varvailhat, ha m' ho peus ezhomme e vefe diskouezet deoc'h an hent, a-boan ma ouzon me va-unan, e pelec'h emeon !

81

- « Mar emaoe diwar galonadoù, kontit din ho toare ! » a respontas an estrañjour, « rak, gwelout a rit ennon unan n' en deus ket e bar da skoazellañ e vignoned, daoust m' az on bet, va unan gwall-gaset e-barzh ar bed. »

Va zad kozh, kentoc'h evit diskargañ e goustiañs eget gant ar spi da gaout skoazell ebet, a zisplegas dezhañ e blanedenn eus ar penn kentañ betek ar penn diwezhañ.

- « A zo nec'hus, » eme an estrañjour, « nemet krediñ a ra din e c'hellan dirouestlañ ar gudenn. »

- « Gouest oc'h da brestañ din argant evit pell, Aotrou ? » a c'houlennas ar Steenie. « N' anavezan war an douar, giz all ebet d' am divoc'hañ. »

- « Dindan an douar, marteze, e vefe tu da gavout ! A 'ta ! Dav din komz ganeoc'h heñvel ouzh ar wirionez. Gallout a-walc'h a rafen prestañ deoc'h argant, nemet gant divizoù e vefe ne blijfent ket deoc'h nemeur. Lavarout a rin deoc'h eta eo strafuilhet ho laird kozh en e vez gant o milligadennoù ha klemmoù ho tud ; mar kredit mont d' e gavout, ho po digantañ ho kwitez. »

Va zad kozh a savas e vlev a-bik war e benn, hogen soñjal a reas e oa marteze egile ur farser o klask c'hoarzhin, hag a brestfe dezhañ gwenneien, evit echuiñ. Ha neuze, an hini kreñv en doa roet kalon dezhañ, ouzhpenn ma oa aet difoultre diwar e c'hilac'har. Hag eñ da respont ez afe, evit kaout e gwitez, betek toull dor an ifern, ha zoken ur gammed hirroc'h ma vefe ret.

Dirollañ a reas an estrañjour da c'hoarzhin, kenderc'hel a rejont da vont a-douez ar gwez stankoc'h-stankañ, ken na harpas krenn ar marc'h dirak dor un ti-bras, a vije bet kemeret gant Steenie evit kastell ar Maneg Ruz, ma n' en dije ket gouezet en em gave ouzhpenn dek milzouar alese. Hag eñ ha tremen dindan ar pikol dor kozh gwareget ha mont tre er porzh, ha gwelout holl gambroù an ti sklaerijennet kaer, ha klevout son ar viloñsoù hag ar biniawoù. Lavaret e vije bet e oa koroll eno, ha ma kemered berr-amzer, e-giz ma oad boazet da ober e ti an Aotrou Roparz, da c'houelioù Nedeleg, pe c'houelioù all.

Diskenn a rejont diwar o c'hezeg, ha touet en dije va zadkozh e stage e hini ouzh ar c'helc'h ma oa bet staget un nebeut eurioù a-raok, pa oa degouezhet e ti an Aotrou Yann.

- « Penaos ! » eme Steenie. « An Aotrou Roparz a vefe e varv un huñvre nemetken ? »

- « Hag eñ ha skeiñ war an nor, e-giz ma oa kustum da ober, hag e anaoudegezh a-viskoazh, Dougal Mac Callum, a zeuas da reiñ digor dezhañ, e-giz ma oa kustum da ober. »

82

- « Ha c'hwi an hini eo Steenie ! » e lavaras. « Emañ an Aotrou Roparz o c'houlenn penn ac'hanoc'h. »

E-giz un den sorc'hennet e oa va zad-kozh. Treiñ a reas e benn da welout an estrañjour; aet e oa kuit. En diwezh e teuas teod dezhañ en dro evit lavarout :

- « Asa 'ta ! Dougal, c'hwi 'zo bev atav ? Me grede din e oac'h marv. »

- « N' en em chalit ket ganin ! » a respontas Dougal.

« Soñjit ennoc'h hoc'h-unan, avat, ha diwallit mat da gemer netra amañ digant den : nag aour, nag argant, na da evañ na da zebriñ, nemet ar gwitez a zo dleet deoc'h e vefe ! »

Kas a reas anezhañ neuze, a-dreuz ar pondalez hag ar rakkambr, anavezet mat tre gant Steenie, hag e ambroug a reas betek ar salon kozh koadet gant derv,

m' edo ar gouvidi ouzh taol, redek a rae ar gwin, ha mont a rae en-dro leoù-douet ha sonioù lirzhin e-giz ma oa kustum e kastell ar Maneg Ruz en e amzer wellañ.

Doùe r' hon miro avat ! Pebezh bodadenn fromus a gouvidi a oa azezet en-dro d' an daol ! Anaout a reas va zad kozh meur a hini, a ouie e oant bet lakaet, pell a oa, en o **chomlec**'h diwezhañ. Gwelout a reas eno ar Midleton kriz, ar Rothes gadal, ar Landerdale gwidreus, Earlshaw gant e zaouarn o tiwadañ dalc'hmat gant gwad Cameron ; ar Bonshaw dihegar, en doa liammet ker start izili an den-eürus Mac Cargill, m' en doa chintret ar gwad ; Dumbarton Douglas, treitour div wech d' e roue ha d' e vro ; ar breutaer-meur, mignon d' ar gwad, Mackenzie, a oa bet abalamour d' e spered lemm ha d' e skiant prenañ, hervez ar bed, evel un doue e-keñver ar re-all ; erfin Claverhouse, ur bouilh anezhañ e-giz pa oa bev, gant e vlev du hir-rodellek, o kouezhañ war e chupenn amboubal neudet, hag e zorn kleiz gantañ dalc'hmat war c'horre e skoaz dehou, evit kuzhat ar gouli a oa bet graet gant ar vloedenn argant. Azezet edo, pellik a-walc'h diouzh ar re all, ha sellout a rae outo gant un neuz otus ha melkonius, e-pad m' edont o c'hoarzhin, o kanañ, o hopal, ken na krene ar sal. O mouc'hoarzh a oa ur c'hlizienn euzus, ha ken iskis a skiltre o c'hoarzhadeg ma teue glas ivinoù va zadkozh, ha ma sante mel e eskern o sklasañ-sonn.

Ar re o servije ouzh taol a oa ar vevelien hag ar soudarded a oa bet, e-pad o buhez o seveniñ urzhioù didruez o mistri. Eno e weled Lanlad a Nethertovn, en doa roet skoazell da gemer Aegyll hag henneth a veze graet anezhañ Trompilh an Diaoul, hag en doa kaset ar « c'hemennadur » d' an eskob ; Amorrheens gouez an Tiruhel en doa skuilhet ar goad e-giz dour ; soudarded kriz ar gward gant o gwiskamantoù galoñset, ha lies mevel e doull-ourgouilh, otus e galon, gwadek e zaouarn, a 'n em stleje dindan ar pennoù-bras, d' o rentañ falloc'h c'hoazh ma oant, hag a waske dindan o zreid ar beorien geizh a veze bannet d' an douar gant ar re binvidik. O gwelout a raed o vont hag o tont, ker difreus en o servij ha ma oant bet ez-vev.

E-kreiz ar vezvadeg euzhus-se, setu ma kemmenas an Aotrou Roparz E Vaneg Ruz da Steenie, gant ur vouezh gurun, tostaat outañ. Azezet e oa ouzh penn laez an daol, astennet e zivesker, hag e sabrenn vras harpet ouzh e gador vrec'h, dres e-giz ma voe bet gwelet gant Steenie, ar wech diwezhañ en e gastell. An dorchenn berzet d' e varmouz bras a oa en e gichen, al loen, avat ne oa roud ebet anezhañ, moarvat ne oa ket deut e eur c'hoazh, rak klevout a reas va zadkozh lavarout, e-keit m' edo o vont tre : - « N' eo ket deut c'hoazh ar major sorser ? » Hag unan all a responte : « Dont a ray abred a-walc'h, ar mintin-mañ ! »

Pa dostaas Steenie, an Aotrou Roparz, pe e azaouer, pe an diaoul dindan e enebañs, a lavaras dezhañ :

- « A 'ta Steenie, hag en em glevet o peus gant va mab, evit paeañ ho ploavezhiaid ferm ? »

N' eo ket hep poan en devoe va zadkozh an nerzh da respont dezhañ ne felle ket d' an Aotrou Yann klevout meneg eus emglev ebet hep kwitez Ec'h Enor.

- « Roet e vo dit evit un taol biniou, Steenie, » eme an Aotrou Roparz, pe ar pezh a hañvale bezañ an Aotrou Roparz. Taol deomp er-maez : « Lammet eo bravik ar vamm ! »

Un ton a oa henneth a oa bet desket d' am zadkozh gant ur sorser ha bet sonet gantañ er sabad, e sonet en doa a-wechoù, e-doug ar grevadegoù-boeson a veze e kastell ar Maneg Ruz, bep tro, avat, enep e youl ; hogen, ar wech-mañ, e riellas ar gwad en e wazhied, ken nemet gant ar meneg ; hag e lavaras evit digarez n' en doa ket digaset gantañ e viniou.

- « Mac Cullum, mab Belzebuth, a hopas an Aotrou Roparz, gant ur vouezh fromus, » digasit da Steenie ar biniou a ziwallan evitañ.

Ha Dougal ha degas ur biniou, en dije graet avi d' ar barzh Donald an Inizi. En ur astenn ar benveg d' am zadkozh avat e roas dezhañ un taol ilin ;

ha Steenie, en ur zilugerni pizh outañ, a daolas perzh e oa ar gorzennoù e dir, hag e oant bet ruziet en tan. Setu ma oa an ali evitañ diwall da zeviñ e vizied. Hag eñ ha tennañ e zigarez ur wech c'hoazh, o lavarout e oa ken spontet ha ken sempl, ma n' en dije ket anal awalc'h da c'hwezhañ ar sac'h.

84

- « Dav deoc'h ha debriñ hag evañ, a droc'has an Aotrou Roparz, rak, amañ, ne reomp, koulz lavarout, netra all, ha kof marmaoniet n' eo ket evit marvailhat gant kof leun ! »

Hogen, an dra-se, ger evit ger, a oa bet lavaret gant kont kriz Douglas evit derc'hel kannad ar Roue, e-pad ma lakae troc'hañ e benn da Vac Lellan a Vombie, e kastell Treave, ha Steenie ha teurel nemet muioc'h a evezh a-se. Komz a reas e mod un den, ha lavarout a reas ne oa ket deuet evit evañ nag evit debriñ, nag evit seniñ gant ar biniou, mes evit kaout e zle, evit gouzout petra oa deut e argant da vezañ ha kaout un diskarg dioutañ. Broudet e oa zoken gant kement a hardishegezh, d' an ampoent, ma lavaras d'an Aotrou Roparz e ranke, dre zoujañs d' e goustiañs, rak n' en doa ket galloud da rannañ an anv Santel reiñ dezhañ ar pezh a oa dleet, ha neket skignañ krouglasoù an hini oa.

C'hoarzhin a reas an Aotrou Roparz, ha skrignal e zent kemer a reas ar gwitez, avat, en ur mell sac'hig yalc'h, hag he reiñ a reas da Steenie :

- « Setu, emañ aze, ho kwitez, avat, chalper divalav, » emezañ, « evit an arc'hant, va mab n' en deus nemet e glask e Kavell ar C'haz. »

Trugarekaet e voe gant va zad kozh, hag edo hemañ all o vont da gimiadiñ, pa laoskas an Aotrou Roparz a vouezh uhel.

- « Ur reuziad, sac'h gwin, n' am eus ket echu ganit c'hoazh. Amañ, ni ne roomp netra evit netra, ha ret e vo dit dont amañ en-dro, a-benn bloaz diwar hiziv, da ginnig d' az mestr da c'hourc'hemmennoù evit ar gwarez ac'h eus digantañ ! »

War an taol, Steenie a voe distagellet e deod :

- « C'hoarvezout a ray, n'eo ket ar pezh a blijo ganeoc'h, » e respontas, « mes gant Doue. »

Ne oa ket bet laosket mat gantañ ar ger diwezhañ-mañ, m' en emgavas e-kreiz un deñvalijenn du-pod, ha ma kouezhas d' an douar ken rust, ma yeas dioutañ e anal hag e anaoudegezh.

Ne c'hellas morse lavarout pegeit amzer e oa chomet er stad se. Pa zeuas en-dro ennañ e-unan, edo astennet e bered parrez ar Maneq Ruz, dres e-tal dor ar Chapel, m' edo bez familh an Aotrou Roparz, hag hemañ all a oa e ardamez dres a-zioc'h e benn. Ar geot hag ar vein-bez tro-dro a oa goloet gant ar glizh, hag e varc'h a oa brav-bras, o peuriñ e-kichen div vuoc'h an Aotrou Person. Kredet en dije ar Steenie, ne oa kement a oa c'hoarvezet gantañ nemet ur sorc'henn, nemet, bez e oa gantañ en e zorn, an diskarg, skrivet ha sinet gant al laird kozh, nemet ne oa ket lizherennoù diwezhañ e anv treset gant un dorn ken digren hag ar peurrest, e-giz ma vije bet an Aotrou Roparz gwasket trumm gant ar boan, e-kreiz m' edo oc'h echuiñ skrivañ.

85

Ha va zad-kozh, ha pignat war e varc'h ha mont er maez eus al lec'h a dristidigezh se, hag en hent, war eeun, etrezek kastell ar Maneq Ruz strafuilhet bras e spered, kichenik ne vije ket bet roet aotre dezhañ da gomz ouz al laird.

- « Ac'hanta ! gaouiad, gouriz plouz ! » eme dezhañ an Aotrou Yann, adal ma welas al liv anezhañ. « Ha digas a rit din ho kouel Mikael ? »

Steenie. - Ne ran ket, hoc'h enor, n' hen degasan ket, setu amañ, avat, diskarg ho tad !

An Aotrou Yann. - Penaos, istrogell, diskarg va zad ! Lavaret ho peus din n' ho poa bet hini ebet digantañ !

Steenie. - Ha plijout a rafe gant hoc'h Enor, gwelout hag emañ reizh mat ?

Teurel a reas an Aotrou Yann evezh pizh ouzh pep linenn hag ouzh pep lizherenn, hag, o lenn, en diwezh an deiziad n'en doa ket va zad-kozh paret e lagad warnañ, hag a oa anezhañ. « Diouzh lec'h va flanedenn d' ar bemp warn ugent a viz du ! »

- « Penaos, » e youc'has. « Eus dec'h ? Reuzeudig ! Ret e vijes bet ouzh e glask en ifern ! »

Steenie. - N'ouzon ket, pe en ifern, pe er baradoz e oa, a dre daouarn tad Hoc'h Enor, avat, em eus hen bet !

An Aotrou Yann. - Da dopinañ a rin dirak ar c'huzul Privez e-giz sorser. Da gas a rin d' az mestr Satan gant skoazell ur varilhad peg hag ur geuneudenn dan !

Steenie. - E soñj emeon ober va-unan an danevell d' ar presbital, eus kement am eus gwelet an noz tremenet, Aotrou Yann, aze 'z eus traoù m' eo ur beleg barrekoc'h ur bern, d' o barn eget ur paour-kaezh den evel don.

An Aotrou Yann a brederias e-pad ur pennad, a habaskaas, a lavaras d'am zad-kozh diskleriañ dezhañ dre ar munut kement a oa c'hoarvezet gantañ ; ha Steenie ha displegañ dezhañ an danevell penn-da-benn, dres e-giz ma m' eus e displeget deoc'h, komz evit komz, hep muioc'h na nebeutoc'h.

86

Simudet a chomas an Aotrou Yann pellik a-walc'h c'hoazh ha, goude, e lavaras d' am zad-kozh, war un ton siouloc'h :

- « Steenie, an istor emao c'h o paouez displegañ din a sell ouzh enor ouzhpenn ur familh vras, estreget va hini. Mar deo ur gaou, evit dirouestlañ ho neud ganin, e c'hellit bezañ war c'hed, d' an nebeutañ da gaout ho teod toullet gant un houarn ruz, ar pezh ne dalvfe ket kalz gwelloc'h eget devañ ho pizied gant korzennoù ruz-glaou tan ur binioù. Evelato, ar wirionez a c'hell bezañ ganeoc'h Steenie, ha, ma kaver an argant, ne ouezin mui dare petra da soñjal. Gwelomp ! e pelec'h klask kavell ar c'hazh ?... N' eo ket kizhier a ra diouer er c'hastell, nemet krediñ a ran e c'hanont o dorradoù, hep kaout ezhom a wele nag a gavell. »

- « Ret e vefe komz evit se ouzh Hutcheon, » eme Steenie. « Hennezh eo anavezet gantañ kement korn ha diskorn a zo en ti-mañ, ker koulz hag... ker koulz hag ur mevel a-viskoazh all, aet da Anaon, ha n' em eus c'hoant ebet da zistagañ e anv. »

Galvet e voe Hutcheon, ha lavarout a reas e oa un douribell gozh freuzhet, dizarempred abaoe pell a oa, ha lec'hiet e-kichen an orolaj, ma oa ret sevel di gant ur skeul, dre n' oa tu ebet da vont e-barzh nemet dre ar maez, hag uheloc'h kalz eget ar c'hranelloù ; graet e veze eus an douribell-se : Kavell ar C'hazh.

- « Hag e pignin diouzhtu, » eme an Aotrou Yann. Kemer a reas, Doue a oar perak, unan eus pistolenoù e dad, a oa chomet war an daol abaoe deiz e varv, hag eñ ha pignat war leurenn-laez ar c'hastell.

Ne oa ket diriskl en holl sevel di, rak kozh brein e oa ar skeul ha diank a oa ur bazenn pe ziv. Hag an Aotrou Yann d' an nec'h, koulskoude, ha war eeun d' an toull strizh a oa digor an douribell, ma vire e gorf ouzh ar sklerijenn da vont e-barzh. War an taol, e tilamm un dra bennak warnañ feuls, e-giz evit e stlepel en traoñ gant ar skeul ; ha kuit an tenn pistolenn, hag Hutcheon a oa krog er skeul, ha va zad-kozh a oa en e gichen, a glev ur mell hopadenn. Ur munut goude, an Aotrou Yann a vann dezho korf ar marmouz bras en ur youc'hal eo kavet an argant gantañ, hag o kemenn dezho pignat d' e gavout ; hag i da laez ha kavout ar sac'had argant, hag, ouzhpenn, bernou traoù all, a oa dianket abaoe ur reuziad.

P'en devoe an Aotrou Yann sellet pizh e-barzh an douribell, e kasas gantañ va zad-kozh e-barzh ar sal-debriñ, e kemeras e zorn e komzas outañ gant

madelezh, e lavaras en doa keuz bras da vezañ diskredet war e c'her, hag e vije, hiviziken, evit e zic'haouiñ, ur mestr mat en e geñver.

87

- « Ha bremañ, Steenie, » emezañ; ouzhpenn, « evit d' ho kwelidigezh bezañ, p' eo pouezet mat pep tra, enorus evit va zad, peogwir e tiskouez anat, en deus fellet, hag eñ marv, e-giz un den onest, e vije roet deoc'h ho kwir, c'hwi zo aes deoc'h meizañ, koulskoude, e c'hellfe tud fall-menezet kavout da lavarout diwar-benn silvidigezh e ene. Krediñ a ra din eta e raimp e doare, o lakaat pep darvoud war goust an droukloen-se, ar major-Sorser, ha diwall da venegiñ ho trelatadenn e koad Pitmarkie. Evet o poa re a win-ardant evit bezañ asur-kaer eus netra Steenie, hag ar gwitez-se, avat... (krenañ a rae e zorn ganti) ur baperenn iskis eo, un estlamm, ha d' am meno, ar gwellañ a zo deomp da ober, a zo e stlepel en tan hep mui. »

- « Ha pa vefe iskisoc'h, hounnezh an testeni nemetañ em eus d'ar gouel-Mikael a zo bet paet ganin ! » a lavaras va zad-kozh, kroget aon ennañ marteze da vezañ tapet berr en-dro, o tispegañ diouzh diskarg an Aotrou Roparz.

- « Dougen a rin ho tle « paeet » war ar roll, » a respontas an Aotrou Yann. « Un diskarg all a roin deoc'h, me va-unan, ha diouzhtu ; ouzhpenn, ma c'hellit derc'hel war ho teod ha diwall da venegiñ an darvoud-se, e tistaolin deoc'h ho ferm. »

- « Bennozh Doue d'Hoc'h Enor, » a respontas Steenie, hag a wele anat a be du a zeue an avel ; « hep faziañ, e rin-me hervez c'hoant Hoc'h Enor ; nemet laouen bras e vefen, ma c'hellfen komz diwar-benn an dra, gant ur beleg gouiziek bennak, rak, me ne blij ket din nemeur an doare-ewel gant tad Hoc'h Enor... »

- « Na rit ket eus an tasmant-se va zad ! » a youc'has an Aotrou Yann.

- « Mat !... Mat !... » a gendalc'has ar Steenie. « An hini a wiskas e enebañs en deus lavaret din mont d' e welout a-benn bloaz. Ur pouez em eus gant se war va c'houstiañs ! »

- « Mar deo kement-se, eo strafuilhet gantañ ho spered, » eme an Aotrou Yann. « E c'hellit komz eus an dra gant person hor parrez : un den fur eo anezhañ, ha sklerijennet, leun a zoujañs da enor hor familh, ouzhpenn m' en deus ezhomm eus va faeroniezh. »

En ur gomz, e skrive an diskarg nevez, p' en devoe e lakaet etre daouarn va zad-kozh, ne voe ket mui diaes devañ an hini all hag al laird hag e stlepel en tan gant e zorn e-unan. Met ne fellas ket dezhañ devañ e mod diaoul ebet. Nijal a reas kuit dre ar siminal, ouzh e heul un engroez elfennoù, hag en ur ober hevelep strak hag un tarzhpoultr.

88

Ha va zad-kozh, goude-se, kuit d' ar presbital ; hag ar Person, goude m' en doe klevet an doareoù penn-da-benn, a lavaras dezhañ e oa bet e riskl bras, nemet, pa n' en doa ket degemeret arrez an diaoul, rak setu petra a dalve evitañ ar c'hinnig a oa bet graet dezhañ da evañ ha da zebriñ, ha p' en doa nac'het ober dezhañ gwazoniezh en ur seniñ gant ar biniou war e gemenn, e veno a oa ne c'hellfe ket Satan, mar en em zalc'hfe war evezh hiviziken, kavout an tu warnañ en abeg da gement a oa c'hoarvezet.

Hag, e gwirionez, va zad-kozh, eus e-benn e-unan, a dremenas kalz amzer hep kregiñ en e venveg hag hep evañ **ur** veradenn hini-kreñv ; rak n' eo nemet pa voe tremenet ar bloaz hag aet e-biou an deiz tonket, e kemeras e viniou adarre, hag ez en em aotreas ur bannig usquebaugt (pe whisky) pe two penny (bier marc'had mat).

An aotrou Yann a gontas rimadell ar marmouz evel ma plijas gantañ, ha tud a zo c'hoazh hiziv an deiz, ha ne welont en darvoud-se nemet un arouez eus ijin-laer al loen-se. Darn a gavfec'h zoken ne vefec'h ket evit mirout outo da grediñ n' eo ket enebour kozh mab-den an hini a oa bet gwelet gant Dougal hag Hutcheon, e kambr an Aotrou Roparz ; ar marmouz milliget kentoc'h, ne lavarane ket, hag en

doa en em lakaet war an arched ; evit an taolioù c'hwitell, a oa bet klevet goude marv al Laird en e gambr, al loen a oa ker koulz gouest hag e vestr da c'hwitellat, pe welloc'h. An neñv avat a anavez ar wirionez, ha karabasenn ar person, ar c'hentañ, he ziskuilhas d' ar bed war-lerc'h marv ar beleg hag al Laird. Ha neuze, va zad-kozh a oa aet sempl e gorf gant an oad, nemet ne oa ket bet kollet gantañ, d' an nebeutañ, hervez ar gwelout, netra eus tu an eñvor hag ar skiant-prenañ, a voe ret dezhañ displegañ d' e vignoned an istor gwirion, abalamour dezhañ e-unan, a-hend-all e vije bet kemeret evit ur sorser.

War deñvalaat ez ae an noz, pa echuas va blenier e zanevell hir, ha lavarout a reas c'hoazh e doare kentel :

- « Gwelout a rit n' eo ket fur kemer un diaveziad da vlenier, p' emañ en ur vro n' anavezer ket. »

- « Me, n' em bije ket lavaret evelloc'h, » emeve, « ho tad-kozh a voe ur vad evitañ e zegouezhadenn, dre ma voe savetaet ganti eus ar rivin ; hag ivez evit al laird, en ur virout outañ da gas da benn un taol enep-gwir. »

- « Ya ! nemet o devoe o daou o lodennig, abred pe ziwezat, » a respontas Willie ar baleer-bro. « Ar pezh a voe daleet ne voe ket kollet : mervel a reas an Aotrou Yann, pa ne oa nemet tri-ugent vloaz, ha ne voe klañv nemet ur munut. Gwir a-walc'h eo e vevas va zad-kozh dinec'h, un oadig vrav a zen ; va zad avat, un den start a bemp bloaz ha daou-ugent, a gouezhas, un deiz, a-dreñv e alar, ha ne savas biken en-dro. Ne chomas war e lerc'h krouadur ebet nemedon, paour-kaezh dall, hep tad na mamm, hep gallout na labourat, na mervel gant an naon. Madig a-walc'h ez eas an traoù evelkent, e-pad ur reuziad, rak, an Aotrou Redwald E Vaneg Ruz, mab nemetañ d' an Aotrou Yann ha mab-bihan d' an Aotrou Roparz, ha, siwazh ! bugel diwezhañ an tiegezh enorus-se, a dennas diganin ar stal-labour, hag am gemeras en e di, dre druez. Karout a rae ar sonouriezh ha roet a voe din ar gwellañ kelennerien a c'helled kavout e Bro-Skos hag e Bro-Saoz. Tremenet em eus ganto meur a vloavezh eürus. Siwazh ! ober a reas evel kement a re all er bloavezh 1745. Ne lavarint ket muioc'h ; me 'zo bet direizhet un disterañ va zammig empenn, abaoe 'm' eus kollet anezhañ ; ha ma lavarfen ur gomz ouzhpenn, ne vefen ket gouest da seniñ e-pad an noz ! Hogen, sellit eta ! paotr, » emezañ gant un ton disheñvel. « Gwelout a dlefec'h bremañ gouleier Brokenburn o luc'hiñ ? »

Roazhon, Gouere 1942.

HON DISPAC'H HAG HON ISTOR

gant P. ROLLAND-GWALC'H

Stourm a reomp evit ar Brezhoneg. Goulenn a reomp groñs ma vo digoret ledan ar skolioù dezhañ. Klask a reomp lakaat ar vrezhonegerion a-vihanik da ober stad eus « yezh o c'havell » - hag ar c'hallegerion vreizhat da zeskiñ « yezh o zadoù kozh ». Ul lennegezh yaouank hon eus, enni un torkadig bragerizoù gwirion. Fardañ 'reomp hor Brezhoneg - perak n' hen grafemp ket, peogwir hon eus tro d' hen ober - ha gantañ emamp krog da redek aberioù hag inizi ar Ouiziegezh hag ar Sevenadur : dilou ma skoimp etrezek dounvor ar Vuhez Speredel, Keneil !

Ma c'houlenner diganeomp perak emamp o koufonañ evelse paper, liv-du, labour hag amzer gant hor stultenn, pennoù droch ma 'z omp, diouzhtu e c'houzomp petra da respont. Ni a fell deomp bezañ ni hon-unan : daoust ha n' emañ ket deiz laouen ar Bersonelouriezh o skediñ a-greiz ar reklom hag an deñvalijenn ? Hogen, hep Brezhoneg da zisklaeriañ preder hor pennoù breizhat ha trivli hor c'halonoù ken breizhat-all, ne c'hellfemp ket bezañ ni hon-unan, « Brezhoned emskiantek », dirak ar Bed na zoken dirak hon daoulagad. Dizispleg ha distumm e chomfe preder ha trivli, evel preñved ennomp. Ha neuze : samm ar mac'herezh war hon askre, blaz an droukañs en hor genou. Ret deomp bezañ ni hon-unan, evit karout ar re-all.

Anzav a rankan evelato ne vefe ket re-ziaes deomp - pe gentoc'h d' ar re zesketañ ac'hanomp - ober gant yezh ar Gall pe hini ar Saoz da zisklaeriañ hor menozioù-ni, ha dreist-holl da solierañ menozioù an amêzog, da gaout anaoudegezhioù nevez digantañ. Kement-se a reer bemdeiz. Met, taolomp evezh. Ar yezh n' eo ket hepken ur benveg da skoulmañ darempredoù gant ar re-all. Diwar ar c'hentañ darempredoù kevredel, en tiegezh, er gêriadenn, er c'harter, er barrez... e tarzh ar vuhez personel. Ur wezh e voe dihunet emskiant ar Breizhad bihan gant Brezhoneg flour e vamm. Tammig-ha-tammig e voe pinvidikaet e bersonelezh gant Brezhoneg an tro-war-droioù. Gwall-drefoet e oa ar Brezhoneg-se marteze : Brezhoneg e oa koulskoude e-keñver lusk, framm ha kevreadur. Darn ac'hanomp o deus desket Brezhoneg kalz diwezhatoc'h : deut eo ar Brezhoneg da vezañ « yezh o c'halon » ken ma voe nevesaet o bersonelezh evel pa vijent bet ganet un eil gwezh. Bezet a vezo, dounoc'h ennomp eget ar menozioù hag an anaoudegezhioù a eskemmer gant an amêzog, emañ hor buhez diabarzh, hag e-kreizig-kreiz ar vuhez-se, hon arnodadurezh speredel diabarzh. Bed kevrinus na vezo biken displeget, na c'hello biken en em ziskuliañ dezhañ e-unan ha koulz lavaret en em grouiñ, ma ne zeu ket al Lavar d' e sklerijennañ, d' e genurzhiañ bev, da reiñ neuz ha dremm dezhañ. A-drugarez d' hor bloavezhioù yaouank, pe a-drugarez da strivoù hon oad-gour, ez eus ennomp ul Lavar, Logos brezhoneger.

91

Gronnet m' emamp-holl gant mor ar Galleg, ha pa vefemp o chom e-kichen kerreg Meneham er Pagan, rouestlet-spontus omp e kudenn hon Unvezh diabarzh. Penaos lakaat ar Bed diavaez, ar gelaouenn c'hallek, ar Skingomz c'hallek, ar Sinema gallek, al Levr gallek, ar Sindikad galleg hag an Obererezh Katolik ken galleg-all, da glotañ gant hor buhez doun hep ma vo mouget hon Lavar diabarzh ? Petra 'reomp ? Pe lakaat hor bersonelezh da vleuniañ, ha ganti bersonelezh hor breudeur - pe lazhañ hor bersonelezh, ha ganti bersonelezh hor breudeur ?

Ret hen anzav : e pep hini ac'hanomp ez eus ur gouli, seul doaniusoc'h ha drastusoc'h ma 'z eo kuzhetoc'h ha pennekoc'h dinac'het. Ne oa ket a-walc'h e vije bet ennomp - evel e kement den a zeu er bed-mañ - ar C'hig o sevel a-enep d' ar Spered, an Den Kozh o stourm ouzh an Den Nevez : ur rannidigezh ouzhpenn hon eus en hor c'hreiz. Ar Bed diavaez, o tont deomp e Galleg, n' eo ket bet kendoniet gant hon Lavar diabarzh : er c'hontrol, klasket ez eus bet, ha klask a reer c'hoazh mougañ hon Lavar diabarzh evit ma ne vefe ken, ac'hanomp nemet un heklek sentus da vouezhioù ar Bed diavaez. Met a-enep da natur Mabden ez a

kenment-se. Dirak ur seurd skraperezh-emskiant e c'heller nac'hañ ar Bed diavaez. Met a-enep da natur Mabden ez a kement-se. Dirak hag en em repuiñ ennor an unan : en hen touez ez eus eneoù bac'het, a-vil-vern. (Alies en em vac'has ivez an Emsavioù Breizhek, gouestlet ma oant da « zifenn » ha da « saveteiñ » kentoc'h eget da vevañ.) Bez' e c'heller, a-hend-all, en em zaskoriñ d' ar Bed diavaez, drevezañ e vouezh ha klukañ e sloganoù betek ankounac'haat Lavar diabarzh ar mintinoù laouen... Arabat krediñ, evelkent, e teufe diouzhtu un nevez a vuhez doun war-lerc'h an hini gozh. Se a c'hell c'hoarvezout gant al lenneion uhel, lipet ha livnet gant an darempredoù gouiziek, pe gant ar vondianed vras, ar « vourc'hizion veur », deut boas ouzh an « dud seven ». Ha c'hoazh ! Peurvuiañ e c'hoarvez kement-mañ : diwar bommoù Galleg komprenet mat pe a-dreuz, ha diwar restachoù ar Sevenadur Gall, e stager da grakvevañ ur vuhez a-ziavaez ha didalvez, tra m'emañ ar vuhez doun, deut dilavar, o'n em dramolodañ a-rez gant luskadoù-kent an anien. 'Tre ar gorre hag ar c'hondon n'eus gwareg speredel ebet ken, da stennañ neudenn-aour ar bersonelezh. En hon touez ez eus ivez, hag a-vil-vern, tud aet da vaskloù dibersonel, tud peur-emziberc'hennet, e ster marksiat ar ger.

92

« Eneoù bac'het » ha « tud emziberc'hennet », an daou zra omp alies war un dro, diouzh ma vezo bet aloubet hon em-skiant mui-pe-vui gant safar ar Bed galleger. Ennomp, en hor c'hreiz, ez eus tachenoù gallekaet, frankizenoù ha kuzhiadelloù o terc'hel d' ar Brezhoneg, ha siwazh ! gweleadoù digomz ha disneuz. Daoust m' emañ pep hini eus an teir rouantelezh-se o 'n em astenn war ar re-all pe dindano, torret eo, ha torret-krizh, unvezh enevel ar Breizhad. Adalek sotoni an «inosant » betek an diskiantegezh, en ur dremen dre an aheurterezh diot hag ar gounnar, emañ hor gouenn o tougen kroaz ar vezh hag an dic'hoanag. Rak-se e reer goap ac'hanomp. Lakaat a reer HON diskiantegezh war gont ar vezventi. Gwelloc'h e vije gouzout perak ez eo ken douget ar Vrezhoned d'en em vezviñ. Mezverezh pemdeziek pe sizhuniek ar Vrezhoned n' en deus mann d'ober gant Evadegoù laouen ar Baganed kozh da geñver gourdeizioù o liderezh. Keal ebet a neveziñ nerzhioù Mabden pe galloudegezhioù ar Khosmos. Ar Mezhvier Breizhat a fell dezhañ « ankounac'haat ». Ankounac'haat kement a vez « o waskañ e galon », kement a vez o tispenn e vuhez doun. Er gwin e kav e Unvezh diabarzh endro, 'pad ur predig.

Prezeget an nep a garo ! Me ne rin ket. Se ne dalvez da nentra. N' emamp ket ken dirak ur « pec'hed » evel ar re-all. Gwelet hon eus-holl, gwelet em eus-me gwazed a bep renk, kouerion, micherourion, arzourion, paotred a garien evel breudeur, kristenion sounn o feiz, digor o dorn ha digor o c'halon evit an nesañ, o sankañ gwashoc'h-gwazh er vouilhenn. O feiz hag o morc'hed, furnezh o factor, va c'harantez-me ne c'hellont tra evito. Hen skrivañ 'ran gant daeroù... Mac'hagnet eo bet o natur-den. « N' emañ ket an traoù evel a-raok, » a lavaront pa glaskont un digarez... War-lerc'h ar brezel diwezhañ, pa c'hwezhas Drougavel an Divreizhekaat war ar vro a-bezh, kalz kreñvoc'h eget war-lerc'h ar brezel all, e kredas ar Vrezhoned e oa bet didalvezet en un taol ar pezh oant bet « a-raok ». N' eo ket gant prezegennoù, na gant alioù, na gant krozerzh ur mignon e vo serret ar gouli.

93

Pa vezer rannet ennor an unan, e tegaser an disranniezh e pep lec'h. Setu perak ez eus hiziv e Breizh, hag en holl renkadoù-tud, kemend-all a warizi, kemend-all a gasoni. Abaoe deg vloaz ne glever nemet : iriennoù, flatrerezh, troioù-kamm. Gwad a zo bet skuilhet.

Ne varnomp ket, breudeur, hervez reolennoù boas ar vuhezgezh. Kouezhet eo Mabden en tu-mañ d' an diforc'h etre ar Mad hag an Droug. Tad, pardonit. Ne c'houzont ket...

Kounnar, Mezventi, Kasoni, dreog an Enebour ha kleñved ur bersonelezh o steuziañ.

Ne vo ket difrouezh gwelout spisoc'h penaos en em zibab tud Vreizh gant kudenn o yezh hag o fersonelezh, hervez m' emaint er stad-mañ-stad. Diaes an enklask, avat. Marteze e tamallor ouzhin emañ, d' am zro, o c'hoari « skraperezh-emskiant ». Gwall-gizidik omp deut da vezañ : un arouez ouzhpenn eus ar pezh am eus displeget uheloc'h. Ne fell ket din laerezh o c'hevren digant an eneoù. Me 'garfe lakaat va c'henvroiz da sellout ouzh ar c'hevren-se, o lakaat d' en em atersiñ evit ma 'n em gavint en-dro, hag ar buanañ 'r gwellañ.

A-hend-all, ret eo strollañ, endra c'heller, an holl evezhiadennoù dastumet, da livañ un daolenn sklaer ha gwirion war un dro. Hogen, penaos livañ un daolenn sklaer, pa 'z eo ken luziet ar wirionez ?

Diouzh boaz e tigemmer - e-kenver yezh - Breizh-Uhel ha Breizh-Izel, ar maez hag ar c'hêrioù. Derc'hel a reer da lavarout ha da skrivañ : e kêr hag e Breizh-Uhel e komzer Galleg - war ar maez, e Breizh-Izel, e vez komzet Brezhoneg... c'hoazh. Ac'hano ur gozh-vojjenn a reas kalz droug : ar Galleg a zo yezh tud-kêr, ar Brezhoneg a zo mat a-walc'h evit ar gouerion (ankounac'haet e vez ar besketaerion, peurliesañ) . Klask a reas ar gouerion ober evel tud-kêr. Gant an hevelep damwirionez eo bet levezonet pell amzer kement a veze graet evit ar Yezh : en tu-hont da zivizoù Yann Gouer, n' eus gwir Vrezhoneg ebet. Un Den-Meur e teuas Yann Gouer e-unan da vezañ : Yann Gouer a zo ar gwir Vrezhon nemetañ, kalz muioc'h e talvez eget lakepoted kêr, paotred ar Galleg plat, kontammet o c'horf hag o spered. Ar rimadell n' oa ket evit lakaat lakepoted kêr da vagañ doujañs ouzh ar Brezhoneg. Ma ne viras ket ouzh Yann Gouer a zistripañ Galleg gwashoc'h-gwazh, er gêr koulz hag e kêr, e lakeas anezhañ da ober fae war ar re-all : kreñvaet e voe gant-se un doare farizianelezh a yeas a-wezhioù da grizder-kalon, da vare an Dienez. Paotr Yann 'zo ur paotr mat. Gaou a reer outañ hag ouzh e yezh gant meuleudioù sot. Deiz pe zeiz, e c'hwesa flaer ar goapaerezh hag an dismegañs gant komzoù re-vrav e lubanerion, hag ez a droug ennañ. Neuze, kenavo hep distro, yezh karet hon tadoù ! Dre fazi e harperion e c'hell ivez ar Brezhoneg - e-touez abegoù all - kreskiñ ha trenkaat an enebiezh etre micherourion ha « juloded », un digarez ouzhpenn d' e gasaat. Taolomp evezh. Marteze n' omp ket peur-zieubet diouzh koueriadachoù divlaz hor bugalerezh.

94

An traoù ned int ket ken eeun-se. Biskoazh n' int bet ken eeun-se. E pep korn eus Breizh-Izel, hag e pep ti, ez eus helebini etre Galleg ha Brezhoneg. E Breizh-Uhel ez eus bremañ Brezhonegerion e-leizh : e Sant Nazer hag en Naoned, da skouer. Petra 'vez graet evito ? En hor c'hêrioù eo bet degaset ar Galleg, pell 'zo, gant an dud-e-karg. Met betek hon amzer ez eus bet, e Kastell-Paol, Lesneven, Gwengamp ha lec'hioù all, bourc'hizion o komz Brezhoneg. Ouzhpenn eget ar skol hag ar burevioù a zo bet ouzh o gallekaat. 'M eus aon ez int bet ankounac'haet kenkoulz hag ar besketaerion, er stourm evit ar Yezh, dalc'het ma oamp dindan gazelgae gant judenn « Brezhoneg ar maezioù ». Ur vudurun eus an dibab o dije gallet bezañ koulskoude. Marteze ne deo ket re zivezhat evit soñjal en dra-se. Ha peogwir e vez argadet hor c'hêrioù hag hor bourc'hioù bras gwashoc'h eget ar parrezioù all gant lanv ar Galleg, daoust ha ne vefe ket mat gouestlañ dezho hor strivoù pennekañ ? Oadvezh sevenadurel ar C'hounidegezh-Douar a zo tremenet abaoe kantvedoù, zoken e Breizh. Ret deomp kounañ en darvoud-se, nemet e karfemp sevel Ti ar Brezhoneg war an traezh.

Ne vefe ket aner deomp kemer brasoc'h preder gant loc'herezh ar boblañs e Breizh. Alies emañ al loc'herezh-se o labourat a-enep d' ar Brezhoneg. Gwezhioù-all ez a a-du gantañ, ha n' omp ket evezhiok a-walc'h evit « skeiñ war an tomm pa vez ruz an houarn ». Klevet hon eus, e-pad ar brezel, edo ar Brezhoneg o 'n em astenn etrezek Plagad ha Kastell-Aodren. E Kameled e c'hoarvez kemend-all. Hanter-kant vloaz 'zo, hervez ar brud, ne veze komzet nemet Galleg tro-dro d' ar porzh. Gallaoued ha Flandreziz a oa deut da chom e kêr, da vare ar moraerezh-dre-lien. Bremañ e klevet kalz Brezhoneg gant ar besketaerion : douarenet ar c'hallegerion o deus desket hor yezh gant paotred Ledenez Kraozhon a laoskas an alar evit ar stur (tra m' emañ ar Brezhoneg o vervel hiziv tro-dro da Graozhon). Petra 'reomp evit mirout d' ar Brezhoneg an tachennouigoù adc'hounezet gantañ ?

95

E Kêr-Vrest e teu bemdeiz brezhonegerion a-vagadoù da labourat en Arsanailh, e Porzh-Trein hag en Adsaverezh. « Ar Yougoslaved » a vez graet anezho gant Ti-Zef. Emañ c'hoazh o gwiragez hag o bugale o chom e Gweznou, Gwipavaz, Lesneven, Lanniliz... ha zoken e Gwisezni, Kêrlouan, Plouneour-Treiz... pelloc'h c'hoazh, hep mar ebet. Bemnoz e tistro ar wazed d' ar gêr. Hogen, kerkent ha ma vo tu d' hen ober, ez aio an holl dud-se, kalz anezho da vihanañ, da chom e-kichen o labour. Ha kollet e vezint evit ar Brezhoneg ? Hag-eñ e raimp un dra bennak evito ? Kêr-Vrest n' emañ ket hec'h-unan-penn e Breizh, o lonkañ Brezhonegerion. Klasket ez eus bet lakaat un tammig urzh en divroadegoù d' an Diavaez. Perak ne vefemp ket ivez o plediñ gant an divroadegoù-diabarzh ? Piv 'oar ha ne darzhfe ket lanv an Advreizhekaat diwar-se ?

Emaoun o paouez menegiñ an Divroadegoù d' an Diavaez. Ur wall-gudenn eo hounnezh. E-touez an divroerion e ranker diforc'h : diouzh un tu, martoloded ar Stad hag ar C'henwerzh, soudarded, kargidi, studierion, kelennerion, labourerion rannvloaziek pe rannvloazourion... a zistro pe a zistroio deiz pe zeiz d' o bro c'henidik - diouzh an tu all, gounideion o trevadenniñ douaroù nevez, micherourion ha proletaerion e kêrioù bras Bro-C'hall. E mod pe vod, levezonet e vez buhez ar Brezhoneg gant an holl dud-se.

A-benn an diwezh ez eus, e pep rummad eus ar Gevredigezh, Brezhonegerion nevez o deus desket ar Yezh, kalz pe nebeut, dihunet m' int bet gant an Emsav Breizhek.

Evezhiadenn a-bouez : tammig-ha-tammig e vez kemmet ar yezhoù diouzh oad ar yezherion.

Diwar-neuze e welomp kement-mañ : neuz ha framm gwirion hor bro n' o deus ket kalz da ober hiviziken gant ar stern ez omp bet boazet outañ. Emañ ar stern-se o strakal a bep tu. Marteze n' hon eus ket her gwelet abred a-walc'h. Bremañ ne c'hellomp ket kemerout pelloc'h kombodadur kozh hon douaroniezh politikel ha yezhel da reolenn strizh hor studi. Ur fazi spontus e vije hen kemerout da reolenn hor strivoù. Arabat deomp leñvañ d' an amzer dremenet, pegen dudius bennak e vo bet faltaziet ganeomp. Sellomp kadarn ouzh ar vuhez. Daoust hag e vezimp spiswel ha pennok a-walc'h evit lakaat lezennoù an Arboellerezh, ar Gevredoniezh hag an Istor da labourat evidomp ?

96

Ne fell ket din lavarout o dije kollet hor broioù breizhat kement a rae da bep hini anezho he dremm dezhi hec'h-unan. Met bremañ n' eus bloc'h difrailh ebet en o zouez. Setu a c'houzomp ervat. Diskouezet e vez gant-se pegen start eo staget buhez an disterañ lochenn ouzh buhez ar Vro hag ar Bobl en o fezh, pegen start eo staget buhez pep brezhoneg ouzh buhez ar Brezhoneg. Ur skouer : evit ma talc'ho brezhoneg Kêrlouan ha Gwisezni da vevañ, ne vo ket a-walc'h kelenn ar yezh e Skol ar Groaz hag e Skol an Aod : evidomp-ni, Paganiz, e Lesneven hag e Brest emañ tachenn-emgann ar Brezhoneg.

Ned eo ket ouzh poblañsoù digemmesk hon eus d' ober, e-keñver yezh, met ouzh skouerioù-tud e-leizh, a vez kavet stank pe stankoc'h ne vern pelec'h, pep hini anezho stummet ha doareet gant ar Gevredigezh, ar vuhez relijiel, an Deskadurezh, ar Vicher, ar Brud ha kalz galloudegezhioù all o pouezañ pe o voustrañ warnezh.

Didoueziañ pennañ skouerioù-tud ar bobl vrezhon ha studiañ penaos e vez rouestlet pe ziluziet ganto kudenn o yezh hag o fersonelezh, setu ar pezh a vo graet a-hed ar prederadennoù da heul.

(Da genderc'hel.)

PREDERIADENNOU E SIGUR UN NEBEUT SKRIVAGNERION VREZHONEK

gant Youenn OLIER

Pennad V

JAKEZ RIOU

I

Tanav a-walc'h eo oberenn Jakez Riou. Ma lakaer a-gostez skridoù yaouankiz evel « Lizher an hini marv », pe savet diouzh ar mare evel « Dogan » ha « Gorsedd digor » ne chomo nemet div oberenn a-bouez estreget « An ti satanazet » hag un nebeut barzhonegoù : « Geotenn ar Werc'hez » ha « Nomenoe-oe », en holl, lakaomp 150 pajennad. Nebeut eo pa soñjer ez eo marv ar skrivagner da 34 bloaz. Evel m' en deus diskleriet Y. D., meur a abeg a zo d' an difrouezh-se. Ouzhpenn an diouer a amzer - e labour kelaouenner a rae gant re a goustiañs emichañs - e oa ivez diaesterioù ha dic'honid ar moulañ brezhoneg. « Gwalarn » hepken, ha « Skrid ha Skeudenn » diwezhatoc'h a rae war-dro embann levrioù lennegel d' an ampoent. Neuze n' oa ket broudet tre ijin ar skrivagner. Ouzhpenn-se ne labourer ket buan. Setu an abeg all a-bouez.

II

Kement-se eo a ziskleier ivez, evit darn, perak ez eo ken treut ar varzhoniezh savet gant J. R. : daoust d' ar pezh a lavarer ur varzhoneg gwir arzel a c'houlenn muioc'h a labour c'hoazh eget ur gontadenn. Rak-se eo ivez en deus J. R. - o plegañ evel kalz barzhed vrezhonek all, d' an diegi - dibabet ur stumm laosk a-walc'h : hini ar yezh-plaeñ varzhoniel e-barzh « Prometeus dizereet » da skouer, implijet gant R. H. e-barzh « Ar Beajour skuizh ». « Introibo » en defe gellet bout un oberenn evel « Pirc'hirin ar mor » a zo un dra distumm a-walc'h, daoust da wirionded ar skrivagner, dinerzh an awen anezhañ. E faltazi n' en deus ket gouezet reiñ d' e from ar gwiskamant skedus a gaver e-barzh « War an daoulin » da skouer. Kompren a reer perak en deus klasket J. R. diwezhatoc'h ur stumm barzhoniezh muioc'h dilorc'h, o talvezout dreist-holl da ziavaezañ ur stad-ene distabil a-walc'h a-wechoù : ac'hann ar pezhioù berr eeun a savas da c'houde, evel « An tousegi », « Ar balafennoù ». Koantiz, plijusted, arzelezh, sed o ferzhioù pennañ ; nebeut a from, ha tamm meurded dezho avat : seurt barzhonegoù a c'helle bezañ savet etre pred ha dibenn-pred pa ne ouezer ket petra ober, en ur vutuniñ ur sigaretenn. Kement-se avat n' en deus ket gouezet dezhañ an anv a varzh meur.

98

III

N' eo ket an anv-se a c'hoantae J. R., a gav din. Bez' e felle dezhañ gouestlañ e holl ijin d' ar gontadenn ha d' ar romant. (Oberennoù diouzh ar mare eo « Gorsedd digor », « Dogan » ha « Nomenoe-oe » ha na seblantont ket bezañ bet savet e sell d' an displegañ (1).) Gant un danevell hir a-walc'h en deus kroget en e vuhez skrivagner : « Lizher an hini marv » a voe embannet gant gwask Sant-Iltud, evit tud ar bobl, dreist-holl re Bro-Leon a gav din, ha rak-se eo e kaver a-wechoù tres al leoneg war ar yezh.

Marteze e tisprizer re « Lizher an hini marv ». Un oberenn boblek eo, hogen n' eo ket ur si fall. Hag a-hend-all eo talvoudus a-walc'h peogwir e tiskouez bezañ evel ur brouilhed eus unan eus kontadennoù « Geotenn ar Werc'hez » : an hevelep tud a gaver amañ hag aze : kar eo Mordien da Yun hag Izidor, konnarus ha digempouezet, prest da lazhañ evelto ; n' eo ket Seza gwall zisheñvel diouzh Anna Bodion, sioul ha karantezus evelti. Erfin, an dud amañ

c'hoazh 'zo trec'het gant an Tonkadur. Tarzhañ a ra eta awen an holl oberennoù eus an hevelep stivell.

En danevell-se ivez e tamverzer ar pezh a vo arz « Geotenn ar Werc'hez ». An natur o tont war c'horre bepred : « Ar vorenn a deuze... » taolennadurioù dispis ha disliv a-walc'h, merzadennoù, santadennoù, kentoc'h eget gweladennoù ; frazennoù berr, unstumm o savadur, - o c'horrekaat hag o ponneraat an danevell amañ (met o reiñ ur meni meurdezh da gontadennoù « Geotenn ar Werc'hez » a zo kalz berroc'h o ment (2) .

(1) Padal eo bet displeget « Nomenoe-oe » ur wech da nebeutañ e-barzh un Oflag bennak e-pad ar brezel, war am eus klevet.

(2) Seurt stumm skrivañ « divellgein » un tammig a zo da gavout e-barzh ur skrivagner poblek gallek evel « Pierre l'Ermite ». Da studiañ e vefe ?

99

Bez' ez eus ivez ar perzhioù fall poblek a ziforc'h « Lizher an hini marv » diouzh Geotenn ar Werc'hez : prezegerezh a-enep d' ar vezventi, a-enep d' an divroañ, a-enep da Bariz « ar gêr fallakr » - a-enep d' ar yuzevion zoken ! - (sed dres temoù hol lennegezh poblek a-raok ar brezel bed kentañ) lavarennoù boutin zo « teod ar wrac'h zo milliget gant Doue ». Met, war va meno, n' oa ket ur fazi menegiñ politikerezh : gwirionoc'h oa evelse ar skeudenn eus Breizh en defe treset (sellit Itron Varia Garmez). Heñvel, diskouez didro kaer trivliadoù kristen en ene an dud ne oa ket fall evit livañ Breizhiz dres evel m' emaint : evel ma welimp, un tammig re huñvreel ha « diavaezel », - un draig romantelezh enni ouzhpenn-se, - eo an daolenn eus Breizh en deuss savet e-barzh « Geotenn ar Werc'hez ».

IV

Evit an amzer da zont e chomo J. R. skrivagner « Geotenn ar Werc'hez » dreist-holl a gav din. Savet e voe an dastumad-se tamm-ha-tamm etre 1926 ha 1930. Evel m' em eus lavaret bez' ez eus meur a heñvelder etre ar c'hontadennoù-se ha « Lizher an hini marv ». Da skouer, en destenn, tud diwar ar maez, un drama o wall-echuiñ, ar stumm-skrivañ troc'h - didroc'het un tammig, notadurioù an natur, h.a., kement-se a venegen bremaik. Met sed pezh a laka kemm etrezo : un arzelezh a zo e kontadennoù « Geotenn ar Werc'hez » ha na gaver ket - pe nemeur - e-barzh « Lizher an hini marv ».

Da gentañ eo bet krennet ar stumm : un dek bennak a bajennadoù a ya d' ober pep kontadenn eus « Geotenn ar Werc'hez » - e-lec'h an 60 eus LAHM. Ha setu pezh en deus tennet J. R. eus ar c'hrennadur-se : gellout kontañ an istor en un doare kalz skeudennusoc'h eget dre an dezrevell. Penaos ? Dre aozañ ar gontadenn un tammig e doare ur film. Kavout a reomp ur steudad taolennoù ha divizoù « di-bont », a glask dreist-holl skeiñ al lagad pe ar skouarn. Ac'hann ar berr-displegañ : n' hell ket ar sell kengemer kalz, nag ar skouarn klevout meur a ziviz. A-wechoù e teu a-benn J. R. da gaout efedoù skodegus gant ul lavarenn hepken evel ar « Gwazed zo dilammet » e-barzh « Yun ».

Rak ar gomz pe ar jestr arouezier an ene eo a glask tapout J. R. bepred. N' eus treserezh-ene ebet e neb lec'h. E gwirionez n' eus ket arz fetisoc'h eget hini J. R. n'anavezomp tud « Geotenn ar Werc'hez » nemet dre o diavaez hag o c'horf. Kemerit da skouer « Ar Goulenn ». Penn-da-benn ne gavot nemet taolennoù ha divizoù, berraet a-wechoù d' ur gomzenn hepken evel da hini saouzanus an diwezh : n' anavezimp konnar Izidor nemet ouzh e welout o teurel mein ouzh ur yar, e c'hilac'har p' e ziskouezer oc'h en em vezviñ, h.a. Heñvel e-barzh GAS : ne ouzomp ranngalon Herve nemet dre e zaeroù. Studiit hoc'h un GAW er c'heñver-se hag e kavot e pep lec'h an arz-se.

100

Seurt arz e gwirionez a zeu a-benn da grouiñ un aergelc'h hud espar e-barzh pep kontadenn eus GAW : gwir eo, chom a ra sanket en hon eñvor « skeudenn » an dud-se kemeret gant ar skrivagner pa vezont e dalc'h ur barrad trefu. Rak unvan eo awenadur pep kontadenn ; un tem hepken a ren penn-da-benn dezhi. Hini

ar gonnar hag an torfed e-barzh « Ar youlenn » an dichañs e-barzh « Ur barr-avel », ar bizhoni hag ar morc'hed e-barzh « Geotenn ar Werc'hez », ar rangalon garantez e-barzh « Gouel ar Sakramant », anken ar c'hleñved dianav e-barzh « Anna Tregidi ». Seul flammoc'h livioù ar poltreoù treset gant ar skrivagner.

Kreñvaet eo a-hend-all an aergelc'h gant bezañs an natur oc'h eiltoniañ buhez an dud. A-wechoù evit peur-enebiñ hepken : nevez amzer e-kreiz an emlazh e-barzh « Ur barrad avel », levenez an hañv oc'h ambroug gwall gerse Herve ; met a-wechoù e kemer an natur buhez evit tamall da dad Lotea e dorfed pe neuze e teu da gendridal gant trivliadoù an-dud ; sellit natur du « Anna Tregidi » pe sioulder asantus noz an torfed e-barzh « Ar Goulenn ». C'hoarvezout a ra ivez evel e-barzh ar « Run-Heol » e vefe livet an natur da gentañ evit ar varzhoniezh anezhi. A-wechoù all ivez ne ra nemet ambroug an danevell : ur stern hepmuiken evel e-barzh LAHM - evit reiñ muioc'h a wirionez d' an daolenn.

Rak gwirliverezh a gaver e-barzh GAW. Lennit deroù « Ur barr avel » pe « Yun » : gouzout a ra J. R. petra eo al labour douar. Blaz ar gwelet zo war e daolenoù eus buhez ar gouerion - ha daoust ma n' eo ket luc'haj - blaz ar c'hlevet war gomzoù ha divizoù tud GAW. Er feur-se ez eo J. R. heulier hor skrivagnerion boblek eus a-raok 1914, evel Pipi Stoup, aozer « Pezh ugent real va mamm gozh ».

Met setu ivez pezh a laka kemm etre gwirliverezh GAW hag hini kontadennoù ar re-se. Holl e livont mui pe vui buhez ar maezioù e Breizh : bez' ez eus an devezh tutañ hag an devezh dornañ e-barzh « Yun » da skouer, h.a. Met J. R. ne liv ket ar vuhez-se eviti hec'h un - an drama eo a ziskouez deomp - da lavarout eo ar pezh dibaotañ a zo enni. Ne bled ket J. R. gant ar gevredigezh, gant an hinienn ne lavaran ket. Setu ar c'hemm bras ivez a zo etre e levr hag hini Drezen. « Itron Varia Garmez .» Pe ma karit ez eo oberenn Drezen ur meurlivadur hag hini J. R. ur rummad poltreoù e gwenn ha du. Gwirion o div peogwir o deus gouezet ar skrivagnerion livañ mat tud ar bobl - gant o stumm yezh hag o jestroù - un tamm diwirion avat tud oberenn J. R. en abeg d' o zonkadur espar, hag ivez dre m' int troc'het diouzh o c'helc'hiadur. Ha kement-se a lavaran n' eo ket evit tamall a ran, met evit resizañ mat doare-arz J. R. Ur gontadenn evel « Run-heol » zoken a vir ul liv, huñvreel. Evel Lotea ar gontadenn gentañ ez eo « Levenez » ur skeud kentoc'h eget ur plac'h gwirion - rak krouiñ un aergelc'h a fell da J. R. ober koulz ha livañ tud hen merket em eus. Hag an hiraezh d' ar Vreizh kozh - hep politikerezh, hep kengudenn ebet amañ ivez - eo a gaver e-barzh « Mona » : karantez romantel ouzh « stumm » kozh ur vro m' eo an dud darn anezhi, keuz da dremenet ur bugaleerezh adkavet goude hir harlu, klask adkavout un aergelc'h kollet, hen adkrouiñ, adkrouiñ ar Vreizh en deus karet setu marteze andon ha pal « Geotenn ar Werc'hez » - ha pezh a ra he dudi.

V

Un oberenn savet buan eo « An Ti Satanazet », marteze buanoc'h c'hoazh eget « Lizher an hini marv ». Ur skrid hir a-walc'h eo - savet hep steuenn a gav din, kement evit plijadur ar skrivagner e un, hag hini al lennerion. Gwall zisheñvel eo doare an danevell-se diouzh hini « Geotenn ar Werc'hez », a gredfed a-walc'h d' ar c'hentañ lenn. Ha gwir eo ivez hon eus afer amañ ouzh ur vrastresadenn laosk awalc'h tra maz eo GAW un dresadenn savet pizh. Met sellit a dostoc'h : an oberenn-se eo a zo da lakaat keñver-ha-keñver gant GAW : gweladur ar c'hreisteiz imoret mat e-tal hini an hanternoz gwall zoanius evel ma verke R. Hemon. E gwirionez ne vefe ket lavaret eo ar memes tud o chom en hevelep bro a zo livet e-barzh an div oberenn-se. En un doare e plij din muioc'h « An Ti Satanazet ». Eeunoc'h farsusoc'h eo ar yezh ha marteze liesstummoc'h an ereadurezh. Ha goude holl eo ken gwir ar skeudenn-mañ eus Lotei hag hini « Geotenn ar Werc'hez » ha muioc'h a bemdeziek zo er gentañ zoken eget en eil.

VI

Gouzout a reer ez eo « Nomenoe-oe » un oberenn di-echu : n' heller ket lavarout ez eo ur brouilhed, met bez ez eus enni digesteunderioù a vefe bet reizhet m' en defe bet J. R. Amzer da adwelout e skrid. Da skouer e deroù ar

pezh-c'hoari ez eo Izidor mab ur c'houer, hag en diwezh mab un ostiz. Marteze m' en defe bet goar en defe klasket aozañ muioc'h e oberenn diouzh ezhommoù ar c'hoariva. Pennadoù zo ne c'hellont bezañ displeget : hini al laboused n' eus nemet barzhoniezh ennañ, hag ezhomm zo en ur pezh-c'hoari a zarcvoudoù dreistholl. Un heuliad taolennoù distag eo a-hend-all « Nomenoe-oe », - hep penn na lost, ma karit, unanet hepken gant brud an drec'hadenn vurzhdus he deus dieubet Breizh, ha gant bezañsoù disgwel peurliesañ eus Nomenoe hag ar foeter-hent brogar (3) .

102

Bremañ diwar-benn awenadur ar pezh-c'hoari : hini « Pirc'hirin ar Mor » eo evit darn. An haroz n' eo ket komprenet na karet gant tud ar bobl. Alies a-hend-all ne c'hell ober berzh nemet diwar o c'houst, hag e don an evezhiadenn-se ez eus ar menoz pelldizh-mañ : n' eus netra par d' ar binvidigezh pe da garantez madoù ar bed-mañ evit disec'hañ kalon mabden : gwirionez an Aviel lakaet da dalvezout evit pep emsav denel. N' eus nemet ar foeterion-hent hep danvez na leve, hep kar na par, siet e meur a geñver all, a c'hell saveteiñ Breizh ha kemm red hon istor. Paourentez a ya a-gevret gant kalonegezh.

Hogen kement-se holl a zo gwisket gant ul liv farsus. Evel « Pirc'hirin ar Mor » e oar J. R. ez eo un estren e-barzh e vro Nomenoe koulz hag Izidor a oar ivez n' int anavezet ha prizet nemet gant nebeut tre a dud (evel an emsaverion a-vremañ) met ne ra forzh-ne c'hell ket J. R. chom hep karout tud e bobl pe kentoc'h hep bourrañ enno daoust d' o dianaoudegezh. Rak n' eo ket drouk c'hoarzh goapaus J. R. Gwir eo ez eo emgar ar gouerion-se, ne garont ket o bro, izel eo o soñjoù. Met ne vern ket ! Gouzout a ra arskrivagner ez int bet graet evelse gant kantvedoù a sklavelezh ; savet eo bet en o zouez avat, kar eo dezho, ha rak-se eo e kav gwelloc'h farsal eget tamall.

Traoù all a zo dudius en oberenn espar-se : ar pezh a denn da vuhez ar skrivagner. Merket em eus diagent e oa kouerion Lotei patrom re « Nomenoe-oe ». Met piv oa « Gwenole » da skouer J. R. e un, « pion » e Versailles. Anat eo en doa skiant prenet. Ha p' emañ o c'hogeañ an archerion, daoust ha n' eo ket en em veñjiñ eo a ra eus an trubuilhoù diot en devoe gant ar bolised da geñver tarzhadur ar monumant ? Ur stagadenn da Zogan hon eus aze. E gwirionez n' eus netra par da vlaz lies ar pezh-c'hoari-se, menoz don, bourd ha fars, emgonterezh.

(3) Jubennet mat tre eo bet ar skrid-mañ gant Peron ken n' heller ken distagañ ar skrid diouzh ar skeudennoù.

103

Ha barzhoniezh a zo ivez. Evel e-barzh « Geotenn ar Werc'hez » n' en deus ket gallet J. R. mirout a veskañ an natur a-bezh er c'hoari, loened ha plant an hollved, hep nemeur ezhomm marteze ha diwar goust unded an oberenn, met o tegas d' an drama ur binvidigezh ouzhpenn.

VII

Merkomp evit echuiñ ez eo « Nomenoe-oe » ar pezh-c'hoari nemetañ a dalv ar boan komz diwar e benn. « Gorsedd digor » n' eo ket ur pezh-c'hoari (4) , hag a-boan ur flemmskrid eo. « Dogan » - evel meur a bennad eus « Itron Varia Garmez » - a zoug merk an darvoud bras a arouezio kentañ lodenn ar c'hantved-mañ, met anzavomp diouzhtu n' en deus Dogan nemet an dalvoudegezh istorel-se. Gwell e kavan lenn « Troioù kamm Alanig al Louarn » an istor n' eo netra, met boullded dour stivell ar yezh a chomo ur blijadur da viken d' al lennerion, dreist-holl d' ar re yaouank : un druez eo n' en deus ket klasket J. R. skrivañ muioc'h evit ar vugale.

VIII

Ar pezh a ziforc'h oberenn J. Riou diouzh hini skrivagnerion all evel R. H. pe M. G. da skouer, eo e kaver enni nebeutoc'h a venozioù. Ne oa bet J. R. ur prederour tamm ebet daoust d' e bezh-c'hoari Nomenoe-oe. Ar pezh en deus fellet

dezhañ ober eo dreist-holl diavaezañ ar weledigezh eus Breizh ha Breizhiz a vire e don e galon. Se zo anat e-barzh Geotenn ar Werc'hez koulz hag e Nomenoe-oe. (Rak-se ne fellas ket dezhañ ober ur pezh-c'hoari istorel.) Pa varvas e oa o prientiñ oberennoù a oa o mennad livañ Breizhiz e-giz m' o anaveze. Un den oa n' oa ket tuet d' en em bunañ en-dro d' e gudennoù. Evit-se marteze ne voe ket ur barzh romantel bras. Met m' en defe bevet e vefe bet marteze ur romantour bras hag ar c'heuz d' e varv eo a sav ennomp pa ziskrogomp diouzh an nebeut levrioù a savas e kerzh e vuhez verr.

(4) Eo, ma karer, met e-giz re Aristofanes en deus J. R. klasket trevezañ : setu tres al lennegezh c'hresianek war an hini vrezhonek.

O KLASK HOL LENNEGEZH KOZH

gant Roparz HEMON

Hol lennegezh kozh, c'hoazh e-kreiz an 20-vet kantved, a chom peuz dianav. Labour hor yezhourien en deus degaset d' ar gouloù un darn vihan eus ar skridoù. Pegen bihan, avat, e-keñver ar pezh a chom da zizoleiñ, n' eus hogos nikun hen goar.

Daou abeg a zo :

Da gentañ, n' eus ket bet a-walc'h a dud o pleustriñ war an dachenn. Furchal er skridoù kozh a gemer amzer. Diaes int da gavout, alies diaes da lenn. Ret eo o studiañ, ger ha ger, frazenn ha frazenn, ha kalz anezho a zo hir, hir da spontañ pasiantañ den an douar.

Da eil, brud fall a zo gant ar skridoù-se. Nag er yezh nag en danvez anezho ne gavomp ar pezh a blij dimp. Ar yezh a zo « mastaret » a c'herioù gallek. An danvez a zo re dost da zanvez al levrioù a zevosion. Hon tadoù-kozh o doa menozioù disheñvel diouzh hor re, ken e-keñver an doare yezh da implij, ken e-keñver an doare lennegezh da sevel.

Un dra all c'hoazh :

Ar skridoù kozh embannet betek bremañ a zo bet embannet dreist-holl gant yezhourien evit yezhourien. Un dra vat, a dra sur. Ha koulskoude, ne vije ket bet fall soñjal ivez en dud a sell ouzh talvoudegezh lennegel un oberenn koulz hag ouzh he zalvoudegezh evel diell-yezh.

Kalz eus hor skridoù kozh a zo pezhioù-c'hoari. Studiet int bet en ul levr gallek a zo bet lennet kalz, *Le Théâtre Celtique*, gant A. Ar Braz, embannet e 1904. Gwelloc'h e vije bet marteze ma ne vije bet biskoazh skrivet. Evit an nebeut traoù mat a zo ennañ, ez eus kement a draoù faos, diwir ha direizh, ma chomer mantret o soñjal int bet degemeret e-pad tost 50 vloaz hep ma vije enebet ouzh an damouiziegezh-se mesket gant ar spered « gendelettre » a zo o ren penna-da-benn dezhañ. Eo, enebet e voe, en un doare, gant Tangi Malmanche, e kentskrid *La Vie de Salaun*, 1926, ar pennad gwellañ bet moulet, a gredan, diwar-benn hor c'hoariva kozh :

« Ar c'hoariva brezhonek kozh a zo bet ur c'hoariva gwirion, bras, dreist. Ur wech lavaret an dra-se, ez anzavan n' eus ket bet a lennegezh dramael ». Setu aze barnadenn un dramaour meur. Hag ar barnadennoù all, en o zouez va hini em levr diwar-benn Stourm ar Brezhoneg, a zo a nebeut a bouez, hag a-wechoù diot, en he c'hichen.

Va menoz eo dastum evit lennerien Al Liamm un nebeut tammoù eus hol lennegezh kozh, kouezhet, an darn vuiañ anezho, dre zarvoud, pe c'hoazh dre vadelezh hag aked Maodez Glanndour, etre va daouarn. O dibabet em eus araok pep tra e sell eus o zalvoudegezh evel pezhioù-lennegezh. Skridoù all a c'hellin embann deiz pe zeiz, spi am eus, e stumm labourioù yezhoniezh. Darn anezho a zo prest. Ne c'hortozont nemet ur mouler, pe gentoc'h, arc'hant da baeañ ur mouler.

TRAJEDIENN JENOVEFA

E 1864 e voe moulet, e ti Ar Govig, e Lanuon, Buez Santez Genovefa, tragedienn en try act gant eur prolog en pep act, in-12, 298 p.

Meur a zornskrid eus ar pezh-c'hoari-se a zo bet meneget. Setu amañ ar roll am eus gallet dastum :

E lenndi Roazhon :

9. Santes Genovefa, 47 follenn, 19-vet kantved.

E lenndi broadel Paris :

24. Mister Santez Jenovefa a Vrabant, « La inosans reconu a santes Jenovefa, traduiset a hallec en bresonec rimed vid hoary voar dead, coriged a neve gand J. Conan... » 280 : 170 mm. 287 p. - 19-vet kantved. (An dornskrid-se eo a voe moulet e 1864.)

25. Mister Santez Jenovefa a Vrabant, berraet, 35 follenn, 280 : 190 mm. - 19-vet kantved.

26. Mister Santez Jenovefa a Vrabant, e komz-plaen, « fait par Jacques Le Moal », 200 follenn, 350 : 220 mm. - 19-vet kantved.

96. Mister Santez Jenovefa a a Vrabant, dastumad Penngwern, testenn disheñvel diouzh ar skrid moulet, 314 p., 290 : 185 mm. - 19-vet kantved.

106

Dastumad Vallee :

Tragedien Santes Genovefa, in-fol. 90 p., 1814.

Dastumad Buleon :

Tragedy Santes Geneveue ; er riblenn : « Le Gaillard du Mégouet en Bignan. L'an de grâce 1807 ».

E kerz an Abad Magueresse :

Trajédie Santés Geneveuve, diglok ; ar pempvet arvest hepken ; « transcrivet dre Louësse Bellec 1817 ».

E Dulenn ez eus daou zornskrid c'hoazh :

Unan ne seblant ket bezañ koshoc'h eget ar re meneget uheloc'h. Un in-folio eo, 280 : 170 mm., e-ratre, keinet gant parch diwar teulioù gallek kozh. Peget e-barzh ar golo e oa skridoù gallek eus amzer an Dispac'h. 98 follenn a zo ennañ. Anvet e vo amañ B.

Egile, hep golo, ne chom ennañ nemet 52 follenn. Un in-folio eo ivez, 310 : 200 mm. Ar penn kentañ hag an dibenn a vank. En 18-vet kantved e voe savet, a c'heller krediñ. Anvet e vo amañ A.

En A koulz hag e B e kaver ur pezh-c'hoari e 5 arvest, hag an destenn a zo damheñvel. Gant ur c'hemm bras evelato : testenn A a zo e brezhoneg koshoc'h eget testenn B. Testenn A a zo e gwerzennoù gant klotennoù-diabarzh, nemet ur pennadig amañ-ahont. E testenn B, ar c'hlotennoù-diabarzh a zo aet kuit alies, koulz ha kalzik gerioù kozh.

Re hir e vefe displegañ bremañ dre ar munut ar studiadennoù am eus graet war an daou zornskrid-se. Berr-ha-berr : en A ez eo bet miret, feal a-walc'h, testenn gentañ ar pezh-c'hoari, evel ma voe aozet gant ur skrivagner dianav, war-dro kreiz ar 17-vet kantved. E B n' hon eus nemet un adskeud eus an destenn, distreset gant rummadoù c'hoarierien. B a seblant bezañ bet eilskrivet diwar eñvor, gant un den en doa desket, pe a oa en e gichen unan bennak en doa desket ar pezh-c'hoari. A a zo bet eilskrivet diwar ur skrid, a oa e-unan un eilskrid distreset eus an oberenn gentañ.

107

Ar pezh-c'hoari ne c'hell ket bezañ bet savet a-raok kreiz ar 17-vet kantved :

1) Mojenn Jenovefa a Vrabant a deu eus ar Grennamzer, - diwanet marteze diouzh istor Loeiz II a Vavaria, a lakaas dibennañ e wreg Mari a Vrabant e 1286, hag a reas pinienn goude. Ne deuas da vezañ brudet e kornog Europa nemet dre al levr **L'innocence reconnue, ou vie de Geneviève de Brabant**, gant an Tad Jezuist René de Cérurier, embannet e 1638. N' em eus ket kavet c'hoazh al levr-se, hogen hep mar ez eo skrid-orin ar pezh-c'hoari brezhonek.

2) Levezon an trajediennoù klasel gall a zo warnañ. Diaes eo krediñ n' en doa ket ar skrivagner lennet Polyeucte, da skouer. Polyeucte a voe displeget kentañ e 1643, ha dastumadoù c'hoariva Corneille a voe moulet diwar ar bloaz 1644. Dre vras e verzer levezon lennegezh ha sevenadur ar 17-vet kantved.

3) Ar yezh, ne vern pegen distreset ez eo bet en dornskrid, n' eo mui brezhoneg-krenn. Silabennoù a vez lakaet da rimañ, zoken d' ober klotennoù-diabarzh, ha na riment ket e brezhoneg-krenn. Dreist-holl, s ha z ar brezhoneg-

krenn a zo deuet da vezañ kemmesket.

Ne c'hell ket bezañ bet savet kalz diwezhatoc'h :

1) N' eus ket da grediñ e voe implijet klotennoù-diabarzh goude ar 17-vet kantved. E-pad pell amzer ez eo bet sellet ouzh barzhoneg Y. Kadeg, en e levr Tragedien Sacr, aotreet e 1651, evel ar skrid diwezhañ, ennañ ar seurt klotennoù.

2) Ar yezh, keñveriet gant yezh misterioù all, ha gant yezh Y. Kadeg, a ziskouez bezañ, dre vras, yezh Treger ar 17-vet kantved.

Ur skrivagner a veve eta, er 17-vet kantved, un den desket, a lenne pezhioù-c'hoari gallek e amzer, hag a oa koulskoude diskibl hengoun lennegel Breizh. Gouiziek e oa war werzaouriezh ar c'hlotennoù-diabarzh, ampart-tre, ken ampart ha skrivagnerien mare ar brezhoneg-krenn, ampartoc'h zoken, rak dibaotrikenañ ez implij ar « stouvoù » e-giz **glan, dinamm, hep si, hep mui**, h.a., a vez displeberet ganto gwellañ gwerzennoù ar brezhoneg-krenn. Levezon an drajedien glasel gall ne voe ket kreñv a-walc'h d' ober dezhañ degemer reolenn an teir unanded. E bezh-c'hoari, evitañ da vezañ e 5 arvest, a zo ken dieub e-keñver al lec'h hag an amzer ha misterioù all hor c'hoariva. Ha daoust da Venus, ha Jupin, ha Febus, - hemañ deuet da Jesus en dornskrid B ! - ez eus en e varzhoniezh ur garantez d' ar maezioù, d' ar c'hoadeier ha d' al loened a zo eston en amzer-se : « ar marc'hbreny hac al loenet dister », - « ar rusulic dour dous o trousal », - « e-r forecho, e-r c'hoajo deilloet », - « al loar o tisquen en-guis pa ve distac » evit « compagnecat » Jenovefa :

108

« Me voel breman hanvat quement so e-r c'hoat-man,
En poan, en huanat pe deut da guinviadan :
En o yes a hep tu an dour o vurmurin,
A ret primoc'h a se, a discoe regretin.
Huanado re hir ho (?) h-enor en hirvout,
A chanch o armony hac a gan quen disout (?),
Ma tiscoeont dre-al o deveus eur c'hol bras,
Pa gollont o frinses hac o amies vras. »

Ha, bravoc'h c'hoazh, kimiad Jenovefa d' ar c'hoad, a gavor e dibenn ar pennad moulet pelloc'h.

Oberenn ar skrivagner mat-se, a dle bezañ ivez aozer Santez Trifina, a zo distreset-spontus en dornskrid A, ha distreset-krenn en dornskrid B. N' eo ket souezh. Nebeut a skridoù kozh a zo deuet betek ennomp evel ma oant bet skrivet. Soñjit e **Buhez Nonn**, e **Buhez Wenole**, e gwerzennoù Y. Kadeg, da gemer teir skouer hepken. Sur on eus un dra : Trajedien Jenoveja, evel ma teuas diwar bluenn ar skrivagner, a oa difazi e-keñver ar werzaouriezh, marteze e-keñver ar yezh.

Embann a rin, gant gras Doue, an dornskrid A en e bezh, evel m' emañ, evit ar yezhourien. Embann ar pennad am eus dibabet evit lennerien Al Liamm dres evel m' emañ a vefe, am eus aon, koll paper. Re ziaes e vefe da gompren d' ar re n' o deus ket studiet ar brezhoneg-krenn ha brezhoneg derou an oadvezh bremañ. Pezh am eus graet eta eo, gant harp an daou zornskrid, sevel un destenn reizh hervez reolennoù ar werzaouriezh ha reolennoù yezh an amzer-se. Chomet on atav ken tost ouzh an dornskridoù ha ma c'hellen. Gwelloc'h e vije bet va labour ma 'm bije bet tu da welout dornskrid 96 lenndi broadel Paris, hini an dastumad Penngwern, a dle bezañ, a gredan, damheñvel ouzh dornskridoù Dulenn.

109

Setu amañ un nebeut eus an traoù am eus lakaet evit aesaat labour al lenner, traoù ha na gaver ket e yezh ar misterioù :

1. Skrivañ **c'h** e-lec'h **ch** pa oa ret.
2. Skrivañ bepred, e-lec'h hor **j** a vremañ, **g** dirak **e** hag ha **j** e lec'h all.
3. Diforc'h bepred **he** diouzh **e**, hag **ho** diouzh **o**, evel ma reomp bremañ, o

skrivañ zoken **d-he** ha **d-ho** e-lec'h **de** ha **do** an dornskrid.

4. Skrivañ **ên** evit **eñ** bremañ, hag **en** evit **hen** hag **en** bremañ ; ân evit **añ** tregeriek : **eñ**.

5. Skrivañ **gouelan** evit **gouelañ**, ha **goelet** evit **gwelet**.

Mod all ne ran nemet reizhekaat doare-skrivañ misterioù tregeriek ar 17-vet hag an 18-vet kantved, lakaat ar poentadur, ha troc'hañ ar gerioù hervez ar c'hiz bremañ.

An dornskrid A, evel am eus lavaret, a zo tostoc'h eget B ouzh an oberenn gentañ. N' eus ennañ, a gredan, nemet ur rannarvest ha n' eo ket bet savet gant ar skrivagner e-unan : un diviz etre Satan, ur sorserez hag un den kozh, a seblant din bezañ unan eus an etrec'hoarioù a veze displeget da lakaat an dud da c'hoarzhin goude leñvañ. Dudius eo ha dre eurvad ez eo bet miret dimp war e hed gant paotr an dornskrid, e-lec'h ar meneg dismegañsus a gaver e misterioù all : « Aman e heller ober eur fars benaquet ».

Heuliet em eus eta an dornskrid A dreist-holl. An darn vuiañ eus an heñchadurioù-c'hoari, avat, a zo tennet diouzh B, ha setu perak ez int en ur yezh un tammig nevesoc'h.

Ma ne gavit er skrid da heul, lennerien, nemet peadra d' ober goap eus skridachoù gallekaet hon tadou-kozh, al labour-mañ n' eo ket graet evidoc'h. Ma teurvez ganeoc'h, avat, lenn anezhañ habask, e c'hellot marteze tañva, nann a dra sur unan eus uhelañ oberennoù mab-den, hogen un oberenn onest, buhezek, nerzhus, awechoù helavar ha karget a varzhoniezh. Soñjit ez eus e Roazhon, e Kemper, e Paris, e Leskifiou, ha sur a-walc'h e lec'h all, oberennoù par dezhi, dreist dezhi moarvat, teñzor dilezet hol lennegezh kozh. Ha marteze e komprenot furnezh an ali roet gant ar prologer :

110

« Na deut quet da lesel an istoar da dremen
Demeus a Genoefa evel eur bar-avel. »

(Jenovefa, tamallet e gaou, a zo bet kaset d' ur c'hoad war urzh he fried Sifroa, hi hag he mab nevez c'hanet, Benoni. Espernet eo bet he buhez gant an daou zen karget d' hec'h ambroug. Seizh vloaz a zo tremenet.)

AN AC PEMP A GOMANS

Genoefa a antre ha ganty he buguel.

GENOEFA

Pegueit, o ma Doue, pegueit e lesset-hu
Dre eur quer bras viser goaldretan ar vertu ?
Nen d-oc'h-c'huy quet contant, pan deus eul lustr antier
'Boe man d-on en languis, digoantis ha dister ?
5 Hac e-m be ranverset, discaret, briset-net
Ho h-oterio santel evel dre grueldet,
Pe c'hoeset an tan lem da devin ho templo,
Ha clasquet dre vepris col res ho h-iliso,
E tlege an daero a-m eus scuillet d-ho que
10 Apesin ho coler, a so quen ponner-se.
Ma ne dlefoan hanvat dre ma huanado
Lacaet en amres ho h-ol vadeleso,
Pa ne sonchen james e-n ol gristeneset
A rencas soufr an nec'h balamour d-o fec'het,
15 Me sonche finissan dre ho cras ma foanio,
Pa ne allan gousanf pelloc'h an tourmancho.
Mar hoc'h eus roet din goesal rejouissans,
Pa deu din a se coun e-m eus brassoc'h soufrans.
Nemert sur maleurio nen d-eus e-r c'hoajo-man,

20 Ous ma heul en pep lec'h, pere ra din nec'han.
Discoeset, rac pret eo, Otro, mar a-m c'hlevet,
Es eo an inossans a bel so ofanset.
Abaoe ma-s on aman es on en abandon,
Hep man da-m c'honsolin e-m desolassion.
25 An ol grouadurien so adversourien din,
O crisquin ma sourmant, herve a seblant din.
Un discour mat a charm eur galon alarmet,
Mes ne on a gomsse, en defot o c'hlevet.
Rac nemert loenet cry ne deu da-m bisitan,
30 A gros a-us ma fen muin evit na vennan.
Ne gretten en em glem na repos tam ne-m eus.
Ha din eo ma glac'har, ha ma drouc, ha ma reus,
Pa ne gret den tostet da-m goelet e-r stat-man.
Poan divlas ha laste eo ma doan vianan.
35 Ar goal fortun hanvat en deus ma c'hrouadur,
Hennes eo a gafan eo ma brassan malur.
Caeroc'h ve din mervel o chom hep queselo,
Balamour da feto so desan dianao,
Ha preservin a-n drouc eur buguel ne douc quet
40 A valis na visso na crimo goloet,
Na pa n-en defoa quet nep ners da guerset pas,
Nac evit douguen poan, pa voa blin ha dinoas.
Pardonet din gourion, ma Doue, pardonet
Da-m c'hlemmo diavis, pan dint dac'h displiget.
45 Pa ne on quet ar si perac e-m afliger,
Es on deut da gridin, en hevelep miser,
E hellin clasq un dra breman a soulache
Hepquen ma estrenvoa a-dost d-ho trugare.

ECO

Re !

GENOEFA

Re a-m eus bet aman da c'housanf en anoas.

50 Muin na allan souffrin, mar fel dac'h rein din c'hoas !

ECO

C'hoas !

GENOEFA

C'hoas contant on a se, ma Doue, pa leret.

Nemert en e langour, ma buguel sicouret

ECO

Ret !

GENOEFA

Ret eo e sicour cren, ma Doue, mar queret,

Pa renquen chom ouspen en hevelep penet !

ECO

Net !

112

GENOEFA

55 Net ! Allas, ma Doue, c'huy a dle ma netat,

Ma lemel a ordur, pan d-oc'h dre natur mat !

Ar Grussify a goms dimeus ar groas (a vo unan drec an telt) hac a laro :

AR GRUSSIFY

Petra, ma merc'h, estrem n-em glemmet ousin-me !

Didec'het ho squient, pa glemmet quement-se ?

O c'houlenn en ho reus pesort crim hoc'h eus groet,

60 Hac yve p-evit tra es oc'h queit-se doaniet ?

Mes, leret-c'huy din-me, pes crim na pec'hejo

A-m delc'h me en eur groas staguet-start gant tacho ?

Inossantes oc'h-hu, ha puroc'h ho pue

Hac a bep vis disy couls ha ma hinin-me ?

65 Ha brassoc'h eo ho poan nac yve ho toanio
 Evit nen d-eo ma re ? M-edy ho coulio ?
 Ha c'huy a so hep sy, ha me abominabl ?
 C'huy so inossantes, ha me so detestabl ?
 O sonjal hoc'h eus-c'huy injurio divat,
 70 A ra dac'h ar c'hol-se en ho renome vat !
 Ha me so sorser fal, seducteur didalfe,
 Evel ar Judevien goesal a damalle ?
 N-ho consol a nep tu mu ar grouadurien ?
 Pa voan voar ar Mene, piou a-m c'honsole quen ?
 75 Ne guemer true den ous ho poan ha penet ?
 Piou a damante din pa voan crussifiet ?
 C'huy lar hoc'h eus ofans deus an treo insansibl,
 En deus orreur gardis ous ho poan quen visibl ?
 An heol, ne ousoc'h guet, brallet dre efet bras,
 80 A nac'has e sclerder pa voan staguet e-r groas.
 Ho map a gresq ho poan ? Ha me voa didoaniet
 O voellet ma mam guer, pa voan quen merseriet ?
 Ma merc'h, en em gonfort, ha me a-s suportio.
 Ha tamal da galon dre hevelep sonjo.
 85 Sonj a-voejo e-s reus penos nep en deus groet
 An douar hac ar mor ha quement so formet,
 Rac na d-agent da gol en deus bet an ol boan.
 En-quefer e hinin, da saler so bian.
 Comparac'h da saler ous hinin da Salver,
 90 Ma quefy e-s poaniou pep prudans ha douster,
 Hac e teuy evel se humbl d-e drugarecat
 Deus ar faveurio bras a ra dit a c'hras vat.
 O tremen da deio en-creis ar poanio-se,
 E quefy-de eur marv na vo garv mar c'hoarve,
 95 Pe eur vue acuit carguez a verito,
 E-r bassiantet res pehinin a-s peso.

113

GENOEFA

Ma Doue, ma C'hrouer, gouir sclerder ma speret,
 Pardonet da-m c'hlemmo, humblamant me ho pet.
 Reit din poan hac anouy, me a deur, a-viquen,
 100 Rac nemert andurin, me ne c'houlennin quen.
 Deus aman, Benony. Ret eo din da vouiscan.
 Chede da druillennic, da sae vanifican.

Eur vleies en em bresanto.

Eur vleies, map bian, gant eur c'hroc'hen danvat
 C'hoant he deus da repos, pa fel desy tostet.
 105 Lec'h a-m eus de-s repech, te so eur bley mechant,
 Pan d-oud-de quen dinves, evit ober present.
 Da ober vat din-me, te voustre voar re al.
 Que, ha retorn da-s plas. Na ra muin quen bras goal.
 Heman a servijo da c'holo Benony.
 110 Doue eo dre e c'hras a ra e digas din.

Breman e sello e-n dour.

Ma continuo arre :

Petra eo ar squeut-man a Genevieve ?
 Sur a-voalc'h me grette nen d-eo quet me eo me.
 Hac an daoulagat-man, quen trist hac an Anco,
 Ne vo dalc'het e-r pej den 'bet dre o srucho !
 115 An tal ridennet-man, a voelan, so hanval
 Ous croc'hen ar c'hos voe, hac a so bet goesal
 Quer goen hac olifant ! Ma-s on-me dismantet !
 Na ma dioujot yve, pere so quen goenvet,
 Hac a voa, da-m avis, evel flourdelis goen !

120 Impossibl a huel e ven-me evellen !
 Me en em doagn aman, allas, ma c'hasty eo,
 En defot a sicour, ar boan eo ma boureo.
 O ma foan, o ma doan, cruel out e-m andret,
 Pan d-on dre da feto quen metamorfoset !!
 125 Lar din, ma foan, eta : ma h-eus eta laquet
 Ar c'hrec'h ous ma bisaj, ha te h-eus ân teuset
 Evit e distillan a-r goellan en anouy ?
 Pa-m eus gouelet quement, piou a damanto din ?
 Paoures Genoefa, ha Genoefa gues !
 130 Mar d-out bet, nen d-out mu. Eur squeut eo da vues.
 O Doue, paoures ques, gant mes e fontes cren !
 Ret eo din tevel mic hep quen gric birviquen.

Ar Voerc'hes a antre.

114

AR VOERC'HES

Ma merc'h, gras vat dac'h-c'huy ! N-hoc'h eus-hu quen difen ?
 Col hoc'h eus a huel pa glemmet evellen ?
 135 Eur c'hol bras quen hanvat a so huanadus,
 Abalamour ma voa ho trem avantajus !
 Ya, Genevieve, n-hoc'h eus muin a guenet.
 Eurussoc'h vijac'h c'hoas pa n-ho pe biscoas bet.
 Ar gaerder-se ho poa ho croa criminales.
 140 James paneverty ne vijac'h quen dies.
 Ha ne ve quet se gouir ? Ha c'huy dle desiran
 Un dra en deus collet an hanter a-r bet-man ?
 Plantet eo bet dreisy an idolatrio,
 Hy ra d-an diavis heuil goel bis ar visso,
 145 Ma quitta e vertu, o voersan voar un dro
 E gorf hac e ine d-ar goassan sperejo.
 O, ma oufac'h da-m Map peguen agreabl tra
 Es eo al livo-se hoc'h eus dre estrenvoa,
 Ho pe orreur quen bras o vesan biscoas bet
 150 Liou al nemert hennes, m-en douccac'h gant respet.
 Retornet, hep quet mu, diguenac'h ho-hunan.
 Na glemmet muin netra, evit anouy na poan.
 Sentet ous ma Map quer, so gouir Salver d-ar bet,
 En deus dac'h en antier e boanio discleriet.
 155 Hac ên ha me, e yam, dre e gomandamant,
 A gonsol ho calon, ha c'hoas oc'h drouc contant !
 Ma merc'h, en ho cavern eo dac'h gant ar spern-se
 Preparin ho curun. Disasun eo-n hun-se.
 Difunet anesan breman, p-o pedan, prest,
 160 Ha clesquet goel fortun na yeso quet funest.
 Ret eo dre an anquen, ma pretanter e-n Enf
 Un de cafet digor, ober un tensor crenf.
 Dre daero ha glac'har eo gounit ar c'hloar-hont.
 Herve ho merito e veso groet ho cont.

GENOEFA

165 Goerc'hes sacr, mam Jesus, m-ho pet da-m excusin.
 Me bromet, evit nec'h, birviquen ne bec'hin.

(Jenovefa a lavar neuze ur bedenn savet e doare « stances », e-giz ma kaver, da skouer, e Le Cid ha Polyeucte.
 Sifroa, he fried, a zo bet diskuliet dezhañ dre un huñvre ez eo bet tamallet e wreg e gaou. Boureviet eo noz-deiz gant ar c'heuz d' an torfed en deus graet, lakaat lazhañ e wreg, e vab, hag ur servijer :

115

« Eman squeut an try-se ous ma foursuy dre-ol.
 Ne-m eus gante repos, rentet on agos fol. »

Fellout a ra dezhañ ober un « hemolen », da lavarout eo, un hemolc'hadenn.

Adkavout a reomp goude Jenovefa oc'h ober ur gentel d' he mab Benoni er c'hoad.)

Benony, Genoefa a antre.

BENONY

Ma mam, en pep termen, dre ho courc'hemenno,
Ret eo din laret crenf « Hon Tat, so e-n Enfo ».
Leveret din breman eta piou eo ma sat.

GENOEFA

170 Ma map quer Benony, Doue eo hon gouir Dat.
Disquet e-m boa dac'h se. Chetu e baleso.
E dy so en difen a-us ar c'hoabrenno.

BENONY

Mes, pan d-edy e-n Enf, hac ên a-m eneo me ?

GENOEFA

Quement den so e-r bet a eneo, credet se.

175 Ouspen, ma map clouar, me voar ho car yve.

BENONY

Mar a-m car me quen flour, perac ne-m sicour quet ?
Ne-m eus man digantan nemert doan ha genet.

GENOEFA

Ma map, c'huy ve tromplet, couls ha nep a grette
E ve mado-r bet-man eur sin a garante.

180 Quent se ous hon aprou, rac ma-s eo gouir Doue,
Hon les en esom bras, divlas ous hon goascan,
O tiscoe dimp hon c'har dre garante raran.

Doue a disparty pep sort pinvidigues
A-voesio d-an dut fal, mechant ha didalves.

185 Mes evit recompans a o ol ofanso,
Goude fet ar bet-man, d--an tan o c'hondamno.
An dut just e-r c'hontrel a yelo d-e voellet.
E-r bet al e pado ar madeleso groet.

116

BENONY

Ma sat en deus voar se nombr a vugale al ?

190 M-edy hennes, leret, so hanvet ar bet al ?

GENOEFA

Doue a so un tat pinvisic en mado,
Hac en deus bugale en ploue ha querio,
Ha tresorio ouspen muin evit na renque
Da rein magadures da bep re anese.

195 Rac hon mesur a ra, ha nompas en coajo,
Eveldoc'h-hu ha me aman en forecho.
Rac en-creis ar bet-man e h-eus c'hoas, m-ho h-assur,
Provinso, querio crenf, groet dre urs ha mesur,
Tut enne hep niver, hac a so diferant,

200 Darn a so direpech, ha darn al so mechant.

(Jenovefa a gendalc'h da gelenn Benoni, ha neuze a lavar dezhañ n' he deus mui pell amzer da vevañ.)

Davantaj, ma map quer : pa veso interes
Ar c'horf-man e-n douar evel a-m eus laret,
An Enf ho reno flam dindan e vouvamant.
Et da gafet ho tat mar ho h-inspir patant.

205 Ho h-anavout a ray, mar eneo e visaj.

Pa sello ho hinin e voello e imaj.

Diguenen n-ho peso nemert bennoso mat.

Me requet m-ho peso pep tra herve ho crat.

AN ANCO a goms :

Me eo an hinin voe hac a so c'hoas breman !

BENONY

210 Ma mam ! chom a rin-me ho coude da vevan ?

O Marv, aret da dol, pe ro daou dol, folles !
 Sco ar map hac ar vam ! Na-m les quet en amres !
 Ma sco prest, ha te gleo ? Na-m les quet da vevan
 Goude ma mam glouar, pehinin a garan.
 215 Piou a garen aman, pa n-anavean den ?
 O Marv, achu ma foan, ma doan ha ma anquen !
 O Maro cry dinvat, pebes finves fatal !
 Da voassat ma fortun e-m c'hesses da un al !
 Ha petra rin-me muin ? Pelec'h e tec'hin-me ?
 220 Ne-m eus muin da-m ansaf nemert envet ha goe.
 M-ho pet, envedigo, ha c'huy, goe deilloet,
 Sicouret ma glac'har en han' Salver ar bet !
 Allas, ma mam, allas, heman-r glac'har brassan !
 Maro-mic oc'h ! Va doan, groa da-m c'halon rannan !

Geneofa ha Benony a chomo voar gorn an teatr. Un el a antre dre eur pen, an Anco dre ar pen al. An Anco a goms o paseal. An el a chomo enquichen Geneofa.

AN ANCO

225 Me eo ar marv cruel, hac a falc'h evellen
 Quement den so e-r bet. Hinin ne ecsetten.
 Ne bardonin hinin, na Pap na cardinal,
 Nac yve ar re so eur gurun voar o sal,
 Nac otro nac itron, baron na barones,
 230 Na paour na pinvisic gant o gouiridigues.
 M-o falc'ho ur veaj a-blat voar an dachen,
 Divesat pe abret, hep clewet nep peden,
 Tut cos ha tut youanc en-creis o vaillantis,
 Fur ha sot, crenf ha fal, pa vent leun a valis,
 235 M-o siso, sur awoalc'h, un de gant ar falc'h-man.
 Peotramant gant ma saes, me ray dese coesan.
 Devot ha vertuus, na religiuset,
 M-o dify da dec'hin na veoint ol tiset.
 Na biscoas den ne-m goel bete-hent o vouelan.
 240 Piou eta a sonche e collen-me breman ?
 Darn a lar ez on dal, ha me ous o dallan.
 Hac e ouffe un dal evel se ho coallan ?
 Nen d-on quet dal eta. Besan-m eus daoulagat,
 Mes o serrin a ran pe o mouchan, hanvat,
 245 Evit na voelin den daouist d-o braventy.
 Coulscoude o sissen couls er-mes vel e-n ty.
 Stoufan ran ma diouscoarn, rac pa vesont barnet,
 Evit clem nac anquen, tec'hel ne brissen guet.
 Quen agil on e-m guis ma-s an en un istant
 250 Dimeus an Oriant betec an Ocsidant.
 Ne defot din anfin nemert guir an Hinin
 En deus crouet an den, a el rein tremen din.
 Evel se ne on quet hac ên a-m permeto
 Da squein Genevieve. Ember me a voeo.
 255 Me ya d-he bisitan. Mar d-e ary an heur,
 Me roy un tol desy da achuin he feur.

118

AN EL

Holla, holla, marv cry, na ve quet re dinves !
 Aret an tol-se c'hoas ! Arabat he lasses
 Quen a veso rentet ha restituat scler
 260 He h-enor d-ar vroec-se, rac desy en dleer.
 Eur vue bressius so ret da digusan,
 Quent ma teuo da saes da rein-n tol divesan.
 Pebes sort depouillou a-s pe-de diouty,
 Ar grouadures-man uset gant he h-anouy ?
 265 Nen d-eus na quic na goat voar-dro he c'horf padet,
 A guement a alle mesur dit da brevet.

He h-esquern, a lery, a fel dit da grignat ?
He foanio tremenet en deus hy crignet mat.
Crisquin squeut ar re varv a fel dit a rae ?
270 Les hy beo. Que e-s rout. Rac hanval eo oute.
AN ANCO

Pa gomant an Otro, reson e c'hortoen.
Mes petra c'honeer evit asten termen ?
Me retorno arre espres hep dale pel,
Da rein goude deport desy an toi mortel.

(E-keit-se, emañ Sifroa oc'h aozañ an hemolc'hadenn. Dont a ra war al leurenn gant e vreur ha daou zen eus e lez, Lanfroa hag Orfiz.)

BREUR SIFROY

275 Otro, c'huy eo hon pen. Nin dle hepquen sentin.

SIFROY

En lec'h ma ve guedon eo ar goellan monet.
C'huy voar res ar rouden, ma breur. Hon queleppet.

BREUR SIFROY

E-r Forest Du du-man e voelan pan d-an dy
Quement den a chasse ous en em recrein.
280 Eno e ve guedon o c'hoary alies,
O trein hac o tistrein en-mesq ar c'hoat, dinves,
Carvo ha yourc'het scanf o vont da gaet an dour,
Scuis o redec a-her a-roc d-o adversour.
Hac a-greis quelera, ar moc'h-goe o h-achap,
285 Ha, quencouls hac ar c'hat a illir da atrap.
A bep sort prey ouspen a so voar-dro eno.

119

SIFROY

Deomp dy d-ober hon foar. Quemeret ho h-armo.
Deut guenac'h pep a guy, chas-ret ha livriny,
Ha bassedet anfin. Na espernet hinin.
290 Quesset roejo yve, ha quement so requis
D-ober hu a-fesson, ma hellomp, en on guis.

Breman e h-eont a-r sen, hac e teu gante pep a fusul, hac e retornont arre.
Fesson un heies a vo en-quichen Genoefa.
Aman e rafer an hu.

SIFROY

Sellet an heies-hont na brisse quet spontan !
M-he siso coulsgoude, mar deu re da blegan.
Prest eo din da dennan. Mes petra voelan-me ?
295 Sur e voelan un dra ! Ret eo gout petra e.
Evit gout se hanvat e rencan tostet c'hoas.
Me a gret e voelan eur feumeulen en noas,
Ha ganty an heies ! Na petra a res-te ?
Mar d-out den resonet, diret prest ma bete !

GENOEFA

300 Otro, me so eur vroec en noas, so mesequet,
Na el quen disrevel lesel den da voelet
Ar partio mesus pere die da gusan
Couls outy he-hunan hac ous an den glanan.

SIFROY

Dalet ma c'hasequen da c'holo ho mempro.
305 Leret din ho hano, yve hano ho pro,
Na petra ret aman. Rac eusin a ran-me.
Emouin ra ma goat p-ho coelan e-r stat-se.

GENOEFA

Otro, ar vroec paour-man a voelet so ganet
E-r brovins a Vraban, hac e h-on contragnet
310 D-en em den e-r c'hoat-man da verrat ma amser,

En poan evit james, hep cafet nep esper.
Me voa dre voel fortun eureuget ous un den,
Hac en defoa gallout, mar charge, da-m souten.
Mes eur soubson leger, re brim, a guemeras
315 Deus ma fidelite. Goel fe en disrevas,
Ma consantas buan ma ruinan gantan,
Hac eur buguel bian, quer glan hac ar glanan,
Pehinin, m-en toue, a gonsevas ennon.
Hep cometin ar goal a invantjont voarnon ;
320 Nac yve goude se ; rac biscoas ne bec'his.
Dre eur vis quer mesus, biscoas ne drougusis.
Ma vige bet quen cry ha quen pressipitet
Daou den brao deus e dut a voa bet deputed
Vit ma lacat d-ar marv dre ar setans c'harvan,
325 Dre urs nep a-m barnas dre-n insolans voassan,
Ne vigen quet chomet seis vla e-r forest-man
En-mesq al loenet goe, hep netra da-m bevan,
Nemert an er, an dour, hac ar griou louso,
En deveus astennet ma reus ha ma desio.

120

SIFROY

330 Mes, ma lemet a doan, ha leret ho han' din,
Rac ma ne ret, me gret e renquin finissin.

GENOEFA

Genoefa, otro, e h-eo ma hano-me.

SIFROY

A, ma Genoefa, ha c'huy a voelan-me ?
Me ne on c'hoas da vat ha me en em flatte.
335 Ma Genoefa guer, homan eo an heurves
A ray din sevel mic deus ma sristidigues.
Gouelet e-m eus dac'h evel pa vijac'h marv,
Me, cablus coulsgoude dre eur setans re c'harv !
Mes, pebes un heurvat, goude huanadin,
340 A ra din cafet c'hoas ar c'hras d-ho h-ambrassin !

Aman e h-ambras aney.

A ma merc'h, pardonet, pardonet, p-ho pedan,
D-an drouc desir a-m boa da lacat ho lasan.
Estrem eo ma estlam balamour da-m ofans.
Me a ansaf ma c'hrim couls hac ho h-inossans.
345 Mar souetet anfin bue eur c'hriminel,
En deus dre drougober groet dac'h mil goes mervel,
Me ro dac'h ma hinin evit e gastiat
Dre-r goassan tourmancho ; groet din herve ho crat.
O ya sur, ma bue ha ma marv a depant
350 Deus ar Justis dinam, ma merc'h, antieramant.
Mes c'hoas, ma friet quer, me gare quent mervel,
Mar permetet nep tu, ma voelin ma buguel.
M-edy map an tat-man, a so cablussian den
A so bet nac a so voar an douar o ren ?
355 Ma fec'het so hanvat, mes a-enep natur,
Pa ne allan nep stat goelet ma c'hrouadur.
Lec'h so sur da-m repech, me eo an den mechant
So cos d-ho h-anouio, couls ha d-ho h-inossant.

121

GENOEFA

Ma map, n-ho peset muin a gueun deus ma miser.
360 Ancouaet ar fot-se hoc'h eus groet e-m c'hefer.
Ha na barlantet quen voar un dra dremenet,
Ne ra nemet anoas. E ancouaes so ret.
Na grescomp quet hon drouc. Goel eo dimp e vougan.
Ar c'heun ne alle muin dimp-nin remedian.
365 Doue hon gouir Grouer en deus hon preservet,

Dre c'hras particulier bete breman e-r bet.
 Evit ober dimp scler jouissan, quent mervel
 Dimeus e drugare, mar boa cuset re bel.
 Ressevomp-nin gant joa ar presant a ra dimp,
 Hac a deuy muin-ous-muin dirac an ol visibl.
 370 Me a-m eus un dra c'hoas a interest brassan :
 Deus a-greis ma c'halon breman e pardonan
 Da guement den en deus procuret nep reus din.
 Nep so ma adversour, bopret o sicourin.
 O fardonin a ran, ha c'hoas liproc'h ar re
 375 En deus groet dre surpris a-m enep e-r guis-se.
 Ebien ! C'huy voar breman penos hoc'h eus ma groet
 Eur griminals ques hep besan delleset.
 Fasieta oc'h eta, mes ho fasy a so
 Pardonet gant merit, rac din e profito.
 380 Bevet contant voar se gant ho Genoefa,
 Hac yve ho puguel, rac me gret en goelan.

Aman e h-ary Benony.

SIFROY

O, ma map biniguet, ha te el permetin
 Da-s tat, da vuntrer bras, eur voes da-s ambrassin ?
 E ya ! ma frontitut so bet cos da-s ruin.
 385 Nen d-on muin quen dinves, m-en ansaf alafin.
 Ha pa voas-te ganet, me-m boa consantet prim
 Da-s cas d-ar maro mic evel eur gouir victim.
 Providans ar C'hrouer en deus da breservet
 Ous fury un tat cry ha da enemiet.
 390 Mes c'hoas, an heies-man, ma Genoefa guer,
 Penos eo-hy ase, quen dous en ho quefer ?

122

GENOEFA

Homan a vag pel so ho map paour Benony.
 Bemde a-ben di voes en deus denet desy.
 Deja e h-eus seis vla boe ma teu d-hon c'hafet.
 395 A-c'houdeves, bemnos he deus guenemp cousquet.

SIFROY

Providans infinit e-r santel habitacl !
 O Doue hep remsy, heman eo ar miracl !
 Biscoas den en nep guis ne voe quen ravisset !
 Requis eo din guervel ma ol dut da voelet.

Sonet e-r c'horn.

Lanfroy, Sifroy, Breur Sifroy, Orfis, Genoefa, Benony, tout e h-antreont,
 Genoefa ha Benony dre eur c'hoste, hac ar re al dre eur c'hoste al.

BREUR SIFROY

Chetu Genoefa !

LANFROY

Chetu Genoefa !

ORFIS

Chetu an itron vat hac he map en stat vat !

SIFROY

Chetu ma map clouar hac e vam reparaet.
 Eur famill neve-flam a so aman framet,
 405 Dre c'hras an Eternel carguet a vadeles.
 Rac se, ret eo rentin desan meulidigues.
 Sepandant, et d-ar guer. Querc'het al leter din.
 Nin gomanso hon hent evit en em rentin.
 Ha dillat da vouiscan. Arabat tardan pel.
 410 Ha nin, demp voar hon pas entrese ar c'hastel.
 Demp eta, Benony. Deut d-ho ty, ma friet.
 N-oan quet hep ambloary aboe-m eus ho cuitet.

C'huy hoc'h eus bet ar boan, an doan hac an anouy,
Mes ary eo an tol a dle hon c'honsolin.
415 C'huy a güitay ho poan, ho clac'har, ho h-anquen.
Ne-m eus doan arbet muin, p-ho coelan e-m c'hichen.

GENOEFA

Pan d-eo ret quinviadan a vremen da james,
Ha laret adieu cren da-m c'havern ha-m c'hernes,
Adieu, plas diseurus ! Pel on bet o cusan
420 Ar reus, ar boan dinvat a-m eus bet e-r c'hoat-man.
Adieu, goe, dres ha spern en deus ma espernet,
Ous an heol groet divoal, hac ous ar goanf calet.
Adieu, feunten dour net, an emaplan netar,
A-m eus bet, clanf ha yac'h, entre voan en glac'har.
425 Adieu, envet munut, adieu, loenet brutal,
Pere a-m servige e-r c'hoat-man quen leal.
Me requet birviquen ne deuy ar c'havern-man
Da lojan na souten ar volerien ennan,
Na ne deuy an heol muin da voenvin birviquen
430 An delio so e-r goe a voaree ma fen,
Ne deuy, a souetan, sourdet na serpantet
Da sotran an dour-man, na nep amprefanet,
Na ne deuy nep lasso, na glut, na roejo cre
Da soupren an envet, na voint dalc'het enne,
435 Na ne deuy james quy, na nep hemelc'hidy
D-ober drouc d-al loenet en deus serviget din.

123

NOTENNOU

An notennoù a ve ret lakaat, netra nemet diwar-benn ar pennad berr-mañ, a ve peadra da leuniañ ouzhpenn un niverenn eus Al Liamm. Ne c'hellan ket amañ displegañ perak em eus dibabet a-wechoù testenn B kentoc'h eget testenn A, na perak em eus kemmet tra pe dra, pe zoken lakaet gerioù ha n' emaint ket er skrid, evel linenn 4, **digoantis** e-lec'h (A) **diaguent** ; linenn 18, **coun** e-lec'h (A-B) **song** ; linenn 20, **pret** e-lec'h (A) **prest** (B) **presant** ; h.a. Ret e ve kaout ur gelaouenn a yezhoniezh. Ne ran eta nemet displegañ pezh a ve kavet re ziaes da gompren.

9. **d-ho que ?** « en ho keñver, war ho tivout ». Hervez Ernault, Gloss. p. 531 ha RC. 11, p. 189, **de ge** a vefe furm verraet **da gaout**. Menegiñ a ra, Bue Sant Ervoan, Landreger, 1867, p. 77 **biskoaz mann na deuz euz he drouk d' he gae**. Koulskoude e kavan ivez, BD. 5363 **james ne dostay ar maro da-s quese**, ha BD. 1185 **na h-eus nep velly d-e guese**.

12. **amres ?** « strafuilh », a deu ouzhpenn ur wech er skrid-mañ, evel pelloc'h, linenn 212. N' eo ket sur e oa komprenet gant eilskriver (A), a skriv a-wechoù **amser** e-lec'h **amres**, evel : **d-ho tourmantin bemde dre amser hac eston**. Ar ger eo « amreizh » marteze.

34. **laste** « lastez : poan » ; ar ster « poan » a gaver e br. kr. ; hag ivez BD. 1093 **pe e-r pen pe-r galon eo eman ho laste ?**

38. **feto** « oberou » (A) **fotto** (B) **poangno**. Ar ger **faet, fet**, a gaver ken alies e br. kr., a hañval bezañ deuet dianav er 17-vet hag en 18-vet kantved. Kemmesket e vez gant « faout ». Meur a skouer a zo er skrid-mañ. Sellout linenn 186 **goude fet ar bet-man** (A) **goude fot ar bet man**. Miret em eus **fot** el linenn 360 **ancouaet ar fot-se** abalamour d' ar ster ; ha koulskoude ar glotenn-diabarzh a c'houlenn **fet** kentoc'h.

73. **mu** « mui » ; skrivet alies **mun**, e-kichen **muin** er misterioù tregeriek.

124

78. **gardis**, troet « bev, buhezek, bagol » pe, diwar-benn an amzer, « sec'h ha fresk » e Geriadurig Ernault, a seblant kentoc'h er misterioù tregeriek talvezout kement ha « kalet, garv, kriz ». (A) 854 **choas nen d-int quet gardis**

evit da bunissan ; Eun. 3214 e puniser aman gardis ar pehegou ; Pas. II p. 79 unan a-m disquibien gardis a-m traisso ; diwar-benn an amzer, CC. 1349 an amzer so gardis, a reuier a so yin.

99. **me a deur** « me a fell din » ; ar verb a zo deuet da vezañ hiziv bor verb « teurvezout » a veze displeget e br. kr. gant ar raganv-gour evel « endevout ». Rouez-kenañ e oa deuet an displegadur-se da vezañ e derou an oadvezh bremañ : BD. 904 **cheloet, mar ho teur**. Peurliesañ e veze implijet d' ar mare-se evel amañ : BD. 3634 **ha chuy deur ma goellet och ober treo neues** ? Implijet e veze ivez evel hiziv : RP. p. 62 **goude beza bet... ouz ar Groas, e teurvezas gantâ erfin mervel enni**.

105. **dinves** « divezh ; taer ».

105. **evit ober presant** « daoust ma rez ur prof din ».

114. (A) **en deus dal er peig den bet dre ô trucho** (B) **na deus den ar bet man ve que trist e sellou**. Ar pennad-mañ a-bezh, unan eus ar re gaerañ er pezh-c'hoari, a zo gwall zistreset en daou zornskrid ; **pej**, distaget **pij**, a c'hellfe rimañ gant trucho « troioù, strobinoù », distaget tricho ; kv. galleg « truc, truquer, tricher », hervez Ernault.

125. **ar c'hrec'h** ? « ar roufenn, ar roufennoù ». N' eus nemet ar ger **krec'higell** hag ar gerioù tregeriek meneget gant Ernault, Gloss. p. 132, **kréiyet, kréhiet** « krizet, roufennet » a c'hellan tostaat ouzh ar ger-mañ, hag ar c'hembraeg **crych** « roufenn ». Frazenn (A) a zo diaes-tre da gompren : **ma heussan ta laquet ar crech deus ma bisaig a te teussan treuget euit e distilan er goellan en anvouy** ; (B) a zo distresetoc'h c'hoazh : **ma some quer chachet archic ves ma bigas a te neus e trouchet euit e distillan aquat tam a anvy**. Ar ger ne dle ket bezañ **krec'h** « lein », a vez skrivet **croech** er misterioù tregeriek.

144. **goel bis** « gwall bizh ».

203. **mouvamant**. Setu amañ al linenn en daou zornskrid : (A) **an enf hon renno flam euel e mouvamant** (B) **a eff a reno scler euel eur movamant**. Ar ger-se a gavan div wech er Varn Diwezhañ BD. 2085 LE CORP : **Piou a-m diguemero pa-s peso ma leset** ? L-AME : **An douar ho mam dindan he mouamant** ; BD. 5516 **mouvamant ar bet ol, ;ar prinsibl vniuersel, ho recompanso vn de bars e-r gloar eternal**. Marteze e oa skrivet **monumant** en dornskrid a oa gant A. Ar Braz, rak en e levr « Le Théâtre Celtique », p. 298, ez eo troet gantañ « pierre tombale », pezh na dle ket bezañ an droidigezh reizh.

217. **dinvat** « divat, kriz ».

218. **fortun** a seblant kaout amañ ster ar br. kr. : « droukfortun, reuz ».

225. Ar pezh a lavar an Ankou a zegas da soñj meur a bennad eus **Mister ar Varn Diwezhañ**.

231. **ur veaj** ; ar gerioù **goes** ha **beaj** a zo deuet da vezañ mesket e brezhoneg ar 17-vet kantved, unan eus abegoù furmidigezh hor ger **gwech** e-lec'h **gwezh**. Setu amañ ur skouer anat eus ar veskadenn-se : **goes** ha, **beaj** lerc'h-ouzh-lerc'h, CC. 1546-47 **me ya d-och ambrassin d-ar veach diuesan. Me esper choas eur voes... es eomp... d-an Eff**. En hevelep doare, **gwechall** a zo **goesal** pe **beaj** al. Amañ, linenn 17, e kavomp **goesal** ; hogen, Nab. follenn 32 **an den-se beagal en deus ma obliget** ; CC. 783 **Lusifer, beach all ar chentan a-n elle**.

125

234. **fal** a dalv amañ, evel alies e br. kr. hag en oadvezh-se, kement ha « gwan » : BD. 584 **na creff na fal**.

251. **guir** « ger ».

261. **digusan** (A) **digusan** (B) **disclerian**. Miret em eus **digusan**, a c'hell bezañ

reizh, mar komprenner « diskuliañ dirak an holl buhez Jenovefa » pe « diguzhat anezhi, hag hi kuzhet er c'hoad ».

***

284. **quelera** (A) **queleran** : « kelera, dastum keler pe graoñdouar ».

285. **a illir** « a c'heller » ; furmoù ar bremañ-gouzañv en **-ir** a gaver e-kichen **-er** a-wechoù en oadvezh-se : BD. 167 rencquir.

301. **disrevel** ; ne gomprenan ket ar ger-se, a gaver ouzhpenn ur wech en dornskrid A. Da skouer, **deus ar faut disrevel groet dre ma crueldet**. Seblantout a ra bezañ implijet evel **dinves** « divezh, taer ». Marteze eo kar d' ar verb **disrevas**, linenn 315, ha na gomprenan ket kennebeut.

397. **remsy** « amzer, termen » ; **hep remsy** « peurbadus » .

407. **leter** (A) **liquier** (B) **letern** ; ar ger **leter**, a gaver e br. kr., a oa dianav, moarvat, d' an eilskriverien. Un tammig pelloc'h, ez eo anvet **litier** :

(A) ary so voar hon lerc'h ô querent do querchat
hac ô tut quer gant joa nombr bras en eur bagat
enman litier gante...

435. **hemelc'hidy** (A) **mellchody** ; o vezañ ma kaver **hemolch** ha hemolen en dornskrid, e c'hell bezañ e oa amañ **hemelchidy** « hemolc'herien ». E br. kr. e kaver an unander **emelchyat**, Gloss. p. 208.

BERRADURIOU

(A) dornskrid koshañ **Trajadienn Jenovefa**, e Dulenn.

(B) dornskrid nevesañ **Trajadienn Jenovefa**, e Dulenn.

BD. **Mister ar Varn Diwezhañ**, 17-18-vet kantved, e Dulenn.

br. kr. brezhoneg-krenn.

CC. **Mister Krepin ha Krepinian**, embannet gant Tourneur, 18-vet kantved.

Eun. **Buhez Loeiz Eunius**, embannet gant Dottin, 18-vet kantved.

Gloss. **Glossaire moyen-breton**, gant E. Ernault.

kv. keñveriañ.

Nab. **Buhez Nabukodonozor**, 18-vet kantved, e Dulenn.

Pas. II. Eil levrenn **Mister ar Basion**, 18-vet kantved, e Dulenn.

RC. **Revue Celtique**.

RP. **Reflexionou Profitabl**, gant Ch. Bris, 18-vet kantved.

KUDENN AR GERIADURIG

gant TREIZHERMOR

Meur a c'heriadurig a zo deut er-maez er c'hantved-mañ da sikour an dud da skrivañ ar brezhoneg. Ganto-holl avat ez eus ur si bras, pe gentoc'h sioù bras, a zo mat dedennañ evezh ar skolidi warno. Kemeromp da skouer an hini diwezhañ anezho, an « Dictionnaire Français-Breton » gant Roparz Hemon. Bamet on gant holl ar ouiziegezh, gant ar reuziad-labour a zo aet d' e sevel, ennañ o skediñ evel kement oberenn deut diwar dorn ar mestr ar ratozh-urzhiañ ha lemmder ar spered. Hogen bevnet e chom a-benn-kefriañ perzhioù ha talvoudegezh ur seurt labour. Da gentañ ne c'heller ket da gavout ennañ an holl c'herioù a vez ezhom, d' an eil n' eus tu ebet da c'houzout ster spis ar gerioù a gaver, peogwir ne zeu ouzh o heul diskleriadur ebet. Kemeromp skouerioù. Bezet ur skoliad a fell dezhañ treiñ : « Le vendeur fut démis de son emploi ». Goude bezañ pennaouet ar gerioù br. en devo diskoachet ar geriadurig da heul ar gerioù gl. tennet eus al lavarenn-se, e skrivo-eñ :

Ar gwerzher a voe digarget eus e implij, elec'h, ma karit, **Lamet e voe ar c'homis eus e garg.**

Egile a rank treiñ : « tous ceux qui étaient présent montèrent à l'attaque chacun avec un bâton en main ». Diwar e c'heriadurig e savo marvat ar frazenn-mañ :

An holl a oa bezant a bignas d' an argad peb unan gant ur vazh en dorn, elec'h : Kement hini a oa aze ez eas d' ar gad peb a vazh ganto en o dorn.

Un trede a venn lavarout : « les pommes s'enlèveront aujourd'hui au marché ». Kavout a ra : **enlever - dilemel**, skrapañ. Ha dav dezhi. E skrivo : **en em zilamo**, pe **en em skrapo an avaloù**, rak er geriadurig ne vez ket kejet gant an dro-lavar reizh a zo : **sav pe klask a vo war an avaloù**. A zo koantoc'h, gerioù a-bouez na c'heller e nep giz tremen hepzo, evel **lemel eus, kement hini**, ha **pep** (eilster) n' emaint ket e-barzh. Evit ar pep-se, kalz a chom da lavarout. Ur ster all a zo dezhañ, oc'h ober dioutañ, e gwir, ur ger peurzisheñvel dindan an hevelep neuz. Bez' hon eus end-eeun ur pep « berr » hag ur pep « ledan ».

127

1) **Pep**, a zo kastelhaneg **cada**, gl. **chaque**. Pep den, chaque homme. Pep hini, chacun (chaque un).

2) **Pep**, a zo kast. **sendos**, gl. « chacun-un », evel m' en diskouez anat ar skouerennoù da heul :

Peb a vazh ganto, chacun-un « de bâton » avec eux (ger evit ger) .

Gant peb a vazh, avec chacun-un « de bâton ».

Kement-se, evel just, a zo dianavezet-krenn ha ne vo kavet e levr ebet. Dav eo neuze lakaat an deskidi war evezh ouzh berrentezhioù kement geriadurig a gouezh ganto. Pennañ sioù a zo dezho am eus gwell pe wazh notennet un ur lenn hini R. H.

1°) Gerioù gallek a-bouez pe voutin n' emaint ket e-barzh

Aes eo kompren ne vezer ket evit kavout en ur geriadurig gerioù evel **champart, lycopode** pe **utraquiste**. Re all zo avat a vez ezhom alies, evel **emprise** (dalc'h) ; **leader** (paotr-a-raok) ; **opposer** (degas enep, e-kemm) ; vr. sevel a-enep, ouzh) ; **totalitaire** (hollrenat, -er, -el) h.a., na savor ket, daoust d' al levrig bout ennañ marteze ouzhpenn 20.000 ger ! An dra-se avat n' eo ket marv mil den. En holl c'heriadurioù e vez lezet gerioù a-gostez.

2°) Ne vez kinniget nemet ur ger br. pe zaou, pa vez re all ken mat ha ken anavezet hag eñ.

Ne damallan ket ouzh an aozer bout chomet hep lakaat **dibedenn** (c'hwekat ger !) e-kichen **didruezus** da dreiñ **inexorable**. Ur geriadurig n' eo ket ur

geriadur lennegel, ur c'hounlevr ne lavaran ket. An deskad avat a rank gouzout ez eus gerioù all da sanailhañ ouzhpenn ar re a gavo eno. Er skouerioù da heul e vez moulet gant lizherennoù stouet unan bennak eus ar gerioù a vank.

abandonner - dilezel, dileuskel, mont diouzh (diwar)
beaucoup - kalz, e-leizh, meur a, kenañ a
conséquence - heul, efed, heuliad-où, dilerc'h-ioù
difficulté - diaester, enkter, enkadenn-où
durée - pad, padelezh, rems (i)
réussir - dont-a-benn, mont tre gant, kendrec'hiñ da, tizhout, mont da vat, mont da benn vat
quoique - daoust ma, petra bennak ma
h.a.

3) Ar gerioù brezhoneg, na glotont ket klok gant ar gerioù gallek, ne vezont ket meneget.

Pleg fall meur a spered skiantek a zo klask bepred lakaat, keñver-ha-keñver daou c'her estren diwar ar formulenn $a=b$.

128

Ne lakan ket e vefe se gaou atav. Ti ha maison, ciel ha neñv a zo memes tra. Hogen fille ha merc'h, jardin ha liorz, but ha pal, ville ha kêr, science ha skiant, doux ha c'hwek, bleu glas, entendre ha kevout ne dint ket. Ha kant ha kant re all. Fille a zo sn. daughter ha br. loudourc'hen. Merc'h a zo sn. daughter nemetken ; el liesder, eo filles peuskevatal ouzh merc'hed. Liorzh a zo courtil ha jardin war un dro. Pal a ya adalek but betek limite. Kêr a zo enni ville, village, domicile ha sn. home. Skiant a denn da science hag ivez da sens ha da raison, entendement. C'hwek a zo doux ha bon, excellent. Glas, bleu ha vert. Klevout a zo dres ital. sentire, da lavaret eo gl. ouir ha sentir war un dro. En holl yezhoù a gaver gerioù a zo ledan o ster pe a zo meur a ster ganto. Soñjal er gl. faire, er sn. to fix. Koulskoude e br. ar ster-ledan a zo unan eus pouezusañ perzhioù ar yezh, a ya gant penn-gerioù hor geriaoueg. Dianaout kement-se a zo menel dindan levezon marvus ar galleg. Sabatuet on bet o welout ne oa **hent** meneget nag e-keñver **moyen**, nag a-dal da **manière**, **procédé** pe **occasion**, anezhañ ur ger a zo par da sn. **way**. Kemend-all a c'heller da lavarout a-zivout doare, perzh, bec'h, diougan, lakaat, kemer, mont, dont, sevel, ha me oar !

N' eo ket aet don-don avat en ho speredoù emskiant hor yezh. Elec'h huñvreal eus ur brezhoneg rasionalizet diouzh patrom an esperanto, gwelloc'h e vehe selaou Pipi Gouer o kontañ koñchoù.

Lakit e kemm talvoud ar ger pleg en teir frazenn-mañ :

Pa gav e bleg e ya betek an iliz.
Ur pleg fall a zo en e galon.
Ar mezhvier a zo distroet d' e bleg.

An tri fleg-se a ranker treiñ gant tri ger gallek disheñvel, evel occasion, inclinaison, habitude. Setu petra eo ur ger ster-ledan, gantañ gwevnder dibar hol lavar-ni.

Ur ouenn all a c'herioù ster-ledan a zo, anezho ar verboù « araogennet », a zo o ster kemmet gant an araogenn a zeu war o lerc'h. Keñveriañ :

Mont diouzh kêr, ha : Mont diouzh e wreg.
Derc'hel a ran gant va frezegenn, ha Derc'hel a ran ganin.
Ul levr a denn d' an istor, ha : ur bugel a denn d' e vamm.

Kement-se a laka splann e vo graet ur geriadur mat gant lavarennoù ha neket gant gerioù distag. Kemeromp ur skouer all, a laka anatoc'h c'hoazh talvoud steroniel ar c'henarroud :

Lakaet e oa dezhañ bout beleg.
Lakaet e voe dezhañ bout beleg.

A-walc'h eo bet kemmañ amzer ar verb evit kemmañ ar ster anezhañ ! Er frazenn gentañ **lakaat da** a zo gl. **destiner** hag en eil **obliger**. En hevelep « **doare** » e teu **doare** da ziskleriañ : **nouvelle événement**, e vez gl. **circonstance** troet gant **traoù, plegoù, doareoù, bed**. Er feur-se ez eus mankoù e-leizh en hor geriadurig, da sk.

Inférieur - izeloc'h, a-zindan, a-is, koll gant, adv. war goll gant.

Résilier - diskoulmañ, terriñ.

Spectacle - arvest, taol-lagad, abadenn, tra.

Opiner - reiñ e ali, kemer, lakaat.

h.a.

4) Pa vez lies-ster ar ger gallek ne vez roet a-wechoù a droidigezh nemet evit unan :

Considération - preder, evezh, azaouez. Au pl. : selledoù.

Echouer - chom war ar sec'h. Ober kazeg, c'hwitañ.

Liquider - arc'hantañ ; peurgas, peurlazh, peurzornañ (ar c'heal a zo degaset gant peur).

Réaction - enebemsav, dilamm, kilstourm. Enep-darvoud, taol, kredenn, h.a. (Amañ e c'hoarvez gant enep evel gant peur uheloc'h).

Propre - naet, prop, dereat, koujourn, dilastez. End-eeun goude un anv, ivez ar raganv (e dad-eñ) ; phil. perzhok. (al. eigen, sn. Own).

5) An dro-lavar deveret eus ar ger a ra diouer:

Bride - lâcher bride, lezel unan bennak en e roll.

Chercher - klask a zo da.

Compte - Prendre à son compte, en e du, war e anv.

Dessus - Prendre le dessus, trec'hiñ war, kemer e greñv war ; Il a le dessus, an tu kreñvañ a zo gantañ.

Emporter - L'emporter sur, talvezout war.

Envie - Avoir envie, luskañ da ; il a envie, sevel a ra war e galon (+ inf.).

Intention - Si vous avez l'intention, m' hoc'h eus ar menoz (an amboaz, ar ratozh) ; mar befe warnoc'h (war ho spered) .

Montre - Faire montre, staliañ.

Point - sur le point de, a-wel da, e par, war-nes ; être sur le point, bout dare da, bout dindan (+ inf.) ; jusqu'à ce point, war vetek-se ; à ce point de vue, er c'heñver-se ; mettre au point, lakaat e-ratre (reizh, resis) , reizhlec'hiañ.

Possible - interj. Pas possible ! Biskoazh kemend-all ! Biskoazh war an douar !

Chom da lavarout !

130

Gwall-ret eo, zoken er geriadurigoù, reiñ an troioù-lavar-pennañ. Lakomp en defe ur skoliad da dreiñ : « faites une chanson sur le sujet de la mort de votre petit chien ». Diskiant e vefe treiñ ger evit ger, peogwir ez eo an droidigezh reizh houmañ : savit ur son diwar marv ho ki bihan.

6) Ar brezhonegadurioù ne dint ket meneget.

Un taol c'hoazh, n'eo ket ur yezh graet gant gerioù distag, met dreist-holl gant troioù-lavar a zo diaes-tre, peurliesañ, treiñ eus ur yezh d' eben. Anezho a reomp brezhonegadurioù. Ur bern ez eus. A-walc'h degas d'ho koun unan bennak anezho.

Calmer - sioulaat, habaskaat. Le malade se calme, frankaat a ra war ar c'hlañavour.

Répugner ? ereziñ rak, kaout diegi da (na vez kavet kenneneut dindan dédaigner pe hésiter).

Gagner - gonid, pakañ, tizhout, tapout ar maout.

Pied - Avoir pied, kaout harp d'e droad.

Accepter - degemer, asantiñ ; Rein e c'houlenn d'u. b.

Bras - brec'h ; bras dessus-bras dessous, kazel-ha-kazel. h.a.

7) Mankout a ra alies an Em-verb pe ar furn dibersonel a ya gant ur verb tre.

Consacrer - gouestlañ ; vr. emouestlañ da, emdeurel da.

Fâcher - broc'hañ, fachañ ; vr, feukañ, nec'hiñ, chifañ, taeriñ, h,a.

Rendre - adreiñ, daskoriñ, rentañ ; vr. mont da, emreiñ, emzaskoriñ, bout troet gant.

Penser - prederiañ, soñjal, meizañ ; imp. Soñjal a ra din, Me gav din.

Vouloir - mennout, karout ; imp. Fellout a ra din (N' eo ket sklaer a-walc'h skrivañ : fellout da).

En ur ger berr, ret eo gouzout mat ar brezhoneg evit en em zibab gant ur geriadurig ha dont dibistig eus ar c'hrogad. Dalc'homp soñj ez eo nebeut anavezet evit c'hoazh yezhadur hor yezh e vez kelennet falloc'h c'hoazh. Ha labouromp.

RANNYEZH DOUARNENEZ

(Kendalc'h)

ROLL AR GERIOU

Notennoù dastumet gant Per DENEZ

NOTENN. - Ur fazi bras a zo bet graet gant ar mouler e traoñ ar bajenn 58, niverenn 31. **Ne welan ken an den-se** a dalvez kement ha **ne welan nemet an den-se**, e galleg **je ne vois que cet homme-là**. Ar mankoù all a zo er skrid a c'hell bezañ reizhet hep poan.

KOSTEZ : kost-ha-kostez ganin : em c'hichenik.

KOUCH, KOUCHIG g. pilpouz.

KOUTELLIKA : c'hoari gant ar gontell.

KRAK-LAK g. liester : krak-lakizien : micherour.

KRAMPOUEZH Ur vamm-grampouezh : ul lezvamm.

KRANK. Kranked mordivinoù : kranked bihan gant pavioù plat ha blevek ; kranked saoz : dormeurs ; kranked chevr ha kranked siliou a vev e poullou an aod.

KRAON. Honnezh ne zrailhfe ket kraon en he beg, met... C'est une sainte nitouche, mais.,.

KRAZIGENN gg. aval poazh-tre, krazet.

KREIENN : mec'hi disec'het.

KREUZ : stomok.

KUIT. Hennezh zo o tebriñ kuit penn ar yar : saozneg, he is eating off the head of the hen.

DAKIG. ger-bugel ober dakig : azezañ.

DAM, DAMAÑ : deut din amañ, roit din. Damañ din ! Dam anezhi din !

DAOUE un des Tas de Pois. An Daoueiou : ar Bernioù Piz.

DE. Diaes eo reiñ ster ar gerig-se. 'Michañs n' aio ket de ! N'eus ket kement-se de ! Den ne oar pelec'h, erfin me n'ouzon ket ato de !

132

DEN : adulte. Ar c'hilhog yaouank zo deut da zen. En ur ster ledanoc'h : dont da zen a zo kreskiñ (ar c'hazh-mañ) zo deut kalz muioc'h da zen ; egile zo ur bijobrig.

DEREDEVET, DIREDEVET : seurt eczema.

DEUS : skarzhet eo bet ar gerig-se eus ar yezh lennek, hag en e lec'h e vez graet gant **eus, ouzh** ha **diouzh**, hervez ma tegouezh. N' ouzon ket hag un dra vat eo bet. E Dz. e vez implijet **deus** gant furmoù troet ouzh da heul: (kuzhet) deus ontañ. Teurel evezh ouzh an dro-lavar-mañ : Marteze 'p eus ket debret deus ar gaoter ; saozneg. Hope you haven't been eating out of the pot.

DEVOR g. diarrhee.

DI- Bev-tre ar rakgerig-se. Kaer am eus kombiniñ pe digombiniñ ; An dra-se zo o faot. - Faot pe difaot, peogwir... ; Goude ar c'hoari e teu an dic'hoari.

DIAOULEK : atav en ur frazenn er stumm-nac'hañ. N' on ket diaoulek ! : yac'h-pesk ; ar pezh zo e-barzh ar boñboñioù n' eo ket diaoulek : mat-tre.

DIAPOA : « traoù » ar merc'hed. He zabatierenn eo he diapoa.

DIBABADOU : an dibabadoù eus ar merc'hed, ar pep gwellañ. Alies dre c'hoap.

DIBASTALIÑ : skarzhañ an traoù lous. Lous, da zibastaliñ.

DIBORDADENN : fille excentrique.

DIENN : **un zo mat d' an dienn, un all d' an amann**, ces deux-là vont bien ensemble. En hevelep ster e lavarer ivez : **pec'hed e ve koll daou all ganto**.

DIFARUSTIN : **difarustin ul labour**, ober buan ul labour a chome a-ispilh abaoe pell 'zo.

DIFICHEREZH : petite mercerie. O werzhiñ dificherezh war ar blasenn.

DIFOELTRAÑ : diskar. An dra-se zo difoeltrañ an ti d' ober ar forn.

DIFRAMLAERET : démantibulé.

DIGAOTAÑ : 1. tennañ ar c'haot : digotañ ul liñser nevez ; 2. dre fent, reiñ an ton d' ar modoù nevez : honnezh a zigaot.

DIGERIÑ : digêret eo : il ne se sent plus chez lui.

DIGIJIÑ : digijiñ ar c'hleñved : lakaat ar c'hleñved da dremen, en un doare hud.

Kaset eo bet d' ur vaouez da zigiñ. Gw. kijañ. Digijañ a zo distagañ.

133

DIC'HASTRIÑ (eus GAST ; er yezh lennek DIC'HASTAÑ). 1. skeiñ, fustañ. Honnezh zo bet dic'hastret gant he mamm ; 2. dastum kement a besked ken ez eo un distruj : A'e 'p eus dic'hastret ane'o de !

DILENN : dibab ar pezh a zo mat da zebriñ eus ar pezh a zo fall, dibluskañ. Dilenn piz bihan, dilenn un orañjez, dilenn kranked.

DIMEZIÑ : Daou goulou en ti / Sign dimiñ - Debron fri / Sign dimiñ.

DIOUZH : **div wech diouzh tu** : lerc'h ouzh lerc'h.

DIOUENNAÑ : lazhañ betek an hini diwezhañ.

DIRANVIÑ : tennañ ar chug, an druzoni eus... An tamm kig-se zo tout dirañvet dindan ar glav.

DIROLLAÑ : dirollañ martoloded, tennañ o anv eus ar roll.

DISKLAVIÑ. Disklavet eo : tavet eo ar glav.

DISKROGNIÑ : gouzañv.

DISIPET. Disipet eo : treutaet en deus.

DISMERIÑ : digeriñ, dismantrañ.

DIVESKER. Diveskeret-mat.

DIVLEUIÑ : laerezh, kemer prim-ha-prim, un dra bennak a-dre daouarn, a-zindan fri, un den.

DIVOUR. **Be 'n eus graet e zivour** : kalz trouz en deus graet, gant ar blijadur. Pa zivour ar vartoloded, pa teuont eus ar mor, e vez cholori bras ganto ar peurliesañ. Kemmadur souezhus e diabarzh ar ger : **oc'h ober ho tibour emac'h ? Un dibour he 'n eus hiziv.**

DONT. **Ar re-se zo deut dezho gant ar c'hloc'h nav eur hanter** : ce sont des parvenus. (Zo deut de'o = zo deut da vezañ pinvidik ; teurel evezh : ar c'hloc'h 9 eur 1/2.)

DOUR, DOUR-MOAN : bile. **An dour-moan 'teue din d'allaerz.**

DRAILHEIST a-s, an drailheist : palavarzhennoù kost-ha-kostez a chom koulskoude melloù mat etrezo. Ar roued-se a zo leun a zrailheist. Ar ger drailhet a zo anavezet ivez : ur roued drailhet avat n' eo ket mui mat da netra pa c'hell ur roued leun a zrailheist bezañ dreset koulskoude.

DRAVANT (dist. un dravenn), dravanted : pesked bras ar mor don (posteaux) .

DRE. **Peogwir e vi'e tre e ve'o** : peogwir e oa mezv. **Ar re-se a zo dre o stigenn** : mezv-dall.

134

DRENGI(,Z) a-s. Ar seurt preñved munut gwenn, du o fenn, a gresk en toullou-kroc'hen, e fas an dud. Drengi zo leun e veg.

DROUZIVI. Kas e drouzivi : rivinañ dre forzh dispign.

DROUZIVIAÑ : gaspiller.

E-GIZ DA : evel. Egisti : evelti ; **gis ta karoc'h** : evel ma karot.

ESTLAMM. **ST** a zo **SK** e Dz hag **E** a zo komprenet evel an anv-gwan-perc'hennañ : E SKLAMM. Da heul, e klever frazennoù evel houmañ : me zo koue't em sklamm. Sklammañ a zo ar verb : sklamm eo.

Setu un nebeut gerioù estlamm : Sant Tujenn ! O, tud ar werc'hez ! Sant Jozef ! O Kroaz (berradur evit Kroaz eternal, Kroaz adorapl !) Chesus ! I Chesus ! Eus ar ger-se eo deut Iche ! (**N' on ket evit ober chi ha che ganti.**) Oc'hu da verkañ ar souezh ; **ec'h** da verkañ an doñjer.

E-TAL a zo e-kichen, ha n' eo ket e fas, evel ma kreder er yezh lennek. Ar gwele 'tal an tan.

EURED. Ober un eured gant netra : faire une montagne d'un rien.

EUC'H : a-zioc'h da, a-us da. N'ouzon ket penaos e tlefed skrivañ ar ger-se : oc'h, ouc'h, ouzh ? euc'hti : a-us dezhi.

EUZENN (pe NEUZENN ?) : froudenn. Petra eo an euzenn-se adarre ? honne 'n 'eus euzennoù.

FALL. Kac'het ar fall gantañ : eus ur bugel, chomet izil betek-hen, a grog da greskiñ en un taol ; diskoulmet eo neuze.

FANCH. **Un diskenn Fanch zo bet en ti-se** : un degemer brav-tre.

FARAON s.o. LAOU.

FARD : ur fard rouejoù, an niver rouedoù a zo ret da bep martolod da vont gant ar sardin, pe gant ar brilli, h.a., N' eus ket an hevelep niver rouedoù en holl fardoù. D' ober ur fard rouedoù sardin, e vez ret un 30 roued bennak ; en ur fard rouedoù brilli ez eus e-tro 20 roued ; d' ober ur fard rouejoù don pe rouejoù glizigoù, 6 a zo tra-walc'h. An holl fardoù asamblez a ra **ur stumm**.

FARDAÑ : ober, aozañ ; fardañ lein, fardañ bugale. Arabat disoñjal : ober =

reiñ.

FES -OU : le mouillage.

135

FESON. Peogwir e oa feson sardin ; an amzer o fesoniñ fall.

FICH. Ur paotr fich : gwisket-mat atav.

FITEI. Estlammadenn. **N' eus ket, fitei !**

FLABIG -ED. Ar paotr a ra ar c'hest en iliz.

FLAERIAÑ. **O flaeriañ klask dont** : c'hoant bras dezhi dont.

FLAC'HOTIÑ : tripoter. Flac'hotiñ ar merc'hed a zo kreñvoc'h eget o frotañ.

FLECHENNIG : tammig (bara) bihan ha moan.

FLEPIÑ, FLAPIÑ : fistilhañ.

FLODIÑ DA : cajoler. Flodiñ dezhañ. Floderez : plac'h a flod d' ar baotred.

FLUSKENN. Debret tout he fluskenn ganto : debret he holl vadoù. (Galleg : saint frusquin ?)

FOAR. Ar vaouez-se 'zo 'vont d' ar foar : da gaout ur bugel.

FOGASIÑ : brabañsal. **An hini 'n em fogas e-un. Ne dalv na gour nag un.**

FOURMAJ : charkutiri. Fourmaj-avu : paté de foie ; fourmaj-laezh : keuz.

FRAPAD : kalz. Ur frapad pesked.

FRESK-BOUILHENN : fresk-tre. (Galleg : bouillant ?).

FRI. Ya, ma karfec'h plant 'ho fri ! (e-barzh ma revr) . Da gas u.b. da sutal.

FRI-PIF : fri-kartoñs.

FRIKETEZ : petite passoire à long manche.

FRIKOU-PAEAÑ. An dra-se zo frikoù-paeañ : pa ranker paeañ prof pe pred e trugarez evit prof pe pred all.

FRINKEREZ : plac'h a ya da c'hoari « flirt ».

FRITZENN : ur fritadenn besked.

FROGNIÑ : 1. krignat : un askorn da frogniñ ; 2. grozmolat.

FROSTIGELLIÑ : brañsigellat.

FRUTUS VENTRUS : paotr pe plac'h diskempenn ha gwisket-fall. Ur paour-kaezh maouez frutus ventrus.

GANVEDINA (=Kantvet diner) : droit de succession.

GAOUIEREZH, GAOVIEREZH. Ur fazi eo skrivañ **gevierezh**. Setu ar gerioù er rannyezh. **Gaou ; goviar, govierez,** ar paotr, ar plac'h a lavar gaou ; **govierien ; govierezh** : lavarout g.. ; gevier, liester gaou.

135

GAOULEG . GAOULIZIEN. Vaniteux (eus ar baotred hepken) . Ar ger gaoul n' eo ket dereat-tre : ar pezh a zo etre divesker ar baotred, pe ar merc'hed.

GARZH. **Aet er c'harzh** : (projet) avorté.

GAT. Ar re o deus gounezet, mat ; ar re n' o deus ket, gat ! An estlammadenn **Gat !** a vez implijet atav evel un heklev da Mat !

GERZ : rance. Amann gerz . Blaz ar gerz .

GLANDOURET : (coeur) embarbouillé.

GLAZER (dist. glazac'h) : den drouk.

GLAZIÑ : Glaziñ ra an amzer. Sell ane'i e c'hlaziñ. Glaziñ zo an a'el o kreskiñ.

GLEB-PAR-TEIL : gleb-tre.

GLEUC'H : saleté visqueuse. GLEUC'HENN, une cache visqueuse ; GLEUC'HAIJ.

GLIZ (moarvat : glizi) : peget ar gliz em gar, j'ai des fourmis dans les jambes.

GLIZIGOU, GLIZIGENN : sprats.

GOELLIG. Amañ e chom atav goellig !: pa lezer un dra bennak war e lerc'h, eus ul labour, ul lein, h.a. Eus goell, ar banneig laezh trenk a vez diwallet a-benn lakaat laezh all da drenkiñ.

GOLOENN : aet en he c'hollen, deut oc'h eus ho kolen, mouzhet, divouzhed. Ar c'hollen a zo an doal siret a vez goloet ar rouedoù ganti ; lien ar vag, pa vez pleget, a vez diwallet dindan ar prelad.

GOLO-POUD : an den a zimez gant ur vaouez dougerez eus ur paotr all.

GORNAÑ. Gornañ rouejoù, higennoù : sevel anezho.

GORRE. Ster war-c'horre a zo diwar-benn. Al lesanv-se oa savet war e c'horre.

GOUENN. Ar vouenn : un tammig bihan, peadra da dañvañ, da c'houzout petra eo.

(D'ur martolod o tont eus ar peskerezh :) **Be 'p eus ar vouenn, breur ? - Klevet 'p eus ar gurun ? Ar vouenn zo bet, n' eo ket bet terrupl.** - Be 'zo c'hoazh ar vouenn e-barzh ar voest.

En hevelep ster ez implijer ivez **an had**, met an had zo nebeutoc'h c'hoazh eget ar vouenn.

Goañv 1950-1951.

NOTENNOU

HOR MIGNONED. -

Laouen omp bet o klevout e oa bet ganet ur plac'hig, d' ar 15 a Vezheven, e ti hor c'heneil Per Ar Bihan, sekretour kalonek hag oberiant « Al Liamm ». Hon hetoù karadek da Anna vihan, hag hor gourc'hemennoù gwellañ d' he zud.

Y. Pruneneg a zo laouen da gemenn deoc'h ganedigezh e verc'h Arzela d' ar 6 a viz Mezheven. Gwellañ gourc'hemennoù.

Hor c'heneil ha kenlabourer mat Arzel Even a zo bet anvet da levraouegour en Aberystwyth hag a zo o paouez mont kuit da vevañ e Bro-Gembre. Derc'hel a ra avat d' e lec'h ha d' e labour en hon emsav, ha bez e c'heller atav kas dezhañ rakprenadurioù evit levr barzhonegoù G. Berthou-Kerverziou, a vo embannet hepdale. Degas a reomp da soñj e vezo kavet el levr-se holl varzhonegoù Kerverziou gwitibunan - ar re embannet hag ar re ziembann - hag ez eo 500 lur priz ar rakprenadur. Kas an arc'hant da J. Piette, C.C.P. 754-13 Roazhon.

PROFOU. -

Sed roll ar profoù degemeret e-korf an daou viz diwezhañ EBREL.

- Dll O. Chevillotte, 800 lur ; Herve Maze, 300 ; Yann Thomas, diner ar yezh, 500 ; R. Kervene, 300 ; Lucemile, Frejus, 30. War un dro, 1.930 lur.

MAE.

- Maoris Alisse, 5.400 lur ; Skourr Breizh ar C'hendalc'h Keltiek, 2.000 ; G. Lambal, 500. War un dro, 7.900 lur.

Abaoe derou ar bloaz hon eus bet 35.450 lur a brofoù. E dibenn miz Mae 1951 hor boa degemeret endeo 43.320 lur. E dibenn miz Mae 1950, 48.577 lur. Evel ma weler ez a ar profoù war zigreskiñ, ma kendalc'h evel-se e vo ret bihanaat an niver pajennoù e pep niverenn. Rak pep unan a oar e koust Al Liamm deomp muioc'h eget na baeont hag ez eo dre ar profoù e c'hellomp bevañ.

Trugarekaat a reomp a re o deus komprenet ha spi hon eus da zigemer a-walc'h a brofoù a-benn fin ar bloaz evit derc'hel da vont war-raok evel diagent.

KOUMANANTERIEN NEVEZ evit ar bloaz-mañ :

Genver 2 ; C'hwevrer, 4 ; Meurzh, 4 ; Ebrel, 2 ; Mae, 3.

BRUDEREZH WAR AL LIAMM. -

Setu amañ prizioù ar vruderezh war « Al Liamm » :

	1 niverenn	3 niv.	6 niv.
1 linenn	40 lur	100 lur	180 lur
5 linennoù	160 »	450 »	800 »
1/4 pajenn	300 »	800 »	1.500 »
1/2 bajenn	500 »	1.300 »	2.500 »
1 pajenn	800 »	2.100 »	4.000 »

HOL LENNERIEN A SKRIV. -

Digant Yann C. e resevomp ul lizher a dennomp dioutañ ar pennadig amañ da heul : « ...Pa 'z eo ken ker ar moulañ ez eo ret dibab e-touez ar skridoù. Hag an dibab a rit ne blij ket din atav. Estreget romantoù polis a c'hortozomp digant Liamm ar vrientinien. Plijus-kenañ e oa romant Per Denez - e lec'h avat a oa e-touez hoc'h Embannadurioù. Roll al Liamm a zo kentoc'h ren ar stourm, broudañ, atizañ, henchañ ar stourmerien, eget reiñ diduamant dezho. (Peogwir e chom ho lennegezh-diduellañ re uhel he yezh evit gounit koumananterien.) Unan a zaou, pe reiñ un oberenn glok en un niverenn - a vefe mat da gaout ur wech an amzer - pe reiñ pennadouigoù na gavint plas e levr ebet, evel m' hoc'h eus graet e niverenn G. B. K., en hini Bro Friz, en hini Bro Gembre. Seurt pennadoù a dalv da zigeriñ daoulagad an emsavididi war dremmoù dianav ar brezhoneg (skiantoù, prederouriezh, skrivarnouriezh), hag ivez da lakaat helebini etre hon emsav ha re pobloù bihan all. E berr gomzoù, re lennegel eo al Liamm (1) ; ha gouzout a rit ervat petra

'reomp gant al lennegezh vrezhonek : he lenn diwar skañv hep en em intrañ ganti. Ne vez ket aozet resis a-walc'h roll ha kefridi pep hini ac'hanomp. Nag a amzer a vez foranet e-giz-se ! »

(1) Siwazh ! evit se eo bet krouet hag hep se ne vije ket bet anezhi (R. H.).

- Ne gredit ket e vije plijus ha kentelius sevel un niverenn a bezh eus al Liamm war IsraëL. Penaos o deus graet ar Juzevien evit adc'hounit un emskiant broadel, adsevel ur vro dieub, adober hag addeskiñ o yezh; J. A. Beleg.

AN DARVOUDOU E BRO-FRIZ. -

Soñj o deus lennerien al Liamm eus ar pezh a zo bet d' ar 16 a viz Du 1951 (Gwelout AL, niv. 29, paj. 57-58) : an deiz-se, lesanvet gant ar bobl **Kneppel-Freed**, da lavarout eo « Gwener ar Bizhier », a zo bet unan eus an devezhioù pouezusañ en istor an emsav frizek. Ne c'heller ket displegañ amañ kement tra a zo c'hoarvezet abaoe, hogen klasket e vo koulskoude reiñ un diverrañ eus an darvoudoù.

An Ao. Schurer en deus graet galvadenn d' al Lez-Varn Uhelañ hogen, daoust ma 'z eo bet dereatoc'h ar prosez ar wech-se, ha daoust d' an difennour (an Ao. Herzberg, eus Amsterdam) bezañ komzet en un doare ampart-meurbet, n' eo ket bet didamallet ar skrivagner : kondaonet eo bet da baeañ un dell-gastiz a 12.000 lur, ha kounnaret-bras eo bet Friziz gant seurt direizhder.

Bremañ avat - c'hwec'h miz goude an darvoudoù - e c'heller lavarout ez eo deut gouarnamant ar Stad da gemer preder gant kudenn Bro-Friz ha gant ezhommoù ar bobl frizat. N' eus ket ur gazetenn e Bro-Holland a-bezh ha n' he dije ket embannet pennadoù dereat, hag alies hegarat, diwar-benn ar gudenn. Ar c'helaouennoù estren zoken (evel an Neue Züricher Zeitung, pe kazetennoù Bro-Danmark, Bro-Flandrez, Bro-Wallonia, Bro-Gembre, ar Stadoù Unanet, h.a.) o deus graet muioc'h a vrud c'hoazh.

Er Parlamant Hollandat ez eus bet komzet meur a wech eus ar gudenn. Kavet e vez tud en holl strolladoù da zifenn Bro-Friz. Gwall-daget eo bet Ministr ar Justiz gant ar brezegennerien ha, daoust m' en deus klasket en em wareziñ a-dreñv arguzennoù lezennel, ez eo bet rediet da lakaat ober un enklask nevez diwar-benn darvoudoù ar 16 a viz Du. An enklask-se n' eo ket echu c'hoazh. Lavaret en deus ar Ministr ne oa ket a-enep goulennoù sevenadurel Friziz, met na gomprens ket perak e felle dezho touiñ al le e frizeg dirak al lezioù-barn, ha nac'het en deus reiñ an aotre-se keit ha ne vefe ket kemmet al lezenn. Daoust ma anzave e oa komzet frizeg e diabarzh ar rouantelezh, hag e oa ar frizeg ur yezh diouti hec'h-unan, e lavaras na oa ket an Holland ur Stad divyezhek.

139

Koulskoude, anvet en deus ar Ministr ur c'huzul evit studiañ kudenn ar frizeg el lezioù-barn hag er mererezh-bro : ar c'huzul-se a zo ennañ eizh den a vev bremañ e Bro-Friz, met n' int ket eus an emsav. Daou Vinistr all, ouzhpenn hini ar Justiz o deus gweladennet Bro-Friz e-pad un nebeut devezhioù, ha komzet gant tud a bep seurt, zoken gant renerien eus an emsav frizat. Goude o gweladenn o deus lavaret holl e oa ret-bras diluziañ kudenn Bro-Friz.

Gouarnamant ar Rannvro en deus stourmet kaer-tre. En hañv-mañ, hep mar ebet, e tisklerio emañ a-du-krenn gant ar vroadelourien frizat, zoken evit pezh a sell ouzh kudenn al le. En e roll-mennadoù diwezhañ, e tiskleier ar skourr frizat eus Strollad Hollandat al Labour emañ a-du gant kelennadurezh dre-ret ar frizeg en holl skolioù gwitibunan a zo e Bro-Friz.

Da heul emgann ar 16 a viz Du, ez eus bet dija tri c'huzul kêr o deus roet d' ar yezh al lec'h a enor war ar skritelloù lakaet a-wel d' an dud er gumun : an anvioù-lec'hioù a zo bremañ skrivet en div yezh, ha plijus eo soñjal en deus kinniget ur rener-labouradeg flandrezat reiñ evit netra ar skritelloù a oa ezhomm. Kêr Boalsert (en hollandeg Bolsward,) an hini eo he deus roet an ton, re all a zo deut war-lerc'h ha re all a zeuio c'hoazh.

A-benn un nebeut bloavezhioù, a greder, e vezo Bro-Friz divyezhek e-keñver mererezh-bro. Ha pouezet e vo muioc'h-mui war gelenradurezh ar yezh vroadel. Rak honnezh, e gwirionez, a zo ar gudenn vrasañ: ar yezh ne zle ket bezañ aotreet hepken, hogen kelennet dre ret.

Da glozañ al lizher-mañ e c'hellan krennañ evel-hen en un nebeut gerioù ar pezh a zo bet gounezet gant devezh ar 16 a viz Du : komprenet o deus tud ar mererezh-stad e oa ret plediñ gant kudenn ar sevenadurezh frizat. Ret eo avat teurel evezh bremañ na vo ket roet deomp gerioù brav hepken : pezh a fell deomp

eo, evel ma lavare ur politiker hollandat er Parlamant, KAOUT HOR GWIR.
Anne WADMAN.

DE FRIESE KWESTIE, Drachten 1951, 67 pajenn. -

Gant plijadur hen eus degemeret al levrige-se, embannet gant hor c'heneiled eus Bro-Friz da heul darvoudoù Leenwarden : ennañ e kaver an holl bennadoù moulet war ar gudenn gant ar c'hazetennoù hollandat, a-wechoù a-du, a-wechoù a-enep. Un doare ampart eo da lakaat ar gudenn dirak an holl.

LABOUR AR C'HENDALC'H KELTIEK. -

War gelaouennig izili ar C'hendalc'h Keltiek e lennomp peseurt labour kaer e ra strollad Treger. « Ar pevare emvod a zo bet graet e Plouber d' ar Sul 25 a viz Mae, en ur vereuri, tost ouzh ti-hent-houarn Kerozern, gant 30 a dud. Da gregiñ ganti evit reiñ kalon d' an dud, e voe kanet, hag an Itron de Bellaing oc'h eilañ gant he violoñs. Yann Poeñs eus Montroulez, a lakaas an boll da c'hoarzhin gant e ganaouennoù. War-se an Ao. beleg Klerg, a gomzas diwar-benn stad ar C'hembraeg, lakaet e-keñver stad hor brezhoneg-ni. Tud an ti, bennozh Doue dezho, o doa bet ar vadelez da ginnig sistr, bara 'g-amanenn ha silzig. Adarre e voe kanet hag unan eus ar vro a gontas « An Darlaskenn ». Gant un den yaouank eus Plourec'h e voe distaget ur fentigell berr ha nerzhus. Barzhonegoù Eostig An Argoad, eus Logivi, evel ar « Milinoù kozh » ha « Marv ar Wezenn Faou » lavaret gant ar barzh e-unan a voe kavet kaer-tre.

Setu aze labour a-zoare graet e-touez ar bobl. Hor gourc'hemennnoù d' ar stourmerien galonek a gas an traoù en-dro e Bro-Dreger.

140

DISKOUEZADEG LEVRIOU BREZHONEK KEMPER. -

Eus an 23 a viz Genver d' ar 4 viz C'hwevrer ez eus bet graet un diskouezadeg levrioù brezhonek e Kemper, e stal an Itr. Kemere. Brav-meurbet e oa bet renket an traoù, gant ul lodenn gouestlet d' ar c'hentelioù brezhonek (Skol Ober, levrioù Roparz Hemon, Seite, Sohier, liesskrivadurioù ar Falz), un all gouestlet d' an troidigezhioù (Makbez, Calderon, h.a.), d' ar skiantoù, d' ar prederouriezh, un all d' al levrioù bugale, un all c'hoazh d' al levrioù kozh. Erfin, el lec'h a enor e oa diskouezet lod eus al levrioù kaerañ embannet biskoazh en hor yezh : Itron Varia Garmez (war Japan), Kan da Gornog, Nominoe-Oe. Lizheroù-pediñ, e brezhoneg hag e galleg a oa bet kaset d'an dud uhelañ eus kêr, en o zouez an eskob hag ar prefed. Hini ebet anezho n'eo deut pe dre ma kave dezho e ouient traoù a-walc'h diwar-benn ar brezhoneg, pe dre ma kave dezho n' o doa ket ezhomm gouzout tra. Kalz tud a zo deut, koulskoude, e-touez ar re na oant ket bet pedet, pe da c'houlenn diskleriadurioù, pe da sellout hepken. Tud 'zo a chome pell dirak ar stal da glask lenn un nebeut frazennoù, laouen an tamm anezho peogwir e komprenent (Pegen souezhus, brezhoneg skrivet !). Ar re yaouank a oa dedennet dreist-holl gant levr Kerjean Mentoniez. Bruderezh mat evit ar yezh, daoust ma n' eus ket bet ger ebet war ar c'helaouennoù... hag a oa bet pedet ivez.

ALI D' AR GENWERZHOURIEN VREIZHAT. -

Un doare da skoazellañ ar brezhoneg a zo lakaat levrioù brezhonek war wel en ho stal ha gwerzhañ anezho d' ar re a c'houlenn. Ne vo ket kalz a drubuilh evidoc'h, ha d' an embannerien e vo ur skoazell vras. Arabat krediñ na vo gwerzhet levr ebet. Setu an niver levrioù a zo bet gwerzhet e-pad ar bloaz en ur stalig en ur gêr vihan e Breizh Izel : Geriadur gallek-brezhonek R. H. : 17 ; Geriadur brezhonek-gallek R. H. : 6 ; Méthode Rapide R. H. : 50 ; Yezhadur R. H. : 50 ; Cours Elementaire R. H. : 31 ; Breton par l'image Seite : 67 ; Taolenn ar c'hemmadurioù (war gantenn) : 10. Kenwerzhourien vreizhat, grit un taol esañ : ne gousto ket ker deoc'h.

MARV EVIT BREIZH. -

En niverenn 30 e vennegemp e oa marvet Marsel Kolin, e Roazhon, en ospital Poñchaillou, d' an 2 a viz Kerzu. Ganet e Sant Brieg, d' an 8 a viz C'hwevrer 1924, en doa Marsel Kolin tremenet e yaouankiz e Lanouesnou (La Gouesnière), ur vourc'hadennig nepell eus Sant Malo, hag eno e oa deut da vezañ ezel eus ar Strollad Broadel. Gwerzhet en doa nouspet kazetenn, krouet kevrennoù, graet bodadegoù, ken e oa bet anvet da rener evit an

abostolerezh e korn-bro Sant Malo. Harzet d' an 12 a viz Gwengolo 1944, bazhataet ha kannet, e voe barnet e miz Kerzu da 20 vloaz toull-bac'h. Ne badas ket e yec'hed ouzh an traoù divalav a oa lakaet ar brizonidi da c'houzañv e Fontevrault ha ne voe kaset d' ar c'hlañvdi nemet pa oa re ziwezhat evit parañ. Dieubet e dibenn miz Ebrel 1951 e varvas d' an 2 a viz Kerzu. Desket en doa ar brezhoneg en toull-bac'h, mat-tre zoken, koumanantet e oa d'Al Liamm, ha deut e oa da vezañ ezel eus skourr Breizh ar C'hendalc'h Keltiek. Douaret eo e bered ar Reter, e Roazhon, ha di eo aet ar vrogarourien da lakaat bleunioù war e vez. Enoret e vo e anv e-touez anvioù an holl re a zo marv evit ar vro.

141

ARNODENN AN TREC'H. -

Un arnodenn evit an Trec'h Meur a zo bet dalc'het e Roazhon, d' ar 27 a viz Ebrel 1952.

An Aotrou Kristian Guyonvarc'h a zo bet kavet barrek d' he gounit gant ar meneg mat-a-walc'h.

OGAM, niv. 18. -

Ouzhpenn ar studiadennoù omp kustum da gavout, ez eus en « Ogam » derou ur Geriadur Hengeltiek. Talvoudus e vo d' an holl studierien. Ar stagadenn vrezhonek (10 pajenn liesskrivet) a zo enni troidigezhioù diwar De Bello Gallico, Kan an Nibelungen, hag ar Barddas. - Koumanant : 660 lur. P. Leroux, 2, rue Léonard-de-Vinci, Rennes. C.C.P. 293-68 Rennes.

Niverenn 19 « Ogam » a ginnig d' he lennerien ur pikol stagadenn vrezhonek, enni troidigezhioù a dalvoudegezh : Brezel Galia, Kan an Nibelungen, Barddas, embannet al lodenn gentañ anezho en niverenn a-raok ; Penaos e voe Engehentet Cuchulainn, troet diwar ar c'hrenniwerzhoneg. Er studiadenn Yezhadur ha Yezhadurioù e vez lakaet keñver-ha-keñver stummoù yezhadur krennvrezhonek, kernevek, kembraek. El lodenn c'hallek e kaver ur roll-gerioù hengeltiek. OGAM, 8 niverenn bep bloaz, 600 lur. - 2, rue Léonard-de-Vinci, Rennes. - C.C.P. 293-68 Rennes, P. Leroux.

AN AMZER GELTIEK. -

Mizioù Mae-Mezheven : Dudios eo an niverenn, enni pennadoù diwar-benn Andreu Geoffroy ha marv Marsel Kolin. Embann a ra barzhoneg fromus Marsel Kolin « Banniel Breizh » hag ur studiadenn dalvoudus diwar dorn Alan Gourenez, « Kudenn an Ober ».

HISTOIRE DES RELATIONS CELTIQUES ENTRE LA GRANDE-BRETAGNE, L'IRLANDE ET LA FRANCE, ET DES RAPPORTS ENTRE BARDES ET FELIBRES. -

Ul levrig a 20 pajenn, 100 lur, C.C.P. 425-04 Rennes (Jaffrennou). - Al levr a zo testenn ur brezegenn displeget e Bergerac (Dordogne) e-pad ur vodadeg aozet gant ar gevredigezh « Guillaume Budé ». Ar prezeger a oa Taldir-Jaffrennou, en deus labouret abaoe 50 vloaz da skoulmañ ha startaat an darempredoù etrekeltiek.

DA WERZHAÑ. -

Unan eus hor mignoned en deus da werzhañ :

GWARLARN, niv. 10, 11, 12, 14, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 36, 37, 38, 39-40, 41, 43, 44-45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 60, 61, 62, 65, 67, 71, 79, 83, 91, 94, 100, 101-102, 106-107, 108, 109, 112-113, 130, 133, 134, 135, 136--337, 138-139, 140-143, 144-145, 146-147, 148-149, 150-151, 152-153, 154-155, 156-157, 158, 159, 160, 161, 162. Ha, c'hoazh, niv. 25, 106-107, 133, 134, 135, 136-137, 138-139, 140-143, 154-155. Un nebeut skouerennoù eus ar Marvailher Italiat (Boccaccio), Rudimant ar Finister, Dictionnaire français-breton de Le Gonidec, embannet gant Hersart de la Villemarqué, 1847. Skrivañ d' ar gelaouenn.

142

A-ZIVOUT UR PENNAD SKRID DIWAR-BENN LEVR AN AO. GIOT (Al Liamm, niv. 29, p. 57).

- Gwechall, kent ar brezel, ar « gouennelerezh » a rae e reuz en Emsav. War a gleved, Breizh-Izeliz a oa anezho tud blev melen, daoulagad glas, kroc'hen gwenn-laezh, en ur ger « Kelted glan », gwir Vibien Ramz an Hanternoz. Ne oa ket brav lavarout ar c'hontrol, hogen n' eus forzh piv a feiz vat ha ne oa ket dall, a c'helle gwelout spis gant e zaoulagad e oa disheñvel an dud diouzh ar patrom.

War un tu all ar paour-keizh Breizh-Uheliz - Galloed - pe C'hallaoued, evel ma plijo gwelloc'h ganeoc'h, a oa sellet outo evel ouzh tud galus, tort ha keinek war un dro - Brizh-Geltes, brizh-Ouenn ha brizh-holl. Re zu o blev, re zu o daoulagad, re zu o c'hroc'hen, re grapok, h.a., h.a., en ur ger berr heñvel dre o stumm-korf ouzh gouennoù ar c'hreisteiz. Euzusat tra mar deus !...

Mat. Bremañ war-lerc'h embannidigezh levr an Ao. Giot, oberenn skiantel ha pouezus, setu m' eo bet kemmet penn d' ar vazh. Kemeromp kartenn Vreizh ha tresomp warni ul linenn a grogfe e Pempoul evit echuiñ en Oriant en ur dremen dre an Uhelgoad. E kornog al linenn-mas ar vro a vez annezet (dre vras) gant Atlantiz, pe Meinigi (da lavarout eo ar Ouenn C'hell hervez Montaudon) a en em led ouzhpenn, er Reter, a-hed an aodoù.

An dezenn-mañ a dalv kement hag eben hag he defe lakaet da grediñ e oa Breizh-Izel poblet gant Hanternoziz : ar pezh a hañvale bezañ (dre vras) pell a-walc'h diouzh ar wirionez rik.

Mar komprenner, Breizh-Izeliz ar C'hornog n' int na Bretoned, na Kelted. Deut milvedoù 'zo eus broioù ar c'hreisteiz hag ar reter pellañ evit tudañ aodoù ar c'hornog, kar int d' an Iberiz, d' an Arabiz, h.a. Degemeret o deus yezh ha sevenadur o zrec'hidi kelt, setu holl.

Breizh-Uhel, er c'hontrol, hag ul lodenn vat a Vreizh-Izel ivez, a zo tudet gant Kelted krennbennek - Alpiniz krapok. Kendirvi int da Geltes Vro-C'hall, doanuis pe get ! (1).

Breizh-Uheliz n' int ket Bretoned hogen Kelted int. (E gwirionez int Kelted rik ha netra ken, ha n' o defe Meinigi roet dezho takenn wad ebet... ar pezh a vefe souezhus a-walc'h.)

N' eus forzh, un dra a zo sur ; ar Geltes eo o deus degaset ar yezhoù keltiek, ar sevenadur keltiek, ar relijion geltiek, an Drouizelezh. Ha ne c'hellfe ket Kornogiz ober kement a drouz gant o c'heltiegezh ma ne vefe ket deut an Alouberien Gelt.

Adkeltieget o deus an Arvorig ? Marteze, hogen piv a broufe ne oa ket kornioù-bro a-bezh o komz rannyezhoù keltiek kent dilestradeg mibien Enez Preden ? Ar c'hontrol eo a vefe souezhus pa veze komzet c'hoazh ar c'heltieg e lec'hioù 'zo eus Galia d' ar prantad-se (2).

An div ouenn « enebour » o deus bevet a-gevret a-hed kantvedoù hir, ha savet ur vroad : Breizh.

Ur gudenn luziet eo hini ar ouenn pe ar gouennoù e Breizh, ha n' eo ket tost marteze da vezañ diluziet. Hogen kasaüs eo ar pezh a zo bet embannet war « Al Liamm » (niv. 29, paj. 56-57) gant ur c'henlabourer. Da c'houzout : « Studi an Ao. Giot hon disamm, en ul lemel kudenn diaes hor c'herentiezh gant Kelted Vro-C'hall, peogwir n' omp mui nemet tud keltieget. A-werso emañ bet Arvorig ar Gornog tud diforc'h diouzh alouberion ar reter... » Un tammig pelloc'h : « Netra n' hell diazezañ gwell enta hor spered broadel. Santet hon eus atav hon enebiezh ouzh ar C'hallaoued ha ne oa Breizh-Uhel nemet marzioù Breizh, gounidet war an estren ha sevenet ganimp reter eget ma kredemp ».

Neuze, mar komprenan mat, broad Vreizh, Penn ar Bed an hini eo (nemet kreizenn an departamant poblet gant Kelted krapok ha talfasek). E Reter Penn ar Bed e vev an Enebourien, an Alouberien, an Drec'hidi, ar C'hallaoued... ar Geltes en ur ger berr !

143

E-kerz ar bloavezhioù-harlu tremenet a-hont e Bro-C'hall (e rannvro Bariz) am eus bet tu da verzout e oa ar C'hallaoued tostoc'h egedomp da Hanternoziz a bep tu e kaver kelted melen neuziet-brav da lakaat da wilc'hañ hor « gouennelerien », tud evel m' eo dibaot ar ouenn anezho e Breizh. Diwar-benn ar re-se eo en deus skrivet ar gall brezhonekaet Meven Mordiern ar « Sketla Segobrani » ha koulskoude n' eo ket o gwad-i a red dindan hon ivinoù. E Bro-C'hall ar Geltes melen-mañ a zo kemmesket gant Hanternoziz, ar Franked. Ne gaver nemet nebeut a Alpiniz.

Disheñvel a-walc'h eo ar Geltes C'hell (3) pe Alpiniz, kemmesket muioc'h-muiañ gant meuriadoù kozh (Meinigi) a hañval bezañ an niverusañ e Kornog Bro-C'hall, e Breizh-Uhel, ha zoken... e Breizh-Izel : er vro-mañ a oa anvet gwechall an Arvorig.

Eunoc'h ha furoc'h e vefe e-lec'h chom da azeuliñ « Broad Penn ar Bed », sellout pelloc'h ha dounoc'h war-du an Arvorig kozh.

E. HEMEURY.

(1) Arabat ankounaat ez eo arvarus ur studiaden graet war eskern hepken. - N.A.R.

(2) Er IV-vet kantved St Jerom o fellout dezhañ avielañ an Ardouna (Toull ha Verdun) eo ret dezhañ anzav emañ ar c'heltieg komzet eno un harzh evit araokaat ar gristeniez. En hevelep prantad e oa ret bezañ keltiegour evit bezañ Eskob Komber (Angers).

(3) ...hag a zo aliesoc'h melen pe c'hell-kistin gant daoulagad sklaer.

KAMP ETREKELTIEK AR VREZHONEGERION 1952

Kenvroad ker,

Dalc'het e vo KAMP AR VREZHONEGERION ar bloaz-mañ e PLOUEG AR MOR (Plouézec) e Bro-Dreger, eus ar 17 d' an 30 Gouere.

Priz : 6.300 lur, evit hon izili (450 lur an devezh).

Evit kenderc'hel gant al labour boulc'het, en un doare efedusoc'h, hon eus soñjet sevel ur gevredigezh a strollo holl izili hor c'hampoù, en ur seurt tiegezh bras.

Evel da bep kevredigezh hon eus ezhomm arc'hant. Abaoe hon eus krouet hor c'hampoù, tud brokus o deus hor skoazellet. Ra vezint trugarekaat, ha spi hon eus e c'hellint kenderc'hel da gas dimp o harp. Met, goulenn a reomp digant hon holl izili reiñ skoaz dimp, o paeon ur skod bloavezhiek : 300 lur.

Kaset e vo deoc'h eta, war-dro ar 15 Mezheven, ur paper-arc'hant pest da baeañ. Trugarez en a-raok ! Ho kartenn-ezel a vo kaset deoc'h kerkent.

Ar gounid a c'heller tennañ diouzh bezel ezel :

- Ur follenn-geleier a vo kaset deoc'h pep tri miz, o reiñ keloù an eil d'egile, ar c'hampoù tremenet, ar c'hampoù da zont, h.a.

- Paeon a reot ar priz merket, er c'hamp. Ar re all a baeo keroc'h.

- Pa vo aozet beajoù er broioù all, e vo dibabet en ho touez. Ho trugarekaat a reomp, a greiz kalon, o c'hortoz ho kwelout e Ploueg ar Mor.

Ar Sekretourez : V. de BELLAING.

144

BANNIEL BREIZH

Uhel 'us d' hor pennoù, dirazomp, « gwenn ha du »,

Hon daouliv roudennet, erminiget e seiz

A stlak en avel c'hlan, arouez ken bev ar feiz

A verv ennomp atav pa gerzhomp war e du.

Dalc'het pell eus va Bro, prizoniad, en harlu -

'Vel en amzer wechall m' edon war hentoù Breizh

O kerzhout war e lerc'h - Banniel va bro em c'hreiz

'Chom atav evidon 'vel ar flamm penn al lu.

Va c'halon evitañ a drid, ha va c'herzhed

A heulio c'hoazh e sked, 'vel re ar Vrezhoned

Pa skuilhjont evitañ o gwad ha pa varvjont.

Stlakadennoù seulioù 'darzho c'hoazh war ar maez

Ha me sonn ! e welin, en hon amzer da zont

Hor banniel benniget, uhel en heol nevez.

Marsel KOLIN.

AN HAD. -

Pa gredemp e oa kouezhet, setu m' eo degouezhet ganeomp niverenn 4 an Had, ar gelaouenn wenedek. Kavout a reer e-barzh ur pezh-c'hoari gant Job ar Bayon.

Renour : Stén Kidna, 5, rue du Drézen, Auray. Komenant blé 300 lur. C.C.P. 591-83 Nantes.

KENDALC'H KELTIEK 1952. -

Kendalc'h Keltiek 1952 a zo bet dalc'het en Enz Vanav. An darn vrasañ eus ar bodadegoù a voe graet e Rhumsaa, en hanternoz an enezenn.

Digoret eo bet d' ar Merc'her 16 a viz Gouere gant ur vodadeg vihan, d' ar gannaded da ober anaoudegezh.

D' ar Gwener 18, bodadeg vras degemer.

D' ar Sadorn 19, divizadeg er yezhoù keltiek e Purt-ny-Hinshey, e kornog an enezenn.

D' ar Sul 20, ofisoù relijiel.

D' al Lun 21, bodadeg ar C'huzul-ren, ennañ kannaded eus ar 6 Skourr. Padet en deus ar C'hendalc'h betek ar Merc'her 23. Ur brezegenn a zo bet graet diwar-benn pep bro geltiek en amzer-mañ. Ar brezegenn diwar-benn Breizh a zo bet lakaet e karg Roparz Hemon. Anv e brezegenn eo : « Ar Brezhoneg hag ar bed a vremañ ».

Skourr Breizh ar C'hendalc'h, evel pep Skourr all, a zo bet pedet gant Skourr Manav da gas kannaded.

NOTENN. - Ar gelaouenn n' hell ket bezañ kred evit ar pennadoù sinet.

AL LIAMM 34

AL LIAMM
Tir na n-òg

NIVERENN 34

Gwengolo - Here 1952

TAOLENN

Un Emgann, gant Ronan Huon	3
Karantez, gant Jord Herbert, br. Maodez Glanndour	4
Dastumad Pennwern	5
Ar Sklerijenn, gant Anne Wadman, br. Ronan Huon .	16
Kaoz an Tort Bihan, kontadenn dastumet gant M. Klerg	23
Prederiadennoù : Abeozen, gant Youenn Olier	32
Rannyezh Douarnenez, gant Per Denez	43
Ar Vro hag ar Bed, gant Ronan Huon	52
Notennoù	56

UN EMGANN...

gant Ronan HUON

O kenveriañ niver hor c'houmananterien er miz-mañ hag hini miz Du ar, bloaz tremenet am eus bet ur stokad, an hevelep hini e oa : 358. Digalonekaus a-walc'h eo gwelout n' hon eus ket gounezet ur c'houmananter e nav miz.

Evit bezañ sur da c'hellout kenderc'hel gant hol labour hag evit gwellaat pe greskiñ ar gelaouenn e vije ret deomp kaout 400 koumananter da vihanañ. Ar prestoù zoken a oa disteroc'h warlene eget ar bloaz a-raok ha n' eus abeg ebet e kreskfent er bloaz-mañ. Ma savont hiziv da 90.000 lur ez eo dre vrokusted un NEBEUT tud, atav an hevelep re.

Arabat e vije d' ar vretoned krediñ o deus graet o dever p' o deus kaset mil lur evit o c'houmanant bloaz d'Al Liamm, evit kalz ez eo ar mil lur nemeto a zispignont evit ar brezhoneg er bloaz a-bezh, peogwir n' o deus levr all ebet da brenañ. Met n'eo ket aze emañ an dalc'h hiziv. Ma reomp ni hol labour e penn ar gelaouenn, ma tegouezh ganeoc'h bep daou viz ho niverenn, ez eo arabat koll soñj ez eo un EMGANN, hon eus da ren, ni holl, ma fell deomp bevañ.

Ret eo en em zifretañ ha kreskiñ pe e vo tonket deomp bezañ mouget. Pep hini en deus e labour d'ober, evit ma vevo hor yezh hag hol lennegezh. Evit ma vevo ho kelaouenn hoc'h eus un dra d'ober, he brudañ. Aes eo tamall n' hell ket ar bobl lenn, ez eo re uhel pe re ziaes ar pennadoù embannet - n' int ket graet evit ar paotr saout ! Met an holl abegoù se a zo kozh kaozioù. Rak ne c'houlennomp ket diganeoc'h klask ugent koumananter. Nann, unan hepken en ho ploavezh. Ar pezh a ra darn a garfemp e vije graet gant an holl.

Arabat eo chom da vorediñ ha lavarout ez a mat a-walc'h an traoù, peogwir e c'hellint mont gwelloc'h, ha kalz, ma laka pepini e boan.

KARANTEZ

Va C'hariad am galve : ha me 'velkent da gilañ
 Karget ma oan a boultr hag a bec'hed...
 Met va C'hariad lemm-dremm p' am gwelas o tostaat gorrekoc'h
 Eget na oan antreet da gentañ,
 A zeuas davedon hag a c'houlennas ouzhin
 Hag-eñ 'vanke din tra pe dra.

Un ostiziad dellezek eus al lec'h-mañ, 'respontis
 - Te 'vo hennezh, 'me ar C'hariad.
 - Me ! dic'hrad maz on ha digalon ? a ! va mignon,
 Sellout ouzhin n'hellan ket-me.
 Met ar C'hariad en ur gregiñ em dorn a vousec'hoarzhhas :
 - Piw nemedon 'reas da zaoulagad !

- Gwir eo, Aotrou, met o gwallet em eus, ra yelo va mezh
 D' al lec'h a zellez outi.
 - Ha n' ouzout ket, 'me ar C'hariad, piw a zougas da faot ?
 - Neuze, va mignon, me fell din servijout.
 - Kae ez koazez, 'me ar C'hariad, tañva va fred ».
 Ha me azezañ ha debriñ.

Barzhoneg gant Jord HERBERT.

Jord Herbert, ganet d' an 3-4-1593 eus noblañs kozh Bro Saoz, a antreas en
 urzhioù anglikan e 1629. Mervel a reas e 1633. Lezet en deus un nebeut
 barzhonegoù dindan an ano : The Temple. Hemañ : Love, a zo unan eus ar re
 ziwezhañ bet skrivet gantañ, marteze an diwezhañ holl.

Troet gant MAODEZ GLANNDOUR.

DASTUMAD PENNWERN

PARDON LANDREGER

Konje tad a mam a c'houlenan
Ag evit monet da pardonan.

Dar pardon bras da Landreger
E ha oll dud yaouank ar c'hartier.

- Dar pardon bras c'houi ne deot ket,
Troet eo an avel er leodet.

Eur malheur benag zo arruet,
Eur vagad tud a zo beuzet.

Eur vagad tud a dud yaouank,
Bed e voa enni eur seiz a kant.

Muia a truez am boa oc'h enni
Voa eur c'hreg yaouank a voa enni.

Eur c'hreg o tougen bugale,
Muia a truez em boa oute.

Dre ma ie ar vag var e c'hoste,
Ar c'hreg man e pede Doue :

- Otro sant Mathelin, ma faerôn,
Grit eur miracl benag evit on.

Me a roio deoc'h eun donezon
A vezo bras deis o pardon.

Me roio deoc'h eur c'houris koar
Ag a reio an dro do oll douar,

Ag a reio an dro do oll douar
A dallek an oter petek an or dall.

Preservit din va innocent
A zo goelet ar mor eb badichant.

6

Kris a viche ar galon na voelche
En od Sant Ian neb a viche

E velet ar mor bras e vervi
Gant goad ar kristenien e veuzi.

Kris a viche ar galon na voelche
En od Sant Ian neb a viche

E voelet ar bugel ag e vam
E vont da interri da Sant Ian.

En e zorn gantañ eur bot bizin glas
Da diskuel ma voa kavet er mor bras

Ag eun all var poul e kalon

Da diskuel e voa ganet er mor doun.

Dastumad PENNWERN,
lev. 91, p. 151-153.

DOM IAN AR C'HARO

Mari René a lavare
De zad a de mam eun de a we :

- Ma zat, ma mam, ma dam c'heret,
Da glask eur bellek din e c'hefet,

Klaskit dime Dom Ian ar c'haro,
Rag me zo e parail ar- maro.

Ar Rene koz a pa klevas
Dar Bourg Langoat prompt e heaz.

Dar Bourg Langoat pa e arriet,
Dom Ian ar c'haro neus rencontret :

- Dom Ian ar c'haro, me dam c'heret,
Da kovez ma merc'h gan in deufet.

Deud tu ganin, Dom Ian ar c'haro,
Rag e man er parail ar maro.

Mari Rene a lavare
Da Dom Ian ar c'haro pe salude :

- Dom Ian ar c'haro, ma dam c'heret,
Kasset ma korf paour er porchet.

- O korf er porchet ne ai ket,
An Eskop na permetfe ked.

An Eskop na permetfe ked,
Ne ai ked o korf er porchet.

Pa her Mari René en douar,
Eur goulmik gwen voar lost ar c'har

A dre e c'houibant e deus laret
Kas Mari Rene er porchet.

Er Bourg Langoat, pa int arriet,
E zoul a voa groet er verret.

E zoul a ioa groet er verret,
Mari René ennan zo laket.

8

Mari René ennan zo laket,
An tud en dro a zo daoulinet.

An tud en dro a zo daoulinet,
Pevar el gwen a zo diskennet,

Pevar el gwen a zo diskennet,
En Mari Rene int kroghet.

En Mari René int kroghet
Da gas e korf paour er porchet.

Kri e viche ar galon ne voelche
Er Bourg Langoat neb a viche

O voelet tri den ag anter kant
Mervel en eun interamant.

Nag ar person zo manet klan,
Ne hel na dibin na efan.

Dastumad PENNWERN,
lev. 91, p. 37-39.

9

PHILIPP OLIER

Jannet ar guzeo zo eun dimezel
Na ne ra netra gant he cheïel,
Defot nen deus eun inkin arc'hant
Ag eur versit gred a olifant guen
Da philip olier dond de goulen.

Ar c'huzeo koz a houlene
Digant philip olier eun deis a woe :
- Philip olier, din leveret
Petra var dro va zi a klesquet ?
- Da ober al lez do merc'h hena
Da ziski a ha dimii dar iaouanka.

Pa c'ha philip olier da reço an urchou
E c'haze Jannet var he zreujou
Evid broda mouchouerou,
Evid broda a neud arc'hant
Da c'holo ar c'haleï e vin koant,
Evid o broda a lien skler
Da c'holo ar c'haleï var an oter.

Louisa Herviou, 26 fév. 1851.
Dastumad PENNWERN,
lev. 90, p. 84.

10

GROAH AES

Arri groah aës en hon bro,
Kessomp mein bras var an hincho ;
Kessomp mein bras ha mein bian
Var an hent bras en kreiz al lan.

Nag an den kos a lavare
En he goaze var vene Bre :

- Woel a ve kernes ha bossen
Wit groac'h aës en hon c'hichen ;
Woel a ve bresel ha maro
Wit 'groac'h aës en hon c'hevro.

Man groac'h aës en pen a lan,
Hounez na deu ket e c'hunan :

Truautourien a zo gant-hi
Da lakat'n noas leuren ho ti.

- Kessomp mein bras ha mein vian
War an hent bras en kreis al Lan.

- Kiri houarn a zo ganti
Ha kesek gwen war he c'hiri,
Hag er gernes awen vel an erc'h
War gein eun eies deu varlec'h.

- Kassomp mein bras ha mein bian
War an hent bras en kreis al lan:

- Er brezel gwal, er bresel ter
A deu varlec'h gant an erer,
Gant er bleidi, gant er brini
So klasq h-at kik tud da dibri.

Kessomp mein vras ha mein bian
War an hent bras en kreis al lan.

- Ar vossen du, ar vossen wen,
A deu varlec'h en eur c'har pren,
fin eur c'har pren n' heu wuic'hourad,
An ancou treut heu chareat.

Kessomp mein vras ha mein vian
War an hent bras en kreis al lan.

Warlerc'h hounnez na welan ken,
Na welan den war er blenen,
Na welan ken mest ar goen bras
O kreiskin war an douar noas.

- Arri groac'h aës en hon bro,
Kessomp mein bras war an hincho.

Dastumad PENNWERN,
lev. 91, p. 123-126.

12

AR BELEIEN

Person Ploulec'h, person Loguivi,
Person Berlawene, setu tri ;
Person Serwel a zo ie,
Person Perros ag abbat du Larje ;
Ken ma sinfen dan Nation
E boutfen eur gontel en o c'halon.

An otro l'Hostis a lavare
Dimeus a veret berlawene :
Me wel an Nation war ar c'he
A senturenno kaer zo dreie,
War o ven togo plumachenet
Ag in hinval deuz an drouk-speret.

Mar karcher, otro an Naegan,
No pije ket bed kement a boan,
Bean sinet dan, Nation.

Hag o piche bed o pension (bis).
A c'houi person en Lanhuon.

Goeloc'h ve ganin kol oll vado ar bed
Wid ma ve ma ine daonnet ;
Ken ma sinfen dan Nation,
Me boutefe eur c'houtel em c'halon.

War-lerc'h e lenner kement-man :
Madeleine, 8 janv. 1848.

Dastumad Pennwern, lev. 91, p. 1..

13

GOULEN A EURED

Dre sin ar groas e komensan
Komz ouoc'h da gentan,
Evel ma kle pob gwir kristen
Komanç ordinet e peden.

Dre peb okazion agreabl
Wit ober eun eur vad,
En gallek ag en brezonek
Mo responto pa gerfet ;
Wid en latin na laran ked,
Non ket warnean studiet.
Red eo en lezel pa man ar c'his
Gant an dud a iliz.

- Me zo o klask eur goulmik wen
Deud deus ar, c'houldri var poez e fen,
E c'hanaveout e klead,
En e skoa e blesset.

- Me meus em zi eur vanden vad
Kerkouls groague evel merc'het,
Na neus nikun blesset.
Pa komzet deus ar pichonet
Oc'h e neum goel kavet.
Lapousset ind a konsekens .
A parchant deus an noblanç,
Non pas deus ar paisantet ;
Re e lipent o bek.

- Me kred o c'heus c'hoant dam farsal
Pe dam choki ractal.
Ar paisantet en pob stad
A plich deie eun dra vad
Kerkouls vel ma ra dan noblans
Ma o deve en assuranç.

Dastumad Pennwern, lev. 94, p. 90.

14

AR RIBOT

Pell a zo, Jannedik, c'hwi voa klask an tu
Da dougen ar simallen ag ie ar c'hrep du.
Mes breman heus eureujet eun den a voad huel,
Groniet ar mab a garo, c'hwi dougo ar c'habel.

- Penos eta, Jannedig, n'ouzoc'h ked ar c'hallek
Da kozeal, en kareos, ous an dimezellet,
Nouzoc'h ked ar gallek, ken eubeud ar kadanç.
Na ne ket en brezonnec e koze an noblanç,

- Me, mei, mo eur vatez vien ag a ouio gallek
A kozeo ewidon kent a meo disket,
Am gouisko, am diwisko, a lardo ma boto
Ag em lakeo da kousket deus o koste, otro.

Nem kad a ra Janned brezez, mont a ra dar vereri,
C'houantad a ra lez ribot; ne ve ked roet dezi.
Ag o vont an otro wid diskoel voe goell pot
Ag gant on ten pistolen o terri ar ribot.

Klasket voa tud a justiç dober procès verbal
Abalamour dar ribot torret ag al lez voar an douar.
Koustet e bed dan otro wid diskoel voa goel pot
Prenan eur ribod newe en plaç eur koz ribot.

Dastumad Pennwern, lev. 91, p. 21.

15

CHARIVARI

Neb a velje iann ar c'har e vonnet gant ar ru,
E dog deus gostez e ben, e vralla en daou tu,
E vouchouer en he zorn en avis c'hoëza e fri ;
A balamour dan dra ze kanomp charivari.

Neb a velje iann ar c'har e vond gant ar ru ver
Deus a ti fanch ar floc'h da houd a Iann voa er ger,
Evid gouzout digato a Iann a ve en ti ;
A balamour dan dra kannomb charivari.

Ig ar ridelled a lavare, assezet oc'h an doll,
Me a zo kontant, potret, e vez o mad an toll,
Me roïo va fillioez da vond ganeoc'h d' ho ti.
Abalamour dan dra ze kanomp charivari.

Koantik e mari Jann riou, e asmira a ran.
Mez kerse a vezo ganti pa deui ar wic'hac'han,
Pa deui an aripaill da valle dre he zi.
A balamour dan dra ze kanomp charivari.

Groed da iann ar c'har kemener intaon deus a Taole.

Marie BOZEG, 18 fév. 1851.

Dastumad Pennwern, lev. 90, p. 76.

AR SKLERIJENN

Kontadenn Frizek

gant Anne WADMAN, brezhoneg gant Ronan HUON

Watse Reidsma a zihunas eus e gousk hag ar bed a n' em ziskouezas dezhañ en ur sklerijenn nevez. Sevel a rae eus ur mor distrad ha don betek un oabl a oa sklaer, glas ha splann evel ma ne oa bet oabl ebet biskoazh a-raok. Er bed nevez-se e oa peurbadus ar sklerijenn, n' eo ket sklerijenn an heol pe un dra bennak all, met ar sklerijenn berr-ha-berr, evel ma vez e pep lec'h ha ma rank bezañ. An trivliad-se a voe moarvat hini an Den kentañ a-raok dezhañ dibab e blanedenn.

Gourvezet e oa chomet er sklerijenn-se e-pad pell a-walc'h, o sellout, o tivalvenniñ hag o vorediñ pa zeuas ar glañvdiourez da lakaat he dorn war e vrec'h. Minc'hoarzhin outañ a reas evel ma vinc'hoarzh un ael. Ur pennadig e chomas e-kichen gwele ar c'houer kozh-se en doa roet dezho kement a drabas. Marteze a soñje Watse, marteze ar sklerijenn-se n' eo nemet sklerijenn an heol - marteze an ael se e-tal va c'hichen n' eo nemet ar glañvdiourez Anneke - ar memes hini he devoa va diwisket ha va gwalc'het hag he doa lakaet diwezhatoc'h ar mouch war va fri. Ya an dra-se 'oa moarvat, Met an heol-se a oa kentoc'h, disheñvel diouzh an hini en doa anavezet a-viskoazher foenneg hag eñ e dog plouz gantañ war e benn. Un dra a zeve spontus met a oa ret koulskoude evit dareviñ ar foenn. Hag ar glañvdiourez-se, Anneke, a oa un dra disheñvel krenn eus ar merc'hed all en devoa anavezet: daouarn flour he doa, hep bosoù na kaledennoù, n' he doa porbolenn ebet war he zal. Ha pa gomze, nann ne gomze ket, kanañ a rae - he mouezh a oa evel muzik. Saludiñ a reas-eñ ar glañvdiourez hag e fiñvas un tammig. Ur boan lemm a santas o vroudañ traoñ e gorf - ar pezh a zegasas anezhañ endro, d' ar wirionez. En ospital e oa abalamour da danijenn e vouzellennig dall, sur e oa e oa disammet diouti bremañ, troc'het ma oa bet eus e gorf, e-lec'h ma oa bet oc'h ober poan dezhañ hag o vreinañ. Ne grede ket sellout pizh. Bez' e oa war e gof ur pallenn tev hag uhel. Chom a rae difiñv o sellout ouzh ar plac'h hag ouzh he daouarn. Hi, eus he zu, a rae sin dezhañ gant he fenn. Perak he zrugarekafen evit se ? a soñjas. Marteze e tle ar c'hlañvdiourezed bezañ evel-se ? Kempenn a reas hi bleunioù a oa en ur pod e-tal dezhañ war ur sichenn. Ur c'hwezh dioutañ e-unan a oa amañ. Gourvezet e oa er c'hwezh-se abaoe ma oa deut amañ. Ar c'hwezh-se a oa deut da vezañ lod anezhañ. Adarre e vousc'hoarzhas ar plac'h outañ hag a-greiz-holl e teuas da vezañ an ael ur wech ouzhpenn, ael ar sklerijenn. Ar c'houesked a zeuas warnañ dousik ; aze 'oa, he gwelout a rae o tont, ken fetis ha ma teu plu erc'h o tarnijal warnoc'h : ar sklerijenn a oa Ar Sklerijenn.

17

En endervezh e krogas adarre gant huñvre ar sklerijenn. Ar veaj d' an nec'h, ne vefe ket hir ken. Treid o ruzal a veze klevet war al leur - bugale ha merc'hed o kas boestoù, sier paper ha bokedoù, a dremene. Reiñ a reas un taol lusk d' e soñjoù hag e komprenas diouzhtu : eus 2 eur da 3 eur : gweladennoù. Bommoù-divizoù a zeuas betek e skouarn. Ne oa ket e-unan er sklerijenn eta. En e gichen hag a-dal dezhañ e oa ur renkennad hir a weleoù gwenn gant paotred e-barzh. Paotred gwisket e pep stumm, darn gant porpantoù barrennet, re all gant rochedoù hep gouzougenn.

Darn a oa gourvezet, re all en o c'hoarez. Daou pe dri o doa ur mell pakad lienaj gant o gar e-barzh, a-istribilh ouzh ur pole. Hag en-dro d' ar baotred-se edo ar merc'hed hag ar vugale. C'hoarzhin a raent, chakañ madigoù, kontañ diwar-benn traoù ar gêr. Ne oa ket mui ken sklaer ar sklerijenn met dre se e oa aesoc'h pep tra da welout.

Gwelout a rae a belec'h e teue ar sklerijenn : dre brenestroù digor o skeiñ war ul liorz. Ul liorz. Ket ul liorz voutin gant gwez laourek hag

ulmennek karget a ber meinok, met ul liorzha gant gweleadoù-bleuñ, alezioù, bodennoù hag ur poull-dour. Gwelout a rae dremm skedus ur poull-dour. Ha gwelout a rae tud o vale goustadik, war o fouezig, darn gant flac'hioù, pe gant ur glañvdiourez ouzh o harpañ. Met pep tra a oa gwenn-sklaer ha splann, hag ar c'hwezh-se, ar c'hwezh-ospital iskis-se a oa stag e gwirionez ouzh ar sklerijenn-se, ouzh ar gouloù-se. Ar c'hwezh-se a oa c'hwezh ar sklerijenn hec'h-unan. Santet en doa kement-se pa oa deuet amañ dec'h pe an deiz a-raok. Tanijenn an advouzellennig setu ar pezh en doa lavaret ar medisin ; da vezañ tremenet diouzhtu war an daol. Ha neuze an abadenn-walc'hiñ-se. Ba ! arabat soñjal e kement-se bremañ.

A-greiz-holl ur skeud du a gouezhas warnañ hag a gasas ar gouloù kuit. An oabl ouzh en em c'holeiñ, moarvat ? Nann, Stys an hini e oa. Eur ar gweladennoù etre div ha teir eur, na petra 'ta.

« - Penaos emañ ar bed bremañ ? » emezi. Ya sur, he mouezh-hi, ar vouezh villiget-se kleuz ha metalek, m' ho pije lavaret e oa o chaokat un tamm-houarn-gwenn dre ma komze.

18

Grozmolat a eure-eñ un dra bennak. Diskennet e oa-hi en e gichen, lec'h ma oa bet an Ael oc'h azezañ. Lamm et e oa bet kuit pep sklerijenn, ha gourvezet e oa-eñ dizifenn dindan skeud ponner ul labous divent ha kreñv dispak e eskell gantañ. A dra sur he doa Stys ur mell korf, hag heñvel e oa ivez ouzh un erer. Met hegarat e oa, ken hegarat ha ma c'helle bezañ. Ur sac'hadig-avaloù a oa deuet ganti evitañ: « Kousket hoc'h eus un tammig ? » emezi.

Ur c'hrognadenn a zeuas gantañ ; ne oa ket aes dezhañ komz.

« Bontsje IV a zo halet : ur c'hole bihan eo, » a lavaras an tasmant du dilaouen:

« A ya ! » a wignas Watse gant poan.

« Mont a ra an traoù en-dro adarre. »

« Hm! »

« Ar sukr, ar bleud gwinizh hag ar bleud-kerc'h, pep tra. »

« Ya sur ! »

« Koazhet eo al laezh gant ar saout er momed-mañ. »

« Ya sur. »

« Un tamm brav a arc'hant a zo da gaout digant paotred ar Ventra evit ar bleud. »

Hm ! Nann ar skeud du ne felle ket dezhañ mont kuit. Un dra spontus e oa kement-se rak ur wech m' ho peus gwelet ar Sklerijenn n' hellit ket gouzañv ar skeudou teñval-se.

« Va gwelout a rit, keta ? » a c'houlennas ar skeud.

A dra sur, e wele anezhañ : ur skeud bras ha du ha ledan gant ur pikol fri, kromm un disterañ. Ur bruched ponner o tic'hwezhañ a-us da vizied lart ha kuilh a glaske en aner en em juntrañ war ur c'hof tev ha lart. Gwelout a rae pep tra, zoken ar borbolenn war he zal, ur borbolenn hag a oa neket ur borbolenn met ur bos-druzoni e gwirionez. Gwelout a rae zoken en he genou an dent o hejañ, an dent-se du ha prest da gouezhañ, an Holl roufennoù eus he c'hroc'hen kivijet.

Hag an diaoul-se e sked he daoulagad, ar gouloù diaoulek-se enno hag en doa bet graet dezhañ en em santout bihan e-pad keit-all a vloavezhioù dija. Gwelout a rae he barlenn ledan ha frank hag o daoulin tev-spontus ya, petra ne wele ket splann ? Gallout a rae gwelout sklaer an holl lodennoù eus ar bern ponner-se a gig - nemet ar c'hig-se en e bezh a rae ur skeud, ur goumoulenn-arnev ha nann ur c'horf-den pelloc'h.

Hag an dra-se a badas ken na zeuas ar glañvdiourez da zegemenn sioulik e oa echu amzer ar weladenn.

19

« Ma ! kenavo, Watse. Warc'hoazh e teuin en-dro. » An dra a skoas war-du

an nor hag a zistroas da sellout c'hoazh ur wech war e lerc'h gant ur minc'hoarzh manket. Neuze e teuas ar gouloù en-dro.

Evel-se e kendalc'has an traoù da vont war-raok e-pad un nebeut deizioù. Bremañ e ouie n' en doa ket d' ober gant ar Sklerijenn - petra bennak ma wele ar sklerijenn - ur sklerijenn hag a veze mouget un eur bemdeiz gant ur pezh tamm skeud a zeue warnañ evel ul labous begek, ha gourdrouzus, pe 'vel ur goumoulenn-arnev. An holl fulennoù a vadelezh a steuzie kuit. Bremañ e ouie kement a dremene er gêr, kerkoulz ha pa vije bet eno ; gouzout a rae penaos e veze kont gant al laezh, penaos e kreske al loened bihan ha penaos e veze kont ganto. An holl draoù-se a veze displeget dezhañ gant ar skeud, gant ur vouezh vetalek ha rust a dremene drezi biroù lemm an tamallou, ha teodadoù, flemmus gant drougkomzoù ha goaperezh ha dispriz ha konnar kuzhet war zigarez e zidalvedigezh. Adkregiñ a reas da c'hourc'hemenn a bep seurt traoù ha n' en doa ket zoken soñjet enno e-pad an deizioù-se. Gourc'hemenn a reas zoken dezhañ distreiñ d' ar gêr, rak kement-se a gouste un tamm brav a arc'hant hag e vije ken-koulz en e wele er gêr evel amañ.

Met Watse ne oa ket en e soñj mont kuit. Diouzh ar mintin ar glañvdiourez hen gwalc'he en ur gibelladenn a sklerijenn c'hlan, boull evel strink. N' en em sante ket izelaet war an digarez ma wele ha ma sante ur plac'h yaouank koant o flourat e gorf gant jestroù dibabet ha c'hwek ; bez' e oa kement-se un dra bennak tener, un dra bennak dous seurt n'en doa biskoazh anavezet. Pa veze echu ar walc'hadenn ha tennet an andorenn a gostez e vane morgousket en ur huñvreal en eürusted hag en ur soñjal en daouarn dous ha flour hag oberiant war an dro - eus ar c'hlañvdiourezed.

Ne gaved ket iskis tamm ebet gwelout ur plac'h yaouank o sikour unan bennak evit traoù prevez - kement-se a gaved naturel o vezañ ma veze graet pep tra dindan sin ar sklerijenn - sklerijenn hag a zeue da vezañ adarre evit ur pennad bihan ar Sklerijenn.

Dont a reas an deiz ma voe aotreet dezhañ bale gant kalz a evezh : un nebeut kammedoù el liorz, en-dro d' ar poulldour, ouzh brec'h ar glañvdiourez. Hag en endervezh-se e reas an hevelep baleadenn en disheol, met ne oa aze netra dreist-ordinal. Gouzout a rae e oa ar valeadenn-se ur seblant fall, met ne savas spont ennañ e gwirionez nemet antronoz vintin, pa lavaras ar glañvdiourez dezhañ :

« Reidsma, aotre hoc'h eus da vont kuit warc'hoazh, »

20

Ne oa nemet ur skeud a c'hoanag er gerioù-se. « Aotre hoc'h eus. »

« N' eo ket ret din mont kuit ? » emezañ. Ar glañvdiourez a vinc'hoarzhaz : « Ret eo. C'hwi a rank mont kuit. Ezhomm a zo gweleoù. Hag e selle outañ iskis. »

« C'hwi a garle chom amañ ? »

Ober a reas sin gant e benn hag e santas un dra bennak o waskañ war e c'houzoug.

« Perak ? emezi, gant douster, en ur baouez ur pennad da walc'hiñ. »

« Ar skeud-se, » emezañ.

Dres evel ur bugel a soñjas Anneke ar glañvdiourez, en ur zerc'hel da walc'hiñ gant he dorn e gorf kozh.

Evel-se e oa kont, a soñje Watse Reidsma : ar sklerijenn-se n' oulle ket chom. Evel just n' oulle ket, ret e oa kuitaat un deiz - labour an tiegezh a oa o c'hortoz, ar saout, ar marc'h, ar skeud. Ar skeud. Skrijañ a reas.

Ur wech ouzhpenn en endervezh-se e plavas a-us dezhañ. Ne lavaras netra diwar-benn mont d' ar ger. Gouzout a rafe abred a-walc'h. Un taksi a c'hellfe bezañ goulennet amañ e kêr hag a-hend-all e vefe tu da gemer ar c'harr boutin, espern a rafe un toullad arc'hant. Pa veze aet kuit ar skeud, ez en em roe d' ar

sklerijenn. Ar wech-mañ eo an hini diwezhañ, a soñjas, warc'hoazh e vin adarre gant ar saout hag ar skeud. Met evit an deiz diwezhañ e nac'has ar sklerijenn treiñ er Sklerijenn. Iskis e oa : a-raok e teue bemdeiz e-pad ur pennad, en endervezh, ur wech echu boubou eurvezh ar gweladennoù. Met e kement lec'h a zo e tle ar sklerijenn bezañ bremañ, kreñv, splann, asur, ar Sklerijenn hag a c'hellfe bezañ bremañ, e-unan. An noz-se ar glañvdiourez a zeuas betek e wele.

« Daoust hag he deus soursiet ho kwreg eus un taksi, Reidsma ? » a c'houlennas.

« N' am eus ket laret e oan da vont kuit. » Iskis, a soñjas, setu ur c'houer...

« Warc'hoazh beure da eizh eur e vo un taksi, » emezi.

« Gallout a ran kemer ar c'harr boutin, » a lavaras, « chom a ra a-sav e-kichen dor va zi. »

« Mat tre, 'vel a gerot. »

« Ar skeud eo e fell dezhañ. »

21

Ar skeud, a soñjas ar glañvdiourez. Trelatet eo. Un den kozh iskis, - penaos en devoa stourmet, pa oa deut, abalamour ma oa ret dezho e walc'hiñ ha troc'hañ e varv ha touzañ e gof. Tri pe bevar a oa bet ret evit derc'hel mat dezhañ. Bez e oa c'hoazh tud gouez. Ar glañvdiourez a yeas etrezek an nor. Ur wech c'hoazh e troas he fenn.

« Neuze e komprenit, warc'hoazh da eizh eur e vo roet deoc'h ho koñje, Reidsma. » Ton ur skolaerez o reiñ urzhioù e oa. Poan a reas da Watse.

An noz-se e tarzhas ur barr-arnev ; ar gurun a voe klevet o strakal er pellder ; abred diouzh an abardaez e teuas an amzer da vezañ teñval ha stummet fall. Glav a rae a vare da vare hag un avel greñv a c'hwezhe endro d' an ti. Watse a welas e oa roufennet ha strafuilhet gorre an dour er poull. Koumoul liv ar staen a zeue ponner ha melkonius eus tu an tiez-goudor. Warc'hoazh. Da viken, da virviken. Soñjal a rae pe gentoc'h ne soñje e netra. Ne wele nemet traoù spontus, gweledigezhioù savet diwar an derzhienn. « Watse, n' a peus ket ?... » « Watse, bale a rez ? » « Watse, kae da... » « Watse, pegement a arc'hant ?... » E-pad tregont vloaz. E-pad tregont vloaz ar c'hlemmoù-se diwar-benn an arc'hant, an dilhad, diwar-benn segalennoù ha ludu, diwar-benn an dour-koll, diwar-benn... ya diwar-benn petra ne vefe ket ? E-pad tregont vloaz ar bruched ponner-se ha berralanet - ar pakad-soav-se, ar vouezh houarn-se, an dent brein-se, an tammoù bizied lart ha kuilh-se... Hag e-pad an holl vloavezhioù-se e oa bet ar sklerijenn e pep lec'h. Hag ivez ar Sklerijenn. Ha morse n' en devoa gouezet. Met aze edo, atav ha da viken... ha gouzout a rae e oa ret dezhañ mont en-dro davet ar skeud !

Pa voe deuet an deñvalijenn ha manet pep tra sioul - ar gouleier-noz a voe enaouet - korfoù-tud a glemmas a zialanas, a roc'has, a zic'hwezhas - Watse n' hellas ket chom pelloc'h. En em silañ a reas 'maez e wele hag e klaskas e borpant a-dastorn. « Ret eo din mont 'raok, » emezañ d' an evezhierz a zegouezhas gantañ en trepas hag a rae selloù du outañ. Evel d' en em zigareziñ e chomas da ruzañ endro d' ar privezioù ha neuze ez eas er-maez dre un nor a-gostez. Riklañ a rae ar c'houmoul war an oabl a-us d' e benn, ponner ha teñval. Sellout a reas d' an nec'h ha neuze d' an traoñ dirazañ. Plantañ a reas bizied plat e dreid er grouan gleb. Dour ar poull a luc'has ul lajadig pa en em ziskouezas al loar. Ar sklerijenn, a soñjas Watse ; aze emañ. He gwelet am eus o lugerniñ, va gervel a ra. Gant evezh e tiskennas gant an diribin. Yen-skorn e oa an dour. En em lezel a reas da riklañ ker sioul ha ma c'hellas evit na vije bourbouilh ebet. An dour hel lezas da dremen hag en em silas en-dro dezhañ a bep tu. Neuze ec'h en em glozas a-us d' e benn...

22

Un den iskis, ar c'houer kozh-se a soñjas an dour. O klask ar Sklerijenn a vez graet Doue anezhi, hag o kavout netra nemet limouz, delioù-elestr ha peskedigoù ruz tennet eus o c'houk.

Met petra 'oar an dour diwar-benn Sklerijenn Doue ?

KAOZ AN TORT BIHAN

kontadenn bobl evit ar vugale
dastumet gant M. KLERG

Ur wech e oa, ur wech ne oa ket
Mar keret e kredfet, Mar keret ne refet ket
Aesoc'h e vo deoc'h kredout
Evit mont da welout.

Bez' e oa ur wech un Aotrou hag en doa tri mab. Siwazh ! ar yaouankañ a oa mac'hagnet, rak tort e oa ha n' en doa anv mat ebet digant e vreudeur nemet « Tort ac'hann, tort aleshont, mezh-e-dud », an holl zrouganvioù a oa evitañ.

Un devezh, ar mab henañ o pourmen er jardin en ur lenn ar gazetenn, a welas en ur pennad-skrid e oa ur briñsez en Itali hag a levere : « An neb piv bennak a rafe ur vatimant hag a yaje ken buan dre zouar ha dre vor, e kemerje-hi an den-se da bried... » Setu mab an Aotrou o tont diouzhtu d' ar red, da lavarout d' e dad ar c'heloù en doa lennet : « Me, emezañ, ma zad a yelo warc'hoazh da welout hag-eñ e c'halljen ober ar vatimant-se ». An deiz war-lerc'h ar beure, hemañ oc'h ober e bakadenn hag o vont etrezek ar c'hoad. A-raok antren er forest, edo ur feunteun bolzet-kaer, ha mein gaer oc'h ober an dro dezhi. Hag ar paotr yaouank a zeuas da soñj dezhañ da zebriñ un tamm, a-raok antren er forest, P' edo o tebriñ e damm bara ec'h erruas ur gozh wrac'h kozh, hag hi da c'houlenn da zebriñ digantañ, en an 'Doue. Ar paotr a respontas dezhi ne oa deuet gantañ nemet ar pezh en doa ezhomm evit e zevezh ha n' en doa da zioueret tamm ebet. An hini gozh a c'houlennas digantañ o vont d' ober petra e oa, hep bezañ re gurius.

- O vont d' ar forest, emezañ, d'ober un toullad golvizhi.
- Ma ! eme an hini gozh, golvizhi mat ra vezo.

Kerkent hag e oa aet er forest, hag ar mab henañ o choaz ur wezenn eus ar re vravañ hag o komañs skeiñ warni gant e vouc'hal. Pep taol e teue gantañ ur c'holvazh ken brav ma ne vez ket gwelet en tu-hont dezho war ar stankoù. Graet en doa un daouzek bennak anezho, met gant an droug a oa ennañ e taolas e vouc'hal kuit bag ez eas d' ar gêr da gontañ d'e vreur ar pezh a oa en em gavet gantañ.

24

An deiz war-lerc'h, ar mab hanter-henañ a lavaras : « Me a yelo ivez da welout petra a rin ha petra ac'h eus graet ». Pan erruas e-kichen ar feunteun e teuas da soñj dezhañ debriñ ivez un tamm, a-raok antren 'barzh ar forest. Ne oa ket c'hoazh dispak e voued mac'h erruas an hini gozh da c'houlenn lod eus ar pezh a oa deuet gantañ. Hag eñ da respont dezhi evel e vreur, penaos ne oa deuet gantañ traoù nemet evit un devezh, hag en doa ezhomm anezho, kuit d' o reiñ da estrañjourien.

« - Bennozh Doue deoc'h, eme an hini gozh. Met kontant e vefec'h da lavarout din, hep bezañ re gurius, da gostez pelec'h ez it evelse ?

- Me 'zo o vont d' ar forest, maeronez, evit ober gwerhidi.
- Ma ! gwerzhidi mat ra vezo ma faotr ! »

Pa oa antreet er c'hoad, kentañ tra e reas e oa mont da welout al labour en doa graet e vreur henañ. C'hoarzhin a reas, pa welas ar golvizhi en doa graet e vreur. Hag eñ da choaz ur wezenn all kalz kaeroc'h eget hini e vreur ha da skeiñ warni a-daolioù bouc'hal. Pep taol ma skoe, e teue ur werzhid ken teurgn ha ker brav gantañ, evel ma n' eus bet gwelet biskoazh. Graet en doa un daouzek pa drizek gwerzhid hag ez eas droug ennañ. Hag eñ o skeiñ vinvioù eno a-dro-jouaz ha d' ar gêr. 'Benn ma oa erru er gêr, e oa erru an noz. E vreur henañ a

c'houlennas digantañ penaos e oa bet e dro ; hag hemañ o kontañ dezhañ en doa kavet ur wrac'h kozh p' edo o tebriñ un tamm bara hag he devoa goulennet digantañ o vont da belec'h edo. « Ha me da respont dezhi, emezañ, edon o vont d' ar c'hoad d' ober un toullad gwerzhidi... Ret e vefe dit o gwelout a-raok kompren peger brav ez int. »

Ar mab yaouankañ a oa e kouign al ludu, met ne lavare ger. An deiz war-lerc'h ar beure, e lavaras d' e dro : « Me a yelo ivez da welout petra a c'helliñ ober. » - « Ya, eme e vreudeur, te: kozh tort daonet, a ray kalz gwelloc'h labour eget n' hon eus ni graet. »

War-se ar mab yaouankañ a gasas gantañ ar bevañs en doa ezhommet evit e zevezh, hag ez eas ivez en hent etrezek ar forest. Kerkent hag en doa dispaket e vara, ec'h erruas adarre an hini gozh da c'houlenn, en an 'Doue, hag-eñ ne vije ket tu da gaout un tamm da zebriñ:

« - O , ! eo, eme an tort. Tostait, maeronez da zebriñ ha da evañ. Ur bannac'h gwin a zo amañ ganin, ha pa vo aet ar re-mañ tout, me 'oar pelec'h ez eus c'hoazh. » E-keit ha m' edont o tebriñ o bara, e c'houlennas an hini gozh digantañ o vont da gostez pelec'h edo er mod-se.

«- Maeronez, emezañ, me 'zo o vont d' ar forest, en soñj d' ober ur vatimant hag a yelo ker fonnus dre zouar evel dre vor.

25

« - Ma ! ma faotr, eme an hini gozh, batimant vat ra vezo ! »

Pa z eas ar paotr yaouank er c'hoad, kentañ tra a reas e oa mont da welout al labour o doa graet e zaou vreur. Da gentañ e welas ur bern golvizhi, hag e c'hoarzhaz pan o gwelas. Mont a reas un tamm pelloc'h hag e welas un tokad gwerzidi : - « Mar bez bolontez Doue, emezañ outañ e-unan, ne rin ket traoù evelsedig ».

Hag eñ o choaz ur wezenn sapr tev-mat hag uhel : « - Homañ vras a zo mat din d'ober va esa. » Hag eñ da skeiñ un taol bouc'hal war ar wezenn. Kerkent e teuas gantañ ur planken rabotet ha garanet hag o kouezhañ a-blaen war an douar. Kement ha ken bihan a reas derc'hel da skeiñ ma oa furmet ar vatimant. Pa oa echu, hag eñ o lamm e-barzh nemet e taolas pled e vanke c'hoazh daou pe dri blanken evit ober skabelloù d'azezañ. Disken a reas da skeiñ tri daol all d'ober ar skabelloù-se. Hag eñ neuze e-barzh ar vatimant hag o lavarout « - Doue a-raok ha ni war-lerc'h ! »

Ar vatimant en em lakas da vont war-raok ; met an douar a grene seizh lev tro-war-dro. Hag hi o vont etrezek an Itali, peogwir e oa ar briñsez eus ar vro-se... Ne oa ket aet gwallbell, pa welas un den o krignat un askorn. Hag eñ d'ober d'e vatimant chom a-sav ha da c'houlenn digantañ : « - Oc'h ober petra emaut-te aze ? »

- Amañ, a respontas an den-se, am eus kavet un askorn. Marteze nan eus ket bet a gig outañ hanter-kant vloaz'zo ; met pa waskan warnañ gant va dent, e teu chug dioutañ c'hoazh.

- Ba ! ba ! eme an tort, laosk an askorn-se aze ha deus ganin.

- O vont da belec'h emaut, emezañ ?

- Feiz ! o vont da vale bro.

- Mont a-walc'h a rafen ganit ! » Teurel a reas e askorn eno hag oc'h ober ul lamm er vatimant.

N'o doa ket graet un hanter-lev hag int a welas un den o fregiñ ur forn gozh. En e sav edo ha stummet diouzh krignat un dra bennak. Ha paotr e vatimant o chom a-sav adarre hag o c'houlenn digantañ oc'h ober petra edo aze:

« - O fregiñ, emezañ, ur forn gozh ha na oa ket bet poazhet bara enni abaoe tremen hanter-kant vloaz'zo am eus kavet un tamm kreun-bara.

- Hola ! eme baotr e vatimant. Te blij bara dit kement-se ?

- Ya, emezañ. M'am bije bet 'bara, me am bije graet un den.

- Ma ! deus ganin ha laosk al labour-se a gostez.
- O vont da belec'h emaac'h eta, ma zud vat ?
- Feiz ! o vont da vale bro.
- Neuze ez afen a-walc'h ganeoc'h. » Hag ar vatimant adarre war-raok. N'o doa ket graet ur c'hard-lev ma weljont un den en e c'hourvez war an douar.

- « Hep ! eme paotr e vatimant, oc'h ober petra emaut aze ?
- Roit peoc'h emezañ, me 'zo o selaou ma ed o tiwan.
- Ba ! deus ganin ha laosk anezho. 'Benn ma tistroimp d'ar gêr e vint diwan-mat.
- O vont da belec'h emaac'h 'vit-se ?
- O vont da vale bro !
- Neuze ez afen a-walc'h ganeoc'h ivez ! » Hag eñ o sevel hag oc'h ober ul lamm 'barzh ar vatimant. Hag ar vatimant war-raok. 'Benn m'o doa graet ul lev pe war-dro hag i o welout un den en ur park oc'h en em hualañ.

- Oc'h ober petra emaut aze a c'houlennas paotr e vatimant, en ur chom a-sav.
- Roit peoc'h, emezañ, roit peoc'h ! Me 'zo oc'h esae tapout ur c'had a zo aze ha bep tro e lamm dreist-hi. Setu ez an d'en em hualañ ha marteze e c'hellin lammout warni pe en he c'hichen.
- O ! ba ! laosk ar c'had-se ha deus ganeomp.
- O vont da belec'h emaac'h neuze, emezañ ?
- Feiz, o vont da vale bro.
- Neuze ez afen a-walc'h ganeoc'h ivez ! » ...Hag ar vatimant adarre war-raok. Graet o doa div pe deir lev hag i o welout ur chaseour o vizañ. Ar vatimant a ehanas adarre a geñver dezhañ.
- « Hop ! ma den mat ! Oc'h ober petra emaut aze ?
- Che ! emezañ, ne welit ket du-hont ur c'houldri, un hanter-lev ac'hann ? Ne welit ket ar pichoned a zo war-c'horre hag a zo kludet en o zouez ,ur frav ? Hag ar frav-se am eus c'hoant da lazhañ.
- Hola ! eme baotr e vatimant ! te 'zo un den hag a denn just, mar gallez tennañ ur frav eus un hanter-lev !
- Ya' vat, ma den mat, biskoazh den n'am eus gwelet da dennañ kerkoulz ha me.
- Ba ! ba ! laosk ar frav-se da greskiñ ha deus ganeomp ivez.
- O vont da belec'h emaac'h vit-se ?
- Feiz ! o vont da vale bro.
- Neuze ez afen a-walc'h ganeoc'h. » Hag eñ o leuskel ar frav, o lakaat e fuzuilh er vatimant hag e-barzh. Ha setu ar vatimant en hent adarre...

Un dro bennak ec'h errujont duhont en Itali. Hag i da di ar Briñsez. Ar paour-kaezh tort a yeas evel just dirak ar Briñsez. Homañ avat, pa welas peger mac'hagnet e oa, a lavaras d'he, zad : « Biken an den-se na gemerin da bried ».

- « Ret e vo dit hen ober, a respontas he zad, pa'c'h eus lakaet war ar c'hazetennoù.

- Gortozit, ma Zad, emezi, me gavo digarezioù. » Hag hi neuze o lavarout da zanvez he fried : - « Me az kemero. Met emberr da noz e vo poazhet un ejen en e bezh hag e renkis te ha da dud hen debriñ en un novezh, pe ma ne rez n'az kemerin ket. »

'Benn an noz e oa bet degaset an ejen en e bezh, ha paotr e vatimant a lavaras da baotr e askorn « Te, emezañ, am boa da welet o krignat un askorn ha na oa netra outañ, met amañ bremañ ez eus kig da zebriñ ha na vo ket ret krignat re an eskern. »

Paotr e vatimant hag ar re a oa gantañ, a zebras ar c'hig, hag ar peurrest a voe roet da baotr e askorn. 'Benn an deiz warlerc'h ar beure ne vane tamm eus an ejen, nemet an eskern.

- Ma ! eme ar briñsez, me n'az kemerin ket c'hoazh diouzhtu. Emberr da

noz e vo poazhet amañ ur forniad-vara, ha ma na zebrez ket te ha da dud ar forniad-vara-se, en un nozvezh, n' az kemerin ket.

An noz warlerc'h e oa bet degaset ar forniad-vara da baotr e vatimant ha d' e dud. Hag eñ a lavaras d' an hini en doa kavet o freuzañ ar forn : « - An dro-mañ, emezañ debr bara, ma faotr ; n' az po ket ezhomm da chom da grignat an tammoù kreun devet. Bara a vo »

'Benn an deiz warlerc'h ar beure, ne oa manet tamm bara ebet: debret e oant tout. Ar Briñsez a lavaras da zanvez he fried : « - N'az kemerin ket c'hoazh ! Amañ ez eus ur vatezh hag e vo ret deoc'h kaout unan bennak eus ho kompagnunnezh hag a ranko mont ganti da gerc'hat ur brogad-dour, ha mar kerez, pa zistroio, me az kemero, mar bez da gentañ.

Setu an deiz warlerc'h matezh ar Briñsez hag hini a oa en em hualet da dapout ar c'had, a yeas o-daou da gerc'hat dour. P' en em gavjont e-kichen ar feunteun e lavaras ar vatezh :

« Ma ne deo un druez, emezi, ober kement-se a charre gant ar briñsez, a-raok ma kemero an den-se, peogwir he doa lakaet war an c'hazetennoù a-raok ! Gwellañ am eus d' ober eo ober un diskuizh amañ. »

28

Hag i oc'h azezañ o-daou war bord ar feunteun. Hag ar plac'h komañs flouran e vlev dezhañ gant he dorn. Tomm e oa an amzer hag a-barzh ar fin e vanas ar paotr kousket. Neuze e tapas-hi ur penn-marc'h a oa e-kichen ; hag hel lakaat a eure da egile dindan e benn. Hag hi neuze ne oa ket bet liboudenek da dapout ar podad-dour ha d' ar gêr.

Ar re-all a gave hir an amzer ; ha setu paotr e vatimant a lavaras d' an hini a oa gantañ hag en doa kavet o selaou e ed o tiwan : « - Selaou hag-eñ ne glevjes ket anezho o tont en-dro ». Hag egile da selaou ha da lavarout : « - Eo, emezañ, klevout a ran trouz-treid unan bennak o tont, met trouz-treid skañv ez eo, rak-se ez eo trouz treid ar vatezh. »

Neuze paotr e vatimant a lavaras d' an hini, a oa oc'h esae tennañ war ur fray hag a oa keit dirazañ : - « Pa welez pell-pell, sell hag-eñ ne welfes ket ar feunteun hag unan bennak en-dro dezhi ». Ha paotr e fray o krapat war an uhelañ gwezenn hag ac'hano e welas e gamalad en e c'hourvez e-tal ar feunteun hag ur penn-marc'h dindan e benn.

« Ma ! eme baotr e vatimant, te hag a denn ker mat ha ne vijes ket gouest da dennañ damdost dezhañ evit hen dihuniñ ? »

- « O ! eo, aezet ! eme egile. » Hag heñ o tiskenn diwar ar wezenn hag o tapout e fuzuilh, ouzh he c'hargañ, ha dav war e giz 'barzh ar wezenn. Hag eñ da vizañ ervat ha da leuskel un tenn just war ar penn-marc'h ken e strinkas ar penn-marc'h er feunteun. Egile pa gouezhas e benn war ar vein, a zihunas. Pa zigoras e zaoulagad ne oa den wardro ar feunteun nemetañ.

- « Añ ! gagn, emezañ. Ma bourdet ac'h eus ! » Hag di o tapout ur podad dour hag en hent. Ne oa ket c'hoazh erru ar vatezh er gêr, hag ar chaseour en ur dremen anezhi a roas dezhi un taol-bout ken na ziskaras anezhi hag e torras he fod... En ur ouelañ dourek ez eas ar vatezh d'ar gêr... Met gonezet en doa adarre paotr e vatimant...

- Bremañ, emezañ memes tra ! e teui ganin an dro-mañ d'am bro.

- N' in ket c'hoazh, emezi. Amañ ez eus ul leon hag e renki mont da gousket gantañ un nozvezh, ha mar deuez en bev alese, an dro-se neuze ez in ganit... »

Setu paotr e vatimant, petra 'reas neuze nemet prenañ un hanternad kraou, un toullad poentinier hag ur morzhol, ha pa oa noz, e voe kaset da gousket gant al leon... Kerkent ha ma oa antreet e ti al leon, ur pezh-lojeiz anezhañ, hag al leon da c'hrogнал ha da lavaret : « - Me 'ya d' az tebriñ ! » « O ba.. ! eme ar

paotr, laosk ac'hanoñ bev. Me 'zo traoù ganin da reiñ dit, kalz gwelloc'h eget n' eo va c'hig. »

29

- « Ro din, neuze, eme al leon, pe me az tebro. » ....Hag egile da gomañs skeiñ kraoù d' al leon, hini da hini...

« Mat-tre ez int, eme al leon, met ro din primoc'h, rak naon am eus. » War-bouez derc'hel da dapout kraoù, e vihanae ar sac'had ha c'hoazh e oa pell ac'hano d' ar beure. Setu kamarad ar Briñsez o lavarout d'al leon :

« - Daoust, emezañ, pegeit ez out gouest da vountañ da lost e-barzh an toull a zo aze er pleñch ? Kae war c'horre ha me a chomo en traoñ hag a vuzulio gant ar metr. »

Hag al leon ouzh krec'h hag o vountañ e lost en toull, met n' en doa ket bountet anezhañ nemet un tammig bihan : - « N'em eus ket bet amzer da vuzuliañ, eme ar paotr en traoñ, rak re fonnus ac'h eus sachet da lost ganit. »

Neuze al leon evit an eil gwech a advontas e lost en toull donañ ma c'helle. Paotr e vatimant avat, ne oa ket bet liboudennek da skeiñ ur boentenn 'barzh lost al leon hag er themes amzer 'barzh an treust... Al leon a hope hen tennañ ac'hano :

« - Ya, ya ! eme egile, gortoz ur momedig bihan ! » Hag elec'h tennañ ar boentenn e plantas div all e lost al leon. Hemañ a hope hag a lavare dezhañ : « Distag ac'hanoñ alese pe me az tebro ».

« O ! emezañ, keit ha ma vi aze, n' em eus ket a zoan. » ...Un dro bennak ec'h erruas ar beure hag e teuas ar vatezh da zigeriñ warno evit gwelout penaos e oa kont... Setu paotr ar vatimant a zeuas bev ha yac'h er-maez a di al leon....

- « Memes tra, emezañ d' ar Briñsez, an dro-mañ e ranki dont ganin ».

- « Ya, eme ar Briñsez, ec'h asantan mont ganit d' az pro ! » Ha hi o taspugn he dilhad ha kimiadiñ diouzh he zad, hag o vont er vatimant gant ar re all.

Goude ma oa aet ar vatimant a-raok, e voe klevet youc'hadeg e ti al leon. Ar vatezh a yeas war he c'hiz da welout hag e kavas al leon paour stag ouzh an treust. Hag hi o vont da zegemenn d'ar mevel bras dont d'hen distagañ. Pa voe distaget e lavaras al leon : « Me 'zo o vont war e lerc'h hag hen debro ! »

En ur vont d'ar gêr eus an Itali e tremenas ar vatimant rez un ti lec'h edo an Ankou oc'h ober skilhoù d' e vamm. An tort a reas d' e vatimant ehanañ hag a lavaras d' an Ankou : « Te, n' ouzout ket ober skilhoù ! »

- « Penaos, eme an Ankou ? Te 'oar gwelloc'h egedon-me ?, »

- « Ya 'vat, » eme an Tort, en ur dapout e vouc'hal, hag en ur zistagañ ur pezh-taol gant ur skod hag a oa digor eus ur penn. Neuze e lavaras d' an Ankou : « Sell, emezañ, laka da droad aze evit na serro ket ar faout ». Hag an Ankou oc'h ober. Raktal avat, an Tort a dennas e vouc' hal e-kuit hag ar faout a serras war droad ar pour-kaezh Ankoù.

30

Paotr e vatimant en em lakas da c'hoarzhin hag eñ o tanfoeltriñ ar vouc'hal a-gostez hag oc'h ober ul lamm en e vatimant ha « Tiuz hag araok » emezañ... Ur pennadig goude e tremenas al leon e-bioù d'al lec'h e oa an Ankoù gant e droad gwasket er faout. Pa welas al leon, e c'houlennas an Ankoù digantañ, en anv Doue, hen sikour da dennañ e droad er-maez ac'hano. Hep marc'hata e teuas al leon war e sikour, ha pa oa tennet e droad e-kuit, kentañ tra a reas an Ankoù e ea goulenn digant al leon o vont da belec'h edo : « N' hoc'h eus ket gwelet, eme al leon, ur vatimant o tremen dre amañ ? »

- « O ! eo ! eme an Ankoù. An dud-daonet-se an hini o doa va lakaet da vountañ va zroad er skod. » - « Ma ! eme al leon, ne ray ket kement all ken, rak

bremazonn mar hen tapan, me hen debro ! » Ha pa o doa tapet ar vatimant e reas al leon sin da lammat e-barzh, met paotr e vatimant a gemeras ur boentenn hag e vorzhol hag e lavaras d'al leon : « Tosta amañ, hag ez ez da vezañ staget. »

- « Hola 'vat, eme al leon, ne dout ket o vont d'am stagañ ken diwarbouez va lost! » - hag eñ o tec'hel kuit... Neuze e tostaas an Ankoù ivez :

« Añ ya ! ma faotr, eme an Tort, tosta amañ. » Hag o tapout daou blanken hag ouzh o digeriñ e lavaras : « Me 'ya, emezañ, da lakaat da droad etre an daou blanken-mañ ! »

« Hola' vat, eme an Ankoù, me'm eus bet trawalc'h a boan gant an dro dremenet, kuit da vezañ tapet a-nevez. » Hag eñ kuit asamblez gant al leon hag o leuskel ar vatimant hag he zud da beurechuiñ o beaj en peoc'h !

En em gavet e oant e-tal ar forest e-kichen ar feunteun lec'h en doa an Tort rannet e damm bara gant ar wrac'h kozh araok mont d'ober e vatimant. Eno edo adarre an hini gozh, evel pa vije bet ouzh o gortoz. Hag an Tort d'an traoñ ha dont da drugarekaat anezhi evit ar pezh he doa graet evitañ :

- O maeronez, emezañ, goulennit diganin seurt a gerot, ha me 'zo kontant d' hen reiñ deoc'h, mar gallan, evit ho trugarekaat eus ar sikour hoc'h eus roet din ».

- « Ba ! eme an hini gozh, n' em eus ezhomm a netra. M' am boa goulennet bara diganit ez eo abalamour da aprouiñ da galon vat. Te 'zo gwelloc'h da galon eget hini da vreudeur ha setu perak am eus da sikouret da gas da vennad da benn... Tosta amañ ha diwisk da roched. » Hag ar wrac'h kozh ha tapout dour e boz he dorn eus ar feunteun ha frotañ kein ar paour-kaezh mac'hagnet. Hag eñ kerkent sershoc'h ha koantoc'h eget hini 'bet eus e vreudeur. Kement ha ken bihan ma lammas ar Briñsez er-maez eus ar vatimant da zont da boket dezhañ gant ar joa he doa ouzh danvez he fried, hag ouzh an hini gozh...

31

Pa zegouezhjont er gêr, ne felle ket d'an tad na d'an daou vreur anavezout an hini n'o doa gwelet biskoazh nemet tort. Ha souezhet-bras e oant o welout gantañ ur Briñsez ker kaer.

An deizioù warlerc'h voe graet an eured hag e oa bet friko bras ! Pell-amzer e chomas bev an Tort hag e Briñsez, rak an Ankoù goude an dro a oa bet c'hoariet dezhañ ne grede ket tostaat d' o falez. Kalz a vugale o doa bet hag eürus e oant bet e-pad o holl vuhez. Mamm-guñv va mamm-guñv a oa bet en o eured ha ganti eo bet klevet ar pezh ez on deuet-me da gontañ deoc'h.

Kontet gant Eujen BRIGANT Lann-Blouber.
18-1-51.

Ar vuhez a sav diouzh ar marv : ha diouzh bezioù ar vrogarourien e sav buhez ar broadoù.

PADRAIC PEARSE.

PREDERIADENNOU E SIGUR UN NEBEUT SKRIVAGNERION VREZHONEK

gant Youenn OLIER

Pennad VI ABEOZEN

Estreget ul lennegour rik eo bet Abeozen, ha sed pezh a laka un diforc'h etrezañ ha meur a skrivagner brezhonek all evel Jakez Riou pe Youenn Drezen. Abouez eo e labour skoleg brezhonek ha leder deskamant keltiek. Eñ an hini eo en deus labouret ar muiañ da reiñ d' ar Vretoned anaoudegezh eus ar yezh hag al lennegezh kembraek gant e « Yezhadur Kembraek » (1933) kentañ yezhadur ur yezh estren savet en hor yezh, Skol vihan ar C'hembraeg (1943) e droidigezh eus ar Mabinogion (1), echu e 1939 hag arouez un hengoun adkavet. Muioc'h eget un droidigezh eo ar stumm brezhonek a roas da Dir Na Nog, oberenn vrudet T. Gwynn Jones : savet e voe ar skrid brezhonek e gwerzennoù. Ne daolan ket kement a evezh ouzh an troidigezhioù graet diwar Dik Trevan divrud a-walc'h eo ar skrivagner-se e Kembre bremañ, a gredan. Dalc'homp soñj ivez eus an dornlevrioù brezhonek krenn a savas, hag a zo mat tre da zeskonian unan war an dachenn-se. Ret e vefe menegiñ ivez un istor eus al lennegezh vrezhonek, diembann c'hoazh hiziv, hep kontañ kentelioù aozet diwar-benn Barzhaz Breizh evit Skol Uhel Emil Ernod e 1942-44 kement-se a ziskouez labour ha dalc'husted evelato.

(1) Anv a voe d'ur mare d'o embann e stumm ul levrenn a lorc'h skeudennaouet. Salv ma vo graet dizale.

33

II

N'en deus ket savet Abeozen a varzhoniezh koulz lavaret, pe da nebeutañ n' eo ket anavezet ganin. Ur pezh bennak war Walarn goude ar brezel a anavezan : « Kala goañv ». Peurwirionded fromus ar varzhoneg-se a ra ar priz anezhi dreistholl. Kalz a zouster a zo en ur pezh all evel Kanenn-daou. Boutin eo an displegerezh, hogen akedet ar gwerzaouadur, ha bez ez eus ennañ linennadoù brav ha c'hwek meurbet o sonioù. Daoust a-hend-all hag envel a c'heller barzhonegoù ar pezhioù a embannas evit ar sonerezh e-barzh Gwalarn ha Galv etre 1942 ha 1944 ? O adlennet em eus nevez zo. Anzav a rankan em eus kavet kalz a werzennoù kalet, diheson pe voutin daoust ma tañvaan un tamm barzhoniezh bennak a-wechoù, er pezh-mañ da skouer.

Boull eo an noz evel ur feunteun.

Moarvat on levezonet gant ar sonerezh a anavezan ; kavout a ra din evelato ez eus koantiz eno.

Muioc'h a zanvez a zo e *Distro an Aotrou Nonn*. En arourgerz berr-se, en drama vihan-se, e sked splannder ur from stennet bepred. Bez ez eus ennañ ivez kavadennoù lavar brav tre evel.

Ur c'had eus gwaremm ar glen
pe (ar bugel) en e gavell bleunienn estlamm.

Startded ar gwerzennoù, berrded menegus kenañ ar stumm skrivañ, kerzh herrek an drama war-du an disoc'h reuzius o deus kengrouet eno ur benn-oberenn par da re wellañ Barzhaz Breizh (2) .

(2) Stumm BB a gaver war DAAN, hag aze hoc'h eus levezon bev bepred al levr-se war hol lennegezh a-vremañ.

III

Ur c'hoarigan evel *Ar seizhenn eured* a denn a-walc'h da z*Distro an Aotrou*

Nonn. Tennet eo an danvez anezhañ eus Barzhaz Breizh ha kavout a reer ennañ ivez un hekleb eus amzer gozh hor bro, hekleb un tremened a zo diaes da empennañ deomp. Moarvat eo a boan ur pezh c'hoari: an darvoudoù n' int ket ereet strizh, hag an dibenn a zo un tammig trumm war va meno. Daoust da se e chom meur a arroudenn blijus en oberennig-mañ, homañ da skouer, awenet evel pezhioù barzhoniezh all gant ar garantez

Na sioul an noz, â va ene ;
klev an avel a gan er gwez
hag e sav mouezh flour ar gaouen
davet al loar.

34

An eil gwerzenn a zo unan eus ar re hesonañ a gement a zo bet savet e brezhoneg (Notit a-bend-all e tiverzer er c'hoariganig-se tres levezon Tangi Malmanch).

Janedig ar Rouz avat a zo ur gwir zrama ha n' eo ket an nerzh a vank dezhañ. Darvoudoù a zo ennañ hag ereet mat int ; tonkadur ar plac'h, sed an destenn a zo diskouezet deomp adal an deroù. Ouzhpenn-se eo linennet mat temzoù spered an dud, re ar soudarded, ar gouerion, hini ar c'habiten forbann, hini an danvez pried Yann Gerdudal. Skeudenn Janedig ar Rouz avat a zo an hini fromusañ, a bell. Unan gaer eo ivez, hini ur plac'h yaouank a gav gwelloc'h mervel eget koll he glanded ha mont da strouilhenn, petra bennak ma ro ar skrivagner d' an dibab-se ur stumm lorc'hus ha n' eo ket plijus tre. Erfin, amañ c'hoazh hon eus un drama istorel brav m' eo livet mat ennañ unan eus prantadoù reuziekañ hon istor. E gwirionez e tellezfe ar pezh c'hoari-mañ bezañ displeget aliesoc'h eget n' eo.

IV

Kalz ledanoc'h eo oberenn Abeozen e yezh plaen, ha betek hen e chom ar skrivagner-mañ anavezet evel skrivagner *Dremm an Ankou* hag *Hervelina Geraouell*. Anavezet mat eo testenn « Dremm an Ankou » : kentañ brezel bed hor c'hantved ez eo. Ar skrivagner e unan a lavar deomp en e raklavar n' eus ket eus « Dremm an Ankou » un oberenn faltazi. Un testeni istor eo da gentañ, ha rak-se eo e oa prizet kement gant Meven Mordiern, evel ma ouezer.

Ar pezh a ziskouez hon eus afer ouzh ul levr eñvorennoù pe un istor kendalc'het e-giz ur romant, diazezet war darvoudoù gwir, eo da gentañ renkadur ar c'hontadennoù hag a zo hini an amzer. Gant an hini gentañ emaoomp e diwezh 1915 pa bad abaoe ur pennad ar brezel foziou. E-kreiz al levr e teu Gwerzin war an dabier. Ar c'hontadennoù diwezhañ a dremen dres a-raok diwezh ar brezel. Hag ar c'hontadennoù adstaget ouzh ar re all e 1942 a zo amzeriet e 1919 hag e 1942.

Traoù all a ro d' an oberenn liv ur romant : dont a ra endro ar memes tud, Erwan dreist-holl eveljust, ha menegiñ a reer a-bed al levr darvoudoù taolennet a-ziaraok. Ouzhpenn-se e kejer a-wechoù gant an emgonterezh pe an diskargerezh kalon : n' eus ket anv hepken a zegouezennoù diavaez. Lennit da skouer *Kellig an hañv*, *War lein ar run* pe *Uperid*. Santout a reer mat n' eo ket digas an oberour, na fell ket dezhañ bezañ ur melezour hepken. Er c'hontadennoù-se sur mat, e oa andon ur romant n' en deus ket ar skrivagner lezet da redek.

35

En em c'houlenn a c'heller diouzh un tu all perak n' en deus ket Abeozen savet DAA e stumm un deizlevr evel Loeiz Herrieu pe Ar Yeodet. Gellout a reer kompren : un oberenn arzel a felle da Abeozen sevel. Mar deo gwirionoc'h an envorennoù skrivet bemdez eo diaes ivez reiñ un tamm sked dezho hep gwariañ o gwirionded dres. Ouzhpenn-se e kav ur skrivagner emsavoc'h dezrevell traoù zo e goudor ar c'honterezh.

Evel-se ivez e c'hellas Abeozen dilenn en darvoudoù diniver, gwall heñvel an eil ouzh egile alies, hag a vevas e-kerz ar bloavezhioù-se, ar re o doa un dalvoudegezh arouezius war e veno. An daolenn n'oa ket ken resis na ken pizh, kalz flammoc'h avat.

Lavaret em eus uheloc'h e tenne Dremm an Ankou a-wechoù d' ur romant. Arz ar gontadenn a gaver ennañ hepken avat. Eviti hec'h un eo savet pep kontadenn, kreizennet a-wechoù en-dro d' un darvoud resis hepken, a-wechoù all lodennet etre meur a zegouezhenn a zo danevellet e sigur un darvoud bennak, *Uperid* da skouer. En tu hont da se ez eus kontadennoù m' eo tennet an danvez anezho penn-da-benn er-maez eus penn-den al levr, e-giz « Ar C'higer ». Ar gontadenn-mañ a zo savet muioc'h c'hoazh eget re all da lakaat splann ur menoz hag a zo hemañ : penaos e teu ar brezel da ober eus un den un euzhvoud na gred hini tostaat ouzh e gorf-marv, ma heug an Natur outañ. « Bleunienn ebet ne weñvas, pedenn ebet ne vleunias war relegoù an didruez. » Studiañ a c'hellfed ivez « Dremm an Ankou » - pe kontadennoù all - ha meizañ a rankfed ez eo aet kalz a arzelezh d' o sevel. Ar gontadenn gentañ da skouer a echu en un doare dic'hortoz krenn gant kavatur kelan disneuz Livier hag a zle reiñ e c'houloù espar d' an oberenn.

Euzhusted ar brezel, setu dres pezh en deus klasket Abeozen hol lakaat da gompren er rummad kontadennoù-mañ. Da gentañ, ar vro dizinelaet iskis ma vev ar soudarded enni, a adsav dirak hon daoulagad « Kampoullenoù don o skeiñ d' ar pevar avel » ar fozioù leun a zour, ar gwez drailhet, an douar dispac'het, divuhez, ar c'horfoù brein, ar fank hag ar sec'hor - pe c'hoazh ar vuhez en adreñv, ar peoc'h berrbad-se (Kellig an hañv), pe en un ospital (*Uperid*). Un dra vat eo bet ivez klask adkrouiñ ar vuhez-se ivez dre dreiñ ar gerioù-micher en doa ezhomm anezho. Gwirionoc'h a se e hañval bezañ an daolenn.

Un dra all c'hoazh hag a sko al lenner eo an trid a santer a-hed al levr, er frazenn-mañ da skouer; hag a ziskouez mat ar spered anezhañ. « Betek hen an Ankou en deus c'hwitet war e daol. » N' eo ket ar skrivagner ur melezhour hepken, hen merket em eus.

36

Ar braouac'h dirak ar marv spouronus a zo o c'hedal pep soudard da bep mare, setu ar pep pennañ eus ar spered-se. Adal ar gontadenn gentañ hen spurmanter : avec'h degouezhet e verz Erwan « Dremm an Ankou ». Adal neuze e vevo ur « wall-huñvre deut da vezañ buhez pemdeziek milionoù a dud », gwall zalc'het e vo e faltazi gant skeudennoù spontus « korfoù muturniet o weañ evel buzhug troc'het ». Ha bamañ a raio ouzh ar re a zeu a-benn da virout o denelezh e-kreiz ar Braouac'h-se (kv. Tadig).

An diskan a zeu en-dro el levr-se eo eta hini ar c'horfoù saveteet diouzh ar marv hag an Netraidigezh « Betek hen en deus an Ankou c'hwitet war e daol » (Ar banne gwin). « N' eus trec'h ebet par da hini ar vuhez war an Ankou » pe c'hoazh « Joa kridiennus ar c'horfoù saveteet ».

Netra disoudardeloc'h na divrogaroc'h eget taolennadur ar brezel-se. Hag evit se eo manet Abeozen tost tre da spered darn vuiañ ar Vretoned a rankas en em gannañ en armeoù Bro-C'hall. Dezh eo oa ar brezel ur walenn na c'helled ket mont diouti met n' he doa ster na talvoudegezh ebet. Amañ omp pell diouzh touellwel Kalloc'h. Elec'h estlamm ha gred en deus Erwan kasoni ouzh ar renerion griz a gas dizamant, ar paour-kaezh tud-se d' ar marv (Ar C'higer pe Barnet d' ar marv), pe dispriz outo (Blenier bleniet). Er c'hoari gwadek-se n' o deus ket ar re galonek o gopr (Tadig). A-hend-all n' en deus nemet truez ouzh e genreuzidi (Dremm an Ankou), droukrañs ebet ouzh an enebour, avat (Ar banne gwin), un doare kengarantez en deus outo kentoc'h (A-hed ar ganol) ; gouzout a ra e oar trueziñ a-wechoù, daoust ma c'hoarvez gantan e varn pa vez tro d' hen ober (*Uperid*). N' eo ket an trec'h a c'hortoz ; « levenez paradozel » ar permission, chañs ar gouli mat (« Unan saveteet kaset d' an ospital ») pe « peoc'h ar c'hampoù prizonidi » ne lavaran ket. Ur gaou eo evit Erwan ar garantez-vro ; n' anavez nemet « tokarnoù plat » ha « tokarnoù glas » ha goaperezh eo evitañ skrivañ war bez ur paour-kaezh den « marv evit ar vro ». Ar vro ? Ur ger goull e genou ar re a denn implij anezhañ da lakaat lazhañ tud. D' ar brezel-se n'eus nemet un abeg e gwirionez : « Ar sevenadur digristen ha digar » a zo o ren er bed. Setu el lavarenn-se marteze, alc'houez kentañ al levr a-raok ma voe staget outañ an div gontadenn diwezhañ, hag an alc'houez-se da gudenn ar brezel hag eñ kristen, en doa kavet e-barzh oberenn Galloc'h, moarvat.

Akord eur da reiñ nebeutoc'h a dalvoudegezh arzel d' an div gontadenn diwezhañ staget e 1942. Gwir eo n' eo ket mui ar brezel a zo taolennet enno. A-hend-all ne ra Danilewski hag Abgrall nemet displegañ disoc'h prederiadur Abeozen. Lezel a ra Abeozen a-gostez neuze diskleriadur Kalloc'h, pe da nebeutañ ne ro ket mui kement a bouez dezhañ. Ar spered dispac'het a oa enklozet en un arroudenn e-giz « talvezout pec'hed mistri dall ar bed » e korf al levr en deus kelliget ha roet da frouezh prezegenn Danilewski a c'houl en em sevel ouzh ar vistri-se ha n' eo ket mui talvezout o fec'hed. « Gwelloc'h eget pediñ ober » eme Zanilewski. « An Den n' am eus ket lazhet » a ro deomp ur c'hlozadur strishoc'h politikel c'hoazh. Gwelomp eno ur strivadenn d' en em zistrobañ diouzh ar savboent, kristen dreist-holl a oa hini Kalloc'h.

Evel m' emañ e chom Dremm an Ankou an testeni arzelañ ha saouzanusañ hon eus diwar-benn ar brezel bed kentañ. Ne gomzan ket eus *Kammdro an Ankou* ha na c'heller ket keñveriañ. Kalloc'h en deus savet e desteni e barzhoniezh dreist-holl. N' em eus ket lennet *Notennoù* ar Yeodet ; forzh penaos eo kalz dreist da eñvorennoù Gros moulet war vBuhez Breizh e 1924, pe da gement a voe embannet diwar-benn ar brezel war gKroaz ar Vretoned pe Feiz ha Breizh gant skrivagnerion dizanv alies.

V

En un doare ez eo « Havelina Geraouell » disheñvel krenn diouzh « Dremm an Ankoù ». Un oberenn empennet a bell zo moarvat, darevet prim avat, ez eo, war a seblant, hag a zo bet kaset d' ar mouler diouzhtu goude bezañ bet skrivet. Pennadoù zo a ziskouez bezañ bet savet buan pezh na santer e neb lec'h e-barzh DAA. Bez ez eus enno frazennoù na dalvezont ket kalz a dra evel « mogerioù an ostaleri a seller outo gant selloù goull, kement eur boaz outo » pe munodoù dreist-ezhomm : dezrevell a reer kement a c'heller ober diwar-benn ur gouronkadenn, ur pred, ur valeadenn war varc'h-houarn, hep degas netra nevez peogwir eo displegadennoù Abeozen dres ar re a c'hellfe ober n' eus forzh piv diwar-benn an hevelep testennoù. Strobañ an danevell ne ra ken seurt munuderezh.

Gwashoc'h a zo a-hend-all. Bez ez eus da nebeutañ ur pennad na welan talvoud ebet dezhañ : an hini ma tezreveller ennañ un abadenn c'hoariva bennak gant dañsoù poblek. Eveljust hoc'h eus aze un darvoud ret e pep romant karantez dereat : un abadenn c'hoariva o kas d' ar barr-uhelañ ar garantez e-giz e-barzh romant Fromentin « Dominique ». Hogen an dra-se n'eo ket anat tre e-barzh *Havelina Geraouell* ha rak-se ne hañval ar pennad-se nemet distreiñ ar prezeg.

Pennadoù all n' o deus ket un ere start d' o stagañ ouzh an istor karantez a zo diazez an danevell. N' oa ket ezhomm da skouer gouestlañ ur pennad hir gant kanaouenn Mari Wegen da daolennañ un devezh dornañ e Bro Leon. En devezh dornañ-se n' eo Havelina nemet un test karget gant ar skrivagner da ober an addisplegoù dereat en e anv. Ne blij ket din a-hend-all ar pennadoù graet da gomz eus an Emsav. Re istorel int, ha didalvez en danevell rak Havelina nag Anton n' int emsaverion hag an Emsav ne c'hoari roll gwir ebet en istor. Ar skrivagner a verze e unan e teue Havelina da vezañ helavar pa aridenne diwar-benn Salvedigezh Vreizh. Un arouez e oa e ranked krennañ ha troc'hañ. E-lec'h-all e oar Havelina pe Anton studiadeniñ ha sarmonal ervat diwar-benn a bep seurt traoù : er pennad IV e prezeg Havelina a-enep da zisneuziañ ar vro gant tiez vil ; er pennad V e kaver skridvarnerezh diwar-benn skridoù brezhonek kozh, plijus ahend-all ; er pennad VII ur brezegennig a-du gant an dilhad hag ar gizioù kozh ; pelloc'h ur studiadenig diwar-benn deoliezh ; er pennad XII skridvarnerezh a-zivout Gurvan, brav ivez ; hag e diwezhañ al levr arzvarnerezh diwar-benn ar c'halvarioù. Kement-se en anv ar skrivagner, anat eo. Ne lavaran ket eo dizudi an holl bennadoù pe rann-bennadoù-se, hogen re heñvel int ouzh distroioù prezeg.

E gwirionez en deus klasket Abeozen sankañ er gontadenn-se - e-giz ma vez anvet gant Roparz Hemon, ez reizh - traoù e-leizh hag a c'helljed degemer en ur romant hep c'hwezhañ re an danevell. Moarvat, ivez e felle da Abeozen skrivañ ur

romant, un oberenn a bouez o taolennañ buhez ar vro ha kavout a ra din en deus esaet kevezañ war an dachenn gant Jakez Riou ha Youenn Drezen. Er c'heñver-se e kemprenner mat tre perak en deus Abeozen livet, eñ ivez, un devezh dornañ daoust ma ne gas ket an danevell war-raok. Tennet eus al levr e c'hellje ar pennad-se bezañ keñveriet ouzh Yun Jakez Riou, da skouer. E meur a lec'h all ivez e santer e venn Abeozen a-grenn displegañ buhez ur c'horn-bro anavezet gantañ. Un dra vat eo eta bezañ mesket an danevell garantez gant taolennadur ar redadegoù (pennad VI) ha, petra bennak ma n' int ket atav tost d' an danevell, ez eo troioù-distroioù an eontr Herve talvoudus tre da anavezout taolead Ploueskad. Re en deus lakaet Abeozen avat ; ar pezh a gonter deomp diwar-benn arboellerezh ar vro (er pennadou II, V, XVIII) a zo re hir, ha re sec'h. Evelato na rebechomp ket ; da vihanañ eo livet mat ha resis ar vro hag an dra-se a zo dudius.

39

A-hend-all ne dremen ket darvoudoù Havelina Geraouell er Goueded hepken. Ul lodenn vat eus an danevell a zo lec'hiet e Roazhon. O livañ Roazhon ha buhez ar studierion avat en deus boulc'het Abeozen un ervenn nevez en hol lennegezh ha na daole perzh betek hen nemet ouzh ar gouerion, pe na blede nemet gant trivliadoù ha prederioù an den en e unan (Roparz Hemon en doa graet kemend-all en e raok, ret eo lavarout) : degaset en deus e Breizh Uhel darvoudoù e romant ; ha d' an eil, en deus treset ur renkad tud etre nevez deut eus ar bobl hag o sevel abaoe hanter kant vloaz d' ar vourc'hizelezh, dreist-holl dre ar stad ma teuont da vezañ ar gargidi anezhi : kelennerion, skolaerion, kantonerion, isofisourion, paotred an tailhoù, polised, « fayoted » a bep seurt. Gallekaet a-hend-all ha pelloc'h, dizale, diouzh ar bobl eget ar juloded hag a chom war ar maez da nebeutañ.

Kement-se eo diavaez ar romant. Hag an istor e un ? E gwirionez eo hemañ ar pezh dudiusañ er romant. Eeun tre eo : ur paotr hag ur plac'h oc'h en em garout ; ar paotr o tilezel e vuiañ garet dre aon ha laoskentez, ha setu holl. Un destenn reuzc'hoari gall klasel ez eo, ha rak-se e tlee an danevell bezañ diskoultret ar muiañ ar gwellañ. Ar bravañ hag ar bourrusañ pennadoù a zo, sur mat, ar re m'eo taolennet enno ar garantez hep adsoñj arboellerezh, relijion pe vruderezh politikel. Gouezet en deus Abeozen komz gant trivli hag en un doare kaer kenañ eus ar garantez o tiwanañ. Heñvel eo evit diwezh al levr : ar pennadoù fromusañ eo ar re a zispleg disparti Anton, anken ar plac'h, he beaj da Vrest, he c'hleñved. An nebeut pajennadoù-se a zo kaer kenañ ha flammoc'h e vefe bet o c'hened ma ne vefent ket goloet rant pennadoù all peuz-didalvez.

Skeudenn Havelina a zo an dedennusañ el levr evel dres, ha chom a ra ar skeudenn anezhi merket don en hon eñvor goude lenn al levr : un temz-spered bev buhezek eo hec'h hini, hag Abeozen en deus gouezet hen livañ mat. Tud he ziegezh a zo resis mat o zresoù ivez, souezhus eo, dreist-holl he eontr hag he zad. Splann eo ez eus anezho ar rumm tud all, avat, hini ar juloded a zo kasaet gantañ, kredapl eo, rak an holl anezho a zo bras-treset, Anton zoken, ha n' eo tost da vat nemet « ar paotr-karantezus-sentus-diyoul » - hag heñvel a-walc'h int ouzh skeudennoù-lu, ar vamm dreist-holl « ar sec'hen - he - daoulagad - naer - wiber - a - deog - he - paour-kaezh - mab » ; c'hoarezed Anton a zo patrom bev o mamm (lennit danevell ar pred e ti ar Benneged) ; an tad, a zo ur paotr mat ha diyoul, e-giz e vab. Gwall unliv eo an tiegezh-se.

40

A-hend-all, lavaromp da glozañ na vir ket kement-se ouzh al levr da vezañ plijus da lenn. N' eus a levrioù fall nemet ar re a enoeer ganto. Diouzh ar merk-barn-se ez eo Havelina Geraouell ul levr mat.

VI

Goude ar brezel en deus embannet Abeozen ur rummad kontadennoù berr m' eo lod anezho disheñvel a-walc'h diouzh ar re a zo bet moulet a-ziaraok e-barzh DAA. « *Rom an Aotrou Person* » da skouer a zo hepmuiken istor un darvoud c'hoarvezet e deroù dalc'hidigezh ar vro gant an Alamaned. Diavaezel hepken eo arz ar skrivagner amañ, a gav din. Ar pezh a livus a oa en afer-se en deus dedennet ar skrivagner: ne verzer eno c'hwervoni ebet.

Ur stumm nevez a zo gant « Pirc'hirin Kala Goañv ». Evit ar wech kentañ ez eus anv gant ar skrivagner eus kudennoù uhel hep liamm war-eeun gant politikerezh hep prezegennerezh kennebeut, rak prederiadennoù ar paotr er vered a zo natur tre. Er gontadenn-mañ e klask Abeozen reiñ ur respont d' an droug ha d' an dieurvad. Gouezet en deus ar skrivagner lakaat an danevell en un amc'houloù kevrinus hag a zere mat ouzh un destenn lec'hiet etre douar ha neñv. Un dra all a zo heverk er gontadenn-se : ar goaperezh, an hini a gaver en implij ar ger poblek « sivilizet » da skouer pe er bomm-mañ « War wellaat e teu bepred gouenn Mab-den ». An damc'hoaperezh-se a gaver ivez en ur gontadenn all « Grit diouzh ma laran » war un dro gant livadur c'hwerv ha gwirion eus buhez an dud diwar ar maez.

Tostoc'h da beurrest an oberenn eo « *Avel d' ar baotred* ». Leun a gerse eo evel Havelina Geraouell. Diouzh un tu all e tenn ivez d' ar romant : livañ a ra ar rumm nevez a vourc'hizion am eus meneget uheloc'h. An hevelep tem eo ivez : karantez ur gwaz touellet gant digarantez hag emgarantez ar re dostañ d' e galon. Un druez eo e gwirionez n' en deus ket skrivet Abeozen muioc'h a gontadennoù e-lec'h en defe studiet ur rummad tud hag a hañval anavezout mat.

Kell V a zo a boan ur gontadenn. Evit darn n' eo nemet ur bajennad eñvorennoù, fromus kenañ a-hend-all, ha testeni prizius diwar-benn ur marevezh dispac'h. Al lodenn all avat a zo bet ijin et evit reiñ tro, ur wech ouzhpenn, da zileuridi Abeozen da zisplegañ e soñj-eñ diwar-benn ar brezel 1939-1945 hag emzalc'h an Emsav e-pad ar brezel-se. Traoù reizh alavar Paol Riwall, livet teñval, evel ar re a lavar Abeozen pa gomz eus dazont an Emsav, hogen karet em befe kerkoulz o lenn en ur pennad sinet gant anv Abeozen. Arabat eo kemmeskañ konterezh ha prezegerezh.

41

Moarvat n' eo ket echu oberenn Abeozen, ha ret eo hetañ e teufe diwar e zorn skridoù nevez hag a ziskouezfe, evel ar re a zo bet embannet abaoe ar brezel, ur stumm nevez eus e ijin skrivagner. Karet hor befe da skouer gellout lenn « *Eñvorennoù ur c'hazh bihan* » skrivet evit ar vugale, evel ar *c'hontadennoù loened* moulet e-pad ar brezel.

VII

Daoust ha bez e c'heller diverzout ur spered bennak en oberenn Abeozen, evel en hini Youenn Drezen da skouer ? Bez e c'heller a gav din, hag arnodet em eus hen ober e sigur « Dremm an Ankoù ». Klokaomp an notennoù-se.

Soñj-ahel Abeozen, maz eus unan, eo ar garantez ouzh ar vuhez hag er c'heñver-se e c'heller e dostaat ouzh Youenn Drezen, rak meur a wech e teu bomm ar « joa-bevañ » dindan pluenn ar skrivagner. Ar joa-bevañ-se a glask en em ziavaezañ en hemolc'h ar garantez a roio an eurvad (kv. ar barzhonegoù ha Kellig an hañv, pe ar brederiadenn-huñvre varzhoniell, e-giz M. M., Eros, e-barzh Galv). Aner eo avat an hemolc'h-se. Alese e teu ar c'herse a bar e-barzh *Havelina Geraouell* pe *Pirc'hirin Kala Goañv*, *Avel d' ar baotred* da skouer. Da ziazez an hiraezh d' ur goursav douarel ez eus un hiniennelezh taer a laka ar skrivagner da gasaat pep beli, hini an tiegezh da skouer, diskouezet gant mamm Anton « ar sec'henn digalon » peogwir e harzh ouzh an eurvad da vleuniañ. Padal eo mat merkañ ivez ez eus un doare morc'hed kristen er c'hilask difoeltre-se eus an eurvad (kv. *Eros* koulz ha *Kellig an hañv*). E-barzh *Pirc'hirin Kala Goañv* e c'heller gwelout disoc'h ar morc'hed-se : degemer a reer eo nebeut a dra an eurvad douarel a youler kement kaout : « Amañ e teu boull an traoù hag e weli n'eus ket nemeur a gemm etre eurvad ha gwalleur », eme ar vamm d' ar paour-kaezh, ha distagañ a ra c'hoazh al lavarenn-mañ e-lec'h e par ur spered kristen : « Gant ar galon e komprenner ha nan gant ur spered re lorc'hus ». Dre vras a-hend-all e chom un arliv kristen bennak war gement a skriv Abeozen. E-barzh DAA eo aes da veizañ ; e-barzh *Kell V* ivez e-lec'h e lenner c'hoazh an diskleriadur-mañ eus gwalenn ar brezel hag istor ar bed « da ziskleriañ istor un denelezh a nac'h bemdez he Dasprener ». Ar sevenadur digristen a zo hon hini eo he deus douget ar frouezh put hon eus tañvaet. Kounomp ivez e oar Abeozen komz

gant doujañs hag ur meni karantez eus kement a denn da relijion ha deoliezh e-barzh Hervalina Geraouell.

42

Ar pezh a damallfe Abeozen d' ar relijion muioc'h eget ar stumm janzeniat he deus bet e Breizh eo gwallegañ eurvad an holl er bed-mañ e skeud plediñ gant Salvedigezh an hinienn en Tu Hont. Ur rebech kozh. Eus an hevelep mammenn - kredenn en eurvad douarel da dizhout er bed-mañ - e teu ar pouez roet e-barzh *Hervalina Geraouell* hag e diwezh *Dremm an Ankou* da skouer d' an arboellerezh ha d' ar politikerezh.

Emzalc'h Abeozen dirak ar vuhez eta a zo donoc'h ha kemmesketoc'h eget hini ur skrivagner evel Youenn Drezen ha na ziskouez morc'hed ebet en e skridoù.

Savet e Kenseg (Bro-C'hall)
miz Mae 1951.

Ar re a zo kreñv o feiz a ouio gouzañv betek gounit an trec'h.
TERENCE MACWINEY.

RANNYEZH DOUARNENEZ

(Dibenn)

ROLL AR GERIOU

Notennoù dastumet gant Per DENEZ

GOULOU: N' oc'h ket bet o terc'hel ar goulou : ne ouzoc'h ket pep tra. (Gw. Dujardin, Le Gonidec. Pennad gant Ar Gonideg.)

GOUR : netra, hini ebet. Tout ar pezh a c'hellfen ober deoc'h eo just gour. 'P eus ket debret gour.

GWAD. Ar gwad uhel : ar vartoloded a ouenn ; ar railh, an dud lous.

GWANAÑ : flemmañ. Me zo bet gwanet gant ur c'hwenenn.

GWANER (dist. Gwanac'h): Den a flemm dre zindan.

GWAZHIENN. Houmañ a denn deoc'h ur wazhienn vat. Al liester a zo *gwizhi*.

GWELLAT ! Estlammadenn : Ar c'hig zo yen, hag ar frit n' int ket poazh ! - O, gwellat !

GWER a zo disheñvel eus glas. Ar geot a zo glas met an traoù livet a c'hell bezañ gwer.

GWILIFRENN : ur vilifrennig amann, ur vilifrennig vara ; un tammig bihan-bihan.

HEIZEZ. Ster ar ger a zo disoñjet. En un dro-lavar n' hen implijer ken : o lammat ganin e-giz d' un heizez (gant kounnar).

HILI : 1. dour-holen ; 2. dre c'hoap, soubenn pe sos sall-tre 3. DOUR-HILI, dour sall a daoler war ar pesked a zo bet poazhet er soubenn d' ober kaoteriad.

CHAFTAL gg. greg, pod d' ober kafe.

CHAP : kordenn. Tro zo en he chap : klañv da vervel ez eo.

CHEORENN : 1. plac'h koant ; 2. mignonez.

CHEULK : beg bras.

44

CHINKIN -ED : mouleg pe keineg bihan-bihan.

CHINKELLOU : kornioù a-dreñv ar c'hoef, ar re a vez savet.

CHOKIÑ. Chokez ket ganti ! Ne lui cède pas.

CHOC'H : den gros ha rust.

CHUKENN : « penn-sunenn ».

C'HOANTUZENN : plac'h he devez atav c'hoant eus un d. b.

C'HOAZH : déjà. M' em eus graet an dra-mañ c'hoazh.

C'HWEC'H : c'hwec'h gwech ha tri-ugent... c'hwec'h bloaz ha tri-ugent... mille fois !... une éternité.

IVEZ. Er yezh lennek, dindan levezon ar galleg, e reer gant kennebeut e-lec'h ivez. 'Maoc'h ket ganti ivez ? Ça ne va pas vous non plus ?

JABARLEG : porched an iliz.

LABOUS. Ul labous (pouez-mouezh war la) : un evn ; ul lapous (pouez-mouezh war pous) : un den gwidreüs.

LABOUSIG ABRED : bugel fardet a-raok an dimeziñ.

LAEIOU (Laezioù ?) : un den eus al laeioù , un den eus a lec'h all.

LALLIG. C'hoari lallig : koll e amzer gant abuzetez.

LAOU FARAON laou bras-bras. E Torc'h, e vez lavaret laou faraon eus ar greun blevek a vez kavet e-barzh frouezh ar roz-agroaz.

LARDIK : teod lardik : teod a flemm. Teod liplardik : libr + lardik.

LARDIGENN : torchenn da lardañ ar billig.

LAZIG. En ur flourañ dorn ur bugel : Lazig du, lazig wenn / Deut d' am zi hag az po brenn, / Dakadenn, dakadenn, dakadenn !

LENTIG -ED : kouer.

LETEZ : laitance (er pesked).

LEZVREUR (dist. LEZBREUR) : demi-frère.

LIBIDRANT : den a zo libr ha drant e deod.

LIKENN. N' eus ket ul likenn avel : tamm avel ebet.

LOK poultr a vez mesket gant dour d' ober liv. Paotred Etel a lok atav o gouelioù ; re Douarnenez hag ar Gilvineg, avat, a ra kouez d' o lien gant malakoff du pe ruz.

45

LOPES. ur vaouez lopes : tev, ponner.

LOR 1. ur vaouez lor : diaes dezhi fiñval ; 2. ur pesk lor : deut gwak gant ar wrez ; 3. e Kemper lor = lous.

LOUFEZ : un den marlonk.

MAB. Liester mab a zo maboù.

MALAOUENN g. 1. maloaned : lieu (petit ou moyen) ; leoneg -ed : lieu (de grande taille).

MALESTRAN gg. Ur barilh evit ar gwin.

MALORDIÑ : 1. gwallgas : malordiñ ur c'hrouadur ; 2. flac'hotañ : malordiñ pesked.

MALGWADEG : an tamm-se eus an hoc'h a vez anvet ivez kabon.

MAMM. Mamm ar bisoù : maniérée ; mamm ar reuz : faiseuse d'embarras.

MAMMEZ gg MAMMIZIEN : crabe femelle.

MANE : fiñv. Evit sankañ mane en ho korf bras. Henne 'zo mane en ennañ.

MANEAL : fiñval.

MASTOC'HIN : ober fall ul labour.

MEILH RUZ : rouget.

MEIN. Komz a reont an eil d'egile ? - Ya, gant mein er chakodoù.

MELL g -OU : maille (en ur roued).

MENDRO. Activité, vivacité. Ma ne vi'e ket bet mendro en ennon da sevel ma bugale.

MENILI. C'hoari menili : manille.

MESTROUER, MISTROUIRI : mestr ur vag.

MEZVIER. Kunujennoù d' ur mezhvier : staotigenn, pipisig, titisig, stroadeg.

MIKAMO : kafe. Ar bigoudenned a gar ar mikamo (eus : mik am bo ; e Breizh-Uhel, ur mic a zo ur c'hafe gant odivi).

MIGNON, a vez lavaret d' ar beizanted hepken. Pegement al lur karotez ganeoc'h, mignon ? D' ar vartoloded e vez lavaret breur.

MILLUR. Al liester a zo millurien.

MOLLOPO g. paotr pe plac'h ponner.

MOR : marée. Kollet e vour gantañ.

46

MOR : mor fall. Be 'zo un tamm mor, de.

MORAER : martolod dreist.

MORDANDO g. : paotr pe plac'h hanter-gousket.

MORHOC'H -ED, beluga. BEG-HIR, marsouin.

MORHURET (diouzh u. b.) : mouzhet.

MOR-MOR : hanter-gousket.

MORS : morzet. N' eus ket gwad mors en enni.

MORZHED. (Kenderv) deus koste ar vorzhed : dre zimeziñ.

MORZHAÑ. Dre fent e vez graet divorzhañ eus divorsañ. Dimeziñ a zo entañ morzhañ.

MOULLEG -ED : tacaud.

NAVENN : neuvaine.

NES. *Hep* a zo dianav : nes a vez implijet atav. Nes gweler anezhañ, nes dihuniñ. Ne vez implijet *nes* nemet dirak un anv-verb. Dirak un anv-kadarn ez implijer tamm : redek giz d' un den tamm felc'h ; debriñ tamm fourchetez ; tamm goulou oc'h aet d' ho kwele ?

NEUDENN. Pas un neudenn gantañ = pas un neudenn sec'h. Gleb-par-teil.

NOZ. An noz all a-raok : derc'hent-dec'h, da noz.

PALEVARZHENNOU. Ur balavarzhenn a zo un toull bihan (lakaomp un toull daouzek mell) en ur roued.

PANER. 1. paner malestrañ : panerig ront, don a-walc'h, gant un dornell vras, a veze lakaet ennañ ar c'hant sardin ; 2. paner bec'h : paner bras, izel ha plat, gant peder dornell vihan, a veze lakaet war ar penn, gant un dorchenn dindanañ ; er paner bec'h e veze douget al lienaj lous d' al lenn ; 3. paner bagnolenn : paner kofek ha don, gant un dornell vras, ha div c'holoenn blat ahelet war treid an dornell. Gant div voutailh en e baner bagnolenn ez ae gwechall ar bazhvalan da c'houl ar werc'hez da zimeziñ ; 4. paner du : paner ar peizantezed, skañv ha du, gant div zornell vras o kroaziañ ; 5. paner karrez : ar paner grilhed eo ; 6. kastell, ur gastell : panerig plouz, goloet an diabarzh anezhañ gant un tamm

lien fetis, a veze lakaet an torzhennoù toaz ennañ, e ti ar pober.

PANIG -OU. Ger-bugel. Traod.

PAOTR. Paotr yaouank kozh : gwaz dizemez. Ma den yaouank kozh : va amoureux a wechall.

47

PAPIGO g. : istrogell. Ober papigo : kontañ traoù hep penn na lost.

PARK. C'hwi zo er park ha me er foenneg : komz a reomp hep en em gompren.

PAR. N' eus ket dezhi d' ober stamm (hep par).

PAREJ gg. ar c'huchad dantelezh a veze gant merc'hed Douarnenez war o bruched. (eus : Barèges.)

PATENN : lost ar roched.

PAV-KAOL : radoteur. An dra-se zo pavkaolerezh.

PE. Pe da vare ?

PENN : kambr. Ur penn nevez a zo bet savet en ti ; ar pennoù ; un ti tri benn. (Moarvat eus an dro-lavar penn al laez, penn an traoñ.)

PENN DEN. Ur penn den : un den speredek.

PENPERIG. Ger-bugel : glin. Dirusket gantañ e benperig, Pa gomzer eus an daoulin e lavarer penperig ha penpaolig.

PENN YANN ER VOEST : Jack in the box.

PILHAD : niver bras. Ur mell pilhad tud.

PIPI g. -ED. Ger-bugel : yar.

PITRONIG g. paotr pe plac'h bihan-tre.

PLANTINENN gg. : plad a vez poazhet ar c'houign-amann warnañ.

POENT. Lakaat anezhañ en e boenchoù : le remettre à sa place.

POLOS. glav-pil-polos : glav bras.

POULLAD g. Ober a reer ur poullad bewech ma taoler ar roued-sardin er mor ha ma voueter.

POULL-GOULOU. War ar sardin sall e sav ur seurt gres melen-ruz anvet koilhenn. Gwechall, er seilher (ti-salañ), e veze dastumet ar gres-se en un toull anvet ar poull-goulou, rak gant ar c'hoilhen e farde an dud paour ur seurt goulou-rouzin.

PRELAD g. 1. prelart : gant ar prelad e vez goloet lien ar vag, pa vez berniet en ur c'horn, d' o diwall eus ar glav ; 2. gens, choses encombrantes : 'm eus ked im (= ezhom) ur prelad, prelajoù, war ma lerc'h.

PRUN. Mont gant ar prun : dont lorc'hus en un taol. (E galleg Dz : aller avec les prunes) . Dre ma veze gwechall rago prun en euredoù pinvidik ?

48

PUF. 1. Ger-bugel. Ober puf : tufañ ; 2, ober puf : cracher (o komz eus ar c'hazh).

RAGO PLAEN : ragod hep kig, ragod legumaj.

RAILH a. s. racaille. Piv ar re-se ? Ar railh.

RAILH. Trenk-railh : trenk-meurbet. Ne vez implijet railh e-giz-se nemet goude trenk.

RAN. War e ranig, e noazh-ran : noazh.

RANKOUT. Implijet e vez evel-hen : N' eo ket rankout deoc'h Ober. Oa ket rankout dezho dimeziñ.

RAN-RAN, RAON-RAON : randoner.

RANHOUENN : randoner.

RANHOUENNIÑ : randoniñ.

RAZHOUARN g. : aotenn.

REIZHOU : nouenn.

RET, REUT. An tamm tres ret-se : cet (te) effronté(e).

RETER. An a'el zo reter.

REUZENN : plac'h a ra reuz.

RIKOU : traoù a bep seurt, na ouzer ket re 'petra ober ganto.

RONSEED a zo liester marc'h. Kezeg a vez implijet gant ar beizanted hepken.

RONVOALINIER : haveneaux.

ROUEJOU DON : rouejoù, livet e malakof du pe ruz, a vez lakaet en driv e-pad an noz, en don ; peskerezh driv don a reer neuze.

ROUEJOU MOUILH : rouejoù sardin troc'het etre daou, a vez mouilhet er fesoù, e-pad an noz, da dapout pesked bihan d' ober kaoteriad.

ROUEJOU RED : filets à raie.

ROVIJENN gg. : rainure (er plañchod).
SAB. Ar Zab : Les Sables d'Olonne.
SAKO : unan mat-tre war ar peskerezh, ur gwall-goneiour.
SKANT. Frotañ dezhi skant en he c'hein : lui passer la main dans le dos.
SKLABIKENN : 1. ur plac'h a sklabik dour en-dro dezhi 2. dre vras, ur vaouez na oar ket labourat.
SKLERIJENN. Ur sklerijenn vo din : cela me sera une joie.
SKLIP-DOUR : sklabikenn 1.

49

SKODEGET, SKODAEGET : ahuri.
SKUIZHANT : skuizhus. (Dist. skuiyant.)
SEILHER g. : ti e-lec'h ma veze salet ar pesked.
SEIZ g. Seiz a ya en ennon : e kounnar ez an.
SELL. Sell amañ un abadenn avat : setu amañ...
SEO a-s. : manières doucereuses. Hennezh zo kollet gant ar seo ; An dra-se a dennfe deoc'h ar seo eus ho korf (= a galetafe ho korf) ; Et (= it) d' ober seo e lec'h all : na zeuit ket d' ober flourigoù din ; ur plac'h a zo leun a seo ganti a zo ur sevenn.
SEVEL. Da deurel evezh : 1. lakaat da sevel : bouetañ ha sevel ar sardin ; 2. reiñ : ne oa ket evit sevel dezho o lodennoù (hêrezh).
SOND : strad. Ne gavoc'h ket sond . N' eus tamm sond.
SOT. 1. Mont a ra sotoc'h : e kounnar ; 2. Er sod emañ : eus al loened e tommder ; dre fent, eus an dud.
SOUEZH. Mont e souezh ; kouezhañ en e souezh .
SOUR. Hennezh n' anavez na sour na dar : ne gompren netra ebet.
SPARLEG : mâle (de crabe) .
SPONT. An dra-se zo spont ! (ha neket spontus).
STAOTIGENN : 1. bugel atav o staotet ; 2. mezhvier truezus.
STIGENN. Gw. DRE. Dre ho stigenn oc'h aet ? Mezh oc'h ?
STILHOGENN, STILHOGED, STILHOGENNED : morgadenn.
STREVIAN. D' ur bugel, pa zeu da streviañ : Doue ho kresko bras !
STRUJ a-s. : ar vugale etre 5 ha 10 vloaz.
SUPRESAMIS : doare brezhonek da dreiñ ar galleg illico presto.
TABOK. Ken mat hag ar ger butun. Tabok-marmouz : bleuñv ar gwez-kistin, a vez fumet gant ar vugale.
TAD-KOZH. Tad-kozh zo bet amañ dec'h ! Doare douarneneziat da dreiñ ar galleg : Allez, racontez m'en d'autres ! On ne me la fait pas !
TAGNOUS : kintus. Tagnousoc'h evit kaoc'h er gwele.
TAL. Un den na tal na kostez : 1. na ouzer ket penaos kemer anezhañ ; 2. a cheñch menoz hep paouez.

50

TALBAGET : abasourdi.
TAMM : a vez implijet evel dim e kembraeg. Sardin zo, breur ? Nann n' eus bet tamm . N' eus tamm bugale en ti-mañ. N' Eus tamm gwin en ti, N' en deus tamm kousked.
TANET : 1. fustet, skourjezet ; 2. tanet oc'h bet : paket, tapet oc'h bet.
TAOLEREZH (dist. teulerezh) 1. ar c'hleñved, an teulerezh oa gantañ ; 2. ar pezh a zo bet taolet, skarzhit ho teulerezh !
TARASIÑ : 1. rimiañ ; 2. flourañ (ar merc'hed).
TARASER : froter-merc'hed.
TARVIÑ. Bezañ tarvet gant ar boan a zo bezañ diviet, bezañ skuizhet-tre gant ar boan. (Ar babig-mañ) zo tarvet gant e zentoù.
TE. Deut eo hiroc'h evit te ha me (o komz eus ur babig a zo kresket kalz). Kement-se n' eo ket te ha me, raganvioù-gour, rak distaget e vezont gant e digor-bras. Hag un heklev a vefe aze eus tad ha mamm.
TEÑS. Taolioù teñs : coups de langue méchants.
TEÑSIN : 1. lavarout traoù a-hanter, reiñ da gompren. Gwerzhet en deus e di ? O, n' en deus ket lavaret din en doa gwerzhet, teñsiñ hepken. - K. a deñse alies kafe peder eur nes morse goul anezhañ. - Teñset en deus din, met n' em eus ket graet van da gompren. 2. Ober taolioù teñs.
TEOD. Teod ur vispon (gwispon ?) : teod lemm ha bliou.
TEOÑ g. dour-marv. Diwar an teoñ zo kresk er mor.

TEOTA. Teotet-mat.
TEOTIKAÑ, TEOTIGELLAÑ : lavarout droug eus u. b.
TERMEN (dist. termant). Prenañ bara e termen : à crédit.
TETE. Ger-bugel : ki.
TEUC'HIÑ. Hanter teuc'het ar c'hrampouezh = poazhet fall.
TEULZENN gg. feneantez.
TEUT. Dre an teut : a-dastorn.
TEUZER : blaz mat. An teuzer zo gantañ ! I a gav anezho an teuzer ganto.
TEV. An dra-se 'teu tev barzh ar fin : a zeu da vezañ displijus.

51

TIEGEZH. Ober tiegezh bihan : bevañ asamblez hep bezañ dimezet.
TIZH. Kemer ur pennad tizh : s'élancer. En ur sankañ tizh : buan-buan. A-dizh hag a-dag : ken buan ken e tager.
TOENN. Toenn zo : il y a de la lame.
TOG. Kas e dog d' ar bern : diskleriañ ur bugel nevez c'hanet.
TOLVIÑ : kas ar rouejoù eus an ti d' ar vag ha renkañ anezho prest da vezañ taolet er mor. 'Maon o vont da dolviñ en abardaez-mañ.
TRA. 1. Traoù zo ganti : dougerez eo. 2. En ur gomz eus tud : ar re-se zo traoù meyv ; ar merc'hed zo traoù droch.
3. Gwallavel. Tud a oa a lenne ar Vif (= Vibl) hag a daole traoù war an dud (un eñvor eus ar brotestanted a zo bet e Breizh) ; ...en deus taolet traoù war e c'horre.
4. Ho tad-kaer eo ho traoù, n' eo ket X : ho tad-kaer an hini eo a zo kar deoc'h. 5. Sell aze ur pezh traoù : en voilà une affaire (dre c'hoap).
TREUZADENN. 1. Ur vandenn troc'het a-dreuz ur roued. Troc'hañ un dreuzadenn drailheist ha kijañ un dreuzadenn nevez. 2. Ober un dreuzadenn : divoullañ ur roued en e ledander.
TRI. Kontañ tri, pevar ha nav : kontañ traoù hep penn na lost.
Rimadell : Kontit, kontit brav / Tri ha pevar ne vint ket morse nav.
Houmañ zo un tri mil laerez.
TROÑS g. : tamm bras. Debriñ bara a-droñsoù.
TRUBUILH. Krennlavar : N' ouzoc'h ket petra eo an drubil / Ken e teu laezh en ho krubil. (D' ur vaouez he deus bugale).
TRUCHON : trinchin.
TU. Emaoc'h o vont d' an tu all : da vervel.
TUF. Ober tuf : tufañ.
TUCHANT a vez implijet koulz gant an amzer-vremañ, an amzer-dremenet hag an amzer-da-zont. Ped eur eo ? Tuchantik oa eizh eur. - Tuchant emañ savet. - Tuchant n' em bo gour mui.
VI. Atav vioù pe laboused ganeoc'h : atav ez eus ganeoc'h un dra bennak a-dreuz.
VISOU : grimaces, manières. Ur visoù fall : une maniérée.
VIVAR : vivres. Oa ket mui tamm vivar ganto.
VOAGRAM. Ur voagram: ur plac'h tev-spontus.

AR VRO HAG AR BED

gant Ronan HUON

Kamp ar vrezhonegerien - Ar Bleun Brug - Bodadeg Skourr Breizh - Ar Gorsedd - Kendalc'h Manav

Bodadegoù an hañv o deus kroget e Breizh gant Kamp ar Vrezhonegerien dalc'het e Ploueg ar Mor etre ar 17 hag an 31 a viz Gouere. Evel bepred ar yezh nemeti implijet et c'hamp a zo bet ar brezhoneg hag evel bepred ez eo bet ur c'hamp labour ha plijadur. Labouret e veze diouzh ar beure eus 9 eur betek kreizteiz. Bez e oa kentelioù brezhonek ha kembraek, aozidigezh an Trec'h kentañ hag ur brezegenn. Seto ur roll eus ar prezegennoù : « Ar c'hanaouennoù pobl » gant Maodez Glanndour, « Perak deskiñ brezhoneg » gant Jarl Priel, « Beaj e Kembre » gant an Ao. Kalvez, « Erwan Helouri » gant F. Even, « Boulvriag » gant Kadoudal, « Un droiad en Inizi Sun hag Eusa » gant Z. Langleiz, « Ar gwerzaouañ hag ar varzhoniezh » gant Ronan Huon.

C'hwec'h den a zo bet lakaet da dremen an « Trec'h » e-kerz ar c'hamp. Goude merenn ez ae an holl d' an aod da gouronkañ pe da c'hoari war an traezh. Ar gamperien a oa dreist-holl tud yaouank ar pezh a zo ur seblant vat, dre se ez eo bet unan eus ar c'hampoù dedennusañ. War dro 55 den a zo tremenet, en o zouez 2 gembreadez hag ur c'hembread yaouank David Davies ur mengleuzier a oa ur souezh e glevout o komz brezhoneg (1).

(1) Ur c'hamp evit ar skolaerien lik a zo bet graet e Karanteg ivez. Darempredet eo bet gant un 70 den bennak. Prezegennoù a zo bet graet e galleg hag e brezhoneg.

Gouelioù ar Bleun Brug a badas tri deiz an 1 an 2 hag an 3 a viz Eost. Kêr Landreger a oa bet dibabet er bloaz-mañ. An devezh kentañ eo e vez graet bep bloaz ar prezegennoù e brezhoneg, d' ar mare-se ez eus eveljust kalz nebeutoc'h a dud eget an eil devezh evit ar prezegennoù e galleg. Peder brezegenn a zo bet graet d' ar gwener : « Ar brezhoneg er skolioù kristen » gant an Ao. Kalvez, « Labour ar Bleun Brug abaoe Keranna » gant an Ao. Seite, « Roperzh ar Mason » gant Z. Langleiz ha « Paotr Juluen » gant an Ao. Thos.

Marteze e vefe tu er bloaz a zeu da lakaat ar prezegennoù brezhonek en eil devezh.

53

D' ar Gwener da noz ez eus bet un abadenn sonerezh breizhek. Teir sonadeg gant 4 benveg a zo bet c'hoariet, unan eus G. Ropartz, unan eus P. Lamirault hag unan eus J. Kras. Pezhioù sonerezh a zo bet c'hoariet ivez war an delenn en o zouez unan eus oberennoù an tregeriad P. ar Flem. A-hed an abadenn ez eo bet embannet an traoù e galleg hepken. An danvez a oa re uhel moarvat evit ma vije implijet ar brezhoneg, ar pezh a ziskouez n' eo ket marv c'hoazh ar spered kozh.

Lavaret e vo ez on strizh a spered pe c'hwerv ha ne gavan nemet tamalloù d' ober. Nann, hepken dre ma klevomp kement a c'halleg a-hed ar bloaz e kavan e vije mat reiñ vakañsoù dezhañ ha klevout yezh hor Bro e gouelioù a zo graet eviti. Dre vras, er c'hontrol, ez eo bet dereat lec'h hor yezh e Bleun Brug Landreger ha pa ne vije bet nemet dre ar skritelloù koad livet brav ha sklaer ha staget ouzh mogerioù kêr o kemenn e yezh ar vro al lec'h ma vije graet ar prezegennoù, ar c'henstrivadegoù, h.a.

Kenstrivadeg ar filmoù d'ar gwener a voe kinniget e brezhoneg hag e galleg, displeget e oant holl e galleg. Evel warlene e Keranna ez eo bet diskouezet e Landreger oberenn meurdezus O'Flaherty « Paotr Aran ».

Prezegenoù ar sadorn a oa diwar-benn an ermaeziadeg vreizhat.

« Noz Sant Erwan » gant Jarl Priel a zo bet c'hoariet dirak an Iliz Veur. Berzh a reas bugale Skol Sant Josef eus Lannon gant o c'hanaouennoù. En oferenn kreiznoz e komzas an Ao. Floc'h, o tiskouez n' eo ket hepken ur barzh bras met ur prezeget m' en deus pep hini eus e gomzoù ur ster resis ha leun.

An boll genstrivadegoù a vez graet d' ar sul veure. Merzhet hon eus e oa nebeutoc'h a genstrivadegerien a vro Dreger eget eus an eskoptioù all.

Goude dañsoù ha kaniri an endervezh e voe c'hoariet tri eus pezhioù Jarl Priel : « En-dro da Vari Sent », « An Ankou », ha « Kleñved an Togn ».

Er bloaz-mañ ar « varzhed » a zo en em vodet e Perros-Gwireg evit ar Gorsedd. Al lidou a voe graet d' ar 16 a viz Eost. Mignon bras Breizh Dyfnallt Owen a oa deut gant ur c'hannad all eus Bro Gembre. D' ar sul vintin en oferenn e voe prezeget e brezhoneg hag e kembraeg gant an Ao. Klerg goude ma oa bet graet ar pron e galleg gant ar person. Diouzh an endervezh e voe graet ur gouel gant dañsoù ha kaniri.

54

D' al lun 4 a viz Eost en em vode izili skourr Breizh ar C'hendalc'h etrekeltiek e Landreger. Kroget en deus an devezh dre un oferenn evit renoz ene Roperzh ar Mason a oa sekretour evit Bro Wened. Er vodadeg kentañ pep sekretour en deus rentet kont eus al labour graet en e gorn-bro. Langleiz en deus komzet eus ar Balb. Ar pred a zo bet kemeret a-gevret gant hanter kant bennak a dud. Goude merenn ez eo bet adkroget gant ar prezegenoù. Lennet eo bet lizher ar rener gant P. Even en doa kempennet an devezh. Youenn Olier en deus komzet eus Emglev an tiegezhioù ha diskouezet levrioù bugale kempennet e brezhoneg, komzet 'zo bet ivez eus an trevadennoù bugale a vije mall bras sevel evit diwall n' afe ar vugale diwar ar maez er re c'hallek. Ronan Huon en deus graet ur rentañ-kont eus ar brezhoneg e skolioù ar stad. Pouezet en deus Per Even war ar pezh a c'heller ober gant an dud diwar ar maez er C'hendalc'h. Goude koan strollad Kelc'h Keltiek Boulvriag en deus c'hoariet pezh-c'hoari Priel « Ar vatez vihan ». Gwelet hon eus penaos an doare da zistagañ a ra kalz en ur pezh-c'hoari, ar baotred a oa ur blijadur o c'hlevout. Evit ar pezh a sell ar merc'hed, ne vije kemprenet netra gant unan anezho, an hini all he doa kemeret un tammig ton ur gentel desket dre eñvor er skol.

Ar c'hoariva e Breizh he deus bepred ezhomm da vezañ nevesaet. Perak ne vefe ket lakaet al labour se e-touez kefridioù ar C'hendalc'h ? Perak er C'hendalc'h kentañ ne c'hoarife ket an izili o unan en o dilhad boaz, ma 'z eo ur pezh-c'hoari a-vremañ (Perak lakaat ur c'hoef d' ur plac'h yaouank, hag ur jiletenn voulouz d' an den yaouank pa ouzer ne vezont ket douget ganto). Evit ar c'hinkladurioù e vez graet atav gant ar re a gaver war al lec'h, da lavarout eo atav gant an hevelep seurt traoù kozh ha lous. Gwelloc'h e vije lakaat ur ridoz plaen er foñs.

Ar C'hendalc'h Keltiek e-unan a zo bet dalc'het eus ar 16 d'an 22 a viz Gouere en Enez Vanav (2). Kannad Breizh a oa Roparz Hemon. Ur c'hannad a oa eus Kerne-Veur ha c'hwec'h eus pep bro keltiek all : Bro-Skos, Iwerzhon ha Kembre. An danvez-studi kinniget a oa « Ar Gelted bremañ ». An Ao. Dyfnallt Owen, eus Kembre, hag an Ao. MacKechnie, eus Bro-Skos, a gomzas diwar-benn talvoudegezh ar spered keltiek e-keñver ar bed a-vremañ.

(2) Ar c'heleier-mañ a zo tennet eus lizher Roparz Hemon, lennet en Emvod Landreger.

55

An Itron Mairin Ni Mhuirgheasa, eus Iwetzhon, a studias pizh ar pezh a c'heller ober dre ar C'hendalc'h. Lavarout a reas ne oa ket a-walc'h en em vodañ ur wech ar bloaz en ur vro geltiek. Ret e oa da bep Skourr labourat dibaouez en e vro, ha ret e oa d' ar Skourroù kenlabourat : en em unaniñ da skouer evit moulañ levrioù bugale, pe evit ober filmoù.

Donald Kendrick, eus Kerne Veur, a zisplegas ar pezh a vez graet da

adsevel ar c'herneveg.

Roparz Hemon a gomzas diwar-benn « Ar Brezhoneg hag ar bed a-vremañ ».

D'ar Sadorn 19, e Putt ny Hinshey, e voe graet ur brezegenn vanavek gant unan eus ar re ampartañ war ar yezh, an Ao. Juan y Geill.

Bodadeg Veur ar C'hendalc'h a voe graet d' al Lun 21 e Rhumsaa. D' ar Gwener 18, kannaded eus ar c'hwec'h Skourr o doa displeget labour pep Skourr abaoe ar C'hendalc'h Keltiek diwezhañ, graet e Truru, Kernev-Veur, daou vloaz 'zo. Ne chome eta nemet un dra a-bouez d' ober : envel ur Prezidant, ur Sekretour Meur hag un Teñzorier Meur.

Ar C'hendalc'h a oa hep prezidant abaoe marv ar Brezidantez Una Ni Fhaircheallaigh e miz Du warlene. Ar Sekretour Meur, Oscar Mac Uilis, hag an Teñzorier Meur, Brian Mac Giolla Phadraig, a oa echu o amzer. Hervez ar Reoliadur, ne c'heller ket derc'hel ar c'hargoù-se ouzhpenn pemp bloaz.

Setu amañ ar re a voe anvet, a-unvouezh :

Prezidant : David Craine, Kadoriad Skourr Manav ; Sekretourez Veur : an Doktoerez H. C. Thomas, eus Skourr Kembre ;
Teñzorier Meur : Ambrose Bebb, Kadoriad Skourr Kembre.

Ar C'hendalc'h a voe pedet neuze gant an Ao. Uilleam Hume, Sekretour Skourr Bro-Skos, en anv e Skourr, d' en em vodañ ar bloaz a zeu e Glasc'ho.

Prenit BINIOU pe VOMBARD teotennou hag all
gant HERVE AR MENN
diazezour K. A. V., 3, r. Francis-Garnier, PARIS (17')
25 vloaz skiant-prenet BENVEGOU GWARANTET

NOTENNOU

HOR MIGNONED. -

F. ar Bleiz a zo laouen da gemenn deoc'h ganedigezh e vab Erwan, e Pleneuf, d' ar 24 a viz Eost.

Charleza Le Chauff hag Andrev Hussenot, renerien Kelc'h Nevezadur, a zo bet dimezet e Pariz, d' ar 6 a viz Gwengolo.

Hor gwellañ gourc'hemennoù!

KANV. -

Gant glac'har bras hon eus klevet e oa marv trumm gwreg yaouank hor c'heneil mat Yann Olier, o lezel tri emzivadig war he lerc'h. En degouezh mantrus-se e pedomp Yann Olier da grediñ e kemeromp perzh en e c'hlac'har.

Unan eus mignoned kozh ar brezhoneg a za marv d' an 3 a viz Eost e Pariz : an Dr Yann-Vari ar Go, anavezet-mat evit e vadelezh hag ar garantez divent en doa ouzh Breizh. An Dr. Yann-Vari ar Go a zo brudet dreist-holl evel troer hag embanner ar pezh-c'hoari « Arzhur Vreizh ». Ni avat e anavez muioc'h c'hoazh evel brogarour ha keneil : ha keuz hon eus d' an den mat a zo o paouez mont da anaon.

D' ar 25 a viz Eost ez eo marv an Ao. Kitchener Davies, unan eus dramaourien ha politikerien vrasañ Bro-Gembre. Meur a wech e oa bet danvez-kannad evit ar Strollad Broadel ha nevez zo c'hoazh e oa c'hoariet gant B.B.C. Kerdiz unan eus e zramoù e gwerzennoù. Ur c'holl spontus ez eo evit Kembre. Lezel a ra an Ao. Kitchener Davies war e lerc'h un intañvez ha teir emzivadez vihan.

DISPARTIOU. -

An Ao. Kaourantin Riou, ar skrivagner ampart hag ar brogarour anavezet-mat, hag a oa skolaer e Landudeg, a zo bet kaset d' ober skol e Baod, pell eus Bro-Gernev a anaveze ken mat ar rannyezh anezhi. Un nebeut bloavezhioù a zo e oa bet kaset an Ao. Riou kuit eus Plonevez-Porze peogwir e tiskoueze en un doare re anat e garantez evit ar brezhoneg. Gant disparti an Ao. Seité e vezo div skol vrezhonek nebeutoc'h e Kernev-Izel.

Nec'het omp bet ivez o klevout e ranke an Ao. Seité kuitaat Breizh e-pad un nebeut mizioù. Gouzout a reomp ez eo bet skuizhet-bras gant e labour kalet ha dibaouez evit ar Bleun-Brug - zoken pa 'z eo bet ul labour divrud ha disked. Spi hon eus en em blijo an Ao. Seité e Jerzenez, met hetiñ a reomp dezhañ distreiñ buan en hon touez, da ober adarre war-dro an oberenn ez eo stag bremañ e anv outi.

AR PRIZ GYSBERT JAPIKS DA ANNE WADMAN. -

Laouen omp o klevout en deus bet hor c'heneil frizat Anne Wadman ar priz Gysbert Japiks hevlene evit e oberennoù skridvarnouriezh : n' eo bet e ijin yaouank hepken a zo anavezet evel-se, hogen ivez e stourm kalonek evit sevenadur e vro. Ur blijadur eo da Vreizhiz, o deus kavet ennañ ur mignon feal hag un den gouiziek war gudennoù ar broioù bihan, kas dezhañ o gourc'hemennoù gwellañ.

57

PROFOU. -

Sed roll ar profoù hon eus degemeret e-korf ar pevar miz diwezhañ :

MEZHEVEN.

- Job Mens, 1.000 lur ; H. Delaporte. 5.000 ; R. Sinou, 500 ; P. D., diner ar yezh, 300 ; A. Noury, 10.000 ; Dll Marot, 1.000 ; A. Gwazdoue, 500 ; Kab. Y. Souffes, 1.000 ; A. Gwilcher, 1.000 ; Dll ar Meliner, 500. War un dro, 20.800 lur.

GOUHERE.

- Kervene, 200 lur ; H. Bougeant, 150 ; J. Auffret, 100 ; A. Daniel, 5.000 ; Yann Ezel, 10.000 ; L. ar Minor, 100 ; Radenag, 500. War un dro, 16.050 lur.

EOST.

- F. ar Bleiz, 200 lur ; Itr. V. de Saint-Pierre, 5.000 ; L. ar Floc'h, 1.000. War un dro, 6.200 lur.

GWENGOLO.

- Kab. Y. Souffes, 1.600 ; F. Kervella, 5.000 ; Dizanv, Douarnenez, 5.000. War un dro, 11.600 lur.

Abaoe derou ar bloaz hon eus bet 90.100 lur a brofoù. Un nebeut kenvroiz kalonek o deus klevet hor galv hag un tamm gwelloc'h eo bremañ stad hor c'hef. O zrugarekaat a reomp a wir galon.

Gwall-ger eo ar moulañ bepred ; da skouer hon niverenn 32-33 en deus koustet deomp 121.109 lur. Ur fortun !

NIVER HOR C'HOUMANANTERIEIEN. -

Setu penaos e oa renket ar goumananterien warlene e miz Du :

Aodoù an Hanternoz, 45 ; Penn ar Bed, 85 ; Il ha Gwinum, 24 ; Loer Izelat, 23 ; Morbihan, 27 ; Pariz ha tro-war-droioù, 71 ; Departamantoù all, 52 ; Trevadennoù Bro-C'hall, 6 ; Iwerzhon, 7 Skos, 2 ; Kembre, 6. ; Bro Saoz, 3 ; Stadoù Unanet, 4 ; Kanada, 1 ; Arc'hantina, 1 ; Helvetia, 1 (358).

Ha setu hor c'houmananterien e dibenn miz Eost :

Aodoù an Hanternoz, 46 ; Penn ar Bed, 80 ; Il ha Gwinum, 25 ; Loer Izelañ, 28 ; Morbihan, 24 ; Pariz ha tro-war-droioù, 71 ; Departamantoù all, 53 ; Trevadennoù Bro-C'hall, 5 ; Iwerzhon, 7 ; Bro Skos, 2 ; Bro Gembre, 6 ; Bro Saoz, 4 ; Stadoù Unanet, 3 ; Kanada, 2 ; Bro Arc'hantina, 1 (358).

BRUDEREZH WAR AL LIAMM. - Setu amañ hor prizioù :

	1 niverenn	3 niv.	6 niv.
1 linenn	40 lur	100 lur	180 lur
5 linenn	160	450 »	860 »
1/4 pajenn . ,	300 »	800 »	1.500 »
1/2 bajenn	500 »	1.300 »	2.500 »
1 bajenn	800 »	2.100 »	4.000 »

HOR MIGNONED A SKRIV... -

Hor mignon J. K. a gas deomp keloù eus ar C'hanada :

« Evidomp-ni e talc'homp da vrezhonegañ e Krec'h-ar-Roue evel ma raemp e Breizh. Alies e tegouezh ganimp komz gant Breizhiz yaouank nevez-deuet amañ. Broadelourion a zo en o zouez. Met, gwashañ a ze, ne chomont ket holl atav e Krec'h-ar-Roue. « Bleizimor », paotred eus B.A.S., eus Kelc'hioù Keltiek a zo amañ. Frankiz rik hon eus er vro-mañ. Siwazh... bez' hon eus d' ober gant « bugale Marianna IV ». Un nebeut 'zo anezhe (Kargidi, h.a.). Gwarizi o deus ouzhimp dre ma vezomp degemeret gant tud ar vro evel tud ur Vroad, Breizh ,hec'h anv, ha dre-se en em renomp hon-unan... pell diouzh o c'hrabanou ! Ne vern, donet a rimp a-benn d' ober un dra bennak en desped, d' o eneberezh yud ! Pezh a laka anezhe da fuloriñ, moarvat, eo gwelout e vezomp pedet evel broadelezh e gouelioù brasañ ar vro a-gevret gant Alamaned, Italiz, Oukrainiz, Japaniz, h.a. ! !

« Graet hon eus anaoudegezh gant Skosiz gouezelegerion (ya ! amañ e Bro Skos Nevez, o deus skolioù gouezelek !) ha gant Kembreiz kar-o-yezh : unan eus ar re-mañ, John Hughes, kelenner er Skol-Veur Mac Gill, a oa en deizioù all e Bro-Gembre e-lec'h m' en deus graet ur brezegenn en Eisteddfod, komzet o deus ar c'helaouennoù ac'hanen eus an dra-se. »

J. K.

58

Setu amañ ali ur c'houmananter all diwar-benn ar gelaouenn.

« Setu pell 'zo n' em eus ket skrivet deoc'h ; e gwirionez ken plijet e vezan atav o resev pep daou viz niverenn « Al Liamm », a zo kazi al liamm nemetañ etrezon-me, hag an Emsav. Va gourc'hemennou a gasan deoc'h evit ar striv dibaouez a renit abaoe bloavezhioù evit derc'hel war-sav buhez speredel Breizh.

« Ho niverenn wellañ abaoe pell a zo eo, a gav din, an hini diwar-benn Bro Friz ; un daolenn vev a roe eus ar vro-se, ken nebeut anavezet, eus he sevenadurezh hag he lennegezh. Trec'h eo war an niverenn ho poa gouestlet da Vro-Gembre. Ur menoz mat eo, a seblant din, gouestlañ pep bloaz un niverenn d' ur vro ; daoust ha n' hellfec'h ket, da skouer, gouestlañ niverennoù all d' ar broioù keltiek ?

« Gwir eo en deus roet « A4 Liamm » ul lec'h vras d' ar bed keltiek : troidigezhioù, pennadoù a bep seurt hoc'h eus embannet, hag un dra vat hoc'h eus graet o krouiñ : « Ar vro hag ar Bed » rak ma 'z eo plijus lenn an notennoù (An dra gentañ a lennan er gelaouenn) gwelloc'h eo kaout ur pennad o reiñ un tañvañ

eus buhez ar vro geltiek eget lenn keloù strewet amañ hag ahont.

« Hogen n' em c'houlenn a ran hag-eñ en deus graet kement « Al L. » evit ledanaat dremmwel e lennerion a-us da harzoù Keltia, davet Europa hag ar Bed, hag er c'heñver-se un niverenn gouestlet da Frizia a zo ur c'hammed war-raok war un hent digoret gant Gwalarn : diwall da gouezhañ er broviñsiadegezh - pezh a rae al lennegezh vrezhonek a-raok Gwalarn end-eeun ha dalc'homp digor hor prenester war ar Bed hep tremen dre hanterezh Bro-C'hall.

« Evel-just ur riskl bras e vefe, war zigarez chom digor war ar Bed, embann troidigezhioù eus nouspet yezh, studiadennoù diwar-benn a bep seurt broioù, ha lezel a-gostez danvez Breizh, buhez hor bobl. Met daoust ma 'z eus lennerion o deus klemmet e oa re a droidigezhioù e-barzh « Al L. » ; ne gav ket din ez oc'h prest da gouezhañ er riskl-se. Er c'hontrol embannet hoc'h oberennoù awenet gant buhez ar bobl vreizhat ; soñjal a ran e pezhioù-c'hoari Jarl Priel, ar pezhioù fentus dreist-holl - rak ne garan ket kalz e zramaoù (nemet « Ar Spontailh », a gavan eus ar gwellañ dre m' eo deut da vat ar meskaj gwirionded ha dreist-natur). Bourret am eus mat-tre ivez « Un deiz a viz Mae » gant Klerg (niv. 29), setu pell 'zo n' am boa ket lennet un istor berr steuet ha skrivet ken mat-se ; an aozer a oar krouiñ un aergelc'h, n' am eus ket ankounac'haet maouez gozh an danevell, ken e seblant din am eus anavezet anezhi. »
P. P.

«

A dalvoudegezh vras eo niverenn 32-33 « Al Liamm », daoust d' ar fazioù moulerezh a zo chomet re stank (da skouer c'h alies e-lec'h ch). Skridoù mat, evel hini Drezen, a zo leun a fazioù kemmadurioù spontus. Ne ouzon ket ha ne vefe ket gwelloc'h ober « Al Liamm » trimiziek. Un niverenn vras, enni kalzik a bennadoù disheñvel, a blij muioc'h eget un niverenn vihan. »
R. H.

59

ARNODENNOU AN TREC'H E KAMP AR VREZHONEGERIEN. -

Un arnodenn a zo ket dalc'het e Kamp ar Vrezhonegerien, e Plouezeg, d' an 29 a viz Gouere.

An Ao. Paol Kalvez, en deus gounezet an TREC'H MEUR, gant ar meneg mat.

O deus gounezet an TREC'H KENTAÑ

an Ao. Herve Bougeant, meneg mat-tre ;

an Dll Herrietta Rospabu, meneg mat ;

an Ao. Erwan L'Heveder, meneg mat ;

an. Dll Anna Maze, meneg mat ;

an Ao. Olier Guyon, meneg mat a-walc'h.

AR C'HEMBRAEG HEP POAN. -

Chom a ra c'hoazh un nebeut skouerennoù eus al levr. Goulenn digant P. Loisel, 70, av. du Plessis-Tison, Nantes. C.C.P. 1456-57 Nantes. Priz, 230 lur.

DA WERZHAÑ :

1) Ur pakad levrioù kembraek pe da zeskiñ ar c'hembraeg dre ar saozneg ;

2) Ur pakad levrioù iwerzhonek pe da zeskiñ iwerzhoneg dre ar saozneg.

Skrivañ d' ar gelaouenn.

AR GERIADUR -

Studiet a zo bet nevez 'zo : Santez Trifina Jouanno ; Buhez an Tad Maner Serandon ; Buhez Breiz (1919-23).

STAD AR MANAVEG. -

Ar pennad-mañ a zo tennet eus lizher Roparz Hemon diwar-benn ar C'hendalc'h Keltiek e Manav : « Yezh Enez Vanav, ar manaveg, a veze komzet dre-holl en enezenn c'hoazh kant vloaz 'zo, a zo aet tost da get, hogos en un taol : pezh a ziskouez dimp penaos e rankomp-ni Bretoned diwall. Heñvel a c'hellfe c'hoarvezout deiz pe zeiz gant ar brezhoneg. Ne vez mui komzet manaveg nemet gant un dek bennak a dud kozh-kozh, tud ouzhpenn 80 vloaz. Daou zen yaouank, daou vreur, bet savet gant o zad-kozh, a c'hell lavarout koulskoude e komzont manaveg a-vihanik. Ur c'hant bennak a dud yaouank all o deus desket ar yezh el levrioù. Darn eus ar re-mañ o deus kemeret ar pleg da gomz manaveg atav etrezo. Bodet int en ur strollad, anvet « Yn cheshaght Ghailckagh ». Ar strollad-se a

embann levrioù bihan, a ra skol manaveg, hag a ra ur wech an amzer ofisoù e manaveg penn-da-benn en ilizoù protestant. Un ofis ar seurt-se a voe lavaret e-pad ar C'hendalc'h, gant ur sarmon, pedennoù ha kantikoù manavek. Ouzhpenn-se, paotred a red dre ar vro, ganto ur sonskriverez evit enskrivañ pezh a lavar ar vanavegerien gozh. Skoazellet int bet el labour-se gant Kreizenn Werinoniezh Iwerzhon ».

60

TALVOUDEGEZH AR C'HENDALC'H. -

Diwar lizher Roparz Hemon : « En ur C'hendalc'h Keltiek e weler pegen talvoudus eo d' ar Gelted dont da ober pe da adober anaoudegezh. Bez' e weler ar pezh a zo heñvel pe disheñvel er c'hwec'h bro geltiek. An disheñvelderioù a seblant bezañ bras da gentañ. Seul vui ma reer anaoudegezh, avat, seul vui e komprener pegen heñvel eo ar spered.

« A dra sur n' eo ket a-walc'h en em vodañ ur wech ar bloaz, evel ma lavaras Mairin Ni Mhuirgheasa en he frezegenn. Krediñ a ran e vije bet mat studiañ ar gudenn-se un tammig gwelloc'h : penaos unaniñ start ar c'hwec'h Skourr en o labour pemdeziek. Betek bremañ, pep hini a labour re diouzh e du.

« Pezh a zo bet nevez e Kendalc'h ar bloaz-mañ a weler en danvez-studi dibabet : « Ar Gelted bremañ ». O tibab an danvez-se, Skourr Manav a felle dezhañ diskouez e oamp skuizh gant prezegennoù diwar-benn an amzer gozh, a veze klevet re anezho er C'hendalc'hioù a-raok. Er C'hendalc'h-mañ ez eus bet meneg eus Kelted an ugentved kantved. Evit ur wech, ar gizioù kozh, ar mein kozh, ar gwiskamantoù kozh, hag all, a zo bet lezet a-gostez.

« Un dra ha n' eo ket bet ken brav eo kudenn ar yezh da implij er C'hendalc'h. Evel kustum ez eo bet re vras lec'h ar saozneg, ar yezh n' eus nemeti a vez komprenet gant an holl. Emaomp pell c'hoazh diouzh ar pal : ober ur C'hendalc'h Keltiek hep saozneg. »

ERGERZH BREIZH HA Keltia... a voul lizher-kelc'h « Arvor » ma roer e-barzh pal ar gevredigezh : ledanaat an tourism e Breizh, skoazellat ar strolladoù sevenadurel hag aesaat ar beajoù etrevroadel. Displegadurioù digant O. B. T. Boîte Postale 319, Nantes.

OGAM, niv. 20, a zo gouestlet an darn vuiañ anezhi (lodenn c'hallek) d' ur pennad talvoudus-meurbet diwar-benn ar Roueelezh gant ar Gelted ; ar peurrest a zo dindan ur studiadenn eus ar furchadegoù graet er Magdalensberg (Aostria), ma 'z eus bet graet kavadennoù a-bouez evit studi sevenadur ar Gelted. El lodenn vrezhonek, ur pennad-digeriñ a zispleg perak eo ret kenderc'hel gant ur stagadenn vrezhonek liesskrivet : da voulañ anezhi e vije ret kaout muioc'h a skoazell digant ar vrezhonegerien. Goude-se hon eus kendalc'h an troidigezhioù boulc'het : Brezel Galia, Kan an Nibelungen, ha Barddas ; ha prometiñ a reer deomp e vo kendalc'het gant an troidigezhioù diwar henvoiennoù Iwerzhon.

BLEUN-BDUG. -

Taolenn an niv. 51 : Prezegen an Tad Colliot e Landreger, - Bleun-Brug Landreger, gant Maodez Glanndour, - War bont Landreger, gant Evnig Penn-ar-C'hoad, - A-dreuz va sonjou e skeud ar manati, gant Laouenanig Breiz, - Burzud Sant Efflamm, gant Yann Tranvouez, - Kenstrivadegou ar Bleun-Brug, - kornig ar vugale, gant K. Riou, - Skourr Tignes, gant Melar, - Edon hep lojeiz, gant L. B. - BLEUN-BRUG, V. Seite, 65, rue Y.-Collet, Brest. C.C.P. 544-22 Nantes. - Koumanant : 500 lur.

SKED, 8vet kaier. - Pennad-digeriñ « Enfin des vrais », gant P. Keraod, - Comment Calloc'h était royaliste, gant Y. Le Diberder, - Jules Verne et la Tradition celtique, gant P. Keraod, - Gougen, le Père de l'Acier, gant G.-A. Tudi, - Lizher un harluad, gant Treizhermor, - Réponse à Monsieur Gourvil, gant P. Keraod.

- SKED, Mme Lagarde, 69, av. de Ségur, Paris (7°). C.C.P. 882-823 Paris. - Koumanant, 403 lur.

61

LE PAYS BRETON, BRO-VREIZH. -

En niverenn 56, e kaver Lod diwezhañ ur barzhoneg d. b. Santez Barba ar Faoued, - ur barzhoneg all, Les vingt ans, - ur pezh-c'hoari berr, Le « Pardon »

Miraculeux, - ur studiadenn a-zivout ar micherioù e Gwizurieg a-raok an Dispac'h, diwar dorn Yann Choleau. - Koumanant, 300 lur, 21, rue St-Louis, Rennes. C.C.P. 5852 Rennes, Jean Choleau.

CELTIC ALLIANCE. -

D' ar Sul 5 a viz Here ez eus bet ur vodadeg vras e London da c'houlenn ar frankiz evit an holl vroioù keltiek. Aozet e oa ar vodadeg gant an emsav « Celtic Alliance » ha kantadoù tud a zeuas di. Prezegenoù a voe en Hyde Park, ha goude-se un ambrougadeg dre ar straedoù, gant bannieloù e penn, betek Trafalgar Square : ne oa siwazh kannad ebet eus Breizh eno.

KELEIER EUS BRO-FRIZ. -

Ar stourm a ya war-raok evit ma vo anavezet ar yezh frizek gant ar stad. En hañv-mañ en deus gouarnamant proviñsel ar rannvro degemeret, gant teir mouezh hepken a-enep (3 eus ar 4 kannad, a zo gant strollad ar frankizourien), un diskleriadur diwar-benn gwirioù ar frizeg. Setu amañ un droidigezh ger-evit-ger eus ar skrid. Diskleriañ a ra ar gouarnamant :

« 1. E tlefed anavezout d' an dud, e Bro-Friz, ar gwir da ober gant ar frizeg, hag ez eo d' ar re e karg, pep hini war e dachenn, d' ober d' ar gwir-se bezañ doujet.

2. E c'hortozer gouarnamant an Haag da zegemer, evel ar gouarnamant proviñsel, ur politikerezh a vezo dibabet a-ratozh da wareziñ ha da greñvaat ar yezh hag ar sevenadur frizat.

3. E c'houlenn ar gouarnamant proviñsel digant ar Breujoù proviñsel kas kemenn eus kement-se da c'houarnamant ar stad ha pouezañ warnañ evit ma vo anavezet el lezenn ar gwirioù a zo meneget er pennadoù 1 ha 2. »

Gouarnamant ar Rannvro a zo a-du-krenn eta gant goulennoù an emsavioù frizat, da nebeutañ evit ar pezh a zo da ober diouzhtu, met n' en deus ket diskouezet c'hoazh gouarnamant ar stad e oa prest da selaou.

Maered un nebeut kêrioù frizat o deus klasket, a-hend-all, mont a-enep an diskleriadur. Unan en deus lavaret e rae droug an emsav frizat, ez-speredel hag ez-arboellerezhel, d' ar bobl frizat, o treiñ Hollandiz a-enep dezho. Un all en deus tamallet ouzh an emsav mont a-enep da lezennoù ar stad. Ur vodadeg vras a zo bet graet da respont dezho, hogen maer ebet n' eo deut d' en em zifenn, daoust ma oant bet pedet da zont.

Ar gelaouenn lennegel « De Tsjerne » he deus gouestlet, e miz Gwengolo, un niverenn en he fezh da Sourinam (gwechall Gwiana Hollandat, e Su-Amerika), ha d' he stourm sevenadurel. Yezh Sourinam (anvet gant tud 'zo Negro-English), anezhi yezh ar sklaved dieubet e 1863, a zo displeget hec'h istor hag he doare, ha studiadennoù a zo diwar-benn al lennegezh, ul lennegezh yaouank peogwir e voe kroget da skrivañ e sourinam e 1945 hepken, hag a zo bet savet avat traoù pouezus enni endev. Da geñver embannidigezh an niverenn e voe ur vodadeg e Ljouwert e-lec'h ma teuas 40 studier sourinamat eus Amsterdam: gweladenniñ a rejont an ensavadurioù frizat ha d' an noz e c'hoarijont ur pezh o tisplegañ un darvoud eus istor ar sklaved e Bro-Sourinam.

62

En diskar-amzer-mañ ez embann an Dr Giacomo Prampolini, e Milano, ur barzhaz frizat troet en italianeg. Tregont barzhoneg, gant barzhed kozh ha yaouank, a zo bet troet evit al levrig-se.

Ar priz lennegel Gysbert Japiks, kinniget gant Gouarnamant Proviñsel Bro-Friz, a zo bet roet, evit ar bloavezhioù 1950 ha 1951, d' ar skridvarnour Anne Wadman, en anaoudegezh eus e arnodskridoù ha barnadennoù embannet er gelaouenn « De Tsjerne » ha moulet e 1951 e stumm ul levr dindan an anv « Ambrougadeg Skridvarnel ». Degemer a raio Anne Wadman ar priz-se d' an 30 a viz Here, d' an deiz ma vezo digoret, gant Gouarnour Bro-Friz hervez ar boaz, Sizhun al Levrioù Frizek. Er gouel-digoradur e vezo c'hoariet « Meurlarjez », pezh-c'hoari gant Roparz Hemon troet gant Anne Wadman. Setu aze ur pezh-c'hoari a dremen e Kembre, a zo bet skrivet gant ur Breizhad a vev en Iwerzhon, hag a zo diskouezet bremañ e Bro-Friz ! An troer en deus spi e vo gwelet aze un arouez nevez eus unded ha mignoniezh an holl vroadoù bihan.

Arouezioù all a zo c'hoazh eus ur c'henskoazell brasoc'h-brasañ etre ar pobloù bihan. En hañv-mañ ez eus bet e Bro-Friz ur c'hamp evit studierien eus ar broioù bihan, hag eno e teuas kannaded eus Kembre, Iwerzhon, Breizh, Friz an Hanternoz, Heligoland, Danmark ar c'hreisteiz, h.a. Kalz berzh en deus graet ar c'hamp, ha moarvat e vezo un all heñvel er bloaz a zeu.

E miz Gwengolo ez eo deut ur skrivagner kembreat, an Ao. Howard Harris, da welagenniñ Bro-Friz : c'hoant en doa sevel ul levr diwar-benn an emsav lennegel ha sevenadurel frizat. Plijet-bras ez eo bet an Ao. Harris gant e « birc'hirinaj lennegel », evel ma skrivas er South Wales Evening Post. D' an hevelep mare e teue ur C'hembread all, an Ao. Arthur Davies, da zeskiñ frizeg : hemañ a gemeras perzh e kalz bodadegoù frizat, da skouer el lidadeg a vez graet bep bloaz en eñvor eus emgann Warns (e-lec'h ma kannas Friziz, e 1345, ar C'hont a Holland a venne aloubiñ o bro). Hevlene ez eus bet savet e Warns (3 c'hilometr eus Starum, e mervent ar vro) ur grugell-vein da zegas soñj eus an darvoud-se.

Anne WADMAN.

DELWENN PRIEL. -

E Landreger e sall ar c'hoariva hon eus gwelet patrom un delwenn heñvel-lev eus hor mignon Jarl Priel. Graet eo bet gant an arzour Tregeriat Picard. E gwirionez da vare ar Bleun Brug an delwenn ne oa ket mui heñvel ouzh ar skrivagner rak Jarl Priel en doa troc'het e varv evit c'hoari Sant Ewan yaouank war blasenn an Iliz Veur d' ar Sadorn da noz.

Ti-Moulerezh « AR SKREV »

Bali Bariz - AR BAOL

Diskleriet hervez lezenn :

4an trimiziad 1952

Niverenn er voulerez : 9083

Ar merour : P. AR BIHAN.

AL LIAMM 35

AL LIAMM
Tir na n-òg

NIVERENN 35

Du – Kerzu 1952

TAOLENN

Barzhonegoù, gant Maodez Glanndour	3
Dastumad Pennwern	9
Maronad, gant Per Denez	15
Al Lestr « Pembroke », gant Jarl Priel	19
Prederiadennoù : Divi Kenan Kongar, gant Y. Olier	26
Gwiglann, bro chelgenn, gant Kerlann	34
An anvioù-badez brezhonek, gant Maodez Glanndour	47
Rann-yezh Bro-Gernev, gant Aldrig a Naoned	55
Ar Gouezeleg, gant Per Denez	62
Breizh hag ar Bed, gant Benead	68
Notennoù	71

BARZHONEGOU

gant Maodez GLANNDOUR

AR PINSIN DOUR

Va buhez o fuiñ
'Vel dour 'tre va daouarn,
Va buhez o fuiñ...
Gant pezh a chom em palv
Ha petra rin ?,
E keit m' emañ an dud o c'hoari
Hag o ren cholori er ru,
Me antren er porched
Ha skeiñ va dour er piñsin.
Amañ eo treuzoù an hollved,
Amañ neved ar c'han hag al lavar.
O deus bremañ, Verb galloudus,
Deus ha stoliet gra sin ar Groaz
War an dour-se hanter-varo.
Taol c'hoazh ennañ ur binsadenn,
Ha betek teir eus hal (1) da furnezh,
Ha gra dioutañ dour feunteun vev.
D' ar re az klask e servijo
D' en em sinañ da vont e-barzh
D' en em buraat ha da stouiñ
Ha da gompren ha d'azeuliñ.

Diskar-amzer 1952.

(1) hal = holen.

4

SKEUDENN AR BED

Skeudenn ar bed a anavan,
D' an nep a sell, tri dra warni.

Hag ar c'hentañ eo te Jezuz,
Gourvezet marv en douar pri.

An eil tra eo da vamm dener,
Laket er bez, santez Mari.

'Vit an trede, ur gwele trist,
Warnañ ur c'horf maro, divi.

Kelan va zad, kelan un all,
N' ouzon, n' eus forzh, pe va hini.

Met 'us dezho, da zremm, Jezuz,
Da gorf nerzhus o tasorc'hiñ.

Ha korf Mari, neved santel,
Douget d' an neñv, er veuleudi.

Dirak ar gwele, ur piled,
Gouloù a c'hoanag o pediñ.

Un tu d' ar bed, un tu a boan,
An droug, ar marv, hag ar fazi.

Met ar Vuhez war an tu all,
Doue da viken o trec'hiñ.

AR VALAFENN

Ar valafenn en he foupenn
Daoust hag e oar he dije diwaskell ?
Daoust hag e oar e plijo d' ar goulou
C'hoari arc'hoazh war he livioù,
Ha dezhi hec'h-unan follañ mibin er sklerijenn ?
Daoust hag e oar ar breñvedenn,
E-pad m' emañ en amc'houlou ?

5

ARSAV

Aezenn ar serr-noz a save ; ha skleurioù diwezhañ an devezh a vouskane iskis,
'vel son mouk un drompilh oc'h eilañ telennoù.

Ha treiñ a ris 'vit sellout ur pennad ouzh an hent war va lerc'h, ouzh hedad an
deizioù tremenet ha roudenn ur veaj na vo morse gant den ergerzhet a-nevez.

Abeg va donedigezh er bed, hag-enñ 'vefe kan va botoù war sklent an hent, da
c'hervel ar re all da vont ivez ? Pe treiñ-distreiñ en goullo betek an noz
distrad ?

Azetet on hag e soñjan... Mut eo ar bed... Deomp 'ta war-raok. Pa savan, ur
steredenn e lein an oabl a responte d' ar preñv-goulou.

Here 1952.

SEC'HED

Sec'hed em eus, sec'hed em eus...
Goude devezh gwrizias
Loened gouez ar c'heoteg a sav kuit hag a ya
En skleur al loar, etrezek ar stêr vras.
Hag en ur vont e c'harmont, e c'harmont d' an dour.
Sec'hed o deus, sec'hed, sec'hed !
Ya, kras eo va c'halon evel ur gouelec'h pri.
Davit dour ar stêr vras e laoskont yud o c'hri
En em soubañ endro en duster sen (1) ar red,
Hag evañ, evañ ar stêr a-bezh...
Sec'hed, sec'hed...

(1) sen = sin (frais, calme).

6

GOUELEC'H

Naon he deus an noz, naon, naon eus sklerijenn,
Eus ar mil ha mil heol a lugern er pellder.
Eus goulou aour he deus naon.

Hogen perak gant ar beure
E teu endro daslivioù foll an deiz
Ha mousc'hoarzh ar sonioù
Ha c'hoari faltazi
Ha moneiz notennoù !
Skarzhañ kuit kement-se !

Skubion !

Ar gouelec'h ne fell ken dezhañ
Met sklerijenn hepken, sklerijenn c'hlan :
Eus goulou aour en deus naon.

O gouelec'h pri, va ene kras,
Ec'honder noazh, sioulder hep kri,
Nemet an avel,
Flourad an avel war an traez,
Mouezh an avel war an diharz,
Kan an avel,
An avel !

1950.

7

ENKLASK

Me an Hini 'zo en tu-hont, en tu-hont :
Ar skeudenn-se a rez dit ac'hanon
Un touellwel n' eo ken !
Deus ha tosta, astenn da zivrec'h davedon,
Me 'zo c'hoazh en tu-hont.
Ya, koll a rez kalon,
Rak pep mac'h ez war-raok
E seblantan tec'hout
Pelloc'h, pelloc'h.
Ha n' eo ket gwir.
Da c'hortoz a ran.
Ha te, tosta muioc'h, tosta bemdez :
Pep kammed 'zo tostaat.
Kendalc'h da vont.
Ya, morse n' az po echu :
Bepred moarvat e vin en tu-hont,
Rak an hini divent ez on.
Ha koulskoude, kred ac'hanon,
Ya, kred ez on tost, tost dit-te,
Hag emañ dija ganit amañ hag aze.

1950.

8

HINON

O va ene, kemer evit da di, barr an hinon,
Diskuizh ha peoc'h diazezet, divrall,
Du-hont, o va c'halon,
Chom, chom du-hont !

Hag ac'hano, taol ur sell,
Ur sell ledan, ur sell ec'hon
Ouzh dremm ar bed.
Evel merion, an dud
A furch, a skrap
Ha ne gomprenont tra.
Met ac'hann, dindanout
E welez-te, e welez-te bremañ
E ster gant an hollad ha gant pep tra.

O neuze, gant e gas
Red an amzer

A c'hell mont, a c'hell mont...
Er peoc'h, te 'zo er peoc'h,
Amañ, amañ, er peoc'h, en hinon.

Eizhved Pask, 1946.

9

DASTUMAD PENNVERN

AR WREK LAOUR

Ar wroek yaouank a levere
De mamek paour eun de a we :
- Ma mamek paour, di me leret
A me so clan gant ar clenvet,
A me so clan gant ar clenvet
So hanvet laournes arajet ?
- Oh ia, ma merch, clan a hoc'h sur,
N'en kemeret ket an displijadur.
- Ma mamek paour, dime leret
Ac e mes ma bro a vin kasset ?
- Oh ia, ma merch, hep lacat mar
Savet a vo dac'h eun ti douar ;
E bars en creis eur c'hoat a vo savet
Lec'h na nei na tud na loened.
- Ma vije bet bolonte Doue
Bean roët eur clenvet all dime !
Me na vijent ket deus ma bro kasset
Lec'h na voëljent na tud na loened.

- Ma mamek paour, mar em karet,
En bord al lan din vo savet.
Savet din ma zi en bord al lan,
War bord an hent a ia da jaujan,
Ewit ma velin ma brois
E vont tusek San Ian ar bis.

Ar wregek paour a levere
Da picherourien e zi neve :
- Micherourien ghez, oh me ho ped,
Ma frenest an tu cle a lekfet,
A lekfet ma prenest en tu cle
Ma voëlin ma heuriou pa vo de.

- Ma mamek paour, mar em keret ;
Hant da diziou ganen chomfet ;
Chomet ganen han da tri de
Ken a vin kasset dam zi neve..

10

Ar wrek yaouank a levere
War e zreuzo warben an tri de :
- Me a voël arri kroas ha banier ;
Arri int da gaç anon der ger,
Da gaç anon d'em c'her divezan.
Me a sant ma c'halon o rannan.

Ar wrek yaouank a levere
D'er messaer denvet seis vla goude
Biou d'he frenest pa dremene :
- Messaer denvet, dime leveret,

Ha c'hui a war neventes ebet ?
- Me na noun netra a neve
Mert ho pried eureujer hirie,
A paneveit a c'hoc'h laouvoures
Me moa groet dec'h eur c'harlantes,
- Groet ho charlantes pa gherfet,
Gant joa vras a vezo kemeret.
Hac e groet hu din gant grenn koular,
Karghet e ma c'halon a glac'har.
Messaer denvet, mar em c'heret,
Gret ma gourc'hemenou d'em fried ;
Leret dean, anhan' Doue,
Kat soign demeus ma bugale.

Ar messaer denvet a levere
D'an ozac'h a eured dabardae :
- Abiou al lan p'hon tremenet,
Gourc'hemenou widoc'h e meus bet
Da diaç dac'h diant ho pried.

An ozac'h eured pa neus, clevet
Tri gwech dan douar a so coët,
Gant ar messaer a he savet.
- Otrou Doue, salver ar bed,
Me sonje wa maro ma fried.
Seiz vla so he de zi kasset,
Me sonje ganen e wa marvet.
Mez fenos en goële na ghouskan
Na nime d'he goeled da ghentan.
Ar wrek a eured a levere
Dan ozac'h a eured vel m'a cleve :
- Chomet er gher gant ho yec'het,
Clan e gant al laournes arajet.
- A pa ve clan gant ar gonar,
Me iel d'he goelet d'he zi douar.

11
An ozac'h a eured a levere
Tal an ti douar pa narie :
- Ma fried ker, diorret ho tor,
Arri hon aman da c'houl dior,
Arri hon aman wit ho koelet.
Me eo ho mignon hag ho pried.
- An nor man na ve ket digoret
Boe ma hon aman gant ar c'hlenvet ;
Dispennet hon oll gant ar c'hlenvet
Ha ma dor dac'h na diorrin ket.
- A pa vec'h clan gant ar gonar,
Diorret din ho ti douar,
Me renko mont en ho ti douar.

Ne oa ket e c'hir perachuet
An hor en ti a neus tolet.
En kerc'hen he bried e lampet
E wite da vean dispennet.
Tapet en deus ive ar clenvet
Ha prest goude ho daou int marvet.
Ho zi warne zo bet diskaret
Ha dindannan int bet intereset.

Dastumad Pennwern, lev. 91, p. 110-115 ha lev. 95, p. 25-31.

Notenn. - Kavout a ra deomp ez eo gwelloc'h skrivañ Pennwern, ha n'eo ket
Penngwern. E Lopereg, ez eus ur gêr war ar maez a reer « Le Penngwern » anezhi e

galleg hag a vez anvet « Ar Bennwern » e brezhoneg.

12

AN DUKES ANNAN

Er blaoues mil eis cant
Pa oa laket ar saisi voar Guengamp
Voar bors lomikel e man ar Saoson
An allamagnet var bors Roason
Var bors treguer man ar plantet
Ma heo kargét ker a soudardet.

Ar prinç denobla a oulene
Deus ar porcher paour nag an de ce
Digoret a vo ar porcher man
Dar princ denoblan zo ariet aman
Dar princ denoblan zo ariet aman
Trivoar mil cavalier zo gantan.

Trivoar mil cavalier dud vaillant
Da lakat ar saisi war Wengamp
Ar porcher paour a respontas
Dar princ denoblan wel ma e klevas
Ne vo ket digoret ar barier man
Ken ma vo klevet gant an dukes annan.

Ar porcher paour a houlene
Deus an dukes annan an de ce
A digoret vo ar barier man
Dar princ denoblan zo ariet aman
Dar princ denoblan zo ariet aman
Trivoar mil cavalier so gantan.

Trivoar mil cavalier tud vaillant
Da lakat ar saisi woar Wengamp.
An dukes annan a respontas
Dar porcher paour vel ma e klevas
Ma dorojo a zo moraillet
A ma murio a zo cimentet.

A pa vea tri mil enter a nee
Me ne ran ket a cas ane
Ed tu da carga ar c'hanon bras
Da rei dar princ denoblan woar e fas
Ed tu buan allesse de kargan
Triwoar boulet rol a ia ennan
A quemendal a boulejou roue
A quemendal a boulejou canon
A quemendal deus a windrail vras
Da rei dar princ denoblan var e fas.

13

Ne voa ket e guer perachuet
Ar c'hanonier paour a zo lac'het
Digant un ten poul guen dimeus ar gand
Digant eur chevalier anoet garant.

An dukes annan a lere
Dan canonieres ag a de ce
A ma Doue pera vo greet
Pa e om c'hanonier paour lac'het.

Ag ar c'hanon bras chomet braquet
Ar c'hanoniere a respontas
Dan dukes annan evel ma e c'hlevas
Ma de ar c'hanon bras chomet braquet
Bremant zont a vezo losquaet
Me a woel aont eur regimant fin
A c'halono e no c'hreis o c'houarsin
Mes bremant zont e vont var c'houin.

Ne woa ked e guer perachuet
Ar c'hanon bras a zo losquaet
Triwoar kant cavalier zo lac'het
Triwoar kant cavalier zo lac'het
Ag an ol bors a zo digoret.

Ar princ denoblan a houlene
En ker Guengamp pa entree
Debonchour a joa ol er guer man
A dar merc'het terrublan pa non guelan
A dar merc'het terrublan pa non guelan
A laka ar c'hanon bras da vrakan
Derc'h ma soudardet vo ar merc'het koant
A dime an aour ag an arc'hant.

Ar princ denoblan a houlene
En illis Guengamp pa entree
A contant e verc'h Guourc'hes Vari
A lakem o ti da varchossi
Ar secritiri da gao ar guin
Ag o c'hoter bras da dol guegin.

Ne woa ket e guer perachuet
A cleier da zon zo commencet
E commencet ar cleier da son
Kent a epouvante o c'halon.

14
Ar princ denoblan a lavare
De pachic bian an de ce
Ke alesse buan dan tour plat
Da c'houd piou zo deus o brancelat
Deus ta daou koste vo sabreno
Gant ta zaou zorn te combatto.

Ar pach bian a respontas
Dar princ denoblan evel ma e klevas
E bars an tour plat me a zo bed
Netra a newe me ne meus gouelet
Nemet ar Wouerc'hes Vari ag e mab
E woan o daou deus e wrancelat
Ag evel ar woas e rede e goat.

Ar princ denoblan pa e neus klevet
De soudardet e neus laret
C'houi, ma soudardet reit peb a scouet
A me ma unan a rein daouzec
Da pea an domag e meus groet
Da bean ar ker Guengamp komeret.
Kemeromp or c'hesec a dem en ent
A lesom o zier gant ar sent.

Keñveriañ e Gwerziou an Uhel, levrenn 2, p. 40 ha 48, daou stumm eus ar son-se dindan an ano Seziz Gwengamp. Ha sellout ouzh ar Barzaz Breiz, p. 257, Seziz Gwengamp.

MARONAD

gant Per DENEZ

« Ha c'hwi zo bet en interamant, Itron Penneg ? Sur-mat, ne oa ket kalz tud. Just un nebeut re sot eveltañ. Hag an amezeien ivez, en abeg d' ar familh. Karet em bije mont da welout, met n' em eus ket bet amzer. Ret e oa kas va mab-bihan d' ar medisin, ha n' asant ket mont gant den nemet ganin e ve. Spontet eo bet ar wech kentañ gant ar benveg a vez lakaet war ho pruched da selaou, ha bremañ e vez un abadenn bep taol. Ur bugel kollet, c'hwi oar !

Ur banneig kafe ho pezo c'hoazh ? Eo, eo. Arabat ober chistroù : evidoc'h em eus graet kafe fresk. Re greñv eo ? Ur banneig ken bihan ne c'hell ket ober droug deoc'h memes tra ! Setu... Ya, karet em bije mont d' an interamant. E anavezet 'm eus gwechall. Penaos, ne ouiec'h ket ? O chom e-kichen o zi e oamp pa labourer va gwaz en arsanailh. Hag eñ, pa zistroe eus ar skol ha na oa ket e vamm er gêr, a zeue da c'houl bod ganin ur pennadig amzer. Ur paotrig mat. Pennek avat, ur spont. Tapout a rae flac'hadoù gant e vamm pa ne felle ket dezhañ debriñ e soubenn, ken e tape - met ne zebre ket. Ur mantr eo koulskoude e vije aet gant ar menozioù-se rak, e gwirionez, ur paotrig mat e oa. Ne gav ket deoc'h, itron Penneg, e tlefe bezañ fuzuilhet ar re a laka seurt menozioù e penn ar re yaouank ? Me 'lavar e tlefent bezañ. Rak int eo a zegas ar gwalleur er familhoù.

Sellit e familh da hemañ. Tud vat. Tud onest. Poaniet ganto pezh a c'hellent da sevel o bugale. Rak labourer o deus, e gerent, hellit da grediñ, evit sevel anezhañ evel m' eo bet savet hag e gas d' ar skol keit amzer. Labourer o deus, hag espernet gwenneg goude gwenneg, ha dioueret meur a blijadur. E vamm a lavare « hon dever hon eus graet ». Ouzhpenn o dever, an dud paour. Ha peseurt gopr o deus, pa zeu bras o bugale ? An dizenor. Hag ar marv.

Hag ar marv, itron Penneg. Rak e vamm a zo bet lazhet gantañ. Ne oa ket ur vaouez kreñv anezhi. Ha re he doa labourer evit sevel anezho-holl hep sikour matezh ebet. Gouzout a rit evel don, itron, pebezh poan a ranker kemer gant ar vugale, etre fardañ boued dezho, gwiskañ anezho, gwalc'hiñ, ferñ, ha derc'hel ho ti naet hag e-ratre. Nag a bet gwech n' em eus ket gwelet anezhi oc'h ober he c'houez da noz pe o chom da dakonañ betek diwezhat er mintin. « Al labour n' en deus morse lazhet den ebet, » a responte-hi, pa gaven fur reiñ ur c'huzul bennak diwar-benn he yec'hed. Nann, gwir eo. Met ar boan a laz an dud. Ha hi zo bet lazhet gant ar boan. En em lakait en he lec'h, itron Penneg : ha c'hwi ho pije gouzañvet gwelout hoc'h anv staget ouzh ar mogerioù hag an dud o treiñ da sellout ouzhoc'h war ar straed ?

16

C'hoazh ma vije bet sot ! Met ur spered digor en doa. Setu perak a-hend-all eo bet miret en e skol. Trapenn ma studie mat. Rak anez-se e vije bet taolet er-maez buan ha buañ, o tegas kelaouennoù fall d' ar re all da lenn e-giz ma rae. E gerent n' o deus morse gouezet. Met me 'm eus klevet an dra gant an Aotrou Revillon, a zo bet e gelenner. C'hwi oar, eontr ar varc'hadourez pesked a zo o chom e korn ar ru. Ma, an Aotrou Revillon a lavare din un deiz en doa graet e seizh gwellañ evit distreiñ anezhañ diouzh e sorc'hennoù, met en aner : hag aon en doa bet atav, a lavare din ivez, eus pezh en dije graet diwezhatoc'h er vuhez. Abeg a-walc'h en doa da gaout aon : ne oa ket deut mat ar paotr er-maez eus ar skol ma oa tapet o livañ traoù war ar prefektur ha taolet en toull. En devezh-se he deus bet e vamm he sempladenn gentañ ha biken n' eo deut yac'h endro goude-se.

O met itron Penneg, ho kafe zo aet yen ! Evit 'tañ, me ho ped, na chomit ket da c'hortoz ma tavin. Ma vefe va gwaz amañ e lavarfe deoc'h na davin ket. Ur farser eo, va gwaz. Gortozit avat, me lako ur banneig tomm-berv en ho tasenn. Eo, eo. Va lezit d' ober. Va lezit 'tañ n' eus ket tu da evañ kafe yen. Ha pec'hed e vefe koll ur banne kafe fresk en abeg d' ur genaoueg evel hemañ. Pa

soñjan am eus bet c'hoant reiñ va merc'h dezhañ da zimeziñ ! Tapet brav e vije bet bremañ, ar baourez kaezh, ma vije aet da fritañ karantez gant ar seurt penn-brell. Dre chañs en deus nac'het-eñ. Dre chañs, a lavaran. Ha c'hwi zivinfé avat, itron Penneg, perak en deus nac'het ? Ha c'hwi zivinfé ? Peogwir ne felle ket d' am merc'h deskiñ brezhoneg ! Ya ! Brezhoneg ! Komprenet mat hoc'h eus : brezhoneg ! Brezhoneg ! Ha klevet hoc'h eus biskoazh kemend-all ?

Iskis eo penaos e sav reuz er familhoù ar muiañ onest. An tad, gwelet hoc'h eus anezhañ en interamant ? Ur pezh mell den kaer. Ma, un den a benn ez eo, ma 'z eus un. Unan eus an dud-se na gomzont ket kalz, met a vez pouez atav gant o c'homzoù. Goude ma oa bet tapet e vab o livañ diotachoù war ar mogerioù en doa kaset anezhañ da Bariz d' ober e studioù. Da dennañ anezhañ kuit eus e zarempredoù fall, petra, peogwir en doa nac'het chom hep komz gant an dud-se ken. Ya, nac'het en doa an dra-se ouzh e dad, ouzh e dad en doa labourer kement evit ober dioutañ un den dereat. Ur vezh. Ur vezh. Neuze en doa an tad kaset anezhañ da Bariz, o krediñ ober mat. Ar paour-kaezh ! Ne oa ket bet e vab tri miz eno ma oa lennet war ar gazetenn e oa bet oc'h en em gannañ gant ar polis, ha lakaet en toull adarre. « Ar wech-mañ e chomo e-barzh, » a groze an tad, « hag e teuo marteze un tammig skiant-vat dezhañ. » E vamm a rae truez. Ne gomze ket mui da zen ebet. Ne oa ket evit komz : yudal a rae diouzhtu, ken e faoute deoc'h ho kalon. Ur wech, e ti ar vouloñjerez, e voe lavaret dezhi oa un dreitourer, hag e voe ranket he degas d' he zi en ur c'harr-tan, semplet. Goude-se e oa anat na badfe ket pell.

17

Tri miz e chomas ar mab en toull. Met n' eo ket furnez a zeuas dezhañ : aheurtet e-giz d' ur penn-azen. Brevet em bije anezhañ ma vijen bet me e vamm. Lavarout a rae e oa eñ a oa bet taget gant ar polis pa oa o werzhañ o c'hazetenn e Moñparnas, hag ez afe adarre d' he gwerzhañ betek ma vefe lezet d' hen ober e peoc'h. Mat da stagañ, pa lavaran ! Ha c'hoazh, m' en dije servijet kement-se d' un dra bennak. Met c'hwi oar petra o doa c'hoant ober, eñ hag e vandenn ? Distagañ Breizh diouzh Bro-C'hall ! Hañ ? Da c'hoarzhin ! Distagañ Breizh diouzh Bro-C'hall ! E-giz pa lavarfen distagañ va liorz diouzh va zi, ha sevel ur voger etrezo. Genaouerien !

Evel-just, goude bezañ bet er prizon e voe taolet er-maez eus ar Skol-Veur. Ha pa zistroas da di e dad e voe kavet e oa klañv e skevent. Tapet an dorzhellegezh gantañ en toull. Setu stag neuze e gerent da zebriñ o zammig gwenneien evit e bareañ. Eñ a bareas. Mat a-walc'h. Met e vamm, blin evel ma oa, a dapas gantañ ar c'hleñved. Ha gortozit, ne oa ket a-walc'h. Pa oa e Pariz en doa graet anaoudegezh gant ur plac'h yaouank. Un hanter foll, eveltañ : skrivañ a raent e brezhoneg an eil d'egile. Ma, ar vamm, e par ar marv, a c'houlennas gantañ chom hep skrivañ da hounnezh ken, a aspedas anezhañ da chom hep skrivañ da hounnezh ken. Mont a reas ar paotr e kounnar. Trouz a voe. Ne oa ket mui kreñv a-walc'h ar vaouez paour evit herzel. Mervel a eure en noz-se o skopañ gwad.

18

Dimeziñ a reas gant plac'h Pariz evelkent. An diwezhañ tra en doa d' ober. Ur wreg all he dije gouezet lakaat anezhañ en-dro war an hent mat. Gant hounnezh avat... O-daou ez aent d' ober prezegennoù ha da werzhañ paperennoù er straed ! Tud nevez dimezet ! Souezh ebet ma kouezhas klañv en-dro. Ha me lavare d' am gwaz : « C'hwi welo e vezo sot a-walc'h evit fardañ bugale dezhi ! » Graet en deus, ar genaoueg. Hag eñ hep tamm micher, o vezañ Doue oar penaos gant ul labourig amañ, ul labourig ahont. Fardet en deus bugale dezhi hep koll amzer. Ha bremañ setu hi, gant he zri faotr war he divrec'h, fachet gant he familh ha gant familh he gwaz. Sur emañ-hi brav ! Fazi piv eo avat, ma n' eo ket he fazi dezhi ? Rak d'ar vaouez eo da ren he gwaz, n' eo ket tañ, itron Penneg ? Met, evel ma lavaran, ur justiz a zo er bed. »

AL LESTR "PEMBROKE"

Mignon ker,

Setu amañ ur pennad eus va romant bras « Al Lestr Pembroke ». War var da vezañ peuraozet (daou c'hant pajenn ha hanter-kant, pe un nebeudig ouzhpenn). Mar plij an dra-mañ d' ho lennerien, e kasin deoc'h un toullad pajennoù all ur wech an amzer, rak biskoazh, emichañs, ne vo embannet ar romant war e hed, da vihanañ e-keit ma vin bev. N' eus forzh, kavet e vo em ziwarc'h, goude ma vin aet da anaon, ha neuze e vo marteze dizoloet tu pe du da voulañ an oberenn penn-da-benn.

J. PRIEL.

DANEVELL AR MARTOLOD KEMBREAT THOMAS DAVIES

Ne oan ket douget da sellout a-gorn ouzh stad, peadra, pe berzhioù-mat ar re-all, ha koulskoude magañ a raen un tammig erez ouzh kabiten al lestr, an eil-gabiten, ha zoken an disterañ ofiser. N' eo ket dre ma veze en o c'harg gourc'hemenn hag ober dimp plegañ. Nann, rak a-drugarez Doue, desket am boa evel holl baotred va c'herentiez, tud a vor a rumm-da-rumm, doujañ dalc'hmat d' ar re a-us din. Brasoc'h e oa o gopr eget va hini ? Evelse 'mañ ar bed, studiet o doa e-pad pelloc'h amzer, ha bez' oa eveljust kalz muioc'h a drama en o c'helorn eget em hini. Gounit a raen va zammig kreun, ne oan nag ul lonker, nag ur reder gisti, ha dre-se biskoazh ne veze re izel an dour em stank. Hogen, birviñ a raen daoust da se gant ur c'hoant hepken, ur c'hoant a denne da vras, d' am meno, ha sed amañ pehini. Bez' en doa pep ofiser ur gambrig, dezhañ da glask repui enni bep ur mare, da lenn, da vorediñ, pe d' ober seurt a gare, hag ivez; ha dreist-holl, da soñjal ha da brederiañ.

Aet on da anaon, siwazh din; kalz abretoc'h eget ne oan en gortoz, met ha war zouar, piv 'ta a vez dalc'hmat en diwall ouzh pep gwalleur ?... Evelato, daoust ha n' on ket techet da zroug-komz eus micher an dud a vor, na war al listri brezel, na war vourzh ar re-all, neblec'h ne gav ar martolod un tammig siklud d' en em souchañ e peoc'h a-dal ma vez echu e labour, ha da soñjal eno keit ha ma fell dezhañ. Pa zistro d' an abardaez pe da serr-noz dindan an tilher, skuizh e vez hag a-wechoù zoken tremen-skuizh. Setu perak, kerkent ha ledet war e wele, raktal e kousk evel ur broc'h. Hag e tu-hont da se, kit 'ta da soñjal a-zevri pa vez e-dro deoc'h ur bern kanfarded o tiroc'hal ken ma tindaon, e-giz ma vefe miret un arc'hopr da neb a rafe ar fromusañ todilhon !...

20

War greiz an deiz, evidon da vezañ dalc'hmat o klask tu da chom va-unanig e lec'h-mañ-lec'h, kerkoul e veze bet din strivañ da c'horro un tarv ! Faezh a-wechoù o kantreal war ar pont, krapat a raen er werniadur, met allas, aner 'oa din ne raen nemet tec'hel eus ti al louarn da di ar bleiz. Ne vezen ket krog-mat da rambreal ha d' huñvreal, bep tro e kleven hini pe hini o pasaat, pe o c'hwitellat en ur dostaat ouzhin, war zigarez goulenn chimik da danañ e gorn.

- Selaou 'ta, Davies, petra an diaoul emhout oc'h ober aze, ken didrouz ?
- Netra, war a welez.
- Ac'hañ 'ta, p' emañ an traoù evelse, chom a rin ganit da zivizout ul lajad, kement ha diverraat an amzer, nemet ha war hent e vefen !

Petra lavarout war se ? kas ar paotr kaezh da dreiñ bili d' an aod ? Nann, aon am beze rak feukañ ur c'heneil, ha toullañ kaoz a rae hemañ diouzhtu, diwar-benn an avel, an amzer a rae, tra pe dra c'hoarvezet e-pad an treuz, diwar-benn e gerent, ar merc'hed koant, ha me oar !... ur bern komzoù hep penn na lost, klevet dek, kant ha mil gwech, ha derc'hel a rae da bilat e c'henou en ur varailhat, evel pa vije o kiañ gant ul labour kasaus-tre, war sin plijout din,

hepmuiken.

Ac'hañ 'ta, nevez 'oa, e vezen em laouenañ war vourzh ar Pembroke, ral ar peurliesañ e kaven pleg da vezañ va-unan. Ober a raen, kwita, c'hoari gaer gant nebeut a dra. Petra fell deoc'h ? abeg am bije bet marteze a-walc'h da zigalonekaat koulz ha n' eus forzh piv, rak, anat deoc'h, sammet e oa spered an darnvuiañ gant meur ha meur a dra (1) ; hogen, spi am boa d' en em zibab, ha mar don manet war va spi, kiriek on d' am gwalleur, genaouek a zo ac'hanon, ha mann n' am eus da damall da zen.

(1) Er mare-se, e c'hoarveze war vourzh al lestr meur a zarvoud kevrinus meurbet: a dammoù, mont a rae ar strollad da get, ofiserien ha martoloded, dianket an eil war-lerc'h egile, pe vuntret, den ne ouie na gant piv, nag e pe stumm.

21

Bremañ 'vat, e vezen laosket da « vroc'hañ, pe da vouzañ » hervez ma krede d' ar vartoloded all, keit ha ma plije din, a-wechoù zoken a-hed an deiz. Lezel a raen neuze va spered da darnijal pell diouzhin, evel un evnig prest da vont kuit a-dal ma van hanter-zigor e gaoued, ha pa zeue va ene war e c'hiz d' ar gêr, p' en em gaven adarre war vourzh an teir gwern, gwelout a raen e dro din va mignoned en o gourvez amañ ha du-hont, pe o vont hag o tont ken laouen ha tud nevez zistaget diouzh ar groug. Hag al levier 'ta, war c'hed ouzh ar rod !... heñvel e veze ouzh un dall kaez kollet gantañ ki ha bazh ; o vezañ ne ouie den war pe du e tenne al lestr, kalz aliesoc'h e tegouezhe dezhañ sellout ouzh ar c'houmoul o redek en oabl, eget ouzh an nadoz-vor deut da vezañ ur benveg hep pouez na talvoudegezh.

Ya, neuze e vezen em bleud war al lestr diheñchet-se, gant ken nebeut a baotred manet er strollad, rak d' an diwezh tizhout a raen da vevañ e peoc'h, ha d' ober kel lies tro ma felle din ur c'hofad prederiañ.

Mont a ris an deiz-se, raktal goude koan, betek penn pellañ an tilher a-raok. Brav e oa an amzer ken a oa, ha pebezh sioulder e dro din, tudoù vat ! Netra ne gleven nemet storlok dudius ar mor, hag ur wech an amzer trouzig fentus ar rabankennoù pe zegouezhe dezho stekiñ a youl an aezenn ouzh ar gouelioù tennoc'h-tenn a-us d' am fenn. Aet e oa an heol da guzhat ur pennad 'oa, met laosket en doa en e roudoù ur bouldrennig a bep seurt liv, evel pa vije bet ar pevar avel o paouez da wentat pell alaouret hag arc'hantet e pep korn an oabl. Faezh dre ma ranken astenn va brec'h da zerc'hel krog e stae ar vizan evit mirout da gouezhañ, gourvezañ a ris war ar wern valouin, e doare ma 'z oa va jod gleiz stok ha stok ouzh koad ar vern, ha va c'horf betek ar vandenn e-maez al lestr, a-us d' an dour. Sioulder, peoc'h, meurded ha kened dispar an noz, pebezh levezet a gaven eno !... Ha me neuze d' en em soñjal... Met petra 'ta 'oa war va spered ?

Petra ?... va feiz, dalc'hmat ha dibaouez an hevelep tra...

Bez' eus pell ac'han, damdost d'Abertawe, e kontelezh Glamorgan, e Kembre, va mamm-vro, un ti bihan gwenn war ribl an hent, un ti gwall dost d' am c'halon, petra hennak n' am eus biskoazh bevet dindan e doenn soul. Bremañ zoken, daoust d' ar bloavezhioù tremenet, gwelout a reer alies ur vaouez o tont e-maez dioutañ da serr-noz. E kañv e vez dalc'hmat, ha war he biz e luc'h ur walenn aour. Chom a ra ur pennad brav da barañ he selloù war gorn an hent, met allas, gwech ebet ne zifourk du-hont an hini emañ o c'hortoz. Mont a ra neuze d' ar gêr, menel a ra en he c'hoazez, didrouz ha difiñv en deñvalijenn, rak o vezañ n' he deus mann d' ober, ne dalv ket ar boan enaouiñ ar gouloù. E korn ar gambr e talc'h an horolaj gant e ditizin, diegus ha pounner, evel ma tarlamm ur galon trec'het gant ar glac'har. Stagañ a ra a-wechoù ar paour-kaezh da huanadiñ pe da ouelañ druz : « Thomas, emezi, Thomas !... » Un anv a ziflip diouzh he genou, va hini !... Ha me, tudoù, goude m' emeon en he c'hichen, evidon d' he glevout ha d' he gwelout, daoust din da vousc'hoarzhin ha da skuilh daeroù war an dro, arabat eo din diskouez e vezañ ken tost dezhi...

Jilgammat a ra un nebeudig ?... A zo gwir !... Gwall dreut eo, e kav deoc'h, ha bleuñvioù ar garnel a zo dija war he fenn ?... Daoust ha goap a fell deoc'h ober ?... He c'harout a ran bepred, gant he flañsonennoù melen-aour, gant he daoulagad glas, lugernus ha tener, war a gredan, re ar Werc'hez Vari a dlee bezañ evelse, gant he dremmig flour, warnañ liv ur bechezenn veur, en ur ger, evel ma tremene gwechall, seder ha koant, e karrig-skañv ar c'hastell, gant daou a gezeg stag outañ... Ur mevel a oa he zad, ha netra mui, e lavarit hu ? Intent a ran, hogen hervezon ur gwir Aotrou a oa ivez mevel bras ar c'hastell, ha keit ha ma chomas bev an intañv-se, un den lart, moal ha rok anezhañ, dalc'hmat oc'h ober e c'hrobis, biken n' am bije kredet klask tu da c'hounit karantez e verc'h. Lazhet e oa bet, siwazh dezhañ, brevet pe voustret gant e gazeg, p' edo o lammat d' an druilh-drask gant e Aotrounez war-lerc'h ul louarn, hervez ma ren ar c'hiz e Breizh-Veur, ha neuze e teuas ar plac'h yaouank, kollet ganti tad ha mamm, da chom en ti bihan gwenn.

Tostig-tost e oa va zi-me ; gwech ha gwech all e tegouezhe din he gwelout, ha plijout a rae din divizout ganti pa vezemp hon daou d' abardaez noz a bep tu d' ar c'harzh. Degas a raen dezhi bleuñvioù pe frouezh, diouzh ma veze koulz ar bloaz; dalc'hmat e vezen o klask tro da reiñ dorn dezhi. Pebezh dudi plommañ he liorz, da skouer, faoutañ pe heskennat keuneud eviti ! Va zrugarekaat a rae gant ur mousc'hoarzh pe ur gomz hegarat bennak, ha pa sellen outi, truezusoc'h c'hoazh dre ma 'z oa nammet un tammig hag hec'h unanig er bed-mañ, bep tro e santen va c'halon o vont war wakaat. Diwar neuze, ne don bet biskoazh evit tennañ va spered diwar ar plac'h yaouank se, na diwar gement tra c'hoarvezet e-keit ma padas hor c'harantez kalz re verr.

Paour e oa Evelyn ?... ya, ha me 'ta ? an diaoul hepken, hag eñ gwall dreut, a oa o chom em yalc'h. N' eus forzh, pa gemeris un dro bennak va c'hreñv da c'houlenn diganti daoust ha va dibab a raje evel danvez pried, ne roas ket din va sac'h ; nann, ar c'hontrol eo, tridal a reas gant al levenez a oa enni. Dimeziñ a rajemp 'ta diwezhatoc'h, un daou pe dri bloaz goude, p' am bije gounezet un nebeudig arc'hant dre labourat war vor. Ne oamp ket tonket eveljust da vezañ pinvidik, met petra 'fell deoc'h ? gant ar pezh a vez e vez aozet ar pred eured, « Ha neuze, emezi, berr daonet e ranko bezañ geot ar prad na gavimp ket ennañ tu ha lec'h da beuriñ. » Rak desket he doa ar vicher kemenerez, gout 'ouie gwriat evel un ael eus ar baradoz ha mont a rae da zevezata da di an dud tro-war-dro. Va c'hortoz a raje 'ta, emezi, keit ha ma vije ret...

Ya, setu petra a zeue da goun din a-hed an amzer hag a sil da sil : Evelyn Brent, hervez ma veze graet diouti, he zi bihan gwenn war ribl an hent a sko war-du ar mor, damdost d'Abertawe, e kontelezh Glamorgan, e Kembre, va mammvro...

Chom a ris da brederiañ e giz-se ur pennad mat, ha manet e oan kousket marteze, evel ma c'hoarveze ganin gwech ha gwech all. Diwezhat a-walc'h e ranke bezañ anezhi, hag o vezañ ne oa ket savet al loar nevez, teñval sac'h e oa war vourzh, daoust ma lugerne a-us din ar Yar wenn gant he c'hwec'h evn, ar C'harrkamm bras hag an hini bihan, ar stered all ivez, ne ouien ket pet mil ha pet kant mil anezho, heñvel holl ouzh kemend-all a rog hag a doull e voulouzenn an noz. C'hwibanat a rae an avel evel un tammig ki raouiet, hanter dorret dezhañ ar c'hoant harzhal, met klouar e oa bepred koadenn ar wern dindan va jod. Sed aze pelec'h ha pegoulz en em gaven eürus, ken pell diouzh trubuilh ha reuz ar re-all.

Hogen, krediñ a reas din a daol-trumm edod war spi a-dreñv va c'hein ; klevout a raen zoken unan bennak o kerzhout, pe gentoc'h o ruzañ damdost d' ar skobank strbourzh. Raktal e teuas din soñj eus darvoudoù iskis ar Pembroke : diank al letanant Wharton hag hini Hughes Simmons, marv ar Sinaad Tchang... Mont a ris em sav ken prim hag un tenn, ha panevet na zegouezhas din tapout krog e stae ar fok bras, ken kaer all e vijen kouezhet er mor. Biskoazh em buhez ne grogas ennon ur spont evelse. Goap am boa graet a-wechoù ouzh hiniennoù a gomze eus « o blev savet a-bik, emezo, gant ac spontet ma 'z oant... » Ac'hañ 'ta,

setu e gwirionez va stad er mare se : va blev savet a-bik war gokenn va fenn, ur c'hwezhenn sklaset o vezañ a-hed va c'hein, va bizied bavet pe sounnet e-dro d' ar stae, ha me o krenañ gwashoc'h eget un dañvad nevez douzet...

Bez' oa du-hont, en deñvalijenn, a-rez ganin pe dost daou lagad glas, ken lemm ha ken kriz ar selloù anezho ma ne oan ken evit padout ganto. Fellout a reas din garmiñ a-bouez penn : « Forzh va buhez !... » met allas, va zeod a chomas peget ouzh va staon ha rankout a ris menel ken mut hag ul lakez pikez. Hervez ma kave din, egile... un den, pe ur spez, ul loen-euzh, - en ur ger, an dra-se, rak kit da c'houzout petra 'oa eno !.. - , a stagas da skrignal goustad-tre. Serriñ a reas e zaoulagad ur pennadig bihan, ha pa grogas da sellout ouzhin adarre, kalz tostoc'h edo ar wech-mañ, goude n' am boa ket gwelet e gorf oc'h ober ur fiñv : na petra 'ta ? korf ebet ne oa eno, pa lavaran, da harpañ ar seurt daoulagad...

24

A dra sur, difenn a oa en mab va zad p' en deveze d' ober gant tud vev ; gwazh da neb a zeue da glask kint ouzhin, rak a-dal ma vezen krog e vezen krog, ha skeiñ a raen neuze evel un den all. Ya, ya, met da be vat ment, pouez, ha pikoloù krabannoù, pa 'z oa kel eus ur c'hrogad gant un teuz milliget diboufet a-ratozh eus ar bed-all da glask pleg d' am yenañ d' am zro ? N' heller ket, kwita, lazhañ neb a zo aet dija da anaon ! Hag ouzh piv pe ouzh petra am boa da stourm ? Hervez ma lavare va mamm-gozh : « Tap ul loa troad-hir, mabig, mar degouezh dit koaniañ gant an diaoul ! » Met kaer am boa ober sin ar groaz, dibunañ affo an toulladig pedennoù am boa koun diouto, ne ouien ket pelec'h teurel troad, rak van ebet ne rae egile, ha kemend-all a nerzh o deus, moarvat, daeroù un intañvez war galon un urcher. Petra ober ? kerzhout en arbenn d' an daoulagad-se ?... Hopala ! brav eo deoc'h komz, met gwelloc'h e oa ganin kilañ a-hed ar wern valouin savet a-skij a-us d'ar mor. Ha sed amañ va soñj e-keit m'edon o souzañ kammed ha kammed, rak arabat e oa din treiñ kein d' an dra-se, anez-se lammat a raje raktal war va chouk, ha d' am zagañ, eveljust !... « Gortoz, Davies, gortoz, e lavaren outon va-unan, p' ac'h eus d' ober marteze gant ur fubuenn, diwall da grediñ ez eo ur c'hole. Bremaik e savo al loar nevez, ha kaset e vo kuit an teuz gant ar sklerijenn, evel ma c'hoarvez bep tro gant kaojoù gwrac'hed kozh ». Met allas, er mare-mañ ne oa ken anv eus kaozioù, ha rankout a ris tec'hel a-diz betek begig beg an adwern-valouin. Graet en doa egile ur pikol lamm, ha dont a rae bremañ d' am bete, a-ruz, gant e zaoulagad kuit a gorf a-rez ar wern. D' an ampoent-se e tegouezhas d' al lestr kostezañ ; rampañ a reas va zreid, ha daoust din difreताñ o klask tapout krog en un dra bennak, setu me diskaret, ha war lein va c'hein er mor !

Goude ma vez sac'het ar c'harr en douflez e weler alies an hent-mat, ha tra ma oan o kouezhañ e stumm se, e teuis da c'houzout gant petra - tarsod a oa ac'hanon ! - e oan bet spouronet. Na teuz, na spez, nag ene hirvoudus, na « daou lagad hep korf » ne oa war vourzh ar Pembroke ; netra nemet Ferragus, kazh yaouank an teir gwern, ul loenig karet gant holl vartoloded ar strollad, ya, Ferragus, liv al ludu gant e grev, deut en ur rouzmouzat d' ober fistoulhig d' e geneil bras, Thomas Davies !... Ur fent, neketa ?... hag ober a ris zoken al lu ganin va-unan, met allas, kalz re ziweczhat eo dit stouvañ da buñs pa 'z eo bet beuzet ennañ da vugel !

25

Gout 'ouien neuial eveljust, hag aet e oa ganin ar maout e meur a genstrivadeg, met n' en deus an eurvat nemet ur vlevenn hepken, ha hi berr ken ma 'z eo, hag a-dal ma vez troet an traoù da vont war an tu fall, c'hwitañ a reer bep gwech daoust d' an ampartiz. Herr a oa war an teir gwern, hag en ur dremen stekiñ a reas gant e staon ouzh chouk va c'hil ha diwar neuze ne badas ket pell an abadenn. War an taol, gwelout a ris n' ouzon ket pet heol o tarzhañ, krediñ a reas din klevout holl gleier va bro o vrallañ ken na foeltre, raktal e lonkis en desped din dour sall e-leizh va c'horzailhenn, ha blouf !... Ken prim hag ur sac'had mein e tiskennis d' ar strad.

Met eviton da vezañ hanter-marv, amzer am boe c'hoazh d' adwelout, dispaket holl dirazon, buanoc'h ha kalz sklaeroc'h eget ul luc'hedenn, kement

tra, ha zoken an disterañ, c'hoarvezet ganin abaoe ma 'z oan deut er bed : pep deiz ma fellas din ober skolid al louarn, ar c'hoarielloù a blije din, ar c'hañv douget d' am mamm, karrig-skañv ar c'hastell gant daou a gezeg stag outañ, an ti gwenn war ribl an bent, ar walennig aour am boa prenet evit Evelyn...

Hag a-greiz ma 'z oa va ene war var d' en em silañ da viken pell-pell diouzh va c'horf, stegnañ a ris gant va holl nerzh diwezhañ neudenn va emskiant, ha rag eeun e nijas va spered bete va bro Gembre... Du-hont, edo danvez va gwreg o paouez da lakaat war daol ar gegin ul lampr he doa ezhomm d' enaouiñ, ha gant va lañs e tigoris ar prenestr bihan, a-benn-kas, ken na frailhas ur werenn a dammoù munut. Hag eno, e kegin an ti bihan gwenn, an ti dindan doenn soul, eno ha n' eo ket lec'h all, e dennis va huanadenn diwezhañ, gant an drouz a ra un den o tifronkal.

Diflipañ a reas al lampr eus daouarn Evelyn Brent ; intentet fraez he doa, ha hi da gouezhañ diouzhtu a-hed he c'horf war al leur-di, intanvez a-raok an eured...

Diaes eo d' an anaon paour kaout darempred gant ar re vev, rak pa glaskomp tu da frealziñ, da derriñ glac'har hor muiañ-karet, mann ne zeu d' hon heul nemet spont, anken ha poan-spered.

En anv Doue, kristenien, ho pezet truez ouzhimp !...

PREDERIADENNOU E SIGUR UN NEBEUT SKRIVAGNERION VREZHONEK

gant Youenn Olier

Pennad VII
DIVI KENAN KONGAR

I

Kentañ oberenn a bouez D. K. Kongar a voe ur gontadenn hir a-walc'h embannet e 1932. Un dra da verkañ ez eo e voulo D. K. Kongar da c'houde levrennoù barzhoniezh dreist-holl, ma lakaer a-gostez oberennoù yezh-plaen ha n' o deus mann da welout gant al lennegezh rik, ar yezhadur brezhonek, pennadoù e-barzh SAV diwar-benn OBER, ur studiadenn a-zivout ar gwerzaouerezh hag un arnodskrid a-zivout Istor Breizh e-barzh Gwalarn, hep kontañ eñvorennoù beaj e bro Afrika chomet diembann hag un nebeut danevelloù. Ur barzh eo eta Kongar dreist pep tra, hag ur gontadenn evel « Gant blaz an avaloù ruz » a denn kalz d' ar varzhoniezh e-giz ma welimp diwezhatoc'h.

Diforc'h a-grenn eo avat ur gontadenn all : « ar Wazhig ». Houmañ a bled dreist-holl gant buhez ar gouerion, hervez hengoun hor c'honterion gozh, ha tres arz Jakez Riou a ziverzer e meur a lec'hienn : ar frazennadurezh berr ha daztroc'het un tamm, berroc'h ha primoc'h c'hoazh avat eget hini J. Riou. Padal e van an arz-se dioutañ e un a-grenn. Putoc'h eo ar gwirliverezh, resisoc'h maz eo, ha tostoc'h d' ar wirionez eget e-barzh « Geotenn ar Werc'hez », izeloc'h ivez : « Nouel gozh o c'hlaouriñ war e asied... ».

Goaperezh a zo ivez en danevell-mañ. Da skouer, diouzhtu war-lerc'h ar skeudenn-lu am eus meneget uheloc'h e kaver ar bomm-mañ « Den evurus ». E-barzh lavarennoù all eo anat ivez « Ur mignon a-viskoazh, mignon un eurvezh evaj ». A-hend-all n' eus ket a wir zrama. Furlukined eo ar gouerion er gontadenn-mañ. Lennit c'hoazh pennad an emlazhioù, gwelit penaos eo displeget harakiri unan anezho. N' eus eno nemet dejanerezh ez anat.

27

Alese e kemer an ton uhel, trevezet diwar Jakez Riou alies, ul liv disirius ha farsus « Ne voe mui klevet nemet mallozhioù ha leoù-touet » pe c'hoazh, pa stag ar skrivagner da gounañ d' ar wazhig amzer dremenet ar vro, evel pa vefe o skrivañ un arourgerz. An natur hec'h un a ra goap ouzh ar gouerion re binvidik-se ha na soñjont nemet er gonid.

Un arourgerz diwar goap, sed pezh ez eo ar gontadenn-mañ, pe, ma karit, had ur romant hollek ivez, e-giz bremañ, nemet strishaet d' he stern : displegañ buhez ur strollad tud war un dro. Rak tu a vije bet da gontañ en o hed istor ar rummoù-tud-se hag a zo berr-treset amañ.

Ar flemmerezh, damheñvel ouzh hini « Nominoe-oe » eo ar pezh pennañ en oberenn-se ha na espern den ebet en danevell nemet ar re yaouank a gavo an eurvad daoust d' o follentez sañset, abalamour d' o dic'hoantegezh.

II

« Gant blaz an avaloù ruz » n' eo ket ur seurt gant ar Wazhig daoust ma tenn dezhi un tamm : an darvoudoù **a** dremen war ar maez, ; emomp en abardaez Gouel Sant Yann hag anv a zo eus louzaouenn an tantad : gwerinoniezh eta ! Ha gwirliverezh a zo ivez e-giz Itron Varia Garmez pa veneger ar « jazz diaoulek » a lakae ar Vretoned da zañsal etre an daou vrezel, h.a. Nebeut a dra eo avat ar stern-se en oberenn-mañ : amañ hon eus ur gontadenn bersonel ha barzhoniel na dalv d' ar skrivagner nemet da ziskuliañ trivliadoù e galon ; setu pezh a zo

gwriziennel enni. Krouiñ un aergelc'h a vennas Kongar ober, unan espar ha kevrinus, gwall enebet ouzh ar pezh gwirlivek a zo er gontadenn a-hendr all, doareet iskrioc'h c'hoazh gant stumm-kontañ ar skrivagner : pennadoù di-ere o tigeriñ trumm hep lec'hiadur nag amzeriadur resis : kafunet ha dispis e chom pep tra. « Un abardaez sioul », « An torgennoù dam-anavezet a-dreuz ar vogidell. » Ha dreist-holl mister ar vouezh-se di-anavezus hag a zo o « pediñ d' an eurvad ». Rak houmañ eo a zo kreizenn ar gontadenn-mañ : arouezenn an eurvad klevet hag hiraezhet dezhañ a greiz ar galon un deiz hag a chom digavus ez eo hi, arouezenn ar goursav baradozel a glasker er garantez ha n'hell ket an orged reiñ ha na c'heller tizhout nemet pa vez tavet hennezh « ha pep c'hoant all » ha na ziraezer ket en diwezh rak dall eo an den ha n' oar ket diverzout an hini a zlee ober e levenez da viken. « He c'hlasket em boa dindan meur a stumm, ha n' em boa ket he c'havet hag en deiz-mañ ma oa deut n' em boa ket hec'h anavezet na degemeret ar c'hinnig a rae din. » Ne chom eta nemet an digenvez ur wech ouzhpenn. « Va unan c'hoazh muioc'h eget biskoazh. »

28

III

Ar c'hontadennoù all savet gant Kongar n'int bet disheñvel tre diouzh ar re am eus studiet a-gent.

Evelse « Nedeleg en hañv » hag a zo darn eus ur romant. Perzhioù heñvel ouzh re « Ar Wazhig » en deus. Frammet mat eo ar pennad ; ar yezh, start ; kempouezet mat eo ar frazennoù evito da vezañ hir a-wechoù ; kellusk a bar amañ hag ahont, da skouer « Hag holl stered an oabl o leñvañ en ur c'hlemmvan hir ».

Hevelep pal a zo ivez d' ar pennad-se : degounañ mister un devezh dibaot dre ziskleriañ merzadennoù iskis « Sellout dre wask an divesker » ; « Ha damziheverez e oa c'hwezh ar bezhin o teuziñ ». An dud a zam-weler hep o anavezout mat ; penn-da-benn d' ar gontadenn e ren un aergelc'h teñval evel amc'houlou ur gambr kloz « Daou zorn a glaskas daou zorn » kement ha ken bihan ma ne gaver gwirliverezh ebet er pennad-mañ hag a bled gant kouerion Vreizh Izel.

« Evel ma weler a-wechoù » hag hi hiroc'h eget « Nedeleg en hañv » a zo a seurt gantañ. Bez' e kaver da skouer an displegerezh trumm di-ere a zo implijet er c'hontadennoù all.

Evelato ez eo un oberenn kalz pinvidikoc'h egetañ. Da gantañ en deus klasket Kongar reiñ ur ster uhel d' ar gontadenn a save ; prederouriezh an drouizet miret gant reoù zo eus ar bobl a zo enklozet enni. E vennad eta a vefe damheñvel ouzh hini Kerverzioù pa savas « Foar Vre ». Forzh penaos e klask ar skrivagner amañ c'hoazh hol lakaat da santout ur c'hevren bennak.

War un dro en deus livet mat ivez an dud diwar ar maez ha talvezout santadennoù ur baleer bro e-kreiz an hañv pe ar goañv. Eiltoniañ trivliadoù an dud a ra an natur ha bep an amzer e teu eneberezh war c'horre : ar vuhez pemdeziek warlerc'h an huñvre hag ar mister « Bez e oa eno avaloù-douar hag ognon » ; a-wechoù all kelluskoù barzhoniezh. Setu eta un oberenn c'hoazh hag a zo pinvidik kenañ.

IV

Seurt oberennoù e gwirionez a denn muioc'h d' ar varzhoniezh eget d' ar gontadenn. Ar stumm lennegezh-se avat a adkaver e-barzh an dastumad *Disul da Noz* en istor a zo e dalbenn *Touellerezh Noz*. Eno adarre eo dister a-walc'h an darvoud e un : ur valeadenn e karr-tan. An aergelc'h eo c'hoazh a zo ar pezh pennañ er skrid-se. An dud o un n' eus ket anezho kennebeut : a boan ma veneger o anv. Kerzh an danevell ne ra nemet stankaat al latar kevrinus o gronn. Rak pezh a fell d' an aozer tizhout eo hepken hol lakaat da dañva kened ouez dianav ha kevrinus douar Breizh.

29

Ne c'heller ket kennebeut ober ur varzhoneg eus « *Drailhennoù diwezhañ ar pardon* ». Un istor barzhoniell hon eus c'hoazh aze. Evel ar gontadenn all

Touellerezh Noz eo skrivet er c'hentañ gour. Eñvorennoù displeget n' int ken goude holl o div. Stern ar skrid-se ivez a zo spis : un abardaevezh warlerc'h ur pardon bennak ; setu tud Breizh Izel o tistreiñ diouzh ur gouel e-kreiz an natur kaer-se, heñvel a-walc'h ouzh hini « Geotenn ar Werc'hez » : « An dour o sourral... ». Mennad ar gontadenn hec'h un avat eo diavaezañ an hiraezh d' ur yaouankiz kollet ha galv an avantur ha d' ar beajoù pell vro « Ar vuhez dieub birvidik... ».

V

Stumm barzhonegoù « Disul da Noz » a chom tost a-walc'h ouzh hini ar yezh-plaen (1), hag ar c'hellusk a dalv da gentañ penn da isverkañ ar menoz
Mouezh ebet ne dregernas en avel,
Mouezh ebet ;
Hag e rankan mont em ergerzh
va unan.

(Seurt yezh-plaen kellusket a-hend-all n' he deus netra da welout gant hini Kalloc'h.)

A-wechoù all avat e fell d' ar barzh tapout an hesoniezh eviti hec'h un hag implijout a ra e sell da se ar c'hlotennoù diabarzh ken dre vogalennoù ken dre gensonennoù. Setu skouerioù

E galv gwelevue ar gwentoù gwerc'h
e-lec'h eo re galet an hedad gwe-où-se a-hend-all.

Pennadoù all avat a zo deut gwelloc'h :
An avel yen a yud
E kistin gouez ar roz ;
An hentoù leizh a lintr
Pa ziskenn herr an noz
Kendeuz ar gouloù hag an trouz (2).

(1) Ret eo merkañ en em droio D. K. K. muioc'h mui ouzh ar stummoù strizh e-barzh Barzhaz Gwalarn ha goude 1936.

(2) Aze hoc'h eus un tañva eus doare M. Glandour pa ziskouez deomp an natur, hag ivez, a gav din, stumm Malemanche e-barzh Gurvan a-wechoù.

30

Kavout a reer e-barzh Disul da Noz un nebeut pezhioù leun a varzhoniezh degounus hag a gensoniezh, hag i eeun koulskoude
Klevout adarre mouezh an evned er c'hoadoù glas
pe Sourradeg veur ar c'hoad-pin hont
o luscellat ar c'hroazhent lent.

Aze e chom lidek a-walc'h ar stumm. Pa venn ar skrivagner, avat, bezañ dilorc'h, pezh a c'hoarvez alies en dastumad mañ; e teu e varzhoniezh da dostaat ouzh ar yezh-plaen, da ober gant bommoù poblek e-giz « Dro ket e benn zoken ». Evit lavarout ar wirionez ne vourran ket kalz atav er stumm-se abalamour da skeudennoù disked, uzet a-walc'h e-giz « An holen hag ar felc'h » pe aesentez laosk boutin ha diaskorn ar frazennadur hag an displegadur e unan meur a wech.

Komzomp bremañ eus an danvez. An aesentez-se a zeu e gwirionez eus an trivliadoù o unan hag a zo dinerzh, kentoc'h, a gav din (Faziañ a ran marteze eveljust) ; hogen pa vez anv a zic'hoanag en dastumad e verzan-me kentoc'h hiraezh ha tristidigezh, trivliadoù gwan, a zegas da soñj re Galloc'h e-barzh « Tristidigezh ar C'helt ». Keñveriit hoc'h un :

Hor gouenn n'he devo ket paouezet a evañ hec'h anken
pe

...Va c'halon
n'he devo ket kavet ar pezh a glaske

pe

...Va spered
a zo devet gant ur boan dianav.

An hiraezh-se evelato a zo nes a-walc'h da hini Roparz Hemon e-barzh ur pezh e-giz *Listrihud* pa ver tern an Tec'h
O ! mont da vro an hañv peurbadus.

Lakaat a ra ivez da soñjal en hini Langleiz petra bennak ma ra hemañ, evel meur a varzh all, « huñvre » anezhi, e-giz Kongar e unan a-wechoù a-hend-all :

Huñvreet em eus en inizi gwenvidik
...Ha kerzhout ha kantren a rin-me dre ar bed
'klask va huñvre diyoul ha mut.

Tostoc'h eo Kongar memestra ouzh Roparz Hemon eget ouzh Langleiz. Eveltañ, evel pep brogarour, e c'houzañv diouzh chom e unan penn e-touez e genvroiz digas. Evel R. Hemon ivez e karfe hejañ ar broud e hegas hag a vir outañ a dañva an eurvad boutin, nemet e laka Kongar ar samm war bep lusk uhel en hon ene ha n' eo ket hepken war ar vrogarouriezh (3) .

(3) Romantel eo ar soñj-se. Lennit « Die Leiden des Jungen Werthers ».

31

Daoust hag evit bezañ Ho (Doue) klasket
E rankimp-ni kerzhout hep arsav
hep netra d' hon dihuz ?

Bez e c'heller lavarout eta ez eo klask an eurvad pennañ awenadur an dastumad-mañ. A dra sur e tiskouez D. K. Kongar e garantezvro ivez nemet n' eus ere strizh ebet etre e zoan ha stad reuzeudik e vro, a gredan. An azrec'h-se, a-hend-all, n' eo ket heñvel kennebeut ouzh an anken don a zo displeget e-barzh ul lodenn eus bravañ pezhioù Kalloc'h : aze emañ an diforc'h hag ar c'hemm brasañ etre awenadur an dastumad-mañ ha re Galloc'h ha Roparz Hemon.

VI

Un tamm kemm a zo etre « Disul da Noz » hag an dastumad « Dirak Hent al Levenez » embannet e 1934. Amañ evel er pezhioù all, a voe moulet e-barzh « Barzhaz Gwalarn » ez eo strishoc'h ar stumm, ha startoc'h alies a-walc'h : merzout a reer ur youl anat ha deut da vat alies da dizhout an hesoniezh evel e-barzh « *Ar Mor hag an Hañv* ». Bez' ez eus pezhioù mentet reizh, klotennoù dezho : Dichal. Muioc'h a genaazerezh a zo enno ivez, e-barzh *Ar Mor hag an Hañv* pe *Ar Boudedeo*. (Marteze diwar levezon Roparz Hemon a oa o paouez embann e varzhonegoù e 1933 ha peurgetket *Pirc'hirin ar Mor*.) Ur soned a gaver zoken, ur stumm digemm : *Ma z afemp-ni*, unan eus pezhioù bravañ an dastumad dre nerzh ar menoz ha startet ar yezh hag ar gwerzaouadur. Dre vras eta e c'heller lavarout eo bet nevezet ar stumm daoust ma kavomp kontadennoù barzhoniell evel un istor kozh pe perzhioù direoliek evel D' ur C'heneil gant ar memes perzhioù : damliverezh maezioù Breizh Izel, e-giz J. Riou un tammig (« *Ar bleun-brug a c'hoarzhaz er girzhier* » e-barzh un *Istor Kozh*), ur yezh dilorc'h, eeun ha poblek (e-barzh *Ur C'heneil*).

An awenadur a zo tost da hini *Disul da Noz* : tem an tec'h da gentañ, mont d' ar broioù hud, pell diouzh ar vuhez kalet pe zivalav a gaver e-barzh « *An Hentoù Hir* ». En hiraezh-se d' an tec'h avat ez eus kentoc'h un doug d' an avantur eget un ezhomm da achap diouzh ar gwalleur pe, ar velkoni, a gredan.

Un tem all a zo c'hoazh, hini an huñvre. Nemet, war a seblant, e tle bezañ komprenet d' ar wech-mañ hervez ster Roparz Hemon (an dra-se a zo nevez) : an anken dirak anereded hol labour brogarour. Meur a wech zoken n' eo ket pell displegadur D. K. Kongar diouzh hini Roparz Hemon :

Ne ran netra nemet gwastañ amzer
Ha nerzh va divrec'h ha va empenn e berrboellegezh aner

pe

en harlu emaint en o bro o unan
ha meneg an « Havre » en diwezh

Me a vago er bed-mañ va huñvre.

32

Ar pezhioù direoliek a ranker studiañ a ziforc'h. Rak n' eo ket dre froudenn ha dre zegouezh int bet savet er-stumm-se flemmskridoù a zo anezho hag o c'heñveriañ a c'heller evit se ouzh « *Ar Wazhig* » ; bez' ez eo an direoliegezh anezho arouez lies-fiñv ar gonnar e spered ar skrivagner. Deut int brav gant D. K. Kongar a-hend-all : put ha feuls, taer ha nerzhed e oar bezañ ar barzh pa gomz eus ar vourc'hizion-se a zo kiriek da wall-stad o bro. Diskleriañ a ra e karfe

e vije flastret deoc'h ho penn e-barzh ar pri.

Kenstag eo an holl awenadurioù-se da hini ar garantezvro a intr an oberenn a-bezh. Meneget hon eus ar soned « *Ma 'z afemp-ni* ». Hogen n' eo ket eno hepken en em ziskouez honnezh. Lennit c'hoazh eta ar gwerzennoù-mañ e-lec'h e komz ar barzh ouzh ar feunteun sakr a zo evitañ arouez Spered ar Vro

Mouskanet ac'h eus

Goanagoù da bobl karet dismantret ha drailhet.

N' eus mar ebet zoken ez eo an dastumad « *Dirak Hent ar Levenez* » ha dreist-holl ar varzhoneg hir « *Ar Boudedeo* » ur respont da nec'hamant ar barzh o soñjal e « *berrboellegezh* » e ober evit ar vro. Koun hoc'h eus moarvat a unan eus taolennoù diwezhañ *Nominoe-oe* (er-maez red ar pezh c'hoari a-hend-all) : enni e tesk ar foeter hent - da lavarout eo J. Riou - petra eo e gefridi a varzh brogar. « *Douar Breizh a gani* » a ziskuilh dezhañ allaouenan, ha gouzout en deus ur gefridi er bed-mañ evelato a ro levenez d' ar foeter hent. An hevelep tra eo amañ ; diwezh un enklask hon eus, ur respont d' ur goulenn ankenius ; gout a oar ar barzh da belec'h ez a, hag en anaoudegezh-se emañ e levenez : ac'hann an talbenn. Karet en defe, a dra sur kaout un ti hag ur wreg (kv. *Ar Boudedeo*) evel « *Pirc'hirin ar Mor* » ; nemet, ma c'hell kas da benn e c'halvedigezh a varzh brogar e kavo ar frealz. Ha setu petra eo e c'halvedigezh

Te 'suno en avel en da vro kement a zo kaer ha kenedus

...e stummi ar gened

Gant plijadur da c'hoant hag emskiant da lorc'h reizh

reiñ a raio d' an dud

ar pezh a glaskent en o huñvreoù

...heol an Aotrou.

33

A-hend-all eo arabat d' ar skrivagner krediñ e vo gwasket da gant « *ar vourc'hizion gourvezet war o zeil* » rak talvezout dispriz ar re e zismegañ :

Breset e vi ;

Stourm

Ken n' o gweli eharzh da dreid (4) .

Gwelout a c'heller eta ez eo awenadur an dastumad-mañ a liv gant hini barzhed all e-giz Roparz Hemon ha Maodez Glanndour. Dezhho holl ez eo kudenn an ober evit ar vro unan eus ar re bennañ, petra bennak ma n'o deus ket dirouestlet ar gudenn-se en hevelep doare.

VII

Un arzour ampart eo bet Divi Kenan Kongar, un arzour emskiantek tre a-hend-all, en e gontadennoù dreist-holl : klasket em eus diskouez pegen pinvidik e oa an arz-se. Spisaomp evelato n' hello ket Kongar bezañ ur skrivagner poblek hag eñ brezhoneger a-vihanik abalamour da arzelezh ar yezh implijet gantañ dres. Houmañ a zo divoutin en he frazennadurezh, ha pinvidikaet a-ratozh kaer en he geriadur hag a denn da hini Kerverziou a-wechoù (5), un tammig « *prizius* » eta, ha diaes da gompren da lennerion dizesk. D' al lennerion avat e vo atav ur blijadur lenn e oberenn ken en arbenn d'an danvez anezhi, ken en arbenn da binvidigezh hec'h arzelezh.

Kenseg (Bro-C'hall), miz Gouere 1951.

(4) Setu marteze mammenn gwerzennoù Youenn Drezen : bep tro em eus stouvet klapenn va enebour (Nozvezh Arkuz).

(5) Gant gerioù seurt-mañ « **damziheverz, gwennhollwisket, amwelus** ». Notit a-hend-all, diouzh un tu all, e kaver en e skridoù tem Douar Breizh evel e-barzh Youenn Drezen pe v-Maodez Glanndour.

GWIGLANN, BRO CHELGENN

gant KERLANN

Gwiglann a zo parrez diwezhañ ar vro « chelgenn » diouzhtu an hanternoz. Bro ar « Chelgenniz » eo, anvet c'hoazh « Juloded ». An holl a oar eo Landivicho, Landi e berr, kêrbenn ar vro chelgenn, hag eo Pouliken un anv chelgenn-rik, evel ma 'z eo Kervella anv muiañ douget Plougastell-Daoulaz.

Ma, va mamm-gozh din-me, mamm va zad, a oa eus Moudennoù, e Gwiglann, tri bloavezh on-me bet mestr-skol eno, eus 1933 da 1936, embannet eo bet va eured eno, ha n' on ket eta un tammig eus ar barrez ? Ma teuas c'hoant din komz deoc'h diwar-benn Gwiglann.

*

**

Emañ Gwiglann e-kreiz etre hent Plouvorn hag hent Sant-Tegoneg ha Landi. Tren ebet eno : ret eo mont da dapout an hent-houarn e Sant-Tegoneg, ha pa lavaran e Sant-Tegoneg, degouezhet er bourk n' emaac'h ket eno c'hoazh ! Staget eo bet Gwiglann ouzh kanton Taole, bro ar « Pouched ». Pebezh menoz iskis ober ken vil all ouzh Gwiglanniz, Chelgenniz anezho ! N'eo ket souezh eta e ve bet emgannoù spontus etre paotred Gwiglann ha Taoleiz da vare an dennadeg d' ar bilhed (pe d' ar sort) pa oa meneg ober soudarded anezho. Koulskoude n' emañ ket pell douar parrez Gwiglann diouzh Pont-Peñzez hag ar Moudennoù a zo stok.

Pont-Peñzez a oa brudet gwechall - se a zo bet lavaret din gant va zad-kozh, bet liorzher e ti Pinchon e Peñzez, pell a zo abaoe. Pardon ar Per a voe dalc'het eno, dre ma veze gwerzhet per ennañ, a oa embannet evel-hen :

Per milibouch

Daou wenneg an touch !

hag e veze ar merc'hed yaouank e div renkennad war aspled ar pont, ar baotred o tremen dre greiz hag o tibab un dous en o zouez. Ar plac'h a roe he mouchouer, he sac'h pe he disglavier da zougen hag ez eent o-daou da ober un tamm tro. Se a oa « ober chinadeg ». Pa veze ar gerent akord e tonkent an eil e daouarn egile.

35

Parrez Plouvorn n' emañ ket a-bell kennebeut. Ar re-se avat a zo Paganiz. N'eo ket enorus mont da glask pried eno. Paganiz a zo plaouerien, hervez ar brud, setu penaos e vezont chupennet eta

Paganiz louet

A zebr nav skudellad voued

Nav zorzha bara torzh

Ha c'hoazh e leveront

Ne vez ket leun o c'horf !

Brav a-walc'h c'hoazh d' ar baour-keizh « paganiz » pa c'hellont respont :
Gwiglanniz, 'peus ket a vezh,
Emañ ho kleier doc'h ar gwez !

Rak tour iliz Gwiglanniz a oa bet diskaret gant ar foeltr er c'hantved tremenet ha, da c'hortoz ma vije bet savet un nevez e oa bet istribilhet ar c'hleier ouzh gwez ar vered.

Kement-se holl da lavarout deoc'h Gwiglanniz a zo Chelgenniz, ha neket «Pouched » na « Paganiz ».

Er vro Chelgenn e vez graet kalz a stad eus an dud binvidik. Ar re-mañ a zo anvet « Juloded », doare bourc'hizien diwar ar maez, o terc'hel o renk er parrezioù. Gwarizi a sav neuze diouzh an dud vunut. Alies e vez klevet komzoù

dihehar o tont gant ar re-mañ. Brud fall a zo en-dro d' ar Juloded. Kontet e vez penaos int deuet pinvidik peurliesañ : prenet o deus madoù an iliz laeret digant ar veleien gant ar C'houarnamant. Ar C'hallaoued, a reas « biens nationaux » gant ar madoù-se, o gwerzhas a-wechoù ; ur gwir dorfed eo kement-se, hervez ar bobl.

Ur rummad all a zo « Juloded » ivez. Diwar o labour avat eo o deus kresket o danvez, diwar eostoù an douar hag ar gwerzhañ loened-kezeg. Meur a wech int bet en em ziskouezet ken tost all, ma 'z aent betek dioueriñ o boued, dre bizhoni, evit dont a-benn da greskiñ ar bern, da c'hellout sevel o fennoù dreist ar re all. Gant fae e lavarereus ar re-se : « Juloded ? Ya ! diwar goust o c'hof ! »

Bezeta vezo, ret eo anzav eo ar Juloded eo o deus gouezet ober implij mat eus o arc'hant. Graet o deus o mad eus al lavarenn gozh :

Gwell eo deskiñ mabig bihan

Eget n' eo dastum madoù dezhañ.

Talvezet o deus da reiñ deskadurezh d' o mibien e skolajoù Kastell, Lesneven ha Montroulez. Ac'hano o deus gallet alies tapout plasoù uhel ha dont da vezañ medisined, tud a lezenn, renerien, ofiserien a-skign bremañ er bed a-bezh.

36

Gwiglanniz, evel holl Chelgenniz, a zo tud a iliz. Lavarout a reont eo o bro un douar santel « ar Vro Wenn », n' eo ket evel e Kernev ! Ur C'hernevad a zo ur c'hozh pilhaouer, ha netra ken. Ha c'hoazh ne baeo ket e bilhoù, gant arc'hant da vihanañ. En eskemm evit ar pilhoù e ro d' an dud bolennoù, pladoù, priañ ha pep seurt bitrakoù. Nann, ur C'hernevad, dañser ha kaner, n' hell ket bezañ un den Doue. Kaset e vez unan hegasus, un trabaser « da strakal brulu war venez Are ». Lavaret e vez ivez gant Chelgenniz : « An dra-mañ-dra ne c'hoarvezo biken, pe me 'vo maout e Kernev ! »

Du-hont, en dremmwel e vez gwelet trapezenn uhel Roc'h Trevezel : Bro-Gernev. E Kernev, c'hwi 'oar mat, n' eus ket a atantoù pinvidik evel e Leon, n' eus nemet reier, douar fall, taouarc'h, brug ha brulu (ha c'hoazh !) ha deñved.

« Ar re-se du-se e Kernev a lavare din ur Gwiglannad, ne reont ket evel dre amañ. Amañ er vro-mañ e saver ken alies ha bemdez a-raok goulou-deiz da c'houzeriañ dindan al loened (1). Ar re-se du-se n' int ket nec'het : sevel a reont war-dro eizh eur er goañv, seizh eur en hañv, mont a reont da lakaat o fri er-maez da gentañ, da welout penaos emañ an amzer, ha glav a vo pe ne vo ket. Goude-se ez eont da ober tro ar park, o divrec'h evel-hen. » Hag e kroazie e zivrec'h o lakaat un dorn dindan pep kazel, da ziskouez din. Sed aze ha ne vo ket graet biskoazh gant ur Chelgennad avat : un dorn sanket en e durban, ar bizmeud er-maez, e benn-bazh krog en dorn all, ha sonn war e dachoù, er c'hiz-se eo dereat.

ANV GWIGLANN.

Gwiglann evel Gwiseni (S. Seni), Gwinevez, Gwipavaz (S. Pavaz), Gwikar, Gwikourvest (S. Gourvest), Gwimilio (S. Milio), Gwitevede, Gwitalmeze... a zo en e lodenn gentañ Gwi (c) , o talvezout : vicus e latin, da lavarout eo : bourc'h.

An eil lodenn a zo anezhi : lann o talvezout kement hag iliz, hag ivez : tachennad douar en-dro d' an iliz, difraostet gant menec'h.

(1) Gant « chorb » un doare brug pe « kraklann ».

37

Evel ar gwikoù all, un eil anv a zo bet da Wiglann : Ploelann pe Bloulann (er bloaz 1292) .

« Gwik » a oa ar vourc'h, ha « plou » ar barrez a-bezh. Da skouer :
Gwinevez = Plounevez.

Kenanv da Wiklann (pe Bloulann) ez eus Plelann (Breizh-Uhel) hanter-hent etre Plouarmel (Ploermel) ha Roazhon. Bez' ez eus ivez parrez Ploelann (Plelan) e-kichen St-Malo.

Gwiklann, Ploulann. Pehini ar goshañ ? n' ouzon ket.

An holl a oar eo deuet hon Tadoù-kozh eus Breizh-Veur, o treuziñ ar mor a vagadoù er pevare hag er pempvet kantved. Bro Arvorig a voe divadezet ganto hag anvet : Breizh-Vihan. Menec'h, bleniet gant o abad, a zeuas o bagou dre lien en aber ar Peñzez. Heuliañ a rejont ar stêr vihan-se ha dont da sevel o annez war an uhel el lec'h m' emañ bremañ ar vourc'h.

Da gentañ me oa nemet logelloù bihan bodet en-dro d' un iliz dister. Tamm-ha-tamm avat e teuas labourerien douar, deuet ganto, da sevel o ziez tro-dro. Int-i eo o deus roet an anvioù koshañ d' an douaroù ha d' al lec'hioù, hag an anvioù-se a zo anvioù e yezh kozh hon Tadoù tramor : anvioù brezhonek.

Petra a zo da vezañ gwelet e Gwiglann ? Ar vro da gentañ. Traonienn ar Beñzez ; eno on bet alies o vale, dre douez ar pradeier, a-hed an dour. Dre Lomenven ha Maen-Harz war-du ar c'hreisteiz, e tegouezer gant ar Roc'h Toull, ur c'hev brudet o sankañ war-bouez un hanter-kant metrad dindan zouar. Eno ez eus bet tud kentañ hon istor o chom ha kavet eo bet war o lerc'h armoù, begoù biroù, binvioù maen-kailhastr (silex). An dud a gont ez eus un hent dindan zouar a yafe betek dindan aoter iliz Wimilio. Faltazi n' eo ken. Talvezout a ra ar boan koulskoude kemer goulou e milin Luzeg, d' an traoñ, ha mont e-barzh, dizamant ouzh an eskell-kroc'hen hag ar c'haouenned.

Ur romant brudet a zo bet embannet gant Gwalarn : AR ROC'H TOULL, gant Jakez Kerrien. Pell 'zo ne vez mui kavet al levr kaer-se da bremañ, siwazh !

Er Gêrvat, war an hent bras Roial (Hent Brest) ma tremene ar redeurig gwechall, e vez kavet ivez taolioù-maen kozh. E kreisteiz d' an hent-se, a droc'h e gwirionez ar barrez diouzh an traoñ, ez eus bet kavet roudoù roman, brikoù ha teolenoù.

Diouzh tu ar c'huzh-heol e oa gwechall Maner Kersaozon, kastell-kreñv savet er Grenn-Amzer en unnekvet kantved, adkempennet er c'hwezekvet. Ne chom anezhañ nemet milin an Aotrou, dismantrèt a-walc'h.

38

Kastell Kermorvan, bet annezet gant an tiegezh a Goadeozen (de Bois-Eon) a zo, abaoe an Dispac'h Bras, ur vereuri hepken. War ur groaz e maen, ar Groaz Nevez (1577) e kroazhent Plouvorn ha Peñzez, e vez gwelet o skoed-ardamez. Nepell diouzh ar groaz-se e vez kavet Chapel Sant Vizia, patrom Landivizio pe Sant Vio, Viziav e Landiviziaviz (= tud Landi) a zo aet da Guizioù, Guichou, anv tud.

Marteze eo Vizia an abad a grouas Gwiglann, a-raok mont donoc'h er vro, da sevel e iliz e Landivizio. Medisin ar vugale eo. Reiñ a ra nerzh d' o izili, ouzhpenn pareañ ar gwazhied koeñvet pe « gwazhied Vizia ». Gwechall ez ae ar gerent gant ar vugale, teir lunvezh da heul d' o soubañ betek o dargreiz er feunteun a zo izeloc'h eget ar chapel. Goudeze e rankent ober teir gwech an dro anezhi hag e voent ruilhet-diruilhet, neuze dre bemp pe c'hwec'h gwech war aoter ar chapel. Kerfaven, Kozkeroù, Kerzelan, Kergoad a zo manerioù all er barrez. Petra bennak n' emañ ket war zouar Gwiglann, ret eo ober meneg eus dismantrou pe rivinoù kastell-kreñv Penc'hoad, a zifenne Gwiglann ha Sant-Tegoneg diouzh tu ar mor. Baron Penc'hoad a oa arc'hant e skoed gant ur vandenn ruz. E c'her-stur a oa : RET EO.

Ur c'hastell all a zo e Lezarazien, nepell diouzh Gwimilio, ha chapel Sant Jakez, ul lec'h kaer a voe roet, douaroù hag all gant ar Varkizez a Gerouarz - Markiz Kerouarz, pennrener Breujoù-Breizh e 1780 a oa perc'hen ar c'hastell-se -

da vont da gloerdi da ober misionerien da vont da Haiti en Inizi Antilhez. Alies em eus bet gwelet ar veleien yaouank-se o pourmen a-vandennad war hentoù Gwiglann hag e koad. Maner al Lann nepell diouzh ar Gervat.

Un druez eo n' eo ket bet chomet iliz Wiglann ar pezh a oa : un iliz koant eus amzer an Adc'hanedigezh (Renaissance). N' eus nemet tammoù kozh anezhi aet da ober an iliz nevez. Diskaret gant ar gurun eo bet lakaet dezhi e 1885, un tour uhel mistr, a vez gwelet eus a-bell.

Gwiglanniz war an uhel
(Pennoù bras, pennoù kruel)

An nor-borzh avat a zoug ar bloavezhiad 1615 ha lodennoù all : 1655 ha 1688.

39

Torret, gant an Dispac'herien moarvat, eo bet skeudennoù an daouzek abostol ha goullo eo abaoe sichennoù an nor-borzh. Diskaret eo bet ivez, siwazh, e 1885 karnel ar vered. Setu ne chom netra gant Gwiglann da lakaat e skoaz ilizoù dispar ha kalvarioù brudet Sant Tegoneg ha Gwimilio gweladennet bep hañv gant kemend-all a douristed.

E Kergomm, tost ouzh Roc'h-Toull ez eus ur blakenn. Eno, a lenner, e c'hanas e 1559 Mari-Amis Pikard, ur plac'h souezhus, un doare santez. E-pad pemp bloavezh ne vevas, hervez, diwar tamm boued all ebet nemet an osti. Ouzhpenn-se e c'houzañve bep bloaz, da zeiz gouel Sant Sebastian, dre vurzud, holl boanioù merzherenti ar sant. Rak-se, e derou an triwec'hvet kantved e voe lakaet en iliz un aoter, kizellet dispar er c'hoad anezhi - ur marz da welout - pemzek taolenn merzherenti Sant Sebastian, treuzet e gorf gant biroù ha flastret a daolioù pengod gant e vourevien. Enebourien he devoe Mari-Amis Pikard. Droukprezeget, tamallet e gaou, flatret d' an eskob, darbet e voe dezhi bezañ barnet evel sorserez hag e dalc'h an diaoul. Dont a reas an Tad Maner da Wiglann d' ober gweladenn dezhi ha d' he frealziñ. Goude-se mont da Gastell da welout an eskob hag an damallerien a davas mik. Bez Mari-Amis Pikard eus Gwiglann (marvet eo e 1652) a zo e iliz-veur Kastell-Paol.

E 1668, o vezañ an Tad Maner oc'h ober mision e Landivizio gant 25 Tad misioner all e teredas ur morad tud eus ar parrezioù tro-dro, Gwiglanniz en o zouez.

Bro ar veleien ! « La Terre des Prêtres ». Ya, bez' ez eo ha degouezhout a ra mat an anv dezhi. Evit pep tiegezh eo un enor kaout ur mab pe zaou o vont da veleg, ur verc'h o vont da leanez. Ha n'emañ ket ivez war zouar Gwiglann kloerdi Sant Jakez e Lezarazien ?

An dud a vev en-dro d' an iliz. Bep sul e tiredont d' ar vourc'h a-benn klevout an oferennoù, hir peurliesañ, an oferenn-bred, war gan, o vezañ an hini darempredetañ, ar wazed diouzh un tu, ar merc'hed en tu all. Echu et an oferenn e sav an embanner war ar maen ha bodet holl en-dro dezhañ e vez klevet digantañ e pelec'h e vezo ur werzh (ur « propriété » gant ur « c'habined »...) douar da werzhañ pe ur « c'honkour », pe c'hoazh ur foar.

Ar re a zo re bell o chom a zebr er vourc'h, evit bezañ sur ne vankint ket er gousperoù. Fentus eo gwelout pep hini, gwazh pe vaouez, yaouank ha kozh, o c'hedal war ar blasenn ma vo sonet ar bole kentañ, evit mont, holl a-unan dindan porched an iliz. War-lerc'h an oferenn pe ar gousperoù ez a an dud da bediñ war bezioù ar re varv, ha yao ! en ostaleri.

40

Eno e vezer sur da gaout, ouzhpenn ur banne da evañ, pep tra holl a ra diouer er gêr : boteier-koad, kerden, leternioù, kurunennoù perlez, ha me 'oar ! rak an ostaleri, ouzhpenn bezañ un ispisiri; a zo ivez ur stal ma vez gwerzhet enni a bep seurt.

Ma vez divalav an amzer, e vo c'hoariet domino, ma vez brav e vo c'hoariet gant ar c'hilhoù, pe bilpod. E Leon ne vezer ket ken taer war ar c'hoari bouloù ha ma vezer e Bro-Dreger. An aliesañ avat e vez graet gweladennoù an eil d'egile, sulvezh du-mañ, sulvezh du-hont. N' eo ket en ti eo avat e chomer, nann, mont a reer d' ar marchosi da deurel ur sell ouzh al loened-kezeg, d' o zastournat, d' o flourañ, da sevel o favioù ha da sellout en o genou rak - betegout ne ankounac'hafemp - e bro ar c'hezeg emamp. Ar c'hezeg eo, n' eo ket an trevadoù, a laka lorc'h en dud diwar ar maez. N' eus fin ebet d' ar gaos a c'hell bezañ dalc'het war loen pe loen, na brasoc'h meuleudi da reiñ da unan nemet : « Tribble ! E Kerbrad ez eus loened mat ! »

Ar re-se a vez graet war o zro, m' hel lavar deoc'h, hag er c'honkourioù eo ur blijadur o gwelout, plezennet-mat o lost hag o moue, skrivellet a zoare o bruched hag o zalier, lufret o blev, kezeg kreñv ha postek, brudet dre ar bed holl. E flotantenn en-dro dezhañ, un dorn krog en e benn-bazh hag an dorn all e brid pe gabestr e varc'h, eo marz gwelout an den o lakaat e loen da redek.

N' eo ket souezh, gant ar ouenn a zo, hag ar preder a vez laketa a-hed ar bloaz da ober war o zro, ma teu amañ tud a bell vro d' o brenañ. Betek eus Bro-Vrazil en Amerika an Traoñ ! Er vro Chelgenn eo ez eur deuet da brenañ kezeg da vont da heul Italianed da ober brezel en Etiopi. Pep bro a c'houlenn diouto ha paeet e vezont ker-ruz d' o ferc'henn. Aze ez eus gounid da gaout, ha peadra da sevel buan da « Julod ». Ar vugale ivez a vez levezonet gant ar c'hezeg. Kentañ tra a veza treset gant ur bugel er skol, n' eo ket ur vag eo, pe un ti, nann, petra 'ta a vije, nemet ur marc'h ? Marteze e teuo gant e dad e lodig eus Foar Vaze e Landi, nemet e vije aet da Goumana da ober foar ha, pa vezo deuet bras, n' eus ken c'hoant gant ar mab, ma n'a ket da veleg, nemet da ober evel e dad : magañ kezeg hag o gwerzhañ.

Ne zivroer ket stank e Gwiglann. Koulskoude unan bennak a ra, pa ya war ar vicher soudard - ar pezh a c'hoarvez ivez - pe da archer, pe da ward republikan. Gwiglanniz a zo tud a gar an urzh hag ar sentidigezh.

Ur wech e teuas ur vamm er skol da lavarout din diwar-benn he mab : « N' eo ket saoz, pa gar, evit komz ar galleg, mes diwallit outañ, Aotrou Lann, sachit war e skouarn, emañ oc'h ober e santig kolo ».

41

Ma, d' am soñj, e ra Chelgenniz alies o santig kolo, ret eo din anzav.

Setu amañ penaos e vez gwisket Gwiglanniz da sul. Gant ar merc'hed war o fennoù ez eus ar c'hoef, a bak ar blev en ur seurt sac'hig gwenn broudet. Div algenn a ya kuit eus an daouvidig, ha beg an algennoù a vez spilhennet war gern ar penn e doare ur gurunenn. Evit un douaradur pe evit ur servij-bloaz lakaet en eñvor da unan marv, bloaz warlerc'h e varv, e vez tennet ar spilhenn hag an div algenn a vez laosket da gouezhañ a bep tu d' an dremm, evit diskouez kañv.

Ar c'hoef-se a vez anvet : « tantamañ ». Gwechall e oa douget unan rous pe du gant ar re gozh. Anv ar c'hoef-se a oa « tantamañ rous ». Ur chal vras, o c'holeiñ an divskoaz, a ziskenn ar beg anezhi betek ar seulioù. Dalc'het e vez ouzh ar choug gant ur spilhenn krog ouzh ur pleg en danvez. Ar chaliou-se, anvet « chaliou-tapiz », re ar merc'hed yaouank, a zo kaer-tre peurliesañ : da gentañ dre o liv, gwechoù 'zo ruz gwin pe voug, gwechoù all gwer-teñval pe c'hlas ; da eil dre o brouderezioù-bosek hed-ha-hed ar c'hein. Stribilhonoù a vez ivez er bevennoù. Orin ar chaliou-tapiz, a zo bet lavaret din, a zo e Bro-Indez. Degaset int bet d' ar merc'hed gant ar vartoloded a zo bet aet du-hont en amzer al listri-lien e koad. Ar gwragez-i a vez ganto ivez chaliou-tapiz, nemet du int.

Ur wir skeudenn eus gwiskamant ar wazed a zo ar pezh a anver « vieil habit à la française » ; e orin a zo en amzer ar Roue, a-raok an Dispac'h. Ur seurt jakedenn eo, gant nozelennoù pe voutonoù du, ar pastelloù anezhi o pellaat adalek an nec'h war-du an traoñ. Ar godelloù dreist-holl a zo iskis gant ur flipenn triveg. Digor-bras e vez ar porpant-se war ur roched wenn ampezet a laka ar bruched d' en em ziskouez, dispak ha ledan. Ne vez kravaten ebet ouzh

gouzougenn ar roched, hag houmañ a vez feret iskis-awalc'h. En-dro d' an dargreiz e vez rollet ur pezh « turban » roudennek gwenn ha glas. Ar bragoù a zo hir, strizh-kenañ war ar morzhedoù ha ledanoc'h-ledan war-du an treid. Prennet e vezont war bouez ur bouton a bep tu, diouzh doare bragoù ar vartoloded.

42

War ar penn e vez lakaet an tok seiz plat gant div voulouzenn a-istribilh diouzh ur vouklenn arc'hant bras. Er c'hiz-se eo eo bet taolennet ur Chelgennad hag ur Chelgennadez war vaen-eñvor ar re varv er brezel er vered, e Gwiglann. Kizellet eo bet dispar gant Killivig, ar skultour brudet, e maen-greun ar vro. Skeudenn Frañsez-Loeiz Gwilhou, bet « koñsailher » an departamant ha maer ar barrez, ur Wiglannadez en e gichen, ez eo. Julod a ouenn, mar bez unan, ha marc'hadour gwin, Frañsez-Loeiz Gwilhou a zo anavezet mat er vro Chelgenn, ha pelloc'h zoken. E pep lec'h, e Montroulez, e Kemper er « c'hoñsailh » e Pariz zoken ez ae gantañ e wiskamant. Mignon bras d' ar brezhoneg ouzhpenn-se, en deus bet difennet ar yezh atav, hag ouzhpenn ur wech en deus bet votet a-du gant ar brezhoneg er skol.

Hollsent ar Garreg, skrivagner brezhonek (2) bet barner a beoc'h e Taole, marvet e Montroulez straed ar Poull-Fank, a skrivas un ugent gwerzenn bennak garanet bremañ er maen-eñvor (3).

Daou Julod am eus bet anavezet an Aotrou Bleaz, bet rener « La Bretagne Hippique » ha maer. Breizhad penn-kil-ha-troad eñ ivez, ha difenner ar brezhoneg, ouzhpenn difenner an Iliz (studioù da vont da veleg en doa bet graet) . An Aotrou Manu ar Bras, ur Julod all, ez aen ivez en e di, ha plijout a rae dezhañ kalz lenn ar brezhoneg hag her c'hanañ. Anavezout a rae kanaouennoù bet savet gant Yann Karoff.

Tud Wiglann a oa gouest da lenn brezhoneg, ha kement-se aes-tre. Alies am eus gwelet levriou e brezhoneg (eureier) levrioù a « zevosion », « Istorioù Santel » roet evel prizioù katekiz ha miret aketus e pep ti. Ne voe ket bihan va souezh o welout e c'helle n'eus forzh piv kregiñ e niverennoù « Gwalarn » o lenn penn-da-benn ha kompren kement lennent. Setu aze ur respont kaer da damallerien brezhoneg chimik « Gwalarn » !

E gwirionez glan meurbet ha pinvidik eo chomet hor yezh e Gwiglann ha, me 'gred er vro Chelgenn a-bezh. Evit kaout un tañva anezhi lennit « Va Zammig Buhez » (4) gant ar Chelgennad rik eus Bodiliz a oa anezhañ Loeiz ar Floc'h lesanvet « Plakoù » ; lenn ivez kontadennoù Mari-Anna Abgrall (5) , a rae an Aotrou Perrot - Doue d' e bardono ! - kement a fouge ganti.

(2) Skrivagner ar pezh-c'hoari : « Hollvelen » ha barzh « Moueziou d'an Abardaez-noz ».

(3) Fentus a-walc'h eo avat gwelout penaos en deus troet : « O vaillants poilus... » O bleveien gadarn !!!

(4) (Kavet e vezo e niverennoù « An Oaled ».

(5) Bet embannet gant « Feiz ha Breiz ». Ur barzh chelgennat a zo bet ivez : DIRLEMM-AR BRAS, bet lazhet siwazh er brezel 1914-1918.

43

Moarvat hoc'h eus lennet ivez « Gwechall e Kerwenn » embannet war g-« Kroaz Breiz » gant ar Chelgennad.

Meur a lavarenn, meur a c'her c'hwek am eus bet dastumet ha, m' hoc'h eus c'hoant d' o c'havout, gwelit « Dastumomp ar Bruzun » en niverennoù « Feiz ha Breizh » embannet e-pad ar brezel. Dalc'hmat e veze va c'harnedig ganin, ha bez' e c'hellan lavarout e chom labour dastum c'hoazh da neb a gar da lakaat du war wenn traoù ha ne vezont kavet e geriadur ebet.

Alies ez eo bet c'hoariet pezhioù-c'hoari brezhonek e sal batronaj Gwiglann. Ra vezo meulet ar veleien er feur-se. Ya, berzh bras a rae « Yann an Tachou Koz » ha pezhioù evel-se a zerede an holl d' o gwelout eus pennig pellañ

ar barrez. Ne voe ket bihan va souezh, un devezh, gwelout eno Job Kemeneur, anavezet mat gant tud an emsav evit an troioù c'hoariet gantañ abaoe. C'hoarier pezhioù, dalc'het e vo soñj pegen dispar e c'hoarias roll Goulven er « Baganiz » e Roazhon e-pad ar brezel, e oa anezhañ ivez ur c'haner brezhonek tan ha buhez ennañ. Ur beleg, kar dezhañ, a oa kure e Gwigrann d' ar mare, hag hennezh en devoa e bedet da zont da ren un abadenn. Sellerien ha kleverien n' o devoe ket bet a geuz, na ne oa da gaout, kennebeut.

D' ar goañv e ti Chañmar (6) Mingam an ostiz e veze beilhet en-dro d' an daol, ha ne oa fin ebet d' ar c'hoari domino. « Bided ! » « Me 'zo boud » a veze klevet bep an amzer. Biskoazh n' am eus komprenet ar pezh plijadur a zo da gaout o c'hoari domino adarre hag adarre evel-se. Ar pezh a zo sur, ar re a oa o sellout, sioul, a seblante kemer kement a blijadur hag ar c'hoarierien o-unan, hag ar merc'hed ne choment ket diseblant kennebeut.

(6) Pe « Jean-Marie » ; Champi « Jean-Pierre » a zo ivez un anv bihan stank-tre er c'horn-bro.

44

Ret eo din lavarout deoc'h e oan - ha me skolaer - o prejañ e ti Chañmar Mingam, ostaleri ar bourk. Bevañ a raen eno gant an dud, ar pezh a blije din. Alies, goude un tommañ ouzh an tan, e lakaen va sonskriverez da vont en-dro. Pladennoù brezhonek a oa ganin, hag e teue tud e-leizh da selaou. Unan eus ar pladennoù a blije dreist d' ar re all, hini Pardon ar Follgoad. Klevet e veze ar c'heleier e brall, ar brosesion o tostaat, an dud okanañ kantig Itron Varia ar Follgoad.

« An dour en hon daoulagad

Ni ho-o ped a galon... »

a gane an holl war un dro gant ar bladenn, ha, pa voe klevet ar beleg en iliz o lavarout :

« Ar brosesion a zo o vont da baseal, setu e peder an dud a zo er c'hreiz d' en em lakat er c'hostechou ! » ar birvilh a oa en e washañ. Touiñ a raed e oa mouezh an Aotrou n' ouzon mui piv, bet person e Gwigrann gwechall.

Bez' a oa ganin ivez :

« Je vous supplie Mademoiselle

Da lakaat atansion » ;

« Pebezh keloù, o va Doue, am eus hirio resevet... » kanet gant an Itron Bars ouzh son an akordeoñs.

War-lerc'h un douaridigezh ez a an dud da brejañ. Arabat deoc'h krediñ e vez trist an dud. Souezhet ez on bet meur a wech e ti Chañmar o welout pegen yac'h e veze kroget er boued hag en evaj, pegement a chaog hag a gaoz a oa gant tud an « interamant ». War-bouez nebeut e vije bet kredet e oad en ur fest eured, nemet ar c'han, eveljust.

E Gwigrann n' eus ket a sal vras. Ur pred eured, ur « friko » a vez servijet en holl gambreier an ostaleri krec'h-traoñ, ha betek er c'halatrez. Peurliesañ e vez lakaet an daol dirak ar gweleoù er c'hambroù-kousket. N' eo ket aes, a dra sur, servij ur pred er c'hiz-se, met ba ! ma 'z eus da c'hortoz etre ar meuzioù, n' eus forzh, amzer 'zo !

Ar ganerien a rank mont a gambr da gambr da ganañ. N em eus ket klevet nemeur a sonioù gallek er festoù. "Da gentañ e veze kroget gant kantikoù, goude-se e oa tro ar gwerzioù. Tro am boe da glevout - soñj am eus - unan war sujed marv ar prezidant Doumer ! Ar c'hanaouennoù bravañ a oa an tonioù doubl, diskanet gant kalz a « lê lê, o le lê lé lê, o lé lê... » Re Wimilio a zo mailhed war an tonioù doubl. Un akordeoñs bennak a son a-wechoù. Nemet ne vez ket dañset avat. Dañsal a zo pec'hed. An dud yaouank a oa aet da Lokwenole ur wech, en oto-kirri. Eno e vije bet tu da ober, a gave dezho da vihanañ. Siwazh, kerent a oa da heul ha p' o doa kroget ar yaouankizoù d' en em hejañ, dao ! dao ! war an dud yaouank direizh, a-daolioù troadoù disglavieroù, ken e rankjont mont buan en oto-kirri en-dro, ha yao war-du Gwigrann adarre, hep bezañ bet o

c'hoant !

Met, pa ne vez ket ar re gozh o sellout, a-wechoù e c'heller tapout digoll hag e kemerer, dre laer, un tammig ebat.

45

Boued ar friko a zo bet mat : kig ha fars, pe kig bevin pe leue gant prunoz da heul o soubañ el lipig - ur meuz hennezh diouzh doare tud ar vro. Ha ne vezer ket lent o vont d' ar meuzioù-se. « Sachit ganeoc'h 'ta, eme ar mitizhien, hennezh 'zo tout da vont. » Ha Gwiglanniz a gav ar boued, evel ma lavaront : « ekstra ». Banneoù gwin-penn, ha re hini kreñv a laka ar jotoù da ruziañ hag ar selloù da vezañ lemmoc'h.

Neuze e kroger gant ar c'hoari godellig. Ar plac'h yaouank a guzh he mouchouer en he c'herc'henn, en he c'hrubuilh, en un tu bennak, ha d' ar paotr yaouank eo klask ha tapout krog er mouchouer, mar teu a-benn d'ober. Ur c'hoari brav hennezh ! N' ouzon ket hag e vez graet c'hoazh. N' ouzon ket kennebeut hag eo ur pec'hed eo a vez anzavet d' an aotrou person e kador ar binijenn.

Koulskoude peurliesañ gant ar veleien o ren er vro e vije dleet chom fur ha reiñ skouer vat. Dre zindan avat e pec'her eno koulz hag e lec'h all. Klevout a ris ur vaouez o skandalat he bugel, en e wele o kanañ hag ouzh e lakaat da devel evelhen : « 'Peus ket a vezh, kanañ war da wele a varv ! » Arabat, alato, bezañ ken strizh.

Mervel a ray Gwiglanniz, anat eo, ur beleg war o zro. Da c'hedal avat, ma vagont evit ar veleien an doujañs ar vrasañ ne vezont ket nec'hetoc'h a se evit farsal diwar o c'houst ha kontañ diwar o fenn, p' o devez tro, troioù a laka an holl da c'hoarzhin. Ne vir ket se outo bezañ kristenien vat. Ar pedenoù diouzh an noz, ar « benedicite » a-raok kemer boued, sin ar groaz pa dremener dirak an iliz pe dirak ur groaz-vaen bennak, a zo traoù ha ne vezont ket ankounac'haet er vuhez pemdeziek, kennebeut all lidoù an iliz bep sul ha d' ar gouelioù bras. Neblec'h all ne vez gwelet kement a groazioù war lez an hent pe er c'hroazhentoù : Kroaz Maez-Avel, Kroaz Perrin (bet savet gant arc'hant Perrin e-doug ur mision bennak) ha me 'oar pet all.

War-dro penn-kentañ ar c'hantved-mañ o deus Gwiglanniz stourmet kalonek ouzh lezennoù digristen an hini a zo bet anvet « le petit père Combes ». P' eo bet kaset kuit al leanezed eus o zi war hent ar Gêrvat ez eus bet bec'h. War-nes eo bet d' an tennoù-fuzul strakal, evel en amzer reuzeudik an Dispac'h vras. An ti a zo bremañ ti-skol lik ar merc'hed. Ar groaz avat a zo chomet warnañ. Re a reuz a vije bet ouzh he diskar.

46

Tud disfizius eo Gwiglanniz, evel an holl Chelgenniz, ha n' eo ket aes gounit o fiziañs, dreist-holl pa vezer skolaer lik, dindan ar gouarnamant. Pegen diskiant eo ivez ar brezel o ren e pep parrez a Vro-C'hall hag a Vreizh etre ar skol lik hag ar skolioù kristen ! Ha n' aen ket d' an iliz. Un teñzor all a oa ganin avat, a zigore din dor ar c'halonoù : karantez ouzh hor yezh, ar brezhoneg. Dre ma ouien ar brezhoneg, dre ma raen gantañ atav eo em eus gellet bevañ gant tud ar vro, bezañ degemeret ganto en o zouez evel unan anezho, ha dre-se ec'h anavezan gwelloc'h bremañ ur c'hornig ouzhpenn a Vreizh-Izel, un dachennig chomet divlam ha gwerc'h, rak parrez Gwiglann n' emañ ket war an hentoù bras. Sur on en deus meur a hini soñj c'hoazh eus ar skolaer a dorre o fenn d' an dud pa glaske deskiñ muioc'h a vrezhoneg diganto, a ziskoueze d' an holl e garantez ouzh yezh ar bobl. Anaoudek e vezan da Wiglanniz dre m' o deus startaet va feiz en amzer da zont hor brezhoneg.

(Prezegenn displeget e Ker-Vreizh, e Pariz.)

Er bed-mañ leun a c'hevier e rank ar wirionez tec'hout kuit e-giz ma tec'h an heizez wenn, spontet, a-dreuz ar c'hoadoù.

MELVILLE

« Hawthorne and his Mosses ».

Ar wirionez zo ur c'hi a rank chom en e loch.

SHAKESPEARE

« King Lear ».

AN ANVIOU-BADEZ BREZHONEK

gant Maodez GLANNDOUR

E levrenn 24 ar Revue Celtique, bloavezh 1903, pajenn 354, notenn 1, e lavare Josef Loth e hiraezh d' an anoioù-badez keltiek implijet gant hon gourdadou : « N' eus, emezañ, nemet treiñ buan follennoù dielleg Redon evit gwelout pegen dizimplij e oa an anoioù-badez kristen, e-touez ar Vretoned, dreist-holl evit ar merc'hed. Ar gwir a oa ganto : hon anoioù-ni a zo kalz barzhoniusoc'h ».

An hevelep menoz eo an hini a zo bet addispleget gant Meven Mordiern, en e *Notennoù diwar-benn ar Gelted Kozh*, p. 292 ar mouladur nevez (Skridoù Breizh, 1944) ; ha ne guzh ket pelec'h en deus kavet e soñj, pa zegas dindan ano Loth meneg eus notenn ar Revue Celtique.

Souezhañ a rin moarvat meur a hini o lavarout ez on-me ivez a-du ganto : an anoioù-badez implijet bremañ e Breizh gant ar gristenion n' int peurliesañ na talvoudek na plijus. Anoioù gresianek, latin, pe alamanek a-wechoù, dibabet hervez ar c'hiz, n' o deus evidomp ster ebet. Ar re gozh da vihanañ a glaske reiñ ur stumm brezhonek dezho dre an distagadur, hadreist-holl dre sevel diwarno berradurioù. Ar re-mañ a zo plijus alies, ha mat e vefe sevel ur roll klok anezho : n' eo ket er geriadurioù avat e kavfemp anezho, met dreist-holl er gwerzioù hag er c'hontadennoù kozh. Dizoloet e vefe Naig evit Anna, Radig evit Radegonda, Fieka evit stumm gwregel Fiakr... hag ivez marteze reolennoù evit aozañ stumm gwregel an anoioù-badez.

Evit brezhonekaat o anoioù ez eus bet implijet gant tud an emsav, un hent all : treiñ o ano gallek gant un ano brezhonek heñvelson evel Rene gant Ronan, Moris gant Morvan ; graet o deus evelse c'hoarioù-gerioù souezhus a-wechoù hag hep diazez e talvoudegezh wirion an ano troet. Pezh 'zo dudius eo gwelout o deus graet aze, ar c'hontrol eus ar pezh o devoa graet bretoned c'hallekaet an 18-vet kantved, p'o deus divrezhonekaet hon anoioù-lec'hioù, tennet hor sent kozh diwar o sichenn evit lakaat en o lec'h a bep seurt estrenion, en amzer m' eo deuet *Ar Roc'h Morvan* da vezañ *La Roche Maurice*, *Lannurvan* da vezañ *Saint Urbain*, hag all... Met n' eo ket a gav din un diskoulm mat d' ar gudenn, rak Morvan n' en deus netra da welout gant Moris, nag Urvan gant Urbain.

48

Kalz a veleion, zoken brogarourien, a soñjo emaoamp en un enkadenn ha n' eus netra d' ober en abeg da lezennoù ar Gwir Kanonek, a c'houlenn ma vo roet d'ar bugel er vadeziant un ano kristen, kanon niv. 761. N' eus forzh petra 'zo bet en amzer dremenet, e rankomp bremañ ober diouzh ar reoliadur-se. Sellomp eta outañ peogwir ez eus kaoz anezhañ. Setu amañ an destenn : « Ar veleion-barrez a daolo evezh ma vo roet un ano kristen d' an hini a vez badezet ; mar n' hellont ket kaout o goulenn, e stagint ouzh an ano met gant ar gerent, ano ur sant hag e skrivint an eil hag egile e marilh ar re vadezet » (1).

Ne lavar ket muioc'h petra eo evitañ un ano kristen : ano ur sant sur mat, met ivez ano ur gouel kristen, evel ma vez graet evit Nouel, Paskal (sell. ouzh ar berradurioù Paskou, Pasko), pe c'hoazh un titr bennak eus ar Werc'hez Vari, evel ma vez graet e Bro Spagn, lec'h ma vez anvet ar merc'hed Konsepsion, Pilar, Karmen, Mercedes (Beatra Maria de Mercede). Ne welan ket perak n' hor befe ket ar gwir, peogwir ez eus kaoz eus gwir, da envel ur verc'h Feunteun (Itron Varia Feuntenioù) pe Sklaerder (Itron Varia Sklaerder) pe Gras (Itron Varia C'hras), nemet e vefe ret moarvat ober war un dro kelennadurezh ar veleion hag hini ar gerent.

Koulskoude pa 'z eus d' ober evit anoioù gallek ne reer ket a-wechoù kement-se a ardoù. Ne reer diaesamant ebet evit degemeret n' eo ket hepken ano-

badez ur sant, met ivez e ano-tiegezh a dremen evelse d' e dro da ano-badez : sellit 'ta ouzh Regis, Chantal, Vianney, hag all... Aze n' eus kudenn ebet evit ar veleion c'hallegerion pe c'hallegaet. Kenkoulz all en deus ur breton ar gwir da envel e baotr, Maner, Helouri, Bleiz (Charlez Bleiz), hag all.

Un ano kristen ? Sur mat e c'hellomp hag e tleomp lakaat da anioù kristen, ar re a vez stag ouz Lann, Lok, pa dalvez Lann ha Lok en anioù-lec'hioù da envel chapelioù, manatioù kozh, diazezadurioù kristen. Hevelep tra evel-just, evit an anioù parrez pe lec'h, o kregiñ gant Sant. Hevelep tra evit al lodenn vrasañ eus an anioù tud oc'h heuliañ Plou-, Ple-, mar 'd int bet kehelet er barrez pe e lec'h-pe-lec'h e Breizh.

(1) Evit sklaeraat testenn ar Gwir Kanonek eo mat ivez lenn pezh a lavar ar Ritual (Titr 2, pennad 1, niverenn 70) : « Ha peogwir e vez roet d' ar re vadezet un ano evel da vibion Doue adc'hanet er C'hrist, evel da dud a vo enskrivet hiviziken en e arme, ra vo taolet evezh na vo ket roet dezho anioù hudur, c'hoarzhus, mojennel, pe anioù an doueed didalvez, pe c'hoazh anioù tud digristen, met kentoc'h, ar muiañ ma vo gellet, anioù Sent, ma vo douget ar fideled da vevañ deol diouzh o skouer, ha ma vint diwallet gant o gwarez ».

49

Amañ c'hoazh e vefe ur roll klok d' ober. Mar ne vez ken kehelet ur sant, mar 'd eo bet didroniet gant ur gall pe ur roman bennak, se ne ra mann e-keñver ar gwir : kehelet eo bet, a-walc'h eo (2).

Sellet a dost, n' eo ket eta ar Gwir Kalonek ken strizh ha ma soñjer.

***

Met tu a zo da vont pelloc'h c'hoazh, da gaout da vat anioù brezhonek rik talvoudus ha plijus, ha da virout war un dro reoliadur ar gwir a iliz. N' eus d' ober nemet treiñ anioù ar sent gresianek, latin, germanek, hag all, e brezhoneg. N' eo ket tra nevez a lavaran aze. Mar seller mat ouzh an Testamant Nevez e weler eo bet graet se en iliz a-dal ar penn kentañ. Pa en deus hon Salver lavaret da Ber : Te eo maen ha war ar maen-se e tiazezin va Iliz... n' en deus ket lavaret : Te eo Petros, rak ne gomze ket gresianeg ouzh an ebestel, implijet en deus ar ger Kefa : Te eo Kefa. Met ur wech m' eo aet Kefa er-maez eus Palestina, n' en deus ket miret an ano Kefa na c'helle lavarout netra da C'hresianed ha da Latined Roma ; troet en deus e ano en o yezh, ha graet en deus gant Petros. Sellit ouzh Yann, 1, 42. Evelse ivez eo c'hoarvezet evit an abostol Toma : p' eo aet da avielañ ar bed gresiat eo bet troet e ano e Didimos, pezh a dalv gevell evel an hebreeg Toma. Sellit ouzh Yann 20, 24, ha 21, 2. Kenderc'hel a reomp bemdez d' ober evelse. Boas omp da dreiñ santez Rosa gant Rozenn, santez Agnes gant Oanez, ha n' eus souezh ebet. Ar C'hallaoued o deus graet pe a ra kemend-all : Adeodatus a zo deuet ganto da vezañ Dieudonné, Regina a zo deuet da Reine, Renatus da René. Ne weler ket perak ne vefe ket kendalc'het. Perak chom en hent ? Respont a reot din eo aes a-walc'h gouzout er skouerioù am eus roet, pe sant ha santez eo an hini laket da batron ; met en degouezhioù all ne vo ket ken anat pehini eo ar sant dibabet. Gwir eo. Ne vo neuze d' ober nemet lakaat etre krochedoù en marilh ar vadeziant, an ano gresianek pe latin douget gant ar sant a vez laket ar bugel dindan e baeroniezh.

(2) N' eo ket hepken ar roll eus holl sent Breizh a vefe da sevel, met roll holl sent ar Broioù Keltiek. Marteze unan bennak a c'hellfe hon harpañ evit al labour-se. Kerlann a not din ez eo Glen un ano boas-kenañ gant Amerikaned ar Stadoù Unanet : keltiek eo an ano gwaz-se, a dra sur, emezañ. Ya, ha douget zoken gant ur barrez eus eskopti sant Brieg : Sant Glen (Saint Glen). Met petra reomp gant hon anioù-sent ?

Mar n' ouzer ket pe da zeiz ober o gouel, hag evit gwir, kalz n' o deus ket un deiziad ispisial, ez eus evito en Iliz Katolik, un deiz divizet Gouel an Hollsent, bet diazazet evit ar re n' o devoa ket a-hend-all un deiz merket.

50

N' on ket sur ne vefe ket bet a-wechoù an anioù brezhonek douget gant hor

sent kozh, troidigezhioù anioù gresianek ha latin : Gwennin a zo heñvel mik ouzh Albinus, Karanteg ouzh Agapetus, Laotenog ouzh Felix...

N' eus forzh penaos ez eus aze un dachenn ec'hon digor dimp, a ro dimp an tu da virout war un dro, goulennadurioù an Iliz ha c'hoantadoù hor spered keltiek.

Div hentenn a c'heller ober ganto a dle hon degas da frouezh e-leiz :
1° Kemer anioù ar sent gresianek, latin, germanek, ha klask dezho un ano brezhonek heñvel e ster.
2° Kemer anioù keltiek pe vrezhonek kozh, ha klask ouzh peseurt ano sant e c'hellfemp o stagañ.

N' em eus graet nemet kregiñ gant an enklask. Hag ar pezh a zegasan amañ war-lerc'h n' eo ket ur roll klok. A-wechoù n' em eus ket kavet ster resis anioù 'zo, dreist-holl pa oant anioù germanek. Kontañ a ran war skoazell ha gouiziegezh reoù all evit ober eus an damskeud-mañ ul labour echu.

Merkañ a ran etre krochedoù da heul ano ar sant, deiziad ha miziad e ouel.

Santez Agapê (18/8) = Karantia, Karantenn, Karantez. An anioù-mañ a c'hellfe ivez bezañ staget ouzh ar sant breizhat Karanteg (17/5) .

Sant Agapius (29/4) = Karanton.

Stez Agatha (5/2) = Gwella, Gwellenn, Madez (ano-plac'h eus ar Grenn-amzer e Breizh, sell. Chrestomathie Loth, p. 219).

St Agnellus (14/12) = Oanig. Evit ur plac'h e c'hell bezañ implijet Oanell.

St Albanus (22/6) = outañ e c'hellfe bezañ staget an anioù deveret eus Gwenn, evel Gwenneg, Gwennig, Gwennou, Gwennegan, Gwenniav, Gwengar, Gwengalon, met ar re-mañ a zo dija anioù sent breizhat. Taolit evez e talv Alphonsus kemend-all, alfos e gresianeg a dalv gwenn.

Stez Albina (23/9) = Gwennina, Gwennenn, Gwennilla.

St Altinus (31/12) = Uhelin.

St Amabilis (20/7) = Hegar, Hegaret.

Stez Amata (24/9) = Karedenn, Kareia, Karedig.

Stez Anastasia (25/12) = a c'hellfe bezañ troet gant Seva, Sevella (eus ar verb sevel). Sellit ivez ouzh ano sant Seo e Breizh : daoust hag e talvezfe kement hag Anastasios ?

51

St Andreas (30/11) = Gouroneg, Gouron (a zo dija ano ur sant keltiek), hag ar gerioù all deveret eus Gour (den kalonek) evel Gouren, Gourgon.

St Angelus (13/10) = Ael evit ur plac'h, Aela, Aehez.

Stez Anthia (18/4), stez Anthilia (24/9) = Bleuñvenn, Bleunienn, Bleuzenn, Bleuenn, Bleuvel, Blednina, nemet e Santez Bleuenn enoret e Breizh e Peumeurit (Finistère) hervez Loth, Noms des Saints Bretons, p. 14.

St Aristides (31/9) = Gwellin, Gwellan ; evel ano-plac'h Gwella, Gwellenn.

Stez Asternis (21/10), Stez Asteria (10/8) = Sterenn, Steredenn.

St Augustinus (28/4) = Eosten, Eostin.

St Augustus (7/10) = Eost.

St Aureus (16/6), St Aurelianus (16/6) = an anioù deveret eus ar ger aour, evel Aourgann, Aourelin ; evit ur plac'h, Aourell, Aourelina. Sell. ouzh Rutilius.

St Basilios (14/6) = an anioù keltiek deveret eus Ri (=Roue) evel Rian, Rion, Rieg, Riwen, Riwall, Riwallon, Rivaël, kalz anezho o vezañ dija anioù sent breizhat.

Stez Basilissa (15/4) = Rouanez, a c'hell hezañ war un dro an ano latin Regina.

Stez Beatrix (29/7) = Gwenvedenn, Gwenveda, Gwenvedell.

St Benedictus (21 /3) troet peurliesañ gant Benead, a vefe ivez Benniget (sellit ouzh Aber Benoit anvet Aber Benniget, ouzh Enez Venniget e-kichen Enez Vriat).

St Bonus (1/8) = Madeg, Madog, sell. ouzh ar sant breizhat Maden ; evel ano-plac'h, Madenn, Madez.

St Bruno (1/10) = Bruni, Brunou, Brunig, hag ivez an anioù deveret eus gell : Gellan, Gellig ; evel ano-plac'h Gellenn.

Stez Callista (6/2) = Kaera, Kaerenn, Koantenn, Tegenn. Sell. ouzh Callistos a zo heñvel eus ano ar sant Breizhat Kaereg (Cadroc).

St Candidus (10/3) = Kann, Hingann, Gwengann.

St Catharina (25/11) = Glana, Glanenn, Glanina.

St Celestinus (6/4) = Neven, Neved (eus neñv).

St Celsus (28/7) = Meur, Uhelin, Aodren (eus Aod = Alrus, brezhoneg : uhel) , Brien, Brian (eus Bri) ; evit un ano-plac'h, Uhela, Aodez. Sellout ivez ouzh an anioù keltiek deveret eus Kon = uhel, Konan, Konin, a zo al lodenn vrasañ anezho anioù bet douget dija gant sent eus hor bro.

52

St Christianus (7/4) = Kristian, Kristien. Christina (6/2) a vefe Kristena, Kritiana, Kristina.

Stez Clara (12/8) = Sklaera, Sklaerenn, Yuna, Yunenn hag an anioù deveret eus Yun, ger brezhonek kozh evit sklerijenn.

Stez Colomba (31/12) = Koulmenn.

St Dominicus (4/8) , St Kurillos (28/1) = Mael (priñs, tiern), Maelan, Rivael, Komael (=Konmael) a zo dija anioù sent breizhat evit al lodenn vrasañ anezho. Sellout ivez an anioù deveret eus Tiern, evel Tiernan, Tiernin, Tiernog.

St Daniel (21/7) = Deniel, Denoel, Danig, Daniou, Danio.

St. Faustus (1/8), St Felix (14/1) = Laouen, Leven, Laouenog (= St Launeuc, sell. ouzh Loth, Noms bretons, p. 78) , Gwennlaouen.

St Felicissimus (26/10), Stez Felicissima (5/5) = Gourlaouen.

St Faustinus (15/2) = Laouenan, Levenou. Stez Fausta (20/9) = Levenez, Levenou, Laouena, Gwennlaouen. Hevelep ster gant ano Felicitas.

St Fidelis (24/4) = Felan, Fegar (ano-tiegezh a-vremañ)

St Flavius (7/5) = Melen, Melegan ; Stez Flavia (7/5) = Melenenn, Meleganez.

Stez Flora (29/7) - Fleurenn, sell. ouzh Anthia.

St Eleutherios (26/5) ; St Francus (5/6) = Frank.

St Fronto (25/10) - Taleg, dindan an ano-se e c'heller lakaat an anioù deveret eus tal, evel Talhouarn, Talan, Gwenndal, hag all.

St Fulgentius (1/1) = Sked, Lugern, Flamm ; evit ur plac'h Skedenn, Lugernenn, Flammenn, Flammell.

Stez Fusca (12/2) = Duenn, Duanenn, Duanez.

St Fuscianus (11/12) = Duig, Duigoù.

St Aegidius (= ar galleg Gilles) = e ano a dalv : a-stumm gant ar c'havr, ac'hano Gavran, Gavron ; evit un ano-plac'h Gavrenn, Gavrilla (cf. Notennoù diwar-benn ar Gelted kozh, p. 290).

Stez Glaphira (13/1) = Brintin.

St Gratianus (23/10) = Grasian.

Stez Helena (18/8) - Flammenn, Flammerenn.

St Hilarius (14/1) = Lirzhin (sell. ouzh an ano-se tremenet da ano-tiegezh) ; Stez Hilaria (3/12) = Lirzhina, Lirzhinenn.

St Hippolytos (22/8) an ano a dalv : marc'h distag. Stagañ outañ anioù evel Gwioñvarc'h, Gwivarc'h.

St. Honoratus (16/1) = Enored (sell. ouzh an ano-tiegezh Lénoret) .

53

St Ignatius (1/2) a dalv an ano keltiek kozh Taned.

St Justinus (1/6) aet da Jestin e Brezhoneg. Ur sant Jestin a zo patron Plistin (= Ple-Jestin). Ouzh Justinus e c'hell bezañ staget an anioù diwar ar ger Reizh, evel Reizhan, Reizhien, Reizhgar.

St Laurentius (18/8) = Loren hag anioù stummet gant lore ; evel ano-plac'h, Loreia, Lore.

Stez Lilliosa (27/7) = Lilienn, Liliana.

St Lucius, Lucianus ; Stez Lucia, Luciana = gwrizienn an anioù-se a dalv Luc'h, Lugern, Goulou.

Stez Margarita (20/7) = Perlezenn.

St Marius (19/1) = Gour, Gourien, Gouron, Gouroneg, Gourhant.

St Martialis (10/7) ; St Martinus (20/3) = kensakret da Veurzh, doue ar brezel : ouzh anv-se e c'heller stagañ an anioù brezhonek diwar Kad, evel Kaden, Kadoudal, Kadour, diwar Hael, Haelin, Haelan, Haelon.

Stez Myrops (13/7) = Frondina, Frondez.
 Stez Ozanna, eus an Hebreeg Hosanna.
 St Paschasius (26/4) a c'hell bezañ troet gant Paskas, Paskel, Paskoù ;
 evit ar merc'hed, Paskita, Paskella.
 St Pelagius (25/3) ; Stez Pelagia (9/6) = ouzh an anoiù se e c'heller
 stagañ an anoiù deveret eus Mor, evel Moran, Morvan, Moren, Morgan.
 St Petrus (29/6) = Maen (a zo bet douget zoken evel ano-plac'h, sell. ouzh
 Chresthomathie Loth, p. 218) .
 St Pius (11/7) = Deol (a dro ivez ar gresianeg Eusebes).
 Stez Pulcheria (10/10) = Kenedenn, Kaerell, Kaerenn;
 St Protos (11/9) Kentañ ; Kentilla, ano-plac'h keltiek kozh.
 St Ruffinus = Rouzig, Rouzegan.
 Stez Ruffina (10/7) = Rouzegenn, Ruzenn.
 St Rutilius (2/8) = a zo sked an aour gantañ, Aourgann, Aourgen ; Aourgen
 a zo kentoc'h un ano-plac'h (Aour-Ken).
 St Salvinus (12/10) = Salvan, Salvin, Salved.
 Stez Sophia (20/7) = Furnez, Fura.
 St Sophronius (11/3) = Fur, Furan ; Doz (sell. ouzh an ano-tiegezh, Le Doz
 pe Le Doze) a zo ar c'hrennvrezhoneg Doez, Doeth, deuet da vezañ duac'h e
 gwenedeg, diwar ar ger latin Doctus.
 St Theophilos (13/10) = Douegar.
 St Theophanes (4/12) = Douegann.
 St Verus (1/8) = Gwireg, Gwiran, Gwirgar.
 Stez Viola (3/5) = Melionenn.
 St Vincentius (22/1) ; St Victor (28/7) = Trec'hen, Trec'her, Trec'hioù,
 Trec'hin. Evit un ano-plac'h, Trec'henn a drofe gant gonid ar galleg Victorine.
 St Vitalis (deuet da Gwidel e brezhoneg, cf. Gwidel e Bro Wened) a vefe
 troet mat gant Bevin, Bevan (cf. an anotiegezh Beuvant ?).

Ret eo deomp stummañ tud hag a ouestlo d' an dispac'h n' eo ket o amzer
 vak, met o buhez a-bezh.

LENIN

Iskra, nnn 1, 1901.

RANN-YEZH BRO-GERNEV

Enklaskoù e Gwiskriv hag e Skaer
gant Aldrig a NAONED, kempennet gant Y. CORMERAIS

Daoust ma n'eo ket klok ar studiadenn-mañ e kredan e c'hello servij da veur a hini o klask lakaat da dalvezout ar pezh en deus desket el levrioù. Un diforc'h a zo d' ober etre ar brezhoneg skrivet hag an hini komzet, dreist-holl el lec'hioù ma'z eo bet distreset ar yezh evel ma'z eo c'hoarvezet er c'horn-bro hon eus studiet e yezh pe gentoc'h e drefoedaj.

Dre geñveriañ an trefoedaj-mañ hag ar yezh skrivet e fell dimp :

- 1) Skoazellañ ar re a zesk brezhoneg hag a fell dezho e implij er c'horn-bro.
- 2) Skoazellañ tud ar c'horn-bro a glask lenn ha skrivañ ar yezh unvan.
- 3) Diskar ar soñj ez eus meur a yezh e Breizh.

AL LIZHERENN D :

- 1) D lamet
Cha'nn (chadenn), logo'nn, ribota'nn, Rospor'n, sa'n (sador), taka'nn, ken'er (kenderv).
- 2) D tost da T
dilhad, panerad, seilhad (sailhad), tokad.
- 3) D mat
dilhad, dour, dorn (dorn).

AL LIZHERENN C'H :

- 1) C'H distaget CH
'r chi (ar c'hi) , 'r chetan (ar c'hentañ) , 'r chig, 'r chae, 'r che'ier, 'r chezeg, 'r cheoleg (ar c'hefeleg), 'r chen'er (ar c'henderv), 'r cherioù, va chichen.
- 2.) C'H distaget I
meried (merc'hed), gueriez (gwerc'hez) , roial (roc'hell) , luied (luc'hed).
- 3) C'HOUE
distaget FE :
feor (c'houevrer), fero (c'houero), fubu (c'houibu) ;
distaget HUE (H c'hwezhadennet)
huil (c'hwil), huen (c'hwen), huez (c'hwez), hui (c'houi) , huibon (c'houibon) , huitel (c'houitell) ;
distaget mat
c'hwec'h.
- 4) C'H distaget mat
'r c'harr, 'r c'hog, moc'h, merc'h, plac'h, lec'h, arlerc'h.

56

AL LIZHERENN S

- 1) S distaget J blot
sistr, sarret (serret) .
- 2) S distaget CH
medisin, siminal, forset (forcé), dastum.
- 3) S distaget CH gallek pa vez K da heul
diskenn, plusk, klask, mesket, pesk, kousk, n'eusket.
- 4) S distaget Z e penn kentañ ar gerioù o deus ur yogalenn da heul
zûn (sizun) , zeilh (sailh) , zili'nn (silienn) , zantel, zamm, zivi, zao, Zimon, zell't (sellout) .
- 5) S distaget mat
splann, skañv, skilfoù, seurt, simant, stal, skoachet, strakal.

AL LIZHERENN V :

- 1) V distaget O

deo'z (devez) , eo'z (evezh) , eo'set (eveshait) , a'oñset, oñset (avañset) , ao'l (aval), leor, koueor, kreo't (krevet) , peo'r (pevar) , seo'l (sevel), meo'l (mevel) , eo't, io't (evet) , t'o'rn pe tao'rn (tavarn) .

2) V distaget OU

liou't (livet).

3) V distaget U

vi, Visant, divinet, 'vit.

4) V distaget mat

voulouz, ar vatez, irvin, pinvidik, e vab, kendirvi.

5) V lamet

o 'ont, do'i (dozviñ), koa'en, zoa'en (soavon), noz'ez, a'ar, ar (avat), ka'et, kêt (kavet), sant Da'i. (sant David) , skri't (skrivet) , skri'o, skriv (skrivañ) , bla'ez, blêz (bloavez), 'r chen'er ('ar c'henderv), i'e pe e (hir) : ivez, neve, ne (hir) : nevez.

AL LIZHERENN Z :

1) Z distaget evel J blot

Grizilh, muzul, azeet, azêt (azezet) , a-dreuz, rezin.

2) Z c'hwibanet

Rouanez, aotrounez, martrez (marteze), az' (aze), deo'z (devez) , mez, beuz, barz, raz, kaz.

57

3) Z e-barzh « euz » distaget euñv pe euñ

keuñv, teuñv, kleuñv, beuñ't (beuzet) .

4) Z distaget mat

mourzoul (morzol), morzell (morzed), vize (voe), rize (rae), louzou, dizolo (dizoleiñ)

5) Z lamet

a) e dibenn ar gerioù : levne, buhe, gue (gwez), karante, ni (niz), ze (seiz), ive (ivez) ;

b) e-kreiz ar gerioù : pre'eg, prêg (prezeg), degoue'et, degouêt (degouezhet), diskoue'et, diskouêt (diskouezet) , gue'en, guên (gwezenn) , ra'ed, rêd (razhed) , ka'ez, kêz (kazhez) , zi'un, zûn (sizhun) , goût (gouzout), do'i (dozviñ), Eo'n, Io'n, Ioun (Eozen), ke'ier (kizhier), brehonek (brezhonek), ni'iz (nizez), la'et, lêt (lazhet), ku't (kuzhet), an Ao. Bleu'n, Bleuñ (Bleuzenn), a'o (azv), me'o (mezv) , li'er, li'r (lizher).

AL LIZHERENNOU ALL :

1) A distaget E mut gallek

ma, da, 'n dra-s' (an dra-se) .

2) ANV distaget tost da ON

hañv, kañv, skañv, goñ (goañv) , toñ't (tañva) .

3) E lamet e dibenn ar gerioù

par', 'darr (adarre), lur', gorr', Dou', rou', az', min' (menez), arlen pe arleñ (warlene).

Hogen : spoue, moue, a chom mat.

4) E lamet er silabenn « ENN »

gwer'nn, mer'nn, ofer'nn, loñn pe lo'n (loen), to'n pe poñn (toenn) .

5) E lamet.

e-tou'sk (e-touesk) , all's (alies).

6) EL, ER, e dibenn ar gerioù, distaget etre EUL, EUR (beurre) hag AL, AR

mekaniker, gober, koutell (koñtell) , halen, morzell (morzhed) , kari'ell, ken'er (kenderv) .

7) ENV distaget EON

kreñv, deñv (don), neñv, goeñv't, heñv'l, teñv'l, eñvenn pe eñvuenn (eonenn) .

8) G kemmet e I
bû'ienñ (buzhugenn) , moied (moged) , buguali'ou (bugaligoù) , karri'ell,
unani'ou (unanigou) .

9) I distaget E brezhonek
kemerit, prenit, troit, hag all...

10) J distaget tost da CH
lienaj, limaj, lornaj, taoñcher (tavanjer), aoñtachus (avantajus).

58

11) O kemmet e OU
mourzoul, aoun, eoul.

12) ON e dibenn ar gerioù
tad-paer'n, kisti'n (question), holl ar gerioù gallek e ion.

13) OU kemmet e O
dorn, forn, togn pe toñgn, troc'h, torc'h, borc'h.

14) OU distaget U
hui (c'hwi).

15) W distaget U
gwin, gwenn, gwrez, gwreg, gwriat, gwerz.
Hogen « gwad » distaget « gouad ».

Eveljust, roll ar gerioù a zo lakaet evit pep reolenn n'eo ket kloz. An
ezezhiadennoù-se a dalv dreist-holl evit ar brezhoneger-nevez a c'hellfe bezañ
tapet gant ur ger a seblantfe dianavez.

Gerioù ha n' o deus ket reolennoù evito

abardaez ab'de
abardaez-mañ ab'dem'
aet oeit
ac'hanon ac'haneñ
anezhañ anhoñ
anezhi anei
anezho ane
alc'houez, alvez alver (eûr)
amañ am'
arc'henadoù-kambr chaochennou
arnev arnu
aze anz', az' (ans, as)
azezit 'ta ajêt ai
balafenn papelenn
bara bar'
baradoz barouz
bazzh bac'h
benveg, binvioù benvij, benviji
bemdeiz bemzer (eûr)
bez eo bet bet 'e bet
bezañ bout ha but
bez ez eus bet bet 'zo bet
bloaz bla
breudeur breur'zed
broust brôs, broñs
bugel bugual
buoc'h beuc'h
n'eus ket kalz n'eus ket pikol'nn
ken... eget kem'..., evit
kenañ ken-ken
kevnid kikeoñnid

kistin	kes'en, kes'n
kloued	kleud
koan	koeñn
krouadur	kreder (eür)
dañvez	dañver (eür)
daoust ma	na pochou dou ma (na posubl Doue ma)
debron	dermen, demen
deskiñ	diskont
desket	diskouet
deomp	domp, douni
deoc'h	doc'h
dezhañ	dhoñ
dezhi	dei
dezho	de
deuet	deu't, deit
din	dim
dindan	ba'zan
diouzh	doc'h
dirazoc'h	dirak doc'h,
araozoc'h	araok doc'h
diskouez	diskont
dislonkañ	jeto
diwar-benn	dibouez
dleour	gleour
dleout	gleo
...a zle	a gle
don	deñv, deñn
ebarzh (pa n'emañ ket e fin ar frazenn)	ba
ebarzh an	ban
...oc'h ...eget	...oc'h ...evit
etrezoc'h, h.a. etrenoc'h	
evel 'giz	
evito vite	
ezhomm	erfec'h
faziañ	en eur vanko
fistilhañ	kornal
fouge fougeo	
gantañ	gatoñ
ganti	gati
ganto gate	
ganeoc'h	genoc'h
graet gouet pe greit	
hag ho peus... ?	an - de - sen ho peus
me a hell	me 'gall
hemañ hem'	
hennezh	hez, hiz, hes, his
houmañ	houm'
hounnezh	houz', hous'
heñ hioñ	
hini hiñ	
hiniennou	eunigou, euñi'ou
hogos, gosik	dijaig
holen halen	
chakod	sakod
intañv	intoñ
intañvez	intiñ'z
i, int	ie
maen min	
mamm-gozh	mamm-baour
maouez	maou'z (maou's)
maruze	martrez, marseñ, maseñ
me	meñ

merc'hodenn mergodenn, mergo'nn
mezevellet (retourner) distr'et
moan moeññ
moarvat moar
moger mago

morzhed morzell
...neketa ? beñ ?
nemet 'met, 'me'
nikun neuken, neukin
un den a dalv netra un « neuken »
ober gober (gobeùr)
paltok bihan ar babig porpant
peoc'h peuc'h
pevare, pegoulz ? penvar ?
poazhañ poai, poahi
poultrenn huchenn
rambreer notenn
ar re-mañ 'r reum'
ar re-se 'r reùz' ('r reüs')
risklañ richal
sailh seilh
skorn zorn
seier si'r
sizhunvezh suniez
sonn plom
spletus lañsus
stalafoù norvañchou
start stert
sukr sugn
tad-kozh tad-paour
un tammig re gres, gresig
ma teu ma ta
tañva toñ
treiñ troi
unan eun
war agor, a-gorr'
eñ a zeu hioñ ta
c'hwi a zeuio c'hwi tei
zoken se'en, sen

TROIOU LAVAR

m'eus c'hoant da gaout :me 'zo « o kas » kaout
m'eus soñj da gemer :me 'zo « gleuzig » da gemer, me 'zo « zoursig »
pour ainsi dire : kaer
quand même
(douetañs) memestra
(suezh) ha-ken, aken
(evezhiadenn)aze
(deadenn) ui-se (evit-se)
en em ziblas pe diblas :
me 'zo o vont d' em ziblas : mont en ul lec'h evit e aferioù
me 'zo o vont da ziblas : mont kuit
Drouk :
n'eo ket drouk plac'h : n'eo ket ur plac'h divalav (er stumm nac'hañ hepken)
Ingal :
labourat a ra ingal : en un doare plaen, atav kement pe ken kalet
dont a ra ingal : e pep degouezh mat evitañ
Jeu :
mont a ra ar jeu : mont a ra al labour
ober jeu : ober trouz
bout 'zo jeu e.... : ur gouel pe bal zo e...
poz, poj, pozoù, pojou :
e bozoù n'int ket drouk : komz a ra mat a-walc'h

lavarout a rin va foz : va ger

AN ANVIOU-VERB

- 1) An dibenn graet gant al studial, kochal (kouezhañ) , kerzal (kerzhout), fental (ober fent).
- 2) An dibenn graet gant at brasaat, gwellaat.
- 3) An dibenn graet gant en gwelc'hen, dalc'hen.
- 4) An dibenn graet gant et, 't hag a-wechoù aet da netra lar't (lavarout) , pak', beu't (beuziñ) , dêt (deviñ) , stank', faoutet, diskouêt, sell't, krib'.
- 5) An dibenn graet gant i
  - a) poahi, troc'hi ;
  - b) kroggi, rogi, torri, troi.
- 6) An dibenn graet gant o (al lodenn vrasañ diouto) la'o (lazhañ) , preno, gwerzo, kano, digoue'o, jarro (serriñ) , ku'o, mescho (meskañ) , anao (anaout) , beo (bevañ).
- 7) Displegadur ar verboù o deus : « ar », « i », « o » d' an dibenn, da heul ur vogalenn all :
  - a) Brasaat : me 'vrasaev - Gwellaat : me 'wellaev ;
  - b) Echui : me 'echuv - Troi : me 'drov ;
  - k) Ku'o : me 'gu'v - Anao : me 'anav, anaev
Digoue'o : me 'zigoue'v.

61

STUMMOU DIBAR

- 1) C'hwi ha te : n'eus nemet « c'hwi » a zo anavezet.
- 2) Emañ : n'eus ket a stummoù-lec'hiañ. Emaon, emañ... distaget : 'moun, 'ma, 'maomp, 'maoc'h, 'mant, o deus kemeret plas d'ar stummoù reizh ar verb « Bezañ » en amzer-vremañ.
- 3) Ar raganv-gour, pa 'z eo renadenn eeun n' eo ket implijet a-raok ar verb, nemet evit ul lodennig vihan a verboù dindan levezon ul lec'h all (d' o c'haout). Ac'hanon, hag all... a dalv evit renadennoù eeun.
- 4) Ober n'eo ket verb-skoazell, nemet evit ur stumm bennak implijet hervez ur barrez all (mont a ra, gober a ra glao, gout a rit...) . Ober a zeu da heul ar verb pa 'z eo pouezet mat war ar verb-se.
- 5) An amzerioù-boaz ne vezont ket implijet, nemet ve (vez).
- 6) An amzer-dremenet he deus un dibenn dibar, an dibenn distaget etre â hag e mut gallek : d'an drivet person eveljust a zeu war-lerc'h ar raganv me 'gemaerâ, c'hui 'dennâ.
- 7) An doare-divizout amdremenet anavezet nemet evit « bezañ » ha « kaout » (dreist-holl e Skaer).
- 8) An eil berson eus an Amzer-da-zont a ra : e gemerec'h (e gemerot), e lakaec'h (e lakaot) ; heñvel ouzh an amzer dremenet strizh.
- 9) An doare-dic'hour dianavezet.
- 10) Amzer-dremenet ar verboù mont, dont, ober, bezañ, a ra yizen, tizen, rizen,

vizen... ize, izemp, izec'h, izent.

11) Displegadur ar verb kaout

amzer-amdremenet : me 'ma, hioñ (hi) 'na, ni 'na, c'hui 'pa, ie 'na ;

amzer-da-zont : me 'mo, hioñ (hi) 'no, ni 'no, c'hui 'po, ie no;

amzer-divizout-bremañ : me 'mefe= m 'am 'efe, hioñ (hi) 'nefe, ni 'nefe, c'hui 'pefe, ie 'nefe

dianav eo an amzer-dremenet-strizh, ha dibaot implij an amzer-divizout-tremenet.

EVEZHIADENN ALL

Lakaet e vez ar raganv-gour (heñ, hi, ie) war-lerc'h an anv-verb evit resisaat ar ger-rener :

E belec'h ema-hi ? Dont a ra-hioñ ? Ne oar ket an dra-se « nhoñ » (anezhañ, anehoñ e Gwened) (« nheï » pe « ne » zoken). Ne gred ket nhoñ (nheï, ne) .

An doare gourc'hemenn, a dalv evit « te » a vez implijet gant ar verboù amañ da heul : kemer, sell, del, tenn, chech.

« Ket » a ya atav gant ar stummoù-nac'hañ : ne... netra, ne... den, ne... ken, ne... mui.

AR GOUEZELEG

NOTENNOU DIWAR-BENN AR GOUEZELEG HAG AR YEZHOU ALL E BRO-SKOS

gant Per DENEZ

Al labourig-mañ a zo kinniget d'am c'heneil David MURISON, sekretour-embanner ar Scottish National Dictionary, e soñj eus hon divizoù en Obardeathain.

TAOLENN

LODENN GENTAÑ. - Ur sell war istor ar yezhoù e Bro-Skos.

1. Ar c'heltieg ;
3. An norseg ;
3. An angleg ;
4. Ar skoseg pe Lallans.

EIL LODENN. - Ar gouezeleg o vont da get.

1. Ar gouezelegva etre ar pevarzekvet hag an triwec'hvet kantved ;
2. An uheldirioù o tiboblañ ;
3. An uheldirioù o saoznekaat.

TREDE LODENN. - Ar stourm evit ar gouezeleg.

1. Ar gouezeleg er skolioù kentañ hag er skolioù a eil derez ;
2. Ar gouezeleg er skolioù-meur ;
3. Skolioù-noz ha skolioù prevez ;
4. Levrioù deskiñ-lenn, levrioù pennadoù dibabet, yezhadurioù, geriadurioù ;
5. An ilizoù hag ar gouezeleg ;
6. Bibloù ha levrioù-psalmoù.
7. Kevredadoù gouezelek ;
8. Kazetennoù ha kelaouennoù gouezelek
9. Ar gouezeleg hag ar skingomz ;
10. Ar gouezeleg en estrenvro.

DA GLOZAÑ.

LEVRENNADUR.

63

Notenn. - An anvioù-lec'h n'int bet brezhonekaet nemet pa oant anvioù-lec'h anavezet-mat. A-hend-all int bet roet en o stumm gouezelek, pa oa unan dezho hag, etre krochedoù, ar wech kentañ ma oant meneget, ez eo bet roet o stumm skosek pe saoznek.

Eil Notenn. - Aliet eo an dud da brenañ ur gartenn vat eus Bro-Skos a-raok kregiñ da lenn al levrig-mañ.

LODENN GENTAÑ

UR SELL WAR ISTOR AR YEZHOU E BRO-SKOS

1. - AR C'HELTIEG.

Ar vro a anver bremañ Skos pe Alba a zo poblet gant Kelted adalek ar pevare kantved a-raok Jezuz-Krist da nebeutañ, a lavar an istorourien : da brouenn e tegaser un nebeut anvioù-lec'h dastumet gant Putheas e-tro - 320 ha meneget war e lerc'h gant Diodorus a Sikilia. Hervez an arzkeltiegourien, a-hend-all, ne c'hell ket ar Gelted bezañ deut er vro pell a-raok ar pevare kantved : rak gwall-rouez eo enni an aspadennoù eus an arz keltiek eus « ar maread kentañ » ha lakaat a reer ez echuas ar maread-se pevar c'hant vloaz da nebeutañ a-raok an amzervezh kristen. Gant an div evezhiadenn-se ez eo termenet ar pezh a ouzer diwar-benn donedigezh ar Gelted en Alba.

Gouezeled ha Predaned

Daoust ha Gouezeled, daoust ha Predaned e oa ar Gelted-se ? Marteze ne dalv ket ar boan kemer re a breder gant ar seurt goulenn. D' ar mare-se e vire c'hoazh ar bed keltiek e unelezh-orin, e-keñver yezh da nebeutañ, ha re skort ez eo, forzh penaos, an testenioù a zo deut betek ennomp eus ken pell amzer evit ma 'z afemp da sevel goulakadurioù. Ne c'heller ket zoken lavarout ez-diarvar piv oa ar Gelted a veve e Skos er c'hentañ hag an eil kantved eus hon amzervezh, daoust d' an notennadurioù a zo bet tennet eus skridoù Ptolemaios ha d' un niver maenenskrivadurioù. Kement a gredfed asuriñ eo an dra-mañ : er pevare kantved goude J.-K. e oa Bro-Skos e dalc'h ar Gouezeled. Ogamoù (1) a gaver dre-holl er vro, tre zoken war aod ar reter, hag an ogamoù, anavezet evel traoù gouezelek-rik (2), a baouez ober ganto e-tro dibenn ar pevare kantved ; ouzhpenn-se e vez anvet Crimthan Mor (366-379) roue « Albainn agus Eireann » gant danevellourien Iwerzhon ; hag, en diwezh, e ouzer e oa komzet e Bro-Skos, er c'hwec'hvet kantved, ur yezh heñvel-tre ouzh an hini komzet en hanternoz Iwerzhon, ma n' eo ket an hevelep yezh (3).

64

Enebourien

D' an ampoent ma tiskouez Alba bezañ gounezet a-grenn gant ar c'heltieg (c'hwec'hvet kantved), setu avat m' en em ziskouez daou enebour : an angleg er c'hreisteiz eus ar vro, hag an norseg en hanternoz. Kerkent ha 540 e kaver Frized hag Angled er su d' ar Forth (4) hag ac'hane ez astennont dibaouez o beli war-du an norz. Trec'het e 583 gant Aedan Mac Gabrain, e tizhont koulskoude gounit ul lodenn vat eus ar Gallgàidheal (Galloway). E 1018 hepken ez int kaset kuit : met ken pell he doa padet o mestroniezh war greisteiz ar vro ha ken abred e teuo Angled Norzhumbria d' en em ziazezañ eno ma ne adc'hounezo morse ar c'heltieg an dachenn gollet.

E 794, eus an tu all, ez aloube Skandinaviz an inizi Hebridez, hag a voe anvet diwar-se innse Gall (5) ; en 800 e oa tro an Arcaibh (Orkneys) da gouezhañ dindan o galloud ; en 806 e tistrujent neved I (Iona) hag e lazhent ar venec'h ; en 890 e tilestre tud an hanternoz war aodoù Gallaibh (Caithness) . Ken e voe abenn an diwezh diazezet ganto ur rouantelezh skosat a badas ouzhpenn pevar c'hantved hag a voe an norseg he yezh.

65

Gouezelegva

Da zerou an unneket kantved ez eo aet ar c'heltieg kalz en a-dreñv (gwelout ar gartenn). Er c'hontelezhioù a anver bremañ Roxburgh ha Selkirk, hag e kreisteiz kontelezh Berwick, ne vez mui komzet ar c'heltieg nemet gant ar renerien nevez : an dud vunut a gomz angleg hepken. Etre Roxburgh ha Gallgàidheal e vez komzet gouezeleg hag angleg keit-ha-keit, ar gouezeleg o vont kreñvoc'h-kreñvañ a-feur ma tostaer ouzh ar stêr Nith. En inizi an hanternoz pe ar c'hornog emañ ar gouezeleg o vont, buan pe vuanoc'h, da get : eno, evel e Gallaibh, ez eo deut ar c'heltieg da vezañ yezh an dud dic'halloud.

2. - AN NORSEG.

En eizhvet kantved e krogas Skandinaviz da zilestrañ war aodoù Bro-Skos, hogen en navet kantved hepken, goude m' en doe Harald Haarfager (853-936) aloubet Norvegia (873-883), e teujont da ziazezañ er vro a vagadoù stank.

Nordreyar

An Nordreyar, pe inizi an norz, da lavarout eo, hervez an termenadur a-vremañ, an Arcaibh hag an Innse Chat (Shetlands), a voe norsekaet buan, rak tanav-meurbet e oa ar boblañs enno. Ken klok e voe, a-hend-all, o norsekadur ma n' heller ket hiziv kavout enno un anv-lec'h a gement a vefe gouezelek, nemet e ve an anv Arcaibh e-unan. Norsek koulz ha norsat e chomas an inizi e-pad meur a

gantved : dindan renadur Aleksandr III hepken (1212-1249) e voe lakaet jarled gouezelgar da ren warno, re Aonghais (Angus) da gentañ ha goude-se (1321) re Srath Eire (Strathaearn). Abaoe pell avat en doa ar gouezeleg kollet e nerzh- emledañ, ken e chomas an norseg ar mestr er vro a-hed an Grennamzer.

E 1379 e kouezhe an Arcaibh dindan mestroniezh re St. Clair, un tiegezh norman saksonekaet, hag e 1420 e roed d' an enezourien un eskob skosat, Thomas Tulloc'h e anv : adal neuze e teuas ar skoseg muioc'h-mui war-c'horre (skridoù skosek eus ar bloaz 1433 a zo deut betek ennomp), dreist-holl goude ma voe staget an enezeg ouzh Bro-Skos e 1468. E-kreiz ar XVIvet kantved e oa bev c'hoazh an norseg e-touez an dud vunut met ur c'hantved diwezhatoc'h, e 1757, ne oa mui anavezet nemet gant un nebeut tud kozh : skosekaet a-grenn an inizi. Egiz ma oa deut, avat, ar marv d' an norseg diwar unanidigezh an inizi gant Bro-Skos, ez eo bet lakaet ar skoseg e poent ar marv gant kabestrudigezh politikel Alba : hiziv ne vez mui komzet skoseg nemet gant ar beorien, ar saozneg a zo yezh ar renkadoù desket ha pinvidik.

66

Hevelep tra a c'hoarvezas en Innse Chat, hogen kalz goustatoc'h, dre ma oa pelloc'h an inizi diouzh Bro-Skos ha strishoc'h o darempredoù gant Norvegia : e-kreiz-tre an XVIIIvet kantved e oa komzet mat an norseg en inizi hag e 1894 e c'helle Jakob Jakobsen dastum, diwar muzelloù un nebeut tud kozh, rimadelloù, kanaouennoù bihan ha frazennoù berr tro-an-ti e norseg. Gerioù norsek e-leizh a vev c'hoazh e rannyezh skosek ar vro, a glask tud zo, evel ar barzh Thurso Berwick, he dasorc'hiñ en un emsav stag ouzh hini al Lallans (6).

Sudreyar

Ar Sudreyar, pe inizi ar Su, da lavarout eo an Hebridez hag an holl enezennoù all e kornog d' an Uheldirioù, ne voent ket norsekaet ken buan na moarvat ken klok-all. Ha, koulskoude, e c'heller en em c'houlenn betek peseurt poent ez eas diskar ar gouezeleg enno pa brederier war an nebeut sifroù-mañ : e Leodhas (Lewis) ez eus pevar anv-lec'h norsek evit un gouezelek ; en Na h-Earradh (Harris) ne anavezet nemet daou anv-lec'h gouezelek, hag en t-Eileann Sgitheanach (Skye) ez eo norsek 60 % eus an anvioù-lec'h : ur c'hementad uhel-spontus pa soñjer n' eus ket, en Iwerzhon e-bezh, 30 anvlec'h a orin norsek, goude m' eo bet ken pell ar gêrbenn hag an aod reter e dalc'h Skandinaviz. En unnekvet kantved ne oa mui komzet gwall-nemeur a ouezeleg en inizi Gall, ha c'hoazh ma oa komzet. Kouezhañ a reas an inizi, avat, e dalc'h Vikinged Iwerzhon hag ar re-se, gouezelek o yezh, a cheñchas ar « Gall » e « Gallgaidheal » : e-tro kreiz an XIIvet kantved e oa aloubet an inizi e kreisteiz da Aird nam Murchan (Ardnamurchan) gant Somhairle, ur Gouezel dezhañ un anv norsek, hag e 1266 e oa staget an Hebridez adarre ouzh Bro-Skos : ken mat e oant gwarezet gant an Uheldirioù ouzh ar skoseg pe, diwezhatoc'h, ouzh ar saozneg, ken digor e oant en enep da levezon Iwerzhon, ma teujont buan da vezañ gouezelek en-dro ha ma 'z int hiziv diwezhañ kreñvlec'h ar yezh. Adaloubidigezh an inizi avat, a voe trec'h diwezhañ ar gouezeleg.

Gallaibh (Caithness)

67

E Gallaibh, evel ma tiskouez kartenn an anvioù-lec'h norsek, ez eo bet yezh Skandinaviz ar yezh komzet e-pad pell e lodennoù izelañ ar vro. Kerkent ha 1007 avat e timez jarl Gallaibh, Sigurd Hlodverson, gant merc'h Malkolm II, roue Alba, hag o mab, Thorfinn, a zo savet el lez skosat, gouezelek-rik neuze. Intañvez Thorfinn, Ingibjorg, a zimez diwezhatoc'h gant Malkolm III, o tegas dezhañ bro C'hallaibh d' argourou. Gant ar Malkolm-se, siwazh, ez echu marevezh-emledañ ar gouezeleg, ken ez eo ar skoseg, ha n' eo ket ar gouezeleg, a gemero lec'h an norseg e kompezennoù arvorel Gallaibh.

(Da genderc'hel.)

Notenn. - Ar c'hartennoù da vont gant ar skrid a vo embannet hepdale.

(1) Hervez ar goulakadurioù nevesañ ne vefe an Ogam nemet un distummadur diwar skouer ha dindan levezon al lizherenneg latin, eus ur skritur keltiek kalz koshoc'h a ziskouezer evel skouerioù anezhañ un niver kizelladurioù manet digompren ha, moarvat, tonket da venel. Gwelout pennad ha skeudennoù e *Scottish Gaelic Studies*, miz Gwengolo 1929.

(2) Menoz kontrol en Ogam, miz C'hwevrer 1951, A. Even, *Magie et Divination Celtiques*, p. 12 et seq.

(3) Sed ar gredenn a zeu da spered an neb a studi buhezioù ar sent hag an anvioù-lec'h a ro testeni eus beajoù ar sent. Hervez ar c'helenner Bowen, en deus pledet kalz gant ar sentvuhezoniezh, e oa komzet an hevelep yezh en hanternoz Iwerzhon, Bro-Skos, al lodenn hanternoz eus Bro-Saoz e dalc'h ar Gelted, hag hanternoz Kembre. Ar peurrest eus ar bed keltiek a gomze ur yezh all. Pa studier ar pouez-mouezh e rannyezhoù keltiek an inizi en deiz a hiziv e teuer d' an hevelep goulakadur, hag ur brouenn all a gaver c'hoazh el levezon iwerzhonek war ar Mabinogion.

(4) N' eo ket amañ al lec'h da dabutal diwar-benn an doare hag ar mare m' eo deut an Hensaozon da Enez-Vreizh. Lavarout a rin hepken n' eo ket degemeret da wir gant tud evel Gweirydd ap Rhys hag A. W. Wade-Evans ar pezh a greder peurliesañ diwar-benn argadadeg ar Saozon ha tec'hadeg ar Vretoned. Lenn war se : *Seilliau Hanesyddol Cenedlaetholdeb Cymru, Plaid Cymru, 1950, pp. 1-42.*

(5) Gall a dalvez kement hag estren, enehour.

(6) En inizi Faroe, peurzistag eus Bro-Skos ha gwall-nemeur stag ouzh an Danmark ez eo chomet bev an norseg, pe nörn : emeur zoken o paouez reiñ d' ar fareg al lec'h a yezh-a-berzh-stad en inizi. Ur skouer all eus levezon ar politikerezh war ar sevenadurioù.

Seul nebeutoc'h labour en devez an den d' ober, seul nebeutoc'h amzer en devez d' ober anezhañ.

Tro-lavar saoznek.

DEIZIADUR 1953

skeudenn AN TIMEUR

20 lur ar pezh

Diskont 30% pa brener 10

Skrivañ d'ar gelaouenn

BREIZH HAG AR BED

Re lennegel e ve Al Liamm, hervez lennerion 'zo, nebeut a-walc'h moarvat. Respont a ra R. Huon diouzhtu : « Met evit se eo bet krouet ». Ha gwir a zo gantañ. N' eo ket embannet Al Liamm evit tud dizesk, met graet eo dreist-holl evit tud gouzizie, emsaverion. Ar re-se ne c'hortozont ket digant ar gelaouenn kaozioù an hini gozh na furlukinerezh.

Arabat eta tamall d'Al Liamm embann pennadoù lennegezh-rik:

- troidigezhioù, gant ma chomfent rouez, berr ha talvoudus a-walc'h dre o danvez hag o stumm. A-hend-all e vefe gwelloc'h reiñ dimp oberennoù savet war-eeun e brezhoneg

- barzhonegoù ha kontadennoù diwar an hevelep goulennoù : ur skouer eo, a gav din, kontadennoù savet nevez 'zo, gant Klerg, en ur yezh eeun, bevaet gant gerioù saourus, un dakenn a gevrin, un all a drivli, ur biñsadenn a c'hoap : soubenn an tri zraig, ur gwir lip e bav !

- pennadoù prederouriezh hag istor : ur soñj dispar hon eus miret eus pennad Maen Tan diwar-benn Dispac'h 1848 e Breizh. Perak ne vefe ket kendalc'het gant an hent-se ? Estreget se avat a zo gwir lennegezh ! N' eus forzh peseurt tra a c'hell bezañ lennegel, gant ma vefe danevellet en un doare bev ha dudius, nemet e vefe uheljedoniezh... ha c'hoazh ! Met n' ouzon ket, n' on ket ur mailh war ar vicher-se, siwazh !

Petra 'ra diouer dimp eta ?

Petra a vefe talvoudus evit ar yezh, hag evit speredegzh vroadel al lennerion ?

Da gentañ, e vefe mat evit ar yezh bezañ barrek war pep danvez, ha klask evit-se gerioù ha troioù-micher resis hag aes. Mat e vefe eviti gonit tachenoù nevez. Tud desket a vefe kavet, sur mat, da harpañ ar re yaouank pe ziampart (1). Gwechoù all, e c'hellfer goulenñ ouzh brezhonegerion avihanik ar ger resis implijet en o c'horn-bro evit an dra-mañ-dra. Gerioù o vont da get a vefe sovetaet evelse.

D' an eil, evit startaat hor spered broadel, n' hon eus ket da soursial hepken ouzh ar yezh. Da anavezout hor Bro a-bezh hon eus ivez d' ober. Petra eo bet dec'h, met dreist-holt petra a zo anezhi hiziv, petra a vo arc'hoazh.

(1) Ar galv am boa graet el Liamm o c'houlenn sikour da dreiñ gerioù diaes ret d'am micher, a zo bet respontet dezhañ en un doare efedus-kenañ, gant Klerg, Arzel Even ha Maodez Glanndour. Doue d'o faeo !

Dipitus e seblant din, da skouer, bezañ rediet da glask er c'helaouennoù gallek evel « Match », pennadoù diwar-benn avantur marzhus ar « C'hurun » hag e « gabiten galonek », Jakez Erwan an Toumelin. Padal setu un Imram muioc'h, da lakaat war gont ar Gelted.

Ur skouer all : bez' hon eus bremañ e Breizh un ouennchas eus an talvoudusañ : ar spagnolig breizhat. Emañ ar ouenn-se o vont da drec'hiñ war meur a hini, en abeg d' he ferzhioù mat diniverus. « Gouest da reiñ lamm d' ar re wellañ e-touez ar chas saoz... Un dizoloenn vras e Kenstrivadeg Chevagnes er bloaz-mañ, dre o herrder hag o fri tanav-eston ». Setu pezh a gaver e niverenn Gwengolo 1952 « La Vie à la Campagne », a zegas ivez luc'hskeudennoù brav. Kanañ a ra meuleudi d' hor chas breizhat, kalonek, speredek, mat da bep tra ha karantezus war un dro. Strivoù poellek ha padus ar vagerion eus Kallag ha tro-war-dro o deus roet d' ar ouenn-se un dalvoudegezh dreist. Peseurt chaseour brezhoneger a yelo da Gallag, hag a roio dimp ur studienn klok a-walc'h ? Gerioù ispisial a vez moarvat implijet e brezhoneg gant Kallagiz hag a c'hellfe e bezañ dastumet pe resisaet. War un dro e vefe ret aliañ d' ar vagerion, hag a ro peurvuañ anioù brezhonek d' o chas bihan, reiñ anioù brezhonek hepken ha

brezhonek penn-da-benn ; chom hep ober pelloc'h, da skouer gant « Aotrou de Cornouailles » pe « Gwennec de l'Argoat », pa vefe ken aes lavarout : « Aotrou Kernev », h.a. (2).

A-hend-all, pa gaver pennadoù diwar-benn Breizh, ez eo mat o mennegiñ en un doare berr, ha pa vijent embannet gant kazetennoù gallek. Dreist-holl pa zisplegont ul labour talvoudus bennak graet en hor Bro pe gant Bretoned. Sed eta ur strobadiñ skouerioù :

E « Foyer Rural », 23-5-52, ur pennad dudioù diwar-benn un diskouezadeg graet e Ploueskad, Bro Leon : ar binvioù nevez, evit aesaat al labour-douar, bet ijinet gant micherourion eus ar vro. Warlene e oa bet diskouezet dija en hevelep parrez, ur bern binvioù nevez evit labour an ti. Dedennet tre eo bet an dud.

En hevelep kazetenn hon eus lennet ivez ur pennad ken talvoudus all o tisplegañ penaos eo bet aozet gant tud Plabenneg un diskouezadeg dreist : c'hwec'h sal kempennet kaer gant a bep seurt mekanikoù nevez ha skritelloù kentelius. Unan anezho e oa skrivet warni : « Hoc'h arrebeuri breizhat a zo ur gwir deñzor. Kempennit anezho. Micherourion ampart ne reont ket diouer e Plabenneg ».

(2) Un hevelep goulenn am eus graet dija e « Bleun Brug » evit ar c'hezeg hag e ran c'hoazh amañ, rak piv ac'hanomp n'anavez ket ur saver-kezeg pe meur a hini, ha n'hell ket lavarout dezho « Reiñ anioù brezhonek d'o c'hezeg eo ober bruderezh dezho ».

70

E « Vie Catholique », 17.8.52, luc'hskeudennoù ha pennad gant Xavier Grall : ar saverion-tiez e Kastell-Paol, « avanked » 'vel ma vez lavaret bremañ, tud a bep seurt micher o labourat start da reiñ lojeiz d' o c'henvroiz.

Merc'hed Pont 'n Abad, koant ha dilu, a weler e « France Magazine », 24-7-52. O c'hoefoù hir a zo stouet a-us da daolioù hir ha naet, warno pesked bervet en eoul, prest da vezañ lakaet en o archedouigoù houarn. Banet eo bet an doare-mirout-se en Naoned 130 vloaz 'zo. Piv a roio dimp e brezhoneg ur studiadenn pizh diwar-benn unan eus pinvidigezhioù brasañ hor bro ?

« Familial Digest », Gwengolo 1952, a gomz ouzhimp eus Leanez Loeiza, « martolod e-touez ar vartoloded ». Emañ e Molenez abaoe 17 vloaz, oc'h ober war-dro ar re glañv hag ar vugale. Pa n' hell ket o fareañ hec'h-unan-penn, e kas ar glañvourion d' an douar bras. Treuziñ a ra ar mor dindan ar seizh amzer. A-wechoù e teu ur bugel er bed a-raok na c'hellfe douarañ ar vag vihan. A drugarez Doue, emañ C'hoar Loeiza amañ, evit degemer ar mousig. Eurediñ a ra an dud ; ken brav ha tra, rak kuzulierez ti-kêr eo ivez. Eveljust, ur vreizhadez eo, leanez un urzh vreizhat (St Meen).

Ha setu da echuiñ komzoù hon eus lennet gant plijadur. Skrivet int bet gant ur skiantour brudet, an Ao. Sauvy, rener Strollad ar Boblañs eus ar Broadoù Unanet, hag embannet nevez 'zo er « Pages Documentaires » eus Unvaniezh Katolik ar Servijoù a Yec'hed : « Poblañs ar bed, kudenn a skiant pe a santimant... Sellomp ouzh daou rann-vro Bro-C'hall : Breizh hag ar C'haskogn. Kant vloaz 'zo, ma vije bet goulennet ouzh un den a skiant klaoustreañ evit an da-zont, en dije lakaet a-du gant ar C'haskogn, douar pinvidik, ha n' eo ket gant Breizh, lec'h maz eus lanneier ha rec'hier a-walc'h. Padal, diboblet eo bet ar C'haskogn, tra ma kreske poblañs Breizh ; met bremañ marteze, e c'hellfe soñjal gant surentez brasoc'h : tud ar C'haskogn, nebeutoc'h anezho, a c'hello gonit hepken an douaroù strujus, ha dastum kalz a dra. Ar baour-kaezh Breizhiz, er c'hontrol n'hellint ket en em dennañ : ret e vo kas dezho bevañs eus a estren-vro. Met sellomp ouzh ar fedoù : hen goulenn a ran ouzh ar re o deus klasket bevañ, i hag o ziegezh, e-pad ar brezel. Daoust ha n' en deus ket Pariz resevet kalz muioc'h a bakadoù digant Breizh ? Daoust ha ne gave ket ar Stad kalz muioc'h a voued e Breizh eget er C'haskogn ? Breizh an hini eo he deus roet boued d' ar vro, tra na zegase eben nemet disterachoù ».

BENEAD.

NOTENNOU

HOR MIGNONED. -

Herve-Alan ar Berr a zo laouen o kemenn deoc'h ganedigezh e vreur Youenn-Gwenog, en Angers, d' ar 25 a viz Du 1952.

Ganet eo ur paotrig, Gweltaz e anv, e ti hor c'heneiled Erwan Simon, ha Loeiza ar Minouz, d' an 19 a viz Eost.

Hor gwellañ hetoù d' ar breizhadigoù nevez hag hor gourc'hemenoù d' o zud.

Klevet hon eus keloù doanius marv an Itron Paol Kerhoaz, mamm an dimezelled Janed ha Renea Kerhoaz, e Pariz, d' an 22 a viz Du. Hor gourc'hemenoù a gengañv.

PROFOU. -

Sed roll ar profoù hon eus degemeret e-korf an daou viz diwezhañ :

HERE.

- Dizanv, Douarnenez, 5.000 lur ; Yann Chapel, 500 ; M. Aodig, 1.000 ; Dll. Cazin d'Honincthun, 200 ; P. D., 100 ; T. an Timeur, 100 ; A. Jaouen, mezeg, 1.000 ; L. Chalier, 1.000 ; Yann Chapel, 500 ; Ao. Gwilhou, mezeg, 200 ; Paol Gwilherm, 503 ; Loeiz Bihannig, 2.000. War un dro, 12.100 lur.

DU.

- A. Le Marouille, 300 lur ; Loeiz ar Floc'h, 2.000 ; J. Kadoudal, 2.000 ; R. Sinou, 600 ; It. V. a Sant-Per, 5.000 ; J. ar Poulighed, 100 ; Kab. Y. Souffes, 1.000 ; Dll. Chevillotte, 866 ; Gab Mahe, 1.500 ; J. Penneg, 1.230. War un dro, 14.596 lur.

Abaoe derou ar bloaz hon eus bet 116.796 lur a brofoù. Gwellaat a ra stad hor c'hef. Hor gwellañ trugarez d' hor c'heneiled kalonek.

ALI AL LENNERIEN. -

Evel m' emañ bremañ ez eo mat Al Liamm. N' on ket a du gant al lennerien a blijfe dezho lenn un niverenn war un danvez hepken. Pep hini a rank kavout el « Liamm » ar pezh a vroud anezhañ... ha gouzout gortoz pa vez ret.

T. J.

OBER MAT HA LEZEL CHAOKAT, -

Setu ar pezh a zo bet embannet war ar gelaouenn c'hallek eus Pariz « La Bretagne à Paris » d' ar 5 a viz Kerzu : « Al Liamm est la seule revue littéraire entièrement écrite en breton. Elle manque d'écrivains, de direction et d'unité... et aussi d'abonnés puisqu'elle n'en avoue que 500 (Trugarez !). C'est peu pour une revue de ce genre et je comprends qu'elle se plaigne de l'apathie des bretonnants. Il y a quelques années les éditions bretonnes pouvaient compter sur 2.000 souscripteurs fidèles qui achetaient « breton » même si la marchandise ne leur plaisait pas. Aujourd'hui on en trouve 500 à peine. Les raisons en sont nombreuses et ne sont pas particulières à l'édition ».

Ne gredfen ket diskrediñ war varnadenn ken sur ha bepred ken reizh an Ao. Toulemont.

Trugarekaat a rin eta buruteller bras ar gelaouenn Barizian evit e hegarated - he diskouezet en deus e meur a zegouezh - en hor c'heñver hag e keñver hor c'henlabourerien.

Ne gredan ket koulskoude en deus lennet ar gelaouenn mat-tre. Ahend-all ne welan ket petra en deus da welout niver ar rakprenerien levrioù, e-pad ar brezel, gant niver koumananterien ur gelaouenn lennegel. Laouen e vefen ma c'hellfe an Ao. Toulemont reiñ din anvioù ar c'helaouennoù lennegel brezhonek pe zoken gallek marteze o dije bet 2.000 koumananter.

KELEIER EUS KEMBRE. -

D' ar Sul 19 a viz Here ez eus tarzhet ur vombezenn en Afon Ithon dindan ar pont bras a gas dour eus Kembre da v-Birmingham. Rouanez Bro-Saoz a oa da zont un nebeut devezhioù diwezhatoc'h da lidañ savidigezh ar pont hag, en abeg

da se, ez eo bet graet enklaskoù gant ar polis diwar-benn ar Republikaned. Unan eus klemmoù Kembreiz eo e vez kaset dour Kembre da gêrioù bras Bro-Saoz pa 'z eus un niver tiez e Kembre ha n' o deus ket c'hoazh dour dre gorzennoù.

D' ar 27 a viz Gwengolo o deus en em vodet e Pencader 4.000 eus izili Plaid Cymru (Strollad Broadel Kembre). Pal ar vodadeg a oa gouestlañ ur maen-eñvor d' an den kozh a zifennas, e 1163, broadelezh ar vro a-enep ar Roue saoz Herri II. En ur mell pezh greunvaen eus ar c'haletañ seurt ez eo bet engravet gêrioù an den kozh :

« Pobl all ebet, nemet hini Kembreiz, ha yezh all ebet, nemet hini Kembre, ne vo biken kiriek evit an tamm douar-mañ, forzh petra c'hoarvezo gant ar peurrest eus ar bed, da Zeiz ar Varn dirak ar Reizher Meur ». E-touez ar re o deus komzet er vodadeg e oa Gwynfor Evans ha Dyfnallt. Gourc'hemennoù a oa bet kaset gant tud a bep bro, en o zouez gant De Valera.

Kuzul Kontelezh Carmarthen (kreisteiz Kembre) en deus divizet e vefe skrivet hiviziken anvioù ar c'hêrioù ha kêriadennoù en div yezh war ar skritelloù-hent. Ar c'hembraeg an hini eo a zo lakaet da gentañ.

Kuzul al Levrioù Kembraek a zo o paouez kinnig ur raktres nevez d' ar Sekretour-Stad evit Kembre, Sir David Maxwell Fife. Hervez ar raktres e vezo gouestlet lod eus an tailhoù dastumet gant ar c'hêrioù da embann levrioù kembraek, dreist-holl levrioù-skol : 20.000 lur sterling, da lavarout eo 20 milion a lurioù gall, a vo roet evel-se bep bloaz gant ar c'hêrioù, hag ar gouarnamant a vezo pedet da lakaat kemend-all er c'hef. Kinnig a reer lakaat ar raktres da dalvezout e-pad pemp bloaz evit kregiñ.

A-hend-all ez eo bet kinniget d' ar gouarnamant, un nebeut mizioù zo, danevell kuzul ar skolioù. An danevell-se a c'houlenn ma vo degemeret an divyezhegezh da lezenn e Kembre : da lavarout eo ma vo kenteliet ar c'hembraeg, dre ret, er skolioù eus al lodennvro e-lec'h na gomzer nemet saozneg. Ar gembraegerien, diouzh o zu, a sav stankoc'h-stankañ, er c'hêrioù damsaoznekaet, skolioù e-lec'h ma kentelier pep tra e kembraeg hag e-lec'h ma tesker ar saozneg evel eil yezh.

Hervez niveradeg miz Ebrel 1951 n' eus mui nemet 651.200 den o komz kembraeg, da lavarout eo 28,4 dre gant eus ar boblañs : e 1931 e oa 36,8 dre gant eus ar boblañs o komz kembraeg. 51.100 den a gomz kembraeg hepken, en o zouez 5.800 bugel eus 3 da 4 bloaz, 8.900 eus 5 da 9, 3.700 krennard eus 10 da 14 ha 3.000 a dud yaouank etre 15 ha 24 bloaz.

TREC'H AN ILIZ EUSKAREK. -

« E bro Euskadi ar veleion a zo a du gant an dud izel... En e veaj ar bloavezh tremenet en Amerika-Izelañ, eskob Bilbao, an Ao. Moreillo en deus darempredet kalz Euskariz. E Buenos-Ayres, e lidas « oferenn Euskariz » dirak ur bobl a dud enni dreist-holl tec'hourion politikel. An Aotrou Bueno y Monreal, Eskob Vitoria a zesk an Euskareg hag e miz Meurzh diwezhañ e keriadenn Elodico, e prezegennas evit ar c'hentañ gwech er yezh-se. Gouzout a ra koulskoude ez eus bet fuzuilhet evit-se 15 beleg gant soudarded Franko.

73

Rak an Euskareg a zo difennet groñs e Bro-Spagn a-bezh. Kement enskrivadur Euskarek, zoken re ar bezioù a zo bet diframmet. War ar skriturioù ofisiel, al lezanvioù euskarek a zo bet « Spagnolezet ». Ar Spagnoled a c'houzañv koulskoude e vefe desket an euskareg evel yezh varv hag ur gador euskarek a zo bet savet nepell e Skol-Veur Salamank. Nevez 'zo, dre urzh ar vistri un embann-bruderezh a zo bet tennet eus Roll-labour Radio-Bilbao ha se abalamour ma oa savet en euskareg.

An Iliz Spagnolek en em dro nebeut ha ha nebeut war-zu an Iliz Euskarek hag a zifenn bremañ kement a zo bet atav difennet gant an Iliz Euskarek. Meur a wech koulskoude kazetenn-guzh ar veleion EGIK a zo bet kondaonet gant eskibion Sant Bastian, Bilbao ha Vitoria met marteze n' eo nemet evit an neuz. Evelato ar C'hardinal Sogura, eskob Toleda, a zo bet o welout e Gwengolo 1950, e Bro-Euskadi, an Ao. Mugica, eskob kozh-Vitoria, digadoriet gant Franko. An traoù a gemm ! »

(Troet gant an Ao. Troal diwar « Esprit » Gouere 1952.)

BROIOU BIHAN, BROIOU A SEVENADUREZH. -

« Niver al levrioù moulet e Bro-Island, lakaet e-keñver gant ar boblañs, a zo brasoc'h eget e forzh peseurt bro all.

En Island ez eus ur mouladur dre bep 466 den, pa 'z eus e Danmark unan dre bep 1.106, e Norvej unan dre bep 1.558, e Sveden unan dre bep 2.309, e Bro-Saoz unan dre bep 3.205 hag en U.S.A. unan dre bep 12.497.

Pezh a zo koulz ha lavarout e vez moulet gant Islandiz, e-keñver poblañs, 2,4 gwech muioc'h a draoù eget gant Daniz ha 27 gwech muioc'h eget gant tud an U.S.A. »

BJORN THORDARSON, e-barzh al levr « Iceland ».

FRANKIZ A ZO YEC'HED. -

« An istor a ziskouezo ez eo bet Bro-Island dellezek da vevañ. Leun a nerzh hag a frouezhusted ez eo, kementad ar ganedigezhioù a zo 20,4 dre gant, yec'hed an dud a zo mat-tre, kementad ar marvioù a zo 10,4.

Evit pezh a sell ouzh ar politikerezh, e tiskouez pegen kaer eo deut buhez ar vro da vezañ kerkent ha m' eo bet dieub. »

BJORN THORDARSON

« Iceland ».

ER GROENLAND. -

N' eus ket a wask dieub er Groenland. (Keleier kempennet gant Kopenhagen a vez skignet dre ar Radio. En teir c'hêr vrasañ, ar Mererezh a embann bemdeiz ur follenn keleier roneoskrivet.

Tud ar Groenland a gar lenn. Met n' o deus ket kalz a levrioù. Diaes ha ker eo treiñ ul levr e Groenlandeg. Koulskoude ez eus bet moulet troidigezhioù eus Jul Vern, Kipling, ha nevez 'zo daou skrid : « Groenlandad » ha « Petra eo an Demokratelez ? » hag an daou romant kentañ skrivet gant Groenlandiz, unan gant Mathias Storch, « Singnagtuak » (Huñvre Groenlandat) : an hini all gant A. Lyngø « Ukiut 300 - Ngornerat » (300 vloaz goude) o daou diwar-benn amzer da zont ar vro hag o klemm war he stad a-vremañ.

74

DIWAR-BENN AR C'HUENNOU YEZH E NORWEG. -

(An nebeut notennoù-mañ a dennomp eus ul lizher kaset deomp gant ur Breizhad a zo bet o vevañ e-pad un nebeut bloavezhioù e-ser Norwegiz, a zo deut da zeskiñ o yezh ha da anavezout mat-a-walc'h o bro.)

Pemp yezh-stad skandinavek a zo : Svedeg, Daneg, Norwegeg, Islandeg ha Faroeg. Diwar-benn ar yezhoù-stad Islandek ha Faroek ne lavarín tra nemet o deus miret doareoù kozh-tre gant troadurioù-anv hag all. Tost a-walc'h an eil d' eben ez int chomet hag amañ emañ al lec'h da venegiñ ar Shetlandeg, marvet er c'hantved diwezhañ en Inizi Kazh (Hanternoz Bro-Skos), a oa anezhañ an aspadenn diwezhañ eus al Lec'hleneg kozh pe Norroneg bet komzet gwechall en Inizi Kazh, en Inizi Orc'h, e Biz Alba hag e meur a lec'h en Inzi Gall hag e Sutherland.

An teir yezh-stad all Daneg, Svedeg ha Norwegeg a zo heñvel koulz lavaret. Nemet miroureloc'h ez eo an Daneg ha dreist-holl ar Svedeg. Da glevout ez eo Norwegeg ha Svedeg tost heñvel. An Daneg (ha Svedeg Suz-tre Sveden - Malmöhus) a zo disheñvel : r korzailhennek-spontus, distagadur plat-kenañ hep ton-skiltrañ. Daniz, Svediz ha Norwegiz en em gompren mat-tre : evel rann yezhoù emañ ar yezhoù-se kenetrezo, hag an esañ unvaniñ doare-skrivañ ne reas ket berzh, er c'hantved diwezhañ, dre ma chomas dichastre ar gouarnamantoù.

Bremañ, kudenn an Norwegeg a zo ur gudenn-stad, ha setu aze an diforc'h bras gant kudenn ar brezhoneg :

1840 : Daniz a guita Norweg, betek-hen proviñs danat abaoe 1400. Lezel a reont war o lerc'h an Daneg, yezh-stad nemeti e Norweg, yezh ar mererezh-bro, an ilizoù, ar Vibl, ar skolioù.

1880 : e-keñver an daneg e vez lakaet da yezh-stad ivez ur yezh lennegel diazezet war ar yezh komzet gant kouerien ha pesketaerien e kornioù distroañ kornog Norweg. Landsmal hen anvjod.

1907 : evit klotañ gant distagadur tud Oslo e vez a-berzh-stad kemmet un tammig doare-skrivañ ha yezhadurezh an Daneg : da skouer **flyde**, redek, a zeu da

vezañ **flyte ; kage**, gwastell, **kake ; gabe**, dislevigen, **gape ; heste**, kezeg, **hester ; kastede**, taolas, **kastet**. Daneg skrivet evel-se a rojod dezhañ an anv Riksmal (yezh ar Riezh).

1917 : kemmadur nevez a-berzh-stad eus ar Riksmal. E bal a zo tostaat reizhskrivadur ar Riksmal ouzh hini al Landsmal. War un dro, kemmadur eus Landsmal 1880 evit tostaat e reizhskrivadur ouzh hini ar rannyezhoù komzet er reter (Oslo) hag ouzh ar Riksmal.

1938 : kemmoù nevez a-benn prientiñ kendeuzidigezh an div yezh-stad. Lod eus ar c'hemmoù a zo gourc'hemennet ober, lod all aliet ober. Al Landsmal a zeu da vezañ anvet Nynorsk (Norwegeg nevez), ar Riksmal, Bokmal (Yezh al levrioù).

1952 : a gav din ez eo bet degemeret gant ar Storting kemmoù nevez kinniget gant ar Spraknemnd (Kuzul ar Yezh) a venn unvaniñ Nynorsk ha Bokmal. anv ar yezh nevez a zo Samnorsk (Norwegeg kevredet).

E 95 dre gant eus ar c'helaouennoù ha kelc'hgelaouennoù ez implijer ar Bokmal : kemmoù « aliet » 1938 ne gaver ket stank. Er skolioù o devez an div yezh gwirioù kevatal : rankout a ra ar skolidi deskiñ lenn ha skrivañ an div. Ar c'huzulioù-skolioù eo a zibab pehini a vo ar pennyezh.

75

Evel ma weler, ez eus div yezh e Norweg. An istor eo a daolfe sklerijenn war ar gudenn luziet-se. Setu amañ diskleriadurioù I. Marm, kelenner Norwegeg e Skol-Veur London, hag Alf Sommerfelt, kelenner yezhoniezh e Skol-Veur Oslo :

« Da vare ar Vikinged e tegasjod al lizherenneg latin da Norweg diouzh Breizh-Veur. An Hen-Norseg, yezh mererezh-bro Norweg hag Island, a zeuas e-tro fin ar Grennamzer da vezañ disheñveloc'h-disheñvelañ diouzh an Norwegeg komzet. E 1319 ez eas da get lignez roueed Norweg hag ur roue svedat a savas war an tron. E dibenn ar c'hantved e voe unanet Norweg ha Danmark dindan ur roue hepken, hag an unvanidigezh a badas tre betek 1814. A-benn neuze he doa Norweg gouzañvet spontus gant ar vosenn hag ivez gant an Hansa alaman hag a waske ar vro, hag e Norwegeg, evel e Daneg hag e Svedeg, e oa deut un niver bras a c'herioù Niederdeutsch. Goude ar stagidigezh ouzh Danmark ez eas buhez lennegel Norweg war ziskar hag ar yezh komzet a bellaas muioc'h-mui diouzh an hen yezh lennek, o troaduriñ a-du gant an Daneg, Svedeg ha Krennsaoneg, ken e oa deut an Hennorwegeg tost digomprenadus da Norwegiz ar 16^{vet} kantved. Ne oa kêr ebet er vro a c'hellfe ar yezh anezhi talvezout da skouer : n'eo ket souezhus eta e teuas an Daneg, ket ker pell diouzh an Norwegeg, da vezañ yezh skrivet Norweg ; edo ar roue hag ar mererezh-stad e Kopenhaon, ha Danmark a oa d' ar poent kalz pobletoc'h ha pinvidikoc'h eget Norweg.

« Goude ar Reizhadur Luteriat e stagas tud e Norweg da skrivañ adarre : Daneg a skrivjod, met gant un niver bennak a c'herioù norwegek, hag ivez un nebeut stummoù yezhadurel norwegek. Ar gargidi danat a gomze daneg met o bugale a gomze Norwegeg.

« En 18^{vet} kanved avat, marteze endeo er 17^{vet}, e savas un doare-komz boutin e gevred ar vro (Oslo ha tro-dro) en em ledañ a reas an doare-komz-se ha diouti ez eo deut ar Riksmal.

« ...Pa zispartias Norweg ha Danmark e teuas levezon an Daneg skrivet da vezañ kreñvoc'h evit ur pennadig en abeg da welladur ar skolioù (a implije levrioù danek) met un emsav a voe : ar barzh Wergeland a grogas da norwegekaat ar yezh skrivet... »

Evel ma weler ez eo luziet-tre ar gudenn, pe kentoc'h ar c'hudennoù. Lavaromp eta en-berr 1. e treuzvevas an Norwegeg ha dezhañ bout levezonet gant an Daneg ha 2. e voe tamm-ha-tamm norwegekaet an Daneg skrivet betek dont da vezañ Norwegeg skrivet hiziv.

JEAN FREOUR, SCULPTEUR. -

Dastumadenn eus 14 skeudenn o tiskouez oberennoù gant Yann Freour. 300 skouerenn moulet. E gwerzh e ti BALB, B.P. 108, Roazhon. Priz 400 lur.

Klemm e reomp dre ma n' eus ket mui a arzourien yaouank e Breizh - dre ma seblant Breizh mont paouroc'h-paourañ war an holl dachennoù, ha dreist-holl war dachenn ar spered : levrig an Ao. Freour a zeu en e boent da ziskouez deomp n' eo ket kollet c'hoazh pep tra. Breizh-uhelad eo an Ao. Freour, hag en e holl oberennoù e tiskouez ar c'hempouez-se hag a zo merk Breizh-Uhel : kempouez etre kalon ha spered, etre poell ha faltazi. N' eo ket Yann Freour ur modernour evel ma oa Jorj Robin, da skouer, en e amzer : klasel e chom en e vicher, ha

talvoudegezh e arz ne zeu ket eus ur souezh a-ziwar-c'horre, met kentoc'h eus sioulder don ar stumm unvanet gant kened an danvez. Rak kenedus eo an danveziou implijet gantañ ha diouto e oar Yann Freour, gant un ijin sioul ha galloudus, kreñv en e sioulder evel ijin Breizh-Uhel, dieubiñ ar jestr a zo reizh hag an neuz a zere : e **Sant Herve** a darzh evel ur c'hoarzh truezus diouzh ar greunvaen roz, hag e **Itron Varia ar Gwinizh** a gresk he madelezh eus an derv. **Sant Erwan**, prenet gant mirdi Roazhon, a zo un oberenn greñv, hag e **Itron Varia** (niv. 10) loavus he doster. Aliañ a ran al levrig-se, embannet dindan ur skeudenn eus « Breizh kevrinadel » d' an dud a gar an traoù kaer.

76

DISKOUZADEG TAOLENNOU LANGLEIZ. -

Un diskouezadeg eus taolennoù Langleiz a zo bet graet etre ar 7 hag an 21 a viz Du, e Roazhon.

BODADEG AR C'HENDALC'H KELTIEK. -

Bodadeg ar Poellgor a zo bet graet e Gwengamp d' ar c'hentañ ha d' an 2 a viz Du. Per Even a oa kadoriad ha Jarl Priel sekretour. Setu ar c'hudennoù a zo bet komzet diwar o fenn : ar geriadur, gwerzh al levriou, an deiziadur, an embannadurioù evit ar vugale, Emglev an tiegezhioù hag hol labour war ar maezioù.

RANNYEZH DOUARNENEZ. -

Ur stagadenn d' ar studiaden diwar-benn Rannyezh Douarnenez a zo bet liesskrivet. Er stagadenn-se e vezo kavet, dreist-holl, gerioù a vije bet feuket tud zo ganto ma vijent bet moulet war « Al Liamm », dre ma n' int ket dereat-tre. Bez' ez eus ivez gerioù all, a zo bet dastumet goude ma oa skrivet ar roll kentañ evit ar gelaouenn. Priz al levrig a zo 50 lur. Goulenn anezhañ digant ar sekretour. N' eus ket bet liesskrivet kalz skouerennoù.

LABOUR. -

Klask a reer, evit labourat e Roazhon, ur BREZHONEGER, pe ur VREZHONEGEREZ, hag a oar SKRIVEREZAÑ mat. Al labour a ginniger a zo labour da badout a-hed ar bloaz. Karout a rafed degemer goulennoù buan a-walc'h. Skrivañ d' ar gelaouenn en ur lakaat un timbr evit ma vo kaset al lizher d' an ti a ginnig al labour.

GWALARN. -

Klask a reer atav da brenañ, evit klokaat un dastumadenn e Kembre, an niverennoù-mañ eus Gwalarn : 1 da 6, 63, 64, 69, 70, 72, 73, 82, 83 ha 98. A-hend-all e klasker an, niverennoù-mañ evit un dastumadenn all, e Kembre ivez : 59, 63, 64, 70, 75, 77, 78, 83, 85, 86, 88, 90, 92, 93, 98, 115/116, 118, 121.

KLASK A ZO... war an niverenn 131 eus GWALARN, an hini hepken a vank da zastumadenn « Itron Varia Vreizh ». An hini a c'hellfe gwerzhañ an niverenn-se, pe hen eskemmañ evit un all, a zo pedet da skrivañ da Vadalen St-Gal de Pons, ar Saliou Bihan, Gwengamp.

...war levr roneoskrivet Trezien : « L'Avenir du Breton », embannet e-pad ar brezel. Skrivañ d' ar gelaouenn.

DA WERZHAÑ. -

Un nebeut skouerennoù eus « Canticou tennet eus Telen ar C'hristen » hon eus da werzhañ. Ar c'hantikoù-se a zo bet savet e brezhoneg gant ar misioner protestant kembreat W. Jenkyn Jones, a brezegas e korn-bro Lechiagat hag a varvas eno. El levrig-se e kaver komzoù « Bro gozh va zadoù » evel ma voe savet da gentañ gant W. Jenkyn Jones. Ar priz a zo 60 lur. Skrivañ da P. ar Bihan.

77

LEVRIOU

RE BENNAVEL, gant Roparz Hemon. -

Eil levrig e brezhoneg eeun moulet gant Skridoù nevez eo « Re Bennavel ». Kontañ a ra en un doare fentus buhez un tiegezh en amzer da zont.

Teñzorier : Y. Tymen, 30, rue de la Résistance, Quincy-sous-Sénart (S.-et-0.).
C.C.P. 572-325 Paris.

L'AGE DE BRONZE ANCIEN EN BRETAGNE, gant J. Cogné ha P.-R. Giot. -
Ur studiadenn war oadvezh an arem e Breizh savet gant hor mignon P.-R. Giot. Al
levrig a goust 150 lur. P.-R. Giot, rue du Thabor, Rennes. C.C.P. 612-58.

UL LEVR MANAVEG. -

Ur strollad kontadennoù Manaveg a zo o paouez dont er-maez. Skrivet eo bet gant
ur c'hembread an Ao. Arthur S. B. Davies a oar ivez brezhoneg. Evit kaout «
Skeeolyn Cheeil-Chiollee », strollad kontadennoù e Manaveg skrivañ da : Mr.
Davies, « Bro Dawel », Tan-Yr-Allt Road, MOCHDRE, COLWYN BAY, WALES.

LES COSTUMES DES POPULATIONS BRETONNES, gant R.-Y: Kreston, rakskrid gant P.-R.
Giot. -

Al levr-mañ, frouezh a 30 vloaz a labour a vo embannet e lodenn gentañ, war-dro
100 pajenn ennañ, e derou ar bloaz a zeu. Rakprenañ anezhañ a c'heller betek an
dibenn a viz Meurzh : 500 lur franco, C.C.P. 9405-32, Musées Préhistoriques, rue
du Thabor, Rennes.

UR PEZH-C'HOARI BREZHONEK EMBANNET E FRIZEG. -

Unan eus pezhioù-c'hoari Roparz Hemon, **MEURLARJEZ**, a zo bet troet e frizeg ha
moulet nevez zo e stumm ul levr. Krediñ a reomp e c'hellimp kaout un nebeut
skouerennoù eus al levr-se da werzhañ e Breizh. Ar priz a vo 150 lur. Ar re o
deus c'hoant kaout, kasent o anv ha 150 lur d' ar sekretour a-raok an 31 a viz
Genver.

ROLL AR PENNADOU

Roll ar Pennadoù embannet war Al Liamm
Bloavezh 1952 (niv. 30-35)

Anvioù an oberourien renket hervez urzh al lizherenneg
(31/4 a dalv kement ha niv. 31, paj. 4)

AR MASON (Roperzh)	
Bangor	31/4
Kan ar Serafin	31/6
Kêr an Douar-Bras	31/9
BENEAD	
Breizh hag ar Bed	35/68
KERLANN	
Gwiglann, bro chelgenn	35/34
KLERG (M.)	
An eostig-bailh	31/42
Noz Kala-Mae	32-33/9
Kaoz an tort bihan	34/23
DENEZ (Per)	
Rannyezh Douarnenez, geriou	31/48
Kontadenn e stumm ur pezh-c'hoari	32-33/41
Rannyezh Douarnenez, roll ar gerioù	32-33/131
Rannyezh Douarnenez, roll ar gerioù	34/43
Maronad	35/15
Ar Gouezeleg	35/62
DREZEN (Youenn)	
tr.	
Kavell ar c'hazh, Walter Scott	32-33/70
EVEN (Arzel)	
tr.	
Sell ar barner, Ernest Hello	30/17
GLANNDOUR (Maodez)	
tr.	
An Dason Plom hag an Dason Aour, G.-M. Hopkins	32-33/5.
Karantez, Jord Herbert	34/4
Barzhonegoù	35/3
Ar pinsin dour	
Skeudenn ar bed	
Ar valafenn	
Arsav Sec'hed Gouelec'h	
Enklask	
Hinon	
An anvioù-badez brezhonek	35/47
HELLO (Ernest)	
Sell ar barner	30/17
HEMON (Roparz)	
Sibylla	30/8
Petra eo Skourr Breizh ar C'hendalc'h keltiek	30/66
Irish dialects and irish-speaking districts, teir brezegenn	30/69
Roperzh ar Mason hag hor yezh	31/36
Roperzh ar Mason hag ar Politikerezh	31/38
An Horolaj Ruz	32-33/27
O klask hol lennegezh kozh	32-33/104
HERBERT (Jord)	
Karantez	34/4
HOPKINS (Gerard Manley)	
An Dason Plom hag an Dason Aour	32-33/5
HUON (Ronan)	
Ober	32-33/3

Un emgann	34/3
Ar Vro hag ar Bed	34/52
tr.	
Ar Sklerijenn, Anne Wadman	34/16
LANGLEIZ	
Mammenoù Tristan hag Izold	30/60
Roperzh ar Mason, ur skouer e pep keñver	31/23
NAONED (Aldrig a)	
Rann-yezh Bro-Gernev	35/55
OLIER (Youenn)	
Prederiadennoù e sigur un nebeut skrivagnerion vrezhonek,	
Roperzh ar Mason	31/29
Jakez Riou	32-33/96
Abeozen	34/37
Divi Kenan Kongar	35/26
PENNAOD (Goulc'hen)	
Bout e lavarzont din	32-33/8
PENNWERN (dastumad)	
Kemenerez Lanhuon	30/3
An Tourello	30/5
An Arc'hanteg	32-33/10
Intanves Tonquedek	32-33/13
Koattredrez	32-33/15
Al laourez Mari Derrien	32-33/20
Gwerzh Merzherion Landreger	32-33/21
Pardon Landreger	34/5
Dom Ian ar C'haro	34/7
Philipp Olier	34/9
Groah Aes	34/10
Ar beleien	34/12
Goulenn a eured	34/13
Ar ribot	34/14
Charivari	34/15
Ar Wrek Laour	35/9
An Dukes annan	35/12
PRIEL (Jarl)	
Kleñved an Togn	30/29
Al Lestr Pembroke	35/19
ROLLAND-GWALC'H (P.)	
Hon Dispac'h hag hon Istor	32-33/90
SCOTT (Walter)	
Kavell ar c'hazh	32-33/70
TREIZHERMOR	
Kudenn ar geriadurig	32-33/126
WADMAN (Anne)	
Ar Sklerijenn	34/16

Ti-Moulerezh «AR SKREV» . Bali Bariz   AR BAOL
 Diskleriet hervez lezenn : 4° trimiziad 1952
 Niverenn er voulerez : 9284
 Ar merour : P. AR BIHAN